

*Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка*

ОСВІТА, НАУКА І КУЛЬТУРА НА ПОДІЛЛІ

Збірник наукових праць

Т. 18

**Матеріали круглого столу
“Освіта, культура і просвітницький рух
на Поділлі”. 22 жовтня 2011 року**

Кам'янець-Подільський
2011

УДК 371+001+008(477.43)(082)
ББК 74.03(4Укр–4ХМЕ)+71
О–72

Голова редакційної колегії:
доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України
О.П. Реєнт

Відповідальний редактор:
доктор історичних наук, професор, ректор
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
О.М. Завальнюк

Редакційна колегія:
доктор історичних наук, професор Л.В. Баженов; доктор історичних наук,
професор В.П. Газін; доктор історичних наук, професор О.П. Григоренко;
доктор історичних наук, професор В.С. Прокопчук; доктор історичних наук,
професор В.С. Степанков; доктор історичних наук, професор С.А. Копилов;
доктор історичних наук, професор В.В. Нечитайло; доктор історичних наук,
професор В.С. Лозовий; кандидат історичних наук, професор І.В. Рибак;
кандидат історичних наук, професор А.Г. Філінюк; кандидат історичних
наук, доцент В.О. Савчук (заступник відповідального редактора); канди-
дат історичних наук, доцент П.Я. Слободянюк; кандидат історичних наук,
доцент А.Ф. Суровий; кандидат історичних наук, професор
С.В. Трубчанінов (заступник відповідального редактора); кандидат
історичних наук, професор О.М. Федьков; кандидат історичних наук, доцент
О.Б. Комарніцький (відповідальний секретар)

*Рекомендовано до друку вченою радою Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка.
Протокол №12 від 28 грудня 2011 р.*

Рецензенти:
доктор історичних наук, професор С.С. Падалка (м. Київ)
доктор історичних наук, професор І.М. Романюк (м. Вінниця)

Президією ВАК України (Постанова №2-05/1 від 19 січня 2006 р.)
збірник зареєстровано як наукове фахове видання з
історії України, археології, етнології, історіографії та джерелознавства.

ISBN 978-966-2187-41-0

Розвиток культурно-освітньої сфери Поділля: сторінки історії

УДК 371(477.43)“17-18”

І.В.Сесак

Навчальні заклади на Поділлі наприкінці XVIII – першій третині XIX ст.

У статті висвітлюються основні типи освітніх закладів на Поділлі наприкінці XVIII ст. – першій третині XIX ст. Основний зміст їх навчальних програм, мережі навчальних закладів.

Ключові слова: освіта, училище, гімназія, духовна семінарія, школа, система освіти.

Тенденції розвитку освіти на Поділлі в кінці XVIII ст. – першій третині XIX ст. – процеси неоднозначні і багатогранні. Вони залежали від багатьох політичних, економічних і соціальних чинників і визначались у більшій мірі внутрішньою політикою царизму, у меншій – зовнішньополітичними факторами.

Проблема становлення та розвитку різних типів навчальних закладів на Поділлі у зазначений період все більше привертає увагу науковців, дослідників історії краю.

З-поміж дореволюційних дослідників заслуговують на увагу праці І.Міхалевича про Кам’янець-Подільську чоловічу гімназію¹ і Вінницьку чоловічу польську гімназію², а також Н.Мукалова – присвяченій діяльності народної школи на Правобережній Україні³. В роботах І.Чарнецького⁴, І.Олесницького⁵ та інших викладено цікавий матеріал про духовні навчальні заклади. Про окремі школи йдеться у загальних працях⁶.

Більш активно проблема досліджувалася у 60–90-х рр. XX ст. З’явилися невеликі праці про Вінницьку чоловічу гімназію⁷, початкові школи світського та духовного характеру⁸.

В узагальнюючих працях з історії освіти визначені характерні риси різних типів навчальних закладів⁹, які були поширені і в Подільському регіоні.

На цю проблему звернули увагу і сучасні історики (А.Г.Філінюк¹⁰, О.Б.Качковський¹¹, Л.Анохіна¹², Б.М.Хіхлач¹³, О.М.Вороліс і М.Г.Вороліс¹⁴ та ін.). Окремо висвітлювався стан польських навчальних закладів¹⁵. Це однак не вичерпує змісту обраної нами теми.

Зокрема потребують поглибленого вивчення питання навчально-виховного процесу, учнівські і вчительські колективи, механізм управління і утримання навчальних закладів, роль приватної ініціативи та громадськості в їхній діяльності, політики польських діячів в справі освіти, особливостей політики царського уряду в цьому регіоні, а також проблеми освіти жінок, духовної освіти, впливу різних факторів на розвиток освіти.

Метою нашої статті є з'ясування на основі опублікованих джерел поширення в Подільському регіоні у 70-х рр. XVIII – першій третині XIX ст. різних типів навчальних закладів, їх ваги в освітній мережі і визнання у суспільних колах.

В межах періоду 70-х рр. XVIII ст. – першої третини XIX ст. ми виділяємо три основні етапи, пов'язані з реалізацією освітньої політики і конституюванням різних типів навчальних закладів.

Перший етап охоплює 1773–1793 рр. У цей час у зв'язку з ліквідацією ордену єзуїтів, шкільництвом в краї займалась польська Едукаційна комісія. На другому етапі 1793–1803 рр. створювались навчальні заклади, які діяли у Російській імперії. Третій етап (1803–1831 рр.) пов'язаний з підпорядкуванням Віленському навчальному округу, у той час створювались освітні заклади з польською мовою. Після 1831 р., коли польське повстання на Правобережній Україні зазнало поразки, школа в краї набула російського характеру.

Після ліквідації єзуїтського ордену у 1773 р. для керівництва народною освітою було засновано Едукаційну комісію, яка встановила нову систему шкільництва (1783 р.). Крім двох університетів (Краківського і Віленського) в кожній із створених 10 округ згідно шкільної реформи 1783 р. появились 3 типи світських шкіл:

- 1) вищі або окружні (6 класів з 7-ми річним терміном навчання);
- 2) нижчі або підокружні (три класи з дворічним терміном навчання у кожному класі);
- 3) у кожній парафії намічалися 12-річні парафіяльні школи: у містах – вищі, в селах – нижчі. Учні, починаючи з 4–5 років, мали вчитися релігії,

науки звичай, пристосованої до умов того часу й становища учнів, читання, письма, арифметики, почасти геометрії, городництва та хліборобства, початків медицини й ветеринарії, відомостей про внутрішню торгівлю тощо. За такою схемою школа мала бути енциклопедичною.

Програми парафіяльних шкіл передбачали поєднання елементів загальної освіти з виробленням практичних умінь у галузі хліборобської праці, ремесел, торгівлі. Проводилися заняття з фізичної культури, дітей ознайомлювали з основами гігієни і світської моралі. Вилучення з програм християнської моралі викликало велике невдоволення консервативної шляхти і католицького духовенства.

У 1789 р. Едукаційна комісія розпорядилася про закриття “руських” церковних шкіл та усунення з усіх шкіл “руської” мови Комісії були не до вподоби не лише православні школи, але й рештки грецько-східного напрямку в уніатських школах. Візитатори Комісії забороняли відзначати свята за грецьким календарем. Учнів православної віри примушували відвідувати костели. За даними С.Сірополка, на Поділлі діяли: одна окружна школа у Вінниці (6 учителів, 425 учнів); три підокружних: у Кам’янці (6 учителів, 312 учні), Шаргороді (4 учителі, 30 учнів, а у 1782 р. їх було 600 чол.), у Барі (4 учителі, 350 учнів); дві парафіяльні – у Браїлові і в Немирові¹⁶.

Значну частину єзуїтських шкіл Едукаційна комісія передала василіанам, а також стимулювала їх відкривати нові школи для світської молоді. У школах панувала єзуїтська система. Виховання було авторитарне, практикувався взаємний нагляд як між учителями й учнями, так і окремо поміж учнями і учителями. Виховні заходи зводилися до красномовства, повчань і постійних промов, з якими на кожному кроці зверталися до учнів ректор, префект, учителі, декуріони (учні, які стежили за поведінкою учнів у класі), директори (старші учні, які стежили в бурсі і на приватних квартирах за учнями).

З приєднанням Поділля до Росії зібрані Едукаційною комісією фонди в маєтках і капіталах (у 1783 р. доходи з єзуїтських маєтків сягали 1,3 млн. злотих, а через 10 років у 1793 р. – понад 1,5 млн. злотих, не враховуючи недоїмки, яка досягала до 3 млн. злотих спрямували у фонд утримання навчальних закладів. Розпочалась робота із організації навчальних закладів (видалися статuti різних шкіл, правила для них, наставляння для їх керівників і начальників)¹⁷.

В окружних школах, відкритих Едукаційною комісією, учні вивчали граматику (сюди входили красномовство, поезія, письмові вправи), мо-

раль, право натури, право політики, економію, історію, географію, городництво, землеробство, науку про збереження здоров'я, природничу історію (сюди входили мінералогія і ботаніка), фізику, хімію, історію мистецтва і ремесла, арифметику, геометрію, алгебру, тригонометрію, логіку, релігію, мови – французьку, німецьку, латинську, польську¹⁸.

З поверненням населення Поділля до православ'я у 1793–1794 рр., гостро постало питання про забезпечення парафій священнослужителями для задоволення постійної потреби в освітніх людях, здатних для вчителювання в душі православ'я, св. Синод наказом 26 травня 1794 р. на ім'я Мінського преосвященного Віктора, у завідуванні якого було і Поділля, велів звертатись до митрополита Київського, архієпископа Могилівського, єпископа Сполінського, про відправлення в єпархії Мінську, Ізяславську і Брацлавську семінаристів або церковних осіб. Учителям і семінаристам виділено було 20 тис. руб. “на проїзд, добові та особливу винагороду”¹⁹.

У червні 1796 р. вийшов царський указ про відкриття в Кам'янці академії грецького (православного) обряду. З невідомих причин указ не виконали. Замість академії згідно указу імператора Павла I від 18 грудня 1797 р. у травні 1798 р. у Шаргороді (вірніше, у Свято-Миколаївському монастирі) Могилівського повіту Подільської губернії відкрили православну духовну семінарію (на неї виділили 3 тис. руб).

Єпископ Брацлавський і Подільській Іоанікій 15 березня 1798 р. розпорядився відкрити у семінарії з два класи – інформаторський і нижній (граматичний). До 1 травня священники і церковнослужителі, які мали синів у віці до 15 років, що навчалися російською і латинською, повинні були доставити їх до семінарії для продовження навчання. Цей наказ не сподобався значній частині духовенства. Попри це та інші чинники Шаргородська семінарія розпочала роботу. На навчання прибуло 130 учнів. Ректором призначили архімандрита Гавриїла, вчителями: Олексія Жильцова і Василя Голосова.

У 1800 р. в семінарії відкрили класи поезії і риторики, ввели такі навчальні дисципліни, як історія, географія, польська, німецька та грецька мови (згодом – французьку). У 1802 р. з'явився клас філософії, а через два роки – богословський клас. Учні цих класів називали студентами. Семінарія мала шестирічний курс навчання.

Із збільшенням кількості класів зростала кількість у семінаристів. Так, у 1799 р. тут навчалися 286 осіб, 1800 р. – 476, 1801 р. – 547, 1802 р. – 624 і 1803 р. – 700 осіб.²⁰

У 1793–1803 рр. всі навчальні заклади Поділля знаходились у управ-

лінні Опікунської ради, яка мала право назначати вчителів, розпоряджатись фондами навчальних закладів.

У школах, які перейшли від Едукаційної комісії до місцевих органів Приказів громадської опіки, негайно завели російську мову. Як наголошував С.Сірополко, Комісія із заснування народних училищ звернула особливу увагу на шкільні підручники з історії, а також ті книжки, де мова йшла про права й обов'язки громадян. Вона дійшла висновку, що ця література містить думки “цілком протилежні монархічному устроєві”, а тому дуже шкідлива. До цього списку потрапила зокрема праця ректора Віленського університету Стройновського “Про науку права”.

У містах і селах Поділля, де осіли німецькі колоністи, при конгрегаціях (відділеннях) Немирівської лютеранської парафії (створена в 1782 р.) діяли лютеранські школи. У 1814 р. кірха, будинок пастора і лютеранська школа в Немирові згоріли під час пожежі, яка знищила більшу частину міста. Лютеранські школи були також в містечку Кам'янці (Ольгопільський повіт), Краснодолі (Ямпільський), Мойні (Балтський).

Загальна кількість шкіл в регіоні станом на 1803 р. досягла 25. За підпорядкуванням освітніх закладів Поділля Віленському (навчальному) відчувалося їх полонізація. Керівники округу більше всього турбувались про збереження шкіл, які утримувались католицьким духовенством. Внаслідок цього кількість світських навчальних закладів була незначною. Статус гімназії мали школи тільки у Вінниці, Барі та чотирикласна у Немирові, які контролювалися польською шляхтою. У 1814 р. у Вінниці відкрили головну польську гімназію, яка мала бібліотеку, ботанічний сад, кабінети²¹.

І.Михалевич вважав, що своїй появі вона зобов'язана графу Ф.Чацькому, який зібрав необхідні кошти, і провів підготовчі заходи щодо її відкриття, однак помер у 1813 р. Гімназія функціонувала не за статутом навчальних закладів 1804 р., а за планом, складеним Ф.Чацьким і затвердженим самодержавцем у 1805 р. для Кременецького ліцею. За задумом Ф.Чацького Вінницька чоловіча гімназія мала стати для регіону навчальним закладом, подібним до Кременецького ліцею на Волині, Київської І-ї гімназії, де юнаків готували до громадської роботи. Гімназію розмістили у будівлях, що залишалися після езуїтів, виділили трохи більше 7 тис. рублів сріблом²².

М.А.Тростогон²³ і І.М.Романюк²⁴ встановили, що спочатку заклад мав 6 класів: 4 основних і 2 підготовчих. У 1825 р. її зробили чотирикласним, а підготовчі класи замінили трикласним повітовим училищем. Тут на-

вчалися в основному діти-католики із заможних родин. Їх кількість до 1825 р. збільшувалася, якщо у 1815 р. контингент учнів нараховував 440 осіб, то у 1821 р. вже 605²⁵. Перед закриттям гімназії у 1831 р. це число зменшилося до 200²⁶. За конфесійною приналежністю юнаки у 1821 р. розподілялися так: 565 були католиками, 31 – православними, 7 – уніатами і 2 – протестантами²⁷.

За навчання платили, тому не дивно, що майже 96% учнів гімназії становили вихідці з дворян²⁸. Так як при гімназії не було пансіону, то учні жили на приватних квартирах під наглядом репетиторів.

У гімназіях існувала жорстка дисципліна. За найменші провини, нетерпеливість били різками, канчуками тощо. Суворо карали за куріння. Крім репетиторів, існували ще й посади цензорів і аудиторів, які слідкували за порядком у класі і допомагали педагогам опитувати і оцінювати учнів з таких дисциплін як: релігія грецько-римського та римсько-католицького віросповідання, мов (польська, російська, французька, німецька, латина та грецька), природничої історії (опис трьох царств природи), математики, архітектури і топографії та інших. У повітовій школі при гімназії вивчали польську, латинську, французьку, німецьку мови, історію, географію та інші предмети²⁹.

Вивчення латини, історії і літератури не поступалося тут Кременецькому ліцею. Педагоги дотримувалися правила: не переводити учнів до наступних класів, якщо ті не засвоїли всіх передбачених навчальним планом дисциплін.

Значна увага приділялась вивченню релігії. Навчальні предмети були перевантажені різноманітним матеріалом на релігійні теми. В цілому навчальний процес характеризувався вузько дворянським, консервативним характером. Першим директором гімназії був ксьондз Мацейовський, канонік з ордену піарів, який отримав освіту за кордоном. Посаду префекта (інспектора) посідав Ян Младовський (згодом став директором Немирівської чоловічої гімназії). Одним із педагогів працював Ян Стичинський – літературознавець і бібліограф³⁰. На час закриття закладу у 1831 р. тут нараховувалося 18 учителів, більшість з яких мали серйозну освіту, займалися науковою роботою, брали участь у громадському житті краю.

За І.Пшуком у Вінницькій чоловічій гімназії у різний час навчалися: борець проти кріпацтва С.М.Олійчук, відомий польський поет Северин Гошинський, історик і лікар Йосип-Антоній Ролле, молдовський поет А.Хаджеу, художник К.Прежецлавський³¹.

За законом 1804 р. в кожному губерніальному і повітовому центрі мали

створювалися щонайменше по одному дворічному повітовому училищу, яке складалося із трьох класів. Метою цієї школи було, по-перше, підготовка учнів для вступу до гімназії, а по-друге, озброєння дітей “необхідними знаннями, відповідно до стану їх і промисловості”. Тут вивчали: закон Божий, правопис, географію, історію, арифметику, початкові відомості з геометрії, фізики, і природознавства, технології тощо. Викладання забезпечували два педагоги. Утримання училищ відбувалося за рахунок коштів державного бюджету і місцевих податкових зборів. Наглядачі повітових училищ були підпорядковані директорам гімназій.

З 1804 р. повітові училища діяли у Кам’янці-Подільському, Вінниці, Брацлаві і Могилів-Подільському. У Барі до початку XIX ст. діяла повітова школа уніатів-базиліан, а з 1803 р. – повітове училище. На базі колишньої Немирівської братської школи у 1815 р. було засноване чотирикласне повітове училище.

При більшості повітових училищ відкрили підготовчі відділення, або, як їх ще називали, нижчі відділення перших класів. Вони знаходились, як правило, у будинках повітових училищ, користувались їх обладнанням. Учителі працювали тут охочіше, ніж у парафіяльних училищах, бо вважалися на державній службі і зарплату отримували із позаштатних сум повітового училища.

Підготовчі відділення повітових училищ у 30-х роках XIX ст. перетворили відповідно до статуту 1828 р. в окремі парафіяльні училища, що позитивно позначилося на освітній статистиці.

З 1804 р. завдяки кам’янецькому єпископу Дембовському, з’являються нові парафіяльні школи. Їх мета була зведена до виховання релігійних фанатиків, з дітей молодого віку, як католиків, так і православних. Більш активно мережа парафіяльних шкіл розвивалась з 1809 р., коли Подільську римо-католицьку дієцезію очолив єпископ Мацкевич. У 1811 р. він затвердив новий статут для шкіл і виділив 12 300 злотих або 1 845 руб. сріблом. Це дало змогу утримувати в дієцезії 41 школу. У 1821 р. діяло вже 44 таких шкіл. Як свідчить проведена у 1820 р. піаром М.Мацієвським ревізія місцевої освіти, тільки на Кам’яниччині духовенство дбало про парафіяльні школи. У Летичівському, Проскурівському, Ушицькому, Літинському, Могилівському та Вінницькому повітах їх було мало. У 1821 році, без урахування Брацлавського та Балтського повітів, у парафіяльних школах, на які витратили 12,3 тис. злотих, навчалось 910 учнів³². Збереглися відомості про окремі парафіяльні школи, зокрема Барську. Її річний кошторис у 1822 р. становив 2 405 руб. Заклад очолював наставник монас-

тиря І.Рубанович. Програма включала як обов'язкові так і необов'язкові предмети, які вивчались у 6-ти класах у такому порядку: в першому і другому класах один учитель викладав учням усі дисципліни; з третього класу вивчення кожного предмету забезпечував окремий учитель. Йдеться про Закон Божий, польську та латинську мови, докладне знайомство з творчістю польських і римських письменників; математику з географією; природознавство, історію та космографію, фізику з докладним вивчення оптики, діоптрики, а також хімію у 6-му класі; історичні науки разом з правом. Як необов'язкові предмети вивчали німецьку, російську і французьку мови, гру на різних музичних інструментах, малювання.

Кількість учнів з 1810 по 1818 рр. коливалась від 611 до 736. Після відкриття подібної школи у Меджибожі (1819 р.) учнівський контингент зменшився до 417 осіб³³.

У 20-х років XIX ст. на Поділлі появились окремі початкові школи взаємного навчання, що діяли за методом Белла і Ланкастера, названі ім'ям одного із засновників цього методу. Суть його полягала в тому, що при навчанні читання, письма й арифметики учитель вибирав із кращих учнів собі помічників, яким доручав засвоєне ними безпосередньо пояснити певній групі учнів. Це давало можливість навчати велику кількість учнів при одному учителі. Утім подібна практика проіснувала тут не довго³⁴.

У 1819 р. при сприянні першого і єдиного митрополита усіх римокатолицьких церков Росії, Станіслава Сестрещевича Богуна була відкрита школа для дівчат. Вона мала виховувати добрих господинь, які могли б читати та писати польською мовою, знати молитви і постійно відвідувати костюл. Практика застосування таких шкіл була поширена на інші римокатолицькі монастирі Поділля. Заслуги єпископа Мацкевича на нові освіти були відзначені орденом Анни 1-го ступеня.

Тоді ж при Кам'янецькому домініканському жіночому монастирі відкрили школу для дівчат за методом "Белла і Ланкастера", яка мала виховувати добрих господинь, що вміли б читати та писати польською мовою, знали б молитви і постійно відвідувати костели³⁵.

Ланкастерську школу відкрили в Могилеві завдяки зусиллям генерала М.Воронцова. Вчителями тут працювали випускники такої ж школи у Києві, які засвоїли метод взаємного навчання³⁶.

У 1817 р. Подільська духовна семінарія, яка у 1806 р. перебазувалася до Кам'янця-Подільського, була реформована згідно статуту 1808 р. про устрій закладів подібного типу. Так, у богословському класі основними

предметами стали догматичне богослов'я, книга про посади пресвітерів, археологія або положення церковних урядів, св. Писання, загальна церковна історія, іврит та грецька мови. На філософському відділенні викладалась онтологія, семантологія, космологія, пневматологія, психологія, природне богослов'я, філософія, етика, аскетика, вчення про право, історія філософії (до Канта включно)³⁷.

В адміністративному відношенні семінарія перейшла з відомства окружного правління Київської духовної семінарії, у якому знаходилась з 1819 р., у відання єпархіального преосвященного (єпископа)³⁸.

Крім духовної семінарії, яка була навчальним закладом середнього типу на Поділлі, функціонували духовні училища (початкові школи), які готували учнів до вступу у духовну семінарію. Першим з'явилося Приворотське духовне училище (1814 р.) в Ушицькому повіті. Спочатку тут готували учителів народних шкіл, а з 1825 р. почали підготовку священнослужителів виключно з дітей духовенства³⁹. У 1817 р. з'явилося Кам'янецьке духовне училище. Його відкрили на базі нижчих класів, виділених з Подільської духовної семінарії. Зазначені навчальні заклади були двокласними (по два роки навчання в кожному класі). Учні вивчали скорочений катехізис, правопис, російську граматику, грецьку, латинську мову, арифметику, чистописання, географію, співи і святу історію.

Учні погано одягались, голодували, їм не вистачало підручників, іншої літератури. Частині школярів, які були найменш забезпечені, виділялися певні кошти на утримання. Наприклад, у 1822 р. 28 учнів Кам'янецького духовного училища утримувались на державні кошти, ще 17 юнаків отримували половину утримання. Якщо на одного державно-коштного семінариста виділяли 34 руб. 28 коп., то на учня духовних училищ на півроку – всього тільки 11 руб. 10 коп., а напівдержавних – 5 руб. 50 коп. У Барському духовному училищі учні отримували меншу допомогу, оскільки продукти харчування там були значно дешевшими⁴⁰.

Серед католицьких духовних навчальних закладів у першій третині XIX ст. виділялася Кам'янець-Подільська католицька духовна семінарія, відновлена у 1812 р. біскупом Марцевічем (діяла до ліквідації кам'янецької католицької дієцезії). Спочатку її розмістили у будинках кармелітського кляштора, а з 1842 р. – у подомініканських будівлях⁴¹.

До 30-х років XIX ст. на Поділлі діяли василіанські школи, засновані ченцями Чину Святого Василя Великого (ЧСВВ). Займаючись видавництвом, проповідництвом і місіонерством монахи-василіани виявляли інтерес і до освіти. Кілька василіанських шкіл задовольняли потреби в освіті

представників різних верств населення. Учні різнилися не тільки за національним чи соціальним статусом, а й релігійними переконаннями. Зокрема, у Барській школі в 1821 р. римо-католиками вважали себе 417 осіб, православними – 37, уніатами – 23⁴².

Поворотним моментом для мережі навчальних закладів Поділля став жовтень 1831 р., коли цар Микола I наказав “закрити утримувані римсько-католицьким духівництвом учбові заклади у Подільській, Волинській і Київській губерніях...” і взятися за відкриття тут “... якомога швидше повітових і парафіяльних училищ, де це вважається за потрібне, але жодному разі не при католицьких монастирях чи церквах, а при церквах греко-російського віросповідання”⁴³. За цим указом, як зазначає С.Сірополко, було закрито 245 середніх і нижчих шкіл⁴⁴. Трохи більшу цифру наводить І.К.Міхалевич: у трьох правобережних губерніях царизмом було закрито 275 навчальних закладів, без чернецьких парафіяльних шкіл і Кременецького ліцею⁴⁵.

Отже, наприкінці XVIII – першій третині XIX ст. Подільська губернія мала мережу, яка охоплювала різні типи навчальних закладів – світських (державних) і духовних, – що давали початкову і середню освіту. Переважало російськомовне навчання. Державні середні заклади освіти готували випускників, які працювали в різних сферах економіки і культури, ставали студентами імператорських університетів. Подільська духовна семінарія давала кадри священнослужителів для православної церкви. На характері навчальних закладів кардинально позначилась зміна в політиці російського самодержавства на початку 30-х рр. XIX ст. Вона привела до витіснення польськомовних шкіл, остаточного утвердження типів навчальних закладів, які були поширені у великоросійських губерніях, як забезпечували поширення російського культурного простору.

Примітки:

1. Каменец-Подольская гимназия. Историческая записка о пятидесятилетнем её существовании (1833–1883). В двух частях с приложениями / Сост. И. Михалевич. – Каменец-Подольск, 1883.

2. Польская гимназия в Виннице / Сост. И. Михалевич. – Каменец-Подольск, 1890.

3. Мукалов, Н. Народная школа в Юго-Западном крае. (Историко-статистический очерк) / Н. Мукалов. – К. : Губернская типография, 1892. – 60 с.

4. Чарнецкий, И. Исторические сведения о бывших в г.Шаргороде (Могилевского уезда) духовной семинарии и духовном училище / И. Чарнецкий. – Б.м. и г. – 79 с.

5. Олесницький, И. Исторические сведения о Каменец-Подольском и Барском духовных училищах / И. Олесницький – Каменец-Подольск, 1892.

6. Див.: Сецинский, Е. Город Каменец-Подольский. Историческое описание / Е. Сецинский. – К., 1895. – 247 с.

7. Романюк, І. М. З історії Вінницької гімназії у 20–30-х роках XIX ст. / І. М. Романюк // Тези доповідей дев'ятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції 5 вересня 1990 р. – Вінниця, 1990. – С. 40; Тростогон, М. А. Архівні документи з історії Вінницької гімназії / М. А. Тростогон // Тези третьої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції 4 вересня 1985 р. – С. 71; Його ж. Організація навчального процесу в гімназіях та повітових училищах Поділля у 1814–1830 рр. / М. А. Тростогон // VII Подільська історико-краєзнавча конференція. Секція історії дожовтневого періоду: Тези доповідей. – Кам'янець-Подільський, 1987. – С. 50.

8. Удод, О. П. Початкова освіта на Поділлі наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. / О. П. Удод // Тези доповідей VI-ї Подільської історико-краєзнавчої конференції (Секція історії дожовтневого періоду): Тези доповідей. – Кам'янець-Подільський, 1985. – С. 47; Його ж. Парафіяльні школи Поділля наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. / О. П. Удод // VII Подільська історико-краєзнавчої конференції. Секція історії дожовтневого періоду: Тези доповідей. – Кам'янець-Подільський, 1987. – С. 49; Його ж: Початкова освіта на Україні наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. / О. П. Удод // Укр. іст. журн. – 1969. – № 9; Любар, О. О. Школа на Правобережній Україні (друга половина XVII – XVIII ст.) / О. О. Любар // Радянська школа. – 1991. – № 2. – С. 86-91.

9. Див.: Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. XVIII в. – первая половина XIX в. / Отв. ред. М. Ф. Шабаева. – М. : Педагогика, 1973. – 608 с.; Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.). Нариси. – К. : Рад. шк., 1991. – 381 с.; Сірополко, С. Історія освіти на Україні / Степан Сірополко. – Львів, 1937. – 175 с.; Його ж. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. – К. : Наук. думка, 2001. – 912 с.

10. Філінюк, А. Г. Освіта на Поділлі на рубежі XVIII–XIX ст. / А. Г. Філінюк // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : К-ПДПУ, 1998. – Т. 1. – С. 70-79.

11. Качковський, О. Шкільна мережа на Поділлі в XIX ст. / О. Качковський // Міжнародна студентська наукова конференція: “Україна: людина, суспільство, природа”. Тези доповідей. 29–31 березня 1995 р. – К., 1995. – С. 76-77; Його ж: Освіта на Поділлі у XIX ст. / О. Качковський // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : КПДУ, 1998. – Т. 1. – С. 83-90.

12. Анохіна, Л. З історії освіти у Вінниці / Л. Анохіна // Подільська старовина. Збірник наукових праць. – Вінниця, 1998. – С. 91-103.

13. Хіхляч, Б. М. Василянські школи на Поділлі: становлення, діяльність, ліквідація (XVIII – перша третина XIX ст.) / Б. М. Хіхляч // Освіта, наука і культу-

ра на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. – Т. 10. Матеріали шостого круглого столу: “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі”. – С. 239-248; Його ж. Навчальні заклади ЧСРВ на Поділлі (середина XVIII – перша третина XIX ст.) / Б. М. Хіхляч // Історія релігій в Україні. Науковий підручник. – Львів: Логос, 2007. – Кн. 1. – С. 899-906.

14. Вороліс, О. Особливості розвитку освіти на Вінниччині у XIX столітті / О. Вороліс // Вінниччина: історія і сучасність. – Вінниця, 2002. – С. 14-17; Вороліс, М. Г. Освітній та культурний розвиток Поділля у XIX ст. / М. Г. Вороліс, О. М. Вороліс // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2002. – Вип. 4. – С. 40-42.

15. Зваричук, Е. О. Діяльність римо-католицької церкви в галузі освіти на Поділлі у першій половині XIX ст. / Е. О. Зваричук // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський : К-ПДПУ, 1999. – Т. 3 (5). – С. 137-142; Павлюк, В. В. Стан польської освіти на Правобережній Україні на початку XIX ст. / В. В. Павлюк // Національні меншини Правобережної України: історія і сучасність. Науковий збірник. Серія “Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині” / Відпов. ред. М. Ю. Костриця. – Житомир : Волинь, 1998. – Т. 18. – С. 108-110; Опря, А. В. Католицька церква на Поділлі. Історико-релігієзнавче дослідження. Для студентів вищих навчальних закладів / А. В. Опря, М. Д. Попович, В. І. Смолінський. – Кам'янець-Подільський : К-ПДАТА, 1997. – С. 13-14.

16. Сірополко, С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. – К. : Наук. думка, 2001. – С. 110-111.

17. Каменец-Подольская гимназия... – С. 4-5.

18. Там само.

19. Чарнецкий, И. Зазначена праця. – С. 1-2.

20. Столетний юбилей Подольской духовной семинарии. 1798–1898 гг. – Каменец-Подольск, 1899. – С. 34.

21. Исторический обзор деятельности Виленского учебного округа за первый период его существования. Отдел I. 1803 г. – 1824 г. / Сост. Ю. Ф. Крачковский. – Вильно, 1905. – С. 44.

22. Каменец-Подольская гимназия... – Ч. I. – С. 13-15.

23. Тростогон, М. А. Архівні документи з історії Вінницької гімназії. – С. 71.

24. Романюк, І. М. З історії Вінницької гімназії у 20–30-х роках XIX ст. – С. 40.

25. Там само.

26. Каменец-Подольская гимназия... – Ч. I. – С. 15.

27. Романюк, І. М. Зазначена праця. – С. 40.

28. Каменец-Подольская гимназия... – Ч. I. – С. 15.

29. Тростогон, М. А. Організація навчального процесу в гімназіях та повітових училищах Поділля у 1814–1830 рр. – С. 50.
30. Романюк, І. М. Зазначена праця. – С. 40.
31. Див.: Пшук, І.А. До історії культури Поділля в першій половині XIX ст. / І. А. Пшук // Тези доповідей одинадцяті Винницької обласної історико-краєзнавчої конференції. 3 вересня 1992 р. – Вінниця, 1992. – С. 35.
32. Див.: Зваричук, Е. О. Зазначена праця. – С. 137-139.
33. Назаренко, Є. Освіта на Поділлі XIX ст. / Є. Назаренко // Радянське Поділля. – 1982. – 16 червня.
34. Каменец-Подольская гимназия... – С. 13.
35. Зваричук, Е. О. Зазначена праця. – С. 138.
36. Філінюк, А. Г. Зазначена праця. – С. 77.
37. Див.: Столетний юбилей... – С. 38-40.
38. Багинский, М. Из истории Подольской духовной семинарии / М. Багинский // Под. епарх. ведом. – 1894. – № 10. – 5 марта. – С. 182.
39. Назаренко, Є. Зазначена праця.
40. Філінюк, А. Г. Зазначена праця. – С. 77.
41. Сецинский, Е. Зазначена праця. – С. 186.
42. Хіхляч, Б. М. Василянські школи на Поділлі: становлення, діяльність, ліквідація (XVIII – перша третина XIX ст.). – С. 239, 241.
43. Цит. за: Удод, О. П. Мережа початкових закладів Волинської губернії (кінець XVIII – перша половина XIX ст.). – С. 403.
44. Сірополко, С. Історія освіти в Україні. – С. 328.
45. Каменец-Подольская гимназия... – С. 18.
87. Опря, А. В. Католицька церква на Поділлі. Історико-релігійне дослідження. – С. 14.
88. Сецинский, Ю. Зазначена праця. – С. 171.

Summary

Here the main types of education institutions, which were functioning on Podillia at the end of the XVIII cen. – at the beginning of the XIX cen. At is shown that before the Poland revolt in the 1803–1831 years the education processes had the Poland tendency, and after its repression the primary stage of establishment of Russian educational system had occurred in the country.

The key-words: education, education institutions, college, district and parish parochial college, high school, clerical seminary, clerical college.

Одержано 1 вересня 2011 року

УДК 94.2–754(477.43)“1798/1920”

Е.М.Мельник

Подільська духовна семінарія

На основі архівних і опублікованих джерел досліджуються основні етапи функціонування Подільської духовної семінарії (1798–1920 рр.).

Ключові слова: Подільська духовна семінарія, учні, викладачі, українізація, навчальний процес, виховні заходи.

Важливою ланкою в системі духовної освіти в Україні з кінця XVIII ст. до 1920 р. були середні навчальні заклади. Їх діяльність, зокрема в Подільському регіоні привертала увагу вітчизняних дослідників. Не була осторонь і Подільська духовна семінарія, вивчення якої стосувалося періоду до 1917 р.¹

Метою даної статті є з'ясування основних складових діяльності зазначеного закладу впродовж більш, як столітньої історії, пристосування його до нових державно-політичних умов спричинених Українською революцією 1917–1921 рр.

Як свідчать документи, Подільська духовна семінарія (ПДС) була відкрита за наказом царя Павла I 1 травня 1789 р. в м. Шаргороді при Миколаївському монастирі в приміщенні базилианського колегіуму. Місто Шаргород обрали для розміщення закладу у зв'язку з тим, що тут у колишньому уніатському Миколаївському монастирі, мешкав єпископ Іоаннікій.

Заснування і облаштування духовної семінарії відбувалося в досить складних умовах. По-перше, місцеве населення не оговталось від епідемії, яка забрала багато життів. Містечко обкладене караульними постами аж до 9-го грудня 1798 р. По-друге, одна частина дітей православних священнослужителів навчалися в школах інших конфесій, інша, не могла навчатися в семінарії через бідність батьків. По-третє, приміщення, надане закладові, було тісним, мало затишним і тимчасовим².

Та попри труднощі і перешкоди, вже першого року на навчання до семінарії вступили 130 дітей. Ректором закладу було обрано архімандрита Гаврила (вихованця Київської духовної академії). У свій час він був проповідником при кафедрі Київського митрополита і членом Київської дикастерії. З 1783 до 1794 перебував у сані ігумена, був капеланом при російському посольстві у Варшаві. У 1796 р. Св. Синод призначив його керівником Шаргородського першокласного монастиря. Вчителями семінарії призначили Олексія Жильцова і Василя Голосова.

У закладі щороку збільшувалося кількість учнів, що призводило до відкриття нових класів. Так, у 1799 р. появилися середній і вищий граматичний класи, у 1800 р. – класи поезії і риторики; у 1802 р. – клас філософії, і у 1804 р. – відкрито богословський клас. У богословському і філософському класах вихованців називали студентами, в інших класах – учнями. Кількість учнів в семінарії швидко зростала. Зокрема, у 1799 р. тут навчалися 286 осіб, у 1800 р. – 475, у 1801 р. – 542, у 1802 р. – 625, у 1803 р. – 647, з них у класі риторики – 141, поезії – 82, у вищому граматичному класі – 109. У 1805 р. кількість учнів досягла 700, 204 з яких навчалися у класі риторики, 76 – у класі поезії, 98 – у вищому граматичному³. Загалом, з 1817 р. по 1898 р. ПДС закінчило 2665 осіб, з них 815 студентами⁴.

У 1799 р. Іоанникій переїхав до м. Кам'янець-Подільського. Тут він звернув увагу на будинок поблизу Іоанно-Предтеченської церкви, зведений уніатським духовенством на кошти семінарії. Після приєднання Поділля до Російської імперії його секвестрували, і передали в розпорядження Казенної Палати. 1798 року розмістили театр і редути (танцювальні зібрання). Завдяки клопотанню єпископа 1805 р. будинок передали духовному відомству для розміщення семінарії. Наступного року цьому закладі запрацювали три старших класи, переведені із Шаргорода, й відкриті нижчі класи для дітей духовенства. На попередньому місці залишилися нижчі класи семінарії, які об'єдналися у Подільсько-Шаргородську семінарію. У 1814 р. в с. Привороття Кам'янецького повіту єпископ Іоанникій переважно на свої кошти заснував духовне училище⁵.

Зазначаючи неодноразових перетворень (у 1817, 1841, 1872, 1885 та ін. роках), ПДС наприкінці XIX – на початку XX ст. стала потужним центром підготовки священиків не тільки для Поділля, а й усієї Російської імперії. Адміністрація закладу докладала багато зусиль для покращення матеріальної бази навчання. Зокрема, восени 1865 р. звели триповерхове приміщення, у 1870 р. – гуртожиток для учнів, у 1876 р. – навчальний корпус, наприкінці XIX ст. – двоповерховий будинок для навчальних класів. У 1894 р. до головного корпусу прибудували додаткові площі.

При семінарії діяло Св. Іоанно-Предтеченське братство (1881 р.), яке допомагало дітям із збіднілих родин та дітям-сиротам. 27 лютого 1887 р. при ПДС відкрили щоденну початкову школу, яка змінила недільну⁶.

З розвитком духовної семінарії зростали і витрати на її утримання. Так, якщо у 1859 р. її кошторис становив 72 652 руб., то в 1905 р. – 219 062 руб.⁷.

Революційні події 1905–1907 рр. в Росії і в Україні справили велике враження на всі верстви населення Поділля, зокрема й молодь Подільської духовної семінарії. Так, 14 травня 1907 р., в день коронації Миколи II, на двох вивішених прапорах, вихованці ПДС обірвали дві верхні смуги білого і синього кольорів, червону ж залишили; до прибуття поліції залишки прапорів прибрали, а винуватих не знайшли. Крім того, 18 і 23 травня в приміщенні духовної семінарії, сталися вибухи снарядів, якими зруйновано печі, вибито шибки у вікнах і пошкоджено двері, підлогу й стіни (винних знову не виявили). Деякі учні хотіли провести в життя постанову 3-го студентського з'їзду про бойкот іспитів, але цю пропозицію не підтримала більшість учнів⁸.

Як свідчать документи, для багатьох батьків, діти яких навчались у Подільської духовної семінарії, плата за навчання була досить велика (50–100 руб.) і не завжди посилюю. Часто допомогу таким дітям надавали благодійні та громадські організації, а також приватні особи. Наприклад, 22 січня 1915 р. Подільська духовна консисторія повідомила ректора семінарії про те, що 9 грудня 1914 р. Вінницьким окружним судом схвалено до виконання духовний заповіт священика із с.Будек Є.Василевського. Заповіт такий: “Належний мені після моєї смерті з похоронної каси духовенства капітал у розмір 300 крб. заповідаю на користь Подільської духовної семінарії, яка виховала мене, з тим, щоб ця сума знаходилася для нарощування відсотками до того часу, доки не утвориться з цих відсотків фонд для стипендії мого імені тому вихованцеві, який буде позбавлений коштів посеред року для казенного утримання”. Консисторія також повідомляла про те, що вона надіслала листа до Управління взаємодопоміжної каси про передачу правління семінарії зазначених 300 руб.⁹

В центрі уваги педагогічної ради Подільської духовної семінарії були питання успішності учнів та їх поведінки. Так, у рапорті інспектора семінарії М.Соколова правління закладу від 10 березня 1916 р. зазначалось, що із 408 учнів, які навчались впродовж 2-ї навчальної чверті, 157 вихованців отримали незадовільні оцінки з усних відповідей, а саме: з 7-ми предметів – один, з 6-ти – 1, з 5-ти – 8, з 4-х – 14, з 3-х – 24, з 2-х – 46 і з 1-го – 63¹⁰.

У зв'язку з цим, педрада прийняла ухвалу: учням, які отримали по одній незадовільній оцінці, зробити зауваження; а тим, хто мав по дві заборгованості висловити; за нескладених 3 і більше дисциплін, треба було поставити до відома батьків учнів і, крім того, звернути особливу увагу класних вихователів¹¹.

В умовах Першої світової війни у Кам'янці-Подільському досить гостро стояло питання розміщення військ, організації шпиталів для хворих і поранених солдатів. Для його розв'язання використовувалися приміщення, насамперед навчальних закладів міста, що негативно позначалося на їх роботі. Вже у березні 1915 р. єпископ Подільський і Брацлавський на прохання міського голови дав згоду на розміщення в будинку семінарії російських військ. Через це довелося відпустити учнів перших п'яти класів на літні канікули, шестикласники продовжувати заняття, оскільки їм належало скласти випускні іспити. Випускників, які навчалися за кошти держави перевели на приватні квартири¹².

У 1916 р. семінарію тимчасово евакуювали до Константинограда Полтавської губернії. На новому місці колектив закладу зіткнувся з великими труднощами, зокрема дорожнечою на харчові і промислові товари.

У 1917–1918 навчальному році в Подільській духовній семінарії навчалося 530 учнів. 12 вихованців закінчили повний курс 6-го класу семінарії за першим розрядом, 11 вихованців – за другим розрядом. Ще 10 учням належало скласти іспити з усіх предметів після літніх канікул для того, щоб отримати свідоцтво про повний курс семінарії. Крім того, значна кількість студентів закладу мала складати іспити після літніх канікул для переведення їх до наступних класів¹³.

З приходом до влади гетьмана Міністерство освіти та мистецтв доклало багато зусиль для того, щоб прискорити процес українізації середніх шкіл, зокрема духовних. У серпні 1918 р. було прийнято відповідний закон. За повідомленням ради Подільського українського товариства “Просвіта” в Кам'янець-Подільській духовній семінарії недбайливо ставилися до українізації. Коли просвітяни запрошували своїх учителів-українознавців, керівництво відмовлялось приймати їх. Утім предмети українознавчого циклу доручали невідповідним педагогам. Наприклад, учитель Капустін, який мав викладати географію України, зовсім не володів українською мовою, тому послуговувався російською мовою. Разом з тим, тих педагогів, які добре володіли українською державною мовою, до навчальної праці не підпускали¹⁴.

2 грудня 1918 р. департамент духовної освіти Міністерства сповідань надіслав Подільській духовній семінарії новий навчальний план, який належало негайно втілити в життя. За інформацією ректора В.Якубовича, цей план збільшував обсяг годин на вивчення грецької мови (з 10 до 12), за рахунок зменшення часу, який відводився на засвоєння теорії словесності й історії російської літератури. Крім того, запроваджувалися нові

дисципліни: Українська література, історія України, історія української церкви, географія України¹⁵.

При Подільській духовній семінарії функціонувала фундаментальна бібліотека, яка нараховувала багато художньої літератури і підручників. Частину богословських видань у 1918 р. були передані бібліотеці Кам'янець-Подільського державного українського університету. Під нові навчальні дисципліни заклад не мав відповідної літератури і не пробував її отримати. Так, у 1920 р. бібліотека зробила заявку на придбання лише російської художньої літератури і окремих педагогічних видань¹⁶.

Користування літературою регламентувалося відповідними правилами. Згідно них переваги в отриманні книг мали семінаристи-сироти. Комплект підручників видавався на 5 учнів (один одержував їх з бібліотеки в присутності решти чотирьох, зберігав їх у себе і давав користуватися решті, а після закінчення навчального року, в присутності всієї п'ятірки повертав у бібліотечний фонд. За втрату книг відповідали всі п'ятеро)¹⁷.

Джерела дають змогу встановити склад педагогічного колективу семінарії на початку 1920 р. Тут працювали 17 осіб: в. о. ректора семінарії, інспектор М.Соколов, виконуючий обов'язки інспектора семінарії Д.Нагнойний, вчителі: І.Ястребцов, Н.Пограницький, В.Левитський, М.Георгієвський, О.Красковський, О.Крилов, О.Кільчевський, архімандрит Валеріян, В.Капустін, М.Курневич, О.Третинський, Х.Леценіус, П.Пономарів, Д.Михайлов, Ю.Баулін, помічники інспектора П.Кибардин і М.Богацький. До засідання педагогічної ради запрошували представників єпархіального духовенства протоієреїв К.Стиранкевича й А.Розумовського¹⁸.

4 лютого 1920 р. педагогічна рада заслухала прохання 27 сиріт і незможних вихованців закладу про призначення їм стипендії або надання грошової допомоги. Всі вони, як наголошував інспектор, мали задовільні успіхи у навчанні і гарно поводитися. Кожному з них видали з державного фонду 6 тис. крб. на березень-квітень 1920 р., враховуючи ту обставину, що в семінарії: не було ні бурси, ні їдальні. Зважаючи на важке матеріальне становище працівників семінарії, педрада прийняла ухвалу про створення при закладі кооперативу, який би займався забезпеченням харчами за доступними цінами. Не маючи стартового капіталу, колектив звернувся до Головно уповноваженого уряду УНР І.І.Огієнка з проханням надати правлінню семінарії позичку в розмірі 200000 крб., обіцяючи повернути їх частинами до 1 січня 1921 р.¹⁹

4 травня 1920 р. в. о. ректора семінарії П.Табінський доповів педраді про українізацію національної школи в Україні. Він наголосив, що україні-

зація школи має відбуватися відповідно до законів і розпоряджень уряду УНР. Щодо використання української мови в семінарії, то керівник закладу погодився, що незначна частина педколективу, яка ще добре не вивчила української мови, буде послуговуватися двомовністю. Учні ж повинні на заняттях по можливості відповідати українською²⁰.

Ставлення педради духовної семінарії до українізації Служби Божої було неоднозначним. І все ж, отримавши відповідний наказ міністра сповідань і звернення Подільської губернської шкільної управи, цей орган 6 жовтня 1920 р. поставив до відома священика семінарської церкви Г. Кондрацького²¹.

Щодо автокефалії Православної Церкви, то тут прихильники московського патріарха чинили впертий опір. І.І.Огієнко, який з середини листопада 1919 р. опікувався всіма українськими інституціями в Кам'янці-Подільському, виявляв увагу і до Подільської духовної семінарії. 31 березня 1920 р. він зустрівся з вчителями, оглянув приміщення семінарії і відвідав усі класи, поцікавився життям учнів та їх навчанням. В книзі Почесних гостей Огієнко залишив свої побажання: “31-го березня 1920 р. духовну семінарію оглядав; прошу ректора вжити всіх можливих заходів, аби роздобути більше приміщення, аби вчителі не голодували, аби учні мали всі потрібні підручники”. З цього приводу він просив педраду висловити свої побажання щодо різних питань семінарійського життя відповідно до того, як це пропонував він під час свого візиту²².

Незабаром І.І.Огієнку передали міркування, педради Подільської духовної семінарії: “1. Для покращення продуктивності шкільної праці необхідно, щоб для цього були створені необхідні умови, при котрих вона могла би провадитись на належному рівні. На жаль, в даний момент їх немає. Майже всі приміщення в будинках семінарії зайняті різними польськими інституціями і особами, котрі ніякого відношення до закладу не мають; тому необхідно вжити всіх заходів, щоб звільнити другий поверх епархіальної бурси від поляків, одну кімнату, де знаходиться кооператив експедиції [заготівлі цінних паперів. – Авт.], і другу, де проживають робітники автомайстерні, а також зразкову школу. Кооператив і автомобілісти можуть перейти до будинку семінарійської лікарні. Коли всі ці приміщення будуть звільнені, тоді семінарія буде мати можливість проводити навчання зо всіма своїми учнями і деяким навіть дати змогу тут жити, а також притулити до себе хлоп'ячу духовну школу для шкільних занять. 2. Необхідно збільшити кошторис на підручники для вихованців семінарії, котрий фінансовою комісією затверджений в розмір лише 20000 крб. 3. При

реформі духовної семінарії треба прийняти до уваги, що 5 і 6 класи не тільки богословські класи, але і педагогічні, а тому треба відновити кредит щодо зразкової школи, де б вихованці цих класів могли давати зразкові уроки. Бажано, щоб гроші для зразкової школи відпускалися відповідно до кошторису, складеному для зразкової школи при учительській семінарії. 4. Треба також збільшити кошторис на утримання семінарійських будинків, а також на утримання учительського персоналу, що відповідав би кошторису середніх шкіл Міністерства освіти. 5. Педагогічна рада духовної семінарії висловлює свої побажання, щоб при реформі закладу були залишені деякі власні риси, котрими вона відрізняється від загальної середньої школи, а саме: щоб вона мала гуманітарний характер і щоб у ній були залишені філософські дисципліни (логіка, психологія, основи філософії та історії філософії), а також, щоб були зміцнені дисципліни релігійного характеру порівняно з іншими середніми школами. Зокрема, щоб в усіх класах семінарії навчалися Св. Письму, а в богословських класах, з котрих виходитимуть пастирі церкви, був зміцнений церковно-релігійний напрямок як такий, так і у вихованстві. 6. Позаяк до цієї реформованої школи вступатимуть переважно діти сільського духовенства та селян, то необхідно при ній залишити бурсу”²³.

Висловлені міркування і пропозиції не можна було, на жаль, реалізувати відразу. Особливо це стосувалося приміщень. Більше того, польська військова адміністрація продовжувала обмежувати права закладу. Так, 17 травня 1920 р. до духовної семінарії з’явилася польська старшина з заявою, що для потреб міліції вона реквізує епархіальний будинок духовної семінарії, де містився інтернат для учнів, проводилися заняття і знаходилися квартири службовців, а також будинок, де містилося правління семінарії і квартири ректора, інспектора та духовника. Про це негайно повідомили Головноуповноваженого уряду УНР І.І.Огієнка. Той відразу направив полякам свій протест²⁴. Через кілька днів начальник Подільської округи Б.Крачкевич відповів І.Огієнку, що будинок семінарії не буде реквізований. Про це повідомили також комісара м.Кам’янця-Подільського та Подільську духовну семінарію²⁵.

Головним у роботі викладачів Подільської духовної семінарії було виконання педагогічного навантаження. За законом від 12 липня 1913 р. учителям духовної семінарії та духовних шкіл, обраним на посаду класного вихователя при одному відділенні класу, надавали в одній або кількох школах не більше 18 годин на тиждень, а при двох відділеннях – не більш 12, а учителю, котрий не був обраний на посаді класного вихователя – не

більше 24 годин на тиждень, а ректорові й інспекторові – не більше 4 годин. Міністерство сповідань УНР дозволяло учителеві духовної семінарії та духовних шкіл, обраному на посаду класного вихователя при одному відділенні класа, мати в одній або кількох школах не більш 20 годин. Понаднормове навантаження не оплачувалося. Як свідчать архівні документи, на 1920 навчальний рік педагогічні працівники семінарії викладали такі дисципліни: I. З Св. Письма по чотири години: в. о. ректора семінарії М.Соколов, архімандрит Валеріян, перший учитель предмету В.Левицький мав 20, другий учитель О.Кільчевський – 18 годин.

II. З теорії словесності та з історії російської літератури – першому учителю предмету М.Георгієвському призначили 17, другому учителю О.Крилову призначили по 17 годин.

III. З української літератури – М.Георгієвському 1 безплатна година, Д.Нагнойному і О.Кільчевському – по 2 години. Доки не було вчителя-фахівця, О.Кільчевському, доручили додаткових 4 години.

IV. З грецької мови – перший учитель М.Соколов і другий вчитель П.Пономарьов отримали по 18 годин.

V. З латинської мови – вчитель О.Третінський мав 6 годин, його колега Д.Михайлов – 12, О.Краськовський і М.Пограницький по 6 годин.

VI. З фізико-математичних наук – учитель І.Ястребцов вичитував 20 годин, 26 нерозподілених годин тимчасово доручили П.Кибардину (6 годин), і помічнику інспектора М.Багацькому (3), на інші 13 годин збиралися запросити фахівця з іншого навчального закладу.

VII. З географії України – Д.Нагнойний виконував 4 годин.

VIII. З загальної та української історії – учитель В.Капустин отримав 20 годин, другий учитель Д.Нагнойний – 14.

IX. З німецької мови учитель Х.Лаценіус мав 27 години.

X. З французької мови – учитель О.Круглов виконував 3 години, Курневич – 6 (без платні), М.Соколов – 2. На 16 вільних уроків вирішили запросити тимчасового учителя.

XI. З психології, логіки, короткої історії та початкових основ філософії, дидактики та практичних студій у зразковій школі навантаження дісталось першому учителеві М.Курневичу (15 годин) і другому учителеві О.Третінському (14).

XII. З загальної церковної історії української церкви учитель О.Краськовський виконував 14 годин.

XIII. З обвинувального богослов'я історії і обвинувачення старообрядництва і сектантства учитель Д.Михайлов мав 9 годин.

XIV. З гомілетики, літургістики, практичного керівництва для пастирів – архимандрит Валеріян отримав 11 годин.

XV. З основного догматичного та морального богослов'я – учитель Н.Пограницький виконував 13 годин. Йому ж дісталася й єврейська мова.

XVI. З церковних співів – учитель Ю.Баулін мав 14 годин²⁶.

Як свідчать джерела, навчальний день для учнів розпочинався о 9.00, після загальної молитви. Урок тривав 40 хв., перерва – 10хв. і останній, п'ятий, урок закінчувався о 13.00. Шкільний рік тривав 4 місяці – з 1 березня до 1-го липня поточного року. Він поділявся на 2 шкільних півріччя, по 2 місяці в кожному. Зокрема, 1-ше шкільне півріччя мало тривати з 1 березня по 1 травня, 2-ге півріччя – з 1 травня по 1 липня²⁷.

Значну роль у житті духовної семінарії відігравали класні вихователі. Ними були тільки учителі духовної семінарії і духовних шкіл. Через те керівні особи, помічники інспектора, наглядачі, а також вчителі церковних співів, малювання, чистописання і гімнастики не мали право бути класними вихователями. Не мали право бути класними вихователями і також особи, які запрошувалися на роботу в духовні семінарії та духовні школи тимчасово по найму. Згідно з постановою Св. Синоду від 2–3 вересня 1913 р. за № 7811 п.2, вихователі обиралися по одному на кожне відділення класу. Усіх таких посад в 1920 шк. р. було 14. Їх посіли у: VI кл. – Н.Пограницький, V кл. – І.Ястребцов, IV кл. (1 від.) – А.Трегінський, IV кл. (2 від.) – М.Курневич, III кл. (1 від.) – В.Левицький, III кл. (2 від.) – М.Соколов, III кл. (3 від.) – М.Георгієвський, II кл. (1 від.) – П.Пономарьов, II кл. (2 від.) – Д.Нагнойний, II кл. (3 від.) – О.Каськовський, I кл. (1 від.) – О.Крилов, I кл. (2 від.) – О.Кільчевський, I кл. (3 від.) – В.Капустін, I кл. (4 від.) – Д.Михайлов²⁸.

У липні 1920 р. Подільська духовна семінарія функціонувала в складі шести класів (14 відділень), де навчалася 558 учнів. Зокрема, в 1-му класі – 177, у 2-му – 110, 3-му – 116, 4-му – 79, 5-му – 46 і 6-му – 30. Заклад утримувався на державні та спеціальні церковні кошти. Плата за право навчання учня за рік становила 1 тис. крб. Навчання велося українською мовою. Завідував семінарією ректор П.Табінський²⁹.

У вересні 1920 р. кількість учнів збільшилась до 433. До того ж, відповідно до закону УНР від 2 липня 1920 р. “Про перетворення шкіл духовного відомства в загальноосвітні і підпорядкування їх Міністерству народної освіти”, перші чотири класи духовних семінарій перетворювалися у загальноосвітні школи і підпорядковувалися відтепер МНО. Але через складну політичну ситуацію педрада 28 вересня 1920 р. ухвалила рішення

про те, щоб “розпочати заняття в семінарії за старою програмою, а тим часом вжити заходів до негайного розроблення штатів братської школи, з’ясування типу і програми її, та надіслати цей матеріал на затвердження Міністра освіти в порозумінні з Міністерством ісповідань”³⁰.

Але незабаром влада перетворила Подільську духовну семінарію у світську школу. Педрада сформувала новий адміністративний апарат. Головою педради обрали Д.Нагнойного, секретарем М.Курневича. Враховуючи те, що в колишній семінарії вчилися переважно діти селян, вирішили назвати нову школу: “Кам’янець-Подільською селянською хлоп’ячою гімназією третього ступеня”³¹. Крім того, в ухвалі також було записано, що 5-ті і 6-ті класи колишньої духовної семінарії як професійно-богословські відокремлюються від загальноосвітніх класів. Водночас до остаточного розв’язання цієї справи в Міністерстві освіти, тимчасово доручили адміністрації гімназії опікуватися цими класами. Крім того, було також визначено кількість відділень у класах селянської хлоп’ячої гімназії³².

На 1920–1921 навчальний рік заклад виробив перехідний навчальний план, в якому були передбачені наступні навчальні предмети: релігія, українська та всевітня література, нова мова, давня мова, математика, фізика, географія, природознавство, гігієна, історія, історія філософії, психологія, логіка, політична економія, співи, руханка [фізкультура], малювання. У 1 і 2 класах на релігію відводилося 4 години на тиждень, у 3 і 4 класах – 3 години. Більше годин відводилося лише на українську та всевітню літератури (по 5 годин у 1–3 класах, 4 години – у 4 класі)³³.

Після встановлення радянської влади розпочався процес реорганізації середньої освіти на основі раніш прийнятих документів. Так, у декреті уряду УСРР від 25 січня 1919 р. “Про передачу всіх навчальних закладів у відання Наркомосу” зазначалося, що організація всієї справи народної освіти в республіці повинна бути побудована на “основі нової педагогіки і соціалізму”. Наркомос УСРР, здійснюючи керівництво шкільною справою в республіці, в цьому зв’язку видав низку постанов та інструкцій. Зокрема “Про керівництво школою і організацією в ній роботи” (1 лютого 1919 р.), “Про запровадження в життя єдиної трудової школи” (липень 1920 р.), на основі яких реорганізовувалися всі попередні типи шкіл в єдині трудові школи³⁴.

Ще 12 лютого 1919 р. заступник наркома народної освіти УСРР М.Скальський розпорядився щодо духовних навчальних закладів: “1. Всі духовні школи передаються в відомство Народного комісаріату освіти і перетворюються в школи загальноосвітнього характеру; 2. 3 предметів

викладання виключаються: Закон Божий, церковнослов'янська мова, церковний спів і стародавні мови. Зокрема, вивчення латинського і грецького предметів необов'язкових допускалося на загальній основі з загальноосвітніми школами; 3. П'ятий і шостий класи духовних семінарій, як спеціальні богословські класи, ліквідуються; курс четвертого класу вважати закінченим і випуск провести найближчим часом на загальній основі з 8 класом загальноосвітніх навчальних закладів; третій клас вважати випускним в наступньому навчальному році”³⁵.

З огляду на це відділ народної освіти Подільського губернського Військово-революційного Комітету надіслав наказ від 6 травня 1919 р. за №335 з м.Вінниці в Подільську духовну семінарію такого змісту: “Всі колишні церковнопарафіяльні, другокласні, церковно-учительські школи м.Вінниці і Подільської губернії, а також Подільська духовна семінарія перетворюються в школи загальноосвітнього характеру і переходять у підпорядкування до відділу народної освіти губернії”³⁶.

В липня 1920 р. відділом народної освіти м.Кам'янець-Подільського, відповідно до розпорядження Раднаркому України, було видано наказ №32, за яким “всі школи, як середні всіх типів і назв, за винятком шкіл технічних, професійних і ремісничих, так і нижчі і вищі початкові з 1 вересня 1920 р. реорганізуються в єдину трудову школу з семирічним терміном навчання для дітей від 8 до 15 років”. У документі також зазначалося, що учні, які закінчили в 1920 р. вищу початкову школу, або 5-й клас середньої школи, чи 2-гі класи духовної семінарії, вважаються такими, що закінчили курс навчання. Для них передбачалося відкриття курсів і шкіл професійного спрямування. А ті, хто подав прохання про прийом до єдиної трудової школи, вважалися лише кандидатами і зараховувалися до неї лише цим відділом³⁷. Процес реорганізації зупинився 18 вересня 1920 р., коли до Кам'янець-Подільського повернулася українська влада, і відновився у другій половині листопада того ж року, коли до міста знову увійшло червоне військо.

У грудні 1920 р. учні Кам'янець-Подільської хлоп'ячої селянської гімназії перебували у досить важкому матеріальному становищі, що не давало змоги продовжувати своє навчання. З огляду на це 8 грудня 1920 р. педагогічна рада закладу розглянула питання щодо відпуск учнів на різдвяні канікули і про термін початку занять після Різдва. Рада гімназії ухвалила: “З огляду на тяжкий матеріальний стан учнів, а також відсутність палива, відпустити учнів 20 грудня того ж року до 24 січня 1921 р., з якого терміну й розпочати заняття знову”³⁸.

За розпорядженням завідувача відділом народної освіти А.Дубовика від 20 грудня 1920 р. за №14 з початком 1921 р. всі школи Кам'янця-Подільського та його повіту перетворювалися в єдину трудову школу з семирічним терміном навчання. На той час в місті відкрили 12 єдиних трудових шкіл. Зокрема, Кам'янець-Подільська хлоп'яча гімназія, селянська прогімназія і Пирогівська школа перетворювалися у V-у єдину трудову школу з семирічним терміном навчання, змішаного типу³⁹.

Таким чином, впродовж 12 десятиліть Подільська духовна семінарія функціонувала в двох системах освіти – російській та українській. Вона відіграла значну роль у розвитку духовної середньої освіти на Поділлі, сприяла піднесенню загальнокультурного рівня населення краю. Заклад зазнав складної долі. В добу Директорії він був перетворений в селянську хлоп'ячу гімназію. З встановленням радянської влади на Поділлі гімназія була перетворена в трудову школу з семирічним терміном навчання.

Примітки:

1. Сесак, І. В. Освіта на Поділлі. У 2-х частинах. Ч.ІІ. Середні навчальні заклади Поділля у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / І. В. Сесак – Кам'янець-Подільський: Абетка, 1999. – 184 с.
2. Столетний юбилей Подольской духовной семинарии. – 1798–1898 гг. – Каменец-Подольский, 1898. – С. 36.
3. Там само. – С. 39.
4. Там само. – С. 65.
5. Там само. – С. 39-40.
6. Столетний юбилей... – С. 57-62.
7. Сесак, І. В. Зазначена праця. – С. 37.
8. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІА України). – Ф. 274. – Оп. 4. – Спр. 366. – Арк. 13.
9. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф. 64. – Оп. 1. – Спр. 100. – Арк. 33-34.
10. Там само. – Спр. 148. – Арк. 1.
11. Там само. – Арк. 1-2.
12. Там само. – Спр. 100. – Арк. 75.
13. Там само. – Спр. 119. – Арк. 1-19; Спр. 117. – Арк. 1-149.
14. Становище подільських духовних шкіл // Відродження. – 1918. – 24 (11) жовтня.
15. ДАХО. – Ф. 64. – Оп. 1. – Спр. 138. – Арк. 2.
16. Там само. – Спр. 108. – Арк. 58.

17. Там само. – Спр. 138. – Арк. 14.
18. Там само. – Спр. 144. – Арк. 64.
19. Там само. – Арк. 10.
20. Там само. – Арк. 9-10.
21. Там само. – Спр. 107. – Арк. 20.
22. Там само. – Спр. 108. – Арк. 53.
23. Там само.
24. Центральний державний історичний архів вищих органів влади і управління (далі – ЦДАВО України). – Ф. 1131. – Оп. 2. – Спр. 18. – Арк. 90-91зв.
25. Там само.
26. ДАХО. – Ф. 64. – Оп. 1. – Спр. 108. – Арк. 10-12.
27. Там само. – Арк. 13.
28. Там само. – Спр. 138. – Арк. 10.
29. Там само. – Ф. Р.6. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 2; Спр. 138. – Арк. 9.
30. Там само. – Ф. 64. – Оп. 1. – Спр. 107. – Арк. 1.
31. Там само. – Спр. 144. – Арк. 3.
32. Там само. – Арк. 3, 5.
33. Там само. – Арк. 7.
34. Грищенко, М. С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917–1965). / М. С. Грищенко – К., 1966. – С. 30.
35. ДАХО. – Ф. 64. – Оп. 1. – Спр. 107. – Арк. 29.
36. Там само.
37. Там само. – Ф. Р.6. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 90-93.
38. Там само. – Ф. 64. – Оп. 1. – Спр. 144. – Арк. 1.
39. Там само. – Ф.Р. 6. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 26.

Резюме

В статтє идєт рєчє о функионироваии Подольской духовной семинарии в 1798–1920 гг.

Ключевые слова: Подольская духовная семинария, ученики, учителя, украинизация, учебный процесс, воспитательные мероприятия.

Одержано 1 червня 2011 року

УДК 37(477. 43/44)“18”:37(470+571)

В.С.Перерева

Церковно-шкільна “революція” у Подільській єпархії другої половини XIX ст.: головні події та виконавці

У статті на основі неопублікованих документів з архівосховищ Києва, Хмельницького та Санкт-Петербурга висвітлюються події церковно-шкільної революції у Подільській єпархії другої половини XIX – поч. XX ст. Автор наголошує на регіональній специфіці цієї яскравої сторінки в історії подільської освіти.

Ключові слова: шкільна революція, Подільська єпархія, церковнопарафіальна школа, Святійший Синод, подільський архієрей, православне духовенство.

У XIX столітті початкова освіта Подільської губернії і загалом Правобережної України мала яскраво виражений церковнопарафіальний характер. Церковноприходські школи традиційно склали більшість освітніх закладів регіону і, крім того, у пореформену епоху зазнали вагомих кількісних та якісних трансформацій, котрі можна трактувати як своєрідну церковно-шкільну “революцію”. Поділля стало одним з авангардних регіонів у поширенні масового церковнопарафіального шкільництва нового індустріального типу і вписало в історію освіти чимало яскравих та повчальних сторінок, які на жаль, далекі від досконалого вивчення.

Дореволюційна, радянська та сучасна історіографія не дали належної оцінки подіям стрибкоподібного розвитку шкільництва пореформених десятиліть. Історики царської Росії переважно розглядали загальнодержавні аспекти розвитку церковнопарафіальної та державної освіти і приділяли мінімальну увагу регіональній специфіці та внескам окремих регіонів у загальнодержавну справу¹. У радянський час діяли атеїстичні ідеологічні кліше і тому вивчення історії церковнопарафіальної освіти не особливо зважало на принцип історичної об’єктивності й носило рафінований характер². Сучасні історики все більшу увагу звертають на розвиток церковнопарафіальної освіти, проте церковно-шкільна “революція” в їхніх працях не розглядається як цілісне явище³.

Дана проблематика є актуальною не лише з огляду на свою маловідомість широким науковим колам, але й внаслідок необхідності для майбутнього фахівця знань тих процесів, завдяки яким склалася модерна освітня система України. Тому метою даної статті є висвітлення подій цер-

ковно-шкільної революції на Поділлі та вивчення ролі окремих посадових осіб й ієрархів у розвитку церковнопарафіяльної освіти пореформеної доби.

У першій половині XIX ст. організоване шкільне навчання було великою рідкістю і бажаючі здобути хоча б елементарні знання реалізовували своє бажання у приватному порядку за окрему плату. Несміливі законодавчі кроки російської влади щодо дозволу духовенству відкривати школи довгий час залишалися благими намірами⁴. Тому, наприклад, у середині XIX ст. в Подільській губернії налічувалося лише п'ять приходських училищ, у яких навчалася мізерна частка подільських дітей шкільного віку⁵. Крім того, іменуючись приходськими, вони не були церковнопарафіяльними. Відкривалися такі школи державними органами влади, а церковна назва обумовлювалася тією обставиною, що в умовах відсутності педагогічних вузів в цих закладах часто викладали церковнослужителі.

Дещо краще шкільну справу було поставлено в державних та удільних маєтках, мешкали особисто вільні селяни. Останні не знали панщини в її повному розумінні, а тому мали і можливість, і бажання навчати власних дітей у школах. Саме тому укази Святійшого Синоду Руської Православної Церкви 1836 та 1837 рр. стосувалися саме таких населених пунктів і вимагали від місцевого духовенства відкривати церковнопарафіяльні школи. Ці навчальні заклади вже виправдовували свою церковну назву і відкривалися саме причтами та парафіянами. Щоправда, ця справа все ще трималася на голому ентузіазмі і не мала міцної матеріальної бази. Тому й результати заснування церковнопарафіяльних шкіл в удільних та державних маєтностях були поки що порівняно скромними. У 1842 р. в таких школах навчалася лише 398 учнів. В 1855 р. їх було порівняно більше (1200 осіб), проте й це зовсім небагато для величезної Подільської губернії⁶. Тобто, цілком підтверджувалися слова одного з дописувачів “Подільських єпархіальних відомостей” про те, що “до звільнення селян з кріпацької неволі початкова народна освіта, як відомо, перебувала всюди на Русі на низькому ступені розвитку. Саме це мало місце і в Подільській єпархії”⁷.

Проте історичні обставини середини XIX ст. змушували широку громадськість задумуватися над необхідністю масової освіти. Технічний прогрес вимагав грамотного робітника, який би міг прочитати інструкцію чи креслення, а заплановане скасування кріпацтва давало можливість вільному селянину не обмежувати своє майбутнє лише сільським господарством, що також вимагало хоча б мінімального знайомства з азами грамоти.

І в останні роки кріпацької доби на Правобережній Україні стали відбу-

ватися масові відкриття церковнопарафіяльних шкіл. Поштовх було дано на Київщині, де білоцерківський священик о. Петро Лебединцев відкрив систему із чотирьох постійно діючих шкіл нового, індустріального типу. Це були не патріархальні дяківські школи, які збиралися тоді, коли у наставника був вільний час. У школах нового взірця навчання відбувалося шість разів на тиждень у дві зміни, існувала наперед розроблена програма, підручники, джерела фінансування⁸. Згодом столична російська преса патетично називала ці школи “предвестницами образования по всей России”⁹. Приклад П.Лебедицева був схвалений і місцевою владою, і самим імператором Александром II. Київський генерал-губернатор князь І.І.Васильчиков вже давно мріяв створити масову конкуренцію таємному польському шкільництву, яке процвітало на Поділлі, Волині та Київщині. Для цього, на думку високопоставленого чиновника цілком підходили православні церковнопарафіяльні школи¹⁰.

Про білоцерківські школи було повідомлено у пресі, їх стали ставити у приклад. Подільський архієрей Іринарх, отримавши відповідне повідомлення від київського митрополита Арсенія (Москвіна), став наслідувати його дії і вимагати від підлеглого духовенства відкриття церковнопарафіяльних шкіл всюди, де їх можна було відкрити. А незабаром ці школи, відкриті без офіційного дозволу з імперського центру, дістали ще й офіційне визнання та цілковиті права громадянства. 3 травня 1860 р. той-таки київський генерал-губернатор І.Васильчиков сповістив подільському владіці Іринарху про розпорядження імператора Александра II “негайно привести у виконання заходи про заснування початкового навчання сільського населення за допомогою сільських священиків”¹¹. Ще через місяць монарх став вимагати щомісячних звітів про відкриття та діяльність церковнопарафіяльних шкіл у кожній губернії, в тому числі й Подільській. Але подібні царські укази, спрямовані на пришвидшення освітнього процесу, були зайвими. Подільські селяни вже знали, що їхні діти незабаром стануть вільними і масово повели своїх дітей до шкіл. Якщо на порозі скасування кріпацтва у ще поодиноких подільських церковноприходських школах навчалось лише 2897 школярів, то в 1862 р. у Подільській єпархії значилося 1157 таких шкіл, у яких налічувалося 23297 учнів, а в 1869 р. подільський преосвящений повідомив до столиці, що в підвідомчій йому єпархії функціонує 1293 школи, які відвідують близько 30000 дітей обох статей¹². Процеси дійсно набрали “революційних” масштабів – за одне десятиліття кількість церковнопарафіяльних шкіл виросла у сотні разів, а число школярів збільшилося вдесятеро.

Дореволюційні російські історики шкільництва неодноразово підкреслювали роль Поділля та Південно-Західного краю в справі масового поширення початкової освіти. В книзі В.Григорьєва “Исторический очерк русской школы” читаємо:

“Завдяки турботам митрополита Ісидора, що взяв у цій справі живу участь, а після нього Арсенія Київська єпархія особливо спряла розвитку церковнопарафіяльних шкіл. Приклад київського духовенства стало наслідувати духовенство інших єпархій, особливо на південному заході Росії – в губерніях Волинській, Подільській, Чернігівській (курсив наш – В.П.)”¹³. І власне, Поділля та інші українські губернії за числом церковнопарафіяльних шкіл зберігали першість до кінця існування Російської імперії.

І якщо спочатку вище чиновництво імперії досить прихильно ставилося до подій “шкільної революції”, то з згодом це ставлення змінилося на протилежне. Зокрема, у перші роки шкільної “революції” київський генерал-губернатор князь І.І.Васильчиков подарував школам Поділля не одну сотню “Букварів”, а подільський губернатор Брауншвейг закупив для подільських церковних шкіл велику кількість “Кратких катехизисов” та книг “О вере и жизни христианской” і всіляко підтримував церковне шкільництво¹⁴. Але в подальшому владоможці зіштовхнулися зі значними проблемами.

По-перше, міністерство народної освіти стало вимагати від губернського ешелону влади відкриття державних шкіл, які значно краще підходили для “продвиження русского дела в Юго-Западном крае”, оскільки в них викладання велося суто російською мовою. Але в перші пореформені роки в правобережних губерніях відкрилися тисячі церковнопарафіяльних шкіл, поряд з якими вже майже не було місця для відкриття державних (міністерських) початкових навчальних закладів¹⁵.

По-друге, породжені “революцією” церковнопарафіяльні школи були майже не контрольовані державою, що явно не подобалося державному чиновництву. Подільські Преосвященні (Тринарх, а згодом Леонтій) розробили власну систему керівництва церковноприходськими школами, у якій практично не залишалося місця державним інспекторам міністерських училищ. Так, при подільській духовній консисторії було засновано особливий відділ (“стіл”), що займався керівництвом церковноприходською освітою та здійснював контроль над нею. В 1865 р. подільський преосвященний створив систему повітових та окружних ревізорів церковнопарафіяльних шкіл, що остаточно перетворило парафіяльне шкільництво на самодостатню організацію, яка не мала потреби у державному контролі.

По-третє, влада стала вбачати небезпеку у безконтрольності шкільництва. Якщо в державних школах навчальний процес відбувався виключно державною мовою Російської імперії, то в церковнопарафіяльних досить часто використовували й рідну мову місцевих прихожан (українську). Духовенство Правобережжя навіть у роки “валуєщини” наважувалося хвалитися у єпархіальній пресі, що в їхніх церковних школах навчання ведеться трьома мовами – російською, українською та церковнослов'янською¹⁶. У державних (міністерських) школах був заборонений “Букварь южнорусский” Т.Г.Шевченка, а архієреї Правобережжя закупували його оптовими партіями і дарували церковнопарафіяльним школам. Згодом навіть у щоденниках цих шкіл стали вміщувати портрети Кобзаря – це виглядало помітним дисонансом із державною стратегією¹⁷. Такий “українізм” церковнопарафіяльних шкіл (порівняно з державними) владі не міг подобатися, оскільки йшов врозріз із стратегічною метою російської влади. Освітнянське міністерське керівництво стало вимагати встановлення контролю підлеглих йому чиновників над церковнопарафіяльними школами. І місцеве керівництво прийняло рішення відповісти на шкільну “революцію” державною “контрреволюцією”.

Київський, подільський та волинський генерал-губернатор став спочатку прохати, а згодом вимагати від єпархіальних архієреїв Правобережжя передачі церковнопарафіяльних шкіл під контроль державної влади. Для початку високий чиновник поцікавився у кожного з владик можливістью державних інспекторів ревізувати приходські навчальні заклади, на що отримав дружну відмову.

Так, у 1870 р. новий єпископ Подільський і Брацлавський Леонтій наводив із цього приводу наступні аргументи: “Згідно монаршого повеління від 18 січня 1862 року всі церковнопарафіяльні школи, засновані духовенством, перебувають у відання духовенства. Таким чином, перебуваючи під безпосереднім керівництвом начальника Подільської єпархії, вони отримували й отримують згідно його вказівок правильну навчальну організацію, при якій безпосереднім начальником кожної школи є місцевий Преосвященний. З його дозволу відкривається школа, ним затверджуються акти мирян та попечительства щодо пошуку коштів на утримання навчального закладу; він призначає вчителів після попереднього іспиту на наявність педагогічних здібностей; вказує підручники, якими слід користуватися при навчанні в школі; наказує благочинним суворо слідкувати за порядком школи; призначає до того ж ще й ревізорів, котрі по два рази на рік надають результати своїх спостережень за школами і щодо потреб кожної зі шкіл.

Нарешті, Преосвященний, як безпосередній начальник кожної школи, звертається до начальника губернії та іншими світськими органами влади щодо сприяння народній освіті та відносно усунення окремих протидій – то зі сторони окремих мирових посередників, то волосних писарів.

При такій організації церковнопарафіяльних шкіл я, згідно з постановою Подільської духовної консисторії, вважаю зайвим обтяжувати панів інспекторів народних училищ покладанням на них якогось нагляду за церковнопарафіяльними школами Подільської єпархії”¹⁸.

Подібні (а то й значно різкіші) відмови прочитав київський генерал-губернатор і в листах інших правобережних владик – київського та волинського. Тоді новий генерал-губернатор О.Безак з властивою йому генеральською прямолінійністю вирішив перевести конкуренцію церковнопарафіяльної та міністерської освіти у нову, силову площину. Шкільна “контрреволюція” стала набирати рейдерських форм – місцеві інспектори шкіл (як Поділля, так і інших двох правобережних губерній) почали за допомогою поліції відбирати церковнопарафіяльні школи у православного духовенства. З благословення генерал-губернатора та начальства Київського учбового округу хвиля поліцейського насилля прокотилася по всіх українських губерніях, місцями повністю змінивши співвідношення церковних та державних освітніх закладів.

Київський митрополит Арсеній (Москвін), як найавторитетніший з владик Правобережжя, вирушив до Санкт-Петербурга і прийняв на себе основний тягар боротьби за першість церковнопарафіяльних шкіл у правобережних губерніях. Архієрей мав непогані зв’язки при царському дворі (зокрема, користувався повагою імператриці) і тому мав змогу заступатися за ввірені йому школи перед вищими органами влади. Так, митрополит прохав російського імператора Александра II, “щоб благоволено було міністерству (освіти) підтвердити, щоб воно церковнопарафіяльні школи залишило у віданні духовенства недоторканими, а відібрані у нього та перейменовані в народні йому за приналежністю повернуло”¹⁹. Згодом з цього приводу було прийнято колективне архієрейське звернення до монарха і Александр II розпорядився залишити відкриті парафіями школи у відомстві православного сповідання. Це монарше рішення було відразу ж оприлюднено у “Подільських єпархіальних відомостях”²⁰.

Даний указ мав помирити духовенство з “міністеріалами” і став наслідком довгочасної “єпістолярної війни” київського митрополита Арсенія (Москвіна) з вищим чиновництвом Російської імперії. Оскільки цей конфлікт мав пряме відношення до Подільської губернії, котра також по-

страждала від чиновницьких рейдерств, то листування київського владика було надіслано подільському преосвященному для ознайомлення – воно ще й зараз зберігається у фонді Подільської духовної консисторії Державного архіву Хмельницької області. В її супровідному листі заступник обер-прокурора Святійшого Синоду сповіщає подільського архієрея, що “останнім часом виникло між духовним відомством та міністерством народної освіти листування в справі про народні школи... По важливості цього предмету це листування надсилається для Вашого, Милостивий Государю і Архіпастирю, розгляду”²¹. Подільський владика мав змогу переконатися, настільки він зобов’язаний київському митрополиту Арсенію (Москвіну) у стабілізації стосунків між церковним та світським учбовими відомствами. Київський архієрей не шкодував гнівних і досить-таки образливих слів на адресу загарбників-“міністеріалів”; навіть висував вимогу зрівняти у заробітній платі священників-законовчителів та світських педагогів. Владика емоційно доводив, що не можна відбирати у духовенства Правобережної України ті школи, яке воно створювало за власні кошти і виключно на ентузіазмі; стверджував, що церковнопарафіяльних шкіл є цілий ряд переваг, котрі буде не в змозі забезпечити міністерська школа – зокрема, духовне виховання²².

Ці аргументи підкріплювалися й особистими аудієнціями митрополита у високопоставлених посадовців і у самого імператора. Як свідчать дати листів, владика провів у Санкт-Петербурзі не один місяць. На місцях в цей час чиновництво при допомозі поміщиків та поліції активно відбирали школи в духовенства, чим ще більше посилював необхідність захисту шкільної “революції” впливовим київським владикою. Тогочасні донесення подільських духівників деколи нагадували фронтіві повідомлення. Благочинний з Ольгопольського повіту протоієрей Федір Борщ сповіщав подільського архієрея, що має справу з посиленою протидією існування церковнопарафіяльних шкіл з боку і влади, і місцевих землевласників-поляків²³. Протоієрей з Балтського повіту о. Григорій Сергєєв писав владичі, що в парафії с.Плоскої волосне правління самочинно, без волі громади відкрило школу, а місцевого настоятеля “зовсім усунуло від нагляду за школою”, у якій став викладати вчитель-католик²⁴. (Подібних скарг духовенства можна навести не на один десяток сторінок). Але аудієнції київського митрополита хоча б певною мірою врятували ситуацію – навіть у вищеназваних повітах православне духовенство зберегло щонайменше частковий контроль над шкільництвом²⁵.

І все ж таки київський, подільський та волинський генерал-губернатор

не бажав довіряти виховання майбутніх російських підданих “ополяченному” українському духовенству. Він навіть запропонував російському імператору виселити священиків-українців Київщини, Поділля та Волині у великоросійські губернії та замінити їх вихідцями з внутрішніх регіонів Великої Росії²⁶. Але здійснення такого проекту вимагало значних коштів й означало переселення десятків тисяч родин духовного стану. Тому російський імператор, отримавши негативну експертну оцінку даного проекту (експертом, до речі, виступав вже згадуваний о. Петро Лебединцев), відмовився зривати з насиджених місць духовенство Правобережної України.

З того часу конкуренція між державними та церковнопарафіяльними школами набула більш цивілізованого характеру і навіть мала певні позитивні наслідки, адже кожне з відомств намагалося підтримувати свою школу на належному рівні, від чого зрештою вигравав навчально-виховний процес. Втрати церковнопарафіяльного шкільництва Подільської єпархії у часи протистояння були досить значними, але не смертельними. Якщо у 1862 р. на Поділлі функціонувало 1157 церковнопарафіяльних шкіл, то в 1881 р. їх було лише 620²⁷.

Але після загибелі Александра II до влади прийшов “цар-освітянин” Александр III, який приділяв церковнопарафіяльній освіті небачену досі увагу. У 1884 р. було видано особливі “Правила для церковнопарафіяльних шкіл”, які остаточно надавали церковним закладам майже той самий правовий статус, що й державним. “Вслід за цим розпочався новий підйом церковно-шкільної справи в Подільській єпархії. Підйом менш жвавий та швидкий, ніж у 60-х роках, але більш стійкий і правильний, внаслідок чого церковна школа стає найзначнішим провідником елементарної освіти в народі”²⁸ – писали “Подільські єпархіальні відомості”.

У 1894 р. у Подільській губернії нараховувалося вже 1334 церковнопарафіяльні школи – значно більше, ніж в часи навіть найбільшого “революційного” підйому. За числом шкіл цього типу Подільська єпархія нарівні суперничала з Київською митрополією, котра вважалася загально-визнаним лідером у цьому плані. Саме в цей час новокоронований російський імператор Ніколай II здивовано цікавився у обер-прокурора Святійшого Синоду про причини значної переваги у Подільській єпархії чисельності церковнопарафіяльних шкіл над державними, на що отримав гідну відповідь. Виявилось, що навіть дітей-католиків у православних школах навчалось більше, ніж у державних, яким російська влада, власне, і відводила роль “асимілятора” представників обох конфесій²⁹. Згодом навіть представники місцевої державної влади, які традиційно не довіряли

церковнопарафіяльній школі, як “безнаглядній”, стали ставитися до неї більш лояльно і навіть захищати її від не в міру ревних прихильників одержавлення освіти³⁰.

Тобто, шкільна “революція” та “контрреволюція” перших десятиліть пореформеної доби змінилася стабільною еволюцією церковнопарафіяльного шкільництва, яке стало приваблювати до своїх рядів і представників різних станів, етносів та конфесій. Крім того, переконливо довівши в часи “шкільної революції” своє право на існування, церковна школа заслужила повагу російської влади, котра в перші десятиліття пореформеної доби не довіряла їй. Причинами цих складних трансформацій стала традиційність церковнопарафіяльних шкіл, їх менша русифікаційна спрямованість і своєрідна народність, а також довгочасна відсутність у подільському регіоні земської школи. Саме ці фактори перетворили Поділля на своєрідний заповідник церковнопарафіяльного шкільництва.

Примітки:

1. Григорьев, В. В. Исторический очерк русской школы / В. В. Григорьев. – М., 1900. – С. 532-544; История Православной Церкви в XIX веке // [Авт. тексту Н. Рункевич]. – М., 1901. – Т. 2. Славянские Церкви. – С. 645-650; Фальборк, Г. Народное образование в России / Г. Фальборк, В. Чернолуцкий. – СПб., 1901. – С. 435-532.

2. Поліщук, М. С. Стан початкової народної освіти на Правобережній Україні в 60–90-х рр. XIX ст. / М. С. Поліщук // Український історичний журнал. – 1971. – № 3. – С. 69-75.

3. Качковський, О. Освіта на Поділлі у XIX ст. / О. Качковський // Освіта, наука і культура на Поділлі: Збірник наукових праць. – Т. 1. – Кам’янець-Подільський: КПДУ, 1998. – С. 83-90; Сесак, І. В. Освіта на Поділлі / І. В. Сесак; у 2-х частинах. – Ч. 2. – Середні навчальні заклади Поділля у другій половині XIX – на поч. XX ст. – Кам’янець-Подільський : Абетка, 1999. – 184 с.

4. Перерва, В. С. Історія шкільництва в містах і селах Київщини XIX – початку XX ст. – Біла Церква, 2008. – С. 15-16.

5. Сесак, І. В. Освітні заклади Поділля у другій третині XIX ст. / І. В. Сесак // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам’янець-Подільський, 2009. – С. 46.

6. Краткий очерк церковно-школьного дела в Подолии за последнее десятилетие (1884–1894 г.) // Подольские епархиальные ведомости. – Часть неофициальная. – 1894. – № 28. – С. 551.

7. Там само.

8. Перерва, В. С. Православне Надросся у XIX столітті / В. С. Перерва. – Біла Церква, 2004. – С. 188-189.

9. Булашев, Г. Очерк деятельности по народному образованию Арсения (Москвина), митрополита Киевского и Галицкого / Г. Булашев // Народное образование. – 1896. – Кн. 4. – С. 108-112.
10. Перерва, В. С. Історія шкільництва в містах і селах Київщини / В. С. Перерва. – Біла Церква, 2008. – С. 18-20.
11. Краткий очерк церковно-школьного дела в Подолии за последнее десятилетие (1884–1894 г.). – С. 552.
12. Там само. – С. 553.
13. Григорьев, В. В. Зазначена праця. – С. 520.
14. Краткий очерк церковно-школьного дела в Подолии за последнее десятилетие (1884–1894 г.). – С. 552.
15. Перерва, В. С. Історія шкільництва в містах і селах Київщини ХІХ – початку ХХ ст. – С. 21-22.
16. Там само. – С. 31.
17. Там само. – С. 620.
18. Російський державний історичний архів у м. Санкт-Петербурзі (далі – РДА СПб.) – Ф. 733. – Оп. 170. – Спр. 476. – Арк. 57-58.
19. Там само. – Ф. 796. – Оп. 205. – Спр. 349. – Арк. 12-13.
20. Высочайшее повеление о разграничении сфер участия духовного ведомства и министерства народного просвещения по вопросу об открытии и заведении начальными училищами для народа // Подольские епархиальные ведомости. – 1862. – Часть официальная. № 7. – С. 51-52.
21. Державний архів Хмельницької області. – Ф. 315. – Оп. 1. – Спр. 4817. – Арк. 2.
22. Там само. – Арк. 7.
23. Там само. – Спр. 4760. – Арк. 63.
24. Там само. – Арк. 87.
25. Там само. – Спр. 4504. – Арк. 1-133.
26. РДА СПб. – Ф. 796. – Оп. 205. – Спр. 349. – Арк. 73.
27. Краткий очерк церковно-школьного дела в Подолии за последнее десятилетие (1884–1894 г.). – С. 552.
28. Там само. – С. 553.
29. РДА СПб. – Ф. 796. – Оп. 205. – Спр. 349. – Арк. 4.
30. Там само. – Арк. 1.

Summary

The article to base oneself upon facts with eparchy press and documents from the church funds with Archives in Kiev and St. Petersburg, research

parish-schools revolution in Podilsk Eparchy in the XIX century. Author to accentuate on the regional specificity this page in the history Podilsk education.

Key words: parish-schools revolution, Podilsk Eparchy, parish school, Holy synod, Podilsk bishop, governor-general, clergyman, schools revolution, education.

Одержано 1 червня 2011 року

УДК 94(477.43)“1918/1919”:061.2:37

Г.Г.Кучеров

“Просвіта” с.Глібів Ушицького повіту Подільської губернії (1918–1919 рр.)

Досліджується процес становлення та діяльності товариства “Просвіта” с.Глібів Ушицького повіту Подільської губернії у 1918–1919 рр.

Ключові слова: товариство, “Просвіта”, просвітяни, філія.

У сучасних умовах розвитку Української держави з’явилася потреба детально дослідити історію становлення та діяльності культурно-освітніх товариств “Просвіта”, оскільки тривалий час про них взагалі не згадували. Ще б пак, адже ще в “Українському радянському енциклопедичному словнику” зазначалося: “З кінця 19 ст. до “Просвіти” проникли буржуазно-націоналістичні елементи і більшість “Просвіт” стала осередками пропаганди буржуазного націоналізму... В 1917–1920 рр. буржуазно-націоналістичні елементи намагались використовувати “Просвіти” для націоналістичної, антирадянської пропаганди...”¹. Цим сказано все. “Старшому братові” аж ніяк не було до вподоби піднесення української культури, до речі, як і полякам чи іншим “господарям” України. Нині маємо нагальну потребу позбутися багатьох облудних штампів, що тривалий час внаслідок ідеологічного тиску побутували в українській радянській історіографії стосовно культурно-освітніх товариств “Просвіта”.

Спадщина “Просвіт” викликала неоднозначні оцінки як серед очевидців тих подій, так і серед наступних поколінь дослідників. Сучасники тогочасних подій, у цілому, позитивно оцінювали діяльність товариств. До таких дослідників слід віднести Т.Верхолу², В.Приходька³, Д.Дорошенка⁴, С.Перського⁵ та ін.

Незважаючи на схвальні відгуки, ми знаходимо і критичні зауваження. Так, В.Торський у роботі “Українська державність і нова роля “Просвіт”, аналізуючи умови становлення державності на українських землях, відзначав, що “Просвіти” утворювалися випадково, були “чинником консервативним”, абсолютно не розвивалися і ніяких конкретних планів щодо українізації вони не проводили⁶.

Ставлення радянських дослідників до проблеми просвітництва визначалося ідеологічними догмами та штампами. У цей час діяльність “Просвіт” замовчувалася або висвітлювалася упереджено і необ’єктивно, не зверталася увага на роль товариств у справі піднесення національної свідомості українського народу, внесок просвітян у розбудову української державності тощо.

Діяльність зазначених товариств після лютневої революції 1917 р. привертала увагу багатьох сучасних вчених. Серед них можна виділити А.Середяк⁷, О.В.Лисенка⁸, Л.І.Євселевського і С.Я.Фарину⁹, О.М.Германа¹⁰, Л.В.Кравчука¹¹, С.А.Масюк¹², Т.Осташко¹³, О.Малюту¹⁴, В.С.Лозового¹⁵, В.А.Нестеренка¹⁶ та ін. Усі зазначені науковці в основному досліджували діяльність губернських та інших міських просвітніх товариств. І це зрозуміло, оскільки, з одного боку, великі осередки, як правило, залишали по собі значну спадщину, а з другого, зібрати інформацію про велике товариство легко. Інша річ – сільські осередки. Як зазначала у 1917 р. газета “Нова Рада”, “школа... що організатори окремих “Просвіт” не завжди подають звістки до якої небудь центральної “Просвіти” про своє життя (до Вінницької або Кам’янецької) і через це трудно або навіть неможливо зареєструвати і списати всі “Просвіти”. Доводиться користуватись часто випадковими звістками з газет та від окремих людей”¹⁷. Таким чином, діяльність сільських “Просвіт” залишається малодослідженою. Ось чому проблема вивчення діяльності сільських “Просвіт” в цілому і глібівської (Ушицький повіт) зокрема й досі залишається актуальною.

Під час національно-визвольних змагань українського народу у 1917 р. як на території України так і на Поділлі, з’явилися товариства “Просвіта”. Нові осередки опинились у важкому становищі, не знаючи, як організувати і розвинути культурно-освітню справу, і не маючи досвіду та необхідних

інструкцій. З огляду на це Київська “Просвіта” у травні на перших загальних зборах ухвалили рішення скликати “з’їзд представників молодих, а вельми численних товариств”¹⁸. За ініціативою київських просвітян і відділу позашкільної освіти при Генеральному секретаріаті Центральної Ради вдалося скликати просвітницький з’їзд 20 вересня 1917 р. Атрибутом з’їзду стало те, що його учасники протягом двох днів розповідали про початкову діяльність своїх осередків, плани на майбутнє, багато доповідачів звертали увагу присутніх на ті проблеми, що виникали перед новоствореними товариствами, зокрема на той факт, що у селах не вистачає інтелігенції, україномовної літератури, а також на фінансові проблеми, погане матеріально-технічне забезпечення тощо. Важливим результатом форуму стали рішення і перспективні плани діяльності. Зокрема, з плану діяльності відділу позашкільної освіти ми бачимо, що першим (низовим – прим. автора) культурним осередком являється сільська або робітнича “Просвіта”¹⁹. Тож не дивно, що на території Подільської губернії селяни стали утворювати просвітницькі осередки.

Кілька освітян с.Глібів Ушицького повіту видали збірку творів українського письменника С.Руданського під заголовком “Лірика, Співомовки та Байки”. На обкладинці було зазначено: “Увесь чистий прибуток од видання піде на відкриття “Просвіти” в с.Глібіві на Поділля”²⁰. Усього ж на заснування осередку було витрачено 1000 крб. Варто зауважити, що просвітницька справа у селі організувалася не вперше. Ще у 1914 р. тут був створений аматорський гурток. Тоді він з дозволу губернатора дав кілька вистав. Проте з початком першої світової війни самодержавство повело наступ на український рух, гурток припинив своє існування і селяни вимушені чекати кращих часів.

Просвітницький осередок був заснований 30 листопада 1918 р., коли відбулися перші загальні збори. На них обрали раду товариства, яка постановила найголовнішою метою осередку вважати організацію позашкільної освіти у селі. Важливим питанням на початку своєї діяльності просвітяни вважали створення бібліотеки. Тому значну частину коштів, отриманих від продажу виданих творів С.Руданського (всього 700 крб.), керівництво осередку направило на придбання літератури²¹. Разом із одержаними від губернської управи книжками на суму 100 крб., глібівська “Просвіта” за короткий час нараховувала у своїй книгозбірні вже до 400 примірників різних книг. Дізнавшись про наявність у селі такої бібліотеки, її почали відвідувати селяни з навколишніх сіл, інколи за 8–10 верст від Глібова²².

Глібівське товариство як і решта “Просвіт” Подільської губернії приділяло належну увагу вихованню дітей. У цьому відношенні вагомий виховний вплив мало проведення новорічних свят. Так, під час проведення новорічних свят просвітяни намагалися виховати у дітей почуття любові до батьківщини, рідного краю, прекрасного тощо. Наприклад, на другий день Різдвяних свят товариством с.Глібів була організована ялинка. Хор “Просвіти” під керівництвом Платовського виконав кілька колядок і народних пісень. Чудовим продовженням свята стало декламування дітьми байок та співомовок С.Руданського. Закінчився захід виконанням патріотичних пісень, а також національного гімну “Ще не вмерла Україна”, після чого усі присутні з радісним святковим настроєм розійшлися²³.

Проте діяльність товариства у цей час була ще малоефективною. По-перше, не вистачало літератури, по-друге, бракувало коштів для того, щоб придбати книги. Тому 12 січня 1919 р. відбулися загальні збори осередку. Просвітяни доручили раді “Просвіти” звернутися до повітової, а також Подільської губернської народної управи, щоб ті допомогли як коштами, так і літературою. Завдяки такій допомозі, на думку просвітян, можна було б відкрити свої філії у чотирьох сусідніх селах²⁴.

Популярність Глібівської “Просвіти” зростала. Це видно хоча б з того, що збільшилася кількість членів товариства. Так, станом на 15 лютого 1919 р. осередок нараховував вже 140 осіб. Керівництво “Просвіти” запланувало відкриття своїх філій у сусідніх селах. Просвітяни надіслали до Подільської Губернської народної управи прохання допомогти їм організувати книгозбірні в цих філіях, для чого необхідно 1000 крб.²⁵

Часопис “Село” відзначав, що товариство “за короткий час має свої філії в ось таких селах: в Капустянах, в Джурдживцях, в Глибичку, в Мар’івці та в Гуті-Глібівській”²⁶. “Просвіта” в останньому селі була заснована членом глібівського товариства М.Ковалем у неділю 29 червня 1919 р. При цьому він надав цінні рекомендації молодим просвітянам про майбутню діяльність їх осередку. Проблему літератури просвітяни мали намір розв’язати шляхом купівлі в повітовій касі дрібного кредиту літератури або отримати книжки від позашкільного відділу повітової народної управи. Цікавість селян освітою була величезною²⁷.

Найбільш активно серед філій глібівської “Просвіти” була глибчанська. У листопаді 1919 р. керівництво осередком повідомило губернську народну управу про своє становище. Товариство мало свою школу, літературу. Серед книжок популярними були на історичну та сільськогосподарську тематику. Просвітяни організували лекції для населення, яке вислов-

лювало побажання, щоб навчання у школах проводили виключно українською мовою. З іншого боку, товариство відчувало нестачу коштів²⁸. Одночасно з глібчанською була відкрита “Просвіта” і в с.Мар’івці. За відкриття товариства проголосувало майже все село²⁹.

Масштабні плани глібівських просвітян наштовхнулися на фінансову проблему, адже для проведення культурно-освітньої праці необхідні були книжки, ноти, газети, декорації і багато чого іншого. Членські внески, навіть за умови сплати їх всіма просвітянами, не могли суттєво вплинути на вирішення цього питання. Заходи “Просвіти”, особливо театральні вистави, теж не завжди давали прибуток. Тому надія була на місцеві органи влади. Глібівська “Просвіта” просила губернську владу “позичити їй 5000 карбованців строком до 1-го січня 1920 р. на видання популярних книжок для народу, або видати на таку ж суму паперу”³⁰.

Потреби часу вимагали об’єднання “Просвіт” Ушицького повіту. Навесні 1919 р. провітницькі товариства, і в тому числі глібівське, утворили повітову спілку. Губернська “Просвіта” допомогла їй тим, що видала 1000 книжок на освітні цілі³¹.

З іншого боку, глібівська “Просвіта” так само, як інші товариства краю, з приходом більшовиків у 1919 р. працювала у важких умовах. Після короткотривалого перебування загарбників на території Поділля товариство сформувало новий аматорський гурток. У неділю 14 вересня у приміщенні початкової школи пройшла вистава “Наталка Полтавка”. Перед її початком місцевий хор під керівництвом дяка Андроняка виконав національний гімн “Ще не вмерла Україна”, після чого інспектор відкритої у цьому ж році вищої початкової школи С.Д.Похмурський виступив перед присутніми із промовою, у якій відзначив велике культурно-просвітнє значення вистав для населення. Під час антракту місцевий хор та музиканти виконали кілька українських пісень. У цілому, вистава глядачам сподобалася. Більше того, її відвідали селяни з навколишніх населених пунктів і це при тому, що плата за квиток коливалася у межах 3–12 крб. Наприкінці вистави голова сусідньої капустянської волосної земської управи Притика продекламував кілька українських віршів. 741 крб. прибутку, за відрахуванням видатків на театральний захід, був спрямований на користь “Просвіти”. Крім цього, вистава так сподобалася глядачам, що товариство отримало пожертви від наступних осіб: двох галицьких піхотинців, які у цей час проживали у селі – 50 крб., місцевих селян Л.К.Стадника – 50 крб., Притики – 33 крб. На цьому глібівські просвітяни зупиняться не збиралися і планували у майбутньому поставити відому комедію І.Карпенка-Карого

“Мартин Боруля”, а також у 1919 р. мали намір організувати низку театральних заходів³².

Восени 1919 р. на черзі стояло питання утворення філій ще у кількох селах. Таким чином, практично вся волость була об’єднана навколо глібівської “Просвіти”. Сприяло цьому те, що селяни із навколишніх сіл теж бажали відкрити у своїх населених пунктах просвітницькі товариства. Більше того, волосний осередок намагався допомогти в організаційних питаннях своїм філіям і навіть просили губернську народну управу допомогти відкрити книгозбірні у відділах і виділити на це 1000 крб. та літературу ще на 1000 крб.³³. Таким чином, у просвітян с.Глібова були далекосяжні плани.

Час від часу глібівські просвітяни відчитувалися про здійснену роботу. Так, 28 вересня 1919 р. відбулися загальні збори товариства. Їх скликав голова “Просвіти” Г.П.Кокоруза. Виступаючи перед присутніми він звітував про діяльність осередку і розповів про плани на майбутнє. Згідно цього документу видно, що незважаючи на утиски з боку більшовиків, робота просвітян була досить значною. Пристойно виглядає фінансова діяльність, зокрема, чистого прибутку було здобуто 750 крб. Бібліотека товариства нараховувала 1000 примірників книг вартістю 921 крб. Вислухавши звіт, присутні висловили повну довіру правлінню, яке, крім голови, складалося з наступних осіб: заступника голови – Ф.М.Дармогря, М.М.Ковалю – секретаря, Г.Є.Притуляка – бібліотекаря, М.А.Кримчака – скарбника³⁴.

Восени 1919 р. на сторінках часопису “Село” просвітяни повідомляли про своє рішення заснувати у Глібові народний дім (народний університет), народний театр і національний хор, а також просили губернську народну управу надати допомогу в реалізації намічених планів і сприяти вихованню талановитих художників-початківців – Сов’яка (с.Гута Глібівська) і Бенеди (с.Джуржевка)³⁵. В результаті такої діяльності глібівців не лише зросла чисельність членів товариства, а й покращився культурно-освітній рівень місцевого населення.

Отже, в межах національно-визвольних змагань виникло культурно-освітнє товариство “Просвіта” у с.Глібів Ушицького повіту. Просвітяни осередку основні свої зусилля спрямували на поширення просвіти серед місцевого населення, а також відкриття філій в інших селах. Наслідком такої роботи стало поширення національної свідомості серед сільського населення.

Примітки:

1. “Просвіта” // Український радянський енциклопедичний словник: у 3 т. – К., 1987. – Т. 3. – С. 35.

2. Верхола, Т. Про “Просвіти” (Порада, як засновувати сільські та містечкові “Просвіти”) / Т. Верхола / Видання товариства “Просвіта”. – Проскурів, 1917. – 7 с.; Що таке Товариство “Просвіта” і як його заснувати. – Вінниця : Товариство “Просвіта”, 1917. – 7 с.

3. Приходько, В. Під сонцем Поділля. Спогади / В. Приходько. – Нью-Йорк; Мюнхен : Криниця, 1967. – Ч. 1. – Вид. 4. – 184 с.

4. Дорошенко, Д. “Просвіта”, її заснування й праця (короткий історичний нарис з додатком про “Просвіти” в інших країнах) / Дмитро Дорошенко. – Філадельфія : Видання “Молода Просвіта” ім. митр. А.Шептицького, 1959. – 103 с.

5. Перський, С. Популярна історія товариства “Просвіта” у Львові з ілюстраціями / Степан Перський. – Львів : “Просвіта”, 1932. – 256 с.

6. Торський, В. Українська державність і нова роля “Просвіт” / В. Торський. – Вовча : Друкарня каси дрібного кредиту, 1918. – С. 44-47.

7. Середяк, А. Товариство “Просвіта” в період першої світової війни, визвольних змагань українського народу і їх поразки (1914–1928) / А. Середяк // Нарис історії “Просвіти”. – Львів ; Краків ; Париж : Просвіта, 1993. – С. 42-52; Його ж. Товариство “Просвіта” за межами Галичини / А. Середяк // Нарис історії “Просвіти”. – Львів ; Краків ; Париж : Просвіта, 1993. – С. 64-74.

8. Лисенко, О. В. “Просвіти” у суспільно-політичному і культурному житті Наддніпрянської України (1905–1916 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Олександр Васильович Лисенко. – К., 1998. – 169 с.

9. Євселевський, Л. І. “Просвіта” в Наддніпрянській Україні: історичний нарис / Л. І. Євселевський, С. Я. Фарина. – К. : Всеукраїнське товариство “Просвіта” ім. Тараса Шевченка, 1993. – 128 с.; Фарина, С. Я. Роль “Просвіт” в українському національно-культурному русі на початку ХХ століття.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Сергій Якович Фарина. – Кременчук, 1993. – 233 с.

10. Герман, О. М. Діяльність товариства “Просвіта” на Поділлі наприкінці ХІХ і в першій половині ХХ століття: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Олег Михайлович Герман. – Чернівці, 1995. – 228 с.

11. Кравчук, Л. В. Культуротворча діяльність та просвітницький рух в період Української державності 1917–1920 рр.: автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00 / Л. В. Кравчук. – Чернівці, 1996. – 23 с.

12. Масюк, С. О. Діяльність товариств “Просвіта” в Україні (березень 1917 – 1920 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Світлана Олександрівна Масюк. – К., 1997. – 143 с.

13. Осташко, Т. Товариство “Просвіта” – осередки українського національно-освітнього руху за доби Центральної Ради / Т. Осташко // Центральна Рада і ук-

раїнський державотворчий процес (до 80-річчя створення Центральної Ради): Матеріали наук. конф., 20 березня 1997 р. / В. А. Смолій (ред.), НАН України, Ін-т історії України. – К., 1997. – Ч. 2. – С. 272-280.

14. Малюта, О. В. Шляхи, політи кров'ю. Про діяльність осередків подільського товариства “Просвіта” в першій половині ХХ століття О. Малюта // “Просвіта”: історія та сучасність (1868–1998): зб. матеріалів та документів, присвячених 130-річчю ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка / упоряд. ред. В. Герман. – К. : “Просвіта”; “Веселка”, 1998. – С. 329-332; Малюта, О. В. “Просвіта” у формуванні державницького потенціалу українського народу (друга половина ХІХ – перша чверть ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / О. В. Малюта. – К., 2005. – 20 с.

15. Лозовий, В. “Просвіта” на Поділлі в добу національно-визвольних змагань (1917–1920 рр.) / В. Лозовий, В. Нестеренко // Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). До 90-річчя Подільської “Просвіти”. – Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільське міське тов-во “Просвіта”; Історико-культурологічне Подільське брат-во, 1996. – С. 28-40.

16. Нестеренко, В. А. Діяльність товариства “Просвіта” на початку 20-х років на Поділлі / В. А. Нестеренко // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження: Науковий збірник, присвячений 400-річчю від дня народження Богдана Хмельницького (Ред. кол.: Баженов Л. В. (відп. ред.), Баженов С. Е., Винокур І. С., Костриця М. Ю. та ін.). – Кам’янець-Подільський : Доля, 1995. – С. 158-160.

17. Просвіти на Поділлі // Нова Рада. – 1917. – № 49. – 28 травня. – С. 3.

18. Просвітянський з’їзд у Києві // Просвітянин. – 1918. – № 1. – С. 25.

19. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 157. – Арк. 47.

20. Видання “Просвіт” Наддніпрянської України, 1906–1922 / Упоряд. С. Л. Зворський. – Вип. 4. (Нац. Парлам. Б-ка України). – К. : Глобус, 1999. – С. 61.

21. З життя “Просвіт” // Життя Поділля. – 1919. – № 46. – 12 лютого. – С. 4.

22. З життя Подільського Губерніяльного Земства // Село. – 1919. – № 6. – 15 лютого. – С. 24–25.

23. З життя “Просвіт” // Життя Поділля. – 1919. – № 27. – 21 січня. – С. 4.; По Україні // Нова Рада. – 1919. – № 19. – 28 (15) січня. – С. 3.; З життя “Просвіт” на Поділлі // Село. – 1919. – № 4. – 31 січня. – С. 27.

24. З життя “Просвіт” // Життя Поділля. – 1919. – № 28. – 21 січня. – С. 3.

25. З життя “Просвіт” // Життя Поділля. – 1919. – № 46. – 12 лютого. – С. 4.

26. З життя “Просвіт” на Поділлі // Село. – 1919. – 5 вересня. – № 16. – С. 12.

27. Там само.

28. ЦДАВО України. – Ф. 1113. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 77.

29. З життя “Просвіт” на Поділля // Село. – 1919. – № 16. – 5 вересня. – С. 12.
30. З життя Подільського Губерніяльного Земства // Село. – 1919. – 15 лютого. – № 6. – С. 25.
31. З життя “Просвіт” // Життя Поділля. – 1919. – № 88. – 3 квітня. – С. 4.
32. З життя “Просвіт” на Поділля // Село. – 1919. – № 21. – 29 жовтня. – С. 24.
33. З життя Подільського Губерніяльного Земства // Село. – 1919. – № 6. – 15 лютого. – С. 25.
34. З життя “Просвіт” на Поділля // Село. – 1919. – № 23. – 12 грудня. – С. 23.
35. Там само.

Резюме

Исследуется процесс становления и деятельности общества “Просвита” с. Глебов Ушицького уезда Подольской губернии в 1918–1919 гг.

Ключевые слова: общество, “Просвита”, просвितяны, филия.

Одержано 1 червня 2011 року

УДК 378:63](477.43)“192”

В.В.Покалюк

Кам’янець-Подільський сільськогосподарський інститут на початку 20-х рр. ХХ ст.

У статті висвітлено діяльність Кам’янець-Подільського сільськогосподарського інституту на початку 1920-х рр., показано реорганізаційні процеси та організацію діяльності вишу, його навчальну та наукову роботу, громадсько-політичну діяльність, матеріальне становище.

Ключові слова: інститут, викладач, студент, навчання, прийом.

В сучасних умовах, коли в усіх галузях життя незалежної України, в тому числі в освіті, відбуваються суттєві зміни відповідно до реалій ХХІ століття і нових потреб суспільства, вивчення досвіду минулого є корисним і повчальним. Це стосується і питань розвитку вищої освіти, зокрема сільськогосподарської, у 1920–1930-х рр. Один із аграрних навчальних

закладів цього періоду діяв у Кам'янці-Подільському. Окремі аспекти його діяльності відображені у працях М.І.Алещенка, М.І.Бахмата, О.Б.Комарницького, А.Ф.Сурового, В.А.Радіоненка, А.І.Гринька та ін.¹

У нашому дослідженні ми спробуємо показати реорганізаційні процеси та організацію діяльності Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту, формування контингенту студентів, навчальну і наукову роботу вишу, становлення його матеріальної бази.

Сільськогосподарський інститут (СГІ) було створено у 1921 р. на базі сільськогосподарського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету. Його становлення відбувалося у важкі часи повоєнної розрухи та голоду 1921–1923 рр.

Згідно з рішенням колегії Укрголовпрофосвіти від 26 лютого 1921 р. про реорганізацію інституту теоретичних наук у два самостійних заклади – інститут народної освіти та сільськогосподарський інститут², цей процес мав завершитися до 1 червня 1921 р.³

Своє існування на Поділлі як окремий вищий навчальний заклад СГІ розпочав саме 1 червня 1921 р. План роботи інституту було окреслено у “Декларації ради сільськогосподарського інституту”, яка була схвалена вченою радою закладу 21 травня 1921 р. Практичними завданнями інституту у напрямку організаційної роботи були визначені такі: “забезпечення інституту фондом навчання, ... викладачів та студентів помешканням, ... коштами на поширення лабораторій та кабінетів”⁴.

Процес відокремлення факультету К-ПДУУ та перетворення його в інститут остаточно завершився 15 жовтня 1921 р., коли було оприлюднено відповідний наказ політичного комісара міста С.Чалого⁵.

Першим керівником новоствореного закладу був професор М.Т.Герашенко, який з 16 квітня по 12 травня 1921 р. очолював раду інституту. З травня по жовтень 1921 р. інститут очолював приват-доцент, згодом – професор Олекса Миколайович Полянський, а з 1921 по 1926 рр. – професор Микола Миколайович Баср⁶.

Вищим органом інституту визначалася Науково-шкільна рада, яка була утворена 12 травня 1921 р. Її головою обрали приват-доцента О.М.Полонського. Вона складалася з викладачів і представників від студентів⁷.

У своїй структурі інститут мав лише один факультет – агрономічний, який готував агрономів-організаторів. У перші роки функціонування його очолював професор І.А.Олійник. У 1921–1922 рр. в інституті діяла 31 кафедра⁸. У закладі працювали 25 штатних та 11 позаштатних викладачів, у т.ч.: 11 професорів, 7 доцентів, 18 асистентів⁹.

Професорсько-викладацький колектив СГІ складався з блискучих викладачів, які в свій час здобули вищу освіту в кращих навчальних закладах Росії та Західної Європи. Серед них – М.Т.Герашенко, О.М.Полонський, М.М.Баєр, І.А.Олійник, Н.Т.Гаморак, В.П.Храневич, В.П.Живан, С.А.Плюйко, О.В.Красівський, М.О.Пахарь, Є.Н.Сердюк, С.І.Городецький, О.С.Мельник, Б.К.Дудолькевич, Є.Сташевський, М.Журавський, М.Л.Бернацький, О.М.Городецький, П.Доброніченко, С.Красніков, С.Назаревич та інші¹⁰.

СГІ намагався поповнити свій викладацький склад кваліфікованими професорами, доцентами, асистентами. Перед прийомом на роботу претенденти мали відчитати дві пробні лекції, одну з яких обирали на свій розсуд, тематику іншої визначав інститут. Такі випробування перед прийняттям на роботу пройшли доценти М.Л.Бернацький, О.М.Городецький, П.Доброніченко¹¹.

Працювати викладачам доводилося у не простій обстановці. Це було наслідком політики правлячої більшовицької партії, спрямованої проти національно-свідомої інтелігенції, що перебувала в опозиції до радянської влади. 23 липня 1922 р. Політбюро РКП(б) на своєму засіданні розглянуло питання “Про політичні виступи професури” та прийняло відповідну постанову, згідно якої вимагалось посилити відповідальність ректорів і деканів, спільно з політичними комісарами, за роботу інститутів і факультетів¹².

Викладачі інституту були незабезпечені одягом, їжею, світлом. Вони отримували мізерні заробітні плати (в більшості за роботу платили зерном, мукою, картоплею). Через такі тяжкі умови життя наукова робота фактично не розгорталась до червня 1922 р. Чимало викладачів шукали заробітку за межами вишу¹³.

Активізацію наукової роботи інституту спричинила організація в червні 1922 р. філії Наукового комітету України, яку очолив професор М.Т.Герашенко. Насамперед, проводилися фізіологічні дослідження, було започатковано видання збірника “Наукові записки сільськогосподарського інституту”. Відповідальність за вихід у світ видання поклали на геодезичний кабінет¹⁴.

Академічний персонал СГІ проводив досить плідну наукову та педагогічну роботу. Через відсутність фахової літератури та коштів на її придбання, викладачі на друкарських машинках друкували конспекти лекцій, виготовляли таблиці та наочні матеріали. Серед них праці О.М.Полонського “Неорганічна хімія”, І.А.Олійника – “Основи ґрунтознавства”,

“Загальне хліборобство”, “Суспільна агрономія”, М.М.Баєра “Геодезія”, О.М.Полонського – “Неорганічна хімія”, В.П.Храневича – “Лугівництво”, “Кормові рослини”, “Культура боліт”, Н.Т.Гаморака – “Морфологія і анатомія рослин”, С.І.Городецького – “Фізико-географічна і сільськогосподарська районізація Поділля”, О.С.Мельника – “Загальна зоотехнія”, “Молочарство”, М.О.Пахаря – “Лісівництво”.

В одному з архівних йшлося про те, що керівництво вишу зверталося з проханням до Головопрофосвіти УСРР надати кошти на придбання друкарні для інституту, яка б друкувала необхідні книги для студентів. Частину виданих праць викладачів мали передавати у читальний зал¹⁵.

Великою втратою для інституту стала смерть викладачів Є.Н.Сердюка (12 листопада 1921 р.), М.О.Пахаря (13 травня 1922 р.), Оленича, Папегута та О.М.Городецького¹⁶.

Значна увага в інституті приділялася формуванню студентського контингенту. Прийом студентів обмежувався з боку владних партійних структур. Восени 1921 р. було введено положення, згідно з яким у вищі навчальні заклади вступали лише за направленням радянських, партійних, комсомольських, профспілкових військових організацій і комітетів незаможних селян¹⁷.

При інституті працювали приймальні комісії в складі представників губернських партійного комітету, ради профспілок, комітету незаможних селян, органів професійної освіти, які враховуючи рівень освіченості і соціальне походження кандидатів, відбирали потрібну кількість студентів¹⁸.

Вихідці з родин поміщиків, буржуазії, колишніх військовослужбовців царської та українських армій взагалі не допускались до вишів. За плановим підбором пролетарського студентства стежив політкомісар С.Чалий¹⁹.

У “Декларації ради сільськогосподарського інституту” наголошувалося на необхідності в першу чергу приймати в інститут вихідців з робітничо-селянського середовища. Все ж полегшені правила прийому не розв’язали проблему пролетаризації вищої школи, адже від студентів вимагалися достатні знання з мови, літератури, математики, історії. У той же час майбутні студенти не мали достатньої навчальної підготовки²⁰.

У закладі навчалися переважно студенти з Поділля, Південної Волині, Північної Бессарабії. Їх кількість в різні роки не була сталою. Так, 1 січня 1920 р. на I курсі навчалося 80 осіб, на II-му – 40. До травня 1921 р. кількість студентів зменшилося на 23 особи²¹. Наприкінці 1922 р. в інституті навчалося вже 219 осіб, з яких до вступу у виш трудову школу закінчили

8 осіб, середню – 99, неповну середню (5-7 кл.) – 38, професійну школу – 69, технікуми – 4, домашню освіту здобула 1 особа²².

Що стосується соціальної приналежності, то переважну більшість студентства становили селяни. Так, у 1922–1923 навчальному році в інституті навчалось 208 студентів, у т.ч. 148 селян, 37 робітників. За статевою ознакою значно переважали чоловіки (їх нараховувалося 191, жінок – 17)²³.

Розподіл за національністю показав, що на 1 жовтня 1922 р. представники корінного етносу – українці становили 94,57% від загальної кількості студентів, росіяни – 3,19%, поляки – 0,32%, євреї – 1,60%, інші – 0,32%, на 1 жовтня 1923 р. відповідно 90,92%, 1,88%, 0,92%, 3,46%, 2,82%, на 1 жовтня 1924 р. – 91%, 2,35%, 1,17%, 3,52%, 1,96%²⁴.

Основним видом діяльності студентства була навчальна робота. Вони опановували такі навчальні дисципліни: геодезія, лісівництво, систематика нижчих рослин, органічна хімія, геологія, метеорологія, ентомологія, кристалографія, мінералогія, сільськогосподарські технології, політична економія, фізіологія тварин, мікробіологія, аналітична хімія, спеціальне хліборобство, лісоустрій і таксація, загальне скотарство, лувівництво, фізіологія рослин²⁵.

Навчальний процес був не ритмічним. Так, весняний семестр 1921–1922 навчального року розпочався з запізненням через значне зниження температури. Він тривав 7 лютого до 13 квітня 1922 р. Роботи в інститутському господарстві розпочалися з 20 квітня, а практичні роботи – з 10 травня²⁶.

Взимку заняття через брак коштів на освітлення відбувалися вдень, а закінчувалися до 19.00 години, часто скорочувалися на 30 хвилин. Так відбувалося до 25 березня²⁷. Поборюючи голод, холод студенти працювали в погано освітлених аудиторіях, читальнях при свічках²⁸.

Чимало студентів працювали у радянських установах, у зв'язку з чим часу приділяли навчальній роботі, через що виникали проблеми із складанням заліків. Лекції відвідували пересічно лише 50–75% студентів²⁹. Для проведення практичних занять студентство організовувалося у групи, які переважно проводилися у неділю. Ці заняття молодь відвідувала охоче: “спостерігалася велика тяга, напружена увага та бажання студентства до досягнення практичних навиків”³⁰.

Після закінчення інституту студенти впродовж року стажувалися на сільськогосподарському виробництві, а згодом захищали дипломні роботи за результатами яких отримували дипломи агрономів-організаторів³¹. Перший випуск студентства відбувся у 1923 р.³².

Негативно позначилися на студентстві “соціально-економічні чистки” (перереєстрації) їхнього складу, які проводилися у 1921–1924 рр. Внаслідок цих чисток з вишу було відраховано цілий ряд студентів – вихідців із сімей “контрреволюціонерів”, священників, заможних селян. Так, якщо на 1 липня 1922 р. в інституті було 230 студентів, то після проведення 1921–1923 рр. “соціально-економічної перевірок”, їх залишилося лише 92 особи³³.

Студенти голодували, їм бракувало нормального верхнього одягу, білизни, взуття. Спільно з викладачами вони заготовляли дрова для опалювання корпусів. Незважаючи на матеріальні негаразди, студенти напружено працювали. Багато з них не витримували таких умов навчання і залишали інститут, деякі помирали³⁴.

Значну увагу в інституті приділяли партійній роботі. За дотриманням лінії більшовицької партії в інституті стежили партійні, комсомольські, профспілкові осередки та секції селян-незаможників. Партійний та комсомольський осередки були створені у 1923 р. Поступово кількість комуністів комсомольців зростала. Якщо, у 1922 р. перші з них склали 3,83% від загальної кількості студентства, то вже у 1923 р. їх було 5%, у 1924 р. – 5,42%. Що стосується комсомольців, то у 1923 р. вони становили 3,76%, 1924 р. – 9,49%³⁵.

Функціонувала в інституті і профспілкова організація. 5 квітня 1923 р. відбулися об’єднавчі збори профспілок робітфаку і агрономічного факультету СГІ, які обрали виконавче профбюро у складі 5 осіб. Відповідно об’єднали і профспілкові секції, які нараховували 152 особи. До обов’язків профбюро входив захист інтересів студентства. Частині студентів цей орган надавав матеріальну допомогу. Також він організовував касу взаємодопомоги. Бюро проводило велику профосвітню роботу. Зокрема, було прочитано 11 лекцій з питань профспілкового руху, організовано профбібліотеку і читальню³⁶.

Важливу роль в житті інституту відіграв відомий державний і партійний діяч, голова ВУЦВК Г.І.Петровський, який 12 лютого 1921 р. прибувши до Кам’яця, відмінив рішення Губвідділу, відповідно до якого до Вінниці мали виїхати провідні викладачі інституту професори М.М.Баєр, В.П.Храневич, приват-доценти М.О.Пахарь, О.М.Городецький Є.Н.Сердюк. Через їх від’їзд інститут фактично перестав би існувати³⁷.

Викладачі крім основної роботи, займалися ще й громадською діяльністю, викладаючи на різних курсах. Так, в лютому 1921 р при виші діяли землемірні курси, на яких навчалися 40 осіб³⁸. Навесні 1922 р. для ін-

структорів земельного відділу і комітетів незаможних селян при СГІ було організовано чотириденні курси по боротьбі з посухою³⁹.

Викладачі та студенти популяризували серед населення сільськогосподарські знання. З метою здійснення аграрного всеобучу спільно з редакцією газети “Червоний кордон” та окружним земельним відділом СГІ видавав газету “Подільський господар”⁴⁰. У журналі “Студент революції” вміщено інформацію про друковані органи бюро СГІ і робфаку – “Листок студента” і “Жнива”, осередку ЛКСМУ – “Зміна”. Кореспондент І.Кумпань переконував, що у газетах “треба побільше прози, сатири, гумору, побуту в першу чергу. Віршів, це максимум один. Карикатура обов’язкова. Що торкається коновок та верстання – вони приложаться самі в процесі внутрішнього зросту газети”⁴¹.

Значним громадським чинником був агрономічний гурток, який було створено у травні 1923 р. Незабаром він став одним з кращих в Україні. Його робота відбувалася в трьох напрямках:

- теоретичне поглиблення знань гуртківців;
- науково-дослідна і практична праця;
- поширення агрономічних знань серед селянства.

Гурток поділявся на 5 секцій: економічну, фітотехнічну, ґрунтознавчу, захисту рослин, зоотехнічну⁴².

Гуртківці підтримували зв’язки з багатьма дослідними станціями і полями України, влаштовували виставки, проводили для населення консультації, обладнали зразковий кабінет агронома для Довжоцького району⁴³.

Восени 1923 р. було організовано студентський клуб, при якому діяли літературний, музичний, драматичний, хоровий та спортивні гуртки. Почали випускати стіннівку “Листок студента”⁴⁴.

Чималих зусиль було докладено для формування навчально-матеріальної бази. На червень 1921 р. Кам’янець-Подільський СГІ мав у своєму розпорядженні класи та кабінети геодезії, землеробства, орнітології тварин, загальної зоотехнії, молочарства, мікробіології, загальної агрохімії, навчальну ферму, сади та виноградники. Спільно з ІНО використовували кабінет ботаніки, зоології, мінералогії та геології. Зазначимо, що через холодну зиму 1921–1922 рр. загинули колекції ботанічного та зоологічного кабінетів, було зіпсовано чимало хімічного посуду в лабораторії⁴⁵. Значно дошкуляла розвитку інституту відсутність коштів з центру⁴⁶.

З перших днів функціонування вишу розпочали свою роботу дослідні установи: у 1923 р. започаткували метеорологічну станцію, а в 1924 р.

контрольно-насіньову станцію та плодовий розсадник⁴⁷. Функціонували також зоологічний та мінералогічний музеї⁴⁸.

Дослідні установи інституту, навчально-дослідні поля, зоологічний та мінералогічний музеї виконували значну культурно-освітню роботу. Вони приймали численні екскурсії учнів трудових шкіл Кам'янецьчини. На їх базі здійснювалася перепідготовка вчителів цих шкіл⁴⁹.

Ще у грудні 1920 р. було відкрито бібліотеку з читальною, працівники якої поставили за мету зібрати книги виключно наукового змісту з агрономічних дисциплін. До читального залу передавалися конспекти лекцій викладачів. На початку своєї роботи бібліотека нараховувала лише 1000 примірників літератури, а до червня 1921 р. бібліотечний фонд зріс до 1500 томів, які прибули з націоналізованих бібліотек. Завідувала бібліотекою студентка В.К.Вікул. До кінця 1921 р. книгозбірня нараховувала вже 3 тис. прим. літератури⁵⁰. На 15 червня 1922 р. тут було 4233 прим., а у вересні 1923 р. – 9430 прим. Примірниковий фонд поділявся на відділи: загальний, соціальний, “чисті науки”, мистецтво, література, історія та географія, прикладні знання. Переважали книги переважно агрономічного змісту⁵¹.

В інституті з ініціативи політкомісара С.Чалого було організоване колективне сільське господарство. З викладачів та студентів створили робітничі бригади. За ними закріпили певні ділянки, на яких вони в обов'язковому порядку відпрацьовували встановлену кількість годин⁵². Зокрема, кожен студент мав тижневий трудовий мінімум, що нараховував 8 годин і річний – 400. Відпрацьований час фіксувався у відповідних картках⁵³.

Для обслуговування потреб колективу інституту було організовано їдальню, швейну майстерню, майстерню з ремонту взуття та пральню⁵⁴.

Таким чином, наявні архівні джерела, матеріали періодичної преси, окремі наукові дослідження дають змогу прослідкувати становище Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту на початку 20-х років ХХ ст. Становлення навчального закладу, який був створений на базі сільськогосподарського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету, відбувався в умовах політики більшовицької влади, що не могло не позначитися, насамперед, на формуванні викладацького та студентського колективів, навчальній, науковій та громадській роботі. Досить складним було матеріальне становище вишу.

Примітки:

1. Бахмат, М. І. Подільський державний аграрно-технічний університет: монографія / М. І. Бахмат, М. І. Алещенко. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-

Подільська міська друкарня, 2005. – 264 с.; Комарницький, О. Б. Журнал “Студент революції” Про подільське студентство середини 20-х рр. ХХ ст. / О. Б. Комарницький // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. – Кам’янець-Подільський : Оіюм, 2008. – Т. 12. – С. 406-414; Алещенко, М. І. Робітничий факультет при Кам’янець-Подільському сільськогосподарському інституті / М. І. Алещенко, А. Ф. Суrowий, В. А. Радіоненко // Там само. – Т. 11. – С. 263-269; Суrowий, А. Ф. Професійно-технічна освіта на Поділлі (1920-ті роки) / А. Ф. Суrowий // Там само. – Кам’янець-Подільський : Оіюм, 2006. – Т. 6. – С. 280-293; Гринько, А. І. Вищі навчальні заклади Хмельниччини в роки голодомору 1932–1933 рр./ А. І. Гринько // Там само. – Кам’янець-Подільський : Оіюм, 2007. – Т. 9. – С. 287-300.

2. Завальнюк, О. М. Сільськогосподарський факультет Кам’янець-Подільського держаного українського університету (1919–1921 рр.). Дослідження. Документи. Матеріали / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам’янець-Подільський : Абетка-Нова, 2004. – С. 23.

3. Бахмат, М. І. Зазначена праця. – С. 43-44.

4. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф. Р.195. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 6.

5. Сільсько-Господарчий Інститут в Кам’янці на Поділлі // Червона правда. Орган Кам’янецького повітового комітету К.П(б)У повітвиконкому Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. – Кам’янець на Поділлі. – 1921. – 23 жовтня. – Ч. 44. – С. 1.

6. ДАХО. – Ф. Р.195. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 26.

7. Там само. – Арк. 27.

8. Там само. – Арк. 27 зв.

9. Баєр, М. М. Підсумки будівництва Кам’янецького Сільсько-Господарського Інституту та перспективи його розвитку / М. М. Баєр. – Кам’янець на Поділлі : Друкарня імені Леніна, 1927. – С. 16-17.

10. ДАХО. – Ф. Р.195. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 1.

11. Там само. – Спр. 9. – Арк. 26.

12. Там само. – Спр. 53. – Арк. 14 зв.

13. Там само. – Спр. 9. – Арк. 35 зв.

14. Там само. – Арк. 35.

15. Там само. – Спр. 11. – Арк. 1 зв; Спр. 53. – Арк. 14.

16. Баєр, М. М. Зазначена праця. – С. 13.

17. Бахмат, М. І. Зазначена праця. – С. 50.

18. Там само. – С. 51.

19. ДАХО. – Ф. Р.195. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 3.

20. Там само. – Спр. 15. – Арк. 27.

21. Там само. – Спр. 9. – Арк. 25.
22. Там само. – Арк. 17.
23. Там само.
24. Баєр, М. М. Зазначена праця. – С. 13.
25. ДАХО. – Ф. Р.195. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 1.
26. Там само. – Спр. 9. – Арк. 33.
27. Там само. – Арк. 33 зв.
28. Сільсько-Господарчий Інститут... – С. 1.
29. ДАХО. – Ф. Р.195. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 25.
30. Там само. – Арк. 46 зв.
31. Бахмат, М. І. Зазначена праця. – С. 50.
32. ДАХО. – Ф. Р.195. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 46.
33. Баєр, М. М. Зазначена праця. – С. 13.
34. Сільсько-Господарчий Інститут... – С. 1.
35. Баєр, М. М. Зазначена праця. – С. 13.
36. Профробота Каменец-Подольського Рабфака и Агрофака С.Х.И. // Студент революції. – Харків. – 1923. – № 6. – С. 99-101.
37. ДАХО. – Ф. Р.195. – Оп. 1. – Спр. 84. – Арк. 25.
38. Там само. – Спр. 14. – Арк. 36.
39. Там само. – Спр. 59. – Арк. 19.
40. Там само. – Спр. 81. – Арк. 10.
41. Бахмат, М. І. Зазначена праця. – С. 63.
42. Кумпань, І. Настінні газети (з розвідок і досвіду організації стінних газет при Кам'янець-Подільському С.Г.І. та Робфаку) / І. Кумпань // Студент революції. – 1924. – № 7. – С. 50-52.
43. ДАХО. – Ф. Р.195. – Оп. 1. – Спр. 81. – Арк. 1.
44. Бахмат, М. І. Зазначена праця. – С. 57.
45. ДАХО. – Ф. Р.195. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 35.
46. Там само. – Спр. 11. – Арк. 1 зв.
47. Баєр, М. М. Зазначена праця. – С. 4.
48. ДАХО. – Ф. Р.195. – Оп. 1. – Спр. 31. – Арк. 19.
49. Баєр, М. М. Зазначена праця. – С. 5.
50. ДАХО. – Ф. Р.195. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 27,36.
51. Там само. – Арк. 33.
52. Там само. – Спр. 17. – Арк. 4.

53. Там само. – Спр. 18. – Арк. 5.

54. Там само. – Спр. 9. – Арк. 43.

Резюме

В статье освещается деятельность Каменец-Подольского сельскохозяйственного института в начале 1920-х гг., показаны реорганизационные процессы и организацию деятельности вуза, его учебную и научную работу, общественно-политическую деятельность, материальное положение.

Ключевые слова: институт, преподаватель, студент, учеба, прием.

Одержано 1 вересня 2011 року

УДК 069.01(477.43)“193”

В.О.Савчук

Музейництво Поділля у другій половині 1930-х років: особливості розвитку і результативність

З'ясовуються характерні риси музейного будівництва на Поділлі в контексті політики Комуністичної влади в другій половині 30-х років ХХ ст.

Ключові слова: музеї, Поділля, владний режим, традиції, експозиції, виставки, політичні репресії.

З часу появи музейництва розширилися можливості для творчої само-реалізації багатьох поціновувачів історії, культури, народних традицій, формування у наступних поколіннях поваги до самобутності власного народу. Звідси різні школи професійних істориків, аматори-краєзнавці по-своєму трактували роль музейництва в суспільних процесах, що спостерігається на прикладі музейної традиції Подільського регіону, увага до якої особливо зросла наприкінці 80-х рр. ХХ ст. – перших десятиліттях доби незалежної України. Про це засвідчують, зокрема, проведена 1990 року у Кам'янці-Подільському наукова конференція “Музей і Поділля” [1,] а та-

кож вихід у світ збірників наукових праць “Історія музею в документах та спогадах” [2] і “Подільська старовина” (1998, 2003) [3]. Діяльність музеїв на Поділлі досліджували С.Е.Баженова [4], Г.М.Дзюба [5], Н.К.Козлова [6], В.П.Соловей [7], Г.М.Хотюн [8], Л.П.Станіславська [9], Л.Р.Кароева [10], Л.Д.Ерїх [11], М.В.Потупчик [12], Є.М.Косаківська [13], Т.Р.Соломонова [14] та ін.

Все ж, попри значну кількість публікацій з історії музейних установ в регіоні ця проблема в розрізі другої половини 30-рр ХХ ст. ще мало досліджена. Навіть названі напрацювання фахівців з музейного будівництва не дають повної уяви про стан діяльності музейних закладів регіону у другій половині 20-х – 30-х рр. Окремі фрагменти містяться у матеріалах про політичні репресії відомих музейників Г.В.Брїлінга, Ю.Й.Сіциньського. У пропонованій статті автор намагається реконструювати мозаїку музейного життя Поділля у другій половині 30-х років ХХ ст. у контексті політики, яка проводилась тогочасним режимом у сфері культурного життя.

Насамперед зазначимо, що Поділля посідало важливе місце в українській історії 20–30-х років. Влада була занепокоєна тим, що у населення міцно вкоренилася ідея національно-культурного розвитку, посяяна буремними подіями української революції 1917–1921 рр., зокрема щодо функціонування української мови у школах, збереження пам’яток історії, культури, особливо пісенної і обрядової, художнього розпису, вишивки, кераміки тощо. Провідником цієї ідеї була національносвідома інтелігенція, яка взяла найактивнішу участь у розбудові культури та освіти в період діяльності українських урядів. Частина її емігрувала за кордон, але більшість, особливо сільська, залишилася на батьківщині не виявляла прихильності до політики більшовицької влади. Гостроту політичного становища тут посилювала та обставина, що Поділля було територією безперервних боїв від Першої світової війни по 1920 р. Це спричинило глибоку економічну розруху, безробіття, соціальну напругу. До того ж регіон був прикордонним, межував з Румунією і Польщею. У зв’язку з цим тут активно діяли карально-репресивні органи, які стежили за кордоном і поведінкою населення.

Наприкінці 20-х – на початку 30-х років більшовицька влада взяла курс на форсовану модернізацію країни. До актуальних завдань та програм (прискорена колективізація, індустріалізація) належало будівництво соціалістичної культури, що вимагало докорінної ломки усталеного життя населення, наповнення новим змістом, зокрема й музеїв. На жаль, на темпи і якість музейного будівництва негативно вплинула адміністративна ре-

форма, за якою в системі управління були ліквідовані округи (а це призвело до розпорошування наявних кадрів і фінансових ресурсів, утруднення роботи краєзнавців і краєзнавчих організацій).

Про зміни векторів у музейному будівництві засвідчує доповідна записка сектору науки народному комісару освіти за 1931 рік “Про мережу музейних і бібліотечних установ (до проекту нової мережі)”. У ній обґрунтовується необхідність докорінної зміни музейної політики. Зокрема, тут зазначається, що половина музеїв України веде свою історію ще з дореволюційного часу, а частина новостворених музеїв появились в результаті реорганізації старих музейних установ і збірок, що залишилися від колишніх власників, і лише декілька музеїв, таких як Всеукраїнський соціальний музей імені Артема, Національний геологічний музей, музей єврейської культури імені Менделе-Мойхер-Сфорім та музей Дніпрельстану, виникли після революції під тиском нових господарчих і соціально-культурних потреб. Звідси формувалося завдання – підпорядкувати науково-дослідну, політосвітню роботу музеїв соціалістичному будівництву, що в свою чергу мало допомогти марксівському висвітленню зібраного матеріалу [14]. У наведених тезах проглядається неприкрита недовіра до музеїв, історія яких сягає дореволюційних часів, і музейників, які не завжди приймали ті цінності, які їм нав’язувала нова влада.

Більш конкретно і відверто сформульовані засади музейної політики в аналітичній довідці “Стан та перспективи музейної справи на Україні”, підготовленій НКО в січні 1932 р. Тут, зокрема, наголошується, що музеї реконструюються і беруть активну участь у соцбудівництві, про що свідчить поява їх на заводах, фабриках і в колгоспах як допоміжних структур виробничого та виховного процесу. Утім вже більшості музеїв не вистачало площ для експозицій. В ході ліквідації округів, низку закладів перенесли у гірші приміщення, зокрема: у Кам’янці-Подільському, і зменшили фінансування. Загалом стан музейної справи у цьому документі характеризується стихійністю мережі та ідеалізмом експозицій. Зазначалося те, що вона безсистемна, не відповідає смакам збирачів, а тому, навіть за наявності великої кількості експонатів не відбиває реальних процесів епохи. Процес соціалістичного будівництва музеї експонують лише на епізодичних виставках. Головна причина такого становища, на думку укладачів документа, у “музейних кадрах, які в невеликій мірі відповідають вимогам музейної роботи на [цьому] етапі ... Є й такі, що використовують музеї для ідеологічно шкідливої роботи. У цілому вся маса музейних робітників дуже поволі переходить на марксівські рейки” [15].

Звідси зрозумілими стають причини політичних переслідувань, шельмування, арештів музейників Поділля, зокрема й таких, як І.Ч.Зборовський (Тульчинський музей), Ю.Й.Сіцінський (Кам'янець-Подільський музей), Г.В.Брілінг (Вінницький музей). І це не зважаючи на те, що ці працівники надзвичайно активно і самовіддано служили обраній справі, сміливо порушували перед владою питання невиконання, наприклад, на Вінниччині постанов українського уряду, про що наголошував у своїх зверненнях Г.В.Брілінг (на його думку, такий підхід “згубно відзначається на культурних пам’ятках старовини, які гинуть по всій окрузі”). Разом зі своїми однодумцями Ю.Александровичем, В.Сильвестровим, а також численним краєзнавчим активом він налагодив ефективну збиральницьку роботу (музейна колекція станом на 1928 р. нараховувало майже 10 000 одиниць збереження). У зверненні до НКО Г.В.Брілінг наголошував, що “за останні роки музей наш з випадкової збірки решток панського майна перетворився в установу, яка може пишатися своїм етнографічним зібранням, що добре характеризує мистецтво та побут подільського селянства” [16]. На жаль, у місцевій пресі цього музейника затаврували як “ідейно-неправильну, ворожу, антирадянську”. У грудні 1933 року його заарештували у справі міфічної українсько-військової організації. І коли слідству не вдалося “прив’язати” його до цієї справи, відкрили нову справу “жупанів-археологів”, але й тут забракло фактів, і через п’ять місяців арешту Г.В.Брілінга звільнили [17]. Доки його не було на роботі колеги внесли в паспорт музею такий запис: “Під керівництвом Брілінга музей являв із себе кунскамерну збірку і ніякої класової боротьби в експозиціях не було. Лише у 1932 році музей почав перебудовуватися за суспільно-економічними формаціями, став відбивати класи і класову боротьбу” [18].

Реагуючи на таку ситуацію, місцеві, державні і політичні керівні структури вирішили реорганізувати Вінницький історико-побутовий музей на краєзнавчий. З організацією у 1932 р. Вінницької області його назвали Обласним краєзнавчим музеєм. З того часу осередок активно комплектувався матеріалами, що надходили від партійних, радянських конференцій, з’їздів, де влаштовувалися різноманітні виробничі виставки. Музей отримав велику колекцію мінералів професора Крокоса. Свій внесок у комплектацію фондів зробила також Вінницька окружна комісія з вивчення історії революції і комуністичної партії. Ці матеріали виділили спочатку в самостійний відділ, а на початку 1934 р. їх оформили в Музей революції. Без свого приміщення, достатньо кваліфікованих кадрів, попри всі намагання влади, він не зумів розгорнути роботу, і в жовтні 1934 р. за

ухвалою культпропу Вінницького обкому КП(б)У був злитий із краєзнавчим музеєм як відділ революції.

У зв'язку з новою доктриною “про соціалістичний наступ на культуру” розпочалася активна робота зі складання п'ятирічного плану науково-дослідної роботи на 1933–1937 рр., де значне місце відвели музейному будівництву. Згідно з контрольними цифрами, планувалося збільшити кошти на придбання музейних цінностей майже удвічі, на організацію наукових експедицій – у 4 рази, наукові відрядження – у 8, проведення наукових з'їздів і конференцій – у 2,2 рази [19]. Передбачалося збільшити і музейну мережу, зокрема, у Вінницькій області. На 1933 р. до неї входили 11 музеїв: Вінницький обласний краєзнавчий, колишні окружні у Кам'янці-Подільському та Шепетівці, районні краєзнавчі в Заславлі, Могилів-Подільському, Славуті, Старокостянтиніві, Тульчині, Проскуріві, природничо-історичний у Кам'янці-Подільському. За кількістю музеїв регіон посідав 4 місце після Харківської (21), Київської (15) та Одеської (12) областей [20].

Як засвідчують чорнові матеріали з розробки контрольних цифр зазначеного п'ятирічного плану, музейному будівництву в регіонах не надавали пріоритетного значення, про що свідчать заплановані норми видатків на утримання музеїв місцевого значення (див. табл. 1).

Таблиця 1. Попередні дані про фінансування музеїв у 1934–1937 рр. (в тис. крб.) [21].

№		1934	1935	1936	1937
1	Обласні музеї	35	40	45	50
2	Колишні окружні музеї	20	22	24	25
3	Районні краєзнавчі музеї	7	8	9	10
4	Окремі галузеві музеї	15	17	20	20

Незадовільне матеріальне становище музеїв викликало негативну реакцію і спричинило бурю звернень до НКО. Так, тільки за жовтень 1933 р. наркомун освіти УСРР надійшло 166 скарг, у т.ч. 5 – з Вінницької області. Це стало підставою для інспекції представника відомства в регіоні. Він з'ясував, що тут звільняли з роботи музейних працівників без достатнього обґрунтування. Скарги ж на це упродовж тривалого часу не розглядалися, а то й губилися зовсім. За оцінкою НКО, частина звільнених націоналістично налаштованих класовочужих елементів намагалася реабілітувати

себе і подавала скарги на неправильне звільнення [22]. Якщо ще врахувати моральний тиск на працівників, яким зайнялася преса, і арешти, то стає ясно, що з середини 30-х років музейне будівництво тут загальмувалося. Приміром, у Вінницькому обласному музеї на кінець 1935 р. із чотирьох працівників один працював з 1933 р., один з 1934 р., а інші двоє, зокрема й директор Висоцький, прийшли до установи тільки у 1935 р. [24].

Найбільш негативно на музейництво, як частину культурного процесу, впливали політичні репресії, які посилились у 1937 р. Практично тут здійснювалися всі загальносоюзні каральні операції НКВС, що вкрай негативно позначилось як на моральній атмосфері, так і стані економіки. У вересні 1937 р., ухвалюючи постанову “Про буржуазну націоналістичну організацію боротьбистів і про зв’язок з нею Любченка П.П.”, Вінницький обком КП(б)У констатував, що “згряя буржуазно-націоналістичних контрреволюціонерів” проводила шкідницьку роботу в сільському господарстві, промисловості, культурі. На IV пленумі обкому партії, начальник Вінницького обласного управління НКВС І.Д.Морозов доповів, що в регіоні викрили 37 повстанських українських організацій. Через це постраждали і працівники музеїв. У статті “Хто господарює в музеях України”, опублікованій в “Правді”, Д.Вадимов і Т.Лильченко вживалася термінологія на кшталт “розкриті шпигуни”, “вороги”, “буржуазно-націоналістична банда”, “агенти німецько-польського фашизму”. Наголошували, що більше, ніж у 20-ти музеях міст УСРР, буржуазні націоналісти розкрали, розпродали, знищили надзвичайно цінні пам’ятки старовини. Серед постраждалих називався музей у Шепетівці [23]. Під впливом висунутих звинувачень у Кам’янець-Подільському музеї за короткий період поміняли трьох директорів, не кращий стан з керівними кадрами був і у Тульчинському музеї.

Мережа музеїв на Поділлі наприкінці 30-х років суттєво не змінилась. У двох областях нараховувалося 12 музейних установ. У Вінницькій області – Вінницький обласний краєзнавчий музей, Музей М.Коцюбинського, Тульчинський краєзнавчий музей і Могилів-Подільський краєзнавчий музей зі штатом 42 працівники, 13 з яких були науковцями. У Кам’янець-Подільській області (створено восени 1938 р.) – Кам’янець-Подільський обласний музей, краєзнавчий музей в Проскуріві, Старокостянтиніві, Славуті, Заславлі. Крім них, у Кам’янці-Подільському і Старокостянтиніві функціонували заповідники [25].

Якісно нових форм роботи музеї не практикували. Основна увага приділялась політичним пріоритетам, сформульованим владними структурами. Так, у плані політмасової роботи музеїв НКО УРСР на зимовий

період 1938–1939 рр. тут передбачалося провести бесід і лекцій: присвячених 14-ій річниці смерті В.І.Леніна – 300; до дня Паризької комуни – 250; до міжнародного жіночого дня – 250; до ювілею Т.Г.Шевченка – 400 [26]. Музеї Кам'янець-Подільської області мали провести 80, а Вінницької – 70 таких заходів. Крім того, у кожній області мали провести 70 маршрутних екскурсій до революційних та історичних місць, провести у кожній області по 5 000 бесід [27]. Окремо ставилося завдання щодо створення при музеях різних гуртків (краєзнавчих, історичних, антирелігійних, початківців-літераторів), організації між музейними закладами соціалістичного змагання і висвітлення його у пресі [28]. Така перебудова призвела до того, що музеї стали додатком до ідеологічних структур. Рішучих змін у перебудові їх роботи не відбулося, про що засвідчує, зокрема, лист директора Вінницького обласного краєзнавчого музею Г.М.Шишова від 29 вересня 1939 р. до музейного управління НКО України. Керівник зазначає, що на той час очолюваний ним музей не укомплектований необхідними науковими кадрами, тому взятися за розробку комплексної проблеми “Розвиток капіталізму царської Росії”, визначену для музею управлінням, не можливо. До того ж, працівники перевантажені підготовкою майбутніх виставок, читанням лекцій. Музей погано забезпечується необхідними матеріалами для ремонту. Неможливо дістати 2 тонни вапна або 200 кг бляхи, фарби. Через це робота розтягується, і що можна було зробити за один-два місяці, робиться за півріччя. У Вінниці заново створений музей революції, і два музеї знаходяться в одному приміщенні, що не сприяє їх успішній діяльності. Музейними справами зовсім не цікавиться обласний відділ народної освіти. За свідченням директора, його установа, на жаль, не змогла допомогти Тульчинському музею в його роботі.

Попри зазначені труднощі й недоліки, Вінницький обласний краєзнавчий музей був потужним осередком, у якому зосереджувалося багато цінних експонатів з історії краю, багато з яких не виставлялися через обмежені музейні площі. Так, у 1938 р. його відділи (поліції) нараховували: художній – 1680 одиниць зберігання, “Музей революції” – 1510, природи – 1220, єврейська колекція – 733, колекція культових речей – 526, порцеляна, скло – 564, археологічна колекція – 1424, керамічна – 989, килими, вишивки, тканини, одяг – 2264, нумізматична – 1059, боністика – 246 одиниць зберігання. Крім того, у 80 ящиках зберігали 1413 писанок [29].

Отже, музейне будівництво на Поділлі у другій половині 30-х років проходило з великими труднощами. Воно наштовхувалося на формалізм, бездіяльність владних структур, які мало цікавилися матеріально-побу-

товими справами, не дбали про перетворення цих закладів у справжнє вогнище національної культури. Через шельмування у періодичній пресі, політичні репресії кадри музейників зазнавали невиправданої ротації були мало підготовлені до роботи, мали низький рівень кваліфікації і матеріального забезпечення. Відтак музеї в основному не виконували своїх безпосередніх функцій, а лише обслуговували політичні замовлення і вказівки влади тодішньої влади, мали недостатні можливості для збереження цінних пам'яток української історії і культури.

Джерела та література:

1. Музеї Поділля: тези доп. наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня заснування Кам'янець-Поділ. держ. іст. музею-заповідника / М-во культури УРСР; Кам'янець-Поділ. держ. іст. музей-заповідник. – Кам'янець-Подільський, 1990. – 164 с.
2. Історія музею в документах і спогадах: [ювіл. вип. з нагоди 80-річчя заснування музею] / Вінниц. обл. краєзн. музей. – Вінниця, 1998. – 304 с.
3. Подільська старовина: наук. зб. : Ювіл. вип. до 80-річчя з часу заснування музею / [відпр. ред. В. А. Косаківський; Вінниц. обл. краєзн. музей]. – Вінниця, 1998. – 150 с.; Подільська старовина: наук. зб. : Ювіл. вип. до 85-річчя з часу заснування музею / [відпр. ред. Т. Р. Соломонова]; Вінниц. обл. краєзн. музей. – Вінниця, 2003. – 230 с.
4. Баженова, С. Е. Історія, сьогодення, перспективи розвитку Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника / С. Е. Баженова // Музеї Поділля. – С. 5-7; Її ж. Витоки музеїв на Поділлі / С. Е. Баженова // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Т. 2. – С. 81-84.
5. Дзюба, Г. М. Відродження музею / Г. М. Дзюба // Музеї Поділля: тези доп. наук. конф., присвяч. 100-річчю від дня заснування Кам'янець-Поділ. держ. іст. музею-заповідника / М-во культури УРСР; Кам'янець-Поділ. держ. іст. музей-заповідник. – Кам'янець-Подільський, 1990. – С. 15-17.
6. Козлова, Н. К. Перші сторінки історії музею / Н. К. Козлова // Музеї Поділля: тези доп. наук. конф. – С. 9-11.
7. Соловей, В. П. Історія музею в 20-30-ті роки / В. П. Соловей // Музеї Поділля: тези доп. наук. конф. – С. 12-15.
8. Хотюн, Г. М. Сторінки історії музею (1949–1984) / Г. М. Хотюн // Музеї Поділля: тези доп. наук. конф. – С. 18-21.
9. Станіславська, Л. П. Проблеми організації нових музейних експозицій / Л. П. Станіславська // Музеї Поділля: тези доп. наук. конф. – С. 25-28.
10. Кароева, Л. Р. Історія Вінницького краєзнавчого музею у документах першої половини ХХ ст./ Л. Р. Кароева // Історія музею у документах і спогадах. – С. 3-9; Її ж. Музей друку у Вінниці / Л. Р. Кароева // Подільська старовина: наук. зб. – С. 222-229.

11. Еріх, Л. Д. Вироби зі срібла в колекції музею / Л. Д. Еріх // Подільська старовина: наук. зб. – С. 69-80; Еріх, Л. Д. Колекція самоварів у збірці Вінницького краєзнавчого музею / Л. Д. Еріх // Подільська старовина: наук. зб. – С. 33-38.

12. Потупчик, М. В. З історії формування археологічної колекції музею / М. В. Потупчик // Подільська старовина: наук. зб. – С. 4-15.

13. Соломонова, Т. Р. Бібліотека музею / Т. Р. Соломонова // Подільська старовина: наук. зб. – С. 142-148; Ї ж. Доля етнографічної колекції Вінницького обласного краєзнавчого музею під час другої світової війни / Т. Р. Соломонова // Проблеми етнології, фольклористики, мистецтвознавства Поділля та Південно-Східної Волині: історія і сучасність: матеріали конференції. – Кам'янець-Подільський, 2002. – С. 72-82; Ї ж. Музей під час німецько-фашистської окупації. Доля співробітників / Т. Р. Соломонова // Там само. – С. 15-23; Ї ж. Відновлення діяльності музеїв Вінничини після її визволення від німецько-фашистської окупації / Т. Р. Соломонова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного ун-ту. – Вінниця, 2005. – Вип. 9. – С. 271-274; Ї ж. Становлення музейної мережі Поділля 1890–1924 рр.: проблеми формування та збереження музейної колекції / Т. Р. Соломонова // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. – К., 2006. – Вип. 33. – С. 17-29.

14. Центральний державний архів вищих органів влади (далі – ЦДАВО). України. – Ф. 166. – Оп. 10. – Спр. 574. – Арк. 114.

15. Там само. – Спр. 571. – Арк. 171.

16. Кот, С. Н. Дослідник народної культури / С. Н. Кот // Народна творчість та етнографія. – 1993. – № 1. – С. 35.

17. Кароєва, Л. Р. Густав Вальдемарович Брілінг / Л. Р. Кароєва // muzey.vn.ua.

18. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 11. – Спр. 360. – Арк. 139.

19. Там само. – Спр. 97. – Арк. 5.

20. Там само. – Арк. 50.

21. Там само. – Арк. 40.

22. Там само. – Спр. 69. – Арк. 65.

23. Вадимов, Д. Кто хозяйничает в музеях Украины / Д. Вадимов, Т. Лильченко // Правда. – 1937. – 25 сентября. – С. 3.

24. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 11. – Спр. 160. – Арк. 139.

25. Там само. – Спр. 415. – Арк. 7-11.

26. Там само. – Спр. 415. – Арк. 4.

27. Там само. – Арк. 15.

28. Там само. – Арк. 16.

29. Архів Вінницького обласного краєзнавчого музею. Папка 14.

Резюме

Определяются характерные черты музейного строительства Подолья в контексте политики Коммунистической власти во второй половине 30-х годов XX в.

Ключевые слова: музеи, Подолье, политический режим, традиции, экспозиции, выставки, политические репрессии.

Одержано 1 вересня 2011 року

УДК 377.6(477.43)“1991–2011”

А.А.Заводовський

Розвиток студентського самоврядування у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка: теоретичні засади і їх реалізація (1991–2011 рр.)

Досліджуються процеси становлення студентського самоврядування в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка в роки незалежності української держави.

Ключові слова: студентське самоврядування, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, студентський сенат, академічна громада, вища освіта.

Двадцять років пройшло з часу, коли Україна розпочала відлік своєї найновішої історії як незалежна і суверенна держава. Зміна вектора суспільно-історичного розвитку вплинула на систему світоглядних орієнтирів українців. Наша держава входить до світової спільноти і це вимагає від вищої освіти формування у молоді нових пріоритетів¹. Виховання майбутніх лідерів має відбуватися ще на студентській лаві, а це можливо лише через впровадження у вишах різноманітних форм студентського самоврядування.

Система студентського самоврядування в К-ПНУ імені Івана Огієнка базується на відповідних законах України, Указах Президента України, рішеннях уряду, нормативних документах Міністерства освіти і науки, моло-

ді та спорту України, регламентується статутом та визначається “Положенням про студентське самоврядування К-ПНУ імені Івана Огієнка”². Відповідно до цієї законодавчої бази, протягом двох десятиріч науково-педагогічний колектив університету намагався створити таку виховну систему, яка б враховувала потреби майбутнього українського суспільства, дала б можливість самореалізуватися кожному студенту, сприяла його самоутвердженню як громадянина України, фахівця з високим професійним потенціалом. За ці роки вдалося відмовитися від дрібної опіки студентів і постійної регламентації їх діяльності, що вкрай негативно позначалися на творчій ініціативі молоді, заважали їм самостійно діяти та брати на себе відповідальність за свої дії.

В основу методологічного забезпечення педагогічного сприяння становлення та розвитку студентського самоврядування лягли фундаментальні положення багатьох вітчизняних та закордонних педагогів і психологів, що сприяло переходу від авторитарної педагогіки до педагогіки співпраці й толерантності. У першу чергу, це теоретико-методичні розробки доктора психологічних наук, директора Інституту проблем виховання НАПН України І.Беха³.

Теоретичним підґрунтям для розробки парадигми особистісно зорієнтованого виховання слугують концепції та ідеї, що в сукупності забезпечують таку зорієнтованість. Змінюючи виховну парадигму у вищі, опираючись на праці американського психолога Дж.Маккеланда, першою почала впроваджуватися концепція життєвого успіху⁴. Ідеї досягнення життєвого успіху відіграють неабияку роль у мотивації діяльності студентів. Важливим меседжем цієї концепції є те, що потреба в успіхові ефективно реалізується шляхом пошуку нових способів застосування своєї енергії, здібностей і сил у тому випадку, якщо оточення заохочує успішність такого пошуку. Таким чином, досягається збіг інтересів суспільства та індивіда у створенні умов для досягнення індивідуального успіху.

Іншою концепцією, яка використовується у педагогічному супроводі самоврядної діяльності студентів є концепція самоменеджменту, розроблена закордонними дослідниками М.Вудкоком, Д.Френсісом і Л.Зейвертом⁵. Для успішного самоменеджменту пропонуються такі орієнтири, як фізичне здоров’я, відсутність шкідливих звичок, життєстійкість, збалансований підхід до життя та роботи, здатність справлятися зі стресом, ефективне використання часу, високий рівень знань, здібність підтримувати першорядне та ін.

Досить ефективною для розбудови студентського самоврядування є

концепція соціальних типів особистості, запропонована ще наприкінці 70-х рр. XX ст. литовською дослідницею А.Аугустінавичюте⁶ (в Україні проблему соціальних типів особистості успішно досліджують О.Слинько та В.Гуленко⁷). Повторювані та відносно стійкі сполучення соціальних та індивідуальних рис являють собою підґрунтя для типологізації особистості студента. Важливим є зв'язок типів особистості з їхнім місцем в тих чи інших соціальних групах та статусом самих груп. Сучасні наукові дослідження теорій і моделей соціалізації вказують на високу ефективність розвиваючої концепції соціалізації людини, під якою розуміється процес освоєння індивідом суспільних відносин, норм поведінки та системи цінностей, що існують у даному суспільстві. У науковій літературі склалися різні точки зору на сутність цього явища⁸. Ми розуміємо соціальну адаптацію як зумовлену змінами соціальної реальності, специфічну діяльність людини, оптимізацію взаємодії індивіда з навколишнім соціальним середовищем. Структура адаптивної діяльності при цьому передбачає три ступені: оцінювання характеру і значущості змін; необхідну корекцію поведінки особистості; відповідне перетворення навколишнього середовища. Досить корисними у розбудові студентського самоврядування є здобутки нових напрямків у психологічній науці – нейро-лінгвістичного програмування (NLP) та так званої людської інженерії (Human ingenering)⁹. Їх концепції дозволяють уникнути небажаних маніпуляцій свідомістю студентів, допомагають у критичні моменти вчасно оволодіти собою і ситуацією в цілому.

Науково-педагогічні працівники вишу продовжують пошук особистісно зорієнтованих технологій виховання, працюють над впровадженням інших концепцій “власного особистісного самоперетворення”.

Необхідність у дієвому студентському самоврядуванні постала перед науково-педагогічною громадою ще на початку 90-х рр. минулого століття, коли вища освіта втратила відповідні орієнтири і перебувала у стані глибокої кризи. Ситуація погіршувалася через те, що в Україні не було забезпечено громадського контролю за навчально-виховним процесом з боку всіх його учасників. Тому однією з найдієвіших форм впливу на життєдіяльність навчальних закладів та демократизацію процесу управління ними стало студентське самоврядування. Ефективність запровадження його у вишах підтверджувалося і світовою практикою. Здавалося, що після здобуття Україною незалежності, відкинувши заідеологізовані форми організації, молодь сама створить нові демократичні структури. Насправді цей процес виявився непростим і неоднозначним. Замість заскорозлих ієрар-

хічних утворень попередніх часів стали виникати студентські організації з розмитими цілями і хаотичними заходами. Роль та статус студентського самоврядування у виші дещо зросли у 2001 р. після Указу Президента України “Про всеукраїнську студентську раду”¹⁰.

Було вкрай важливо не допустити заформалізованості, бюрократичної заорганізованості в діяльності студентських самоврядних органів. Поста-ли небезпеки і з іншого боку: частина студентів уявляла студентське само-врядування як організацію, яка має діяти паралельно, а то й усупереч адмі-ністрації вишів¹¹. Окремі студентські структури, незважаючи на надані їм широкі права і повноваження, так і залишилися бездіяльними і не впли-вали на вирішення найелементарніших питань студентського життя.

У березні 2005 р. в Міністерстві освіти та науки України було прове-дено круглий стіл з проблем студентського самоврядування, у якому взяв участь спікер студентського сенату університету Євген Куценко. Результа-том обговорення стало створення Всеукраїнського студентського кон-сультативно-дорадчого органу, при міністерстві – Всеукраїнської студент-ської ради (ВСР). У травні відбулася установча конференція, яка затвер-дила ряд документів, що регламентували роботу новоутвореної структу-ри¹². У 2005–2007 рр. до складу президії ВСР був делегований спікер сту-дентського сенату Євген Куценко¹³.

У 2005 р. студенти університету разом із молоддю інших регіонів Ук-раїни зробили ще один крок до створення загальнодержавної молодіжної організації, яка б відстоювала інтереси усіх молодих українців – Україн-ського молодіжного форуму. Процедура його реєстрації тривала понад рік. Національна рада молодіжних організацій і Український національний комітет молодіжних організацій довго виробляли спільну платформу, і 7 листопада 2006 р. його, нарешті, було зареєстровано. Таке об’єднання значно підвищило статус самоврядних організацій та шанси вступити до Європейського молодіжного форуму¹⁴.

Студентське самоврядування в К-ПНУ імені Івана Огієнка сьогодні діє як підсистема в системі управління навчально-виховним процесом. Ця діяльність спрямована на забезпечення виконання студентами своїх обов’язків, захист їх прав, інтересів, сприяє гармонійному розвитку особистості і здійснюється на основі добровільної участі студентів в організації життєдіяльності вишів. Суб’єктом управління виступає студентський сенат університету. Головною метою студентського самоврядування є всебічне сприяння сумлінному виконанню майбутніх фахівців своїх обов’язків з одночасним захистом їх законних прав та інтересів. Звідси випливають

його основні завдання: сприяння навчально-виховній, науковій та творчій діяльності молоді; створення необхідних умов для навчання, проживання і відпочинку студентів та їх працевлаштування; налагодження взаємодії з керівництвом вишу; ефективне втілення в життя молодіжних програм; створення різноманітних студентських об'єднань, клубів за інтересами; організація співробітництва зі студентами вишів інших регіонів України та громадськими організаціями¹⁵.

Основними принципами, на яких базується система студентського самоврядування університету є принципи законності, самостійності і незалежності студентських органів у межах своїх повноважень, колегіальності, гласності і врахування громадської думки, тісної взаємодії самоврядування з колективом студентів, громадськими організаціями, виборності виконавчих органів, їх підконтрольності, підзвітності і відповідальності перед студентським колективом, обов'язковості виконання рішень органів студентського самоврядування для усіх студентів¹⁶.

Студентські структури виконують чимало функцій, основні з яких – виховна, організаторська та комунікативна. Провідною серед них, безумовно, є виховна функція. Адже суспільство, у першу чергу, чекає від вишів “кінцевого продукту” – сформованої особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, зберігає і продовжує українські культурно-історичні традиції, шанобливо ставиться до рідних святинь, української мови, історії, а також до культури всіх національностей, які проживають в Україні, виявляє культуру міжгенічних і міжособистісних стосунків¹⁷. Для більшої результативності функціонування студентського самоврядування та здійснення власних ініціатив адміністрація університету надала студентським структурам у межах їх повноважень повну свободу дій, не відмовляючись від обмеженого контролю за їхньою діяльністю.

В останні роки органами студентського самоврядування було вироблено і подано до адміністрації чимало пропозицій. Однак фінансового ресурсу для реалізації студентських починань сьогодні катастрофічно не вистачає, тому багато добрих і потрібних справ залишаються у протоколі намірів.

Взаємовідносини між адміністрацією і самоврядними органами вибудовуються за двома зворотніми векторами. Необхідність ініціативи з боку адміністрації обумовлюється нормативними документами вищого навчального закладу, а ініціативи самоврядних органів – необхідністю вирішення питань, що перебувають у сфері повноважень студентських рад усіх рівнів. Рішення з соціальних і культурно-просвітницьких питань ректорат

та деканати приймають лише за погодженням із органами самоврядування. Останні беруть активну участь у вирішенні питань призначення стипендій, поселення у гуртожитки, відрахування студентів тощо¹⁸.

Така тісна взаємодія з адміністрацією дозволяє молоді повірити у власні сили, розвинути у майбутніх фахівців ініціативу, організаторсько-управлінські якості, привити відповідальність за доручену справу і, таким чином, повністю розкрити потенціал самоврядування. Систематично практикуються виступи спікера студентського сенату університету на засіданнях вченої ради університету, а голів студрад факультетів – на вчених радах факультетів.

Студентське самоврядування розвивається у двох основних напрямках. По-перше, самоврядні органи на рівнях академічних груп, факультетів, гуртожитків та вишу забезпечують самоуправління студентів на засадах демократії і є важливим засобом формування та реалізації молодіжної політики в цілому. По-друге, студентські організації за інтересами (братства, колегії, асоціації, клуби, об'єднання, гуртки, секції та інші неформальні групи) стали важливою складовою студентського руху і забезпечують можливість здійснювати вільний вибір світоглядних, духовних, культурних та мистецьких цінностей кожній молодій людині.

Структура студентського самоврядування формується відповідно до "Положення про студентське самоврядування К-ПНУ імені Івана Огієнка", яке затверджено вченою радою університету. Вищим колегіальним органом самоврядування відповідно до вимог законодавства є конференція студентського колективу. Делегати на конференції обираються за встановленими нормами. Діяльність студентського самоврядування узгоджується з адміністрацією і не залежить від політичних та релігійних об'єднань¹⁹.

Головною структурною одиницею самоврядування у виші є академічна група, де обирається свій первинний виконавчий орган і представник до виконавчого органу факультету. Сутність студентського самоврядування на рівні академічної групи полягає в організації реалізації прав та інтересів як первинного осередку, так і кожного його члена спільними силами групи.

Як показує практика, успішність самоврядування на рівні академічної групи напряму залежить від її наставника. Там, де педагогам вдається забезпечити наявність суспільно корисної і особистісно привабливої перспективи в самоуправлінській діяльності, поєднання індивідуальних нахилів і здібностей кожної особистості, її інтересів – з потребами колективу, наявності реальної і корисної справи, варіативності організаційних форм, – там на засадах реального самоврядування формується колектив одно-

думців, який працює на принципах співпраці і співтворчості²⁰. Наприклад, академгрупи, де впродовж років наставником призначався заслужений тренер України, суддя міжнародної категорії, доцент Олександр Шишкін, завжди вирізнялися високим рівнем самоорганізації та забезпечення своїх прав і свобод. Навіть у радянські часи (1982–1985 рр.), працюючи з однією із груп факультету фізвиховання, Олександр Павлович зумів підібрати дієвий актив групи (староста Неля Терехова, комсорг Тетяна Процюк, фізорг Василь Ткачук). В колективі був високий рівень дисципліни і організованості, більшість студентів навчалася на “добре” та “відмінно”. До складу групи входило 2 майстри спорту, 4 кандидати в майстри спорту, 12 першорозрядників²¹. Перше місце за результатами двох республіканських і одного всесоюзного конкурсів на кращу організацію спортивно-масової роботи в академічній групі у 1984 р. – закономірний результат зусиль О.П.Шишкіна²². Академгрупа цього наставника, що навчалася у 2002–2006 рр., теж досягла неабияких успіхів. Студенти завершили навчання у повному складі – 25 осіб (таке буває рідко, адже з різних причин до заповітного фінішу приходять не всі). Вісім випускників отримали дипломи з відзнакою. У групі навчалися відомі в Україні та за її межами спортсмени – майстер спорту міжнародного класу, учасниця Олімпійських ігор, переможниця багатьох міжнародних та всеукраїнських змагань з боротьби Анастасія Матросова, майстри спорту з велосипедного спорту – чемпіонки України Ірина Шпильова та Ольга Михайлова, майстер спорту України з художньої гімнастики Світлана Бойко, кандидати у майстри спорту з художньої гімнастики сестри Людмила і Тетяна Погребняки²³.

У кожній академгрупі обирається рада, до якої входять староста групи, профгрупорг і координатори окремих напрямів роботи (навчально-виховної, наукової, культурно-масової, спортивної та ін.). Ради студентських академгруп сприяють розвитку у майбутніх фахівців колективістських рис. Реальні повноваження рад студентських академгруп визначаються колегіально і погоджуються зі студрадами факультетів та деканатами. Вони наділені такими функціями, як обговорення результатів навчання, організація наукової, культурно-просвітницької, спортивної роботи, звернення до деканатів з пропозиціями про заохочення та дисциплінарні стягнення, виявлення причин пропусків занять, зриву термінів складання заліків та іспитів, організацію взаємодопомоги тощо²⁴.

Самоврядування в групах будується на принципах демократії і гласності. Неухильно зростає роль загальних зборів групи, які вирішують найважливіші питання життєдіяльності первинного осередку студентської

громади. Педагогічним колективом звертається увага на те, щоб дотримуючись демократичного принципу, студенти не дозволяли лідерам самовільно приймати рішення за весь колектив, а лише надавали йому право представляти його інтереси. Зберігається можливість самовисування на виборні посади, за ініціативою будь-кого з групи можуть бути скликані загальні збори. Для підвищення авторитету та ролі старост академгруп, їх призначають лише за згодою колективів груп.

Під час здійснення педагогічного керівництва організацією самоврядування дотримується таке правило: чим вищі показники успішності, творчої, трудової та громадської активності студентської академгрупи, чим кращі характеристики міжособистісних взаємин у ній, тим більше самоврядних функцій можна передати цьому колективу²⁵.

Студради факультетів формуються виключно з представників академгруп. Для забезпечення планомірної і цілеспрямованої роботи цих органів чітко окреслені функції кожного з секторів. Сектор навчальної роботи забезпечує дотримання студентами трудової дисципліни, організовує заходи, спрямовані на формування фахової компетентності, вироблення у молоді прагнення до самоосвіти, самоорганізації, розвиток професійних навичок і умінь тощо. Сектор науково-дослідної роботи дбає про організацію студентських конференцій, шкіл, круглих столів, олімпіад, спільно з студентським науковим товариством залучає студентів до участі у всеукраїнських та міжнародних наукових форумах, підтримує творчу ініціативу у науково-дослідній роботі колективів кафедр тощо.

Сектор культурно-масової роботи створює умови для різнобічного розвитку особистості, залучає студентів до різноманітних видів творчої діяльності, збереження національних традицій України, культурних надбань регіону, міста, університету, факультету, організовує вечори відпочинку, конкурси, КВНи, посвяти в студенти, випускні вечори, дні факультету, підтримує зв'язки з установами культури тощо²⁶.

Сектор організації спортивно-масової роботи проводить спортивні змагання, спартакіади, чемпіонати, пропагує здоровий спосіб життя, фізичну культуру і масовий спорт, організовує зустрічі з видатними спортсменами тощо.

Сектор організації міжвузівських та міжнародних зв'язків налагоджує зв'язки з вишами України і зарубіжжя, з представниками громадських організацій, здійснює реалізацію спільних програм, навчальних обмінів тощо.

Важлива роль в роботі студентського самоврядування відводиться сектору інформації, який у своїй діяльності дотримується принципу гласності.

За допомогою факультетських газет-малотиражок К-ПНУ “Клію”, “Антенна”, “Газет@”, “Eduテインment” та ін. досить ефективно поширюється інформація про пророблену роботу та подальші плани²⁷. До повноважень студентських рад факультетів належать питання морального і матеріального заохочення студентів, внесення пропозицій щодо стягнень, надання та позбавлення стипендій.

До студентського сенату К-ПНУ імені Івана Огієнка входять голови студрад факультетів, голови студрад гуртожитків, а також по одному представнику від студентських організацій. Організовує роботу студентського сенату, веде його засідання, і слідкує за виконанням прийнятих ухвал спікер сенату. Він також представляє цей орган у стосунках з ректоратом університету, іншими структурами. Писар сенату веде документацію та виконує інші обов’язки, передбачені Положенням²⁸.

В усіх студентських гуртожитках діють студради гуртожитків. Вони залучають мешканців до виховної, культурно-масової, просвітницької, спортивної роботи, організації дозвілля тощо. Студради взяли на себе обов’язок із збереження житлового фонду гуртожитків, організації умов для самостійної навчальної роботи, дозвілля, організації чергування, поширюють знання з санітарії та гігієни побуту, запобігають вчиненню студентами правопорушень, вживанню ними алкоголю, наркотиків, палінню, залучають мешканців до озеленення і благоустрою території навколо гуртожитку, ремонту кімнат та інвентаря²⁹.

Виховний ефект студентського самоврядування залежить від реалізації в його діяльності принципу демократизації. Справжній демократизм можливий за створення в колективі морально-психологічної атмосфери, яка б сприяла виявленню й розвитку потенційних можливостей кожної особистості, “переведення” кожного студента з позиції об’єкта в позицію суб’єкта, змінності лідерів студентського самоврядування, незмінного дотримання принципу представництва первинних осередків у виконавчих органах студентського самоврядування усіх рівнів, реального вибору керівників будь-якого органу студентського самоврядування на альтернативній основі, періодичної звітності активу перед своїм колективом, широкої гласності в його роботі тощо³⁰. Успішне функціонування студентського самоврядування забезпечується плановим характером його діяльності. Органи самоврядування усіх рівнів складають плани і графіки роботи, ведуть облік проведених заходів, як невід’ємна складова будь-якої діяльності. у Хмельницькому економічному університеті, Кам’янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, Хмельницькому універси-

теті управління та права, Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії, Хмельницькому політехнічному коледжі та інших вишах області.

В останні роки в Україні склалася мережа неурядових громадських організацій, які опікуються проблемами студентського самоврядування. Осередки цих організацій успішно діють у стінах університету майже у всіх вишах Хмельниччини. Серед них – Українська асоціація студентського самоврядування (УАСС), Студентське братство (СБ), Українська студентська спілка (УСС), Фонд сприяння розвитку студентського самоврядування “УНІВЕРСИТАС”, Студентська профспілка, Фондація регіональних ініціатив (ФРІ) та ін.³¹

За чотири роки свого існування Всеукраїнська студентська рада при Міністерстві освіти і науки України провела чимало конференцій, форумів, організувала навчання лідерів самоврядування. Під час зустрічей на всеукраїнському рівні студенти Хмельниччини отримували корисну інформацію, набували новий досвід, обмінювалися контактами зі студентами з інших регіонів України тощо.

На засіданнях колеги ВСП розглядалася ціла низка актуальних питань, ініційованих представниками студентських громад Кам’янець-Подільського національного університету та Хмельницького національного університету. Це питання своєчасної видачі студентських квитків структурами МОН України, правове врегулювання прозорого механізму поселення студентів у гуртожитки, участь представників студентського самоврядування у роботі стипендіальних комісій, надання матеріальної допомоги студентам за рішенням студентського активу, прав студентів на користування пільгами при пересуванні територію України та ін.

Сьогодні ВСП консолідує самоврядні органи усіх вишів, співпрацює з молодіжними громадськими організаціями України. У 2009 р. нею на Хмельниччині разом з ВМГО “Фондація регіональних ініціатив” реалізовано проєкт “Молодіжний рейтинг року – 2009”, разом з ВМГО “Демократичний альянс” проведено кампанію “Рік без молоді”. Аналізуються передвиборчі обіцянки кандидатів на посаду Президента України “Молодіжна Варта: Молодь за вами спостерігає”³².

ВСП занепокоєна становищем абітурієнтів, а саме ситуацією із зовнішнім незалежним тестуванням, яке на наступний 2010–2011 рік вже втретє відбуватиметься в Україні. Проведення такого тестування законами України не передбачено. А отже, на думку студентських лідерів, можуть виникати труднощі із застосуванням норм правової відповідальності у разі вчинення порушень і, як наслідок, створення серйозних порушень прав

абітурієнтів на доступ до вищої освіти³³.

Секретаріат ВСР провів обговорення серед студентів та підтримав законопроект №4241 від 19.03.2009, розроблений за ініціативою групи народних депутатів України, з метою забезпечення відкритості та прозорості незалежного оцінювання та надання особам, які проходили незалежне оцінювання, можливості захищати свої права у разі порушень³⁴.

Студентські виконавчі органи тісно співпрацюють зі студентськими громадськими організаціями, гуртками та клубами, сприяють створенню кращих умов для їхньої ефективної діяльності. Так, студентський сенат, виходячи з потреби, може скликати збори студентських організацій, гуртків та клубів університету для вироблення спільної стратегії розвитку. Рішення зборів є обов'язковими для всіх молодіжних організацій вишу³⁵.

Педагоги університету Хмельниччини, занепокоєні зростаючою впродовж останніх років, бездуховністю молоді. Сподівання на те, що всі вади зникнуть тоді, коли стабілізується соціально-економічне становище України, – даремні і утопічні. Соціологічний моніторинг стану правової культури та правосвідомості студентства, проведений силами самих студентів, засвідчує відсутність у молодій людини пізнавального інтересу, соціально-правової активності, нормативного мислення. Почуття патріотизму, громадського обов'язку перед країною, суспільством, шанобливе ставлення до права, традицій та висока етика міжлюдських стосунків знизилися. Тотальна пропаганда прикрашеного егоїзму в останні роки знищила такі суспільно необхідні якості, як шанобливе ставлення до іншої людини, визнання прав і свобод особистості, здатності до компромісу тощо³⁶.

Найбільш поширеними видами порушення студентами дисципліни є запізнення на лекції, прогулювання занять, невиконання навчального плану, недбайливе ставлення до майна навчального закладу, використання вульгарної лексики, паління у неналежних місцях тощо. Зарозуміле ставлення деякої частини студентів до оточуючих проявляється у відкритій неповазі до людей, незалежно від їх віку або соціального статусу, що призводить не лише до порушення дисципліни, а й прав та свобод людини і громадянина³⁷. Зазначене суттєво утруднює досягнення основної мети навчального процесу – формування всебічно розвиненої, творчої особистості, яка буде здатна до самовдосконалення та самореалізації, вважає професор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, що викладає правові дисципліни, Юрій Хоптяр³⁸.

На тверде переконання педагогів області необхідними і обов'язковими рисами студента мають стати висока правова культура, послідовні демо-

кратичні переконання, вміння легітимними методами захищати загально-новизнані суспільні цінності. Тому повага до права й переконаність у його соціальній та особистісній цінності, здобуття певного обсягу юридичних знань, висока загальна правова культура, принципово вмотивована правомірна поведінка як у навчальному закладі, так і в повсякденному житті, висока громадсько-правова активність – є основними напрямками правовиховної роботи, що поступово осилують органи студентського самоврядування університету. Хмельниччини.

Ознакою високої індивідуальної правової культури студентів мають стати такі риси як усвідомлення завдань державно-юридичного регулювання в Україні, розуміння важливого значення юридичних норм саме за сучасних умов державотворення в Україні, досконале знання Конституції України, усвідомлене прагнення і практичне вміння користуватися приписами чинного законодавства³⁹.

Молодь Хмельниччини володіє рядом прав, однак знання і розуміння відповідних правових положень можливе за умов наявності та підвищення правової свідомості, а її формування залежить не тільки від об'єктивної ситуації, у якій розвивається цей процес. Поруч з цим великого значення набувають фактори суб'єктивного характеру: зовнішні – до яких належать інститути правової системи, різні неформальні об'єднання, та внутрішні, – що характеризують механізм світосприйняття особи, аналізу норм права та прийняття рішень. Тому формування правової свідомості, а, відтак, правової культури, яке розвивається на основі зазначених факторів, значною мірою залежить від характеру, темпу, змісту процесу правової соціалізації молодшої особи⁴⁰. Для створення сприятливих умов правової соціалізації студентства педагогічні колективи вишів Хмельниччини пішли по шляху формування об'єктивних умов для появи однієї з найефективніших форм студентського самоврядування – організацій (клубів, осередків, штабів) по підтриманню правопорядку та запобіганню проявам злочинності у вищих навчальних закладах (сьогодні їх здебільшого називають громадськими формуваннями сприяння міліції).

Самоврядні організації такого типу мають у нашому регіоні давні історичні корені. Адже поява на Поділлі перших самоврядних дружин з охорони правопорядку сягає своєї давнини. Кам'янецькими каштелянами ще у XVII–XVIII століттях утримувалися добровільні кількасотенні загони міської сторожі. Для подолання хвилі злочинності у м. Кам'янці-Подільському добровільні формування з військовиків та цивільного населення були створені за доби Центральної Ради в 1917–1918 рр. Окрему “міліцейську

сторожу” за часів Директорії у 1919 р. було сформовано з числа студентів Кам’янець-Подільського державного українського університету⁴¹.

У 1937–1940 рр. на Поділлі діяли студентські “бригади сприяння міліції”, які у роки Великої Вітчизняної війни стали основою для інших громадських формувань – “груп охорони громадського порядку”. Ці формування активно боролися з диверсантами. Коли війна закінчилася, “групи” були розформовані, а їх члени увійшли до складу громадських формувань, що знову отримали довоєнну назву – “бригади сприяння міліції”. Така форма громадської самоврядності була досить ефективною у “лихі повоєнні” і проіснувала до початку 60-х рр. минулого століття⁴².

8 червня 1961 р. в УРСР постановами ЦК Компартії України та Ради Міністрів УРСР було затверджено Положення “Про добровільні народні дружини з охорони громадського порядку”. На цій правовій базі, у перші роки 60-х на Кам’яниччині почали створюватися перші народні дружини, до яких входило чимало студентів. Починався цей рух дійсно як добровільний і народний. У 1972 р. комсомольцями міста був створений оперативний комсомольський загін дружинників (ОКЗД). На початку становлення незалежної Української держави переважна більшість народних дружин повністю припинили своє існування. Були розформовані усі пункти підтримання громадського порядку⁴³.

Відродження студентських формувань по підтриманню правопорядку на Хмельниччині почалося з середини 90-х рр. минулого століття. На початку жовтня 1995 р. за ініціативи ректора Кам’янець-Подільського державного педагогічного інституту професора Анатолія Копилова з 25-ти осіб було сформовано групу, яка тричі на тиждень займалася рукопашним боєм, фізичною підготовкою, стрільбою з малокаліберної зброї, скельним альпінізмом тощо. Вечорами ці студенти проводили рейди по студентських гуртожитках та навчальних корпусах, слідували за дотриманням правопорядку на дискотеках, Брейн-рингах, КВНах та інших розважальних заходах. Трохи згодом група оформилася у загін сприяння міліції. Необхідність існування такого органу була очевидною, бо ситуація з правопорядком у гуртожитках університету, як і по всій Україні була складною⁴⁴.

Згодом загін став популярним серед студентства і для того, щоб прийняти усіх бажаних, на його базі було утворено студентський клуб “Сапсан”, який нараховував вже близько ста осіб. Його члени не тільки займалися фізичною підготовкою і підтриманням правопорядку під час проведення різноманітних заходів, а й усебічно працювали над самовдосконаленням, ходили у багатоденні походи, купалися взимку у річках Смот-

рич та Дністер, брали участь у міських змаганнях з рукопашного бою то-що. Про діяльність “Сапсану” писали навіть столичні “Киевские ведомости”⁴⁵.

Справді по-новому студентський орган став розвиватися після того, як у грудні 1998 р. Президент України видав наказ “Про утворення органів самоорганізації населення” (ОСН), а у лютому 1999 р. міська рада Кам’янець-Подільського постановила утворити подібні загони у навчальних закладах міста. Отримавши таку вагому юридичну підтримку у сапсанівців відкрилось нове дихання. На загальних зборах було прийнято ухвалу переробити статут клубу відповідно до нової юридичної бази. Керівництво звернулося до начальника міського відділу УМВС України у Хмельницькій області з проханням видати сапсанівцям відповідні до наказу президента, посвідчення, які надавали їм додаткового статусу⁴⁶.

Прийнятий у червні 2000 р. Закон України “Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону” чітко визначив порядок створення та діяльності громадських формувань із забезпечення охорони громадського порядку, обов’язки та права їх членів, питання соціального захисту та заходи заохочення і стягнення, які можуть бути застосовані до членів громадських формувань. Цей документ спрямував діяльність самоврядних організацій Хмельниччини у чітке правове русло, надав їм відповідного юридичного статусу⁴⁷.

Штаб клубу почав шукати нові підходи до системи виховання сапсанівців. Виховний процес був скерований у чотириох напрямках: фізичному, правовому, психолого-комунікативному та морально-естетичному. Перший – забезпечили триразові тренування з рукопашного бою, тхеквондо, боксу, важкої атлетики, що проводилися відповідно до сформованого графіку, в якому було враховано особистісні фізичні параметри кожного з сапсанівців. Почали регулярно проводитися “внутрішні спаринги”, сапсанівці брали активну участь в міських змаганнях з рукопашного бою, а кращі з кращих – в обласних та всеукраїнських.

В організації правового виховання суттєву допомогу надали міський відділ внутрішніх справ, прокуратура та відділ юстиції. В останні чотири роки на збори сапсанівців постійно запрошувалися начальник Кам’янець-Подільського міського відділу УМВСУ у Хмельницькій області полковник М.Семеншин, прокурор міста старший радник юстиції С.Ромась, начальник міського відділу юстиції С.Ноль. З членами клубу регулярно проводилися бесіди-семінари на різноманітні теми: “Що таке адміністративний проступок та кримінальний злочин”, “Права та обов’язки членів

органів сприяння міліції під час чергування”, “Порядок взаємодії органів самоорганізації населення з органами МВС” та інші⁴⁸. Важливу роль у формуванні якостей справжнього сапсанівця поклало психолого-комунікативне виховання. Цей напрямок роботи здійснюється шляхом проведення бесід на спеціальні теми, а також через одну із найсучасніших форм впливу на особистість – психологічні тренінги, де сапсанівці знайомляться з мовою жестів, різноманітними прийомами уникнення загострення конфліктних ситуацій, а на тренінгах особистісного росту навчаються володіти собою в найскрутніших ситуаціях.

На думку керівництва клубу, фізичні потенції будь-якого бійця не можна вважати задовільними без належного морально-естетичного виховання. Адже під час чергування та й у повсякденному житті, студент-сапсанівець сам має бути взірцем для інших, не порушувати правила проживання у гуртожитках, бути ввічливим, дотримуватися охайності у побуті тощо. Для цього у клубі розроблений власний статут, щось на зразок “кодексу честі”, а систематичні зустрічі сапсанівців з православним священиком, доктором богослов’я отцем Олексієм (Добошем) стали популярними серед усього студентства університету⁴⁹. Сьогодні сапсанівці мають свої форму, шеврон, нашивку та інші відзнаки. Клуб має власний прапор. Розроблено знак для кращих сапсанівців, які протягом трьох років є членами клубу, мають відмінні показники у фізичному розвитку та навчанні, шляхетну поведінку, активну громадську позицію. Цей знак виготовлено з білого металу у формі меча на фоні сонячних променів. Він має назву “Ескалібур” (саме таку назву мав магічний меч у самого шляхетного з королів, легендарного митрофорця – короля Артура) і носить з лівого боку на грудях. Така зовнішня атрибутика є додатковим стимулом у вихованні справжніх людських якостей сапсанівця⁵⁰.

Члени клубу неодноразово займали призові місця та отримали більше сотні відзнак у міських змаганнях з рукопашного бою серед спортивних клубів міста. Штаб майже щороку виступає організатором відкритих міських змагань з рукопашного бою, в яких брали участь відповідні клуби зі всієї України. Вияв громадської зрілості студентів всіляко підтримується керівництвом університету. Ректорат заохочує найбільш активних студентів грошовим преміями, відзначає грамотами. Сапсанівці охороняють громадський порядок у вечірній час, здійснюючи патрулювання на вулицях міста разом з міліціонерами патрульної служби. Студентський клуб нараховує понад 100 осіб, серед яких відмінники навчання, майстри і кандидати у майстри спорту⁵¹.

У 2000 р. за успіхи у підтриманні правопорядку у студентських гуртожитках начальник міського відділу УМВСУ у Хмельницькій області нагородив “Сапсан” дипломом, а командира клубу Бучацького Мирослава – іменним наручним годинником. За допомогу у підтриманні правопорядку під час проведення різноманітних молодіжних акцій у місті, клуб неодноразово відзначався грамотами міськвиконкому. У травні 2004 р. “Сапсан” на організованому обласною державною адміністрацією Хмельниччини та обласним науково-методичним центром культури і мистецтва конкурсі “Подільський Оскар” визнано одним із найбільш успішних молодіжних проєктів в регіоні. У травні 2006 р. у тому ж конкурсі він визнаний одним із кращих і дієвих органів студентського самоврядування Хмельниччини⁵².

У листопаді 2008 р. за вагомі здобутки у правовиховній роботі та підтриманні правопорядку міністр юстиції України М.Онищук нагородив наставника клубу “Сапсан” проректора з виховної роботи університету А.Заводовського Почесною відзнакою “За заслуги”⁵³. Самоврядний студентський орган “Сапсан” Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за роки своєї діяльності напрацював багатющий досвід та цінні традиції.

Відповідно до законодавства, виконуючи свої обов’язки, члени громадських формувань області захищають права і законні інтереси студентів, незалежно від їх соціального походження, расової та національної належності, майнового стану, мови, статі, релігійних, політичних переконань та ін. Прояви студентського самоврядування у такій формі допомагають формувати у кожного конкретного студента психологічне відчуття особистої захищеності та безпеки близьких йому людей. Одночасно такі дії де в чому обмежують права молодих людей, якщо цього вимагають обставини, тому, певним чином, викликають у окремих студентів суб’єктивне сприйняття⁵⁴. Незважаючи на те, що формування, що сприяють міліції є самоврядними і утворюються зусиллями самих студентів, деякі молоді люди дають їхнім діям негативну раціонально-емоційну оцінку (з цією проблемою перемижується інша – ставлення молоді до представників правоохоронних органів, до влади в цілому)⁵⁵.

Діяльність студентських формувань сприяння міліції під час забезпечення прав студентів неможлива без застосування владних повноважень та примусу. У психологічному аспекті ефективність застосування останніх залежить не тільки від рівня сформованої законослухняності, а й від рівня довіри. На довіру суттєво впливає так званий стереотип “представника

закону”, поширений у студентському середовищі. Цей стереотип представляє собою спрощений, схематизований, емоційно забарвлений образ, який свідомо чи підсвідомо переноситься молодю людиною на кожного добровільного помічника міліції. Цей образ має упереджено-негативний характер і призводить до психологічних бар’єрів – смислових, емоційних, комунікативних і знижує рівень довіри студентів до членів громадських формувань⁵⁶. Однак варто зазначити, що, в цілому, студенти Хмельниччини сприймають діяльність громадських формувань як запоруку реалізації їх прав та свобод. Важливим психологічним аспектом діяльності студентських формувань, що сприяють міліції є публічність. Лише за такої умови їхні дії перетворюється на важливу і почесну соціальну роль, так як публічність є сильнодіючим емоційним чинником. Негативний вплив на сприйняття дій правоохоронця спостерігається при демонстрації членом громадського формування невпевненості, розгубленості, страху, роздратованості, люті, “затиску”. Наступний негативний психологічний підтекст пов’язаний з тим, що студенти-правоохоронці одночасно повинні суворо дотримуватися своїх “клубних” обов’язків і традиційних, загальноприйнятих норм поведінки студента. Порушення цих норм представниками добровільних формувань студенти сприймають як невинуваті, образливі і реагують відповідним чином. Такі реакції ґрунтуються на власних (нерідко у чомусь помилкових) уявленнях молоді про те, що і як мають робити охоронці правопорядку⁵⁷.

Найскладнішою психологічною проблемою у діяльності членів громадських формувань є протидія студентам, які неодноразово порушують моральні та правові норми. Спілкування з останніми об’єктивно викликає негативні емоції у самих правоохоронців через те, що вони мають “в односторонньому порядку” поважати гідність правопорушників і встановлювати з ними довірливі стосунки. Такі обставини вимагають у перших значних психологічних зусиль. Наступна проблема. Поступово студент-правоохоронець настільки “зростається” зі своєю громадською діяльністю, що поза власним бажанням залишається “на службі” у всіх сферах свого життя. Йому стає важко виходити з такої соціальної ролі, а тим більше дистанціюватися від неї. Це призводить до певних деформацій у стосунках з колегами. Деформаційні зміни постають і розвиваються за двома принципами: аналітичної незалежності і позитивного зворотного зв’язку⁵⁸.

Вплив таких змін на ефективність діяльності студентських формувань сприяння міліції найбільш рельєфно проявляється через конкретні соціальні вияви. Одним із них є довільно-суб’єктивне тлумачення студен-

тами правослухняної поведінки. Воно має два головних аспекти. Перший – полягає в допустимості студентами-правоохоронцями навмисного (невипадкового) порушення нормативно-правової регламентації власних дій. Другий – криється в адаптації до правопорушень, примирливому ставленні до осіб, що їх здійснюють (особливо, якщо це – одногрупники, або ж “земляки”), формально пасивному виконанні обов’язків.

Наступним виявом деформаційних змін в особистості студентів під час здійснення ними правоохоронної діяльності є перенесення стилю “службового” спілкування, на “позаслужбові” стосунки зі студентами. Таке перенесення спочатку здійснюється мимовільно та зрідка, однак з часом переростає у звичку. Не менш небезпечними є зміни у так званому образі “Я” студента-правоохоронця (йдеться про систему уявлень особи, яка виконує функцію примусу, про саму себе)⁵⁹.

Отже, на ефективність діяльності студентських органів сприяння міліції при забезпеченні правопорядку суттєво впливають такі психологічні чинники, як “стереотип правоохоронця” в свідомості студентів, публічність діяльності самоврядних органів, висока ступінь конфліктності молоді, суперечливість діяльності студента-правоохоронця, небажані деформації особистості. Враховуючи ці чинники, їх можливі негативні соціальні та особистісні наслідки, відділом психологічної корекції та реабілітації студентського формування “Сапан” Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка проводяться спеціальні запобіжні та корекційні заходи⁶⁰.

У 2004 р. спільними зусиллями органів студентського самоврядування, адміністрації та міського відділу УМВСУ в Хмельницькій області у Подільському державному аграрно-технічному університеті було утворено загін сприяння міліції “Кобра”. У статуті студентського формування зазначається, що його основним завданням є надання допомоги органам внутрішніх справ у забезпеченні громадського порядку і громадської безпеки, запобіганню адміністративним проступкам та злочинам, боротьба з дитячою бездоглядністю та правопорушеннями неповнолітніх⁶¹. За активну участь у підтриманні правопорядку студенти, що входять до “Кобри” (36 осіб) неодноразово заохочувалися органами внутрішніх справ, виконавчими органами та органами місцевого самоврядування. Формування увійшло до об’єднаної міської громадської організації з охорони громадського порядку “Міська дружина”⁶². Цікавим є досвід керівництва “Кобри” з визначення рейтингу діяльності членів громадського формування. Відповідальна особа, використовуючи інформацію, що періодично подають

голови підрозділів загону, заносить данні на кожного студента у комп'ютер, накопичує інформацію за спеціальною програмою і, в кінці року, подає списки кращих правоохоронців керівництву для заохочення пропорційно набраним балам⁶³. Члени студентських формувань з охорони громадського порядку "Сапсан" та "Кобра" в останні роки стали надійними помічниками міліції у забезпеченні громадської безпеки гостей і кам'ячан під час проведення у місті міжнародних фестивалів "Козацькі забави", "Аквадром", "Ретрофест", "Тerra Heroica", "Технопарк кам'яного періоду" та міжнародних чемпіонатів з повітроплавання⁶⁴. Студенти гідно стоять на сторожі правопорядку під час загальноміських культурних і спортивних заходів та урочистостей. Результатом такої взаємодії в останні п'ять років, на думку начальника Управління Міністерства внутрішніх справ України в Хмельницькій області генерал-майора міліції Володимира Гаврилюка є падіння рівня підліткової злочинності майже на третину (із 107 до 71), зменшення кількості розбоїв, грабежів, крадіжок на території міста⁶⁵.

До основних проблем у забезпеченні та організації діяльності студентських самоврядних формувань з охорони правопорядку слід віднести недосконалість законодавчої бази України, що регламентує їх діяльність і слабе методичне забезпечення педагогічного керівництва ними. Для того, щоб хоч якось зрушити проблему з місця у травні 2009 р. спільними зусиллями освітян, виконавчої влади, органів самоврядування та силових структур міста було проведено всеукраїнську науково-практичну конференцію "Взаємодія правоохоронних органів з муніципальними і неурядовими організаціями в питаннях профілактики правопорушень та злочинів". У жвавому обговоренні проблем, що заважають сьгодні становленню та ефективній роботі громадських самоврядних формувань з охорони правопорядку, взяли участь сотні освітян, представників міліції, прокуратури, юстиції та законотворці з усієї України⁶⁶.

Не можна підготувати студентську молодь до життя в демократичному суспільстві, навчаючи і виховуючи її авторитарними методами. Діяльність викладачів і студентів має поєднуватись у парадигмі, яка втілює цінності демократичного суспільства. Сьогодні все частіше і гучніше лунають заклики впроваджувати кодекси честі у вищу освіту України. У першу чергу студентська молодь бажає не просто навчатися, здобувати фах, а й мати такі відносини з викладачами, які вибудовувалися б на глибокій повазі та дотриманні загальноновизнаних суспільних норм моралі⁶⁷.

Знаково, що самі студенти К-ПНУ імені Івана Огієнка Хмельниччини стали ініціаторами та натхненниками розробки і запровадження кодексів

честі у вишах області. У березні 2009 р. студентський сенат Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка створив ініціативну групу, яку очолила студентка факультету української філології сенатор Оксана Дяченко⁶⁸. Було проведено кілька зустрічей зі студентами українських вишів, що вже мали власні кодекси честі та студентами, що навчаються у США, Об'єднаному Королівстві та Німеччині (у вишах цих країн згадані кодекси існують вже багато десятиліть)⁶⁹.

Троє студентів-сенаторів пройшли тренінги та взяли участь у конференціях з даної тематики, що були організовані ініціативним студентством у різних містах України⁷⁰. Після копіткої роботи, наприкінці червня на розгляд студентського сенату Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка була подана перша редакція кодексу честі. 24 вересня 2009 р. з невеликими змінами кодекс затвердила Вчена рада університету⁷¹. Цей кодекс розроблявся як звід моральних настанов, що у майбутньому мають покращити міжособистісні стосунки в університетській громаді. Основні засади, якими керувалися розробники кодексу, були: гідність – кожна людина від народження є особистістю і ніхто не вправі своїми вчинками принижувати її; честь – кожна людина народилася з невід'ємним правом поваги до себе і ніхто не вправі знечестити її; справедливість – однакове ставлення до кожного, не зважаючи на його матеріальний стан, соціальне становище, національність, стать, релігійні переконання тощо; толерантність – уміння прислухатися до іншого, поважати його думку, не нав'язувати йому свої погляди⁷².

Ініціативна група, розробляючи принципи кодексу, ставила перед собою відповідну мету. “Зовсім не хотілося когось повчати чи у черговий раз моралізувати, ні”, наголошувала у своєму зверненні до студентства сенатор Оксана Дяченко. – “Наш Кодекс честі – це своєрідний дороговказ до доброзичливого, справедливого, людяного, шляхетного відношення в університетській громаді. Це – акт визнання різних суб'єктів навчально-виховного процесу як партнерів, друзів, власне, ЛЮДЕЙ. Це намагання створити клімат довіри у відносинах викладач-студент, студент-студент”⁷³.

На переконання усіх, хто долучився до розробки кодексу, документ не мав бути завеликим. У деяких вишах України кодекси честі сягають 20-ти, а то й і 30-ти сторінок, дублюючи університетські статuti, закони України “Про освіту” та “Вищу освіту”, навіть норми з Конституції України. Зрозуміло, що такі документи не будуть читати, не кажучи вже про дотримання їхніх принципів. “Наш кодекс – лаконічний зрозумілий усім і вміщається на одному аркуші” – з гордістю зазначали студенти-кодексо-

творці⁷⁴. Деякі з принципів кодексу честі просякнуті загальнонародською мораллю, яка властива священним книгам – Біблії, Корану, Ведам, але не тільки.

При розробці документа постала дилема: чи має бути два окремих кодекси – один для студентів, а інший для науково-педагогічних працівників, чи ж бо зробити єдиний звід моральних норм для усіх. Перші редакції містили дві окремих збірки норм і сягали 10-ти сторінок, однак, насамкінець, розробники зупинилися на короткій редакції – 7-ми загальних принципах для усієї громади⁷⁵.

Жоден із законів України сьогодні напряму не регулює дію кодексів честі у вишах. Однак закони України “Про освіту” та “Про вищу освіту” мають достатньо положень, які дають усі правові підстави для впровадження такого документа у життя. Наприклад, із статті 4 Закону України “Про освіту” випливає, що освітні заклади мають формувати у молодій людини високодуховні світогляд та переконання. Стаття 6 цього ж Закону визначає принципи освіти в Україні, одним із яких є пріоритетність загальнонародських духовних цінностей⁷⁶. Тобто, разом із набуттям фаху, молодь у навчальних закладах обов’язково має набратися ще й високої моралі. У статті 52 Закону України “Про освіту” наголошується на обов’язковому дотриманні суб’єктами навчання моральних та етичних норм. Університетський кодекс честі розвиває та доповнює ці норми. Стаття 56 Закону зобов’язує працівників освіти особистим прикладом утверджувати повагу до принципів загальнонародської моралі: правди, справедливості, відданості, патріотизму, гуманізму, доброти, стриманості, працелюбства, поміркованості тощо⁷⁷.

У статті 22 Закону України “Про вищу освіту” серед головних завдань, які ставляться перед вишами, є забезпечення культурного та духовного розвитку особистості. Стаття 41 Закону передбачає, що навчально-виховний процес у вишах має сприяти моральному та духовному розвитку студента⁷⁸. Отже, можна з упевненістю стверджувати, що нині в Україні достатньо правових норм, які, хоч і не прямо, та все ж юридично регулюють дію кодексів честі.

Прийняття кодексу честі університету – це тільки перша сходинка, стверджують сенатори. На часі утворення судів честі, апеляційних комісій та інших органів, які б розглядали питання порушень принципів кодексу⁷⁹. Така практика існує у вишах США та Європи. Там також розроблена система покарань за проступки: відсторонення від навчання на один рік, відрахування з вишу без права поновлення, внесення запису про проступок

у особову справу студента, з якою з часом може ознайомитися роботодавець тощо. Вишам України потрібно виробляти трохи інші підходи, хоча певний зарубіжний досвід варто запозичити.

У преамбулі кодексу честі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка зазначається, що студенти та науково-педагогічні працівники, усвідомлюючи високу честь належати до громади одного із найпрестижніших вишів України з багатою історією та традиціями, впроваджують кодекс честі, що складається з семи принципів і базується на загальнолюдських засадах поваги, толерантності, чесності, відповідальності, справедливості, свободи вибору та довіри⁸⁰.

У “принципі” першому зазначається, що кожен студент та науково-педагогічний працівник університету є вільною особистістю, яка виявляє індивідуальність, креативність та неординарність у навчально-виховному процесі. У “принципі” другому кодексу йдеться про дотримання університетською громадою вивіренних історичним досвідом українського народу духовних орієнтирів, і наголошується, що вона є виразником і носієм національних і загальнолюдських цінностей: свободи, гуманності, справедливості, верховенства права і закону, послідовним і непримиренними борцем проти будь-яких виявів зла – бездуховності, аморальності, неправності та злочинності. У “принципі” третьому зосереджується увага на спільності дій та зусиль, науково-педагогічних працівників та студентів для досягнення високої мети навчання та виховання. У четвертому “принципі” зазначається, що студенти та науково-педагогічні працівники університету мають за честь всебічно сприяти створенню та розвитку висококультурних міжособистісних стосунків університетської громади для максимального самовираження кожного, поважають гідність особи, попри її стать, вік, матеріальний та соціальний стан, расову приналежність, релігійні та політичні переконання⁸¹.

“Принципи” п’ятий визначає як високу честь усіх учасників навчально-виховного процесу творчо і сумлінно виконувати свої обов’язки, повсякчас дбати про саморозвиток та самовдосконалення, підвищувати рівень теоретичних знань та практичних умінь, тяжіти до інноваційної парадигми життєвого устрою, професійного, інтелектуального та фізичного зростання.

У “принципі” шостому йдеться про високу честь кожного представника університетської громади бути взірцем високої духовної культури, моралі та етики, виразником високих особистісних чеснот та істинного шляхетства.

Сьомий “принцип” скеровує увагу кожного студента, науково-педагогічного працівника та випускника на усвідомлення своєї позитивної належ-

ності до університетської громади як потужного осередку національної культури, освіти і науки, і спонукає їх підтверджувати цю приналежність свідомою діяльністю та поведінкою впродовж усього життя⁸². Успішна діяльність студентського сенату Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка по розробці та впровадженню кодексу честі активізувала рух за поліпшення морального клімату у вищих навчальних закладах області і стала своєрідним дороговказом для студентів інших вищів Хмельниччини. Сьогодні аналогічні кодекси розробляються студентськими радами Подільського державного аграрно-технічного університету, Кам'янець-Подільського будівельного коледжу, Кам'янець-Подільського планово-економічного технікуму, Кам'янець-Подільського медичного училища та ін. У сучасних умовах студентське самоврядування покликане вирішувати принципово нові завдання, і запорукою цього має стати високий рівень педагогічної культури науково-педагогічних працівників. У Хмельницькій обласній державній адміністрації переконані, що організації студентського самоврядування потрібно вчитися не тільки студентам, а й тим, хто здійснює педагогічне керівництво студентським самоврядуванням. Для організації такого навчання управлінням у справах сім'ї, молоді та спорту та управлінням освіти і науки облдержадміністрації було започатковано щорічні семінари для проректорів та заступників директорів з виховної роботи "Інноваційні форми та методи виховання у вищій школі". Перший такий семінар був проведений на базі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у грудні 2008 р.⁸³.

Студентське самоврядування є дієвим засобом виховання громадської активності студентів, сприяє реалізації у вишах прямої і представницької демократії. На думку вчених, це має реалізовуватися через можливість кожного студента за період навчання побувати в ролі організатора і виконавця конкретної громадсько-корисної діяльності⁸⁴. Однак, як показує практика, студенти, які не володіють лідерськими якостями, пасивні та байдужі до громадських справ, не бажають брати участі у самоврядуванні.

Серед академічної громади університету просвітян, громадських діячів, студентських активістів, представників виконавчої влади Хмельниччини триває пошук відповідей на питання: яким має бути студентське самоврядування у майбутньому, як воно має розвиватися? Очевидно, що нові його форми виростатимуть із самого життя, практики життєдіяльності окремих вищів і залежатимуть від ступеня громадянської зрілості студентської та освітянської громад, особистої (внутрішньої) готовності кожного

студента та викладача до процесів самовдосконалення, самовиховання та самоуправління.

Незрілий студентський колектив не зуміє використати можливостей самоврядування тому, що воно не є для нього усвідомленою необхідністю відповідати за свої справи та результати діяльності. Багато залежатиме від педагогів та адміністрації, адже реальне самоврядування вимагатиме відмовитися від старих форм педагогічної роботи, створити зовсім інше середовище для організації навчання та виховання, заставить піти на живий, творчий діалог зі студентством.

Проблема становлення дійсного і всеохоплюючого студентського самоврядування, ще подекуди, проявляється в неповній визначеності ролі цих органів в організації навчального процесу, у призначенні стипендій, працевлаштуванні випускників, поселенні в гуртожитки тощо. Не завжди спостерігається розуміння і підтримка ініціатив студентства з боку керівників деяких вищих навчальних закладів.

Отже, в добу незалежності України найдавніший виш Поділля – Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, керуючись українським законодавством, потребою формування активної життєвої позиції майбутніх фахівців, витворив систему студентського самоврядування, яка постійно вдосконалюється і є незалежною від адміністрації структурою. Багатогранна діяльність самоврядних органів спрямована на вирішення низки важливих наукових, культурно-освітніх та інших завдань, що позитивно позначається на становищі студентської громади, взаєминах у молодіжному колективі і з своїми наставниками-викладачами.

Аналіз стану студентського самоврядування на Хмельниччині переко-нує, що всі недоліки та проблеми будуть успішно подолані, якщо студенти спільно з адміністраціями вишів будуть неухильно дотримуватися положень, закріплених в Ерфуртській декларації університетського самоврядування “До надійного університету XXI сторіччя”, головне з яких звучить так: “університет у XXI сторіччі повинен функціонувати як надійна і згуртована громада... Викладачі і студенти становлять об’єднану спільноту, яка несе колективну відповідальність за дії, вчинені під юрисдикцією університету та від його імені”⁸⁵.

Примітки:

1. Модернізація системи вищої освіти: соціальна цінність і вартість для України: монографія. – К., 2007. – С. 3.
2. Закони України: “Про освіту”, “Про вищу освіту”, “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”, “Загальнодержавна програма

підтримки молоді на 2004–2008 роки”. Положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах // Інформаційний вісник вищої освіти. – 2002. – № 7. – С. 12-15 та ін.

3. Бех, І. Виховання особистості. Особистісно орієнтований підхід / І. Бех. – К. : Либідь, 2003.

4. Практическая психология для менеджеров / Отв. ред. Тутушкина М. – М. : Филин, 1996. – 436 с.

5. Вудкок, М. Раскрепощенный менеджер: для руководителя-практика. Пер. с англ. / М. Вудкок, Д. Френсис. – М. : Прогресс, 1990; Зейверт, Л. Ваше время в ваших руках. Пер. с нем. / Л. Зейверт. – М. : Экономика, 1991. – 657 с.

6. Аугустинавичюте, А. Теория интертипных отношений / А. Аугустинавичюте. – Вильнюс, 1980. – 688 с.

7. Слинко, О. Ключ к сердцу-соционика / О. Слинко. – К. : Довіра, 1991; Гуленко, В. Сиционика для руководителя / В. Гуленко, А. Молодцов. – В 2-х кн. – К., 1993. – 397 с.

8. Лукашевич, М. Соціалізація. Виховні механізми та технології / М. Лукашевич. – К., 1998. – 348 с.

9. Див.: Гриндер, Д. Структура магии / Д. Гриндер, Р. Бендлер. – СПб., 1996.

10. Указ Президента України “Про всеукраїнську студентську раду” від 22.11.2001 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.nau.edu.ua/press/statti/арxiv/2007/rozvitok.htm>.

11. Ніколаєнко, С. Розвиток студентського самоврядування – важливий чинник забезпечення якості вищої освіти: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.nau.edu.ua/press/statti/арxiv/2007/rozvitok.htm>.

12. Коваль, К. Проблема компетентності членів колегії всеукраїнської студентської ради при Міністерстві освіти та науки України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.studua.org/articles/2008/12/07/1427.html>.

13. Печончик, Т. Рік для молодих: курс на Європу, черги на житло, розрачування в політиці / Т. Печончик. – Дзеркало тижня. – № 50 (629). – 30 грудня-5 січня 2007. – С. 6.

14. Там само.

15. Вища освіта України і Болонський процес: Навч. посіб. / За ред. В. Кременя. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. – С. 35.

16. Положення “Про студентське самоврядування Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка”.

17. Там само.

18. Соловей, М. Виховна робота у вищому навчальному закладі / М. Соловей, В. Демчик. – К., 2003. – С. 127.

19. Луцюк, І. У центрі уваги – масовість / І. Луцюк // Корчагінець. – 1984. –

6 грудня. – С. 4.

20. Синявская, С. Физкультурный держим шаг / С. Синявская // Спортивная газета. – 1984. – 24 сентября. – С. 2; Радченко, Л. Ориентеры “Буревесника” / Л. Радченко. // Спортивная газета. – 1984. – 3 декабря. – С. 2.

21. Соловей, М. Виховна робота у вищому навчальному закладі / М. Соловей, В. Демчик. – К., 2003. – С. 127.

22. Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка: Факультет фізичної культури в персонах. – Кам’янець-Подільський : ФОП Синин Я., 2009. – С. 263.

23. Завальнюк, О. Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка: Історичний нарис / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам’янець-Подільський : Аксіома, 2009. – С. 317.

24. Соловей, М. Зазначена праця. – С. 129.

25. Статути Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Хмельницького національного університету, Хмельницького економічного університету, Хмельницького університету управління та права, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Хмельницького політехнічного коледжу та ін.

26. Завальнюк, О. Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка у добу незалежної України / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам’янець-Подільський : Аксіома, 2008. – С. 681.

27. Кліо. – 2010. – № 77.

28. Будзей, О. Від повитух до академіків: Ювілеї / О. Будзей // Подолянин (Кам’янець-Подільський). – 2007. – 5 січня. – С. 4.

29. Завальнюк, О. Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка у добу незалежної України. – С. 682.

30. Якуніна, Н. Шустерlive: закулисьє. Пятниця, 27 ноября 2009 г.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yakunina.blogspot.com/>.

31. Там само.

32. Там само.

33. Там само.

34. Положення про студентське самоврядування Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

35. Хоптяр, Ю. Правове виховання у процесі формування правосвідомості молоді / Ю. Хоптяр // Взаємодія правоохоронних органів з муніципальними і неурядовими організаціями в питаннях профілактики правопорушень та злочинів: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Кам’янець-Подільський : ПП Буйницький О.А., 2009. – С. 181.

36. Головченко, В. Правові механізми формування правосвідомості студентів

- / В. Головченко, А. Потьомкін // Право України. – 2006. – № 4. – С. 101.
37. Хоптяр, Ю. Зазначена праця. – С. 182.
38. Головченко, В. Особливості формування правової культури молоді / В. Головченко // Право України. – 2004. – № 10. – С. 120.
39. Хоптяр, Ю. Зазначена праця. – С. 182.
40. Головченко, В. Правові механізми формування правосвідомості студентів / В. Головченко, А. Потьомкін // Право України. – 2006. – № 4. – С. 101.
41. Завальнюк, О. До історії виникнення на Кам'янецьчині громадських формувань з охорони правопорядку / О. Завальнюк // Взаємодія правоохоронних органів з муніципальними і неурядовими організаціями в питаннях профілактики правопорушень та злочинів. – С. 73.
42. Там само. – С. 74.
43. Там само. – С. 75.
44. Левицька, Т. Студентський клуб підтримання правопорядку “Сапсан” як одна із форм студентського самоврядування у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка / Т. Левицька // Взаємодія правоохоронних органів з муніципальними і неурядовими організаціями в питаннях профілактики правопорушень та злочинів. – С. 123.
45. Киевские ведомости. – 1995. – № 237. – С. 8.
46. Левицька, Т. Зазначена праця. – С. 125
47. Закон України “Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону” від 22 червня 2000 року № 1835-III: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon№1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/mail№reg1835-14>.
48. Левицька, Т. Зазначена праця. – С. 124.
49. Заводовський, А. Перехід на особистісно зорієнтоване виховання у студентському клубі по підтриманню правопорядку “Сапсан” Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / А. Заводовський // Взаємодія правоохоронних органів з муніципальними і неурядовими організаціями в питаннях профілактики правопорушень та злочинів. – С. 78.
50. Левицька, Т. Зазначена праця. – С. 125.
51. Завальнюк О. До історії виникнення на Кам'янецьчині громадських формувань з охорони правопорядку. – С. 75.
52. Левицька, Т. Зазначена праця. – С. 125.
53. Подолянин. – 2008. – № 37. – С. 3.
54. Діденко, Я. Психологічні аспекти діяльності студентського клубу по підтриманню правопорядку “Сапсан” при забезпеченні прав студентів у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка / Я. Діденко // Взаємодія правоохоронних органів з муніципальними і неурядовими організа-

ціями в питаннях профілактики правопорушень та злочинів. – С. 64.

55. Там само.

56. Там само. – С. 65.

57. Там само.

58. Там само.

59. Там само.

60. Там само.

61. Гуцул, Т. Взаємодія правоохоронних органів з вищими навчальними закладами / Т. Гуцул // Взаємодія правоохоронних органів з муніципальними і неурядовими організаціями в питаннях профілактики правопорушень та злочинів. – С. 62.

62. Там само. – С. 63.

63. Бендера, І. Рейтинг-оцінювання діяльності членів громадських формувань – дієвий мотиваційний механізм / І. Бендера // Взаємодія правоохоронних органів з муніципальними і неурядовими організаціями в питаннях профілактики правопорушень та злочинів. – С. 41.

64. Нестерук, А. Взаємодія органів місцевого самоврядування та внутрішніх справ – запорука безпеки міської громади / А. Нестерук // Взаємодія правоохоронних органів з муніципальними і неурядовими організаціями в питаннях профілактики правопорушень та злочинів. – С. 11.

65. Гаврилюк, В. Взаємодія міліції з громадськими формуваннями по запобіганню корисно-насилницьким злочинам неповнолітніх / В. Гаврилюк // Взаємодія правоохоронних органів з муніципальними і неурядовими організаціями в питаннях профілактики правопорушень та злочинів. – С. 5.

66. Програма Всеукраїнської науково-практичної конференції “Взаємодія правоохоронних органів з муніципальними і неурядовими організаціями в питаннях профілактики правопорушень та злочинів”. – К. ; Кам’янець-Подільський, 2009.

67. Донець, А. Створюємо Кодекс честі разом / А. Донець // Студентський Меридіан. – 2009. – 15 квітня. – № 1639-1641. – С. 5.

68. Дяченко, О. Нам потрібен Кодекс честі / О. Дяченко // Студентський Меридіан. – 2009. – 15 квітня. – № 1639-1641. – С. 5.

69. Перший Кодекс честі для вишів був розроблений ще у 1779 році Томасом Джеферсоном для коледжу Вільяма і Мері, і був використаний як модель для розробки інших кодексів у вишах США, а згодом і європейських країн.

70. Дяченко, О. Зазначена праця. – С. 5.

71. Заводовський, А. Наш Кодекс честі / А. Заводовський // Студентський Меридіан. – 2009. – 2 жовтня. – № 1652-1654. – С. 2.

72. Дяченко, О. Зазначена праця. – С. 5.

73. Заводовський А. Зазначена праця. – С. 2.
74. Дяченко О. Зазначена праця. – С. 5.
75. Заводовський А. Зазначена праця. – С. 2.
76. Закон України Про освіту / Права та гарантії студента: Зб. нормативно-правових документів / Укл. Г. Ф. Труханів, С. М. Романюк, А. І. Клименко, О. С. Цибін. – К. : Четверта хвиля, 2005. – С. 44.
77. Там само. – С. 45.
78. Закон України Про вищу освіту / Права та гарантії студента. – С. 47.
79. Дяченко, О. Зазначена праця. – С. 5.
80. Заводовський, А. Зазначена праця. – С. 2.
81. Там само.
82. Там само.
83. Студентський Меридіан. – 2009. – 10 лютого. – № 1645-1647. – С. 1.
84. Соловей, М. Зазначена праця. – С. 139.
85. Ерфуртська декларація університетського самоврядування “До надійного університету XXI сторіччя”: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.studua.org/articles/2006/08/03/1253.html>.

Summary

We study the formation processes of student government in Kamenetz-Podolsk National University named after Ivan Ogienko in the years of independence of the Ukrainian state.

Key words: student government, Kamenetz-Podolsk National University named after Ivan Ogienko, student senate, academic community, higher education.

Одержано 1 вересня 2011 р.

УДК 377(477.43)“2009/2011”

П.С.Атаманчук, І.М.Конет, В.С.Щирба

Міжнародне наукове співробітництво кафедр фізико-математичного факультету (2009–2011 рр.)

У повідомленні проаналізовано міжнародне наукове співробітництво кафедр фізико-математичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Ключові слова: міжнародне наукове співробітництво, кафедра, фізико-математичний факультет.

Міжнародна співпраця в різних галузях освіти і науки – пріоритетний напрямок у діяльності Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка¹.

Значну увагу міжнародному науковому співробітництву приділяють також кафедри фізико-математичного факультету. Зокрема, упродовж 2009–2011 років сформовано і реалізовано низку заходів і проєктів з науковими установами та ВНЗ Азербайджану, Болгарії, Молдови, Російської Федерації, Словаччини, Угорщини, Фінляндії.

Кафедра методики викладання фізики і дисциплін технологічної освітньої галузі

(завідувач кафедри – П.С.Атаманчук,

доктор педагогічних наук, професор, академік АН ВО України)

Інноваційні технології компетентнісно-світоглядного становлення майбутнього вчителя фізики формувались та одночасно проходили серйозну експертизу внаслідок виконання спільних проєктів кафедри з відповідними міжнародними структурними підрозділами:

- Московського педагогічного державного університету (Російська Федерація – з 2006 р.);
- Московського державного університету технологій і управління (Російська Федерація – з 2007 р.);
- Російського державного педагогічного університету імені О.І.Герцена (Російська Федерація – з 2009 р.);
- Калужського державного педагогічного університету імені К.Е.Цюлковського (Російська Федерація – з 2009 р.);
- Міжнародного академічного Товариства імені Михайла Балудянського (Словаччина – з 2010 р.);

- Технічного університету – Варна (Болгарія – з 2011 р.).

Дослідження варто продовжити в напрямках вироблення управлінських технологій та менеджменту якості формування цілісного педагогічного кредо майбутнього учителя фізики.

Форми міжнародного співробітництва:

- організація загальних і особистих досліджень у сфері діяльності кафедр;
- обмін викладачами і студентами з метою підвищення їх майстерності;
- проведення загальних наукових конференцій і симпозіумів;
- видання сумісних збірників;
- обмін бібліотечним фондом;
- сприяння публікаціям вчених кафедр у виданнях університетів за профілем наукової діяльності;
- сприяння обміну ученими, викладачами, аспірантами і студентами старших курсів;
- сприяння встановленню наукової співпраці в галузях, що становлять взаємний інтерес;
- надання взаємної допомоги в підвищенні наукової кваліфікації вчених і викладачів;
- сприяння розповсюдженню досвіду в галузі передових методів навчання;
- виконання сумісних наукових проєктів і програм;
- ознайомлення з планами стратегічного розвитку ВНЗ, факультетів, кафедр, які готують фахівців у галузі природних, гуманітарних і психолого-педагогічних наук;
- здійснення взаємного рецензування наукових публікацій, навчально-методичних посібників, монографій.

Кафедрою проведено планові наукові дослідження за темою “Управління процесами формування фахових компетентностей майбутніх учителів фізико-технологічного профілю в умовах євроінтеграції”. Розроблено дидактичну модель управління дієвою фаховою підготовкою майбутніх учителів на компетентнісному рівні з орієнтиром на особистісно орієнтовані пошуково-креативні схеми навчання, відповідно до вимог двоступеневої освіти (моделей бакалавра і магістра), яка задовольняє потребам переходу людства на рівень гуманітаризації та демократизації суспільного життя, а також опанування техносферою, ергосферою, інфосферою.

29–30 вересня 2011 р. під егідою Євразійської асоціації університетів на базі Кам’янець-Подільського Національного університету імені Івана

Огієнка проведена міжнародна наукова конференція “Інноваційні технології управління компетентісно-світоглядним становленням вчителя: фізика, технології, астрономія”.

У роботі конференції взяли участь учені, науково-педагогічні і практичні працівники чотирьох держав (Україна, Росія, Молдова, Словаччина) це: доктори наук, професори, академіки (близько 30 чол.), кандидати наук, доценти (понад 50 чол.), вчителі, докторанти, аспіранти, магістранти і студенти (близько 80 чол.).

Професор П.С.Атаманчук брав участь в роботі VII міжнародної конференції “Стратегія якості в промисловості та освіті”, яка проходила в Болгарії (м.Варна) з 3.06.2011 р. по 10.06.2011 р. Виконано такі завдання:

1. Укладено угоду про міжнародне співробітництво з Технічним університетом – Варна.

2. Проголошено на пленарному засіданні конференції замовлену доповідь “Якість як міра компетентності фахівця”.

3. Презентовано Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка в рамках діяльності міжнародної конференції.

4. Представлено міжнародній громадськості (електронні презентації, розгорнення виставки монографій, навчальних посібників та навчально-методичних комплексів, підручників тощо) наукову школу “Теоретико-технологічні аспекти об’єктивізації контролю навчальної діяльності”.

5. У рамках укладеної угоди про співпрацю проведено зустріч з ректором, доктором-інженером, доцентом Овідом Азарі Фархи з метою вироблення спільних проектів науково-дослідницької діяльності.

6. Проведено перемовини з представниками європейських університетів щодо перспектив залучення до міжнародних наукових проектів науково-педагогічних працівників, студентів, магістрантів, аспірантів та докторантів нашого університету.

У рамках договору про міжнародне наукове співробітництво між ВНЗ, студент 4-го курсу спеціальності “Фізика” П.Нарольський (науковий керівник – професор П.С.Атаманчук) взяв участь у студентській науковій конференції, яка проходила на базі Калужського державного університету ім. К.Е.Цюлковського (Росія). За результатами виступу отримав відповідний сертифікат.

Співробітництво з міжнародними установами, фондами, організаціями: спільні конференції; видання спільних збірників; обмін бібліотечним фондом; сприяння публікації вчених кафедр у виданнях університетів:

1. Міжнародне академічне товариство імені Михайла Балудяньського

(Словаччина);

2. Московський педагогічний державний університет (Росія);

3. Московський державний університет технологій та управління (Росія);

4. Російський державний педагогічний університет імені О.І.Герцена (Росія).

Встановлення співробітництва в галузях фізико-математичних наук і методик їх викладання між університетами на умовах взаємних інтересів:

1. Калужський державний педагогічний університет імені К.Е.Ціолковського (Росія);

2. Технічний університет – Варна (Болгарія).

Розробка проектів та грантів з міжнародними організаціями:

- Написання спільної монографії “Теоретичні основи формування ключових компетенцій з фізики у студентів вищих навчальних закладів педагогічного профілю” (П.С.Атаманчук, А.О.Губанова, К.Г.Никифоров (Україна, Росія)).

- Обмін студентами для ознайомлення з історичною спадщиною України, Росії, Болгарії, Словаччини (П.Нарольський).

- Участь викладачів ВНЗ-партнерів в організації і проведенні наукових і науково-методичних конференцій та представлення інформації про отримані результати.

- Проведення щорічних наукових конференцій викладачів і студентів у Кам’янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (К.Г.Никифоров, Степан Берудов, Світлана Копачева, Ленка Дубовицка, П.І.Самойленко, В.Ф.Дмитрієва, В.О.Ільїн (Україна, Росія, Болгарія, Словаччина)).

Публікації в зарубіжних виданнях²:

- Московського педагогічного державного університету (Росія);

- Московського державного університету технологій та управління (Росія);

- Технічного університету – Варна (Болгарія);

- Російського державного педагогічного університету імені О.І.Герцена (Росія);

- Калужського державного педагогічного університету ім. К.Е.Ціолковського (Росія);

- Міжнародного академічного товариства імені Михайла Балудянського (Словаччина).

Участь (науково-педагогічні працівники, докторанти, аспіранти) в між-

народних конференціях, які відбудуться на базі:

- Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т.Г.Шевченка;
- Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка;
- Керченського державного технологічного університету;
- Бердянського державного педагогічного університету;
- Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова;
- Херсонського державного університету;
- Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Кафедра фізики

*(завідувач кафедри – Ц.А.Криськов,
кандидат фізико-математичних наук, професор)*

Сумісно з центром оптоелектроніки Інституту прикладної фізики АН Молдови (м.Кишинів) розроблені системи оптичного запису інформації підвищеної щільності. Результати досліджень доповідались на наукових конференціях та експонувались на міжнародних виставках (2009 рік – м.Москва, 2011 рік – м.Київ, м.Севастополь) і відзначені чотирма золотими медалями та дипломами. Розпочато роботи зі створення джерел живлення на основі конденсаторів надвисокої ємності.

Кафедрою укладені міжнародні угоди про наукове співробітництво з:

- лабораторією фонду Віхурі університету м. Турку, Фінляндія;
- центром оптоелектроніки інституту прикладної фізики АН Молдови (м.Кишинів).

Форми співробітництва:

- обмін науковою інформацією з питань технології, фізичних властивостей та прикладних аспектів напівпровідників,
- виконання сумісних наукових досліджень на обладнанні обох сторін,
- обговорення результатів досліджень та коректування технологічних умов синтезу сполук і вирощування кристалів,
- сумісне опублікування результатів у наукових виданнях та оголошення на наукових конференціях.

Основні етапи співробітництва:

- синтезовані напівпровідникові халькогеніди різного хімічного складу.
- досліджені термоелектричні властивості окремих з них,
- виготовлені дослідні зразки термоелектричних елементів та модулів,
- відпрацьовані умови осадження тонких плівок великої площі (для

компакт-дисків),

- створені дослідні зразки носіїв інформації надвисокої щільності запису (до 40 Гб на одній стороні диску),
- результати оголошені на 4-х наукових конференціях та опубліковані у їх матеріалах,
- виготовлені матеріали, які експонувались на Всеукраїнській виставковій акції “Барвіста Україна-2009” та Міжнародному форумі OPTICS EXPO-2009 (м.Москва) – отримали диплом і медаль учасника.

Кафедра працює на підставі двосторонніх угод з Центром оптоелектроніки Інституту прикладної фізики АН Молдови (м.Кишинів) та лабораторією фонду Віхурі Університету м.Турку (Фінляндія).

В останній час виконані сумісні дослідження з Центром оптоелектроніки в напрямі створення нових напівпровідникових матеріалів для оптичного запису інформації.

Результати досліджень доповідались на міжнародних наукових конференціях: “5th International conference of material science and condensed matter physics” (13–17 жовтня 2010 р. м.Кишинів), XII International Conference “Physics and Technology of Thin Films and Nanosystems” (16–21 травня 2011 р., м.Івано-Франківськ), VII міжнародній конференції “Електроніка та прикладна фізика” (19–22 жовтня 2011 р., м.Київ), а також опубліковані в журналах та збірниках тез³.

Результати експонувались на:

- VII міжнародному салоні винахідників і нових технологій “Новий час” – 22-24 вересня 2011р. (м.Севастополь) і відзначені золотою медаллю оргкомітету та золотою медаллю Нікола Тесла Угорської Академії Наук, також дипломами;
- 4-й міжнародній спеціалізованій виставці “Високі технології” (27-30 вересня 2011р.) і відзначені дипломом оргкомітету;
- Міжнародному інноваційному форумі країн СНД (м.Київ);
- Міжнародній школі-семінару по росту кристалів (м.Харків).

Оскільки роботи виконуються ініціативно, то плани сумісних досліджень складаються на окремі напрями роботи на один-два місяці.

Кафедра алгебри і математичного аналізу

*(завідувач кафедри – І.М.Конет,
доктор фізико-математичних наук, професор)*

Професор І.М.Конет працює над виконанням бюджетної науково-дослідної теми “Управління процесами формування фахових компетент-

ностей майбутніх учителів фізико-технологічного профілю в умовах євроінтеграції.

Викладачі кафедри брали активну участь у роботі міжнародних конференцій⁴:

1. Міжнародна конференція до 100-річчя М.М.Боголюбова та 70-річчя М.І.Нагнибіди (2009 р., м.Чернівці) / Учасники: І.М.Конет, В.О.Гнатюк, Ю.В.Гнатюк, У.В.Гудима.

2. Український математичний конгрес – 2009 (до 100-річчя від дня народження Миколи М.Боголюбова) (2009 р., м.Київ) / Учасник: І.М.Конет.

3. Боголюбовська Київська конференція “Сучасні проблеми в теоретичній і математичній фізиці” (2009 р., м.Київ) / Учасник: І.М.Конет.

4. Міжнародна науково-методична конференція “Управління якістю підготовки майбутніх вчителів фізики та трудового навчання (2009 р., м.Кам’янець-Подільський) / Учасник: І.М.Конет.

5. Міжнародний семінар “Проблеми прийняття рішень в умовах невизначеності” (2009 р., м.Кам’янець-Подільський) / Учасник: І.М.Конет.

6. XIII міжнародна наукова конференція ім. академіка М.Кравчука (2010 р., м.Київ) / Учасники: І.М.Конет, В.О.Гнатюк, Ю.В.Гнатюк, У.В.Гудима, Н.М.Сорич.

7. Міжнародна конференція “Сучасні проблеми аналізу”, присвячена 70-річчю кафедри математичного аналізу Чернівецького університету. (2010 р., м.Чернівці) / Учасники: І.М.Конет, В.О.Гнатюк, Ю.В.Гнатюк, У.В.Гудима.

8. Міжнародна наукова конференція “Сучасні проблеми математичного моделювання, прогнозування та оптимізації” (2010 р., м.Кам’янець-Подільський) / Учасники: І.М.Конет, В.О.Гнатюк, Ю.В.Гнатюк, У.В.Гудима, І.Б.Ковальська, Н.М.Сорич.

9. Міжнародна наукова конференція “Теорія наближень і її застосування” (2010 р., м.Дніпропетровськ) / Учасники: В.О.Гнатюк, Ю.В.Гнатюк, У.В.Гудима.

10. Международная научная конференция “Современные проблемы анализа и преподавания математики” посвящённая 105-летию академика С.М.Никольского (2010 г., г.Москва) / Учасники: В.О.Гнатюк, Ю.В.Гнатюк, У.В.Гудима.

11. Международная конференция “Теория приближений”, посвященная 90-летию профессора С.Б.Стечкина (2010 г., г.Москва) / Учасники: В.О.Гнатюк, Ю.В.Гнатюк, У.В.Гудима.

12. Міжнародна наукова конференція “Проблеми стійкості та оптимі-

зації динамічних систем детермінованої та стохастичної структури” (2010 р., м.Чернівці) / Учасник: І.М.Конет.

13. Міжнародна науково-практична конференція “Роль і функції бібліотек вищих навчальних закладів у контексті модернізації освіти” (2010 р., м.Кам’янець-Подільський) / Учасник: І.М.Конет.

14. Міжнародна Інтернет-конференція “Формування професійних компетентностей майбутніх учителів фізико-технологічного профілю в умовах євроінтеграції” (2010 р., м.Кам’янець-Подільський) / Учасник: І.М.Конет.

15. Міжнародна конференція “Диференціальні рівняння та їх застосування”, присвячена 65-річчю кафедри інтегральних та диференціальних рівнянь Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2011 р., м.Київ) / Учасник: І.М.Конет.

16. Міжнародна наукова конференція “Інноваційні технології управління компетентнісно-світоглядним становленням учителя: фізика, технології, астрономія” (2011 р., м.Кам’янець-Подільський) / Учасник: І.М.Конет.

У 2012 заплановано провести міжнародну конференцію: Theory of Approximation of Functions and its Applications 28.05 – 03.06.2012 р.

Співорганізатори: Інститут математики НАН України, Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

3 травня 2008 року І.М.Конет позаштатний співробітник редакції Міжнародного математичного журналу “Mathematical Reviews”. Опубліковано на сьогоднішній день 7 рецензій на статті математиків з різних країн світу.

Кафедра диференціальних рівнянь і прикладної математики

*(завідувач кафедри – Ю.В.Теплінський,
доктор фізико-математичних наук, професор)*

Професор Ю.В.Теплінський брав участь у роботі Міжнародної наукової конференції в м.Алмати (Республіка Казахстан), був членом організаційного комітету, проводив засідання секції “Звичайні диференціальні рівняння”, виступив із доповіддю, тези якої опубліковано⁵. Він також опублікував статтю у збірнику наукових праць, виданому Болгарською академією наук⁶.

Професор Л.О.Сморжевський брав участь у розробці держбюджетної теми “Управління процесом формування фахових компетентностей майбутніх вчителів фізико-технологічного профілю в умовах євроінтеграції”. Розробив методику використання наочності на уроках алгебри в 7–8 класах основної школи.

Кафедра інформатики

*(завідувач кафедри – В.А. Федорчук,
доктор технічних наук, професор).*

Веде роботу з розширення міжнародних зв'язків з метою обміну науковою та навчально-методичною інформацією, дидактичними та методичними матеріалами, спільної розробки програмних засобів для удосконалення навчального процесу.

На базі кафедри інформатики 5–9 жовтня 2009 року була проведена міжнародна конференція “Проблеми прийняття рішень в умовах невизначеності” в якій взяли участь 46 учасників з таких країн: Україна, Росія, Австрія, Білорусія, Польща, Швеція, Німеччина, Чехія.

Доцент В.С.Щирба брав участь в виконанні держбюджетної науково-дослідної теми “Управління процесами формування фахових компетентностей майбутніх учителів фізико-технологічного профілю в умовах Євроінтеграції”. В рамках роботи здійснював організаційне забезпечення двох наукових конференцій, підготував дві доповіді, подав до друку посібник.

У 2011 році викладачі кафедри брали участь у таких міжнародних конференціях:

- Міжнародна наукова конференція “Інноваційні технології управління компетентнісно-світоглядним становленням учителя: фізика, технології, астрономія”. Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 29–30 вересня 2011 р., м.Кам’янець-Подільський,

- 10 міжнародна конференція “Системний аналіз та інформаційні технології” (САІТ-2011). Національний технічний університет України (Київський політехнічний інститут), 23–28 травня 2011 р., м.Київ,

- 1-а Міжнародна науково-технічна конференція. 10–13 травня 2011 р., м.Черкаси,

- Науково-практична конференція з міжнародною участю. Інститут проблем математичних машин і систем НАН України. 6 червня 2011 р., м.Київ,

- International Conference on Application of Information and Communication Technology in Economy and Education, December 2–3, 2011, Sofia, Bulgaria,

- Jubilee Conference “60th Anniversary of the Department of Statistics”, November 24–25, 2011, UNWE, Sofia, Bulgaria,

- Международная конференция “Стратегия качества в промышленности и образовании”. 3–10 июня 2011 г., Варна, Болгария,

- Международная научно-практическая Интернет-конференция “Перспективные инновации в науке, образовании, производстве и транспорте

'2011". 21–30 июня 2011 г., г.Одесса.

Подано матеріали до участі в міжнародній конференції “XXth International Conference on Electrical Machines” (PALAIS DES CONGRES & DES EXPOSITIONS DE MARSEILLE, FRANCE September 2–5, 2012).

На базі кафедри інформатики фізико-математичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка 18–20 травня 2010 року проведено IV міжнародну наукову конференцію “Сучасні проблеми математичного моделювання, прогнозування та оптимізації”, в якій взяли участь представники із України, Росії, Азербайджану, Болгарії.

Примітки:

1. Див., наприклад: Савчук, В. О. Міжнародна співпраця Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: досвід, перспективи / В. О. Савчук, М. А. Буймістер. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2011. – 43 с.

2. Атаманчук, П. С. Методические особенности обучения в системе украинского общего образования / П. С. Атаманчук, А. М. Николаев, О. Н. Семерня // Физическое образование: проблемы и перспективы развития: материалы 9-ой Международной научно-методической конференции, 1–4 марта 2010 г. / МПГУ; РГУ им. С.А.Есенина. – М.; Рязань, 2010. – Ч. 1. – 280 с.; Його ж. Особливості формування фахових компетенцій та світогляду майбутніх вчителів / П. С. Атаманчук, В. П. Атаманчук // *Materialy VI mezinarodni vedecko-prakticka conference “Dny vedy-2010”*. – Dil 19. Pedagogika: Praha. Publishing House “Education and Science” s.r.o. – 104 stran. – S. 14-22; Його ж. Інновації в формування компетентнісних якостей майбутнього вчителя / П. С. Атаманчук, В. П. Атаманчук // *Перспективні напрями і способи реалізації інноваційних технологій у системі європейської вищої освіти. Міжнародний науковий вісник Закарпатського державного університету: У 2-х кн. / відповідальний редактор М.М.Полюжин, упорядкування К.Мовчан. – Ужгород : ЗакДУ, 2010. – Кн. 1. – 415 с. – С. 77-87; Його ж. Досягнення прогнозованого рівня якості знань у процесі особистісно-діяльнісного підходу у навчанні фізики / П. С. Атаманчук, І. В. Оленюк / *Second International Summer School “Educational Measurements: Teaching, Research and Practice”* is held under the support of the EU within the frame-work of the EU Project 145029 – TEMPUS – 2008-SE-JPCR “Educational Measurements Adapted to EU Standards”. – 60 p. – P. 26-27; Його ж. Методика розкриття механізму проходження світла в оптично-неоднорідному середовищі / П. С. Атаманчук, А. О. Губанова, О. Г. Бойко // *Матеріали VI Международной конференции “Стратегия качества в промышленности и образовании”* 4–11 июня, Варна, Болгария. – Матеріали. У 4-х томах. Том II (4.1). Упорядники: Т. С. Хохлова, В. О. Хохлов, Ю. О. Ступак. – Дніпропетровськ ; Варна, 2010. – 720 с. – С. 29-32; Його ж. Основні доктрини та прогноз як механізми становлення майбутнього вчителя / П. С. Атаманчук, Г. І. Атаманчук, В. П. Атаманчук / *Матеріали VI Международной конференции “Стратегия**

качества в промышленности и образовании” 4–11 июня, Варна, Болгария. – Материали. У 4-х томах. Том II (4.1). Упорядники: Т. С. Хохлова, В. О. Хохлов, Ю. О. Ступак. – Дніпропетровськ ; Варна, 2010. – 720 с. – С. 33-37; Його ж. Методологический аспект содержания физического образования. Материалы научно-методической конференции посвященной памяти С.Е.Каменецкого / П. С. Атаманчук, А. Н. Павлюк, П. И. Самойленко. – М. : МПГУ, 2009. – С. 63-66; Його ж. Управление компетентностно-мировоззренческим становлением будущего учителя / П. С. Атаманчук, А. А. Губанова, О. Н. Семерня // Вестник Калужского университета (Журнал включен в систему Российского индекса научного цитирования (<http://elibrary.ru/>), 2010. – № 3. – С. 13-16; Мендерецкий, В. В. Технологии и методы активизации деятельности учащихся по решению задач в процессе обучения физике / В. В. Мендерецкий, В. С. Шулика // Вестник Калужского университета. – 2010. – № 4. – С. 67-70.

3. Бачериков, Ю. Ю. Диффузионная релаксация в ZnS после термолегирования марганцем при 800 °С / Ю. Ю. Бачериков, С. В. Оптасюк // Журнал прикладной спектроскопии (Росія). – 2010. – Т. 77, В. 1. – С. 104-112; Його ж. Компактирование наноблагований CdSe в пористой матрице SiOx / Ю. Ю. Бачериков, С. В. Оптасюк, О. Б. Охрименко, И. З. Индутный, П. Е. Шепелявый, В. В. Пономаренко // Физика и техника полупроводников (Росія). – 2011. – Т. 45, В. 9. – С. 1235-1240; Gubanova, A. O. PbTe and GeSe thermoelectric elements / A. O. Gubanova, Ts. A. Kryskov, T. S. Lyuba, O. M. Rachkovskiy, V. O. Turnickiy, V. O. Yeremchuk, O. I. Pajuk, O. V. Stronski / “Materials science and condensed matter physics”, intern. conf (5; 2010; Chisinau). 5th International Conference on “Materials science and condensed matter physics” and Symposium “Electrical methods of materials treatment” in memoriam of acad. Boris Lazarenko (1910–1979), 2010, Chisinau : Abstracts. – Ch.: “Elan INC” SRL, 2010. – P. 232; Остафийчук, Б. К. Электрические свойства нанопористого углерода, применяемого в суперконденсаторах / Б. К. Остафийчук, Б. И. Рачий, Р. П. Лисовський, О. Д. Магомета, Р. И. Мерена / VI-th International Conference “New Electrical and Electronic Technologies and their Industrial Implementation”. Zakopane, Poland. – 2007. – P. 51; Будзуляк И.И., Попович Д.И., Рачий Б.И. Влияние легирования Eg и лазерного облучения на свойства активированного углерода / И. И. Будзуляк, Д. И. Попович, Б. И. Рачий / VI-th International Conference “New Electrical and Electronic Technologies and their Industrial Implementation”. Zakopane, Poland. – 2007. – P. 50; Revo, S. L. The changes of electron subsystem of activated carbon material initiated by laser irradiation / S. L. Revo / Материали 1-го Україно-французького семінару “Carbon Nanomaterials: Structure and Properties”; Revo, S. Structure and physico-chemical properties of fluoroplastic-thermally exfoliated graphite nanocomposites / S. Revo, F. Lozovyi, K. Ivanenko / Ukrainian-German Symposium on Physics and Chemistry of Nano-structures and on Nanobiotechnology. – 2010. – P. 173.

4. Громик, А. П. Інтегральні зображення розв’язків задач теплопровідності в необмежених тришарових просторових середовищах / А. П. Громик, І. М. Конет // Міжнар. конф. до 100-річчя М.М.Боголюбова та 70-річчя М.І.Нагнібіді: тези

доп. – Чернівці : Книги-XXI, 2009. – С. 32-34; Його ж. Інтегральні зображення розв’язків крайових задач теплопровідності в напівобмежених кусково-однорідних просторових середовищах / А. П. Громик, І. М. Конет // Український математичний конгрес – 2009 (до 100-річчя від дня народження Миколи М. Боголюбова), (Київ, 27–29 серпня 2009 р.): тези доп. – К., 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imath.kiev.ua/~congress2009/partUMC2009.html#E>; Gromyk, A. P. Integral representations of solutions of the boundry-value problems of heat conductivity in bounded-piecewise homogeneous medium / A. P. Gromyk, I. M. Konet // Modern problems of theoretical and mathematical physics: Book of abstracts of the Bogolyubov Kyiv conference dedicated to the 100th anniversary of M.M.Bogolyubov (Kyiv, September 15–18, 2009). – Kyiv, ВІТР, 2009. – Р. 127; Громик, А. П. Інтегральні зображення розв’язків нестационарних задач теплопровідності в напівобмежених кусково-однорідних просторових середовищах / А. П. Громик, І. М. Конет // Тринадцята міжнар. наук. конф. імені акад. М.Кравчука: матер. конф. – К. : НТУУ, 2010. – Т. 1. – С. 126; Його ж. Математичне моделювання нестационарних процесів теплопровідності в обмежених кусково-однорідних просторових середовищах / А. П. Громик, І. М. Конет // Проблеми стійкості та оптимізації динамічних систем детермінованої та стохастичної структури: тези міжнар. наук. конф. – Чернівці : Золоті литаври, 2010. – С. 58-59; Конет, І. М. Інтегральні зображення розв’язків гіперболічних крайових задач в двоскладових просторових областях / І. М. Конет // Міжнародна конференція “Сучасні проблеми аналізу”, присвячена 70-річчю кафедри математичного аналізу Чернівецького університету: тези доп. – Чернівці : Книги – XXI, 2010. – С. 82-83; Його ж. Інтегральні зображення розв’язків крайових задач теплопровідності в напівобмежених кусково-однорідних просторових середовищах / І. М. Конет // Сучасні проблеми математичного моделювання, прогнозування та оптимізації: зб. наук. пр. за матеріалами четвертої міжнар. наук. конф. – Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2010. – С. 98-109; Його ж. Міжнародна наукова конференція “Сучасні проблеми математичного моделювання, прогнозування та оптимізації” / І. М. Конет // Электронное моделирование. – 2010. – Т. 32, № 4. – С. 113-115; Завальнюк, О. М. Юрій Володимирович Теплінський (до 60-річчя від дня народження) / О. М. Завальнюк, І. М. Конет // Сучасні проблеми математичного моделювання, прогнозування та оптимізації: зб. наук. пр. за матер. Четвертої міжнар. наук. конф. – Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2010. – С. 271-276; Конет, І. М. Наукова діяльність Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2009–2010 роках / І. М. Конет // Сучасні проблеми математичного моделювання, прогнозування та оптимізації: зб. наук. пр. за матер. четвертої міжнар. наук. конф. – Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2010. – С. 3-13; Його ж. Гібридні інтегральні перетворення та їх застосування в задачах математичної фізики неоднорідних середовищ / І. М. Конет // Збірник наукових праць Кам’янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І.Огієнка. Сер.: Педагогічні науки. – Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2010. – Вип. 16. – С. 200-

203; Його ж. Інтегральні зображення розв'язків гіперболічних крайових задач в двоскладових циліндричних областях / І. М. Конет // Диференціальні рівняння та їх застосування. Міжнар. конф., присвячена 65-річчю кафедри інтегральних та диференціальних рівнянь Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Матер. конф. – К. : КНУ ім. Т.Шевченка, 2011. – С. 101; Сорич, Н. М. Сумісне наближення періодичних аналітичних функцій та їх узагальнених похідних інтерполяційними тригонометричними многочленами / Н. М. Сорич, В. А. Сорич // Тринадцята міжнар. наук. конф. імені акад. М.Кравчука: матер. конф. – К. : НТУУ, 2010. – Т. 2. – С. 255; Гудима, У. В. Модифікація методу січних площин на випадок апроксимації компактнозначного відображення скінченновимірним підпростором з додатковим обмеженням, що задається системою замкнутих куль / У. В. Гудима, Ю. В. Гнатюк, В. О. Гнатюк // Тринадцята міжнар. наук. конф. імені акад. М.Кравчука: матер. конф. – К. : НТУУ, 2010. – Т. 2. – С. 106; Гнатюк, В. О. Найкраща рівномірна апроксимація компактнозначного відображення множиною однозначних відображень, які є селекторами опуклозначного відображення / В. О. Гнатюк, Ю. В. Гнатюк, У. В. Гудима // Тринадцята міжнар. наук. конф. імені акад. М.Кравчука: матер. конф. – К. : НТУУ, 2010. – Т. 2. – С. 93; Гнатюк, Ю. В. Модифікація методу Ремеза для апроксимації компактнозначного відображення чебишовським підпростором з обмеженням, що задається системою замкнутих куль / Ю. В. Гнатюк, У. В. Гудима, В. О. Гнатюк // Тринадцята міжнар. наук. конф. імені акад. М.Кравчука: матер. конф. – К. : НТУУ, 2010. – Т. 2. – С. 94; Гнатюк, В. О. Найкраща рівномірна несиметрична апроксимація багатозначного відображення однозначними / В. О. Гнатюк, Ю. В. Гнатюк, У. В. Гудима // Міжнародна конференція “Сучасні проблеми аналізу”, присвячена 70-річчю кафедри математичного аналізу Чернівецького університету: тези доп. – Чернівці : Книги – XXI, 2010. – С. 58-60; Ковальська, І. Б. Наближення аналітичних функцій сумами Рісса / І. Б. Ковальська // Сучасні проблеми математичного моделювання, прогнозування та оптимізації: зб. наук. пр. за матеріалами четвертої міжнар. наук. конф. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2010. – С. 92-98; Гнатюк, Ю. В. Відносна чебишовська точка системи обмежених замкнутих множин, які неперервно змінюються / Ю. В. Гнатюк, В. О. Гнатюк, У. В. Гудима // Міжнародна конференція “Теорія наближень і її застосування”, 14–17 червня 2010 р., Дніпропетровськ: матеріали конф. / Дніпропетровський національний університет ім. О.Гончара. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 37; Гнатюк, В. О. Относительная чебышёвская точка системы ограниченных замкнутых множеств, которые непрерывно меняются в понимании метрики хаусдорфа / В. О. Гнатюк, Ю. В. Гнатюк, У. В. Гудима. – Международная научная конференция “Современные проблемы анализа и предподования математики” посвящённая 105-летию академика С.М.Никольского, 17–19 мая 2010 г. Москва. Материалы научной конференции. – М. : ЦПИ при механико-математическом факультете МГУ, 2010. – С. 17-18; Його ж. Относительная чебышёвская точка системы ограниченных замкнутых множеств, которые непрерывно меняются в понимании метрики хаусдорфа / В. О. Гнатюк, Ю. В. Гнатюк, У. В. Гудима

// Международная научная конференция “Современные проблемы анализа и преподавания математики” посвящённая 105-летию академика С.М.Никольского, 17–19 мая 2010 г., Москва: материалы научной конференции. / МГУ им. М.В.Ломоносова. – М. : Издательство ЦПИ при механико-математическом факультете МГУ, 2010. – С. 17-18; Гнатюк, Ю. В. Наилучшая равномерная аппроксимация непрерывного компактнозначного отображения множествами других непрерывных компактнозначных от образов / Ю. В. Гнатюк, В. О. Гнатюк, У. В. Гудыма // Международная конференция “Теория приближений”, посвященная 90-летию профессора С.Б.Стечкина, 23–26 августа 2010 года Москва: тезисы док. / Мат. ин-т им. В.А.Стеклова РАН, МГУ им. М.В.Ломоносова. – М., 2010. – С. 22-23; Його ж. Наилучшая равномерная аппроксимация непрерывного компактнозначного отображения множествами других непрерывных компактнозначных от образов / Ю. В. Гнатюк, В. О. Гнатюк, У. В. Гудыма // Международная конференция “Теория приближений”, посвященная 90-летию профессора С.Б.Стечкина, 23–26 августа 2010 года Москва: тезисы док. / Мат. ин-т им. В.А.Стеклова РАН, МГУ им. М.В.Ломоносова. – М., 2010. – С. 22-23.

5. Теплинский, Ю. В. О бесконечномерных инвариантных торах счетных систем дифференциально-разностных уравнений, содержащих бесконечное число постоянных разнознаковых отклонений аргумента / Ю. В. Теплинский // Международная научная конференция “Актуальные проблемы современной математики, информатики и механики”. Тезисы докладов. – Алматы (Республика Казахстан), 2011. – С. 109-110.

6. Teplinskiy, Y. V. Infinite Dimensional Invariant Tori for Countable Systems of Differential-Difference Equations / Y. V. Teplinskiy, K. V. Pasyuk // Mathematical Analysis, Differential Equations and their Applications. – Sofia: Academic publishing house “Prof. Marin Drinov”. – 2011. – P. 217-228.

Резюме

В сообщенні проаналізовано міжнародне научне співробітництво кафедр фізико-математического факультета Каменец-Подольського національного університету імені Івана Огієнка.

Ключевые слова: міжнародне научне співробітництво, кафедра, фізико-математический факультет.

Одержано 15 грудня 2011 року

УДК 327:378.4(477.43)“2010”

В.О.Савчук

Міжнародна діяльність Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2010 році

У статті розкриваються основні напрями міжнародного співробітництва Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2010 році, акцентується увага на місці цього напрямку діяльності у системі заходів з модернізації вищої освіти

Ключові слова: Болонський процес, міжнародне співробітництво, Літні школи, проекти, гранти, дипломи.

Нинішній час наполегливо доводить, що стратегічний успіх національної економіки в усіх сферах неможливий без розвитку науки і культури, які є важливим чинником підвищення якості людських ресурсів. Саме людський фактор в умовах бурхливого розвитку науково-технічного прогресу стає визначальним у стратегії будь-якого успіху. Звідси ми є свідками того, як актуалізується проблема освіти, у зв'язку із непинним ростом обсягу знань. Наступною обставиною, яка потребує модернізації вищої освіти є прагнення України вступити в Європейський освітній простір. На цьому шляху надзвичайно важливим є виконання вимог окреслених Болонською декларацією. Щоб цього досягти, насамперед, необхідно вивчати зарубіжний досвід організації навчального процесу, що безумовно дасть позитивні наслідки. В цьому сенсі першочерговим є організація міжнародного співробітництва вищого навчального закладу. Це зокрема засвідчує і досвід Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Формами організації цієї роботи є виборювання грантів міжнародних організацій і фондів, участь у спільних наукових проектах, діяльність різноманітних центрів, випуск спільних збірників наукових праць, наукове стажування, опанування новими знаннями підчас літніх та зимових шкіл. Зримі результати цієї діяльності виявляють міжнародні конкурси, олімпіади, змагання, у яких щорічно бере участь значна кількість студентської молоді університету.

На жаль, в українській історіографії проблема міжнародного співробітництва вищів достатньо повно не розробляється. Поодинокі матеріали, які публікуються в часописах, не відображають повної картини і глибини цієї проблеми. Здебільше науковці і практики фокусують увагу на діяльності зарубіжних вищих навчальних закладів, їх місці в європейському

освітньому просторі¹. У пропонованій статті автор прагне розкрити досвід організації міжнародних зв'язків на прикладі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. При цьому акцентується увага на змісті, основних напрямках та результатах цієї роботи, її ефективності в системі модернізації вищої освіти.

Насамперед зазначимо, що міжнародна співпраця Кам'янець-Подільському національному університету імені Івана Огієнка у 2010 році велась відповідно до чинного законодавства і зосереджувалась навколо 9 основних напрямів: виконання державних програм, зокрема інформування громадськості про європейський вибір України та співпраці з закордонним українством; налагодження співпраці з зарубіжними організаціями, установами, фондами; здійснення грантової політики; проведення міжнародних конференцій, симпозіумів, круглих столів; наукове стажування; обмін викладачами та студентами; мовна практика та діяльність літніх шкіл; участь у заходах міжнародного характеру – фестивалях, конкурсах, виставках, спортивних змаганнях тощо; організація роботи наукових міжнародних центрів та спільних збірників наукових праць із зарубіжними установами та організаціями.

Насамперед, зусилля зосереджувалися на виконанні наступних державних програм:

- програми міжнародного науково-технічного співробітництва EUREKA;
- цільової програми інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2008–2011 роки;
- цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008–2011 роки;
- цільової програми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері Європейської та Євроатлантичної інтеграції України на 2008–2011 роки;
- програми “Закордонне українство” на період до 2010 року.

Вдосконалювалися форми і методи організації міжнародного співробітництва. На це було спрямовано розгляд у листопаді місяці на ректораті питання “Робота кафедр та факультетів університету із забезпечення членства у міжнародних організаціях з профільною діяльністю” та у грудні місяці на вчній раді питання “Стан виконання університетом міжнародних договорів та завдання щодо вдосконалення цієї роботи”. За цими рішеннями ректором університету видано накази, згідно яких розроблені детальні заходи щодо вдосконалення цих напрямів. Крім цього, всі 44 кафедри на своїх засіданнях слухали питання про міжнародну співпрацю. Варто

підкреслити, що в університеті сформовані окремі структури, що займаються вивченням і популяризацією міжнародного досвіду, зокрема: Центр Європейської інформації, котрий діє на базі наукової бібліотеки університету, Міжнародний семінар для науково-педагогічних працівників при методичній раді університету, Центр американо-англійських студій при кафедрі англійської мови, Кабінет полоністики тощо.

Університет співпрацює з 86 зарубіжними установами, організаціями та фондами 17 країн світу. Є членом Євразійської (квітень 2007 р.) та Міжнародної (квітень 2008 р.) асоціацій університетів і співзасновником Консорціуму університетів України та Варшавського університету (2008).

Станом на 1 січня 2011 р. університет мав із зарубіжними партнерами 51 підписану угоду. Впродовж 2010 року університетом підписано нові договори про співпрацю з Краснодарською крайовою громадською організацією “Співдружність Кубань-Україна” (м. Краснодар, Російська Федерація)², Саратовським державним університетом ім. М.Г.Чернишевського (Росія), Академічним товариством Міхала Балудянського (м. Кошице, Словаччина), Спортивним клубом “CO-VER Sportiva MAREE” (м. Домодосола, Італія), Євроакадемією (м. Таллін, Республіка Естонія), Тамбовським державним університетом імені Г.Р.Державіна (Росія), Державним освітнім закладом вищої професійної освіти “Магнітогорський державний університет” (Росія)³, Державним освітнім закладом вищої професійної освіти “Забайкальський державний гуманітарно-педагогічний університет ім. М.Г.Чернишевського” (м. Чита, Росія)⁴, Вищою державною професійною школою у Глогуві (Республіка Польща); крім того, природничим факультетом університету укладено угоду про співпрацю з інститутом ботаніки Ягелонського університету (м. Краків, Республіка Польща) та Природничим музеєм у Будапешті (Угорщина). 19 з цих угод передбачають обмін студентами та науково-педагогічними працівниками. Це дало змогу з 1 січня 2007 року навчатися або пройти практику, стажування в зарубіжних ВНЗ 379 студентів, з них 100 за період з 1 січня 2010 р. по 27 грудня 2010 р.

Наявна договірно-правова база дозволила налагодити роботу з виконання міжнародних проектів та грантів. З 1 січня 2007 р. по 27 грудня 2010 р. їх виконано або в стадії виконання 154, зокрема 41 за період з 1 січня 2010 р. по 27 грудня 2010 р.

Так, у відповідності до угоди між Кам’янець-Подільським національним університетом імені Івана Огієнка та Краківським педагогічним університетом ім. Комісії Народної Освіти (Польща) було взято курс на розвиток студентського фестивального руху. Завдяки попереднім домовленостям

Робота з виконання міжнародних проектів та грантів

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>Психологія</i>	1	1	1	1		2	3	2
<i>Філологія</i>	2	2	9	9	8	12	13	5
<i>Політологія</i>			1	1				1
<i>Соц.-економ.</i>	1		1	1	1	1		1
<i>Природничий</i>	1	3	4	4	7	2	3	4
<i>Педагогічний</i>	1	1	1	2	4	2	1	4
<i>Мистецький</i>		2		1	5	7	4	5
<i>Історія і культура</i>			1	1	2	2	2	2
<i>Наука</i>					3	6	9	10
<i>Дидактика</i>						6	4	7
<i>Всього</i>	6	9	18	20	29	40	39	41

досягнуто згоди про проведення щорічних студентських фестивалів. З часом масштаби таких фестивалів розрослися за фінансової підтримки фонду “Русский мир”. З 20 по 24 вересня 2010 р. у Варшавському університеті проводився II-й міжнародний студентський фестиваль “Друзья, прекрасен наш союз!”. До складу делегації від Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка увійшли: Волковинський Олександр, професор кафедри слов’янської філології (керівник), Волощук Марина, здобувач кафедри слов’янської філології; а також студенти I-IV курсів іноземної філології: Зотова Юлія, Дзізінська Віта, Носова Світлана, Савченко Анжеліка, Семлюк Дмитро, Стрельбицький Богдан, Хаджинська Тетяна, Чорноброва Вікторія.

Основна мета проведення зазначених фестивалів зводилася до забезпечення можливості для знайомства та плідного спілкування студентів і викладачів різних країн; дієвого звернення учасників фестивалів до національної історії, культури та традицій; активізації навчального, наукового, культурного співробітництва між студентами різних вузів Європи та Світу; ознайомлення студентських делегацій з різних країн з дивовижними природними, історичними та культурними пам’ятками мультикультурної співпраці різних народів в історичній перспективі.

На Варшавському фестивалі троє студентів університету вибороли дипломи переможців у трьох номінаціях.

У відповідності до угоди між Кам'янець-Подільським національним університетом імені Івана Огієнка та Гуманістично-природничим університетом імені Яна Кохановського в Кельце (Республіка Польща) передбачено реалізацію спільного Міжнародного інтеграційного проекту для студентів, магістрантів і аспірантів “Школа Відкритого Розуму”. Його координаторами були проф. Олег Лещак і доц. Ришард Стефаньські (Кельце) та проф. Олександр Волковинський (Кам'янець-Подільський). Повна реалізація проекту стала можлива завдяки активній підтримці з боку ректорів університетів проф. Регіни Ренц (Кельце) та проф. Олександра Завальнюка (Кам'янець-Подільський), речника преси ректора, редактора видання “Голос академічний” Ришарда Біскупа (Кельце)⁵.

Цей проект започаткувався у вересні 2008 року, коли делегація студентів, магістрантів, аспірантів та докторантів Кам'янець-Подільського національного університету відвідала м.Кельце, де взяли активну участь у роботі I-го міжнародного інтеграційного семінару для студентів, аспірантів та докторантів “Етнокультурні міфи та упередження в науці, освіті та суспільному житті” (2–7 вересня 2008 р.). До когорти молодих науковців з університетів-ініціаторів проекту також приєдналися окремі представники Львівського національного університету імені Івана Франка та Севастопольського міського гуманітарного університету.

У травні 2009 р. проводився II-й міжнародний інтеграційний семінар для студентів, магістрантів і аспірантів у межах того ж тематичного циклу. До його роботи, окрім студентів, магістрантів і аспірантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та Гуманістично-природничого університету імені Яна Кохановського в Кельцах, також долучилися молодіжні делегації Севастопольського міського гуманітарного університету та Лодзинського університету (Польща).

Ці дві події довели життєдайність двосторонньої угоди між Кам'янець-Подільським національним університетом імені Івана Огієнка та Гуманістично-природничим університетом імені Яна Кохановського в Кельцах щодо інтенсифікації співпраці задля формування молодіжної інтелектуальної еліти. Було закладено певні традиції, у відповідності до яких традиційними стало дворазове щорічне проведення наукових заходів у межах проекту “Школа Відкритого Розуму”: у травні – в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, а у вересні – в Гуманістично-природничому університеті імені Яна Кохановського в Кельце.

У вересні 2009 р. та у травні 2010 р. відповідно у Кельцах та Кам'янці-Подільському відбулися чергові заходи в межах проекту “Школа Від-

критого Розуму”. З 30.08 по 5.09 2009 р. та з 9 травня по 16 травня 2010 р. проводилися третій та четвертий семінари, що були об’єднані темою “Різноманіття образів світу: світогляд – мова – політика”⁶. До участі у роботі цих семінарів долучилися студенти, аспіранти та докторанти й інших вузів: Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка (Україна), Новгородського державного університету ім. Ярослава Мудрого (Росія), Лодзинського університету (Республіка Польща), Білоцерківського державного аграрного університету (Україна). З 2 по 8 вересня 2010 р. в Кельцах було проведено п’ятий семінар в межах проекту “Школа Відкритого Розуму”. Цей семінар був присвячений темі “Схід – Захід: витоки конфліктів і площини співпраці”, обговорення якої буде продовжено на травневих засіданнях.

Головна мета проекту “Школа Відкритого Розуму” – інтелектуальне виховання майбутніх вчених, діячів освіти та культури, формування політичних постатей майбутнього, формування свідомих громадян суспільства.

Заходи, що відбулися та відбуватимуться в межах проекту “Школа Відкритого Розуму”, покликані сприяти інтернаціональній згуртованості сучасної молоді, розбудові суспільства без кордонів. Робочими мовами в межах проекту “Школа Відкритого Розуму” визнано українську, польську, російську.

За підсумками роботи двох тематично споріднених семінарів видано 2 наукових збірники, до яких увійшли кращі матеріали, що пройшли апробацію в палких дискусіях та обговореннях. Це буде продовжуватися і в наступні роки.

Реалізація проекту відбувається за підтримки ректорату Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, студентського профкому Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, виконавчого комітету Кам’янець-Подільської міської ради, Кам’янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, Кам’янець-Подільської міської друкарні, Гуманістично-природничого університету імені Яна Кохановського в Кельце, Адміністрації Свентокшиського воєводства, органів міського самоврядування міст Сташова та Хенціни, Лодзинського університету та інших установ й організацій.

В перспективних планах розвитку проекту “Школа Відкритого Розуму” передбачено розширення кола учасників насамперед за рахунок представників різних вузів Росії, Словаччини, Чехії та інших країн⁶.

Зроблені реальні кроки у розвитку міжнародної студентської науки.

Окрім підготовки і випуску згаданого збірника факультету української філології та журналістики, розвивалися наукові контакти і в інших напрямках. Так, група студентів історичного факультету взяла участь у роботі Міжнародної літньої академії археології, яка з 19 по 30 липня з ініціативи Польської Академії наук та місцевих органів самоуправління працювала у м.Каліш (Республіка Польща). Вони брали участь в археологічних розкопках, слухали лекції, відвідували історичні місця, музеї. По закінченні школи отримали відповідний сертифікат⁷. Не менш ефективним був II Міжнародний студентський фестиваль “Друзья, прекрасен наш союз!”. Він проходив у відомому історичному місті Краків. На цьому форумі наші студенти вибороли 3 дипломи переможців наукових конкурсів⁸. У лютому 2010 року група студентів та викладачів на запрошення Жешівського університету (Республіка Польща) взяла участь у Міжнародній студентській конференції “Біотехнології у виробництві продуктів харчування”. Учасники конференції високо оцінили виступ Лауреата державної премії України серед молодих вчених Е.О.Жигульової, а студенту природничого факультету Володимиру Різнику вдалося вибороти диплом III ступеня⁹. Така мозаїка крапель показує, що міжнародне наукове студентське життя є різновекторне. Воно відбиває і різноманітні наукові уподобання талановитої студентської молоді та її консультантів з числа науково-педагогічних працівників.

У контексті Болонського процесу в університеті продовжував діяти міжнародний лекторій з вивчення зарубіжного досвіду у сфері освіти і виховання, який розпочав діяльність у 2007 р. Так, у квітні 2010 р. тут виступали французькі працівники освіти з округу Леон: Патрісія Бержірон, Жізель Мустафа, Анн Шану, Елен Дешарм, Бернадет і Мішель Роше. В університеті виступали іспанські студенти, учасники волонтерського руху. 29–30 березня 2010 р. свої лекції прочитали викладачі з Університету Південної Кароліни Кортні Толлісон та Джефф Янкофф; 18 листопада в університеті цікавий виступ зробив Тібор Міклош Попович – член асоціації українців, географічного товариства Угорщини, 30 листопада – Дворжіков Віктор Вікторович, представник бельгійської компанії “Сафез” Україна-Бельгія, 20 грудня – представник Корпусу Миру в Україні Курт Фогельман.

Університет став місцем проведення різних міжнародних заходів. Так, методична Літня школа для викладачів англійської мови “Комп’ютерні технології у викладанні англійської мови як іноземної” працювала з 21 по 25 червня 2010 року на базі двох мультимедійних навчальних аудиторій

кафедри англійської мови факультету іноземної філології. Її організували Всеукраїнська спілка викладачів англійської мови як іноземної “TESOL-Ukraine” (очолює спілку доцент кафедри англійської мови К-ПНУ Миколайчук Аліса Іванівна) і факультет іноземної філології. Школа працювала за фінансової підтримки Відділу освіти і преси Посольства США в Україні. Організаційний комітет очолила заступник декана факультету іноземної філології Федірко Світлана Михайлівна. В роботі Літньої школи брали участь 42 викладачі з 32 вищих та середніх навчальних закладів України. Учасники семінарів мали змогу ознайомитися з найсучаснішими новинками у використанні Інтернет- та комп’ютерних технологій у викладанні та вивченні іноземних мов. Ділились досвідом та проводили заняття гості зі США: Томас Таскер, доцент Пенсильванського університету, (Пенсильванія, США) та Шон Конлі, заступник декана з наукової роботи коледжу Марлборо, м.Бретлборо, штат Вермонт (США). Впродовж 2009–2010 н.р. Томас Таскер працював у Києво-Могилянській Академії за програмою Державного департаменту США “English Language Fellow Program”.

Подальшого розвитку міжнародне співробітництво дістало в сфері науки. У Міністерстві юстиції України зареєстровані спільно з іноземними партнерами 4 збірники наукових праць, які побачили світ 2010 року з Жешівським університетом (Республіка Польща) – для науково-педагогічних працівників “Гуманітарний збірник: Україна–Польща”; з Вищими державними професійними школами у Перемишлі і Саноці (Республіка Польща) – для науково-педагогічних працівників “Проблеми філології та культури: Україна–Польща” та збірник студентських наукових праць “Національно-культурний аспект вивчення україністики і полоністики”, з Державним навчальним закладом “Придністровський державний університет імені Т.Г.Шевченка” – українсько-молдовський збірник наукових праць “Сучасні проблеми фізичного виховання, спорту та здоров’я людини”. Вжиті заходи сприяли збільшенню кількості наукових публікацій вченими університету до 267 проти 127 у 2009 р. За кордоном вийшло 9 навчальних посібників (104,8 ум. друк. арк.), авторами яких є вчені К-ПНУ.

У 2010 р. університет провів низку наукових конференцій (семінарів):

1. II міжнародну науково-практичну конференцію “Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку України в XXI столітті” (15–16 квітня);

2. Міжнародний науково-методичний семінар “Мистецька спадщина Поділля у контексті полікультурного європейського простору” (22–23 квітня);

3. II Міжнародну науково-практичну конференцію “Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин” (12–13 травня);

4. Міжнародну науково-методичну конференцію “Сучасні проблеми математичного моделювання, прогнозування та оптимізації” (18–20 травня);

5. Міжнародну конференцію. “IX International Conference in Antropization and Enviroment of Rural Settlements. Flora and vegetation in changing landscape” (29 травня – 1 липня);

6. Міжнародну науково-практичну конференцію “Становлення цінностей в психологічному вимірі соціального буття особистості. Соціальна мужність як цінність” (“Values' becoming in psychological dimension of personality's existence. The social courage as value”) (м.Львів, 3–4 червня);

7. Міжнародну конференцію, присвячену 80-річчю від дня народження академіка І.С.Винокура “Проблеми слов'янської археології” (23–25 вересня);

8. Міжнародну наукову інтернет-конференцію “Формування фахових компетентностей майбутніх учителів фізико-технологічного профілю в умовах Євроінтеграції” (25 вересня – 10 листопада);

9. Міжнародну наукову конференцію “Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти” (5–6 жовтня);

10. Міжнародну науково-практичну конференцію “Роль і функції бібліотек ВНЗ у контексті модернізації освіти” (7–8 жовтня);

11. Міжнародну наукову конференцію “Література і глобалізм: проблема духовно-етичних та історико-функціональних факторів класики у світлі міжнаціональних взаємин” (14–15 жовтня);

12. Міжнародну наукову інтернет-конференцію “Корекційна освіта: історичний досвід та сучасні тенденції” (15–16 жовтня);

13. Міжнародну наукову конференцію “Географічні засади вирішення регіональних проблем” (18-19 листопада).

Також за участю зарубіжних партнерів відбулися дві студентські наукові конференції:

1. III Міжнародна студентська конференція “Археологічні дослідження в Україні: здобутки і перспективи” (16–17 вересня);

2. VIII Міжнародна студентська конференція “Молодь і виклики XXI ст.” (26–27 червня).

Ці форуми знайшли широкий відгук наукової громадськості як української, так і зарубіжної. Зокрема, працівники наукової бібліотеки Краківської політехніки після участі у конференції “Роль і функції бібліотек

вищих навчальних закладів у контексті модернізації освіти” Марек Гурський і Дорота Буздиган на ім’я директора бібліотеки В.С.Прокопчука писали: “Конференція стала доброю можливістю обмінятися поглядами щодо функцій бібліотек вишів у сучасній науці. Також ми мали можливість започаткувати нові, цікаві контакти з представниками українських та російських бібліотек, що сподіваємося принесе велику користь обом сторонам. Дякуємо... за сердечну гостинність і прихильність”¹⁰.

Завдяки налагодженому співробітництву електронний ресурс наукової бібліотеки поповнився на 487 тис. видань, а книжковий – на 4 тис. примірників французькою та польською мовами. Появилися записи (155 Гб) світової музики. У цьому контексті плідні міжнародні зв’язки вибудовує наукова бібліотека, зокрема з Російською національною бібліотекою в Санкт-Петербурзі та науково-технічною бібліотекою університету “Краківська політехніка”.

Відповідно до угоди, підписаної 2007 року, працівники відділу наукової бібліографії і краєзнавства Російської національної бібліотеки взяли участь у 2-х міжнародних конференціях, що проходили у К-ПНУ 2008 і 2010 рр. У вересні 2010 р., директор наукової бібліотеки В.С.Прокопчук, завідувач відділу наукової бібліографії Т.М.Опря та завідувач відділу комплектування і наукової обробки літератури Л.В.Литвиненко взяли участь і виступили на Міжнародному бібліографічному конгресі, що проходив у Санкт-Петербурзі на базі Російської національної бібліотеки. Публікації у наукових збірниках сторін, підготовка спільних бібліографічних праць, допомога і підтримка нашим здобувачам – це те, що наповнює договір про співпрацю між двома потужними книгозбірнями.

Одночасно, взяли участь у міжнародній конференції з бібліотекознавчих проблем, яка проходила у вересні 2010 р. в К-ПНУ колеги з Кракова – директор науково-технічної бібліотеки Краківської політехніки Марек Гурський і заступник директора Дорота Буздиган. Делегація університету візьме участь у конференції в Кракові, яка відбудеться у червні 2011 р.

Наведенні приклади ілюструють розширення географії міжнародних зв’язків, що позитивно позначилось на інтенсивності міжнародних відряджень. У 2010 р. науково-педагогічними працівниками та студентами їх виконано 282 проти 188 у 2009 р. З метою наукової роботи та наукового стажування було здійснено 25 відряджень, 147 – були пов’язані з участю в роботі конференцій, з’їздів та ін.; 76 студентів здійснювали частковий курс навчання або навчалися на мовних курсах. Вперше в 2010 р. студенти брали участь у роботі літніх шкіл в Жешівському університеті та Уні-

верситеті Миколая Коперніка (Республіка Польща) – четверо осіб. Декан факультету корекційної та спеціальної педагогіки та психології В.І.Співак, декан факультету психології А.В.Михальський, магістрантка факультету іноземної філології Наталія Судець та факультету психології Тетяна Мальченко здобули наукові стипендії ЮНЕСКО для праці на базі Академії спеціальної педагогіки імені Марії Гжегожевської у Варшаві.

Про міжнародне визнання університету засвідчує те, що його відвідали 319 іноземців з 34 організацій 14 країн світу. У 2010 р. науково-педагогічними працівниками та студентами університету на різного роду міжнародних конкурсах виборено 16 дипломів, а на міжнародних спортивних змаганнях – 21 медаль (встановлено 5 рекордів). Такі результати засвідчують реальність кроків зроблених закладом для вироблення чіткої системи роботи, в першу чергу з обдарованою молоддю.

З проблем, які потребують активнішого вирішення, є необхідність державного фінансування на виконання в університеті програми “Зарубіжне українство” (Щорічно в К-ПНУ проходять мовне стажування від 30 до 50 осіб українського походження з-за кордону. Ця діяльність стримується тим, що на фінансування цього напрямку в закладу немає коштів).

Отже, приклад Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка переконує, що міжнародні зв’язки на сучасному етапі є важливою формою інтенсифікації процесу навчання підвищення мотивації у студентства в оволодінні сучасними знаннями. Вони збагачують навчальний процес передовим зарубіжним досвідом, сприяють активізації наукових досліджень. Діяльність двосторонніх наукових центрів, формування спільних збірників наукових праць, робота з виконання грантів та проектів міжнародних організацій і фондів допомагає формувати і вдосконалювати базу наукових досліджень. Все це разом взяте є активним містком до європейського освітнього простору.

Примітки:

1. Павлюк, С. Розвиток освітньо-наукового комплексу Німеччини в умовах європейської інтеграції / Світлана Павлюк // Вища школа. – 2011. – № 5-6. – С. 61-70.

2. Поточний архів проректора з міжнародних зв’язків. Папка 30-00-03 “Документи (угоди, договори) про науково-технічне співробітництво із зарубіжними країнами”.

3. Педагогічний факультет: віхи розвою // Студентський меридіан. – 2010. – 2 листоп. – № 1677-1678. – С. 1.

4. Договір із Забайкальським університетом // Там само. – 2010. – 10 листоп.

– № 1679-1681 – С. 2.

5. Міжнародний інтеграційний проект для студентів, магістрантів і аспірантів // Там само. – С. 2.

6. Поточний архів проректора з міжнародних зв'язків. Папка 30-00-04 “Інформація про міжнародне співробітництво”; Звіт ректора Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Завальнюка Олександра Михайловича про виконання у 2010 році умов контракту № 11-10 від 11 липня 2007 року, Статуту навчального закладу показники ефективності використання державного майна та дотримання законодавства у сфері діяльності навчального закладу // Студентський меридіан. – 2011. – 11 лютого. – №1687-1690. – С. 3.

7. Демчук, О. А. Міжнародна літня академія археології / О. А. Демчук, В. В. Мужило // Студентський меридіан. – 2010. – 10 листоп. – № 1679-1681. – С. 2.

8. Друзья, прекрасен наш союз! // Там само. – С. 2.

9. Леонтьук А. Майбутнє за біотехнологією / Анастасія Леонтьук, Яна Чарановська // Там само. – 2011. – 8 березн .– № 1691-1693. – С. 3.

10. Гурські М. Шановний пане директор В.С.Прокопчук! / Марек Гурські, Дорота Буздиган // Там само. – С. 2.

Резюме

В статтє раскрываються основные направления международного сотрудничества Каменец-Подольського національного університета імени Івана Огієнка в 2010 году, обращается внимание на роль этого направления деятельности в системе мер с модернизации высшего образования.

Ключевые слова: Болонский процесс, международное сотрудничество, летние школы, проекты, гранты, дипломы.

Одержано 1 липня 2011 р.

І.М.Конет, Л.А.Онуфрієва

З досвіду діяльності науково-дослідного сектору Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2007–2011 рр.)

Науково-дослідний сектор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, як структурний підрозділ університету, організовує і керує науково-дослідною, дослідно-експериментальною і пошуковою роботою науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів і здобувачів, студентів і магістрантів відповідно до пріоритетних напрямків розвитку науки і техніки, визначених Кабінетом Міністрів України. У наш час політика держави в галузі освіти вимагає докорінного переосмислення і переоцінки застарілих уявлень та стереотипів щодо системи підготовки науково-педагогічних кадрів. Одним із провідних завдань є відродження і подальша розбудова української національної наукової школи, утвердження орієнтації молодого покоління на формування таких важливих якостей особистості, як почуття власної гідності, віри в свої сили, намагання своєю працею домогтися кращого життя. Успішне вирішення цього завдання вимагає піднесення загальної і професійної культури науково-педагогічних кадрів, підвищення рівня і результативності їх наукової та навчально-методичної роботи.

Науково-дослідний сектор (НДС) спрямовує роботу вчених рад факультетів, кафедр, наукових шкіл, науково-дослідних центрів, лабораторій, творчих колективів науково-педагогічних працівників, студентів, магістрантів на дослідження актуальних, перспективних, фундаментальних, прикладних і експериментальних проблем за пріоритетними напрямками розвитку науки й техніки, забезпечує органічну єдність наукової діяльності і змісту навчального процесу, впровадження отриманих результатів в економіку та соціальну сферу; розробку й створення нових знань, технологій і матеріалів; забезпечує реєстрацію у Міністерстві юстиції України наукових видань університету, сприяє публікації монографій, збірників наукових праць та іншої наукової продукції.

У своїй діяльності науково-дослідний сектор керується вимогами законів України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, “Про наукову і науково-технічну діяльність” та “Про авторське право і суміжні права”; нормативно-інструктивними документами, постановами Кабінету міністрів України; наказами та рішеннями колегії Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (МОНМС України) з питань науки й техніки, інструкціями

МОНМС України, статутом університету, рішеннями вченої ради і ректорату університету та положенням про НДС.

Основні завдання НДС полягають в організації планування та координації проведення робіт щодо фундаментальних, прикладних, пошукових досліджень з природничих, суспільно-політичних, психолого-педагогічних, гуманітарних і технічних наук; сприянні впровадженню результатів наукових досліджень та розробок у практику, створенню нових технологій, підручників і посібників для загальноосвітньої, професійної та вищої школи; зміцненні матеріальної бази структурних підрозділів, які займаються науково-дослідною роботою (НДР), сучасною оргтехнікою, необхідним устаткуванням, обладнанням та матеріалами; забезпеченні органічної єдності наукових досліджень з навчально-виховним процесом шляхом широкого залучення викладачів, магістрантів, студентів і аспірантів до НДР, яка виконується в університеті, до активного використання результатів досліджень у навчальному процесі; реалізації планів підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації, підвищення науково-теоретичної, психолого-педагогічної та навчально-методичної кваліфікації викладачів і наукових співробітників.

В університеті приділяється значна увага виданню загальноуніверситетських збірників наукових праць. Зокрема, з часу створення НДС, упродовж 2007–2011 років реалізовано такі науково-видавничі проекти:

1. Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: зб. за підсумками звітної наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський держ. ун-т, 2007. – Вип. 6, у 3 томах;

2. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: зб. за підсумками звітної наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2008. – Вип. 7, у 5 томах;

3. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: зб. за підсумками звітної наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2009. – Вип. 8, у 5 томах;

4. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: зб. за підсумками звітної наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2010. – Вип. 9, у 5 томах;

5. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету

імені Івана Огієнка: зб. за підсумками звітної наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2011. – Вип. 10, у 5 томах.

За ініціативою науково-дослідного сектору з 2007 року щорічно готується до друку загальноуніверситетський збірник студентських наукових праць. На цей час опубліковано 5 випусків:

1. Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського державного університету. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський держ. ун-т, 2007. – Вип. 1.

2. Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2008. – Вип. 2.

3. Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2009. – Вип. 3.

4. Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2010. – Вип. 4.

5. Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2010. – Вип. 5.

Редакційну колегію збірника сформовано у складі: О.В.Кеба, доктор філологічних наук, професор (відповідальний редактор); І.М.Конет, доктор фізико-математичних наук, професор (заступник відповідального редактора); Л.А.Онуфрієва, кандидат психологічних наук, доцент (відповідальний секретар); І.А.Андрейцева, кандидат економічних наук, доцент; М.В.Зубаль, кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент; Н.С.Гаврилова, кандидат психологічних наук, доцент; В.В.Газін, кандидат історичних наук, доцент; І.Д.Гуменюк, кандидат біологічних наук, старший викладач; В.В.Мендерецький, доктор педагогічних наук, професор; М.А.Печенюк, кандидат педагогічних наук, професор; О.І.Почапська-Красуцька, кандидат наук із соціальних комунікацій, старший викладач; П.Л.Шулик, кандидат філологічних наук, професор.

Восени 2009 року за ініціативою ректора університету професора

О.М.Завальнюка проведено першу наукову конференцію молодих учених, присвячену 91-й річниці від дня заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Вже у січні 2010 року побачив світ перший випуск "Збірника наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка", до якого ввійшли доповіді та наукові повідомлення, виголошені на цій конференції.

На цей час вийшли в світ 2 випуски збірника. У жовтні цього року проведено конференцію молодих вчених університету, присвячену 93-й річниці від дня заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, і підготовлено до видання випуск 3 "Збірника наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка".

Рецензентами збірника виступили доктор історичних наук, професор П.П.Брицький; доктор філологічних наук, професор В.М.Бріцин; доктор фізико-математичних наук, професор В.В.Городецький; доктор психологічних наук, професор В.В.Клименко та доктор педагогічних наук, професор Г.В.Терещук.

До складу редакційної колегії збірника ввійшли О.М.Завальнюк, доктор історичних наук, професор, академік АН ВО України (голова); О.В.Кеба, доктор філологічних наук, професор, академік АН ВО України (заступник голови); І.М.Конет, доктор фізико-математичних наук, професор (заступник голови); Л.А.Онуфрієва, кандидат психологічних наук, доцент (відповідальний секретар); І.А.Андрейцева, кандидат економічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу економічного факультету; М.В.Зубаль, кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу факультету фізичної культури; Н.С.Гаврилова, кандидат психологічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології; І.Д.Гуменюк, кандидат біологічних наук, старший викладач, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу природничого факультету; В.В.Газін, кандидат історичних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу історичного факультету; В.В.Мендерецький, доктор педагогічних наук, професор, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу фізико-математичного факультету; М.А.Печенюк, кандидат педагогічних наук, професор, заступник декана

з наукової роботи педагогічного факультету; О.І.Почапська-Красуцька, кандидат наук із соціальних комунікацій, старший викладач, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу факультету української філології та журналістики; П.Л.Шулик, кандидат філологічних наук, професор, заступник декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу факультету іноземної філології.

Матеріали збірника укладено за секціями: історії, української філології та журналістики, мовознавства, літературознавства, фізико-математичних наук, психології, корекційної і соціальної педагогіки та психології, економічних дисциплін, природничих наук, теорії і методики навчання, мистецтвознавчих дисциплін, фізичного виховання, спорту і здоров'я людини.

Збірник публікується у видавничому відділі університету. Матеріали випуску адресуються науковцям, учителям і студентам. Проведення наукової конференції молодих вчених і випуски збірника наукових праць, присвячених річниці від дня народження нашої *alma mater*, стали щорічними.

У січні 2009 року за ініціативи та підтримки ректора університету професора О.М.Завальнюка науково-дослідним сектором започатковано серію біобібліографічних показників "Наукові школи університету".

Редакційна колегія серії: О.М.Завальнюк (голова), С.Д.Абрамович, П.С.Атаманчук, Л.В.Баженов, А.Ф.Верлань, В.О.Гнатюк, А.Ф.Гуцал, Г.А.Єдинак, О.В.Кеба, М.Г.Кудрявцев, Л.М.Марчук, С.П.Миронова, В.В.Нечитайло, П.Д.Плахтій, В.С.Прокопчук, І.В.Рибак, В.О.Савчук, П.І.Свідер, В.С.Степанков, Ю.В.Теплінський, А.І.Шинкарюк, В.І.Якубовський.

На цей час опубліковано 13 випусків:

1. Теоретико-технологічні аспекти об'єктивізації контролю навчальної діяльності (наукова школа): біобібліограф. показч. / [уклад.: І.М.Конет, Л.А.Онуфрієва, М.С.Карпович, В.В.Боденчук]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2009. – 124 с.: іл. – (Серія: Наукові школи університету ; вип. 1). – 7,2 ум. друк. арк.

2. Україна наприкінці ХІХ ст. – у 30-х рр. ХХ ст. (наукова школа): біобібліограф. показч. / [уклад.: І.М.Конет, О.Б.Комарніцький, Л.А.Онуфрієва, М.С.Карпович, В.В.Боденчук]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2009. – 128 с.: іл. – (Серія: Наукові школи університету ; вип. 2). – 7,5 ум. друк. арк.

3. Аналітичні та якісні методи в теорії еволюційних рівнянь (наукова школа): біобібліограф. показч. / [уклад.: І.М.Конет, Л.А.Онуфрієва, М.С.Карпович, В.В.Боденчук]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-По-

дільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2009. – 71 с.: іл. – (Серія: Наукові школи університету; вип. 3). – 4,1 ум. друк. арк.

4. Розвивальні й оздоровчі технології фізичного виховання та реабілітації (наукова школа): біобібліограф. покажч. / [уклад.: І.М.Конет, В.М.Мисів, Л.А.Онуфрієва, М.С.Карпович, В.В.Боденчук]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2009. – 46 с.: іл. – (Серія: Наукові школи університету; вип. 4). – 2,7 ум. друк. арк.

5. Текст як основна одиниця комунікації (наукова школа): біобібліограф. покажч. / [уклад.: І.М.Конет, О.А.Парицький, Л.А.Онуфрієва, М.С.Карпович, В.В.Боденчук]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2009. – 51 с.: іл. – (Серія: Наукові школи університету; вип. 5). – 3,15 ум. друк. арк.

6. Теорія наблизень (наукова школа): біобібліограф. покажч. / [уклад.: І.М.Конет, Л.А.Онуфрієва, М.С.Карпович, В.В.Боденчук]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2009. – 67 с.: іл. – (Серія: Наукові школи університету; вип. 6). – 3,9 ум. друк. арк.

7. Актуальні проблеми українського мовознавства та лінгводидактики (наукова школа): біобібліограф. покажч. / [уклад.: І.М.Конет, Л.М.Марчук, Л.А.Онуфрієва, М.С.Карпович, В.В.Боденчук]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2009. – 90 с.: іл. – (Серія: Наукові школи університету; вип. 7). – 5,37 ум. друк. арк.

8. Історія української революції 1648–1676 рр. та Гетьманщини (середина XVII – XVIII ст. (наукова школа): біобібліограф. покажч. / [уклад.: І.М.Конет, В.С.Степанков, Л.А.Онуфрієва, М.С.Карпович, В.В.Боденчук]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2009. – 192 с.: іл. – (Серія: Наукові школи університету; вип. 8). – 11,2 ум. друк. арк.

9. Літературний текст у контексті культури: проблеми рецепції та інтерпретації (наукова школа): біобібліограф. покажч. / [уклад.: І.М.Конет, П.Л.Шулик, Л.А.Онуфрієва, М.С.Карпович, В.В.Боденчук]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2010. – 70 с.: іл. – (Серія: Наукові школи університету; вип. 9. – 4,07 ум. друк. арк.

10. Сучасні проблеми експериментальної психології (наукова школа): біобібліограф. покажч. / [уклад.: І.М.Конет, А.І.Шинкарюк, Л.А.Онуфрієва, М.С.Карпович, В.В.Боденчук]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-

Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2010. – 50 с.: іл. – (Серія: Наукові школи університету; вип. 10). – 3,13 ум. друк. арк.

11. Сучасні проблеми медико-біологічних дисциплін у вищих закладах освіти (наукова школа): біобібліографічний покажчик / [уклад.: І.М.Конет, П.Д.Плахтій, Л.А.Онуфрієва, М.С.Карпович, В.В.Боденчук]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2010. – 120 с.: іл. – (Серія: Наукові школи університету; вип. 11). – 7 ум. друк. арк.

12. Історичне краєзнавство і проблеми регіональної історії Правобережної України (наукова школа): біобібліографічний покажчик / [уклад.: І.М.Конет, Л.В.Баженов, В.С.Прокопчук, Л.А.Онуфрієва, М.С.Карпович, О.В.Шевчук]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2011. – 204 с.: іл. – (Серія: Наукові школи університету; вип. 12). – 12,75 ум. друк. арк.

13. Проблеми естетичного виховання молоді засобами музики у школах різного типу навчання і вищих закладах освіти (наукова школа): біобібліографічний покажчик / [уклад.: І.М.Конет, М.А.Печенюк, Л.А.Онуфрієва, М.С.Карпович, О.В.Шевчук]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2011. – 59 с.: іл. – (Серія: Наукові школи університету; вип. 13). – 3,44 ум. друк. арк.

Покажчики містять біографічні довідки, списки основних наукових, навчальних і методичних публікацій, інформацію про участь у наукових форумах та інші види науково-педагогічної діяльності учасників відповідної наукової школи, яка функціонує в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

У роботі над покажчиками використано каталоги та картотеки наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, загальні списки опублікованих праць викладачів кафедр університету, періодичні видання.

Біобібліографічні покажчики адресуються фахівцям, докторантам, аспірантам, магістрантам та студентам відповідних спеціальностей вищих навчальних закладів.

У науково-дослідному секторі разом із спільною лабораторією психології навчання Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України 4 рази на рік готується до видання збірник наукових праць “Проблеми сучасної психології”, заснований за ініціативою заступника начальника науково-дослідного сектору Л.А.Онуфрієвої, Інститутом психології

ім.Г.С.Костюка НАПН України та Кам'янець-Подільським національним університетом імені Івана Огієнка. 11 листопада 2008 року збірник зареєстровано в Міністерстві юстиції України. Постановою президії ВАК України від 27.05.2009 року № 1-05/2 збірник включено до "Переліку наукових фахових видань України", в яких можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень з психологічних наук.

Редакційну колегію наукового видання сформовано у складі:

С.Д.Максименко, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор (відповідальний редактор); Г.О.Балл, член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор; С.І.Болтівець, доктор психологічних наук, професор; М.Й.Боришевський, член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор; Л.А.Онуфрієва, кандидат психологічних наук, доцент (відповідальний секретар); Н.В.Чепелева, член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор; А.І.Шинкарюк, доктор психологічних наук, професор (заступник відповідального редактора).

В опублікованих 14 випусках збірника наукових праць (2008. – Вип. 1. – 328 с., 19,06 ум. друк. арк.; 2008. – Вип. 2. – 408 с., 23,72 ум. друк. арк.; 2009. – Вип. 3. – 460 с., 26,74 ум. друк. арк.; 2009. – Вип. 4. – 522 с., 28,74 ум. друк. арк.; 2009. – Вип. 5. – 500 с., 29,06 ум. друк. арк.; 2009. – Вип. 6, Ч. 1. – 416 с., 24,18 ум. друк. арк.; 2009. – Вип. 6, Ч. 2. – 444 с., 25,80 ум. друк. арк.; 2010. – Вип. 7. – 832 с., 48,36 ум. друк. арк.; 2010. – Вип. 8. – 832 с., 48,36 ум. друк. арк.; 2010. – Вип. 9. – 836 с., 48,59 ум. друк. арк.; 2010. – Вип. 10. – 940 с., 49,97 ум. друк. арк.; 2011. – Вип. 11. – 992 с., 49,98 ум. друк. арк.; 2011. – Вип. 12. – 860 с., 49,99 ум. друк. арк.; 2011. – Вип. 13. – 780 с., 45,34 ум. друк. арк.; 2011. – Вип. 14. – 928 с., 49,92 ум. друк.) висвітлюються найбільш актуальні проблеми сучасної психології, представлено широкий спектр наукових розробок вітчизняних дослідників, здійснено аналіз проблем, умов і труднощів психічного розвитку, вікових й індивідуальних особливостей становлення особистості та психології навчання. Збірник наукових праць адресовано професійним психологам, докторантам і аспірантам, усім тим, хто цікавиться сучасним станом розвитку психологічної науки.

Електронні варіанти усіх випусків збірника "Проблеми сучасної психології" розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (<http://www.nbuv.gov.ua/portal/>).

Науково-дослідний сектор щорічно забезпечує підготовку до видання програм звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів

та звітної наукової конференції студентів та магістрантів університету.

У 2010 і 2011 роках підготовлено до друку і опубліковано у видавничому відділі університету брошури “Наукова і науково-технічна діяльність Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2009 році”. – Кам’янець-Подільський: Кам’янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2010. – 68 с., 3,97 ум. друк. арк.; “Наукова і науково-технічна діяльність Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2010 році”. – Кам’янець-Подільський: Кам’янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2011. – 58 с., 3,38 ум. друк. арк.; в яких висвітлено основні досягнення викладачів і співробітників університету в науковій і науково-технічній діяльності за 2009 і 2010 роки. Подано також перелік основних публікацій (монографій, історичних нарисів, навчально-методичних посібників, методичних розробок) викладачів і співробітників університету.

У поточному році розроблено й опубліковано “Критерії оцінювання результатів наукової діяльності викладачів і кафедр Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка” і “Критерії оцінювання результатів наукової діяльності студентів/магістрантів Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка”, які сприяють всебічній та об’єктивній оцінці результатів наукової діяльності викладачів, співробітників та кафедр, студентів і магістрантів факультетів університету за календарний рік.

Науково-дослідним сектором у 2009–2011 роках опубліковано “Рейтинг наукової роботи професорсько-викладацького складу (штатних працівників) кафедр університету” за 2008, 2009 і 2010 роки, в яких визначено рейтинг факультетів, кафедр та індивідуальні рейтинги всіх штатних науково-педагогічних працівників університету й “Рейтинг з наукової роботи студентів та магістрантів університету за 2010–2011 навчальний рік”, у якому відображено відповідно до звітів заступників деканів з наукової роботи та інформатизації навчального процесу рейтинг наукових досягнень студентів факультетів університету.

У 2011 році з ініціативи ректора університету готується до друку “Бюлетень наукових, мистецьких і спортивних досягнень студентів університету (2000–2010 рр.)”, у якому висвітлюються основні досягнення студентів і магістрантів університету у науковій і мистецькій діяльності, спортивних змаганнях за 2000–2010 рр.

19–20 жовтня 2011 року вперше було проведено за активної участі Ради молодих учених університету, Студентського наукового товариства, Центру

огієнкознавства, профспілкової організації студентів, аспірантів та докторантів І-у регіональну науково-практичну конференцію “Наукові досягнення студентів – рідному університету”, присвячену 93-й річниці від дня заснування Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. У роботі конференції взяли участь майже 100 студентів і магістрантів нашого університету, а також студенти Подільського державного аграрно-технічного університету, Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка, Київського славістичного університету (Закарпатська філія).

Про роботу конференції опубліковано інформацію у газеті “Подільнин” (21 жовтня 2011 року), подано статті у газету “Студентський меридіан” та у збірник наукових праць “Освіта, наука і культура на Поділлі”.

Як бачимо, за 2007–2011 рр. науково-дослідний сектор Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка дійсно став структурним підрозділом, який вміло організовує, спрямовує та координує різноаспектну науково-дослідну роботу в університеті відповідно до пріоритетних напрямків розвитку науки і техніки, забезпечуючи органічну єдність наукової діяльності й змісту навчального процесу, спрямовуючи роботу усього колективу на дослідження актуальних проблем та досягнення вагомих наукових здобутків на благо рідної alma mater.

Література:

1. Конет, І. М. Видавнича діяльність науково-дослідного сектору Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва // Наук. пр. Кам’янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І.Огієнка. Сер.: Бібліотекознавство, Книгознавство: зб. наук. пр. – Кам’янець-Подільський : Аксіома, 2010. – Вип. 2. – С. 413-420.

2. Конет, І. М. Науково-дослідний сектор Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: досвід і перспективи / І. М. Конет, Л. А. Онуфрієва // Науково-дослідна робота у вищих навчальних закладах: досвід та проблеми: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Одеса : ПНПУ, 2011. – С. 25-28.

Одержано 15 грудня 2011 року

УДК 378.4(477.43):011+37.091.2

О.С.Волковинський, В.О.Савчук

“Школа Відкритого Розуму” Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: проблемно-тематичний дискурс

У статті розкривається досвід діяльності “Школи Відкритого Розуму”, яку започаткували Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка і Гуманістично-Природничий університет імені Яна Кохановського, м.Кельце Республіки Польща. Проблемно-тематичний огляд збірників праць її засвідчує, що ця форма є надзвичайно важливою у вихованні обдарованої молоді з числа студентів, магістрантів, аспірантів.

Ключові слова: Школа Відкритого Розуму, інтелектуальне виховання, обдарована молодь, формування свідомих громадян, суспільство без кордонів.

У нинішніх умовах, коли йде активний процес інтеграції вищої школи України в європейський освітній простір, надзвичайно важливо пошук і запровадження сучасних інтегруючих форм роботи, які б служили містком між досвідом України і європейським досвідом у реформації цілого комплексу освітнього простору. У цьому сенсі важливим є використання на-самперед таких форм, що підвищують мотивацію до навчання, слугують своєрідним тренінгом у досягненні високих навчальних та наукових результатів.

Такою формою роботи є “Школа Відкритого Розуму”, яка розпочала свою діяльність завдяки співробітництву Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка і Гуманістично-Природничого університету імені Яна Кохановського, м.Кельце Республіки Польща. Не дивлячись на його коротку історію діяльності цей проект привернув до себе увагу як зарубіжних засобів масової комунікації¹, так і вітчизняних². Став предметом дискусій при обговоренні проблем інтеграції вишів до європейського освітнього простору³.

У пропонованій статті автори намагаються розкрити змістовну сторону наукової діяльності “Школи Відкритого Розуму”, результатом якої є публікації збірників праць учасників школи. При цьому зазначимо, що головною метою проекту “Школа Відкритого Розуму” – інтелектуальне виховання майбутніх вчених, діячів освіти та культури, формування політичних

постатей майбутнього, формування свідомих громадян суспільства на засадах міждисциплінарного інформаційного розвитку.

Заходи, що відбулися та відбуватимуться в межах проекту “Школа Відкритого Розуму”, покликані сприяти інтернаціональній згуртованості сучасної молоді, розбудові суспільства без кордонів.

У межах проекту передбачено продовження віковичних традицій європейської університетської освіти. Основна форма науково-інтелектуального спілкування в межах проекту – діалог.

Дещо незвичною для сьогодення є регламентна конфігурація проголошення результатів наукових досліджень: проблемні питання доповіді одразу стають предметом дискусій чи обговорення, уточнюючі питання задаються по ходу повідомлення. Тому немає жорсткої хронометричної впорядкованості регламенту виступу. Промови завершуються тоді, коли було вичерпиться потенційна проблемність дослідження або чітко визначаються подальші перспективи наукових пошуків у тій чи тій ділянці.

Неабиякого поширення в межах роботи проекти набули пленерні засідання. На них створюється особлива атмосфера максимально можливої щирості та гармонізації стосунків не лише між учасниками, але й навколишнім світом. Іноді до проведення таких засідань долучаються цілком випадкові люди, які жваво приєднуються до обговорення актуальних проблем.

Такі форми дозволяють максимально зосередитись на об’єктах та предметах досліджень, спонукає до аргументованого реагування на запитання чи заперечення, ініціює плюралізм поглядів та відвертість їхнього відстоювання.

Учасники семінарів мають також можливість ознайомитись з особливостями історичного розвитку окремих регіонів України та Польщі, долучитися до унікальних національних проявів слов’янських культур. Цьому сприяють численні екскурсії та відвідини місць, що мають важливе історичне та культурне значення.

Традиційними в межах проекту стали проведення вечорів української, польської, російської культур. Такі вечори організовуються виключно силами учасників семінарів, що надає можливість студентам, аспірантам і докторантам проявити себе як різнобічно розвиненим особистостям.

Як вже зазначалося, за підсумками роботи двох тематично споріднених семінарів видаються наукові збірники, які містять кращі матеріали, що пройшли випробування в палких дискусіях та обговореннях.

Загальна тематика першого тому праць “Школи Відкритого Розуму” обертається навколо стрижневої проблеми “Етнокультурні міфи та уперед-

ження в науці, освіті та суспільному житті”. Вже з цього початкового випуску організатори та керівники проекту, наукові наставники молодих вчених намагалися повною мірою втілити в життя тезу про те, що гуманітарні науки володіють значним потенціалом точності та аргументованості. Точність, глибина й доказовість в гуманітарних науках мають суттєву специфіку. “Межею точності в природничих науках є ідентифікація ($a=a$). У гуманітарних науках точність — подолання сторонності чужого без перетворення його в чисто своє (підміни всякого роду, модернізація, невпізнання чужого тощо)”. Тому в гуманітарних науках неабиякого значення набуває діалог – безпосередній чи явний. Саме діалогічна відкритість гуманітарних наук забезпечує сутнісну глибину проникнення. Гуманітарні науки налаштовані також на пізнання індивідуального, особистісного.

Ці та схожі положення визначили наповнення розділу “Загальні проблеми” першого тому праць “Школи Відкритого Розуму”. Питання антропоцентричних основ історичного пізнання висвітлюються в статті М.Ковальського “Про засади історичного пізнання (між історією і міфом часу з реляціоністично-антропоцентричної точки зору)”. М.Лучинського зацікавили “Міфи та упередження в науці: на прикладі дискурсу про поганство слов’ян”. Б.Віленська в статті “Міф свідомого моделювання мозку в теорії НЛП” намагалася подолати відсутність адекватності між терміном та означеним поняттям. О.Піотровська зосередила увагу на онтологічній сутності музики як семіотичного і культурного явища – “Музична діяльність і мовна діяльність. Музикознавчі міфи”. А.Боровець порушує проблему специфічного характеру сприйняття людиною світу за допомогою відчуття і сприйняття – “Особливості людської сенсорики”.

Особливо наповненими стали розділи, присвячені проблемами філології – лінгвістичного та літературознавчого характеру. Це й дивно, оскільки “гуманітарні науки – науки про дух – філологічні науки (як частина і в той самий час спільне для всіх них – слово”. І в подальших збірниках філологічна складова залишатиметься досить представницькою.

У розділі “Проблеми мовознавства” зацікавлений діалог розпочинає К.Нобіс-Влязло статтею “Кількісність як номінативна категорія”, виділяючи два типи кількісних понять – субстантивна кількість і атрибутивна кількість. Продовжує умовний діалог Б.Віленська, загострюючи питання про семантичне навантаження службових частин мови – “Міф про несамостійність лексичного значення т.зв. “службових” частин мови”. І.Дзби-ковська репрезентує критерії розмежування фраземи, фразеологізму та вільного сполучення у порівнянні прикладів з польської та російської мов

– “Кореляція російських польських фразем з дієслівними компонентами *дать і принять*”. А.Лясковську зацікавила “Своєрідність словотворення музичного жаргону і сленгу в російській мові”. З.Кмець детально та скрупульозно розглядає повідомлення різних органів ЗМІ про одну й ту ж подію з метою встановлення їхньої інформативності – “Референт інформаційного тексту у ЗМІ: “розвиток подій” чи “розвиток новин”?”. М.Чарнецька торкається гострих проблем мовної дискримінації жінки – “Мовна дискримінація жінки”. А.Вуйцик аналізує факти маніпуляції в польській та російській рекламах – “Між міфом і фактом – мовна маніпуляція у російській та польській рекламі”. М.Белян деталізує особливості фонетичного засвоєння запозиченої лексики та її обумовленість графічним вираженням у мові-адресанті та мові-адресаті – “Фонетичне та графічне засвоєння запозичень у сфері політичної лексики у російській мові”. К.Авдей характеризує “Типові фонетичні помилки поляків у процесі вивчення російської мови, обумовлені впливом польської фонетики”.

Розділ “Проблеми літературознавства” відкривається статтею М.Волощук “Одивнення як засіб створення авторського міфу (на прикладі повісті Л.М.Толстого “Холстомер”)”. Принципи та стадії створення літературно-авторського міфу привернули увагу Д.Хохель – “Авторська інтерпретація міфологеми «вітер»: за оповіданням Р.Бредбері «Вітер»”.

У розділі “Проблеми історії” вміщено статті П.Кліщинського “Прийоми та засоби формування “образу ворога” в пресі держав, що воювали в період першої світової війни” та І.Сакової “Державна політика в контексті національно-культурного життя українців Російської Федерації 20–30-х рр. XX ст.”.

Розділ “Проблеми політології та соціології” наповнений статтями максимальної орієнтованості на сучасні проблеми існування людської спільноти. Так, А.Настернак у праці “Що з тим славнозвісним кінцем історії?” розглядає концепцію Фукуями з перспективи часу, а також виказання явних помилок, що лежать у її основі. А.Мідна простежила особливості формування стереотипу багатства та суспільного успіху серед еліти та середнього класу м.Севастополя – “Міфи про багатство та успіх севастопольців 21 століття”. Ще в одній статті А.Настернак розглядаються питання, пов’язані з виникненням і функціонуванням стереотипів у суспільному житті – “Стереотипи, їхня роль і значення у суспільному житті”. М.Лучинська на базі соціального опитування визначила “Стереотип студента в польському суспільстві”. Статті С.Берус “Стереотип гомосексуаліста в католицькому польському суспільстві”) та Е.Калети “Образ лесбій-

ки у очах поляків” надзвичайно загострили певне коло сучасних соціальних питань. Дві останні статті особливо підкреслюють відсутність табуованих тем у сучасних гуманітарних науках.

Перший том наукових праць “Школи Відкритого Розуму” започаткував ще одну традицію. На сторінках видання вміщуються праці наукових керівників проекту та гостей – визнаних фахівців у тій чи тій науковій галузі. Так, рубрику “Гості. Праці викладачів” у першому томі відкриває стаття О.Лещака “Мовні міфи і міфи про мову, в т.ч. мовознавчі”, в якій доводиться теза про міфологічний характер мовної свідомості на прикладі словникових дефініцій слів *język* (мова) і *mowa* (мовлення) у Новому словнику польської мови за ред. Е.Соболь. Окрім того, в статті розглядаються найпоширеніші в побутовому і мовознавчому дискурсі міфи про мовну діяльність та її складові. М.Лабашук у статті “Семіотична структура стереотипу” дійшов висновку, що основою семіотичної структури стереотипу є своєрідність функціональної асиметрії підставових аспектів стереотипу – системи мови, системи понять когнітивної картини світу та системи цінностей. Р.Стефанський у статті “Парадокси свободи” розглянув зазначену проблематику в сучасному науковому, філософському, публіцистичному і побутовому дискурсі. О.Волковинський у статті “Міфологізація та деміфологізація особистості письменника” торкнувся складних теоретичних питань, які пов’язані з процесами міфологізації/деміфологізації авторського іміджу, мотиваціями та засобами створення трансформованих уявлень про особистість письменника.

Загалом учасники перших двох семінарів та автори наукових праць першого тому “Школи Відкритого Розуму” визнали гостроту та необхідність розв’язання задач методологічного характеру, які так чи так торкаються загальних і конкретних проблем вивчення етнокультурних міфів й упереджень в сучасних науці, освіті, суспільному житті.

Другий том наукових праць “Школи Відкритого Розуму” об’єднав публікації за тематичним спрямуванням “Різноманіття образів світу: світогляд – мова – політика”. Основна мета публікації цього збірника – ознайомлення з результатами вивчення розмаїтих моделей світу та їхніх інтерпретацій.

У рубриці “Загальні проблеми” вміщено чотири статті. Матеуш Ковальський у статті “Об’єктивізм і історичний факт (між суспільно-політичною та науковою картиною історичної дійсності)” приходять до висновку, що поняття історичної дійсності, історичної правди та об’єктивного пізнання мають зовсім відмінні онтологічні й епістемологічні підстави в

суспільно-політичному та науковому типі діяльності. Питання, що стосуються проблем еволюції людської сенсорики та якісних змін чуттєвості, а також способів вираження даних явищ у мовній картині світу висвітлено в статті А.Боровця “Еволюція сенсорики і екзистенційних цінностей та їхнє вираження у мовній картині світу”. Праця О.Єгорової деталізує специфіку парадоксальності картини світу, створеної англійським письменником О.Уальдом. К.Нобіс-Влязло в статті “Символіка чисел” звертає увагу на те, що існує багато неточностей у сучасному тлумаченні чисел: числові значення приписуються об’єктам без врахування багатьох чинників (часу, місця і культурного середовища, у якому виникли певні символи) і використовуються у спрощеному вигляді.

У розділі “Мовознавство” стаття Б.Віленської “Семантика прийменника як словоформи (на прикладі російської картини світу)” актуалізує питання про функціонування прийменників як одиниць мовної системи в межах словоформи. Стаття Матеуша Ковальського “Морфологічні маркери гонорифікативності у польській мові XVI століття (на матеріалі Польських листів XVI століття під ред. К.Римута)” присвячена проблемам морфологічного рівня категорії гонорифікативності у польській мові XVI століття. Автор демонструє синкретичний характер цієї категорії, що виражається у формах інших граматичних категорій, таких як особа та число. О.Піотровська в статті “Способи вербалізації музики у повісті В.Короленка «Сліпий музикант»” намагається відповісти на питання, як відбувається вербалізація музичних вражень в повісті В.Г.Короленка “Сліпий музикант”, які художні прийоми використовує письменник з метою передати враження від музикальних звуків і виконання творів. Марчін Ковальський в статті “Художня вербалізація депресивних емоцій в повісті А.Платонова «Котлован»” скрупульозно розглянув депресивну естетичну картину світу письменника, тотально насичену номінатами та предикаціями таких емоцій, як смуток, туга, марнота, сум і печаль. Стаття З.Кмеця “Причино-наслідкові стосунки у дискурсі новин” присвячена встановленню причинно-наслідкових зв’язків на прикладі російськомовних текстів новин, в яких повідомляється про авіакатастрофу під Смоленськом. Я.Вох аналізує проблему переміщення наголосу в російській мові – “Зміни в наголосі в російській мові в останнє двадцятиріччя”. П.Турцевич присвятив статтю “Аналіз структури та стилістики моделі мовленнєвих актів привітання в російській і польській мовах” питанням структурної побудови та стилістичної диференційності мовленнєвих актів привітання в російській і польській мовах.

Розділ “Проблеми історії” виявився репрезентований статтею І.Ісакової “Суперечливість політики “українізації” на Кубані в 1920-х – на початку 30-х рр: до дискусії про етнічну ідентифікацію та суспільну свідомість українців Російської Федерації”, в якій досліджуються проблеми довкола політики українізації, до якої було залучено українців Кубанського регіону в 1920-х – на початку 30-х рр.

Знову ж надзвичайною загостреністю вирізняються матеріали розділу “Проблеми політології та соціології”. К.Філіпек у статті “Уявлення про справедливу державу у риторичі суспільних рухів Латинської Америки на прикладі руху мексиканських сапатистів” характеризує суспільний рух мексиканських сапатистів, зосереджуючись на їхніх поглядах на справедливу державу. М.Ясінська зосередила увагу на проявах фемінізму в мусульманських країнах. К.Кжисек у статті “Самоідентифікація в полікультурному суспільстві” підсумовує, що співіснування і звернення уваги на інші культури і традиції може призводити до нецілісності самоідентифікації. К.Млинарська деталізує специфіку впливу політичного іміджу на формування суспільної думки. М.Борковський розглянув особливості партикулярності мови політики США в стосунках до латиноамериканських країн.

Розділ “Літературознавство” акцентує увагу на естетичних складових створення картини світу. І.Барчишина “Мелодійне втілення лейтмотиву віршованого тексту в заголовку (на матеріалі віршів М.Волошина та В.Свідзінського)” на матеріалі поетичних творів досліджує характер звучності заголовку в поетичному тексті, аналізує особливості взаємовідношень звукових характеристик заголовку та його лейтмотивних значень. Л.Івануна простежує практичні та теоретичні проблеми вивчення анаграм, їхньої синтактики, подібні до анаграми прийоми, різноманітні аспекти звукової організації віршованого тексту. О.Колупасєва в статті “Із поетики лілії (на матеріалі англійських та українських сонетів)” розглядає втілення багатозначності образу лілії в поетичному тексті. У схожому аспекті знаходиться праця Н.Судець “Символізація троянди та числових атрибутів у циклі Я.Каспровича «Кущ дикої троянди в темносмречинських скелях»”.

Загальні проблеми сучасного цивілізаційного розвитку об’єднують роботи, вміщені під рубрикою “Гості. Праці викладачів”. У статті А.Замойського “Проблема цивілізації у світлі концепції Фелікса Конечного” мова йде про теорію цивілізації Ф.Конечного, саме поняття цивілізації, чинники, зумовлюючі характер цивілізації, суспільні чинники виникнення великих цивілізацій та, зокрема, латинської цивілізації. Р.Стефанський у статті “Поняття світогляду. З наукової спадщини Анджєя Верцінського”

вважає, що саме цим вченим було створено одну з кращих дефініцій поняття “світогляд”. А.Заводовський у статті “«Нова гра» розпочалася: гамбіт на сучасній «шахівниці світу»” вернув увагу на особливості сучасних процесів глобалізації.

Основна мета публікації другого тому “Школи Відкритого Розуму” – ознайомлення з результатами вивчення різноманітних моделей світу та їхніх інтерпретацій – реалізувалася за умови інтенсивного та ефективного звернення до різних аспектів, проявів і складових різноманітної природи та генези, які й визначають системний характер мистецького та наукового перетворення світу. За традиційними уявленнями різноманіття образів світу маніфестує собою складно структуровану цілісність, елементи якої можуть бути класифікованими за трьома головними проявами – світогляд, світосприйняття та світовідчуття. Також важливими частками сучасного образу світу та засобами його суб’єктивації варто вважати мову й політику. Саме взаємодія названих складових і характер їхнього співвідношення здатні визначити специфіку картини світу, що репрезентує певну епоху, етнос, субкультуру.

До третього тому праць “Джерела конфліктів та площини співпраці” увійшли статті, що торкаються загальних і конкретних проблем конфліктології. Автори статей звертають увагу на зародження, розвиток і вирішення конфліктів будь-якого рівня та в різноманітних галузях.

У розділі “Загальні проблеми” вміщено статтю М.Полака “Давні свята і головні боги язичеської релігії”, в якій визначається можливість зняття конфліктності між віковічною спадщиною слов’янської релігії та неоязичеської релігії в сучасній Польщі.

Розділ “Культурно-цивілізаційні конфлікти” відкриває стаття Г.Доробєка “Метакібернетична теорія міжнародних конфліктів”, присвячена детальному розгляду оригінальної теорії Юзефа Коссецького, яка дає можливість відтворити минулі та прогнозувати майбутні міжнародні відносини у відповідності до даних про виробництво чавуну. О.Кобрин у статті “Відносини між католицькою й російською православною церквами” аналізує характер відносин між двома Церквами. У статті Д.Корчинської “Проблема змісту та діапазон поняття танця” виділяються складові частини танцю, а також розглядаються функції, які ним виконуються. К.Кшисек присвятила статтю “Універсальна цивілізація” деталізації та тлумаченню основних положень теорії С.Хантингтона. У статті М.Лучинського “Демонізація як лінгвістичний і когнітивний факт” досліджується питання демонізації представників інших націй, а також етнічних

меншин у Польщі, на прикладі стереотипів євреїв і німців. М.Ясинська актуалізувала питання конфронтації між цінностями західного світу та ісламської цивілізації.

Розгорнутими у гостру сучасність виявилися статті, які вміщені в розділі “Політичні конфлікти”. К.Кшисек у статті “Суспільний протест – імігранти в боротьбі за свої права” акцентувала увагу на гострій для багатьох західноєвропейських країн проблемі. У двох статтях К.Млинарської розглядаються можливі перспективи проєвропейській орієнтації України – “Відносини Євросоюзу з Україною” та важка й напружена ситуація в Косово – “Ескалація сербсько-албанського конфлікту в Косово наприкінці ХХ століття”. К.Палка в статті “Феномен чеченського сепаратизму. Еволюція й перспективи конфлікту” констатує, що перспективи одержання державної незалежності Чечні неблагополучні, оскільки країна розорена війнами й захоплена ісламськими бойовиками не гарантує державної безпеки, і, більше того, є погрозою безпеці на всій території Північного Кавказу.

Не менш масштабними за проблематикою є статті розділу “Мовознавство”. О.Дунаєва в статті “Особливості словесного вираження кінетичної поведінки персонажів в оповіданнях А.П.Чехова (гендерний аспект)” описує та співставляє особливості жестикуляції персонажів і мовного вираження кінетичної поведінки героїв-чоловіків і жінок чеховських оповідань різних років. К.Запала в статті “Впровадження проблеми мовного етикету на рівень А1 на основі підручників польської й англійської мови – подібності й відмінності” поставила за мету висвітлення стану мовного етикету в підручниках з іноземних (польської й англійської) мов, а також способу введення цього питання. У статті “Представлення конфліктів у новинному дискурсі” З.Кмець аналізує репрезентацію конфліктів у сучасному новинному дискурсі як частини суспільно-політичної сфери людської діяльності, метою якої є регулювання емоційних міжлюдських відносин. Основна думка статті А.Кравчик “Проблеми недосконалості автоматичного перекладу” зводиться до визнання того, що дотепер неможливо замінити перекладача комп’ютером через значні помилки автоматичного перекладу. Об’єктом аналізу статті О.Цендровської “музичний дискурс поетів” є найунікальніший серед художніх дискурсів на тему музики – дискурс поетів, оригінальність якого полягає в тому, що автори ліричних творів, замість того, щоб описувати музику, намагаються продемонструвати шляхом імітації звуку враження музичного твору.

Під дещо конкретизованим кутом зору мовознавчі проблеми досліджуються в працях, які вміщено у розділі “Спірні й конфліктні моменти в

семіотиці й мовознавстві”. Стаття Б.Віленьської “Проблема лексичного значення часток. Прагматичний аналіз” безпосередньо стосується проблеми визначення функціональних принципів, що супроводжують уживання часток у мовленнєвій діяльності. П.Махульська в статті “Проблема уявного протиріччя деяких прислів’їв” доходить висновку, що між багатьма прислів’ями польської мови семантичні суперечності є часто лише уявними. У статті О.Мишки “Конфлікти в дискурсі інтерв’ю” особлива увага приділяється причинам появи скандалу в текстах цього жанру, а також його розгортання в процесі інтерв’ю. Робота К.Нобіс-Влязло “Структурний конфлікт як методологічна основа представлення кількості в концепції І.Канта” присвячується аналізу категорії кількості в кантівському розумінні. А.Новак у статті “Неявна експлікація волевиявлення як джерело конфліктів” відзначає, що причиною конфліктів і відмінностей між людьми є, насамперед, різноманітність досвіду або психологічні риси кожної з них. У роботі О.Цендровської “Музичний твір і його реалізація. Нотний текст – проблема тотожності” увага приділяється висловленням музикознавців, які при дослідженні музичного твору зосереджуються на його записі, тобто нотному тексті, задля того, щоб показати різницю між музичним твором, його реалізацією й нотацією.

Розділ “Проблеми історії” репрезентовано статтею С.Щура “Революційні та мирні способи розв’язання проблем суспільного життя в програмних документах і практиці соціалістичних партій на початку ХХ ст. (на матеріалах Наддніпрянської України)”, в якій наводяться приклади моделей вирішення суспільних проблем, які пропонували соціалістичні партії на початку ХХ ст.

Розділ “Проблеми політології та соціології” об’єднав дві праці. М.Грубка завдяки соціологічному дослідженню “Що поляки знають про Україну? – презентація результатів дослідження” дійшла висновків, що уявлення поляків про Україну є досить оригінальними, але поляки хочуть знати на цю тему щораз більше. У статті П.Шаласьного “Популярність і сприйняття українського музичного гурту “5’nizza” в Польщі” автор цілісно представляє історію виникнення групи, зосереджується на особливостях сприйняття групи в Польщі, представляє результати соціологічного опитування, які доводять, що 5’nizza є дуже відомою музичною групою у Польщі, свого роду феноменом, оскільки 3/4 анкетованих не змогли порівняти її з жодною іншою.

З урахуванням певної специфіки об’єкту та предмету дослідження проблем конфліктології торкаються праці розділу “Літературознавство”.

Стаття І.Барчишиної “Хіазматичні моделі епітетних структур у віршах М.Волошина” містить аналіз архітектонічних моделей епітетних структур, організованих за принципом хіазму, у віршах М.Волошина. У статті М.Волошук “Способи опису епітетів і проблеми сучасної епітетографії (на матеріалі пізньої художньої прози Л.Толстого)” розглядаються проблеми та недоліки систематизації епітетів у словниках епітетів, недоступність і обмеженість у виборці епітетів. Стаття О.Гарячої “Міфологічні витoki образів у творі М.Гоголя «Вечера на хуторі біля Диканьки»” присвячена висвітленню особливостей міфологічних образів у творі М.Гоголя в аспекті актуалізації внутрішньої форми. У статті О.Єгорової “Афоризм у східно-західному аспекті” на матеріалі східно- та західноєвропейських наукових праць розглядаються різні погляди дослідників на жанр афоризму. Л.Івануна присвятила статтю “Особливості ідентифікації анаграм у «Піснях невинності» В.Блейка” практичним і теоретичним проблемам вивчення анаграм, їх синтактики, різним проявам звукової організації “Пісень невинності” В.Блейка. У роботі О.Ключкової “Конфлікт сходу й заходу в романі В.Пелевіна «Чапаєв і порожнеча»” описується роль конфлікту в процесі створення референта художнього тексту за описами зовнішності персонажів – представників Сходу, Заходу й Росії – у романі Віктора Пелевіна “Чапаєв і Порожнеча”. У статті О.Колупаєвої “Гармонізація архітектоніки та внутрішньої форми в російському вінку сонетів кінця XIX – початку XX ст.” шляхом комплексного аналізу досліджуються тексти російських вінків сонетів кінця XIX – початку XX ст., їхня відповідність канонічним вимогам і новаторські експерименти; визначається конструктивна роль антитези в композиційній організації вінка сонетів. А.Орлицька в статті “Форми презентації сучасної російської поезії” розглядає літературний процес в Росії 1990–2000-х рр. з точки зору двох форм існування поетичного тексту – усної та друкованої. Н.Судець у статті “Суперечливість і драматизм життєвих і світоглядних позицій Яна Каспровича” торкається ключових аспектів світогляду Яна Каспровича як активного громадського та культурного діяча. Стаття Б.Файферека “Володимир Висоцький і його вплив на творчість Яцека Качмарського” присвячена двом видатним поетам і музикантам, вплив творчості яких позначається на сучасності.

У розділі “Проблеми журналістики” вміщено дві тематично наближені праці. Стаття М.Кавалека “Яцек Хуго-Бадер як представник нового покоління польського репортажу” присвячена одній з яскравих постатей нового покоління польського репортажу. А.Юдіна у статті “Функціонування жанру

інтерв'ю в суспільно-політичних ЗМІ України” веде мову про різні класифікації інтерв'ю, специфіку певних видань у відповідності до запропонованих теоретичних побудов.

Завершальним у третьому томі праць “Школи Відкритого Розуму” став розділ “Проблеми перекладу”. С.Енгель у статті “Проблема наукового перекладу: мова чи концепція” підіймає проблему наукового перекладу, розвиток якого впливає на багато областей науки.

Різномасштабний розгляд конфлікту в працях третього тому “Школи Відкритого Розуму” акцентував увагу, насамперед, на можливостях урегулювання конфліктів, на пошуках ефективних перспектив їх конструктивного розв'язання.

У сучасних гуманітарних науках конфлікт визнається одним із вирішальних чинників розвитку та інтеграції. Підвищеною та загостреною увагою до природи та функцій конфлікту стає на межі ХХ – ХХІ ст., коли усвідомлюється положення про неможливість усунення конфліктів у різних площинах антропогенної діяльності. Тому мову ведуть про необхідність зменшення та нейтралізації руйнівного впливу конфліктів, про використання їх позитивних можливостей. Такий стан справ призвів до того, що поряд з теоретичним вивченням конфліктна інтенсивний розвиток отримали пошуки універсальних засобів практичного керування конфліктами.

Спроби створення загальної теорії конфлікту, окремих напрямів у його вивченні, урізноманітнення практики роботи з конфліктами призвели до формування міждисциплінарних досліджень конфлікту. У таких дослідженнях синтезуються теоретичні, методологічні та методичні підходи до опису, вивчення і розвитку практики роботи з конфліктними явищами різного роду, які так чи так виникають в різних галузях людської взаємодії.

Публікація статей у збірниках “Школи Відкритого Розуму” часто стає початком серйозного наукового сходження майбутніх дослідників. Звичайно, перші кроки на важкому поприщі серйозного вивчення тих чи тих теоретико-методологічних проблем гуманітарних наук не завжди вирізняються досконалістю, майстерністю, витонченістю. Та важливо, що ці перші кроки зроблено. Без них реалізація подальших науково-дослідних перспектив була б неможливою.

Як бачимо, діяльність “Школи Відкритого Розуму” спрямовується на використання різноманітних форм в активізації мислительської діяльності обдарованої молоді з числа студентів, магістрантів, молодих наукових працівників. Активною формою у цьому виступають наукові дискусії, на обго-

ворення яких виносяться актуальні проблеми життя суспільства, що підносять рівень наукової компетенції учасників, одночасно з цим стає стимулом до пошуків нових “гарячих проблем” та шляхів їх розв’язання.

Примітки:

1. Leszczak Oleg, dr hab. prof. Szkoła Otwartego Umysłu // Głos Akademicki. Pismo srodowiskowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach. – 2008, grudzien. – nr 3/55. – S. 14.

2. Міжнародний інтеграційний проект для студентів, магістрантів і аспірантів // Студентський меридіан. – 2010. – № 1679-1681 (10 лист). – С. 2; Гаряча, О. Цікавий науковий семінар / Ольга Гаряча // Студентський меридіан. – 2010. – № 1679-1681 (10 лист). – С. 2.

3. Звіт ректора Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Завальнюка Олександра Михайловича про виконання у 2010 році умов контракту № 11-10в від 11 липня 2007 року, Статуту навчального закладу, показники ефективності використання державного майна та дотримання законодавства у сфері діяльності навчального закладу // Студентський меридіан. – 2011. – № 1687-1690 (11 лютого). – С. 3.

Резюме

В статье раскрывается опыт деятельности “Школы Открытого Разума”, начало которой положили Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко и Гуманистически-естественный университет имени Яна Кохановского, г.Кельце Республики Польша. Проблемно-тематический обзор сборников трудов ее удостоверяет, что эта форма является чрезвычайно важной в воспитании одаренной молодежи из числа студентов, магистрантов, аспирантов.

Ключевые слова: Школа Открытого Разума, интеллектуальное воспитание, одаренная молодежь, формирование сознательных граждан, общество без границ.

Одержано 3 жовтня 2011 р.

УДК 378.4:069.614(477.43)

О.П.Григоренко

Музей історії Хмельницького національного університету – центр культурно-освітньої роботи у вихованні молоді

Досліджується культурно-освітня робота музею історії Хмельницького національного університету – першого вищого навчального закладу в місті Хмельницькому. Акцентується увага на тому, що зазначений підрозділ став важливим засобом патріотичного виховання студентської молоді.

Ключові слова: музей історії, Хмельницький національний університет, стенд, експонат, експозиція, студентська молодь, відвідувачі, відгуки, ректорат, вчені.

У Законі України “Про музеї та музейну справу” зазначено, що “музей – це науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини” і що одним із основних напрямів роботи музеїв є культурно-освітня діяльність.

В 1962 р. в м.Хмельницькому був відкритий загальнотехнічний факультет Українського поліграфічного інституту ім. І.Федорова, на базі якого, наказом Мінвузу УРСР від 29 вересня 1967 року №593, організований Хмельницький технологічний інститут побутового обслуговування. Основне завдання його полягало в підготовці висококваліфікованих фахівців для підприємств системи побутового обслуговування. За цей час вищий навчальний заклад пройшов складний шлях розвитку, реорганізувався у Технологічний інститут, Технологічний університет Поділля, згодом – у Хмельницький державний університет, а у 2004 році – в Хмельницький національний університет.

Питання поєднання процесів культурно-освітньої роботи у вихованні студентської молоді в Хмельницькому національному університеті висвітлювалося в працях М.П.Войнаренка, О.П.Григоренка, В.В.Дячка, О.М.Завальнюка, Ю.С.Земського, М.Є.Скиби, С.Г.Костогриза, М.П.Олійника, Г.Б.Параски, Р.І.Сіліна, І.Х.Ткачука, В.В.Чупири та інших. Однак проблема заслуговує на більш глибоке та всебічне дослідження. Метою статті є узагальнення культурно-освітньої роботи одного з найпрестижніших університетів країни на прикладі діяльності музею його історії.

В університеті сформований стабільний, працездатний, дружній, ініціативний та перспективний колектив викладачів та співробітників, що можуть працювати в умовах жорсткої конкуренції. “Я дуже пишаюся тим, що мені випала доля працювати з такими людьми. Як керівник університету, я відчуваю відповідальність за кожного, хто чесно виконує свої обов’язки, – зазначає ректор університету доктор технічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, відмінник освіти України, академік Української технологічної академії, Міжнародної академії інформатизації, Української академії економічної кібернетики М.Є.Скиба. – Адже наш результат складається з великої кількості маленьких перемог кожного співробітника. Лише професіоналізм та відданість справі дають нам загальний позитивний результат”¹.

У жовтні 2012 року Хмельницький національний університет відзначає своє 50-річчя з початку підготовки фахівців з вищою освітою. Про те, що такий відомий тепер у світі навчальний заклад, як Хмельницький національний університет, починав свою діяльність як загально-технічний факультет Українського поліграфічного інституту ім. І.Федорова, розповідають експозиції музею історії вищого навчального закладу. Музей історії університету урочисто відкрито 27 вересня 2001 р. з ініціативи доктора технічних наук, професора М.Є.Скиби², головним завданням якого є збереження та пропаганда кращих традицій навчального закладу. Про науково-дослідну діяльність професорського-викладацького складу університету розповідають експонати музею історії ВНЗ. Змістовними і насиченими різноманітною інформацією є стенди “Заснування та розвиток університету”, “Ректори університету”, “Науковці ХНУ – видатні вчені сучасності”, “Випускники університету – доктори наук”, “Наукові школи університету”, “Студентська науково-дослідна робота”, “Міжнародні наукові зв’язки”, “Почесні професори і доктори наук університету”. З цих стендів відвідувачі дізнаються, що наукова діяльність університету забезпечується належним кадровим потенціалом. Оновлення та якісне покращення складу науково-педагогічних і наукових працівників – це один з найголовніших чинників успішного виконання дослідницьких проєктів різних рівнів. На даний час в університеті на постійній основі працює майже 70 докторів наук і професорів та 412 кандидатів наук і доцентів³.

Приклад ефективної підготовки науково-педагогічних кадрів показує ректор університету професор М.Є.Скиба. Як кожний справжній вчений М.Є.Скиба пройшов тривалий і справжній шлях свого професійного зростання. У 1980 р. захистив кандидатську дисертацію. В ході захисту ви-

никла досить активна дискусія, що засвідчила про його високу ерудицію, аналітичний підхід до важливих концептуальних проблем розвитку технічної науки. У 1985 р. М.Є.Скибі було присвоєно вчене звання доцента. У вересні 2004 року в спеціалізованій Вченій раді Київського національного університету технологій та дизайну М.Є.Скиба успішно захистив докторську дисертацію на тему “Наукові основи ресурсозберігаючих технологій переробки відходів натуральних шкір у матеріали та вироби взуттєвого виробництва”. Це дослідження, яке дістало схвальну оцінку наукової громадськості, присвячено розробці теоретичних основ проектування ресурсозберігаючих технологій для переробки відходів натуральних шкір. З цією метою дослідник розробив модель волокнистої структури шкіри на основі якої розроблені теоретичні основи технологій переробки шкіряних відходів. В результаті дослідження одержані аналітичні залежності, які зв’язують основні технологічні параметри операції розволокнення структури з конструктивними параметрами технологічного обладнання. Вченим удосконалена модель гідродинамічного розволокнення, на основі якої розроблений метод інтенсифікації гідродинамічного розволокнення шкіряних виробів. Експериментальна перевірка основних положень теорії технологічних процесів розволокнення волокнистої структури шкіри підтвердила їх правомірність. Проведені експериментальні дослідження експлуатаційних можливостей підошов, взуттєвих картонів, виготовлених з добавками шкіряних волокон, підтвердили високі якісні показники отриманих виробів і ефективність запропонованих технологій розволокнення⁴. Один із офіційних опонентів доктор технічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, президент Української технологічної академії В.П.Нестеров, оцінюючи дисертаційне дослідження зазначив: “М.Є.Скибі належить пріоритет в постановці ідей та теми дисертації, вирішенні основних теоретичних та експериментальних задач. Виконання цієї роботи стало можливим завдяки системному аналізу наукових досягнень багатьох формацій вчених у галузі технології взуттєвих і шкіряних матеріалів, фізико-хімії та фізико-механіки полімерів. Дане дисертаційне дослідження має надзвичайно велике значення в багатьох аспектах, в тому числі і для розвитку наукових досліджень нових галузей знань”.

Як визнаного науковця, праці якого високо цінують в наукових колах країни, М.Є.Скибу систематично запрошують виступити офіційним опонентом спеціалізовані Вчені ради для захисту дисертацій, а також з проханням здійснити рецензії наукових досліджень. За останні роки ним підготовлено понад 200 наукових праць, 6 монографій, 5 навчальних посіб-

ників. Професор М.Є.Скиба має понад 300 публікацій наукового та навчально-методичного спрямування. За результатами наукових досліджень він отримав багато авторських свідоцтв та 25 патентів на винаходи. За його участю виконано та впроваджено у виробництво 28 госпдоговірних і держбюджетних науково-дослідних тем. Характерним є те, що навчальні посібники “Основи інтелектуальної власності”, “Експлуатація, обслуговування та ремонт машин” користуються попитом не тільки серед студентів Хмельницького національного університету, а і студентів інших навчальних закладів, зокрема Київського національного університету технологій та дизайну, Херсонського національного технічного університету, Мукачівського державного університету.

Частина викладачів, що мають особливо вагомі наукові і творчі здобутки, обрані почесними докторами наук престижних світових університетів, мають почесні звання “Заслужений працівник освіти України”, “Заслужений працівник фізичної культури і спорту України”, “Народний художник України”, “Заслужений художник України”, “Заслужений працівник вищої школи України”, “Заслужений журналіст України”. 38 викладачів обрані академіками галузевих Академій наук, майже півсотні нагороджені знаком “Відмінник освіти України”. За особливо вагомі наукові здобутки доктор технічних наук, професор В.П.Ройзман і доктор економічних наук, професор М.П.Войнаренко удостоєні почесного звання “Заслужений діяч науки і техніки України”.

В університеті функціонують п’ять спеціалізованих вчених рад для захисту докторських та кандидатських дисертацій. За останні три роки в спеціалізованих вчених радах університету захищено три докторські та 53 кандидатських дисертацій. Характерною особливістю підготовки наукових кадрів в університеті є те, що на захист докторських та кандидатських дисертацій виходять в основному випускники університету.

На стендах музею відвідувачі побачуть портрети та цікаву інформацію про керівників ВНЗ: першого ректора С.М.Ганжурова, його наступника – М.І.Карпиленка. Значний внесок у розвиток закладу зробив наступний ректор Р.І.Сілін. Він займав цю посаду протягом рекордного терміну – 27 років і став одним із 500 найвідоміших лідерів впливу⁵. Окремий стенд подає інформацію про сьгоднішнього ректора університету доктора технічних наук, професора, заслуженого працівника народної освіти України, відмінника освіти України, члена-кореспондента НАПН України, академіка Української технологічної академії, Міжнародної академії інформатизації, Української академії економічної кібернетики, орденоносця, вче-

ного з світовим іменем, видатного представника наукової еліти нашої держави М.Є.Скибу. Микола Єгорович 35 років свого життя присвятив підготовці студентів до самостійного життя, наукових відкриттів, спрямованих на подальший розвиток освіти і науки в Хмельницькій області та Україні. Цілком справедливо і заслужено М.Є.Скибу обрано головою Ради ректорів ВНЗ III – IV рівнів акредитації Хмельниччини, депутатом обласної ради⁶. Особистість професора М.Є.Скиби викликає значну зацікавленість у відвідувачів, і тут до їх послуг книга “Скиба Микола Єгорович. Ректор Хмельницького національного університету. Літопис творчих звершень”, видана до 60-річного ювілею видатного вченого, організатора вищої освіти і громадського діяча, гуманіста і державотворця.

В процесі багаторічної наукової діяльності в університеті сформовано 17 потужних наукових шкіл, які очолюють провідні науковці, знані в Україні і за кордоном.

Чільне місце серед наукових шкіл займає наукова школа ректора університету, доктора технічних наук, професора М.Є.Скиби “Наукові та практичні основи переробки відходів виробництва у легкій промисловості”. Наукові дослідження в школі проводяться в кількох напрямках: теоретичні і практичні основи дезінтеграції відходів полімерних та текстильних матеріалів; створення обладнання і технології для їх вторинної переробки; наукові основи проектування високоефективних механізмів і пристроїв для машин легкої промисловості; автоматизація процесів складання плоских багатощарових виробів легкої промисловості; наукові основи проектування енергозберігаючих приладів машин легкої промисловості. Науковцями школи захищені 2 докторські і 16 кандидатських дисертацій, видані 3 монографії, 1 підручник, опубліковано понад 250 статей, одержано 40 авторських свідоцтв і патентів.

Наукові школи, сформовані в Хмельницькому національному університеті охоплюють фундаментальні дослідження у галузі природничих, гуманітарних, психолого-педагогічних, соціально-економічних наук. Науковий рівень шкіл засвідчує проблемність тем та науковий імідж керівників.

За наслідками досліджень вчених університету щорічно виходять друком сотні статей, у тому числі в наукових журналах далекого зарубіжжя з високим імпаکت-фактором, що вводить результати досліджень у міжнародний науковий обіг. Десятки монографічних праць з різних галузей науки отримали своє впровадження як в нашій державі, так і за кордоном. Слід відмітити, що значна доля видань мають гриф МОН України.

Стенд “Міжнародні наукові зв’язки” подає важливу інформацію про те, що діяльність університету передбачає активне спілкування його науковців з своїми колегами по науковій праці. Ректор Хмельницького національного університету доктор технічних наук, професор М.Є.Скиба переконаний, що “кожна міжнародна конференція – це ще один крок на шляху до утвердження університету в світовому освітньому і науковому просторі; це – не лише обмін набутим досвідом, напрацюваннями, але й можливість закласти підґрунтя для пошуку нових партнерів”⁷. Саме з цією метою в університеті щорічно проводиться більше десятка міжнародних і республіканських конференцій, де науковці спілкуються, обмінюються думками та ідеями, виносять на широкий загал результати своїх досліджень, проводять апробацію своїх ідей. В Україні та за кордоном значний інтерес і широку участь заслужили щорічні наукові конференції, що відносяться до різних галузей науки, зокрема: “Маркетингові технології в умовах інноваційного розвитку економіки”, “Моделювання та програмування технологічних процесів. Інженерне проектування машин та вузлів”, “Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи”, “Психолого-педагогічна та медико-соціальна підтримка батьківства”, “Актуальні проблеми філософії та перекладознавства”. Про рівень конференцій свідчить активна участь в їх роботі науковців з провідних університетів і наукових закладів Росії, Польщі, Білорусії, Латвії, Литви, США, Німеччини.

На базі університету створені і активно діють такі міжнародні наукові організації, як Національний комітет України з машинознавства світової організації ІFToMM, філіал Міжнародної академії інформаціології, асоціація “ТИСОЛ-Україна”.

Посилений інтерес відвідувачів, особливо молоді, привертає стенд “Студентська науково-дослідна робота”. Наукова діяльність Хмельницького національного університету передбачає не тільки трансформацію результатів досліджень в навчальний процес, а також широке і активне залучення студентів до наукової діяльності з перших років їхнього навчання. З року в рік зростає загальна кількість студентів, що беруть участь в СНДР⁸. Опановують студенти основи науки в науково-дослідних гуртках, що створені при всіх кафедрах. Як правило, керують гуртками найбільш досвідчені науковці. Про результативність студентської науково-дослідної роботи свідчить цифри – з 7000 студентів денної форми навчання в наукових гуртках займається 2100 студентів.

В університеті виправдали себе різні форми наукової роботи студентів: участь у виконанні наукових розробок кафедр, здійснення самостійних

пошукових досліджень, виготовлення дослідних зразків і моделей, розробка програмних продуктів, написання наукових статей, виступи на наукових конференціях і олімпіадах.

За останні роки студенти університету стабільно виборюють більше двадцяти призових місць на Всеукраїнських наукових олімпіадах, що становить 2–3% від загальної кількості призових місць. Такі показники притаманні тільки провідним вищим навчальним закладам України і свідчать про системність наукової та професійної підготовки студентів.

Значних успіхів досягли студенти і на міжнародному рівні. Роботи студентів-дизайнерів впродовж останніх років отримали призові місця на міжнародних конкурсах в Брно, Санкт-Петербурзі, Москві, Києві, Харкові, Одесі, Парижі, Лондоні, Торонто, Мілані. За значні досягнення університету в галузі систем автоматизованого проектування (САПР) Міністерство освіти і науки України надало йому право щорічно проводити Всеукраїнську олімпіаду з предмета “САПР і комп’ютерне моделювання в машинобудування”⁹. Студенти мають змогу публікувати результати своїх досліджень у збірниках студентських наукових праць. За ініціативою декана економічного факультету доцента М.І.Бондаренка такі збірники почали видавати всі факультети¹⁰.

Питаннями активізації наукової роботи студентів і аспірантів університету опікується наукове товариство студентів і молодих вчених. Зокрема товариство опікується проведенням студентських наукових конференцій. Щорічно в університеті проводиться 5–6 міжнародних і Всеукраїнських конференцій студентів та молодих вчених. В 2009 р. значний інтерес серед студентів та молодих вчених викликали наукові конференції “Місце національних культур в умовах всесвітньої інтеграції”, “Проблеми розвитку соціально-економічних систем в контексті глобалізаційних викликів”, “Актуальні проблеми комп’ютерних технологій”.

Завжди привертає увагу відвідувачів стенд “Професори ХНУ – видатні вчені сучасності”. Вдало поєднує педагогічну діяльність з науковою доктор технічних наук, професор, технічний геній, вчений з світовим іменем, завідувач кафедри прикладної механіки В.П.Ройзман. Його праці і винаходи відкрили нові наукові напрямки в галузі балансировочної техніки і надійності, в радіоелектроніці. Двотомна монографія “Основи балансировочної техніки”, підготовлена в співавторстві з видатними вченими, стала енциклопедичним посібником. Ці роботи були об’єднані в докторську дисертацію, яку він захистив у 1979 р., а в 1980 р. йому було присвоєно вчене звання професора. Вчений активно долучився до створення

на базі Хмельницького національного університету Національного комітету України з машинознавства у складі світової наукової організації IFToMM. В значній мірі саме завдяки титанічним зусиллям Вілена Петровича в галузі наукових пошуків відзначається позитивна динаміка якісних і кількісних показників розвитку всіх основних напрямків діяльності університету.

Багато енергії професор В.П.Ройзман приділив вирішенню суто радіоелектронних проблем і довів необхідність викладати на радіотехнічних факультетах інженерні дисципліни. Приклад сумних наслідків незнання прикладної механіки фахівцями в галузі електроніки виявився хоча б у тому, що не в нас, а у США з'явилися перші зразки високоточної зброї. Там були створені лазерні установки для відпрацювання систем наведення ракет, де довгий час не вдавалося одержати необхідної точності через те, що лазерні промені внаслідок вібрації були розмитими і повільно ухилялися від установленого положення. Професору В.П.Ройзману досить швидко вдалося розібратися в причинах цього явища. Однак ці роботи в нас з 1998 р. припинені, американські вчені пішли далі. Вілен Петрович зібрав навколо себе видатних фахівців, які тепер працюють у США: математик Л.Д.Вайнгортин, експериментатор М.І.Хавкін, програміст Р.В.Гудіч та інші. Вони стали серцевиною його шкіл. Завдяки такому підбору кадрів професору В.П.Ройзману вдалося спільно вирішувати найрізноманітніші наукові проблеми. Тому, наприклад, основним замовником його робіт був Центральний науково-дослідний радіотехнічний інститут у Москві, в якому працювало 26 лауреатів Ленінської премії та 14 академіків АН СРСР. Тоді відомий академік Л.І.Берг, познайомившись із роботами професора В.П.Ройзмана, сказав: "Вілене Петровичу, так Ви в нас переворот зробіте!" і звернувся з листом до міністра вищої та середньої спеціальної освіти з настійним проханням про відновлення вивчення механіки при підготовці інженерів у галузі електроніки¹¹.

Наукові пошуки вченого вражають широтою і вторгненням у різні галузі знань, що начебто не стикаються між собою. Завдяки професору В.П.Ройзману відкрито новий напрямок в теорії і практиці динаміки роторних систем. Вчений збагатив науку новими ідеями, що згодом були реалізовані в конструкціях або технологіях виготовлення продукції військово-промислового комплексу і народного господарства.

Професор В.П.Ройзман став бажаним доповідачем на вітчизняних і міжнародних наукових конференціях. Вчений гідно представляв Україну з науковими доповідями на всесвітніх конгресах, конференціях і інших

міжнародних наукових форумах у США, АНГЛІЇ, Франції, Німеччині, Японії, Китаї, Австралії, Ізраїлю, Швейцарії, Норвегії, Фінляндії, Іспанії, Італії, Канаді, Чехії, Бразилії, Аргентині, Болгарії, Єгипті й інших країнах. Вілен Петрович отримував особисті гранти в підтримку своєї наукової діяльності від США, Єврокомісії, НАТО, Швейцарії, Австрії, Норвегії, Японії, NASA, Англії, Канади.

Нещодавно професор В.П.Ройзман завершив роботу над навчальним посібником з прикладної механіки для студентів Хмельницького національного університету. Він вийшов у світ у видавництвах Києва і Львова. Видано також навчальний посібник з опору матеріалів для курсантів Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б.Хмельницького. В даний час вчений працює над тритомною монографією “Міцність в електроніці”, в якій узагальнює свій 35-літній досвід роботи в цій галузі. Тепер професор В.П.Ройзман готує до відкриття в Хмельницькому національному університеті нову спеціальність “Динаміка і міцність машин” зі спеціалізацією з міцності електронних керуючих систем, для яких зазначена монографія повинна стати навчальним посібником.

Професор В.П.Ройзман – провідний вчений нашої країни в галузях балансовочної техніки і міцностної надійності в радіоелектроніці, єдиний у країні доктор технічних наук у цих галузях знань¹², досвідчений вихователь наукових кадрів. Під його керівництвом захищені 21 кандидатська і 4 докторських дисертацій. Наукова діяльність професора В.П.Ройзмана гідна подивування. Його роботи з балансовочної техніки підготували ґрунт для багатьох відкриттів. Перелік його наукових праць містить понад 400 назв, які принесли йому світове визнання. Багато з них стали класичним надбанням світової науки.

Науковий авторитет професора В.П.Ройзмана стрімко зростає з роками напруженої праці. Держава високо оцінила наукові заслуги свого славного сина. 30 травня 1994 р. за особистий внесок у підготовку висококваліфікованих спеціалістів, плідну науково-дослідну роботу йому присвоєно почесне звання заслуженого діяча науки і техніки України, він обраний академіком Міжнародної академії інформатизації.

Значну увагу відвідувачів викликає стенд “Випускники університету – доктори наук”. За час свого існування 13 випускників різних факультетів захистили дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук. Деякі з них тепер працюють в своєму рідному університеті. Особливо вагомих успіхів досягли професори М.П.Войнаренко, М.Ф.Семенюк, М.П.Мазур, Г.С.Калда.

Доктор технічних наук, професор кафедри машинознавства М.Ф.Семенюк є першим випускником університету, що став доктором наук. В 1988–1989 рр. Державним комітетом з народної освіти СРСР був направлений на стажування до Німецької Демократичної Республіки для підготовки докторської дисертації. З дозволу ВАК СРСР представив дисертацію до захисту за місцем стажування – в Вишу технічну школу міста Циттау. 20 червня 1991 р. він успішно захистив дисертацію на здобуття найвищого наукового ступеня Німеччини¹³. Захист викликав широкий міжнародний резонанс, оскільки це був перший випадок, починаючи з 30-х років двадцятого століття – моменту приходу до влади нацистів, коли радянський громадянин здобув найвищий науковий ступінь Німеччини. Про молодого науковця широко писала преса – і західна, і вітчизняна. З поверненням на батьківщину ВАК СРСР відмовився провести нострифікацію і визнати німецький диплом, мотивуючи це тим, що захист відбувся в капіталістичній країні (на той час НДР приєдналася до ФРН). Була винесена постанова про необхідність проведення повторного захисту і визначена відповідна спецрада. В тому ж таки 1991 р. відбувся захист в Київському інституті інженерів цивільної авіації. Через три тижні після захисту ВАК СРСР видав диплом доктора технічних наук. Таким чином, з 1991 р. М.Ф.Семенюк має найвищі наукові ступені двох країн – ФРН та СРСР, що є унікальним як для Німеччини, так і для країн колишнього СРСР.

Професор М.Ф.Семенюк користується авторитетом і визнаний як провідний вчений в галузі теорії тертя та зношування не лише в Україні, а і за її межами – країнах колишнього СРСР, Німеччині, Англії, Польщі, США. Автор майже 250 наукових праць. Під його керівництвом виконана велика кількість науково-дослідних робіт для різних підприємств СРСР та України, результати яких впроваджені у виробництво та навчальний процес. Член редколегії ряду фахових журналів, член спеціалізованих Вчених рад. Протягом 16 років очолює науковий семінар спецради при Хмельницькому національному університеті по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата та доктора технічних наук. З числа випускників ВНЗ підготував 17 кандидатів технічних наук. Майже всі вони зараз є викладачами Хмельницького національного університету. Враховуючи знання мов (рідні – українська, польська; досконало – російська, німецька; вільно – англійська), ректорат доручав професору М.Ф.Семенюку налагодження міжнародних зв'язків університету. Не перериваючи викладацької і наукової діяльності, він в період 1993–2001 рр., як додаткове наван-

таження, створював і очолював відділ міжнародних зв'язків університету. Сприяв тому, що велика група молодих вчених пройшли наукові стажування в ФРН та США. В 2001 р. цей обов'язок був з нього знятий в зв'язку з виїздом до ФРН для викладацької роботи протягом навчального року.

М.Ф.Семенюк є професором не тільки Хмельницького національного університету, але й починаючи з 1993 р., регулярно, без шкоди для основної роботи, виїжджає на 2–3 місяці для викладацької роботи в ФРН. За результатами роботи з року в рік стабільно визнається одним з кращих викладачів як українського, так і німецького вишів. Розробив оригінальний курс теорії механізмів і машин, що сприяло значному покращанню викладання цієї дисципліни. Створив мультимедійний підручник (“Лекції з теорії механізмів і машин”), який не має аналогів не тільки в країнах колишнього СРСР і в Німеччині, але й в Євросоюзі.

За роки свого існування Хмельницький національний університет створив сучасну добротну науково-технічну базу, в його стінах працює потужний науково-педагогічний колектив, якому до снаги вирішення найскладніших наукових завдань, які ставить сьогодення. Але це тільки початок. На часі перед науковцями університету стоїть стратегічне наукове завдання, сформульоване ректором університету професором М.Є.Скибою – вийти на рівень сучасних європейських вищих навчальних закладів і своєю діяльністю допомагати Україні активно інтегруватися в європейський і світовий науковий простір. Всі наступні наукові здобутки колективу університету знайдуть своє належне місце в експозиціях музею історії ВНЗ.

Посилений інтерес відвідувачів, особливо молоді, привертає стенд “Спортивна гордість університету”. Складовою частиною виховного процесу в навчальних закладах, важливим компонентом гуманітарного виховання юнаків і дівчат, формування у них високих моральних почуттів, морального та фізичного здоров'я є фізична культура і спорт. Критерієм їх ефективності є рівень фізичного розвитку молодих людей, показники їхнього здоров'я, а також досягнення спортсменів. Фізкультурно-спортивна робота в університеті, завдяки титанічній діяльності заслуженого працівника фізичної культури і спорту України професора Є.М.Свіргунця, який з невеликою перервою майже 36 років очолював кафедру фізичного виховання, поставлена на такий рівень, що спортсмени університету здобули всесвітнє визнання.

Перебуваючи на посаді ректора ВНЗ доктор технічних наук, професор М.Є.Скиба докладає багато зусиль, щоб очолюваний ним ВНЗ і місто Хмельницький були відомі в країні і в світі як визнаний центр розвитку

спорту. Він глибоко розуміє роль фізичної культури і спорту в житті студентської молоді. Завдяки цьому Хмельницький національний університет своїми спортивними досягненнями прославив Хмельниччину і Україну на весь світ. Студенти університету були чемпіонами України, Радянського Союзу, Європи, світу, Всесвітніх літніх Універсіад, Олімпійських ігор.

Першого вересня 2008 р. спортивна громадськість нашої країни відзначила 40-річчя утворення кафедри здоров'я людини та фізичного виховання Хмельницького національного університету. За цей період, завдячуючи наполегливій та цілеспрямованій роботі професорсько-викладацького складу кафедри та спортивного клубу, в стінах університету виховані Олімпійські чемпіони С.Нагорний, Т.Таймазов, О.Жовнір, Г.Пундик та багато інших видатних спортсменів світового рівня, які примножили славу нашої держави, її міць і авторитет в міжнародному співтоваристві. За сорокалітній період кафедра пройшла доволі складний шлях і сьогодні стала науковим, фізкультурно-спортивним центром Поділля.

Викладачі, тренери кафедри, серед яких один доктор наук, 11 кандидатів медичних, педагогічних, фізичної культури і спорту наук, три заслужених тренери України, три заслужених працівники фізичної культури і спорту України, тринадцять заслужених майстрів спорту, майстрів спорту міжнародного класу, майстрів спорту СРСР і України підготували за цей період 11 заслужених майстрів спорту, 31 майстер спорту міжнародного класу, 243 майстри спорту. На честь перемог Хмельницьких студентів – спортсменів на офіційних міжнародних змаганнях 47 разів піднімався державний прапор і лунав гімн нашої країни. Таким спортивним успіхам може позаздрити будь-який столичний ВНЗ¹⁴.

На виконання доручення ректора університету професора М.Є.Скиби кафедрою здоров'я людини та фізичного виховання і спортивним клубом була розроблена нова концепція розвитку спорту в університеті, яка передбачає реалізацію сучасного арсеналу організаційних, матеріально-технічних і науково-методичних факторів, які мають забезпечити її високу результативність.

Посилену увагу ректора університету професора М.Є.Скиби до питань розвитку фізичної культури і спорту можна простежити за результатами виступу спортсменів ВНЗ на Всеукраїнських і Всесвітніх літніх універсіадах, Олімпійських іграх. Найкраще наші спортсмени виступили у 2005 р. на VII літній Універсіаді України: студенти отримали 28 золотих, 13 срібних і 24 бронзових медалі, посіли традиційне перше місце серед ВНЗ IV категорії і п'яте місце серед усіх навчальних закладів нашої краї-

ни, випередивши навіть два спортивні і усі навчальні заклади з факультетами фізичного виховання.

Підсумком плідної багаторічної роботи ректорату, кафедри здоров'я людини та фізичного виховання є також вагомі здобутки на міжнародних змаганнях. У 2003 р. в м. Дегу (Південна Корея) проходила XXII Всесвітня літня Універсіада. Студент гуманітарного інституту В.Лукашенко блискуче перемагає і стає чемпіоном у фехтуванні на шаблях, а потім зі своїми друзями по команді О.Штурбабіним і С.Шкаліковим здобувають срібні нагороди. Не менш успішним був виступ університетських фехтувальників на XXIII Всесвітній літній Універсіаді у турецькому Ізмірі (2005 р.) – О.Партала виграє золото у фехтуванні на шпагах, а срібло знову у командних змаганнях здобувають В.Лукашенко, О.Штурбабін і Д.Бойко.

За рік до проведення Олімпійських ігор у Пекіні, в столиці Таїланду Бангкоку, відбулась XXIV Всесвітня літня Універсіада. Ці змагання стали генеральною репетицією провідних спортсменів випробувати себе в умовах максимально наближених до реальних. А тому студенти 149 країн взяли участь у других за величиною і значенням міжнародних змаганнях. Спортсмени України змагались у п'ятнадцяти дисциплінах із 23, які відбувались за програмою Універсіади. Розігрувалось 236 комплектів нагород. Якщо в Ізмірі збірна команда нашої країни фінішувала на четвертому загальнокомандному місці, то на цій Універсіаді посіла почесне третє місце, програвши лише командам-гігантам Росії і Китаю.

При підтримці ректора професора М.Є.Скиби студентам-спортсменам були створені максимально сприятливі умови для підготовки до цих престижних міжнародних змагань. Вони увійшли в збірні команди студентів країни з фехтування і тхеквондо. Майстер спорту міжнародного класу Г.Пундик отримує срібну нагороду. Потім зі своєю одноклубницею О.Жовнір принесли для своєї країни ще одну срібну медаль. Студенти О.Штурбабін, Д.Бойко і О.Торчук перемігши команди Великобританії (45:32), Китаю (45:44), Угорщини (45:42) і у фіналі переконливо подолавши спортсменів з Південної Кореї (45:38) завоювали золоту нагороду. Ще одну золоту нагороду у командних змаганнях принесла О.Партала. Ніколи спортсмени Хмельницького національного університету з Всесвітніх Універсіад не привозили такої кількості медалей: чотири золотих і три срібних.

Указом Президента України В.Ющенка за високі досягнення в спорті на XXIV Всесвітній літній Універсіаді О.Штурбабін, Д.Бойко, О.Торчук, О.Партала нагороджені медаллю “За працю і звитягу”.

Після змагань на адресу ректора університету професора М.Є.Скиби

надійшов лист від Президента студентської спортивної спілки України, Президента Академії педагогічних наук, академіка В.Г.Кременя, в якому він пише: “Шановний Миколо Єгоровичу! Спортивна студентська спілка України висловлює Вам щиру вдячність за успішний виступ студентів: Партали Ольги, Штурбабіна Олега, Бойка Дмитра, Торчука Олександра, Пундик Галини, Жовнір Ольги на XXIV Всесвітній літній Універсіаді, що проходила в м.Бангкок (Таїланд) з 8 по 18 серпня 2007 року. Просимо відзначити їх успішний виступ в колективі університету. Висловлюємо надію на подальшу співпрацю в справі розвитку фізичної культури та спорту серед студентської молоді”¹⁵.

У 2009 р. відбулась XXV Всесвітня літня Універсіада в Белграді (Сербія). Студентка третього курсу І.Кравчук в складі збірної команди країни з фехтування на шаблях завоювала золоту медаль. На жаль, кращі фехтувальники університету Г.Пундик, О.Жовнір, О.Штарбабін, Д.Бойко, О.Торчук не змогли взяти участь в цих змаганнях, оскільки майже в цей час відбувався чемпіонат Європи у Пловдиві (Болгарія) з фехтування. Збір-на команда України в складі яких були Олімпійські чемпіони студентки Г.Пундик і О.Жовнір здобули золоті медалі і знову підтвердили, що вони є також найсильнішими в Європі, переконливо вигравши у фіналі у постійного конкурента команди Росії з рахунком 45:31. Г.Пундик принесла для нашої країни ще одну нагороду, завоювавши бронзову медаль в особисто-тому заліку.

Всесвітні Універсіади хоча займають досить вагоме місце в ієрархії міжнародного спорту і користуються великою популярністю в більшості країн світу, але не мають настільки давньої історії і такого престижу як Олімпійські ігри. Олімпійський рух набув дивовижної стабільності і авторитету, прикладом ефективної співпраці людства в ім’я гармонійного розвитку особистості і співробітництва між державами і народами. Тому спортивним щастям для спортсмена стати учасником цього руху, взяти участь в Олімпійських іграх, а ще більшим щастям – завоювати Олімпійську медаль. Учасниками XXVIII Олімпійських ігор 2004 р. в Афінах були В.Лукашенко, О.Штарбабін (фехтування на шаблях) і Л.Головченко (вільна боротьба). Яскравим тріумфом стали виступи О.Жовнір та Г.Пундик на XXIX літніх Олімпійських іграх у Пекіні, де вони завоювали золоті медалі з фехтування на шаблях.

Про спортивну звиятку колишніх і сучасних студентів університету розповідає стенд “Студенти Хмельницького національного університету – учасники Олімпійських ігор”. Загалом 11 студентів університету були

учасниками Олімпійських ігор. Це: С.Нагорний, Т.Таймазов, О.Жовнір, Г.Пундик, В.Лукашенко, О.Штурбабін, Л.Головченко, В.Паламар, Т.Філонюк, В.Вешко, О.Слівінський. За видатні спортивні досягнення 9 студентів удостоєні високих державних нагород. Студентка Ольга Партала єдина серед спортсменів Хмельницької області нагороджена дипломом Fair Play. Університет протягом останніх років входить в когорту кращих ВНЗ країни в огляді-конкурсі на кращу постановку фізкультурно-спортивної роботи серед студентів.

З нагоди 40-річчя утворення кафедри здоров'я людини і фізичного виховання ХНУ 1 вересня 2008 р. заступник міністра України у справах сім'ї, молоді та спорту М.Дутчак надіслав ректору університету професору М.Є.Скибі привітання, в якому зазначалося: "Прийміть сповнені поваги сердечні вітання з нагоди 40-річчя утворення кафедри здоров'я людини та фізичного виховання, завоювання студентами університету золотих медалей з фехтування на шаблях ХХІХ Олімпійських ігор Галиною Пундик та Ольгою Жовнір.

Своєю наполегливою працею колектив кафедри переконливо довів, що фізкультурно-спортивна складова в університеті стала одним із тих стрижнів, біля якого сформувалась струнка система підготовки висококваліфікованих і фізично здорових спеціалістів.

Упродовж тридцяти років спортсмени Вашого вищого навчального закладу успішно виступають на багатьох міжнародних змаганнях найвищого рангу: спортивний клуб визнаний кращим колективом України, за результатами змагань на всіх Всеукраїнських універсіадах входять у вісімку кращих навчальних закладів країни.

Упевнений, що результати Вашої подальшої роботи і надалі слугуватимуть звеличенню спортивної слави нашої країни, пропаганди здорового способу життя, взірцевої організації навчально-виховного процесу"¹⁶.

За роки існування музею його відвідали відомі в Україні й світі люди. Серед них політики Л.Кравчук, О.Мороз, В.Литвин, Б.Тарасюк, В.Кремінь, Ю.Єхануров, В.Кириленко; письменники Д.Павличко, І.Драч, В.Яворівський; відомі науковці, академіки П.Тронько, В.Геєць, М.Чумаченко; посол США в Україні Стівен Пайфер, посол Королівства Нідерландів Рон Келлер, посол ОБСЄ Кордула Вольмутер, послы і високі посадовці штаб-квартири НАТО Жерар Малє, Мішель Дюре, Карін Якобс, Джеймс Грін. Деякі з них удостоєні почесного звання доктора наук Хмельницького національного університету. Почесні доктори наук активно сприяють процесу утвердженню університету як сучасного європейського

навчального і наукового закладу.

Музей історії університету щорічно проводить 75–80 групових екскурсій та понад 500 індивідуальних бесід з різноманітних проблем розвитку університетського життя; консультує студентів, що займаються науковим висвітленням проблем розвитку університету; бере участь у проведенні загальноуніверситетських заходів виховного характеру; пропагує наукові, культурні та спортивні досягнення викладачів та студентів; веде значну профорієнтаційну роботу; знайомить викладачів та студентів з новими університетськими виданнями наукової та навчально-методичної літератури; відзначає ювілейні дати 5–6 провідних науковців університету, які досягли 70-річчя з дня народження; сприяє розвитку кращих традицій університету.

Тільки за перших 5 років функціонування музею відвідали делегації 35 ВНЗ іноземних держав та більше 50 делегацій інших ВНЗ України. За цей же час з експозицією музею ознайомилися понад 12 тисяч студентів, викладачів, співробітників, випускників університету, учнів шкіл міста та області.

Не можуть не мати позитивного відгуку в серцях студентської молоді рядки з “Книги обліку, відвідувань, відгуків, зауважень та побажань”, де зустрічаються відгуки про музей історії ХНУ на різних мовах світу. “Ми побували в багатьох університетах України і з досвіду можемо сказати без перебільшення – університет достойний. Не часто зустрічаєш таке вмале поєднання творчості і прагматизму” (Вероніка Алексанич – координатор програми ім. Фулбрайта в Україні). Побувавши в університеті, оглянувши музей історії, Герой України, академік НАН України П.Тронько залишив такий запис: “Чудовий вищий навчальний заклад. Пишаюсь тим, що брав участь в його заснуванні”. “Я знав про університет від знайомих, з преси, але не міг увияти того поступу, якого він досяг за порівняно короткий строк”, – таке враження від побаченого залишив академік НАН України М.Чумаченко. “Ми відвідали музей історії університету. З’явилося почуття гордості, що ми навчаємося в цьому ВНЗ”, – такий запис зробили студенти однієї академічної групи після екскурсії в музей історії університету.

Музей історії ХНУ виконує поставлене перед ним завдання: виховувати студентську молодь патріотами молоді Української держави, прищеплювати юнакам і дівчатам безмежну відданість рідній землі, розвивати і пропагувати кращі традиції українського народу і навчального закладу.

Примітки:

1. Йому притаманний природний талант керівника // Освіта України. – 2009. – 11 грудня. – С. 7.
2. Григоренко, О. П. Становлення і розвиток Хмельницького національного університету в експозиціях музею історії ВНЗ / О. П. Григоренко // Науковий вісник “Межибіж”. Матеріали П’ятої науково-краєзнавчої конференції “Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України”. – Меджибіж ; Хмельницький, 2011. – С. 105.
3. Параска, Г. Б. Визнаний в країні і світі науковий центр / Г. Б. Параска // Скиба Микола Єгорович. Ректор Хмельницького національного університету. Літопис творчих звершень. – Хмельницький, 2009. – С. 43.
4. Скиба, М. Є. Наукові основи ресурсозберігаючих технологій переробки відходів натуральних шкір у матеріали та виробу взуттєвого виробництва: автореф. дис. ... доктора технічних наук / М. Є. Скиба. – К., 2004. – С. 42.
5. Григоренко, О. Радомир Іванович Сілін. Життєвий шлях і творчі вершини вченого / О. Григоренко. – Львів, 2011. – 52 с.
6. Гавчук, І. Із завзяттям до нових висот / І. Гавчук // Скиба Микола Єгорович. Ректор Хмельницького національного університету. Літопис творчих звершень. – Хмельницький, 2009. – С. 2.
7. Йохна, М. А. Міжнародне визнання університету / М. А. Йохна // Скиба Микола Єгорович. Ректор Хмельницького національного університету. Літопис творчих звершень. – Хмельницький, 2009. – С. 53.
8. Кадри для служби сервісу. Становлення та розвиток університету. Збірник документів і матеріалів (1967–1994). – Хмельницький, 2007. – С. 309.
9. Університет (газета Хмельницького національного університету). – 2009. – № 5. – С. 5.
10. Ткачук, І. Як ми стали Національним / І. Ткачук // Університет (газета Хмельницького національного університету). – 2004. – № 8. – С. 2.
11. Богорощ, О. Ученого з української глибинки знають у світі / О. Богорощ // Світ. – 2005. – №13-14. – С. 2.
12. Григоренко, А. П. Творческие высоты ученого. К 70-летию юбилею профессора Вилена Петровича Ройзмана / А. П. Григоренко // Вібрації в техніці та технологіях. – Вінниця, 2005. – № 1. – С. 82.
13. Серeda, О. “Піфагор не захистив би дисертацію” / О. Серeda // Корчагинець. – 1991. – 28 вересня. – С. 2.
14. Григоренко, О. П. Заслужений працівник фізичної культури і спорту України, професор Євген Свіргунець – видатний організатор розвитку фізичної культури і спорту вищих досягнень / О. П. Григоренко // Місто Хмельницький в контексті історії України. Матеріали III науково-краєзнавчої конференції “Місто

Хмельницький в контексті історії України”. – Хмельницький, 2011. – С. 606.

15 Біжучий архів Хмельницького національного університету. Папка “Документація керівних органів на адресу ректора у 2007 році”. – С. 28.

16 Актуальні проблеми розвитку фізичного виховання, спорту та фізичної реабілітації. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 40-річчю кафедри здоров’я людини та фізичного виховання. – Хмельницький, 2008. – С. 3.

Резюме

Исследуется культурно-просветительная работа музея истории Хмельницкого национального университета – первого высшего учебного заведения в городе Хмельницком. Акцентируется внимание на том, что указанное подразделение стало важным средством патриотического воспитания студенческой молодежи.

Ключевые слова: музей истории, Хмельницкий национальный университет, стенд, экспонат, экспозиция, студенческая молодежь, посетители, отзывы, ректорат, ученые.

Одержано 12 жовтня 2011 р.

УДК 304.44(477)“20”

О.П.Жалюк

Творчо-комерційна діяльність закладів культури клубного типу на Вінниччині і Хмельниччині на початку ХХІ ст.

Аналізується стан та проблеми творчо-комерційної діяльності клубних закладів подільського регіону на початку ХХІ ст.

Ключові слова: Вінниччина, Хмельниччина, клубні заклади, платні послуги, індустрія дозвілля, ринкова економіка.

Нова ринкова економіка поставила вимогу комерціалізації культурно-творчої діяльності закладів культури. Платні послуги культурно-просвітніх установ населенню все більше входять в практику їх роботи. Це не проста проблема, оскільки пов’язана: по-перше, з розвитком матеріальної і тех-

нічної бази індустрії культури і дозвілля; по-друге. з недостатньою професійною підготовкою клубних працівників до роботи в нових економічно-конкурентних умовах ринкових відносин; по-третє. недосконалістю нормативно-правової бази регулювання фінансово-економічних відносин у культурно-дозвіллевій сфері і відсутністю належного її державного чи муніципального (комунального) утримання. Накопичений комплекс соціально-економічних, матеріально-технічних, кадрових проблем, відсутність фінансово-економічної підтримки цієї сфери з боку нині збанкрутілих підприємств і колгоспів, а також звичка культпрацівників працювати за старими правилами централізованого фінансування призводять до непередбачуваних негативних наслідків – зменшення мережі культосвітніх установ, скорочення кадрового складу, зниження рівня їх роботи.

Тобто, творчо-комерційна діяльність культурно-освітніх закладів не забезпечує належного рівня їх культурно-творчої, а також самофінансування і самоутримання.

До цих проблем зверталися у своїх публікаціях П.Слободянюк [1], О.Гриценко, В.Солодовник, О.Гончаренко, Є.Кононенко [2], Л.Поліщук [3], С.Садovenko [4] та інші. Але, не дивлячись на тривалі пошуки і певний досвід творчо-комерційної діяльності з середини 1990-х років, обговорення цих питань на нарадах, конференціях, семінарах, на сторінках преси щодо розширення форм і видів платних послуг в культурно-дозвіллевій сфері, високої результативності такі заходи поки що не дають. Маючи потужну матеріально-технічну базу (найбільші приміщення в центрі населених пунктів), кваліфіковані кадри, величезний спектр форм і методів роботи, клуби, будинки і палаци культури все більше втрачають своє культурно-виховне, культурно-дозвіллеве значення, соціальний престиж. Причина, на нашу думку, полягає у відсутності, насамперед, належного бюджетного фінансування і пільгової податкової підтримки та неможливість значної частини населення оплачувати культурно-дозвіллеві послуги у поєднанні з браком досвіду підприємливості клубних працівників в нових конкурентних ринкових умовах.

Разом з тим, не зважаючи на складні соціально-економічні умови, клубні заклади залучають певні кошти від надання платних послуг, творчо-комерційної діяльності, оренди майна, благодійної допомоги. За рахунок цього на Вінниччині, наприклад, закладами культури 2010 року отримано 11,8 млн. грн. Але із загальної суми позабюджетних надходжень найбільшу питому вагу надходжень від платних послуг, на жаль, отримують не найбільш комунікабельно відкриті для широкого загалу 1074 клубних

закладів, які функціонують майже в усіх населених пунктах Вінниччини і мають найбільші культурно-доевіллеві приміщення, досвідчені кадри, проте надають всього 672,8 тис. грн., в той час як 55 (в тому числі 21 сільських) дитячих шкіл мистецтв отримують від батьківської плати за навчання дітей 4,8 млн. грн. (або 41%), театри – 1,1 млн. (8,9%). Хоча грошові надходження клубних закладів переважають прибутки філармонії (5,7% або 672 тис. грн.), 106 музеїв (1,7%, 197,2 тис. грн.), кінофікації (1,7%, 200,3 тис. грн.), 959 бібліотек (848 на селі, 1,6%, 188,1 тис. грн.) [5].

Незначними є обсяги платних послуг закладів культури у середньому на одного жителя. Скажімо, в 2009 р. на Хмельниччині нараховувалося 841709 міських і 508594 сільських жителів. На них припадало відповідно 4194,1 тис., грн. в містах і 3221,4 тис. грн. в селах – або по 8,25 грн. на одного міського та по 3,83 грн. на сільського жителя [6]. Якщо у Кам'янці-Подільському таких послуг надавалося на 20,4 грн., у Нетішині – на 9,82, Шепетівці – на 9,25 і Хмельницькому – на 7,49 грн. на одного жителя, то у Ярмолинецькому і Волочиському районах – трохи більше 6 грн., у Чемеровецькому – 5,60, Білогірському – 5,7, Городоцькому, Дунаєвецькому, Полонському, Старосинявському, Теофіпольському і Хмельницькому районах – не більше 5 грн. В інших районах цей показник був ще нижчий [7].

Сума бюджетних коштів, що виділені на культуру в розрахунку на 1 жителя Вінниччині зросла з 49,27 грн. у 2006 р. до 135,98 грн. у 2010 р. Найвищий обсяг надходжень від платних послуг на одного мешканця району досягнули у закладах культури Тиврівського (7,66 грн.), Тульчинського (6,59), Крижопільського (6,02), Хмельницького (4,40 грн.); найнижчий рівень культурних послуг надався у Погребищенському (1,37 грн.), Мурованокуріловецькому (1,42), Тростянецькому (1,97) і Оратівському (1,92 грн.) районах [8]. Загалом клубними закладами Вінниччини у 2010 р. надано послуг на суму 456,5 тис. грн. (сільськими) і 277,3 тис. грн. (міськими). Найбільше коштів від платних послуг отримали клубні заклади: Вінницького (53,8), Чернівецького (43,0), Немирівського (37,1), Шаргородського (31,3), Бершадського (24,0), Теплицького (24,1), Тиврівського (16,1), Чечельницького (12,0) і Ямпільського (11,0) районів. Міста мали такі показники: Вінниця – 221,9, Козятин – 41,5, Ладижин – 14,1 тис. грн. [9].

Не зважаючи на різну клубну мережу в районах Хмельниччини, залучення позабюджетних коштів найбільше складає у Віньковецькому районі – 814,3 тис. грн., Ізяславському – 646,5 тис., Деражнянському – 506,1 тис. [10].

Надходження коштів від платних послуг від усіх видів діяльності 1100 клубних закладів Хмельницької області у 2010 р. складало 2904,4 тис. грн. (більше у порівнянні з 2009 роком на 274 тис. грн.), зокрема у районах – 2029,5 тис. і у містах – 874,9 тис. грн. Із загальної суми надходження від оренди приміщень становили 993,4 тис. грн. Найбільше платних послуг надали клуби і будинки культури таких районів Волочиського (309,2 тис. грн.), Кам'янець-Подільського (150,8 тис.), Хмельницького (145,3 тис.), Полонського (119,5 тис.) і Городоцького (118,2 тис. грн.). Найменші суми від надання платних послуг населенню отримали клубні заклади Теофіпольського (15,7 тис. грн.), Летичівського (29,0 тис.), Вінковецького (40,5 тис.), Новоушицького (47,7 тис.) й Ізяславського (58,0 тис. грн.) районів.

Районні будинки культури Хмельниччини надали послуг на 924,2 тис., міські – на 874,9 тис. грн. Найбільше власних коштів отримали РБК: Волочиський – 215,9 тис. грн., Деражнянський – 100,6 тис., Старосинявський – 89,9 тис., Ярмолинецький – 77,1 тис., Полонський – 75 тис., Кам'янець-Подільський – 65,8 тис., Старокостянтинівський – 43,4 тис., Городоцький – 33,7 тис., Білогірський – 30,7 тис., Славутський – 20,7 тис. грн., Ізяславський 16,7 тис., Летичівський – 15,1 тис. і Вінковецький – 11,5 тис. Найменше надали платних послуг такі районні будинки культури: Теофіпольський – 1,3 тис., Хмельницький – 3,7 тис., Шепетівський – 6,5 тис., Чемеровецький – 8,2 тис. грн.

Міські будинки культури мали такі надходження від платних послуг: Хмельницький – 336,8 тис. грн., Славутський – 151,8 тис., Шепетівський – 100,5 тис., Кам'янець-Подільський – 90,5 тис., Нетішинський Палац культури – 115,9 тис. грн.

Сільські будинки культури отримали 771,5 тис. грн., у тому числі в районах: Хмельницькому – 91,7 тис. грн., Городоцькому – 76,7 тис., Волочиському – 70,2 тис., Славутському – 61,5 тис., Кам'янець-Подільському – 58,4 тис., Шепетівському – 57,7 тис., Красилівському – 55,1 тис., Чемеровецькому – 40,1 тис., Старокостянтинівському – 35,2 тис., Новоушицькому – 32,4 тис., Ізяславському – 32 тис., Полонському – 31,2 тис., Ярмолинецькому – 27,8 тис., Дунаєвецькому – 26,1 тис., Білогірському – 21,3 тис., Вінковецькому – 15,8 тис., Теофіпольському – 12,7 тис., Старосинявському – 10,2 тис., Деражнянському – 9,4 тис. і Летичівському – всього 6 тис. грн. від платних послуг.

Сільські клуби надали послуг на 378 тис. грн., зокрема у Хмельницькому районі – 47,9 тис., у Деражнянському, Старокостянтинівському, Чемеровецькому, Деражнянському – по 29 тис., Кам'янець-Подільському – 26,6

тис., Дунаєвському – 17,2 тис., Ярмолинецькому – 13,3 тис., Новоушицькому – 10,1 тис. грн., а в інших районах – менше 10 тис. грн.

Неоднозначними є розміри різних господарських видів платних послуг, що надаються закладами культури клубного типу. Найбільше надходжень поступає від оренди клубних приміщень: районні будинки культури – 605 тис. грн. (Волочиський – 130,9 тис. грн., Деражнянський – 90,3 тис., Старосинявський – 76,5 тис., Ярмолинецький – 73,1 тис., Полонський – 61,7 тис., Кам'янець-Подільський – 38,7 тис., Старокостянтинівський – 27,8 тис., Славутський – 18,3 тис., Віньковецький, Ізяславський, Чемеровецький – біля 8 тис., Новоушицький, Хмельницький – до 2 тис. грн., Теофіпольський і Шепетівський – 0 грн.); сільські будинки культури – 105,9 тис. грн. (Волочиський район – 26,6 тис. грн., Полонський – 15,3 тис., Кам'янець-Подільський – 13,4 тис., Хмельницький – 12 тис., Віньковецький – 5,1 тис., Городецький – 1,2 тис., Славутський – 0,3 тис. грн.); сільські клуби – 32,9 тис. грн. у 7-ми районах: Віньковецькому – 8 тис., Новоушицькому – 6,9 тис.,

Хмельницькому, Волочиському – по 5 тис., Кам'янець-Подільському – 4,1 тис., Старосинявському – 2,2 тис., Городецькому – 1,2 тис. грн.

Але якщо від дискотек у 2010 р. РБК отримали 50 тис. грн., то МБК – лише 41 тис., СБК – 477,6 тис., сільські клуби – 304,5 тис. грн. Краще налагоджена робота дискотек у СБК таких районів: Городецького (75,5 тис. грн.), Шепетівського (55 тис.), Чемеровецького (40,1 тис.), Старокостянтинівського (35,2 тис.), Ярмолинецького, Славутського, Дунаєвського, Кам'янець-Подільського (25-27 тис. грн.). Непогано працюють дискотеки у сільських клубах Хмельницького (42,6 тис. грн.), Старокостянтинівського, Чемеровецького (по 29 тис.), Шепетівського, Деражнянського (по 25 тис.), Білогірського (23,6 тис.), Дунаєвського, Кам'янець-Подільського, Красилівського (по 17 тис. грн.).

Платні гуртки і студії протягом 2010 р. дали всього 38 тис. грн. прибутку у РБК: Волочиському (16 тис. грн.), Городецькому, Полонському (по 7,3 тис.), Кам'янець-Подільському (4,8 тис.) і Красилівському (2,9 тис. грн.), а також 274 тис. грн. у МБК: Хмельницькому (191 тис. грн.), Шепетівському (46 тис.), Кам'янець-Подільському (20 тис.) і Славутському (10 тис. грн.). Платних гуртків у сільських клубах і будинках культури у зазначений період не зафіксовано.

Досить строкатими є показники інших видів платних послуг, як, скажімо, платні концерти, вистави професійних і самодіяльних митців, організація сімейних і відомчих свят та урочистостей, дитячих кімнат, люби-

тельських об'єднань і клубів за інтересами, гри в більярд, користування аудіо-відеоапаратурою, ігровими автоматами, комп'ютерами, розмножувальною технікою, відзначення ювілеїв тощо. Таких послуг МБК надають на суму 311 тис. грн., зокрема, Хмельницький на 122 тис., Шепетівський – на 44,1 тис., Кам'янець-Подільський – на 26,4 тис., Славутський – на 21,9 тис., Нетішинський Палац культури – на 83,8 тис. грн. Інші види платних послуг на суму 188,1 тис. грн. надавали СБК, наприклад, на 79,7 тис. грн. у Хмельницькому районі, на 43,7 тис. – у Волочиському, 33,4 – у Славутському, 19,7 тис. – у Кам'янець-Подільському, 6,4 тис. – у Новоушицькому, 2,5 тис. грн. – у Деражнянському районах. Лише на 40,8 тис. грн. інших послуг надають сільські клуби і на 172 тис. грн. районні будинки культури. Але якщо Волочиський РБК впродовж року отримує 69 тис. грн., то Кам'янець-Подільський, Старокостянтинівський, Красилівський, Білогірський лише по 12-16 тис. грн., а інші – зовсім малі суми [12].

Загалом залучення позабюджетних коштів закладами культури в містах і районах Хмельницької області досить недосконале, що свідчить про недостатній рівень культурно-творчої та організаторської роботи органів культури на місцях, а також про слабку підтримку їх діяльності з боку влади, підприємницьких структур і населення. Не зважаючи на різну мережу клубних закладів, залучення позабюджетних коштів складає: найбільше у Віньковецькому районі – 814,3 тис. грн., Ізяславському – 646,5 тис., Деражнянському – 506,1 тис., у м.Нетішині – 491,7 тис., у Волочиському районі – 473,7 тис., Чемеровецькому – 396,8 тис., Кам'янець-Подільському – 371,6 тис., Славутському – 349,5 тис., найменше в м.Шепетівці – 18 тис., в Старосинявському районі – 15,6 тис., Летичівському районі – 23,3 тис., Ярмолинецькому – 29,2 тис., м.Хмельницькому – 44,1 тис. грн. [12].

Недостатній рівень платних послуг пояснюється, насамперед, відставою матеріальною базою клубних закладів. Адже із 1100 ЗККТ Хмельницької області лише 241 мають кіноустановки, 28 спортивні зали, 16 дитячі ігрові кімнати, 4 відеосалони, 414 телевізори, 153 ігрові автомати і комп'ютери, 68 розмножувальну техніку, 32 кіно-відеокамери. Тільки 231 мають комплекти музичних інструментів, 40 – застарілий автотранспорт. Більшість клубних приміщень роками не опалюються, не ремонтуються, в багатьох з них протікає дах, прогнили вікна, 191 знаходяться у пристосованих приміщеннях, 4 – аварійні, 74 – потребують капітального ремонту.

Повільними темпами зміцнювалася матеріально-технічна база будинків культури і клубів і в 2010 р.: придбано лише 33 одиниці комп'ютерної

техніки та ігрових автоматів, 82 одиниці аудіотехніки, 25 одиниць множильних апаратів, 37 комплектів звукопідсилюючої техніки. Найменш технічно оснащені заклади культури клубного типу у Летичівському, Новоушицькому, Ізяславському, Славутському, Старосинявському, Ярмолинському районах [13].

З таким матеріально-технічним забезпеченням, звісно ж, дуже важко організувати систематичну цікаву культурно-творчу роботу і змістовне дозвілля різних категорій населення, тим більше на платній основі.

Розвиток платних послуг гальмується вкрай незадовільним кадровим забезпеченням клубної роботи, зниженням рівня оплати праці культпрацівників. Так, у 2010 р. у 1286 сільських клубних закладах 477 осіб або 37 відсотків працювали на неповні ставки оплати праці (125 осіб – на 0,75 посадового окладу, 290 – на 0,5 і 63 особи – на 0,25 ставки). Якщо в Дунаєвському районі на повні ставки утримуються всі працівники, в Полонському – 98 відсотків, у Старокостянтинівському, Волочиському – 89, Шепетівському – 87, то Теофіпольському цей показник сягає лише 19 відсотків працюючих, в Летичівському – 23, Білогірському – 31, Старосинявському – 33, Новоушицькому – 41 відсоток. Крім того, з 1764 культурно-освітніх працівників клубних закладів тільки 69 відсотків мають фахову освіту: 335 (19%) вищу, 882 (50%) – середню спеціальну, 229 (13%) вищу та середню спеціальну не фахову, 318 (18%) не мають спеціальної освіти [14]. З 1392-х (860 на селі) клубних працівників Вінниччини 736 (462 на селі) мають фахову освіту, 124 – взагалі без спеціальної освіти [15]. Тільки в окремих сільських клубних закладах працюють художні керівники і приборальниці. На жаль, в клубних штатах відсутні посади диригентів, режисерів, хореографів, культорганізаторів. Причиною такого стану є мізерність місцевих бюджетів сільських рад, які не отримують навіть нормативного фінансування закладів культури відповідно до чисельності населення на підвідомчій території, а власних прибутків і у сільрад, і в клубних закладів не вистачає на вкрай необхідні видатки.

Досить невизначеними, нормативно необґрунтованими і чітко не окресленими є також механізми можливого стабільного співробітництва влади і культури з меценатськими, благодійними, недержавними неприбутковими структурами, а також інші ефективні механізми і форми фінансування культури.

Отже, творчо-комерційна діяльність клубних закладів на Вінниччині і Хмельниччині в XXI ст. є важливим фактором удосконалення їхньої культурно-творчої діяльності, зміцнення матеріально-технічного стану. Для

поліпшення фінансового становища клубних, як й інших культурно-просвітницьких закладів, вбачається перспективним розширення податкових пільг для їхньої меценатської і благодійницької підтримки. Однак спонсорська, меценатська допомога, як і власні прибутки клубних закладів, ніколи не зможуть замінити повноцінного бюджетного фінансування їхньої багатоманітної культурно-творчої діяльності, а також підтримання в належному стані приміщень і обладнання, утримання, необхідної штатної чисельності професійних культурно-просвітницьких кадрів. Тобто, необхідне поєднання бюджетної підтримки клубних закладів із стимулюванням, насамперед, їх власної підприємницької активності, а також зацікавленості меценатства, благодійності, участі у клубній роботі інших установ і організацій, громадськості. Для цього, зрозуміло, потрібно піднімати імідж клубних закладів та докорінно покращувати зміст їх діяльності.

Назріла гостра проблема нормативного оновлення базової мережі клубних закладів не за кількістю обслуговуючого населення, а за принципами забезпечення не формального, а реально змістовного і цікавого духовно-культурного життя в культурно-спортивному комплексі кожного населеного пункту.

Примітки:

1. Слободянюк, П. Я. Культура Хмельниччини / П. Я. Слободянюк – Хмельницький: Поділля, 1995. – 332 с.; Слободянюк, П. Я. Особливості розвитку культури на сучасному етапі / Петро Якович Слободянюк // Хмельницькому – 500: Тези наук.-практ. конфер. – Хмельницький, 1991. – С. 122-123; Слободянюк, П. Я. Подільський культурний регіон: національні традиції і сучасність / П. Я. Слободянюк // Перехід до ринку і проблеми розвитку духовності на Вінниччині: Матер. наук.-метод. конфер. прац. культури, представників державних організацій, що впливають на формування культ. середовища // Камертон-ікс. – 1993. – 5 березня. – С. 2-10; Слободянюк, П. Я. Стан і проблеми художньо-творчого аматорства на Хмельниччині в добу незалежності України: порівняльний аналіз / П. Я. Слободянюк // Освіта, наука і культура на Поділлі: Зб. наук. праць. Т. 5. “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у XVIII – на поч. XXI ст.”: Матер. круглого столу. – Кам’янець-Подільський, 2005. – С. 295-304.

2. Гриценко, О. Культура в законі. Стан та проблеми правового регулювання культури в Україні/ О. Гриценко – К.: УЦКД, 1998. – 100 с.; Гриценко, О. Пророки, пірати, політики і публіка. Культурні індустрії й державна політика в сучасній Україні / О. Гриценко, В. Солодовник. – К.: К.І.С., 2003. – 168 с.; Нариси української популярної культури [Електронний ресурс]/[Гриценко О., Гончаренко О., Кононенко Є. та ін.]; під ред. О. Гриценка. – К.: УЦКД. – Режим доступу: http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_11.php

3. Поліщук, Л. О. Соціально-культурна діяльність клубів України (кін. XX – поч. XXI ст.): автореф. дис. ... канд. культурології : 26.00.01 – теорія й історія культури / Л. О. Поліщук. – К., 2011. – 17 с.

4. Садовенко, С. М. Формування національної культури особистості / С. М. Садовенко // IX Культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва “Концептуальні проблеми розвитку української культури у світлі підготовки і проведення 2012 року як року культури та відродження музеїв в Україні”: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 2-3 червня 2011 р. У двох томах – К.: НАКККіМ, 2011. – Т. I. – С. 145-155.

5. Основні показники роботи галузі культури Вінницької області у 2010 році / Відпов. за вип. Г. Куделя. – Вінниця: Ксерокс управління культури і туризму облдержадміністрації, 2011. – С. 3.

6. Аналіз платних послуг, отриманих за 2010 рік в розрахунку на одного жителя по Хмельницькій області (без оренди) // Поточний архів управління культури, туризму і курортів Хмельницької ОДА за 2011 рік. “Звіти закладів культури і мистецтва області за 2010 рік”. – Арк. 51.

7. Обсяг платних послуг в середньому на одного жителя (грн.) // Основні показники діяльності закладів культури і мистецтва Хмельницької області за 2010 рік. – Хмельницький, 2011. – Діаграма 3.

8. Основні показники роботи галузі культури Вінницької області у 2010 році. / Відпов. за вип. Г. Куделя. – Вінниця: Ксерокс управління культури і туризму облдержадміністрації, 2011. – Діаграма 4. – С. 21.

9. Основні показники роботи галузі культури Вінницької області у 2010 році. – Таблиця 21.

10. Інформація про залучені кошти по закладах культури і мистецтва Хмельницької області в розрізі районів і міст за 2010 рік з розрахунку на одну установу // Поточний архів Управління культури, туризму і курортів Хмельницької ОДА за 2011 рік. “Основні показники діяльності відділів культури райдержадміністрацій і міськвиконкомів за 2010 рік”. – Арк. 3.

11. Надходження платних послуг по видах діяльності ЗККТ станом на 01.01.2011 р. Таблиця № 7 // Зведений звіт про діяльність клубних закладів Хмельницької області за 2010 рік. (Поточний архів Хмельницького обласного науково-методичного центру культури і мистецтва за 2011 рік).

12. Інформація про залучені кошти по закладах культури і мистецтва Хмельницької області в розрізі районів і міст за 2010 рік з розрахунку на одну установу // Поточний архів Управління культури, туризму і курортів Хмельницької ОДА за 2011 рік. “Основні показники діяльності відділів культури райдержадміністрацій і міськвиконкомів за 2010 рік”. – Арк. 3.

13. Мережа та матеріально-технічне забезпечення закладів культури клубного типу // Інформаційний вісник (діяльність обласного науково-методичного центру

культури і мистецтва, закладів культури клубного типу та початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів Хмельницької області за 2010 рік. – Хмельницький, 2011. – С.11, 12, 51, 53, 54.

14. Кадрове забезпечення закладів культури клубного типу // Інформаційний вісник (діяльність обласного науково-методичного центру культури і мистецтва, закладів культури клубного типу та початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів Хмельницької області за 2010 рік. – Хмельницький, 2011. – С.12, 52.

15. Основні показники роботи галузі культури Вінницької області у 2010 році. – 2011. – Таблиця 13.

Резюме

В статье анализируется состояние и проблемы творческо-комерческой деятельности клубных учреждений подольского региона.

Ключевые слова: Виннитчина, Хмельнитчина, клубные учреждения, платные услуги, индустрия досуга, рыночная экономика.

Одержано 3 жовтня 2011 року

Діячі освіти, культури і науки на Поділлі

УДК 77.041+929 ГРЕЙМ (477.43)“18-19”

Л.П.Озімовська

Поділля у творчості Міхала і Яна Греймів (друга половина XIX – початок XX ст.)

В статті висвітлюється внесок батька Міхала та сина Яна Греймів в історію та культуру Поділля в другій половині XIX – на початку XX ст.

Ключові слова: фотографія, світлина, нумізматика, друкарня, живопис, графіка.

Питання внеску представників польської меншини Правобережної України в культуру України XIX – початку XX ст. практично не вивчене. Лише один аспект цього питання – діяльність “української школи” в польській літературі – детально досліджувався С.Баженовою¹. Існує низка праць І.Березіної², Н.Урсу, І.Підгурного³, Л.Баженова⁴ та інших сучасних українських науковців, які висвітлюють окремі аспекти даної теми. У статті ми ставимо за мету висвітлити життєвий і творчий шлях батька і сина Міхала та Яна Греймів – надзвичайно обдарованих, талановитих і багатогранних митців, які присвятили свою творчість Кам’янцю-Подільському та Поділлю й здійснили вагомий внесок у культуру України та Польщі.

Міхал Грейм (Grejm) народився 15 вересня 1828 р. у м.Желехові Гарволінського повіту Царства Польського в міщанській родині. Закінчивши повітову школу, виїхав до Варшави і влаштувався на роботу у друкарню Кретльову, де 1848 р. отримав свідоцтво про здобуття друкарської професії (за фахом – друкаря-складальника). Деякий час він працював у К.Баєра – фотографа і знаного нумізмата⁵.

В зв’язку з матеріальною скрутою у 1852 році М.Грейм назавжди переселяється до Кам’янця-Подільського, де спершу працює робітником-скла-

дачем у губернській друкарні, а в 1856 році був призначений її директором. Під впливом і наставництвом свого близького друга, згодом відомого польського письменника, історика, дослідника минулого Поділля, доктора медицини Ю.Ролле, який у 1860 р. оселився в місті над Смотричем, Міхал Грейм зацікавився краєзнавством і художньою фотографією. До свого помешкання прибудував фотографічний павільйон, закупив обладнання для невеликої фотодрукарні й організував літографію, випускаючи з 1871 р. серійно листівки з видами міста Кам'янець-Подільського та навколишніх пейзажів⁶. У 1872 році він звільнився з губернської друкарні і повністю присвятив себе улюбленій справі. Серед чотирьох фотографічних установ Кам'янець-Подільського, саме його фотомайстерня вирізнялась високим рівнем художнього виконання світлин, а Грейм славився як справжній митець і найкращий фотограф⁷.

З кінця ХІХ ст. фотодрукарня Грейма видавала на високому мистецькому рівні фотоальбоми (зокрема, "Каменец-Подольськ" (К.-П., 1893); "Виды Каменец-Подольского" (К.-П., 1901), путівники й листівки про історико-архітектурні й культурні пам'ятки краю. Загалом М.Грейму належить авторство принаймні 7 видань краєвидів міста над Смотричем і округи. У 1903–1905 рр. він подарував 62 негативи та 62 світлини пам'яток і краєвидів Кам'янецькому єпархіальному Давньосховищу старожитностей (нині історичному музею-заповіднику)⁸.

Зі своєї багаті колекції світлин частину з етнографічними типами Поділля передав до зібрань польської Академії наук у Кракові. На виставці в Парижі вони викликали велике зацікавлення. Подібну колекцію подарував також етнографічному музею у Варшаві й Імператорському етнографічному товариству в Москві, яке обрало його своїм членом-кореспондентом. У 1884 р. в подарунок Російському географічному товариству надіслав 2 альбоми "Виды и типы Подолии", за які того ж року отримав срібну медаль та став його дійсним членом. Таку ж нагороду йому вручили 1885 р. на виставці мистецтв і промислів у Нюрнберзі. Близько 1890 року М.Грейм створив чудовий набір світлин турецьких пам'яток на Поділлі й надіслав у гарному оздобленні турецькому султану до Стамбулу. Тоді ж ним була створена колекція видів Кам'янець-Подільського й його околиць, яку опублікував польський часопис "Клоси". В останнє десятиліття ХІХ ст. Міхал Грейм взяв участь у трьох виставках світлин: у Львові – 1895 р., Києві – 1897 р. та Варшаві – 1900 р. На кожній з них його роботи були удостоєні срібних медалей⁹.

Однак було б помилкою вважати, що фотосправа могла повністю запов-

нити коло його інтересів. Одним з проявів зацікавлення минулим подільського краю стало колекціонування антикваріату: зброї, картин, гравюр, монет тощо. Більшу частину свого зібрання він продав ще за життя. На схилі літ М.Греїм зайнявся реставрацією старих полотен. Так, на замовлення кам'янецького пробоща П.Маньковського “величезну кількість пошкоджених і забруднених ікон з костьолю і цвинтарної каплиці в Кам'янці-Подільському поступово довів до ладу”¹⁰.

Однак найбільшим захопленням Міхала Грейма стала нумізMATика. Самоук, набув у цій царині глибоких знань. Йому належала найбільша в Кам'янці-Подільському нумізMATична колекція, яка складалася з 4 тисяч римських, візантійських, російських, турецьких і польських монет та медалей. Поліцейські органи запрошували його оглядати скарби монет, які часто виявляли на Поділлі¹¹.

М.Греїм часто публікувався в часописах різних наукових товариств та інституцій у Москві, Варшаві, Кракові і найбільше у польському журналі “НумізMATично-археологічні відомості”, де протягом 1889–1910 рр. умістив 25 статей, в яких описав і подав ілюстрації численних знахідок монетних скарбів на теренах Поділля, зокрема в повітах: Брацлавському (коло Немирова, у Сокилецькому лісі, Луці-Немирівській, Ярах, Пархилівці), Могилівському (Бар, Серебринець), Ольгопільському (Флорине), Літинському (Лопатинці, Лисогірка) тощо. Ці публікації не втратили свого джерелознавчого значення до наших днів.

Міхал Греїм вів активне науково-громадське життя. Він був членом Товариства сприяння мистецтву у Варшаві, НумізMATичного товариства у Кракові (з 1889 р.), якому подарував у 1890 р. невелику колекцію монет і медалей, Антропологічної комісії Академії наук у Кракові (з 1876 р.), Російського географічного товариства (з 1875 р.), Імператорського товариства любителів природознавства, антропології та етнографії при Московському університеті (з 1884), Подільського губернського статистичного комітету (з 1890 р.) та ін. Взяв діяльну участь у створенні в м.Кам'янці-Подільському музею старожитностей (історичного музею) (з 1890 р.) і передав в його фонди чимало своїх колекцій старожитностей¹². Водночас він був відомим діячем краєзнавчого руху на Поділлі в останній чверті XIX – на початку XX ст., сподвижником на цьому тлі Ю.Ролле, Ю.Січинського, М.Яворовського та інших дослідників історії краю.

Дуже цікавим є його листування з відомою польською письменницею Елізою Ожинко¹³. Ці листи знаходяться в Центральному державному історичному архіві у м.Львові і ще чекають на свого дослідника.

На 83 році життя 2 (15) січня 1911 року Міхал Грейм пішов у вічність і похований на польсько-фільварецькому кладовищі Кам'янець-Подільського. Того ж року було розпродано з аукціону його колекції старожитностей, про що свідчить складений А.Прусевичем аукціонний каталог¹⁴.

У Міхала Грейма було двоє синів – Юзеф Пій (1854–1884), який став відомим піаністом, і Ян Віктор (1860–1886), що пішов шляхом батька і присвятив своє коротке життя живопису і графіці. Ще з дитинства в Яна Грейма виявилися здібності до малювання й музики. Навчаючись у Кам'янець-Подільській гімназії у 3 класі, він отримав похвальний лист Петербурзької Академії мистецтв за малюнок голови Пресвятої Богородиці, зроблений з гіпсової моделі.

У 15-річному віці батьки відіслали його до Варшави. Майже рік юнак прожив там, відвідуючи музеї, виставки. У 1876 році до Кам'янець-Подільського прибув відомий художник Титус Малешевський, який високо оцінив “роботи юного художника”. Малешевський і Ю.Ролле переконали М.Грейма послати сина на навчання до Петербурзької Академії мистецтв. Як стипендіат королівства Польського, студював там до 1882 р., отримав три малі срібні медалі (першу 1879 р. за види Кам'янець-Подільського) і одну велику 1881 року. У Петербурзі захворів на туберкульоз і в травні 1882 р. повернувся до Кам'янець-Подільського. У серпні цього ж року їде до Кракова, а у жовтні через Відень, прибув до Мюнхена, де протягом року студював малярство в Академії мистецтв під керівництвом О.Вагнера. Саме у Мюнхені була створена одна з найкращих його картин – “Голгофа”.

У 1884 році Ян Грейм повертається до Петербургу, де отримав кілька медалей: дві великі й одну малу срібні (1884 р.) і малу золоту (1885) за картину “Дедал та Ікар”. Його заповідною мрією було отримати велику золоту медаль, щоб забезпечити собі 6-річну стипендію для вдосконалення майстерності у Римі. Тому він багато працював, часто понад силу. У лютому 1886 року, виснажений інтенсивною працею і туберкульозом, повернувся до Кам'янець-Подільського, де провів останні місяці життя. Він помер 5 грудня 1886 р.¹⁵

Олійні, акварельні, крейдою, олівцем картини на історичну, міфологічну чи біблійну тематику: “Голгофа”, “Моїсей”, “Отаман Кільце”, “Дедал та Ікар”, “Вид замку над морем”, “Два вершники в бою”. Його пензлю належать кільканадцять полотен для подільських костьолів (зокрема для вірменського костьолу в Кам'янци-Подільському “Христос у гробі” і “Св. Антоній”), багато олійних і пастельних портретів та копій майстрів, 9 портретів до композиції С.Давіда “Пустеля” і 5 – до поеми М.Гославського

“Поділля”, подільські краєвиди олівцем (Кам’янець, Панівці, Жванець, Хотин, Отроків, Могилів-Подільський, Лядава, дністровські пороги та ін.). В 1884 р. світ побачив нарис Ю.Ролле “Про малих дорогах”, де описано природу та історію Середнього Подністров’я, ілюстрації до якого були виконані Яном Греймом.

Ян Грейм виставляв свої роботи в Мюнхені, Кракові, Варшаві. Товариству сприяння мистецтву (Варшава) подарував “Толгофу”. Ю.Ролле писав про існування щонайменше 200 його композицій, які стали власністю академії. “Він розкидав їх щедрою рукою по світу; малював, бо відчував потребу малювати, бо без цього не розумів життя – як пташка, яка співає, хоч сумно навколо неї...”¹⁶.

Міхал і Ян Грейм вписали свою славу сторінку в історію та художнє мистецтво як Поділля, так і України. Фотографічні композиції М.Грейма часто є єдиним достовірним документом, на якому зафіксовано первинні форми тієї чи іншої споруди, а також пам’ятки зодчества, що не збереглись до нашого часу. Створені М.Греймом у Кам’янці-Подільському світлини пейзажів та історичних місць були використані на початку ХХІ ст. під час розробки проектної документації для подання природного історико-архітектурного ландшафту каньйону річки Смотрич на номінацію в список пам’яток архітектури, що знаходяться під егідою ЮНЕСКО. Твори ж Яна Грейма становлять коштовний набуток в культурі України та Польщі.

Примітки:

1. Баженова, С. Е. Від романтики до реалізму. Проблеми історії та культури України в творчості представників “української школи” в польській літературі у ХІХ – поч. ХХ ст. / С. Е. Баженова. – Кам’янець-Подільський : Абетка, 2010. – 350 с.

2. Березіна, І. В. Архітектурна спадщина України в творчості Наполеона Орди / І. В. Березіна. – Кам’янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 151 с.

3. Урсу, Н. О. Культурно-мистецька спадщина Поділля у художніх фотографіях Михайла Грейма (др. пол. ХІХ – поч. ХХ ст.) / Н. О. Урсу, І. С. Підгурний. – Кам’янець-Подільський : Аксіома, 2012. – 230 с.

4. Баженов, Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ–ХХ ст. / Л. В. Баженов. – Кам’янець-Подільський, 1993. – С. 109-100.

5. Колесник, В. Відомі поляки в історії Вінниччини / В. Колесник. – Вінниця : ВМГО “Розвиток”, 2007. – С. 127-129.

6. Баженова, С. Е. Юзеф Антоній Ролле: життя, діяльність, творчість / С. Е. Баженова. – Кам’янець-Подільський, 2001. – С. 101.

7. Гульдман, В. К. Пам’ятники старини в Подолии / В. К. Гульдман. – Камен-

нец-Подольський, 1901. – 401 с.

8. Там само. – С. 47.

9. Баженов, Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX ст. – С. 128.

10. Prusiewicz, A. Kamieniec-Podolski. Szkic historyczny / A. Prusiewicz. – Kijow; Warszawa, 1915. – S. 51.

11. Там само – С. 53.

12. Баженов, Л. В. Историчне краєзнавство Правобережної України XIX – на початку XX століть / Л. В. Баженов. – Хмельницький : Доля, 2005. – С. 193.

13. Центральний державний історичний архів України м.Львів (ЦДАУЛ) – Ф. 43 (Греїмів). – Оп. 1. – Спр. 247. – Арк. 14; Спр. 8. – Арк. 9.

14. Prusiewicz, A. Katalog licytacyjny obrazow akwarel i rysunkow z kolekcji Michala Grejma w Kamiencu-Pod / A. Prusiewicz. – Kamieniec-Podolski, 1911 r.

15. Dr. Antoni J. Jan Grejm / Dr. Antoni J. (Rolle) // Tygodnik ilustrowany. – Warszawa, 1887. – № 217. – 376-378.

16. Ibid.

Резюме

В статье освещён жизненный и творческий путь Михала и Яна Греймов и их вклад в историю и культуру Подолии.

Ключевые слова: фотография, нумизматика, типография, живопись, графика.

Одержано 3 жовтня 2011 року

УДК 77(477.43)(092)

І.О.Старенький

Пам'яткоохоронна діяльність Михайла Йосиповича Грейма

У повідомленні розглядається пам'яткоохоронна діяльність в Кам'янці-Подільському Михайла Йосиповича Грейма наприкінці XIX – на початку XX ст.

Ключові слова: М.Й.Греїм, пам'яткоохоронна діяльність, Давньо-сховище, Подільський єпархіальний історико-статистичний комітет, фотофіксація, музейні надходження.

Активну пам'яткоохоронну діяльність на Поділлі проводив Михайло Йосипович Грейм (1828–1911 рр.) – член Імператорського географічного товариства (з 1875 р.), Антропологічної комісії Краківської Академії наук (з 1876 р.), Імператорського товариства природознавства, антропології та етнографії при Московському державному університеті (з 1884 р.), Подільського губернського статистичного комітету (з 1886), Подільського єпархіального історико-статистичного комітету (з 1890 р.), Нумізматичного товариства в Кракові (з 1889 р.), Товариства захисту польського мистецтва та культури в Кракові і Варшаві (з 1902 р.), член-кореспондент Польського товариства краєзнавців у Варшаві (з 1906 р.).

До життя та творчості М.Й.Грейма зверталися в своїх дослідженнях О.М.Прусевич¹, А.Г.Паравійчук², В.С.Прокопчук³, Л.В.Баженов⁴. Проте пам'яткоохоронна діяльність Михайла Йосиповича залишається недостатньо вивченою. Мета цієї статті – до певної міри заповнити вказану прогалину.

Народився Михайло Грейм 15 вересня 1828 р. в м.Желехів Привіслянського краю в сім'ї робітника. Спочатку працював в одній з друкарень Варшави. 1848 р. він здав екзамен і отримав диплом друкарського набірника, після чого працював у друкарні в м.Люблін. 1852 р. на запрошення подільського віце-губернатора Пфелера Михайло Йосипович переїжджає до Кам'янця-Подільського, отримує посаду старшого набірника губернської друкарні, а невдовзі очолює її. 1862 р. М.Й.Грейм був обраний членом Подільського товариства лікарів, де певний час обіймав посаду бібліотекаря. Захопився фотографією, 1872 р. придбав фотографічний салон Кордиша та заснував власну літографію. Приблизно в цей час Михайло Грейм активно займається збором етнографічних матеріалів

та старожитностей Поділля⁵.

1876 р. був призначений головою Тюремного комітету, доглядачем арештантського будинку, за що 1895 р. був нагороджений золотою медаллю. Протягом 1878–1888 рр. був гласним Кам'янець-Подільської міської думи⁶.

Фотороботи М.Й.Грейма вирізняються високим художнім виконання та майстерністю. Його фотографії склали основу поштових листівок, що видавалися в кінці XIX – на початку XX ст. у друкарнях Кам'янець-Подільського Вінярським, Кнопінгом, Шпізманом, фототипією Шефер, Набгольц і Ко у Москві, Германом Поєм у Дрездені та власне самим Греймом⁷.

Багато уваги приділяв він фотофіксації пам'яток історії та архітектури Поділля, їх популяризації шляхом видання альбомів та окремих листівок, ілюстрував книги, зокрема Ю.Й.Сіцінського. Це сприяло поширенню знань про важливі пам'ятки історії та культури, їх охороні. Важливим моментом є те, що М.Й.Грейм розпочав фотографувати пам'ятки Кам'янець-Подільського з 1865 р., до масової перебудови міста, яка пройшла в середині 70-х років XIX ст. Тому, на сьогодні ми маємо світлини архітектурних пам'яток у первісному, “недоторканному” вигляді.

1893 р. Михайло Йосипович випустив альбом, до якого ввійшло із 26 видів Кам'янець-Подільського, а 1901 р. – “Виды Каменца-Подольского” з 24-х світлин. Загалом ним було видано 23 альбоми, а ще – комплекти фотолістівкам пам'яток історії, архітектури й мистецтва Поділля, які сьогодні мають важливу історичну та мистецьку цінність⁸. За високу художню майстерність його світлини удостоєні срібних медалей на виставках у Нюрнберзі (1885), Львові (1895) і Варшаві (1900)⁹.

Фотознімки М.Й.Грейма стали унікальними документами, вони зберігаються в Краківській академії (117 фотографій), в архіві відомої польської письменниці Елізи Ожешко, з якою пам'яткоохоронець листувався протягом багатьох років¹⁰.

Як член Подільського єпархіального історико-статистичного комітету М.Й.Грейм активно співпрацював з Давньосховищем, поповнюючи його експонатами, значну частину яких складали фотографії архітектурних споруд та старожитностей Поділля. Так, 1890 р. Михайло Йосипович передав Давньосховищу 12 фотопортретів єпископів та 88 фотографій пам'яток Поділля. Серед них були зображення Троїцької, Іоанно-Предтеченської, Петропавлівської і Миколаївської церков Кам'янець-Подільського, гербу Кантакузенів з надгробку Іоанна Кантакузена, горельєфу з надгробку вірменського патріарха Мелхіседека, ікони Божої Матері з кам'я-

нецького вірменського костелу, старожитностей Бакоти, Сутковецької церкви та надгробку Івана Сутковецького (1592), церков у м. Зінькові, Жванецької, Панівецької, Меджибізької фортець та ін.¹¹. 1891 р. М.Й.Греїм передав Давньосховищу фотографії монастирища в Бакоті, розкопок Бакотського монастиря, 3 фото бакотських фресок, фотографію зібрання благочинних Подільської єпархії 2 травня 1891 р., 14 фотографій процедури закладки Олександро-Невського собору в Кам'янці-Подільському 3 травня 1891 р., іконостасів Казанського собору, кам'янецької гімназійної церкви в Кам'янці-Подільському, ікони Божої Матері з Домініканського костелу, книгу "Сборник памятников русской народности и православья на Вольне" (1868), ілюстрований опис одруження царевича 1866 р.¹². 1892 року передав до Давньосховища 4 фотографії з книг "Theatrum orbis terrarum Galei Ortelii", "Antverpiae" 1592 р., старовинного плану Москви, старовинних кахлів, 2 фото лікарні Імператорського людинолюбного товариства в Кам'янці-Подільському в день її відкриття 29 вересня 1891 р., 7 слов'янських географічних карт, літографічний портрет Марини Мнішек, фотопортрет Л.І.Мартиновського¹³. Наступного року Михайло Йосипович поповнив Давньосховище гравюрою Москви, фотографією золотого хреста з Архієрейського будинку, портретом голови Кам'янецької комісії людинолюбного товариства, світлиною шолому з Давньосховища, портретом Кармалюка, 2 фото Хотина, 2 фотознімками церкви с.Боришківці¹⁴. 1894 р. М.Й.Греїм подарував музею 123 монети, в тому числі 4 візантійські, 4 римські, 4 турецькі, 30 польських, 72 російських¹⁵. 1901 р. ним було передано Давньосховищу 54 фотонегативи різних церков, іконостасів, предметів старовини і портретів єпископів¹⁶, а 1904 р. – факсиміле заглавних листів двох панівецьких видань "Sonies catholika" 1608 р. та "Paroprompe albo Posteniet Pariza" 1611 р., декілька брошур XIX ст.¹⁷.

Загалом Михайлом Йосиповичем Греїмом було передано до Давньосховища більше 350 експонатів.

Багато уваги приділяв М.Й.Греїм нумізматиці. Він сформував найбільшу нумізматичну колекцію на Поділлі, вона налічувала понад 4000 монет, частину яких передав Давньосховищу. Був прийнятий до Нумізматичного товариства в Кракові, Михайло Йосипович немало уваги приділив історії і теорії нумізматики, аналізу нумізматичної колекції, знайденої на території Поділля. Свої праці публікував переважно в журналі "Wiadomosci numizmatyczno-archeologiczne" ("Відомості нумізматично-археологічні"). З-під його пера вийшли статті "Wykopalska monet w gubernii Podolskiej – wies Horbasow w powiecie Latyczowskim, wykopalisko w powiecie

Braclawskim blisko m.Niemirowa” (“Знахідка монет у губернії Подільській – село Горбасів у повіті Летичівським, знахідка в повіті Брацлавським поблизу м.Немирів”), “Wykopalisko we wsi Tatarzyskach powiatu Uszyckiego” (“Знахідка в селі Татарисках повіту Ушицького”), “Wykopalisko monet w gubernii Podolskiej: Zinkowcach Kamienieckiego pow., Barze, Parchilowe Jampolsiego pow., Stanislawowce Latyczowskiego pow., Warynce Latyczowskiego pow., Slobudce Kamienieckiego pow.” (“Знахідки монет у губернії Подільській: Зіньківцях Кам’янецького пов., Барі, Пархилові Ямпільського пов., Станіславівці Летичівського пов., Варинці Летичівського пов., Слобідці Кам’янецького пов.”), “Wykopalisko w gubernii Podolskiej (w Tatarzyskach Uszickiego pow. i Laszkowicy Kamienieckiego pow.)” (“Знахідки в губернії Подільській (у Татарисках Ушицького пов. і Ляшковиці Кам’янецького пов.”), “Wykopalisko monet w Podolskiej gubernii: w Florynie Olhopolskiego pow., Sokoleckim lesie Braclawskiego pow., Ostapkowcach Ploskierowskiego pow., Tatarzyskach Kamienieckiego pow.)” (“Знахідки монет у Подільській губернії: у Флорині Ольгопільського пов., Соколицькому лісі Брацлавського пов., Остапківцях Проскурівського пов., Татарисках Кам’янецького пов.”), “Wykopalisko monet na Podolu w Luke Braclawskiego i w Lopatyncach Litynskiego pow.” (“Знахідки монет на Поділлі в Луці Брацлавського і Лопатинцях Літинського пов.”), “Wykopalisko monet na Podolu: w Zwancu pow. Kamienieckiego i we wsi Jarach Braclawskiego pow.” (“Знахідки монет на Поділлі в Жванці пов. Кам’янецького і в с.Ярах Брацлавського пов.”), “Wykopalisko monet we w.Lysogorce Litynskiego pow. i we w.Serebryncu Mohylowskiego pow.” (“Знахідки монет у с.Лисогірка Літинського пов. і в с.Серебринці Могилівського пов.”), “Zlote monet rzymskie, znajduwane na Podolu w okolice Chocimia” (“Золоті монети римські, знайдені на Поділлі в околиці Хогина”), “Wykopalisko monet na Podolu (we wsi Wolochy Kam. pow.)” (“Знахідки монет на Поділлі (в селі Волохи Кам. пов.)”), “Srebrne monety rzymskie, znajduwane na Podolu (okolice Kamienca)” (“Срібні монети римські, знайдені на Поділлі (околиці Кам’янця)”)¹⁸, “Monety carstwowaniija imperatora Aleksanda II” (“Монети царствования імператора Олександра II”)¹⁹.

Відомо також, що М.Й.Греїм мав зв’язок з Київським товариством охорони пам’яток старовини та мистецтва, зокрема надіслав члену Товариства Карлу Васильовичу Бослуновському фотографії Збручанського Святовита, яким Товариство зацікавилось²⁰.

Помер Михайло Йосипович Греїм 2 січня 1911 р. в місті над Смотричем.

Отже, М.Й.Греїм проводив значну пам'яткоохоронну роботу на Поділлі шляхом фотофіксації, популяризації пам'яток та збору нумізматичного матеріалу. Переважно працював у царині фотофіксації архітектурних об'єктів та старожитностей Подільської губернії, багато світлин передав Давньосховищу. Прославився і як кращий нумізмат Поділля другої половини XIX – початку XX ст. Володіючи нумізматичною колекцією з понад 4000 монет, був активним дописувачем фундаментального видання “Відомості нумізматично-археологічні”, де описував нові знахідки монет на Поділлі.

Примітки:

1. Прусевич, А. Н. М.О.Греїм / А. Прусевич // Труды Подольского церковного историко-археологического общества. – Каменец-Подольск : Тип. Св.-Троицкого братства, 1911. – Вып. XI. – С. 411-415.

2. Паравійчук, А. Г. Від друкаря – до вченого / А. Г. Паравійчук // Прапор Жовтня. – 1979. – 10 лют.; Паравійчук, А. Г. Краєзнавець М.Й.Греїм і перша фотодрукарня в Кам'янці-Подільському / А. Г. Паравійчук // Матеріали III Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Львів : Каменяр, 1970. – С. 67-69.

3. Прокопчук, В. С. Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність / В. С. Прокопчук; НАН України, Ін-т іст. України, Відділ регіональних проблем історії України; ВСК. – К. : Рідний край, 1995 – 204 с.

4. Баженов, Л. В. Alma mater подільського краєзнавства / Лев Баженов; Ін-т іст. України НАН України; Кам'янець-Подільський державний університет; Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Центр дослідження історії Поділля. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – 416 с.

5. Прусевич, А. Н. Зазначена праця. – С. 411.

6. Там само. – С. 412.

7. Дробна, І. В. Документальна листівка з видами Кам'янця-Подільського XIX – початку XX ст. як експонат Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника / Ірина Дробна // Збірник матеріалів всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 120-й річниці заснування Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. – Кам'янець-Подільський : ПП “Медобори-2006”, 2010. – С. 90.

8. Паравійчук, А. Г. Краєзнавець... – С. 68; Прокопчук, В. С. Зазначена праця. – С. 47-48.

9. Прусевич, А. Н. Зазначена праця. – С. 412; Баженов, Л. В. Зазначена праця. – С. 55.

10. Паравійчук, А. Г. Від друкаря... – С. 4; Баженов, Л. В. Зазначена праця. – С. 91.

11. Сечинский, Е. И. Отчет Подольского епархиального историко-статис-

тического комитета и учрежденного им церковного Древнехранилища за 1890 год / Е. И. Сецинский. – Каменец-Подольск : Тип. Под. губ. правл., 1891. – С. 8-9; Заседание Подольского епархиального историко-статистического комитета и поступления в епархиальное Древнехранилище (август – октябрь 1890 года) // Подольские епархиальные ведомости (далі – ПЕВ), часть неоф. – 1890. – 24 нояб. (№ 47). – С. 1079-1082.

12. Отчет Подольского епархиального историко-статистического комитета и учрежденного им церковно-исторического Древнехранилища за 1891 год // Там само. – 1892. – 12 марта (№ 12). – С. 265-266; Сецинский, Е. И. Заседание Подольского епархиального историко-статистического комитета и поступления в епархиальное Древнехранилище / Е. И. Сецинский // Там само. – 1 февр. (№ 5). – С. 104.

13. Отчет Подольского епархиального историко-статистического комитета и учрежденного им церковно-исторического Древнехранилища за 1892 год // Там само. – 1893. – 20 марта (№ 12). – С. 246.

14. Отчет Подольского епархиального историко-статистического комитета и учрежденного им Древнехранилища и Епархиальной библиотеки за 1893 год. – Каменец-Подольск : Тип. Под. губ. правл., 1894. – С. 9.

15. Известия Подольского епархиального историко-статистического комитета в 1894 году // ПЕВ, часть неоф. – 1894. – 1 окт. (№ 41-42). – С. 895; Отчет Подольского епархиального историко-статистического комитета и состоящих при нем Древнехранилища и Епархиальной библиотеки за 1894 год // Там само. – 1895. – 22 апр. (№ 16). – С. 260.

16. Отчет Подольского епархиального историко-статистического комитета за 1901 год // Там само. – 1902. – 22 июня (№ 23-25). – С. 214.

17. Отчет Подольского церковного историко-археологического общества за 1904 год // Прибавление к ПЕВ. – 1905. – С. 12.

18. Прусевич, А. Н. Зазначена праця. – С. 412-415.

19. Greim, M. J. Monety carstwowania imperatora Aleksandra II / M. J. Greim / Wiadomosci numizmatyczno-archeologiczne. – 1889. – Pazdziernik (№ 2). – S. 39.

20. Центральний державний історичний архів у м.Києві. – Ф. 725. – Оп. 1. – Спр. 105. – Арк. 64-64зв.

Резюме

В сообщении рассматривается деятельность Михаила Иосифовича Грейма в Каменце-Подольском в конце XIX – в начале XX в.

Ключевые слова: М.И.Греим, памятникоохранная деятельность, Древнехранилище, Подольский епархиальный историко-статистический комитет, фотофиксация, музейные поступления.

Одержано 3 жовтня 2011 року

УДК 94(477.82)“1902/1909”

В.П.Рекрут

Музеєзнавча діяльність Іполита Зборовського у 1902–1909 роках

Аналізуються листи І.Зборовського до М.Біляшівського та висвітлюється співпраця цих діячів щодо формування музейних фондів України.

Ключові слова: епістолярна спадщина, Іполит Зборовський, Микола Біляшівський, музейні експонати, кустарно-промислові вироби.

*“Музей, розкопки, старовина,
орнамент А set – це його життя,се він
увесь”.*

Дмитро Маркович [1]

Серед відомих подвижників краєзнавства, археології й етнографії, музейної справи та кооперативного руху початку ХХ ст. постать Іполита Чеславовича Зборовського займає чільне місце. Його життєвий шлях і творчу працю досліджували відомі краєзнавці та науковці Л.Баженов, О.Нестуля, С.Кот, В.Прокопчук, Л.Кароєва, В.Колесник, Т.Соломонова, М.Потупчик та ін. [2]. До сторінок його життєпису неодноразово зверталися подільські журналісти А.Степаненко [3] та М.Шевчук [4]. Його кооперативне подвижництво на Поділлі висвітлював і автор цієї розвідки [5].

Внесок І.Зборовського в розвиток музейної археології та окружних музеїв розглядали А.Яненко [6] та В.Кокус [7]. Його співпрацю з М.Біляшівським частково висвітлена в наукових дослідженнях Л.Дідух [8], О.Волковинської [9], О.Попельницької [10] та ін.

У своїх ґрунтовних публікаціях вищеназвані дослідники розкрили здобутки І.Зборовського в різних напрямках його діяльності, зокрема, в зародженні музейної справи в Україні. Разом з тим, у процесі подальших досліджень вдалося виявити ще декілька маловідомих фактів із його багатогранної діяльності, які, безперечно, додадуть нових штрихів до історичного портрету І.Зборовського й більш детально відкриють глибину таланту цього, без сумніву, видатного українського діяча.

У підготовленому на матеріалах епістолярної спадщини початку ХХ ст. повідомленні висвітлюється співпраця І.Зборовського з М.Біляшівським щодо формування музейних фондів Київського міського художньо-промислового і наукового музею в 1902–1909 роках.

Іполит Зборовський народився на Поділлі 25 серпня 1875 р. у селі Яла-

нець Ольгопільського повіту (нині Бершадський р-н Вінницької обл.) в родині дрібних дворян польсько-литовсько-бельгійського походження, орендарів земель. Після закінчення 6-ти класів Ананьївської чоловічої гімназії Іполит важко захворів (туберкульоз тазостегнового суглоба), став інвалідом і змушений був залишити навчання. Проте талант до малювання покликав його вступити до Одеського художнього училища. Після 3-х років навчання, за рекомендацією викладачів, юнак відбув на стажування до м.Мюнхена (Німеччина), де в 1900–1901 рр. удосконалював свою художню майстерність у студії знаменитого професора Ашбе [5, с. 97].

Слід зазначити, що ще в юнацькі роки І.Зборовський зацікавився археологічними і етнографічними дослідженнями. До цієї справи його залучив батько, який особливо цікавився історією та завжди з найбільшою увагою ставився до археологічних знахідок. “Коли я приїжджав шоліта з гімназії додому, – писав він у життєписі, – то був свідком всього цього і сам зацікавився археологічними розкопками і взагалі всякими науковим дослідженнями” [6, с. 248]. За його згадками, батько, “натрапивши випадково на сліди “невідомої” ще тоді нікому трипільської культури, ...заховав знайдені там черепки посуду, цілі маленькі горнятка, а також глиняні фігури... і передав їх В.Б.Антоновичу” [6, с. 249]. Дійсно, за даними Ю.Сіціньського, в 1891–1892 рр. пан Зборовський розкопав чотири кургани, знайшов значну кількість предметів старовини, що відносилися до першопоселень кінця неолітичного періоду [11].

Не викликає сумніву, що допитливий Іполит також брав участь в інших розкопках, які проводив у 1892 р. на околицях села В.Антонович, і там познайомився з українськими археологами й музеєзнавцями, зокрема, з Миколою Федотовичем Біляшівським. Цього видатного українського вченого можна вважати земляком І.Зборовського. Їм обом випала доля сприймати навколишнє середовище майже одночасно та в однакових умовах, адже відстань від Умані, де 24 жовтня 1867 р. народився М.Біляшівський [12], до Яланця складала близько 100 км й тому природні ландшафти, культурні традиції, звичаї місцевого населення багато в чому були схожі. На нашу думку, саме любов до рідного краю, прагнення до вивчення етносу й намагання відродити історичну спадщину талановитого українського народу стали тим стимулом, який об'єднав їх зусилля щодо співпраці в справі створення національних музеїв та наповнення їх експозицій кращими зразками народної творчості.

Відтак, повернувшись наприкінці 1901 р. у с.Кринички, І.Зборовський продовжував самоосвіту, малював місцеві пейзажі, захоплювався архео-

логією та етнографічними дослідженнями. Аналіз листування з М.Біляшівським надає підстави стверджувати, що взаємні ділові стосунки між ним встановилися після 1902 р., коли Миколу Федотовича обрали директором Київського міського художньо-промислового і наукового музею (тепер Національний художній музей України). За задумом М.Біляшівського, музей мав представляти експозиції антропологічного, археологічного, історичного, етнографічного, художнього й художньо-промислового відділів [10, с. 107]. Ймовірно, саме в цей час І.Зборовський став постійним кореспондентом музею й активно долучився до збирання колекцій та експонатів для цих експозицій.

Відомо, що в 1902 р. І.Зборовський відновив роботу над створенням другої власної колекції подільських писанок. За його спогадами, першу він зібрав ще в 1887–1890 рр. і передав кілька сотень писанок відомим на той час етнографам З.Вольському та Т.Довгірдові для Варшавського музею [6, с. 249]. На цей раз він переслідував мету “зібрати, вивчити та видати їхні зображення на малюнках” [13, с. 366]. На його думку, за розмаїттям мотивів, подільські писанки серед інших займали перше місце. Спостереження художника призвели до висновку, що візерунки деяких з них мають багато спільного з народною вишивкою й різьбярством, а також збігаються з орнаментами, якими розписують стіни місцевих селянських хат. На сторінках “Подольських єпархиальних ведомостей” І.Зборовський запропонував громадянам надсилати зразки найкращих писанок та гарантував всі витрати провести за власний кошт [13, с. 367]. При тому він намагався поповнювати експонати не тільки з території Південно-Східного Поділля, а й за рахунок інших географічних частин Подільського краю. Так, за домовленістю з новоприбулим до Яланця вчителем, до колекції І.Зборовського потрапили писанки з Меджибіжщини, які той обіцяв поповнити після святкування Великодня [14]. Загалом, зусиллями дослідника вдалося зібрати науково цінну колекцію подільських писанок, що згодом успішно використовувалася в музейній виставковій справі.

Слід зазначити, що в ці роки відбулися відчутні зміни світогляду молодого художника. Вочевидь, юнакові припала до вподоби ідеологія популярного тоді “ходіння в народ”, яке й покликало його стати на шлях єднання з пригнобленим селянством. У 1904 р. він зрікся дворянського титулу, покинув родину й повернувся до Яланця. Тут приписався до селянської громади та одружився на бідній безземельній батрачці Фросині Люлько [4]. Такий крок молодого дворянина викликав гнів місцевої польської шляхти, що, власне, позбавило його родинної опіки й змусило самотійно

вирішувати економічні питання молодой сім'ї.

На жаль, нам не вдалося знайти писемних підтверджень щодо його власних міркувань з приводу відмови від кар'єри художника. Не викликає сумніву, що талант і високий рівень освіти відкривали йому гарні перспективи майстра образотворчого мистецтва. В одному з листів до М.Біляшевського він повідомляв, що при забудові власного помешкання влаштував "майстерню з невеличкою галерею", де планував займатися малюванням [15, арк. 1]. Однак, вивчені документи та матеріали показали, що цією працею він не займався, принаймні, нам не вдалося знайти жодного підтвердження про таку творчість. Тому, спадає на думку, що буденні потреби, які мали б забезпечувати фінансові статки молодого подружжя, стали вирішальними та змусили його відмовитися від високого мистецтва. Дійсно, аналіз листів між І.Зборовським та М.Біляшівським та вивчення інших архівних документів і матеріалів підтверджують, що в 1902–1906 рр. його кореспондентська праця на користь Київського музею стала чи не єдиним джерелом доходів. Із листа, датованого вереснем 1905 р., відомо, що ділові стосунки між І.Зборовським та М.Біляшевським будувалися так: останній від імені музею перераховував Іполиту Чеславовичу певні кошти, а той на власний розсуд закуповував у місцевого населення предмети старовини за особисто визначеними цінами й, погоджуючи їх з Миколою Федотовичем, направляв експонати до Києва. Крім того, музей виплачував І.Зборовському певну щомісячну заробітну платню [16, арк. 2].

Поле діяльності збирача торкалося Південно-Східного Поділля, де, за визначенням дослідників, знаходилися значні поклади старовини й предметів самобутньої української культури. Так, враховуючи неабиякі нумізматичні знання М.Біляшевського, І.Зборовський влітку 1905 р. придбав частину (понад 40 шт.) знайденого у сусідньому містечку скарбу монет (близько 2 тис. штук) польської, шведської й австрійської чеканки, які йому вдалося викупити у власниці знахідки. Іншу значну частину вдалося перехопити євреям на злитки, а залишки від знахідки конфіскував місцевий урядник і передав до державної скарбниці. Однак, на думку І.Зборовського, ці монети за часів Зігмунта III, Густава Адольфа не мали "ніякої нумізматичної вартості" й тому він прохав Миколу Федотовича не дуже засмучуватися з цього приводу [17, арк. 1].

Серед інших надбань І.Зборовський пропонував М.Біляшівському старовинний портрет Данила Нечая та простирadlo з вишитим на ньому козаками з люльками: "Просто XIII–XIV вік" [17, арк. 1 зв.]. Його вкрай зацікавив килим, на якому на білому полі було зображене "Ціле військо ко-

зацьке... Є і піші і кінні козаки, є й жид-шинкар з горілкою у старосвітському капелюсі наче циліндр”. Він наполегливо пропонував “не пожалкувати на нього грошей” [17, арк. 2].

Важливого значення, на думку І.Зборовського, набувало поповнення експозицій музею експонатами та зразками народної творчості з релігійної тематики. Зокрема, він сповіщав директору музею, що придбав декілька стародавніх ікон (“образів”), в тому числі, “2-а польських образки давнього друку (може XVI–XVII ст.)”. Особливу зацікавленість виявив Іполит Чеславович до вишитих зображень святих, зразки яких він придбав у місцевого населення. Його вразило те, що ікони були оздоблені з “...чисто національними українськими орнаментами-рамками, мальованими на склі кругом образів” й тому він вважав за потрібне направити їх до музею [17, арк. 2].

Для поповнення експонатів з релігійної тематики І.Зборовський збирав різні предмети, які прикрашали місцеві стародавні церкви і кладовища. Так, за домовленістю з місцевим паном-отцем Когодовським, Іполит Чеславович отримав оригінальну скульптуру ангела і хрест зі цвинтаря, проводив роботу щодо придбання декількох “чудових” хрестів із сусідніх сіл тощо [17, арк. 2 зв.].

Крім цього, І.Зборовський продовжував пошук маловідомих давніх поховань. Він наполегливо пропонував М.Біляшівському прибути до Яланця й провести розкопки могили біля сусіднього села. Його турбувало те, що якийсь невідомий “скіф” зруйнував камінний хрест на цьому захороненні і вже розкопував його вглибину. Тому, враховуючи значні розміри захоронення, він закликав Миколу Федотовича прибути на 2 дні: “приїжджайте, будь ласка, та вирятуйте могилу... Шкода буде як усе всередині зруйнують” [17, арк. 2 зв.]. На жаль, аналізуючи життєдіяльність М.Біляшівського, вдалося визначити, що вчений не мав змоги прибути в Яланець. Тому, ймовірно, це стародавнє поховання стало жертвою “чорних археологів”, які вже на той час намагалися грабувати пам’ятки старовини.

Важливе місце у праці І.Зборовського займало збирання кращих зразків українського етносу, зокрема, різних виробів місцевого населення. Так, заради поповнення експозицій музею, він змушений був вдаватися до деяких порушень, фактично, “виманив” у селянина унікальну за технікою виконання стародавню палицю для опори при ході. Під приводом фарбування цього предмету І.Зборовський узяв його й спішно надіслав до Києва. При цьому сказав власнику, що палицю вкрали, і заплатив йому 1 карб. Однак дід ніяк не погоджувався її віддати й тому І.Зборовський очікував

позову з його боку і був готовий відповідати за цей вчинок. “За українську давнину готов піти на Сахалін” – так оцінював свій вчинок Іполит Чеславович [16, арк. 1 зв.].

В одному з листів до М.Біляшівського І.Зборовський підтримав його ідею організувати виставку “Українська хата”, в якій виставлялися зразки побутових речей, відображалися усі тонкощі оформлення помешкання, змальовувався б колорит життя українського селянства. Фактично, ця виставка мала офіційну назву “Перша Південноросійська виставка ужиткового мистецтва і кустарних виробів” й проходила в лютому-травні 1906 р. в Києві [10, с. 109]. З метою підготовки цієї виставки Іполит Чеславович пропонував набір різних квіток для прикрасення стелі, образів тощо. Також пропонував намалювати заставки для каталогу виставки [16, арк. 1]. Він намагався підібрати вироби подільських умільців, які, на його думку, могли своєю оригінальністю прикрасити виставкові стенди. Зокрема, Іполит Чеславович очікував поради М.Біляшівського як зміцнити “гарну церковку з болота”, яку виліплював місцевий хлопчик, так, щоб її можна було довести до Києва [16, арк. 3].

Він готувався особисто супроводжувати до Києва власну колекцію писанок та опікувався проблемою доставки “весільного гільця”, яке було надто важким, але, за висловом І.Зборовського, вартим того, щоб його оглянули учасники виставки, бо то була “гарна штука” [16, арк. 2 зв.]. Аналіз обставин дає підстави стверджувати, що І.Зборовський відбув до Києва й брав участь у цій виставці.

За повідомленням О.Попельницької, влаштована в 1906 р. виставка стала “зоряним часом” М.Біляшівського [10, с. 109] й, безперечно, була яскравим заходом щодо популяризації української культури. Серед кращих збирачів експонатів значилися брати Щербаківські, В.Бутович, Г.Александрович, В.Підгаєцький, М.Біляшівський та І.Зборовський, що, на наше переконання, засвідчує належність останнього до числа відданих подвижників національного музеєзнавства.

Слід зазначити, що питання діяльності українського музею в Києві глибоко хвилювало І.Зборовського. Особливо болісно він сприймав безпідставні нападки на М.Біляшівського, які відбувалися восени 1906 р. В листі від 27 жовтня 1906 р. він благав Миколу Федотовича не покидати музей, адже, на його переконання, весь скарб, “зібраний з такою любов’ю”, якийсь Кулаковський “...позакидає десь у льохи, щоб там не смерділа Україна” [17, арк. 1]. Він був переконаний, що музейну справу не можна покидати й “що тільки смерть може вирвати кожного з нас із цього святого діла” [17, арк. 1зв.].

Іполита Чеславовича також хвилювала доля його власних збірок (ймовірно, колекції писанок та інших поки що невідомих нам зібрань – В.Р.), які на той час експонувалися в Києві. Він намагався отримати пораду Миколи Федотовича про доцільність зберігання їх у Київському музеї, чи передачі власних надбань до товариства “Просвіта”. Іполит Чеславович з великою любов’ю ставився до своїх збірок, називав їх своїми дітьми й прохав М.Біляшівського залишитися працювати в музеї і тим забезпечити їхню недоторканість. Залишаючи свої надбання у фондах музею під керівництвом Миколи Федотовича, І.Зборовський бажав, щоб його “...праця служила на добро України” [17, арк. 1 зв.].

Після успішного проведення Київської виставки протягом наступних років Іполит Чеславович продовжував збирати в різних куточках Південно-Східного Поділля зразки художніх і художньо-промислових виробів та кращі з них направляв до музею. Зокрема, в одному з листів він повідомляв, що придбав “цікаво дюрковане решето” та замалював його ескіз [16, арк. 2]. В іншому посланні (без дати) І.Зборовський сповіщав, що серед експонатів, які він направляє до музею, є 3-и вишитих сорочки: “1 [одна] “пазуха”... і 2 [дві] “маніжки” [18, арк. 1]. На його думку, їх потрібно виставляти в експозиціях кустарного відділу музею та продавати охочим їх придбати, адже в регіоні є майстрині, які будуть виготовляти ці вироби у достатній кількості.

Вивчення інформації, наданої у вищезгаданому листі (без дати), зокрема, очікування народження першої дитини (“сподіваюся щодень гостя” та пропозиція дружини взяти “за кума” М.Біляшівського) свідчить, що послання до Миколи Федотовича написано в 1906 р. Підтвердженням цьому є відомості з інших джерел про те, що первісток у родині Іполита та Фросини Зборовських з’явився саме у цьому році [19]. Тому можна стверджувати, що лист №1077 у фонді М.Біляшівського Інституту рукопису Національної бібліотеки імені В.Вернадського був написаний саме в 1906 р. [18].

Встановлення цієї дати надає підстави визначити час появи ще одного ескізу І.Зборовського, який він зробив на місці стародавнього поховання, що було виявлено робітниками того ж року, при забудові власної хати. В цьому ж листі він описував, що при копанні ями на його земельній ділянці, знайшли “покійника, що лежав на правому боці, з підігнутими ногами і з руками вздовж тіла, головою на Захід” [18, арк. 2 зв.]. В описовій частині цього ескізу він детально проінформував М.Біляшівського про ритуальну атрибутику, знайдену біля покійника, та висловив жаль про те, що робіт-

ники розламали 7 кілець під час спроби визначення їх цінності (“чи не золоті”) [18, арк. 3].

Водночас, організувавши охорону поховання, І.Зборовський наполегливо прохав М.Біляшівського прибути до Яланця і провести відповідне дослідження, мотивуючи це тим, що він “особисто не має наукового досвіду до цієї справи” [18, арк. 2]. Однак, достовірної інформації про приїзд фахівців або інших відомостей з приводу дослідження цієї знахідки знайти не вдалося. Ймовірно, І.Зборовський залишив їх для власних потреб і згодом використовував в експозиціях заснованих ним музеїв.

Слід зазначити, що протягом 1902–1909 рр. І.Зборовський підтримував дружні стосунки з відомими українськими діячами культури і мистецтва. В його листах до М.Біляшівського згадувалися прізвища та передавалися вітання К.Моценку – музеєзнавцю, етнографу й досліднику українського народного мистецтва, Д.Щербаківському – відомому мистецтвознавцю та фахівцю музейної справи, Ю.Чернявському та Ю.М.Маківському – активним збирачам старовини та помічникам директора музею. Крім того, в листах підтверджується обопільне листування між ними, що свідчить про широке коло знайомств І.Зборовського в середовищі відомих в Україні діячів науки і культури.

З іншого листа (без дати) стало відомо, що українська музеєзнавча громада визнала заслуги І.Зборовського й ухвалила рішення про прийняття його в члени наукового товариства. Ймовірно, мова йшла про “Київське товариство старожитностей і мистецтв”, статут якого і свідоцтво про прийняття він отримав від М.Біляшівського. З цього приводу Іполит Чеславович висловлював Миколі Федотовичу щиру подяку і запевнив, що буде намагатися “заслужить перед Товариством цю пошану” [14, арк. 1]. В іншому листі, датованому 20 листопада 1907 р., він ще раз висловив вдячність за велику “честь, якою Ви і К. тов. старовини вшанували мене наперед, приймаючи мене до свого гурту” [15, арк. 1 зв.]. Безперечно, ця подія стала підтвердженням високої оцінки і визнання праці І.Зборовського з боку української культурницької громади.

Аналіз інформації, поданої в листі без дати (од. зб. №1078), в контексті подій, що відбувалися в цей час у Києві, надають підстави визначити дату написання цього послання. Відтак, згадка про орнаменти, які І.Зборовський бачив на виставці, тобто, у лютому-травні 1906 р., та повідомлення М.Біляшівського про влаштування сховища для кустарно-промислових виробів, на нашу думку свідчать, що лист був написаний в другій половині 1906 р.

Зазначимо, що в другій половині 1906 р. І.Зборовський продовжував співпрацю з Київським музеєм і для накопичення експонатів “домового промислу” пропонував налагодити виробництво вишивок, ткацьких виробів та інших речей у виконанні сільських майстринь з Поділля. Зокрема, його зацікавило виробництво доріжок на підлогу в стилі так званих “синіх рушників” [14, арк. 1]. Крім цього, він пропонував виготовляти вишиті мережані “лямівки”, які прикрашають жіночі блузи. На думку І.Зборовського, вони користувалися б великим попитом, адже подільські майстрині вишивають їх “дуже красно” [14, арк. 1 зв.].

Вивчення епістолярної спадщини І.Зборовського показує, що починаючи з другої половини 1906 р. контакти між ним і М.Біляшівським послабшали. Він почав рідше переписуватися з директором музею й у наступному листі, датованому 20 листопада 1907 р., мотивував причину затримки так: “Купив я в Яланці десятину землі ...і всеньке літо проводив коло будівлі хати”. Відсутність підрядчика і будівництво житла за власним проектом примусили його “покинути все і затягнути роботу аж досі” [15, арк. 1]. Крім того, писав Іполит Чеславович, батько подарував йому парового млина, що знаходився в Криничках, й тому довелося будувати нове приміщення в Яланці та переносити туди обладнання. До осені 1907 р. він цю справу завершив і налагодив виробництво борошна, що принесло йому досить відчутні доходи й надало можливість завершити будівництво хати.

У цьому ж листі І.Зборовський висловив впевненість, що після завершення господарських справ, він зможе “вільніше розглянутись по світі оком маляра і збирача” та більш наполегливо працюватиме над вивченням культурної спадщини українського народу [15, арк. 1 зв.]. Зокрема, його зацікавила українська орнаментика і він прохав М.Біляшівського надіслати йому новий альбом із зразками цього мистецтва, що вийшов друком у Полтаві [15, арк. 2].

Із листа відомо, що І.Зборовський весь вільний час використовував для закінчення праці “Історія культури”, яка, за його задумом, була призначена для широкої читацької аудиторії. До речі, рукопис цієї розвідки весною 1907 р. він надіслав до музею і прохав повернути для доповнення [15, арк. 1 зв.]. На жаль, нам невідома його подальша доля (або друкованого видання) й тому, на нашу думку, бачиться доцільним провести відповідний пошук цієї, без сумніву унікальної роботи І.Зборовського.

Аналіз виявлених листів періоду 1908–1909 рр. свідчить, що Іполит Чеславович більше часу витрачав на кооперативні справи та опікувався проблемами власного млина, називаючи його “доброчинцем і загалом

тяжким ворогом” за те, що він завдавав стільки клопоту, що обмежував можливість відписувати на листи [17, арк. 2]. Водночас, він не полишав краєзнавчих досліджень і, за завданням М.Біляшівського, продовжував збирати відомості про пам’ятки історії та окремі неординарні явища на теренах регіону. Так, у посланні від 24.12.1908 р. І.Зборовський запрошував відвідати с.Кринички, де ще збереглися 8 курганів, насипаних поруч один біля одного й які, за його переконанням, могли зникнути внаслідок їх розорювання. Він також повідомляв, що “поблизу Яланця теж є цікаві кургани і місця де знаходяться черепки передмікенської культури” [17, арк. 1].

Протягом цього часу І.Зборовський виявляв велику зацікавленість до пам’яток історії, зокрема, стародавніх церков та інших культових споруд. Зокрема, він сповіщав М.Біляшівського про те, що в “с.Якубівці дуже цікава церковця, яка має, як кажуть, 320 літ, 3-х банна з дзвіничкою. Оце весною чи літом її мабуть будуть розбирати” й тому запрошував М.Біляшівського прибути до нього в гості й особисто провести відповідні дослідження. Дійсно, за описом Ю.Сіцінського, в с.Якубівці (нині частина с.Михайлівки Бершадського р-ну) існував такий храм на честь “Рождества Святої Богородиці”, але лише зі 130-літньою історією від часу забудови. Однак, змальовуючи храм, дослідник звертав увагу на іконостас: “старовинний чотирьохярусний, багатий різьбою і позолотою” [19, с. 645]. Тому можна висловити думку, що церква була зведена ще раніше від 1775 р., вказаного Ю.Сіцінським, а іконостас був перенесений з існуючого попереднього храму. Також має під собою підстави припущення, що у повідомленні І.Зборовський навмисне “допустив помилку”, аби старовиною зацікавити М.Біляшівського.

Проте, вивчення опублікованих матеріалів щодо життя та діяльності Миколи Федотовича свідчить, що навесні 1909 р. директор музею був заклопотаний розкопками в урочищі Церковите біля сіл Терехтемирів і Монастирок Канівського повіту на Київщині. Водночас він займався підготовкою експонатів для участі у виставці іграшок, яку проводила Московська земська управа [10, с. 114]. Тому, ймовірно, Микола Федотович не мав змоги відвідати Яланець і ці задуми Іполита Чеславовича залишилися нездійсненими. До того ж, аналіз історичної літератури та опублікованих матеріалів, зокрема дослідження М.В.Потупчика [20], свідчать, що протягом того часу в цьому регіоні археологічних розкопок ніхто не проводив. Тому, на нашу думку, виявлені І.Зборовським пам’ятки історії залишилися поза науковим обігом й, можливо, були втрачені назавжди.

Слід зазначити, що І.Зборовський значну кількість часу витрачав на вивчення подій у релігійному світі, зокрема, цікавився діяльністю так званого “святого”, який з’явився на теренах Поділля в 1908 р. Передував цій події лист М.Біляшівського, в поле зору якого потрапили відомості про художні та кустарні вироби цього самородка у вигляді збірки (колекції) під назвою “Ломаки” [17, арк. 1]. Вочевидь, що Микола Федотович доручив І.Зборовському провести розвідку, ознайомитися з особливостями його творчості та з цього приводу висловити свої міркування.

У листі до М.Біляшівського від 24.12.1908 р. Іполит Чеславович писав наступне: “Щодо Ломак, автор її родом з с.Романівки Ольгопільського пов. [нині Бершадського р-ну], зветься Семен Вешенський, письменний. ...Робить з себе святого (мало не Ісуса), ходить навіть зимою босий в старому підряснику, живе в печері, викопаній власноручно” [17, арк. 1 зв.]. Іполит Чеславович зробив висновок, що він ніколи не “читав історію культури і взагалі чи тямить що це слово означає”. Характеризуючи фізіологічний стан цього дивака, зазначав: “проповідує пости, аскетизм, особливо ненавидить лайки, клятви тощо, сам, одначе, не цурається добре попоїсти, як хто почастує, і не пропустить й одної молодичі чи дівки, щоб не позалицятися і то з найповажнішими намірами” [17, арк. 1 зв.].

Аналізуючи вищенаведену інформацію, та вивчивши низку інших документів та матеріалів, вдалося встановити, що описаний І.Зборовським дивак був одним із прихильників віросповідання ієромонаха Інокентія [Іван Левізор (1875–1917), родом з с.Косоуци, нині Сорокського р-ну Молдови], яке набуло поширення в Балтському повіті і згодом отримало назву “Балтського психозу” [21]. Зусиллями цього самосвята, що виголошував полум’яні промови молдавською мовою, проповідував постійний піст, закликав відмовлятися від шлюбів та сталого сімейного життя, цей релігійний рух у 1909–1913 рр. набув неабиякого поширення й організувався в потужну секту так званих “інокентіївців”. Саме в основі їх ідеології лежали аскетизм, відмова від майна та проповідувався ритуальний аморалізм, тобто, масові сексуальні оргії тощо. Тому, не викликає сумніву, що Семен Вешенський був одним із найбільш популярних і талановитих прихильників цього руху, і намагався свої психологічні розлади втілювати в різні власноручні художні вироби.

На жаль, нам не вдалося знайти інформацію про творчість цього унікалу. Однак, у листі І.Зборовський відзначав, що був вражений виробами, особливо, характером різьби цього дивака, що “нагадує мексиканську і перуанську, наче зроблена одними руками” [17, арк. 1 зв.]. Ймовірно, М.Біляшівсь-

кий у листі до І.Зборовського висунув власну гіпотезу щодо схожості, оглянутих ним візерунків, зі зразками творчості латиноамериканських племен. У свою чергу, Іполит Чеславович, розглядаючи палітру українських вишивок з орнаментами дикунів Полінезії та інших народів, спробував провести певну аналогію між ними. З цього приводу він писав, що “примітив чимало мотивів теж екзотичного походження майже цілком ідентичних з нашими українськими мотивами”. Для підтвердження думки він пропонував порівняти “рис. орнаменту племені карайя” з українськими орнаментами. Зокрема, перебуваючи 8 років поспіль у Німеччині, він оглядав у Національному музеї вишивки, “які дуже подібні до наших” [17, арк. 1 зв.].

Отже, не вдаючись до оцінки цієї гіпотези (це справа фахівців), не викликає сумніву, що І.Зборовський був глибоко обізнаний в історії культури народів світу, володів неабиякими знаннями з мистецтва орнаментики й, безперечно, був висококваліфікованим фахівцем щодо оцінки кустарно-промислових виробів та зразків старовини.

Слід зазначити, що в 1909 р. І.Зборовський продовжував збирати експонати для музею та направляв найкращі зразки народної творчості для участі у виставках. Так, в листі до М.Біляшівського від 4 квітня він прохав повернути власниці Агафії Кострової позичену “намітку”, яку вона бажає використати в шлюбному обряді [22, арк. 1]. З тексту цього короткого послання відчувається, що Іполит Чеславович вже був заклопотаний іншими справами, і його співпраця з М.Біляшівським йшла до згортання. Про це свідчить відсутність переписки між ними в період 1910–1916 рр., принаймні, нам не вдалося знайти жодного листа. Крім того, матеріали дослідження життя та діяльності І.Зборовського в зазначений період підтверджують, що у цей час він сповна поринув у кооперативні справи й згорнув співпрацю з Київським музеєм під керівництвом М.Біляшівського.

Отже, аналіз виявленої епістолярної спадщини І.Зборовського показує, що у 1902–1909 рр. він активно співпрацював з М.Біляшівським та був кореспондентом-збирачем експонатів для виставкової діяльності Київського міського музею. Зокрема, йому вдалося знайти і поповнити фонди музею значною кількістю предметів старовини та кращими зразками кустарно-промислових виробів населення Подільського краю. І.Зборовський підтримував безпосередні контакти з провідними українськими вченими в різних галузях мистецтвознавства та вітчизняної науки і культури, став членом “Київського товариства старожитностей і мистецтв”, що свідчить про гідну оцінку його внеску у збереження пам’яток старовини та розвитку національного музеєзнавства.

Джерела та література:

1. Інститут рукописів Національної бібліотеки України імені В.Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф. XXXI. – Спр. 1418.
2. Рекрут, В. Будівничий кооперації Поділля – Іполит Зборовський / В. П. Рекрут // Подільська старовина: наук. зб. / Вінниц. обл. краєзн. музей. – Вінниця : ДП “Державна картографічна фабрика”, 2008. – Вип. IV. – С. 277-296.
3. Степаненко, А. Пам’ять про батька / Аркадій Степаненко // Вогні комунізму. – 1989. – 5 жовт.
4. Шевчук, Ф. Справа Іполита Зборовського / Федір Шевчук // День. – 2011. – 28-29 січ.
5. Рекрут, В. П. Іполит Зборовський / В. П. Рекрут // Українські кооператори: іст. нариси. – Л. : Вид-во Львівської комерційної академії, 2007. – Кн. 3. – С. 97-109.
6. Яненко, А. С. Тульчинський округовий краєзнавчий музей в контексті музейної археології радянської України (1920-ті рр.) / А. С. Яненко // Археологія: спадок віків: матер. міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених. – К., 2001. – С. 247-251.
7. Кокус, В. В. Роль окружних краєзнавчих товариств Поділля в розвитку географічних досліджень краю в 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. / В. В. Кокус : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua.
8. Дідух, Л. В. Біляшівський М.Ф. у науковому, культурному та громадському житті України (кінець ХІХ – перша чверть ХХ ст.); автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / Л. В. Дідух; Нац. ун-т “Киево-Могила. Академія”. – К., 2005. – 17 с.
9. Ковалевська, О. О. Діяльність Миколи Біляшівського в роки Першої світової війни / О. О. Ковалевська // Укр. іст. журн. – 2008. – № 2. – С. 119-128.
10. Попельницька, О. О. М.Ф.Біляшівський – перший директор Національного музею України / О. О. Попельницька // Там само. – С. 100-118.
11. Сіцинський, Ю. А. Археологічна карта Подільської губернії: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.tovtry.km.ua/ru/history/secinski/allbook.html](http://www.tovtry.km.ua/ru/history/secinski/allbook.html).
12. Біляшівський М. Ф. // Матеріал з Вікіпедії: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
13. И. З. Кое-что о писанках / И. З. // Подольские епархиальные ведомости. – 1902. – № 15. – С. 363-367.
14. ІР НУБВ. – Ф. XXXI. – Спр. 1078.
15. Там само. – Спр. 1074.
16. Там само. – Спр. 1071.
17. Там само. – Спр. 1072.

17. Там само. – Спр. 1070.
18. Там само. – Спр. 1077.
19. Приходы и церкви Подольской епархии / под ред. Евфимия Сецинского. – Біла Церква : Вид. О. Пшонківський, 2008. – С. 645.
20. Потупчик, М. В. Археологічні дослідження на Вінниччині в 1920-х – першої половини 1940-х років ХХ ст. / М. В. Потупчик, М. Є. Потупчик // Подільська старовина. – 2008. – С. 53-72.
21. Нехамкин, С. Дети “Шестикрылого” / Сергей Нехамкин // Аргументы недели. – 2008. – 1 окт.
22. ІР НБУВ. – Ф. XXXI. – Спр. 1076.

Summary

Ipolyt Zborovskiy's letters to M. Bilyashivsky are analyzed, their collaboration in carrying out the formation of Ukrainian museum fund is interpreted.

Key words: epistolary heritage, Ipolyt Zborovskiy, Mykola Bilyashivsky, museum exhibits, cottage industry wares.

Одержано 3 жовтня 2011 року

УДК 37(477.3)“1918”

О.М.Кравчук, Н.М.Мельник

Культурно-освітня діяльність В.Приходька на Поділлі в добу гетьманату 1918 р.

У статті висвітлюється культурно-освітня діяльність В.Приходька на Поділлі в добу гетьманату 1918 р., показано розвиток освіти, видавничої справи, позашкільна робота земства в регіоні.

Ключові слова: В.Приходько, освіта, курси українознавства, “Прогресивіти”, земство.

Сучасна історична наука велику увагу приділяє висвітленню діяльності регіональної еліти. До таких її представників на Поділлі відноситься і Віктор Кіндратович Приходько (1886–1982) – один з чільних діячів україн-

ського руху в краї у 1906–1920 рр., який пройшов шлях від діяча Подільської “Просвіти” (з 1906 р.) до голови Подільського земства (1918–1920 рр.). В історіографії його діяльність представлена або в загальних працях з історії земств і освіти цього періоду або в біографічних нарисах (О.Завальнюк і Б.Стецюк¹, Б.Кушнір і Ю.Телячий², О.Завальнюк, О.Комарніцький і Б.Стецюк³, К.Завальнюк⁴, М.Баюк⁵, В.Гудима⁶, О.Кравчук⁷, В.Коваль⁸, В.Коцюк і І.Рибак⁹, М.Кукурудзяк і М.Собчинська¹⁰, В.Лозовий і В.Нестеренко¹¹, О.Малюга¹², В.Моздір¹³, Є.Мельник¹⁴, А.А.Трембіцький¹⁵ та інші). У цих працях охарактеризовано різні напрямки діяльності В.Приходька на Поділлі, проте окремої праці, присвяченої найбільш продуктивному часу його української національно-культурної роботи – в добу гетьманату – присвячено не було. Враховуючи це, автори поставили перед собою мету висвітлити головні віхи культурно-освітньої діяльності В.Приходька на Поділлі у 1918 р.

Головні напрямки роботи В.Приходька в земстві на 1918 р. визначили губернські земські збори у Вінниці (22–27 квітня 1918 р.), після яких відбувся гетьманський переворот. Звітуючи на зборах як голова відділу народної освіти губернського земства про здійснену роботу, В.Приходько виступив із низкою проєктів з подальшого розвитку освіти¹⁶, які були схвалені та опубліковані окремим виданням у 1918 р.¹⁷. Зокрема, докладом №35 було асигновано 3 тис. крб. на курси українознавства для службовців земства. За докладом №58 23 квітня 1918 р. було вирішено реорганізувати відділ освіти на два відділи – Шкільної освіти (21 особа) та Позашкільної освіти (27 осіб) з підвідділами фінансовим, видавничим, шкільно-будівничим, дошкільного виховання, шкільної статистики, центральним книжковим складом з майстернею шкільних приладів. Крім того, було прийнято рішення видавати журнал “Село”¹⁸. За докладом №68 22 квітня 1918 р. було асигновано 120 тис. крб. на організацію курсів українознавства для вчителів народних шкіл, а докладом №70 – 34 500 крб. – для вчителів вищих початкових шкіл. За докладом №74 26 квітня 1918 р. було виділено 1 млн. крб. на заснування Кам’янець-Подільського університету. Прикметно, що докладом №75, схваленим 24 квітня 1918 р., земство асигнувало 100 тис. крб. на відкриття народного університету у Вінниці, де мали проводитися “курси по кооперації, бухгалтерії, курси, що будуть випускати спеціалістів земського діла, інструкторів по позашкільній освіті і т. інш.”¹⁹. За докладом №76, прийнятим 24 квітня 1918 р., земство виділяло головним “Просвітам” Поділля – Кам’янецькій і Вінницькій – по 10 тис. крб. Крім того, за докладом В.Приходька 26 квітня 1918 р. на допомогу

Українській гімназії при “Просвіті” земство надало 5 тис. крб.²⁰.

У цей час на зборах постало питання обрання нового голови Подільської губернської управи (попередній голова – П.Александрова – 19 березня 1918 р. подав прохання про відставку). З огляду на величезний обсяг зробленої В.Приходьком роботи, губернські збори 25 квітня 1918 р. саме його обрали головою управи, яку він очолював до 20 липня 1920 р.

До гетьманату П.Скоропадського Віктор Кіндратович поставився негативно, вважав його реакційним, інспірованим поміщиками з метою ліквідації української державності. Водночас, В.Приходько відзначив певні риси стабілізації в цей час: “минаючи всі перешкоди, саме в 1918 р., так би мовити, за гетьмана Скоропадського, в місяцях травні-листопаді, пощастило перевести на Поділлю дуже велику роботу. Передусім тому, що на Україні панував відносний спокій, ходили потяги, функціонувала пошта, виходили часописи, селянство, хоч розчароване і тероризоване, працювало на своїй землі – був урожай і не було голоду та стихійних нещаст”²¹. Одночасно він вважав, що загалом гетьманат був антиукраїнським, оскільки “було організоване полювання на українську інтелігенцію з метою ліквідації цілого “українства” з його державою. Але інерція розколиханої в 1917 р. національної стихії вже була занадто сильна, щоб її спинити. Хоча головних діячів по повітах ліквідували, та всюди по школах, гімназіях, кооперативах, по містечках і селах, все-ж сиділи українці і “не давалися”²². У травні-червні 1918 р. В.Приходьку неодноразово доводилося звертатися до губернського старости Поділля С.Кисельова з приводу арештів українських земських діячів. Завдяки цьому втручання їх було звільнено і влаштовано В.Приходьком на роботу до губернської управи. Йдеться, зокрема, про таких земців, як Я.Огороднік, В.Гут-Ковальов та інші.

“Головна моя увага була скерована на народню освіту, як засіб національного освідомлення населення, без чого не може існувати національна держава” – констатував пізніше В.Приходько. Схвалені у квітні 1918 р. земськими зборами рішення були реалізовані, починаючи з травня, і саме Віктор Кіндратович відповідав за нові проекти, оскільки в силу різних обставин, з 5 осіб губернської управи постійно в ній працювали лише В.Приходько і Юрій Олександрович Богацький²³. Віктор Кіндратович згадував: “Працю з Богацьким ми поділили так, що він полагджував всі біжучі справи, а я ініціював та організував усі нові галузі”²⁴.

Влітку 1918 р. було реорганізовано губернський відділ освіти. Новий Відділ шкільної освіти очолив С.М.Іваницький²⁵. Він займався, переважно, організацією вищих початкових шкіл (5–7 роки навчання). Завдяки

його діяльності кількість вищих початкових шкіл на Поділлі за 1917–1920 рр. потроїлася: з 60 до 180²⁶. У добу гетьманату чисельність цієї ланки освіти збільшилася з 114 до 142, також на Поділлі було відкрито 31 нижчу початкову школу (1–4 роки навчання) і 30 середніх шкіл (8–11 класи)²⁷.

Головою підвідділу нижчої початкової школи став Сергій Олександрович Козицький, учитель народних шкіл. Завданням підвідділу, за сподами В.Приходька, було “обслідування хиб і потреб народнього шкільництва і запровадження, в порозумінні з повітами, різних поліпшень, як що до програм і методів навчання, кращих підручників і подібне”²⁸. За Другої УНР у 1918–1919 рр. С.Козицький був комісаром освіти у Кам’янецькому повіті²⁹.

Новоутворений підвідділ домашніх промислів та професійної освіти очолив галичанин Осип Білоскурський³⁰. Підвідділ організував вечірні школи, курси для дорослих, де їх слухачі могли здобути початкову або навіть середню освіту³¹. У травні і вересні 1918 р. він спільно з “Просвітою” провів курси українознавства для урядовців.

Підвідділ шкільного будівництва був створений з метою, щоб, за словом В.Приходька, “щоб нові школи були будовані в українському стилі”³². На його завідування був запрошений молодий архітектор Володимир Січинський, в подальшому відомий учений-професор, історик українського і світового мистецтва. В.Січинський працював в губернській земській управі з 11 травня 1918 р., а через деякий час очолив шкільний будівельний підвідділ управи³³. Працюючи на цій посаді, при виготовленні власних або розгляді інших проєктів В.Січинський намагався зберегти в них існуючі або привнести українські національні традиції. Влітку 1918 р. він обстежив і накреслив точний план Кам’янець-Подільської фортеці та виготовив проєкт її реставрації, який відправив у відділ охорони пам’яток старовини Міністерства освіти професору М.Біляшівському³⁴. Як секретар місцевої “Просвіти” В.Січинський 23 вересня 1918 р. підписав звернення від імені цієї організації (разом з Подільським церковно-археологічним товариством, Подільським товариством охорони пам’яток старовини і мистецтв³⁵) до Відділу охорони пам’яток Головного управління мистецтв Міністерства народної освіти з проханням не влаштовувати у Кам’янець-Подільській фортеці в’язницю чи казарми. У листі висловлювалася ідея створити з Кам’янецької фортеці музей або архів³⁶. Уже незабаром Відділ охорони пам’яток зробив перші кроки для реалізації цієї ідеї й звернувся до Міністерства юстиції та Військового міністерства з нагадуванням про

неприпустимість неправильного використання фортеці, запропонувавши доручити догляд за її станом товариству “Просвіта”³⁷.

На запрошення В.Приходька з літа 1918 р. завідуючим видавничим підвідділом Губернської народної земської управи став Василь Андрієвич Сочинський. Він розгорнув активну видавничу діяльність. Організував роботу орендованої земством друкарні колишнього Свято-Троїцького Братства, і друкарні Губерніяльного Правління, яка перейшла до земства. На них працювало біля 180 осіб³⁸. Земство видавало значну кількість навчальної літератури, якої вистачало навіть на потреби сусідніх губерній. 1918 р. Подільська народна управа видала 34 книг (1917 р. – 20)³⁹. З метою зберігання книг при Губерніяльній Управі була утворена нова допоміжна інституція – Центральний книжний склад. Завідуючим цієї установи був Микола Іванович Біляїв⁴⁰.

Відділ позашкільної освіти губернського земства очолив виходець з Вороніжчини Аркадій Петрович Животко, який був членом Української партії соціалістів-революціонерів, Центральної Ради, а влітку 1918 р. приїхав до Кам’яця-Подільського. За спогадами В.Приходька, “в його особі Управа придбала дуже цінного співробітника, ідейного, живого, енергійного, що хотів зробити у своїй галузі якнайбільше. Він відразу заснував у Кам’яці дитячий садок, що, в ідеї, мав бути зразком та досвідним полем для подібних садків по губернії. До садка зголосилося багато дітей, було виписано завідуючу, панну, з відповідною освітою і справа реально розпочалася”⁴¹. Відкриття управою спільно з “Просвітою” в Кам’яці у липні 1918 р. дитячого садка, який відвідувало в середньому 30 дітей, переважно, з незаможних, родин було першим кроком у створенні мережі дошкільних виховних закладів. Управа виділила дітям на взуття і одяг 2 500 крб.⁴². У серпні 1918 р. відділ позашкільної освіти організував доставку в села книжок “спеціально запрошеними книгоношами”⁴³. Про їх роботу лаконічно повідомила своїх читачів у липні 1918 р. газета “Слово Подолии” (Вінниця): “... Кам’янець-Подільським губернським земством організовані в повітах 65 книгонош, попит на книжки в селах великий, розходяться переважно історичного змісту і з природознавства...”⁴⁴. Рада Міністрів також підтримувала організації, що займались розповсюдженням книг серед населення. Так, “Спілці книгонош” уряд надав 20 жовтня 1918 р. фінансову допомогу в сумі 110 тис. крб. Крім того, А.Животко був відповідальним секретарем газети “Життя Поділля” (органу Подільської “Просвіти”)⁴⁵.

“Просвітам” відводилися важливі завдання в позашкільній освіті. Губернська управа у листопаді 1918 – березні 1919 р. допомогла книжками 124

“Просвітам” краю на суму 5156 крб.⁴⁶. Так, на початку листопада 1918 р. В.Приходько від імені Подільського земства повністю закупив в уродження Нової Ушиці П.Кукурудзи, виданий ним за власні кошти 5 тис. тираж книги С.Руданського “Лірика, співомовки та байки”. Останній виручені кошти передав на заснування “Просвіти” у с.Глібові Ушицького повіту⁴⁷.

Крім того, підтримка “Просвіт” здійснювалася В.Приходьком і особисто перед адміністрацією губернії. 23 серпня 1918 р. він звернувся до губернського старости Поділля з проханням зробити розпорядження не чинити перешкод у діяльності “Просвіт”⁴⁸. С.Кисельов направив відповідне розпорядження повітовим старостам і Державній Варті. Окрім того, від імені Подільської губернської народної управи В.Приходько підписав 27 серпня 1918 р. “Панові Подільському губерніяльному старості українського громадянства на Поділлію меморандум”⁴⁹, де висловлювався протест політиці влади, невдоволення репресіями адміністрації та ставились вимоги до виправлення становища.

Потреба створення спеціалізованого періодичного видання, де б містились методичні поради, пропагувались нові методи педагогічної роботи тощо сприяла появі журналу “Освіта”, який земство систематично видавало у листопаді 1918 – березні 1919 рр.⁵⁰. Його відповідальним редактором був обраний Віктор Кіндратович⁵¹. Перший номер цього двотижневого педагогічного журналу вийшов 15 листопада 1918 р.⁵². Також у листопаді 1918 р. було відновлено видання часопису “Економічне життя Поділля”, відповідальним редактором якого став Віктор Приходько⁵³. Віктор Кіндратович був також членом редакційної колегії газети “Село”, перший номер якої вийшов 22 листопада 1918 р.⁵⁴.

Важливу роль відіграло губернське земство у становленні Кам’янець-Подільського державного українського університету. Особисто В.Приходько сприяв проведенню ремонту приміщення університету, на що земство асигнувало 71 тис. крб., а 129 тис. крб. планувало виплатити до кінця року⁵⁵. Земство також подарувало бібліотеці університету 475 книг⁵⁶. До дня відкриття першого на Поділлі вищого навчального закладу Губернське земство випустило велику одноденну газету “Свято Поділля”, в якій було подано історію заснування університету і біографії ректора та професорів⁵⁷.

Сам В.Приходько брав участь у святі відкриття університету 22 жовтня 1918 р., виступив з промовою і привітав “нове огнище рідної культури”, побажав “йому найжвавішої праці на користь свого народу і цілої люцкості в тім глибоко демократичнім і щиро гуманнім напрямку, який заповідає вся історія нашої Великострадальниці Матері-України”. Віктор Кін-

дратович образно назвав університет мечем рідної культури, під обороною якого “піде наш народ у мандрівку століть, в ту ясну будучину, коли –
– “На оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати
І будуть люди на землі...”⁵⁸.

Чимало з 400 службовців земства навчалося в університеті, який з врахуванням їх професійної зайнятості, “рішив провадити навчання ввечері”⁵⁹.

Одним з показників величезної роботи земства щодо розвитку освіти є розміри її фінансування. Так, витрати Подільської губернської народної управи на освіту порівняно з 1917 р. у 1918 р. зросли майже на 1 000 % – з 173405 карб. до 1 724 546⁶⁰.

До кінця 1918 р. українська шкільна система на Поділлі була в основному сформована. Вона об’єднувала 2 935 початкових, 142 вищих початкових і 83 середні школи⁶¹. Серед початкових і вищих початкових шкіл досить значний відсоток утримувався повністю або частково за рахунок земських установ. З числа середніх навчальних закладів лише 4 були земськими, ще 2 – утримувалися спільно земськими і міськими самоврядуваннями, що дозволили О.Завальнюку і Б.Стецюку зробити обґрунтований висновок про пріоритетність розвитку початкової освіти в діяльності земств⁶².

Отже, в добу гетьманату 1918 р. В.Приходько продовжував працювати на українській громадсько-політичній і культурно-освітній ниві. Особливо важливе значення для розвитку української культури мала його позиція в справі захисту перед гетьманською владою українських земців, залучення їх до роботи в губернській управі, структурній реорганізації губернської управи, яка завдяки цьому справді перетворилася в координаційну культурно-освітню установу Поділля. Особистий внесок В.Приходька торкався всіх галузей народної освіти і став важливою основою її розвитку в непросту добу боротьби за українську державність у 1918–1920 рр.

Примітки:

1. Завальнюк, О. Віктор Приходько і заснування Кам’янець-Подільського державного українського університету (1918 р.) / О. Завальнюк // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. Вип. 15. – К., 2003. – С. 31-36; Завальнюк, О. М. Земства Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр. / О. М. Завальнюк, В. Б. Стецюк. – Кам’янець-Подільський, 2009. – 220 с.

2. Завальнюк, О. М. Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920 рр.) / О. М. Завальнюк, Ю. В.

Телячий. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2001. – 212 с.; Кушнір, Б. М. Українізація культурно-освітнього життя на Хмельниччині в 1917–1920 рр. / Б. М. Кушнір, О. М. Завальнюк // *Культура Поділля: історія і сучасність*. – Хмельницький, 1993. – С. 291-294.

3. Завальнюк, О. *Минуле і сучасне Кам'янця-Подільського: політики, військові, підприємці, діячі освіти, науки, культури й медицини: Історичні нариси* / О. Завальнюк, О. Комарницький, Б. Стецюк. – Вип. 2. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2007. – 452 с.

4. Завальнюк, К. В. *Вінниця у добу національно-демократичної революції: 1917–1920 рр.* // *Вінниця: Історичний нарис* / К. В. Завальнюк – Вінниця, 2007. – С. 127-154.

5. Баюк, М. І. *Культура і освіта на Поділлі в 1917–1920 рр.* / М. І. Баюк // *Історія України. Маловідомі імена, події, факти: 36. ст.* – К., 1996. – Вип. 9. – С. 156-176.

6. Гудима, В. В. *Культурно-просвітницька діяльність Подільської губернської народної управи в добу Директорії УНР (листопад 1918 – листопад 1920 рр.)* / В. В. Гудима // *Освіта, наука і культура на Поділлі. 36. наук. праць. Т. 14.* – Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 104-113.

7. Кравчук, О. *Губернський староста Поділля С.Кисельов в спогадах голови самоврядування регіону В.Приходька (1918 р.)* / О. Кравчук // *Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції.* – Кам'янець-Подільський, 2010. – С. 636-648.

8. Коваль, В. В. *Журнал “Освіта” та освітні процеси на Поділлі (кінець 1918 – березень 1919 рр.)* / В. В. Коваль // *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Історичні науки.* – Кам'янець-Подільський, 2004. – Т. 13. – С. 373-381.

9. Коцюк, В. Д. *Українська влада і розвиток початкової та середньої освіти на Поділлі у 1917–1919 рр.* / В. Д. Коцюк, І. В. Рибак // *Освіта, наука і культура на Поділлі.* – Кам'янець-Подільський, 2004. – Т. 4.

10. Кукурудзяк, М. Г. *З історії національної школи і педагогічної думки в УНР* / М. Г. Кукурудзяк, М. М. Собчинська. – Кам'янець-Подільський, 1997.

11. Лозовий В. *“Просвіта” на Поділлі в добу національно-визвольних змагань (1917–1920 рр.)* / В. Лозовий, В. Нестеренко // *Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.)*. – Кам'янець-Подільський, 1996. – С. 28-40.

12. Малюта, О. *“Просвіти” і Українська Державність (друга половина XIX – перша половина XX ст.)* / О. Малюта – К., 2008. – 840 с.

13. Моздір, В. В. *Віктор Кіндратович Приходько голова Подільської народної губернської управи* / В. В. Моздір // *Науковий вісник “Меджибіж”: Матеріали П'ятої науково-краєзнавчої конференції “Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України”.* – Меджибіж-Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2011.

– Ч. 2. – С. 455-461.

14. Мельник, Е. М. Українські середні навальні заклади на Поділлі в 1917–1920 рр. / Е. М. Мельник // Освіта, наука і культура на Поділлі. – Кам'янець-Подільський, 2004. – Т. 4. – С. 48-67.

15. Трембіцький, А. А. Віктор Приходько у визвольних змаганнях українського народу в 1917–1922 рр. / А. А. Трембіцький // Формування та діяльність українських національних урядів періоду української революції 1917–1921 рр. – Кам'янець-Подільський, 2008. – С. 315-330.

16. Приходько, В. Під сонцем Поділля. Частина друга. Продовження. Зошит 3. Машинопис // Архів Української Вільної Академії наук (Нью-Йорк, США). – Фонд В.Приходька. – С. 5-6.

17. Доклади Подільської губерніяльної народної управи сьомому черговому зібранню губерніяльної народної ради. Сесія з 22–27 квітня 1918 р. – Кам'янець-Подільський: Друкарня Свято Троїцького Братства, 1918 р. – 425 с.

18. Там само. – Загальний № 58. – С. 7-12.

19. там само. – Загальний № 75. – с. 74-75.

20. Там само. – С. 101.

21. Приходько, В. Під сонцем Поділля: Частина друга. Продовження. Зошит 3. – С. 19.

22. Там само. – С. 35.

23. Там само. – С. 26, 27.

24. Там само. – С. 7, 26.

25. Там само. – С. 19.

26. Там само. – С. 22.

27. Ротар, Н. Ю. Діяльність Подільського губернського комісаріату з народної освіти (1917–1919) / Н. Ю. Ротар // Духовні витоки Поділля: Творці історії краю. – Хмельницький, 1994. – С. 378.

28. Приходько, В. Під сонцем Поділля. Частина друга. Продовження. Зошит 3. – С. 20.

29. Малюта, О. “Просвіти” і Українська Державність (друга половина XIX – перша половина XX ст.)... – С. 459.

30. Приходько, В. Під сонцем Поділля. Частина друга. Продовження. Зошит 3. – С. 29.

31. Гудима, В. В. Культурно-просвітницька діяльність Подільської губерньської народної управи в добу Директорії УНР (листопад 1918 – листопад 1920 рр.)... – С. 108.

32. Приходько, В. Під сонцем Поділля. Частина друга. Продовження. Зошит 3. – С. 5-6.

33. Трембіцький, А. М. Володимир Січинський – секретар і голова Подільського товариства “Просвіта” (жовтень 1918 – березень 1919, листопад 1920 р.) / А. М. Трембіцький, А. А. Трембіцький // Поділля в житті, діяльності і творчості Юхима Сіцінського та Володимира Січинського: збірник матеріалів Міжнародної науково-краєзнавчої конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Ю.Сіцінського і 115 річчю від дня народження В.Січинського. – Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – С. 167-173. – С. 168.

34. Баженов, Л. В. Володимир Січинський (1894–1962 рр.). Життя, діяльність, творчість в ім’я України / Л. В. Баженов, В. Л. Логвіна – Кам’янець-Подільський, 2009. – С. 37.

35. Нестуля, О. О. Охорона пам’яток України за гетьманату (1918) / О. О. Нестуля // УІЖ. – 1994. – № 1. – С. 106.

36. ЦДАВОУ. – Ф. 2457. – Оп. 1. – Спр. 42. – Арк. 3-4.

37. Нестуля, О. О. Зазначена праця. – С. 106.

38. Приходько, В. Під сонцем Поділля: Частина друга. Початок споминів. Зошит 1. Машинопис // Архів Української Вільної Академії наук (Нью-Йорк, США). – Фонд В.Приходька. – С. 102-104, 111.

39. Завальнюк, О. М. Земства Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр. ... – С. 201-209.

40. Приходько, В. Під сонцем Поділля. Частина друга. Продовження. Зошит 3. – С. 43.

41. Там само. – С. 38.

42. Завальнюк, О. М. Земства Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр. ... – С. 123.

43. Там само. – С. 135.

44. Слово Подолии. – 1918. – № 58. – 25 июля.

45. Малюта, О. “Просвіти” і Українська Державність (друга половина XIX – перша половина XX ст.)... – С. 413.

46. Гудима, В. В. Культурно-просвітницька діяльність Подільської губернської народної управи в добу Директорії УНР (листопад 1918 – листопад 1920 рр.) ... – С. 107.

47. Сваричевський, А. В. Син Закарпаття і Поділля / А. В. Сваричевський // Поділля в житті і творчості Юхима Сіцінського та Володимира Січинського... – С. 276-278. – С. 276.

48. ЦДАВОУ. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 34.

49. ЦДАВОУ. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 121. – Арк. 1а-4 зв.; ДАВО. – Ф. Д.-255. – Оп. 1. – Спр. 124. – Арк. 145.

50. Завальнюк О. М. Земства Поділля в добу Української революції 1917–

1920 рр. ... – С. 137-138.

51. Коваль, В. В. Зазначена праця. – С. 375.

52. Часописи Поділля. Історико-бібліографічний збірник з нагоди 150-ліття першої газети на Україні (1776–1926) та 10-ліття існування УСРР. – Вінниця, 1927. – С. 69.

53. Там само. – С. 66.

54. Там само. – С. 72.

55. Завальнюк, О. М. Земства Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр. ... – С. 130.

56. Там само. – С. 133.

57. Свято відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету. Дослідження. Документи. Матеріали / Укладач, автор переднього слова і досліджень О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський, 2008. – С. 138.

58. Там само. – С. 150.

59. Завальнюк, О. М. Земства Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр. ... – С. 131.

60. Календар. Справочна книжка на 1919 р. – Кам'янець-Подільський, 1919. – С. 89.

61. Там само. – С. 88.

62. Завальнюк, О. М. Земства Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр. ... – С. 122.

Резюме

В статтє освещено культурно-образовательная деятельность В.Приходько на Подолии в период гетманата 1918 г., показано развитие образования, издательского дела, внешкольная работа земства в регионе.

Ключевые слова: В.Приходько, образование, курсы украиноведения, “Просвиты”, земство.

УДК 821.161.2.09+929 ОСТАП ВИШНЯ (477.43/44)“1919/1920”(045)

Ю.В.Телячий

Подільський період Остапа Вишні (1919–1920 рр.)

Висвітлюється життя й творчість українського письменника, новеліста, класика сатиричної прози ХХ ст. Остапа Вишні у м.Кам'янець-Подільському в часи Директорії УНР (1919–1920 рр.).

Ключові слова: Остап Вишня, м.Кам'янець-Подільський, періодична преса, фейлетон, література, революція.

Історія української культури – це історія України. В цьому переко-нуєшся щоразу, коли звертаєшся до сторінок її розвитку на різних етапах вітчизняного державотворення. Одним із найбільш суперечливих перебоїв нашої минувшини можна вважати Українську революцію 1917–1921 рр. коли за короткий час країна отримала довгоочікуване національно-куль-турне відродження.

Активним прибічником вільної, демократичної держави, який захищав її свободу зі зброєю в руках та з словом на вустах, був Остап Вишня (Павло Михайлович Губенко, 13.11.1889 р. – 28.09.1956 р.) чи не найбільш визнаний і улюблений у нашій країні письменник, новеліст, класик сатиричної прози ХХ століття¹.

Людина нелегкої життєвої долі з талантом літератора, письменник європейського, світового виміру, свій творчий шлях він розпочав у місті над Смотричем у бурхливу революційну добу. Про кам'янець-подільські сторінки біографії Остапа Вишні (1919–1920 рр.) в радянські часи майже не згадували. Причиною була негативна оцінка всього, що пов'язувалося з Центральною Радою, гетьманатом П.Скоропадського і Директорією УНР.

За твердженням Н.В.Терес (2007 р.), “...життя і діяльність П.Губенка в роки національно-демократичної революції ще чекає на свого дослідника”².

На жаль, результати пошуків матеріалів про життя й творчість О.Вишні у 1917–1920 рр. в архівних установах України поки що не дали бажаних результатів. Зокрема його особовий фонд відсутній серед означеної категорії Інституту рукопису НБУ ім. В.Вернадського³. Жодного документа досліджуваного періоду не виявлено в особовому фонді Остапа Вишні (ф.188), що зберігається у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України⁴. Найбільш успішною стала робота з періодичною пресою 1919–1920 рр. (“Народна воля”, “Трудова громада”), що дру-

кувалася на Поділлі у добу Директорії УНР. Саме на сторінках цих газет вдалося виявити 12 творів П.М.Губенка за підписом “П.Грунський”.

У досить об’ємному вимірі біографія і творчість Остапа Вишні представлена у численних виданнях радянських часів – як у його авторських творах так і в літературній критиці, енциклопедіях та ін. Але й там, зважаючи на упереджене ідеологічне ставлення до “буржуазного націоналізму”, про 1917–1920 роки біографії О.Вишні майже нічого не згадується⁵⁻⁶. Чи не єдиний виняток – характеристика творів – першого друкованого фейлетону “Демократичні реформи Денікіна” та памфлету “Берлінська українська держава”⁷, уміщена в “Історії української радянської літератури” (1965 р.).

Зрозуміло, що Остап Вишня, двічі переживши арешти, десятирічне ув’язнення в сталінських таборах, пройшовши через жахіття репресивно-каральної системи й сам не сприяв популяризації початкового етапу літературної творчості. Інформації про це були лаконічними: “Друкуватися почав з 1919 р. в м.Кам’янець-Подільському, куди прибув з м.Києва, рятуючись від денікінців”⁸. І, далі вже, “...радянський гуморист О.Вишня”. [Саме під таким псевдонімом він відомий з 1921 р. – Ю.Т.].

Подільський період (1919–1920 рр.) – це зоряний зліт П.М.Губенка – письменника-гумориста. Його життєва, творча біографія стала предметом історико-краєзнавчих нарисів місцевих дослідників: О.Будзея⁹, О.М.Завальнюка¹⁰, В.С.Прокопчука¹¹, А.В.Сваричевського¹² та ін.

Київський дослідник С.Феодосєєв оприлюднив спогади про О.Вишню кам’янецької доби, надруковані дунаївчанином Степаном Риндиком в журналі “Нові дні” (1957 р., Канада)¹³. Різнобічна інформація, здебільшого довідкового характеру про О.Вишню в часи Української революції вміщена й у хрестоматіях, довідниках¹⁴⁻¹⁷, інформаційній мережі Інтернет. Вкрай прикрий фактом є відсутність даних про Остапа Вишню у хрестоматійному виданні “Літературна Хмельниччина ХХ століття”¹⁸.

Син відставного унтер-офіцера, Остап Вишня народився 13 листопада 1889 р. на хуторі Чечва, біля містечка Грунь Зіньківського повіту на Полтавщині (нині Охтирський район Сумської області), в багатодітній селянській сім’ї. Крім нього, тут виховувалися ще 16 дітей. Батько, Микола Кіндратович Губенко, служив у маєтку поміщиці-німкені фон Рот. Мати, Параска Олександрівна (дівоче прізвище Балаш), теж походила з незаможників. Саме завдячуючи їм Павло закінчив початкову, потім – двокласну школу в Зінькові, а згодом, використавши пільгу тата, продовжив навчання в Київській військово-фельдшерській школі, після завершення

якої у 1907 р. працював фельдшером – спочатку в російській армії, а з часом – у хірургічному відділі лікарні Південно-Західної залізниці. Та, як згадував письменник, він не збирався присвячувати себе медицині. Тож, працюючи в лікарні, займався самоосвітою, успішно склав екстерном іспити за курс гімназії¹⁹ в приватній гімназії Стельмашенка в м.Києві.

1917 р. розпочав нову сторінку біографії 28-річного Павла Губенка – 1 вересня він вступив на історико-філологічний факультет Київського університету²⁰. Через різні обставини залишив навчання й активно включився в громадське життя, що бурхливо вирувало ще з березня 1917 р. у зв'язку з революційними подіями. Згодом в автобіографії він писав: “Як ударила революція – завертівся. Будував Україну. Бігав з Центральної ради в університет, а з університету в Центральну раду. Тоді до св. Софії, з св. Софії до “Просвіти”, з “Просвіти” на мітинг, з мітингу на збори, зі зборів у Центральну раду, з Центральної ради на з’їзд, із з’їзду на конференцію, з конференції в Центральну раду. До того було ніколи, що просто страх... Хотілося, щоб і в війську бути, і в парламенті бути, і в університеті бути, і на національний фонд збирати, і пісень співати. Та куди вам? Де співають – там і я! Де говорять – там і я! Де засідають – там і я. Державний муж, одне слово”²¹.

У 1918 р. П.М.Грунського мобілізували до медичної служби армії УНР, де він зробив швидку кар’єру – став начальником медико-санітарної управи Міністерства залізничних шляхів УНР²².

Як стверджують ряд сучасних дослідників, усе ж першою публікацією О.Вишні були не “Демократичні реформи Денікіна” в м.Кам’янці-Подільському, а памфлет “Казка (про красногвардейця)” за підписом “М.Михайлович” у першому номері київського журналу “Реп’яхи” за 1918 р., який вийшов відразу після вигнання більшовиків зі столиці України в 1919 р. Стилізуючи манеру народної казки, автор простежує дії муравйовських червоногвардійців, котрі за наказом В.Леніна, вдарили в спину Української Народної Республіки, окупували м.Київ, перетворили його на поле справжньої битви, брутально знищували будь-які прояви українства.

У зв’язку з військово-політичними подіями у складі міністерства О.Вишня прибув до м.Кам’янця-Подільського. Тут він покинув службу й зайнявся літературною справою, співпрацював у газетах “Народна воля”, “Трудова громада”, де починаючи з 2 листопада 1919 р. і до 17 лютого 1920 р. (здебільшого під псевдонімом Павло Грунський) оприлюднив, за підрахунками В.Дорошенка, 37 творів, більшість з яких – зразки політичної сатири (прозовий фейлетон, рідше – памфлет, віршований перифраз, замітка)²³.

У м. Кам'янці-Подільському відбулася перша зустріч молодого гумориста Остапа Вишні та молодого байкаря Микити Годованця. Ось як про цей епізод розповідає Юхим Альперін: “Одну з перших байок Микити Годованця “Максим і Павло” було написано під враженням одного з літературних диспутів у Кам'янці-Подільському. За кілька днів байку було надруковано в газеті, і громадськість Кам'янця, упізнавши “ображеного” Максима, реготала й похваляла молодого байкаря, якого уже знала з попередніх байок.

– Іду я вулицею, – розповідає Микита Годованець, – а назустріч чоловік середнього зросту...

– Це Ви Годованець?

– Я, кажу.

– Гарна байка! Талановита! Вона буде в нашій українській хрестоматії.

– В хрестоматії? Отаке скажете!

– Буде, кажу Вам! – Зустрічний пожував губами і каже: Я – журналіст.

А вже пізніше, 1930 року, коли Годованець переселився до Харкова, якось на трибуні в літературному будинку імені Василя Блакитного він побачив того стрічного. Це був Остап Вишня.

Ще тоді Остап Вишня побачив у Годованцеві людину талановиту, що стоїть на правильній дорозі й безмежно закохана в поетичне слово. Так великий сатирик немовби прорік творчу долю великому байкареві²⁴.

“Було це влітку або ранньої осені 1919 року в моєму рідному селі [Боришківці. – Ю.Т.] коло Кам'янця-Подільського. Біля нашого сільського кооперативу я побачив великий гурт селян, вони усміхнено слухали двох невідомих, очевидно, приїжджих людей. Говорив головним чином один з них, пересипаючи свою мову зрозумілими селянам дотепами.

– Що за чоловік, – спитав я дядька, що стояв скраю.

– Та Бог його зна, – бачиш, якийсь цікавий і веселий чоловік.

...Мені на все життя запам'ятався образ молодого чоловіка років 27–30, середнього на зріст, плечистого, рухливого, з осяйно усміхненим круглолицим обличчям блондина, з рідкуватим, з нахилом до полисіння волоссям. Одягнений був у гарний вишитий гуцульський кептар. ...Промовляв він доброю, добірною українською мовою. Говорив про віковічні селянські злидні, про темряву й забобони, про вікову неволю України в Російській імперії. ...Від нас і від вас насамперед, – показав він рукою на всіх селян, що навколо стояли, залежить, чи будемо ми вільні, чи залишимося й надалі рабами.” – таким його запам'ятав відомий письменник-емігрант Григорій Костюк, хоч на той час і не знав, що бачить майбутнього гумо-

риста Остапа Вишню²⁵.

У 2010 р. С.Феодосєєв передав подільському краєзнавцю В.Прокопчуку вже згадувані спогади про О.Вишню на Поділлі, які належать Степану Риндику й розкривають цікаві моменти їх дружніх взаємин. Як згадує С.Риндик, у потязі, що кілька днів добирався до місця призначення, всім кинувся у вічі “молодий чоловік, дуже веселий, великий майстер оповідати дотепні історії”, урядовець Міністерства шляхів УНР. То був Павло Губенко. Мемуарист наводить одну з розповідей Павла Михайловича про “аграрні безпорядки” в с.Груні на Полтавщині, які вчинив він сам.

С.Риндик не приписує собі якихось заслуг у становленні письменника Остапа Вишні. “Я певен, – твердить він, – що Губенків талант проявився б за всіх обставин і умов. Раніше чи пізніше він примусив би Губенка взятись за перо, незалежно від того, чи хтось радив йому, чи не радив писати”. Помилково називає Риндик газету “Трудова громада”, в якій вміщено найбільше творів Павла Губенка, “Українською громадою”. Зате достеменно пам’ятає, що була вона есерівською, тобто – “органом Кам’янецької організації Української партії соціалістів революціонерів”. Запам’ятав він і резонансний фейлетон під назвою “Одруження”, яким гуморист відгукнувся на польсько-український альянс та інші деталі.

Степан Риндик окреслив час перебування Павла Михайловича Губенка в м.Кам’янці-Подільському – зима, початок 1919-го – літо 1920 рр. Але ж кам’янецькі публікації гумориста вміщуються в рамки з 2 листопада 1919 р. до 17 лютого 1920 року. Та й Юрій Цеков у передмові до чотиритомника творів Остапа Вишні (Київ, Дніпро, 1988) зазначає, що молодому фейлетоністові довелося “напровесні 1920 р. тікати з Кам’янця до Києва”. Можна поставити під сумнів ще деякі деталі, наведені в спогаді. Але, погодьмося, що за 40 років з часу зустрічі там, у США, за відсутності джерел помилки можливі. Звичайно, не в суттєвому. А зі спогаду постає образ малознаного Павла Губенка, деякі факти доповнюють мозаїку життя і літературної творчості кам’янецького періоду²⁶.

Саме на зиму 1919–1920 рр. припадає початок систематичної літературної діяльності Павла Губенка. В його особі кам’янецька преса отримала здібного та дотепного оглядача, котрий навіть найсумніші та найважчі новини міг подати весело, не боячись показати ні промахів посадовців, ані помилки сусідів-кам’янчан. Однак абсолютна більшість публікацій присвячена різним аспектам політичного життя, котре вирувало в той час як в Україні, так і загалом у світі. Потрібно відзначити, що в творчості відобразилася еволюція П.Губенка-громадянина. Спочатку він писав проти

білогвардійців, вже тоді були помітні ліві погляди автора. Впродовж зими 1919–1920 рр. його творчість стає все більш опозиційно і критично налаштованою до української влади. Не кращим було й ставлення до країн Антанти. Вищезазначене підтверджується творами автора, виявленими в часописах “Народна воля” і “Трудова громада” за 1919–1920 рр.: “Демократичні реформи Денікіна”, “Рятуйте”, “Допекли”, “Ганьба”, “Про велике чорт-зна що!”, “Сон”, “Інтерв’ю з Урядом У.Н.Р.”, “Історія”, “Гнів Божий”, “Гуртовий вироб неврастені”, “Горенько”, “Огляд закордонної політики”²⁷.

Повернувшись навесні 1920 р. до м.Києва, письменник працював мовним редактором у видавництві “Книгоспілка”, але невдовзі зазнав переслідувань більшовицької влади: восени 1920 р. його заарештували і позбавили волі на 3 роки. Правда, через півроку випустили, допомогло заступництво письменника й активного діяча КП(б)У Василя Еллана-Блакитного²⁸.

Далі була успішна літературна кар’єра, жажіття 10-літніх таборів ГУЛАГу, народна любов і шана за щирий український гумор... Але цьому всьому передував кам’янецький період його життя, про який, мабуть, Остап Вишня не забував ніколи.

Громадянська позиція О.Вишні чітко підтверджена його словами: “Просто не любив я печальних лиць, бо любив сміятися. Не переносив я людського горя. Давило воно мене, плакати хотілося... Я народний слуга! Лакей? Ні, не пересмикався! Вождь? Та Боже борони!.. Пошли мені, доле, сили, уміння, талану, чого хочеш, тільки щоб я хоч що-небудь зробив таке, щоб народ мій у своїм титанічнім труді, у своїх печалях, горестях, роздумах, ваганнях, щоб народ усміхнувся!.. Щоб хоч одна зморшка його трудового, задумливого лица, щоб хоч одна зморшка ота розгладилася!”²⁹.

Отже, можна вважати, що в час перебування у Кам’янець-Подільському у 1919–1920 рр. відбулося формування особистості, громадянської позиції, форматування літературно-жанрової орієнтації українського письменника Остапа Вишні.

Примітки:

1. Остап Вишня. Матеріали з “Вікіпедії”: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/>
2. Терес, Н. В. Остап Вишня (Павло Михайлович Губенко) / Н. В. Терес // Діячі науки і культури України: нариси життя та діяльності / За заг. ред. А. П. Коцюра, Н. В. Терес. – К. : Книги-XXI, 2007. – С. 313.

3. Особові архівні фонди Інституту рукопису: путівник / Ред. кол. О. С. Онищенко та ін. – НАН України, НБУ ім. В.І.Вернадського, Інститут рукопису. – К., 2002. – 768 с.

4. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України: путівник / Авт.-упор.: М. Крячок, С. Куш, З. Сендик. – Держ. ком. архівів України, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. – К., 2003. – Вип. 1. – С. 42.

5. Друзь, І. М. Вивчення творчості Остапа Вишні в школі / І. М. Друзь. – К., 1970. – С. 7.

6. Новиченко, Л. Остап Вишня. Рання новела і повість (1917–1926) / Л. Новиченко // Українські радянські письменники: Зб. літ.-крит. матеріалів / Упор.: Ю. М. Безхутрий, Л. Г. Бикова, Н. І. Гноєва та ін. – К. : Радшк., 1984. – С. 177-180.

7. Історія Української радянської літератури / АН УРСР, Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка. – К. : Наукова думка, 1965. – С. 602.

8. Друзь, І. М. Зазначена праця. – С. 16.

9. Будзей, О. Остап Вишня і Кам'янець: Дебюти / О. Будзей // Подолянин. – 2006. – 27 жовтня. – С. 7.

10. Завальнюк, О. М. Минувле і сучасне Кам'янця-Подільського: політики, військові, підприємці, діячі освіти, науки, культури й медицини: іст. нариси / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький, В. Б. Стецюк. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. – Вип. 2. – 452 с.

11. Прокопчук, В. С. Остап Вишня в Кам'янці-Подільському / В. С. Прокопчук // Подолянин. – 2010. – 9 липня. – С. 4.

12. Сваричевський, А. Літературну творчість починав на Поділлі [Остап Вишня] / А. Сваричевський // Подільські вісті. – 2009. – 8 грудня. – № 175. – С. 3.

13. Феодосьєв, С. Остап Вишня у спогадах Степана Риндика / С. Феодосьєв // Дунаєвецький вісник. – 2010. – 22 липня. – № 57-58. – С. 3.

14. Зуб, І. Остап Вишня / І. Зуб // Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. Кн.1: Перша половина ХХ ст. / За ред. В. Г. Дончика. – К. : Либідь, 1998. – С. 363-367.

15. Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття: В 4 кн. Кн. 4 / Упор. В. Яременко. – К. : Аконіт, 2003. – 799 с.

16. Усі українські поети / Упор.: О. І. Хізова, В. В. Щоголева. – Харків : Торсінг Плюс, 2008. – 448 с.

17. Юркова, О. Вишня Остап / О. Юркова // Довідник з історії України (А-Я) / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид., доopr. і доповн. – К. : Генеза, 2002. – С. 111.

18. Літературна Хмельниччина ХХ століття: хрестоматія / Упор. М. Ф. Федунець. – Хмельницький, 2005. – 607 с.

19. Остап Вишня: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.br.com/ua/referats/Biography/1312.htm>.
20. там само.
21. Завальнюк, О. М. Зазначена праця. – С. 227.
22. Остап Вишня. Матеріал з “Вікіпедії”.
23. Будзей, О. Зазначена праця. – С. 7.
24. Телячий, Ю. В. “Народу рідньому – усе!” Творча праця М.П.Годованця періоду Української революції 1917–1920 рр. / Ю. В. Телячий // Годованець М.П. Поезії 1917–1920 рр. – Хмельницький : П.П.Мельник А.А., 2008. – С. 17.
25. Дембовська, Ю. Десять років сталінських таборів за усмішки: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.svoboda.org.ua>.
26. Прокопчук, В. С. Зазначена праця. – С. 4.
27. Грунський, П. Демократичні реформи Денікіна / П. Грунський // Народна воля. – 1919. – 2 листопада. – С. 14; Його ж. Рятуйте! / П. Грунський // Народна воля. – 1919. – 6 листопада. – С. 1-2; Його ж. Допекли / П. Грунський // Народна воля. – 1919. – 11 листопада. – С. 1; Його ж. Ганьба! / П. Грунський // Народна воля. – 1919. – 12 листопада. – С. 1; Його ж. Про велике чорт-зна що! / П. Грунський // Народна воля. – 1919. – 14 листопада. – С. 1; Його ж. Сон / П. Грунський // Трудова громада. – 1920. – 7 січня. – С.1-2; Його ж. Інтерв'ю з Урядом У.Н.Р. / П. Грунський // Трудова громада. – 1920. – 21 січня. – С. 2; Його ж. Історія / П. Грунський // Трудова громада. – 1920. – 22 січня. – С. 2; Його ж. Гнів Божий / П. Грунський // Трудова громада. – 1920. – 10 лютого. – С. 2; Його ж. Гуртовий вироб неврастенії / П. Грунський // Трудова громада. – 1920. – 14 лютого. – С. 1; Його ж. Горенько / П. Грунський // Трудова громада. – 1920. – 16 лютого. – С. 1-2; Його ж. Огляд закордонної політики / П. Грунський // Трудова громада. – 1920. – 17 лютого. – С. 1-2.
28. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України: путівник. / Авт.-упор.: М. Крячок, С. Куш, З. Сендик. – Держ. ком. архівів України, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. – К., 2003. – Вип. 1 – С. 109.
29. Остап Вишня: доля гумориста-мученика: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oblrada.kharkov.ua>.

Резюме

Раскрывается период жизни и творчества украинского писателя, классика сатирической прозы XX в. Остапа Вишни в г.Каменец-Подольский во время Директории УНР (1919–1920 гг.).

Ключевые слова: Остап Вишня, г.Каменец-Подольский, периодические издания, фейлетон, литература, революция.

УДК:378.4.005(477.43/44“1923/1928”)

КАМ.-ПОДІЛЬСЬКИЙ ІНО:929ГЕРИНОВИЧ В.О.(477.43/44)–051(045)

В.М.Островий

Участь ректора Кам'янець-Подільського інституту народної освіти В.О.Гериновича у розв'язанні питань матеріально-технічної бази вузу (1923–1928 рр.)

У статті досліджується внесок ректора Кам'янець-Подільського інституту народної освіти В.О.Гериновича (1923–1928 рр.) у розвиток матеріально-технічної бази вишу.

Ключові слова: ректор В.О.Геринович, інститут народної освіти, матеріально-технічна база, окружний земельний відділ, оренда, фінансово-економічне управління, кредитування, фінансова діяльність, забезпечення приладдям, житлове забезпечення, студентський гуртожиток, Народний комісаріат освіти, земельне господарство, стипендіальна комісія, матеріальний стан, режим економії, фонди бібліотеки, кошторис, спец кошти, операційний рік, ремонт, заборгованість, податки, інвентаризація.

Володиміру Олександровичу Гериновичу – відомому діячу освіти і науки – присвятили чимало наукових статей, розвідок такі вчені як, О.М.Завальнюк¹⁻⁴, В.С.Прокопчук⁵⁻⁶, В.О.Савчук⁷⁻¹⁰, О.І.Шаблій¹¹⁻¹³ та інші. Однак, В.О.Геринович проявив себе на посаді ректора Кам'янець-Подільського ІНО (1923–1928 рр.) не тільки як педагог і учений, але й як здібний господарник. Тому метою даної статті є дослідження внеску ректора у розв'язання питань матеріально-технічної бази інституту, без чого не можливо уявити функціонування вищої школи.

Враховуючи післявоєнну розруху в УСРР та вкрай обмежене державне фінансування, а часто і взагалі його цілковиту відсутність, матеріально-технічна база Кам'янець-Подільського ІНО з часу його утворення знаходилася в критичному стані. Тому В.О.Гериновичу, на посаді ректора постійно приходилося розраховувати на земельне господарство, допомогу місцевих органів влади. На початку 1920-х рр. Кам'янець-Подільський ІНО “тримався на пайках і самовідданій праці викладачів і студентства, що перебували в неймовірно важких умовах”. Пізніше В.О.Геринович писав про цей період, як про “...часи впертої роботи заради куска хліба, коли колектив інституту вдень працював на полі, городі чи саду, а вечорами займався в аудиторіях, лабораторіях, клубах...”¹⁴.

15 листопада 1923 р. ректор ІНО підписав договір з Кам'янецьким Окружним земельним управлінням (далі – ОЗУ) на 20 років про використання інститутом 100 дес. державних земель господарств та угідь при с.Панівцях Довжецького р-ну Кам'янецької округи: саду – 18 дес., садиби – 2,5 дес., парку – 3,5 дес., польової землі – 49,55 дес.¹⁵ (Плата за це складала 2 пуди пшениці з десятини щорічно. За несвоєчасну оплату накладався штраф у розмірі 10%)¹⁶. З фруктових дерев того року колектив отримав 212 – груш, 518 – яблунь, 198 – слив, 10 – горіхів, 72 – вишні та черешні¹⁷. Суттєвою допомогою стало рішення місцевої влади, згідно якого інститут отримав 62 десятини землі поблизу міста¹⁸. (Орної землі було лише 75 дес.)¹⁹. В розпорядженні ІНО також був паровий млин у дворі інституту, водяний млин в с.Цвіклівцях, столярня і ковальська майстерні. Технічний апарат сільськогосподарського колективу поділявся на дві категорії: служачі в порядку наряду і відкомандировані²⁰. На власних угіддях вуз вирощував озимі культури (жито, пшеницю), ярову пшеницю, гречку, кукурудзу, овес, ячмінь, мішанку, картоплю, кормові та столові буряки, огірки, помідори, цибулю, моркву, капусту, тютюн²¹. За безпосереднім керівництвом ректора розробили новий, чітко регламентований господарський план діяльності інституту, що значно підвищило врожайність²². Для його реалізації влаштовувалися “ударні” дні, призначались “ударні” бригади²³. Це сприяло значному скороченню штату працівників²⁴. Інтенсивному ходу роботи заважала майже постійна відсутність коштів. Для обробки землі доводилося наймати поденних та посезонних робітників яким виплачували зарплату продуктами вузівської їдальні²⁵. У весінньому та літньому триместрах 1923 н.р., щоб втримати господарство, студенти і викладачі працювали на полі по 10–11 год. на добу, що негативно позначалося на ході академічної роботи. Надмірна зайнятість, низькокалорійні обіди в їдальні призвели до зменшення кількості студентів і вступників до ІНО. Ректор прийняв рішення скоротити площу землі, аби праця студентства була ефективною й носила виключно педагогічний характер²⁶. Паровий млин при ІНО був не рентабельний через дорожнечу палива, тому в основному використовували водяний млин в с.Цвіклівцях (потребував ремонту на 1000 крб.)²⁷. Земельне господарство ІНО в цілому знаходилося на самоокупності. Переслідуючи цілі агрономізації, господарство характеризувалося як науково-показове, в своїй роботі керувалося вказівками кафедри сільського господарства²⁸.

22 листопада 1923 р. В.О.Геринович звернувся до Подільського губфінвідділу з проханням дозволити наймати працівників для збору врожаю

тютюну з оплатою по 24 фунти кожному²⁹. За ініціативою ректора вирішено преміювати студентів, які активно працювали в господарстві³⁰. 14 лютого 1924 р. засідання бюро ІНО встановлено мінімум праці в земельному господарстві для студентів – 100–120 год. річно³¹. Кожен викладач також був зобов'язаний відпрацювати на полі³².

Станом на 1 січня 1924 р в спадщину від старого земельного колективу ІНО дісталось багато боргів як членам колективу так і приватним особам на суму 2.985 крб. 23 коп. Завдяки зусиллям ректора на 1 жовтня 1924 р. залишилося несплаченим 1.923 крб. 31 коп. (разом з новими зобов'язаннями на суму 913 крб. 75 коп.) (всього 2.873 крб. 06 коп.). Загальний прибуток за звітний період становив 8.366 крб. 94 коп., (вартість інвентарю і оренда млина в сумі 3.309 крб. 37 коп.). Чистий прибуток господарства за рік становив 2.220 крб. 51 коп. Перший рік власного господарювання для ІНО пройшов за важких економічних умов: значні борги (крім фіксованих ще й ті, що не були офіційно подані попереднім керівництвом господарства до бухгалтерії), значні збитки від непрофесійного господарювання, несприятливі погодні умови (посуха). Однак ректор зробив все, аби вдосконалити та підвищити продуктивність земельного господарства³³.

В березні 1924 р. ректор наказав збути надлишкову городину, заплатити гроші технічним старостам, позичити городнє насіння лісовій школі³⁴. 17 квітня 1924 р. уклав договір з комітетом незаможних селян с.Верхніх Панивців про передачу їм в оренду частини земель для засіву ярвини до 1 жовтня 1924 р. (За це комітет зобов'язувався віддати ІНО третину врожаю всіх культур)³⁵. 14 червня 1924 р. В.Гериневич звернувся до ОЗУ з проханням в цілях економії коштів розрахуватися за оренду млина пшеницею³⁶. Одночасно надіслав до Укрголовпрофосвіти відомості про розподіл земельної площі за угоддями та довідку про право на звільнення господарства від єдиного податку³⁷.

В квітні 1924 р. для поліпшення матеріального забезпечення вузу ректор організував продаж сільськогосподарської продукції колективу: картоплі, моркви, буряку, цибулі тощо³⁸. В.Гериневич звернувся до окрвиконкому з проханням допомоги щодо здачі в оренду локомотива, що знаходився у власності інституту³⁹. В травні він інформував спілку “Робос” щодо можливості ІНО надати 100 пудів моркви і буряків членам спілки⁴⁰. (В зв'язку із скрутним економічним положенням земельного господарства, 1 жовтня Володимир Олександрович Гериневич навіть позичив 160 крб. зі свого заробітку на його потреби)⁴¹.

В березні 1924 р. ректор звітував про ревізію сільськогосподарського

колективу ІНО перед окрпрофосвітою. Він вказав на факти псування продукції, нерациональне використання робочої сили, відсутність професіоналізму в проведенні робіт, нерациональне використання тягової сили. (Бюро ІНО намагалося притягнути до кримінальної відповідальності колегію сільськогосподарського колективу та завгоспа за безгосподарність та фінансові махінації). 15 березня 1924 р. рішенням бюро впровадили щотижневі звіти про витрати, пророблену роботу, стан реманенту, борги господарства⁴².

8 липня 1924 р. В.О.Геринович звітував Укрголовпрофосвіті про те, що ІНО протягом 1920–1924 рр. не отримував коштів від місцевих органів влади. Лише після реорганізації господарства ІНО в лютому 1924 р., вдалося придбати потрібний вузу інвентар. Студентство утримувалося ціною титанічної праці, неоплачуваної на 50–75%. Врожай тютюну 1923 р. обсягом 400 пудів було не реалізовано⁴³.

27 вересня 1924 р. ректора уповноважили разом із політкомісаром ІНО продати 189 пудів тютюну першого сорту урожаю 1923 р. та 213 пудів тютюнового насіння⁴⁴. Вже 4 жовтня 1924 р. він звернувся до статбюро з проханням інформувати ІНО про ціни на продукти 1 і 15 числа кожного місяця⁴⁵. Восени 1925 р. ректор зумів організувати продаж вирощеного тютюну Харківському “Тютюнтресту”⁴⁶. Ректор приймав безпосередню участь у реалізації сільськогосподарської продукції колективу приватним особам⁴⁷ так і державним установам⁴⁸.

Дбаючи про підвищення врожайності в господарстві ІНО, протягом вересня 1924 р., ректор просив управу колективу СГП обміняти 5–6 пудів кращих зернових культур на жито і пшеницю місцевих сортів⁴⁹. 5 листопада 1924 р. В.Геринович надіслав витяг з балансу земельного господарства до Окрпрофосвіти, про те що всі прибутки господарства йдуть на господарство, на винагороду працівникам за принципом колективності⁵⁰. 24 листопада 1924 р. ректор звернувся до ОЗУ з відмовою від експлуатації садиби в с.Панівцях і фруктовому саду⁵¹. (5 грудня 1924 р. Панівецька садиба була передана до Окрземуправління)⁵².

26 листопада 1924 р. Володимир Геринович звернувся до Окрфінвідділу з вимогою зняти оподаткування з польової землі ІНО поблизу міста⁵³. (Згодом у серпні 1925 р. він знову звернувся до ФЕУ НКО з проханням врегулювати відносини з Окрфінвідділом з приводу неправомірності стягнення земельного податку. Вказав, що незаконно стягнені податки досі не повернені)⁵⁴.

24 вересня 1925 р. на засіданні правління ІНО, за ініціативою ректора

прийняло рішення відмовитися від оренди млина та 30 десятин землі в с.Панівцях з огляду нерентабельності. Погоджено асигнувати на допомогу студентству 400 крб. на 10 місяців. Вже 8 жовтня 1925 р. на черговому засіданні вирішили відмовитися й від решти землі в с.Панівцях, залишивши лише 15 десятин з огляду на віддаленість від ІНО⁵⁵.

22 жовтня 1925 р. В.О.Геринович затвердив черговий мінімум фізичного навантаження для студентів першого курсу в кількості 50 годин⁵⁶. На початку 1926 р. ректору довелося відмовитися й від 62 десятин присадибної землі, оскільки на академічну роботу студентству не вистачало часу⁵⁷. У вересні ректор наказав завідувачому господарством ІНО надати звіт, щодо площі засіву культурами, витрати часу на обробку, посівматеріалу, грошей, запланований врожай та його вартість⁵⁸. В.О.Геринович заборонив без його згоди наймати робітників, вимагав доповідати про виявлення об'єктів, що підлягали оподаткуванню, наказав техперсоналу який не зайнятий роботою в полі, працювати в головному корпусі⁵⁹. ІНО постійно дошкуляла окружна комісія в справі стягнення податку з польової землі інституту: за 40,75 дес. землі щороку вимагала 292 крб. 36 коп. Завдяки неодноразовому клопотанню перед місцевим керівництвом та Податковим Управлінням Наркомфіну УСРР у справі звільнення від податків, враховуючи, що вся польова земля ІНО використовувалася як лабораторія по курсу сільського господарства, роботи велися студентством та працівниками закладу без використання найманої робочої сили. (29 липня 1926 р. справу вдалося вирішити на користь інституту)⁶⁰.

16 січня 1926 р. ректор, разом з Т.Т.Падалкою, головою земельного господарства інституту, повідомив окрземвідділ, що вони приймуть участь у з'їзді земробітників⁶¹.

На початку 1926 р. ректору довелося відмовитися від 62 десятин присадибної землі ІНО, оскільки на академічну роботу зовсім не вистачало часу⁶².

19 серпня 1926 р. ІНО залишив у своєму розпорядженні лише 40,75 дес. землі при м.Кам'янці-Подільському, решту землі при с.Панівцях передав Окрземвідділу⁶³. 18 лютого 1928 р. ректор звернувся до ОЗВ з проханням посприяти продажу 100 тис. садженців яблунь з господарства ІНО⁶⁴.

У зимовий період року особливо гостро стояло питання опалення приміщень ІНО. З огляду на те, що дрова закупалися за ринковими цінами, опалювати приміщення бібліотеки було неможливо, тому ректор дав розпорядження переводити на зиму персонал до читальні. На засіданнях бюро, під головуванням ректора, щороку вирішувалися питання щодо налагодження опалювання приміщень ІНО, ремонту пічок, закупівлі дров то-

що⁶⁵. 30 жовтня 1923 р. В.О.Геринович виніс сувору догану завідуючому столовою в зв'язку із зривом її роботи через незабезпеченість паливом⁶⁶. Для економії палива, 6 січня 1924 р. В.О.Геринович склав графік опалення аудиторій і заняття в закладі проводилися відповідно до нього⁶⁷. У кабінетах, які найбільше використовувалися, встановлено пічки для опалення. 3 лютого 1924 р. для потреб їдальні передано 500 пудів дров⁶⁸. Зусиллями ректора 14 лютого 1924 р. уклали договір з Райсоюзом про купівлю 5 тис. пудів дубових дров для ІНО⁶⁹. В.О.Геринович постійно надавав звіти про витрати палива до НКО⁷⁰. 12 листопада 1924 р. ректор повідомив громадськість щодо проведення торгів на постачання дров⁷¹.

В зв'язку з обмеженістю кількості палива, 9 лютого 1927 р. ректор просив у керівництва СГІ позичити 120 пудів дров для опалення ботанічної та фізичної лабораторій⁷².

Ще однією проблемою роботі вузу стала оренда приміщень ІНО. В жовтні 1923 р. виникла необхідність використання одних і тих же приміщень різними вузами м. Кам'янця. НКО запропонував юридично закріпити їх за кожним суб'єктом користування⁷³. В листопаді В.О.Геринович повідомив сільськогосподарську профшколу⁷⁴, педкурси⁷⁵, дитячий будинок при залізниці⁷⁶ про можливість використовувати ними фізичний кабінет та інші аудиторії ІНО. Ректор вимагав підписати угоду про взаємно-рівне використання матеріальної бази закладу⁷⁷. Оскільки місцеві педкурси заборгували плату вузу за листопад і грудень 1923 р., ректор в січні вимагав сплатити борг ліками для потреб медичного кабінету⁷⁸. В квітні 1924 р. В.Геринович звернувся до окрпрофосвіти з вимого змусити СГІ і робфак нести видатки за користування фізичним кабінетом ІНО⁷⁹. Впродовж квітня 1926 р. ректор двічі В.О.Геринович просив керівництво бухгалтерських курсів сплатити борг за користування приміщенням ІНО⁸⁰. В разі несплати ректор погрожував скасувати угоду на користування приміщеннями ІНО⁸¹.

Особливе місце в житті вузу займало питання житлового забезпечення як студентства так і професорсько-викладацького складу. Володимир Геринович особисто займався розподілом квартир для студентів та викладачів. Намагався обмінювати зручні будинки для використання ІНО. Так, ректор звернувся до комунгоспу міста з пропозицією обміну будівлями між ІНО та природничим музеєм, який розташовувався в помешканні 1-ї трудової школи⁸². 19 грудня 1923 р. бюро інституту доручило ректору порушити питання перед уповноваженим наркомпросу Гоцею про передачу будинку на колишній вул. Осауловій під гуртожиток⁸³. Для поліпшення дисципліни ректор затвердив правила по організації проживання студентів у гурто-

житку, в яких зазначалося, що "...Студенти які будуть ухилятися від обов'язків і підтримки дисципліни будуть позбавлені права на проживання в гуртожитку..."⁸⁴. Як керівник, слідкував за дотриманням пожежної безпеки в помешканнях ІНО. Одночасно ректор звернувся до Укрголовпрофосвіти з проханням виділити кошти на встановлення в ІНО телефону, пожежної драбини та ремонту криниці⁸⁵. За розпорядженням Володимира Олександровича ремонт меблів для гуртожитків здійснювався силами студентства⁸⁶. Гроші, які отримував ІНО на ремонт гуртожитків, за наказом ректора рівномірно розподілялися комісією по розподілу майна (далі КППС)⁸⁷.

28 лютого 1926 р., ректор звернувся до президії Кам'янецького окрвиконкому з проханням звільнити від сплати ренти приміщення флігеля ІНО, де проживали викладачі інституту⁸⁸.

У 1926–27 н.р. до ІНО прийняли 100 студентів. 13 жовтня 1926 р. вузу відвели будинок під гуртожиток всього на 65 студентів⁸⁹. 1 листопада 1926 р. ректор звертається до Окрмісцьгоспу з проханням надати під гуртожиток напівзруйнований флігель по вул. Резервуарній⁹⁰. ІНО було передано 2 гуртожитки, один з яких необхідно було орендувати, на що ректор просив у НКО окремого кредиту у розмірі 50 крб. щомісяця⁹¹. 3 листопада 1926 р. В.О.Геринович в черговий раз звернувся до НКО УСРР з проханням не стягувати із студентів, що мешкають в гуртожитках ІНО квартирної платні, через матеріальну незабезпеченість. Окрім того, в місцевих умовах додаткових заробітків для студентів не було⁹². Станом на 2 грудня 1926 р. ІНО в своєму розпорядженні мав два гуртожитки з корисною площею 1-й 469,3 м², 2-й 346,3 м². Загальна кількість студентів склала – 227 чол. (з них 139 мешкали в гуртожитках).

З огляду на збільшення прийому до ІНО в 1928–29 н.р. площа гуртожитків не задовольняла потреб у поселенні. 12 липня 1928 р. ректор звернувся до окружного виконкому з проханням утворити спеціальну комісію з метою вивчення потреби ІНО в гуртожитках⁹³. (ІНО міг розмістити лише 200 студентів, а необхідно було вдвічі більше). Володимир Геринович 2 серпня просив міську раду виділити додаткову площу на 200 осіб⁹⁴. (11 серпня 1928 р. місцева влада прийняла таке рішення)⁹⁵. В результаті копіткої, напруженої роботи діяльності ректор ІНО отримав у розпорядження 3 будівлі під гуртожитки⁹⁶.

Під постійною турботою В.О.Гериновича знаходилися питання організації роботи ідальні, стипендіального забезпечення. Станом на 5 листопада 1923 р. державну стипендію в інституті отримували лише 64 студенти (сума виплати на одного студента становила 512 крб.)⁹⁷. У січні

1924 р. в ІНО створено стипендійну комісію, яка призначила 59 стипендій, а також, надала навіть 8 стипендій студентам, які не були членами КППС. Одночасно засновано касу взаємодопомоги, від платні за навчання звільнили 139 студентів⁹⁸. При вивченні списків стипендіатів В.О.Геринович виявив ряд порушень. Тому 26 квітня 1924 р. за наказом ректора №18 дано розпорядження стипендіальній комісії переглянути наявні списки⁹⁹.

14 вересня 1926 р. ректор просив НКО надати інституту на навчальний рік 153 стипендії, але вдалося отримати лише 107 стипендій по 20 крб.¹⁰⁰. З огляду на те, що в 1927 р. студентів вже нараховувалося 260 Володимир Геринович подав до НКО клопотання на виділення 150 стипендій, оскільки відсутність коштів на думку ректора призведе до залишення закладу багатьма студентами¹⁰¹. В жовтні 1928 р. 66 студентів ІНО отримали стипендії на суму 2.386 крб.¹⁰².

30 листопада 1926 р правління ІНО прийняло рішення допомогти хворим і пораненим червоноармійцям, інвалідам та їх сім'ям – організувати для них буфет в їдальні ІНО. 1 грудня 1926 р. В.О.Геринович звернувся до Кам'янецького Округного Комітету за відповідним дозволом¹⁰³.

У зв'язку з тим, що "Кубуч" зменшив фінансування їдальні, 22 студента залишились без харчування. Ректор надав їдальні 750 пудів дров у рахунок покриття витрат за харчування¹⁰⁴. В липні 1928 р. зусиллями ректора вуз домогся рішення органів міської влади про організацію загальновузівської їдальні для студентів на 700–800 чол.¹⁰⁵.

На протязі своєї діяльності пріоритетним напрямком роботи ректора була фінансова діяльність.

Кошторис 1923–24 н.р. на академічний та технічний персонал, обладнання бібліотеки передбачав асигнування 526 крб.¹⁰⁶. Дефіцит бюджету був постійним. В січні 1924 р. В.Геринович звернувся до Укрголовпрофосвіти з вимогою надати ІНО заборговані кредити. Так, у грудні 1923 р. на оплату 363,3 тарифних одиниць центр відпустив 1.468 крб. 50 коп. проти належних 1.570 крб. 36 коп. В 1923 р. за невикористані персоналом оплачувані відпустки кошти зовсім не надійшли. Ректор вимагав оплатити практику студентів на підставі діючого положення. Зазначалось і про необхідність оплати праці викладачам ліквідаційної групи, керівникам студентської практики¹⁰⁷. В.Геринович ініціював клопотання перед НКО, щоб грошову допомогу для сімей викладачів-галичан, які працювали в інституті, надсилали не в іноземній валюті, а у карбованцях¹⁰⁸. 1923 р. він надав грошову допомогу дружині покійного проф. О.А.Аленича, ряду працівників виділив кошти на лікування, пайки, премії¹⁰⁹. В.О.Геринович неодно-

разово висловлювався про необхідність фінансової підтримки викладачів, що їдуть у відрядження¹¹⁰.

Через фінансову скруту в травні 1924 р. ректор наказав зняти телефон в ІНО, оскільки інститут не отримав кредитів на його оплату¹¹¹. В.О.Геринович в червні 1924 р. поскаржився до НКО щодо заборгованості окружного фінвідділу перед ІНО. Персонал два місяці не отримував зарплати, були відсутні кошти на оплату спожитої електроенергії та передплатеної навчальної літератури¹¹². В липні ректор звернувся до спілки “Нарпіт” з пропозицією розрахуватися з боргами в розмірі 10,5 пудів сільськогосподарської продукції на протязі місяця¹¹³, нагадав Укрголовпрофосвіті про неотриманні кредити за листопад і грудень 1924 р., внаслідок чого ІНО не в стані оплатити електроенергію Комхозу та вивіз нечистот. “Із 187 крб. 18 коп. на господарчі потреби, – зазначив В.О.Геринович, – одержано лише 29 крб. 94 коп., а освітлення обходиться на місяць 90 крб. золотом”¹¹⁴. 1 листопада 1924 р. ректор вимагав від Укрголовпрофосвіті ліквідувати заборгованість персоналу ІНО за 5 місяців 1924 р. в сумі 2.745 крб. 25 коп.¹¹⁵.

9 грудня 1924 р. В.О.Геринович просив Укрголовпрофосвіту відреагувати на незаконні дії Кам’янецької страхової каси щодо ІНО. Справа в тому, що частина продукції господарства інституту розподілялася серед працівників за принципом нужденності. Страхова каса не розрізняла колективної форми господарства ІНО та вимагала по цих видачах страхових внесків. 10 грудня НКО задовольнив прохання ректора. Одночасно В.О.Геринович звернувся в Кам’янецький відділ держбанку з проханням затримати 75 облігацій державної позики до 1 лютого 1925 р. в зв’язку з відсутністю в адміністрації коштів на їх викуп¹¹⁶.

Захист прав студентів та врахування їх інтересів у ректора знаходилися під особливим контролем. Оскільки матеріальний стан студентства був дійсно важким¹¹⁷, до правління масово поступали заяви студентів про матеріальну допомогу. В.О.Геринович, по можливості, задовольняв прохання як студентів, так і працівників інституту¹¹⁸. Розуміючи всю важливість і необхідність надання молоді вищої освіти, практикував заходи щодо звільнення студентів від плати. Вже в першому триместрі 1925–26 н.р. були звільнені від платні 72,5%, у 4-му – 70% і у 6-му – 80% студентів¹¹⁹. (Внесення оплати в кожному випадку здійснювалося диференційовано)¹²⁰.

21 січня 1925 р. ректор надіслав до фінансово-економічного управління виконавчий кошторис по держбюджету та спецкоштах за перший квартал 1924–25 н.р.¹²¹. Бюджетних асигнувань на утримання закладу постійно не

вистачало, про що свідчить пояснювальна записка до кошторису за 1925–26 н.р. підписана В.О.Гериновичем. Тому інституту для задоволення загальних потреб приходилося використовувати спецкошти – прибутки земельно-шкільного господарства, млина¹²². З 1 квітня по 1 жовтня 1925 р. до ІНО мало надійти 6.000 крб. спец коштів¹²³. 12 лютого 1925 р. В.О.Геринович просив НКО прискорити надання ІНО чергового кредиту, оскільки заборгованість за комунальні платежі ставила інститут у важке матеріальне становище¹²⁴. Щорічно він звертався до НКО у справі виділення коштів на адміністративно-службові відрядження, які до цього часу інститут не отримував. Значним фінансовим тягарем для вузу стала 7-ми річна трудшкола, яка функціонувала при закладі та потребувала на навчальний рік 15.200 крб.¹²⁵. 1 жовтня 1925 р. наказом ректора вводилася інструкція по фінансовій частині ІНО. Згідно неї всі видатки бухгалтерією мали здійснюватися виключно з резолюції ректора або його заступника¹²⁶.

9 червня 1926 р. Володимир Олександрович просив окружний виконавчий комітет надати дозвіл окрфінвідділу щодо відкриття до 20 червня кредиту на зарплату. Оскільки НКО надав відомості про скорочені штати ІНО лише в березні 1926 р., вуз протягом півроку оплачував ширший штат попереднього бюджетного року¹²⁷.

З огляду на те, що спостерігалися випадки невірної фіксації боргу, 5 липня 1926 р. ректор наказав вести лицеві рахунки всіх організацій, установ, видавництв, з якими підтримував відносини ІНО¹²⁸. В.О.Геринович опікувався й оплатою праці за проведення ремонтних робіт, просив бухгалтерію доповідати йому про видатки та заборгованість перед робітниками¹²⁹.

5 червня 1926 р. ректор черговий раз оскаржив до ФЕУ НКО неправомірне оподаткування землі ІНО місцевими органами наркомфіну. Аби стягнути податок, Кам'янецький фінвідділ описав частину майна інституту¹³⁰. 17 червня В.О.Геринович звернувся до НКФ з вимогою примусити окружний губфінвідділ повернути незаконно стягнутий податок за 1924 р. у сумі 428 крб. 81 коп. Лише після цього вдалося повернути 312 крб. 46 коп., решта, 116 крб. 35 коп. боргу залишилася без наслідків¹³¹. 14 липня 1926 р. НКО надіслав листа, який забороняв накладати податки на землю інституту¹³².

13 вересня 1926 р. Володимир Геринович звітував перед НКО про запровадження в інституті режиму економії, який значно скоротив витрати закладу¹³³. Органи фінконтролю викреслили з відомостей на зарплату лаборантів та інструкторів, зарахувавши їх до позаштатного технічного пер-

соналу. Вже 23 жовтня 1926 р. ректор подав доповідну записку до НКО¹³⁴. З огляду на необхідність збереження вищевказаних посад, просив дати відповідне розпорядження¹³⁵.

24 лютого 1927 р. ректор звернувся до ФЕУ НКО з проханням сплатити заборгованість інституту за вересень 1925–26 н.р.¹³⁶. 14 травня 1927 р. В.О.Геринович виступив із заявою на правлінні про зловживання службовим становищем скарбника О.П.Серафімовича, який підробляв підписи відповідальних осіб ІНО на бухгалтерських документах¹³⁷. 8 травня 1928 р. з метою економії коштів, ректор заборонив співробітникам купувати у приватних осіб на гроші ІНО товари, які продавалися в державних установах¹³⁸.

20 липня 1928 р. ректор надіслав до НКО кошторис на утримання ІНО¹³⁹.

Складовою фінансової діяльності було забезпечення приладдям навчального процесу. 6 березня 1923 р. В.О.Геринович на засіданні бюро ІНО запропонував використати відпущені на учбові потреби кредити в сумі 500 крб. на передплату “Записок” Петроградської академії, Свердловського університету, часописів “Путь просвещения”, “Наука на Украине”, на розвиток історичного семінара. (Решту грошей планувалося розподілити між завідуючими семінарами і кабінетами). Пропозиція була відразу ухвалена¹⁴⁰. 5 грудня 1923 р. ректор виступив з заявою про необхідність придбати літературу соціалістичного спрямування німецькою мовою¹⁴¹. У результаті 30 січня 1924 р., НКО надав кредит у 46 зол. крб. на придбання закордонних видань¹⁴². 29 жовтня 1925 р. ректор клопотав перед районною владою про трьохмісячний кредит в сумі 200 крб. на забезпечення навчальною літературою соціально-економічного семінару¹⁴³. 11 травня 1926 р. ректор звернувся до Московського відділу головполітпросвіту з проханням вислати до ІНО видання “Экономическая и финансовая политика СССР”¹⁴⁴. Завдяки його наполегливості 16 липня 1927 р. збільшено фінансування наукового видавництва ІНО на 35 друкованих аркушів, загальною сумі 3.500 крб.¹⁴⁵.

22 грудня 1923 р. ректор надав Укрголовпрофосвіті перелік лабораторій та кабінетів, що функціонували, були організовані і потребували комплектів навчальним приладдям: мінералогічний, геологічний, географічний, ботанічний, зоологічний, гістологічний, зоотехнічний, органічної і неорганічної хімії, фізичний, астрономічний, мистецький кабінети, хімічна, фізична, природнича та анатомічна лабораторії, майстерні фізична і ручної праці, астрономічна обсерваторія, акваріум і тераріум, соціально-економічний семінар¹⁴⁶. Планувалося відкрити: майстерню-студію ліп-

лення та малювання, лабораторію експериментальної педагогіки, кабінет психології і педології, педагогічний музей, фотографічну лабораторію, музичний гурток¹⁴⁷. В проекті знаходилися столярна та слюсарна майстерні при кафедрі працезнавства¹⁴⁸. Щороку для поповнення кабінетів ІНО ректором подавався список необхідного приладдя до Головпрофосвіти¹⁴⁹. Державне забезпечення учбовим приладдям інституту було вкрай обмеженим: за 1923–1924 н.р. ІНО придбав всього один мікроскоп¹⁵⁰. Під керівництвом В.О.Гериновича складено кошторис на обладнання навчальних кабінетів на III квартал 1923–24 н.р. у сумі 6.566 крб.¹⁵¹. Наприкінці 1923 р. ректор звернувся до Головпрофосвіти з проханням передати з місцевого відділу охорони здоров'я в розпорядження хімічної лабораторії ІНО апарату Гофмана для здійснення електролізу та перегінних кубів для проведення основних курсів з хімії¹⁵². Окрпрофосвіту просив надати два відра спирту для наукових дослідів¹⁵³, водночас клопотав про передачу приладдя закритого агровідділу індустріального технікуму біологічному кабінету ІНО¹⁵⁴. 24 січня 1924 р. ректор уповноважив інспектора профосвіти Т.Кобзаря для переоформлення до ІНО матеріально-технічних цінностей Вінницького ІНО в зв'язку з його закриттям. (Однак 1 лютого 1924 р. в передачі матеріальної бази Вінницького ІНО до Кам'янець-Подільського ІНО було відмовлено)¹⁵⁵. На підставі положення про матеріальну звітність та постанови бюро ІНО від 11 березня 1924 р., ректор висунув вимогу до зав кабінетами надати повну звітність про стан майна за період з 1 жовтня 1923 р. по березень 1924 р.¹⁵⁶. 2 березня 1924 р. для організації педагогічного музею в ІНО В.О.Геринович звернувся до трудшкіл м. Дунаєвця з проханням надати в якості експонатів виробу учнів¹⁵⁷. Також клопотав перед архівним управлінням при окрвиконкомі про надання картону для потреб палітурної майстерні¹⁵⁸.

1 квітня 1925 р. за його підписом здійснено замовлення для фізичної та хімічної лабораторій на суму 190 крб. у виробничо-торгівельному відділі “МОНО”¹⁵⁹. В грудні 1925 р. В.О.Геринович доручив проф. В.К.Бернацькому придбати для лабораторії виробничого циклу обладнання на суму 400 крб.¹⁶⁰. 27 січня 1926 р. НКО повідомив ІНО про відкриття рахунку в сумі 750 крб. із “золотого фонду” на закупівлю закордоном учбового приладдя¹⁶¹. Вже 19 лютого ректор відправив рахунок на суму 3186 німецьких марок¹⁶². 20 лютого 1926 р. В.О.Геринович повідомив НКО, що замовлення на літературу, закордонне приладдя для ІНО від 24 вересня 1925 р. не виконано¹⁶³. Аби уникнути затримки у звітах по авансових сумах, у лютому 1926 р. ректор встановив бухгалтерії чіткий порядок оформ-

лення замовлень та їх оплати¹⁶⁴. 23 березня 1926 р. ректор звітував на засіданні правління про адміністративно-господарський стан ІНО¹⁶⁵. 15 вересня 1926 р. ректор письмово подякував секретарю Президії ВЦВК Буценко за надані ІНО 1000 крб. на навчальне приладдя¹⁶⁶.

7 січня 1927 р. Кам'янець-Подільський окружний комітет краєзнавства (далі – ОКК), під головуванням В.О.Гериновича, вирішив організувати низку гідрологічних станцій і замовив для них у Київському гідрологічному інституті устаткування¹⁶⁷. 6 січня 1927 р. правління доручило ректору домовитися з ректором СГІ про спільні витрати на ремонт акумуляторної батареї фізичної лабораторії¹⁶⁸. За розпорядженням Володимира Гериновича, 14 лютого 1927 р. вуз придбав мнотильно-друкарський комплект “Стеклограф”¹⁶⁹.

В березні 1927 р. ІНО відвідала інспекція НКО. Основним недоліком в роботі закладу члени комісії визнали недостатнє забезпечення лабораторій навчальним приладдям. Комісія відзначила надзвичайно багату бібліотеку інституту та висловила побажання перейменувати її в “Центральну Наукову Бібліотеку” аби збільшити фінансування з боку НКО¹⁷⁰. У свою чергу В.О.Геринович також просив представників НКО вжити заходів щодо поліпшення матеріального забезпечення вузу центральними органами управління. 1 квітня 1927 р. В.О.Геринович звернувся до ректора СГІ щодо спільної участі у фінансуванні ботанічного саду¹⁷¹. Також 1927 р. він вислав 250 крб. для закупівлі навчального обладнання для лабораторій ІНО і насіння в різні німецькі фірми¹⁷². (В основному поставки здійснювала німецька фірма “Hirschwaldsche buchhandlung”)¹⁷³. Однак у серпні 1927 р. Наркомфін встановив обмежену норму закордонних переказів на наукові потреби без спеціального дозволу в сумі лише 20 крб. щомісяця¹⁷⁴. 1 жовтня 1927 р. ІНО вперше отримав на замовлення закордонного обладнання від НКО 4.000 крб.¹⁷⁵. За розпорядженням ректора склали список майже на всю суму. (Це було найбільше замовлення за всю історію закладу)¹⁷⁶. 12 грудня 1927 р. В.О.Геринович замовив у німецької фірми електрометр Шмідта, поцікавився наявністю обладнання по дослідженню радіоактивності ґрунтів, повітря із зазначенням ціни¹⁷⁷. 20 лютого 1928 р. В.О.Геринович підписав замовлення правлінню акціонерного товариства “Наочне приладдя” (м. Москви) навчальне обладнання в кількості 178 позицій¹⁷⁸. Згодом, В’ятське торгове підприємство “Вятогор” мало поставити устаткування для фізичної лабораторії¹⁷⁹. В травні 1928 р. ректор направив до НКО кошторис НДК на 1928–29 операційний рік на суму 29 тис. 115 крб. 50 коп.¹⁸⁰. Виділені упрнаукою 1.100 крб. не дали можливість виконати

намічені на 1927–28 н. р. роботи. В.О.Геринович зазначив, що на організацію хімічної лабораторії для обслуговування декількох підсекцій НДК потрібно майже 20 тис. крб.¹⁸¹. 16 серпня 1928 р. за розпорядженням ректора на обладнання зоологічного кабінету виділено 100 крб.¹⁸². І знову 5 жовтня 1928 р. ректор повідомив НКО про затримку замовленої 12 листопада 1927 р. закордонної апаратури. В разі не реалізації заявки В.О.Геринович просив згадану суму перевести до кошторису на новий 1928–29 н.р.¹⁸³.

2 грудня 1924 р. В.О.Геринович просив окрімсьгосп передати у розпорядження ІНО старі водогінні труби для улаштування мачти радіостанції та конденсатор для неї¹⁸⁴, а 5 грудня 1924 р. ректор звернувся до Панівецького лісництва з проханням виділити матеріал для встановлення радіоприймача¹⁸⁵. 20 січня 1925 р. ректор клопотав перед ДПУ та Кам'янецькою поштово-телеграфною конторою дозволити улаштувати прийомну радіостанцію з науковою метою¹⁸⁶. Після отримання дозволу В.О.Геринович надіслав відповідну заявку до Московського заводу “Радіо”¹⁸⁷.

За ініціативою В.О.Гериновича ІНО обмінювався інформацією з Московським, Ялтинським, Харківським, Одеським, Ташкентським, Батумським, Тифліським ботанічними садами¹⁸⁸. В ботанічному садку ІНО культивувалося біля 500 різних рослин, що були пріоритетними в СРСР, як у медицині, так і промисловості.

Фонди бібліотеки на 1923–24 н. р. нараховували 50.000 тис. томів¹⁸⁹, з них українською мовою – 12.000¹⁹⁰. Вже на 1925–1926 н.р. завдяки зусиллям ректора бібліотечні фонди складали 120 тисяч томів. Для спрощення обслуговування студентства за наказом ректора створювалися предметні бібліотеки. З часом стала очевидною потреба збільшення штату працівників, оскільки бібліотека обслуговувала студентство з трьох вузів. Станом на 1926 р. бібліотека щороку закуповувала книжок на суму до 3.000 крб.¹⁹¹. Аби вирішити цю проблему В.О.Геринович неодноразово звертався до НКО¹⁹². В лютому 1926 р. Інститут налагодив зв'язки по закупівлі закордонної літератури з німецьким товариством “Книга” (м.Берлін)¹⁹³. Для поліпшення роботи бібліотеки 20 березня 1926 р. ректор просив НКО виділити 1.500 крб. на закупівлю 240.000 карток облікового та систематичного каталогів, а також 120.000 паспортних карток. (НКО відмовив, мотивуючи відсутністю коштів)¹⁹⁴. На початку 1927–1928 н.р. книжок українською мовою налічувалось вже понад 30.000, а з часом їх кількість зросла ще на 10.155 томів. Відповідно збільшилася й кількість зарубіжної літератури. Якщо на початку року було 87 томів, то на кінець року

– вже 274 томи. Впродовж зазначеного періоду бібліотекою скористалося майже 6.000 чоловік, які використали біля 10.000 книжок¹⁹⁵. Керівна посада В.О.Гериновича зобов'язувала вирішувати проблеми матеріально-технічної бази, ситуація з якою була вкрай напруженою та складною, виходячи з стану соціально-економічного становища України на початку 20-х рр. ХХ ст.

Протягом багатьох років ректор звертався до НКО з проханням збільшити персонал бібліотеки з величезними фондами для впорядкування її роботи. 19 лютого 1926 р. своїм наказом вимушено призначив у бібліотеку 3 студентів на погодинну оплату¹⁹⁶. 18 квітня 1928 р. просив НКО довести чисельність бібліотечного персоналу до 5 осіб: 1. Вчений бібліотекар; 2. Завідуючий бібліотекою; 3. Три технічних працівника¹⁹⁷.

Восени 1923 р. згідно кошторису на ремонт навчального корпусу, поданого головному ректору з повернення до Укрголовпросвіти з вимогою прискорити надання коштів. Він вказав, що дах не фарбований упродовж 5 років, через несправність водостічних труб почали обвалюватися карнизи, будинки потребували повторного штукатурення, за для протипожежної безпеки необхідно встановити залізні драбини¹⁹⁸. Потребував оновлення також дах над паровим млином¹⁹⁹. Ціною значних зусиль дах вдалося відремонтувати – ремонт виконано спілкою “Будівельник”²⁰⁰. 18 квітня 1924 р. ректор запросив представника окремлісгоспу прийняти участь у інститутській комісії по складанню актів дефектності будівель ІНО²⁰¹. (З проханням допомогти в проведенні ремонту він звернувся до “Укрдержбуду”)²⁰². Станом на 5 червня 1925 р. на ремонт інституту було відпущено 1.000 крб.²⁰³. 1 липня 1925 р. вуз уклав угоду з “Укрдержбудом” на внутрішній та зовнішній ремонт головного корпусу, частково навчальних аудиторій і лабораторій, встановлення пічок на суму 940 крб.²⁰⁴. 14 грудня 1925 р. на ремонт інституту складено додатковий кошторис на суму 1.614 крб.²⁰⁵. У ньому планувалося укладання нової угоди з “Укрдержбудом” на суму 942 крб. Для економії коштів меблі, приладдя, вироби з дерева ремонтувалися та виготовлялися силами студентства²⁰⁶. Дрібний ремонт в квартирах флігеля, згідно розпорядження ректора, мешканці мали проводити за власний рахунок²⁰⁷. 10 лютого 1926 р. В.Геринович відправив до НКО ФЕУ черговий кошторис на проведення капітального ремонту ІНО в сумі 14.181 крб.²⁰⁸. Документ, за словами В.О.Гериновича, передбачав наступні витрати: проведення електричної сітки, водогону, каналізації, ремонт 4 із 13 лабораторій, переобладнання пічок, встановлення власної електростанції²⁰⁹. Натомість 16 червня 1926 р. ІНО отримав від НКО всьо-

го 2.000 крб.²¹⁰. 20 червня 1927 р. ректор уклав чотири угоди з Кам'янецькою спілкою “Будівельник” на ремонт даху, водогону, вікон²¹¹. 15 липня 1926 р. В.О.Геринович просив НКО надати кошти необхідні для завершення ремонту. (В результаті надійшло ще 1.000 крб.)²¹².

22 серпня 1927 р. ректор просив дозволу в окрфінвідділу на використання 700 крб. з суми 1.295 крб. 62 коп. кредитів, асигнованих інституту до кінця 1926–27 бюджетного року, на ремонт гуртожитків ІНО²¹³. 5 вересня 1927 р. ректор звернувся до НКО з проханням збільшення коштів на капітальний ремонт гуртожитків²¹⁴. Безумовним досягненням ректора стало те, що за період 1926–1927 н. р. незважаючи на постійний брак коштів, вдалося організувати капітальний ремонт інституту, починаючи з ремонту даху і закінчуючи укладанням тротуарної плитки, облаштування огорожі²¹⁵. 27 січня 1928 р. ректор доручив завідувачам кафедр подати заявки на ремонт лабораторій та кабінетів, оскільки ІНО отримав додаткових 3.000 крб.²¹⁶. В процесі роботи траплялися певні складності. Так, 23 липня 1928 р. В.О.Геринович звинуватив “житлоспілку” у використанні неякісних матеріалів та непрофесійному веденні ремонтних робіт у гуртожитку, попереджав про розрив угоди в разі не виправлення недоліків²¹⁷. 28 липня 1928 р. постановою президії окружного виконавчого комітету інституту асигнували на капітальний ремонт 5.000 карб.²¹⁸.

Впорядкування, благоустрій території ІНО також входили в складову управлінської роботи ректора. Вже 25 жовтня 1923 р. він підписав наказ щодо реалізації постанови Подільського губвиконкому про заборону паління та засмічення помешкань громадського користування²¹⁹. Для впорядкування пропускового режиму В.О.Геринович дав розпорядження черговим випроваджувати за межі інституту осіб, що не мають відношення до складу²²⁰.

15 квітня 1924 р. ректор організував тиждень насадження дерев на території ІНО та господарстві²²¹. За короткий час прибрали садок біля головного корпусу, а на інститутському полі посадили 80 дерев жовтої акації, 1.200 кущів смородини, по межах – 371 кущ, 20 тополь по кордонах. Тоді ж на подвір'ї ІНО посадили 18 кленів, 5 ялинок, 2 каштани та 2 липи²²².

В травні 1926 р. ректор зобов'язав студентів допомагати обслуговуючому персоналу наводити чистоту і порядок в інституті. В.О.Геринович просив мешканців флігеля впорядковувати клумби, щоб оточення будинку ІНО мало належний вигляд²²³. З метою поліпшення естетичного вигляду наказав вжити відповідних заходів у клубі ІНО²²⁴. Дбаючи про органі-

зацію спортивно-масової роботи, опікуючись здоров'ям колективу 8 квітня 1926 р. ректор звернувся до окрвиконкому з вимогою надати площу біля інституту для спортивного майданчика²²⁵. 26 квітня 1926 р. В.О.Геринович просив міську господарську службу впорядкувати територію, яка межувала з ІНО²²⁶. З метою належної охорони інститутських приміщень, 17 червня 1926 р. ректор наказав завгоспу Т.С.Сорокату посилювати їх охорону, особливо в нічний час²²⁷. Він постійно закликав усіх керівників лабораторій, студентів дотримуватися розпорядку роботи, економити електроенергію²²⁸.

Системним явищем в ІНО стали засідання правління під головуванням В.О.Геринович, на яких вирішувались різнобічні питання: адміністративно-господарська діяльність, ремонт будівель, інвентаризація і виявлення неліквідного майна, перерозподіл помешкань в навчальному й житловому приміщеннях, розгляд і затвердження планів земельного господарства інституту, забезпечення штатами, реорганізація та налагодження роботи лабораторій, залучення студентів до сільськогосподарських робіт, участь ІНО в організації та роботі громадських установ, розгляд організаційних питань тощо²²⁹.

В березні 1924 р., за вказівкою В.О.Гериновича, було призначено постійного представника ІНО в судових справах²³⁰. Члени бюро ІНО 30 травня 1924 р. вирішили реорганізувати видавництво газети “Червоний Кордон” та розмістити редакцію в помешканні студклубу. З метою економії коштів, ректор запропонував об'єднати вузівський часопис “Червоний студент” із “Вістями ІНО”, вимагав від всіх навчально-виховних підрозділів закладу подавати до кожного випуску “Бюлетеня ІНО” повну інформацію про проведену роботу та плани на майбутнє, щоб читачі мали повне уявлення про роботу всього закладу²³¹. В грудні 1924 р. ректор отримав подяку від НКО за видання інформаційного “Бюлетеню ІНО” із приміткою: “Главпрофобр буде рекомендувати Ваш досвід для поширення між інститутами”²³².

26 травня 1924 р. ректор просив окружне земельне управління передати педагогічному музею інституту моделі селянської хати й воза, що знаходилися в Голосковецькому земвідділі²³³. 30 травня звернувся до ректора СГІ з проханням дозволити зібрати гербаріум з їхнього поля²³⁴.

12 березня 1927 р. В.О.Геринович просив НКО дозволу ставки вченого бібліотекаря, члена правління і секретаря інституту за об'єднаними посадами, політкомісара, двох поливальників в ботанічному саду і гуртожитках терміном на 6 місяців²³⁵.

З огляду на економічне значення саду, на початку 1927 р. В.Геринович клопотав перед окрпланом та міською радою про надання ширшої ділянки біля інституту під ботанічний сад²³⁶. Ректор нагадав, що в 1926 р. ІНО передав місту 28 десятин “культурної землі”, взамін якої влада обіцяла розширення площі ботанічного саду²³⁷.

31 жовтня 1927 р. В.О.Геринович подав до НКО прохання призначити оклад у 60 крб. завідувачому військовим кабінетом, що обслуговує ІНО, хімітехнікум, лісову профшколу, Робітничий університет, ряд осередків “Авіахіму” тощо²³⁸. Також він неодноразово просив НКО затвердити посаду лікаря для надання студентам безкоштовної медичної допомоги²³⁹.

В зв'язку з переходом ІНО на чотирирічний навчальний план у 1928 р. ректор надав до НКО проект збільшення числа штатного академічного персоналу. В травні 1928 р. НКО дозволив використати 150 крб. з лишків зарплати на утримання додаткового академічного персоналу²⁴⁰. 9 липня 1928 р. ректор звернувся до НКО з проханням розмістити об'яву щодо заміщення академвакансій у “Бюлетені НКО”²⁴¹.

27 квітня 1928 р. 60 випускників ІНО мали відвідати міста Москву, Ленінград з метою ознайомлення з установами соціального виховання та придбання навчального приладдя²⁴². В зв'язку з цим ректор запросив інформацію про умови перебування студентів, екскурсійну базу Головополітпросвіти м.Москви²⁴³.

Серйозну проблему у взаєминах з державними структурами для вузу складала комунальні послуги. Відомо, що 7 жовтня 1926 р. на засіданні правління В.О.Геринович запропонував укласти договір з житлкомом про користування комунальними послугами²⁴⁴. Встановлено, що з грудня 1924 р. ректор не одноразово просив встановити у головному корпусі електричні лічильники²⁴⁵, за що в кінці лютого 1927 р. вуз перерахував 150 крб. Згодом виявилось, що вони почнуть працювати лише з 15 квітня. 31 березня 1927 р. ректор вимагав врегулювати це питання, оскільки внаслідок тяганини інститут ніс значні фінансові збитки²⁴⁶. 4 квітня 1927 р. ректор оскаржив у президії ОВК завищені місцгоспом ставки оплати за електроенергію²⁴⁷. Як свідчать документи, ще 26 лютого 1926 р. він звернувся до НКО по дозвіл на влаштування власної електростанції, оскільки коштів, які видавало відомство на забезпечення ІНО електроенергією катастрофічно не вистачало²⁴⁸. 16 березня на торгах у м.Дунаївцях вдалося купити двигун для станції за 160 крб.²⁴⁹. 9 квітня НКО все ж таки дав дозвіл на облаштування електростанції, але без фінансового забезпечення²⁵⁰. На початку лютого 1928 р. ректор видав розпорядження зробити

інвентаризацію сільгоспінвентаря ІНО²⁵¹. В процесі перевірки виявилось, що Об'єднане засідання президії Кам'янецького ОВК VIII скликання та Кам'янецької міської ради 24 травня 1928 р. високо оцінила академічну, наукову, громадську, господарську діяльність ректора ІНО В.О.Гериновича. Разом з тим визначили й деякі негативні моменти: 1. Неукомплектованість штатним персоналом; 2. Недостатнє фінансування з центру; 3. Важкий матеріальний стан значної частини студентства; 4. Незадовільні житлові умови студентства. Президія вирішила підтримати ІНО в клопотанні до НКО про збільшення фінансування закладу, закріпити за вузом новий гуртожиток та виділити на його ремонт з місцевого бюджету 5 тис. крб. Важливим аспектом на даному засіданні стало оголошення постанови РНК УСРР від 23 березня 1928 р. про надання Кам'янецькій фортеці статусу історико-культурного заповідника²⁵², до якого також був причетний як ректор, так і колектив вузу.

Таким чином, Кам'янець-Подільський інститут народної освіти під керівництвом В.О.Гериновича (1923–1928 рр.) у важкі часи становлення української вищої школи став осередком педагогічного, наукового, громадського життя не тільки Кам'яниччини, Поділля, а й всієї України. Завдяки організаторським здібностям та наполегливій праці Володимира Гериновича, за час його перебування на керівній посаді, в інституті суттєво підвищився академічний рівень підготовки як викладацького складу так і студентства. Значно зросла матеріально-технічна база закладу, бібліотечні фонди. Внаслідок цього поширювалась зацікавленість вузом і зріс вплив до нього студентства з різних регіонів України. Інститут отримав належне визнання місцевих партійних органів, професійних, громадських організацій та установ.

Примітки:

1. Завальнюк, О. М. “Винним себе визнав...” (В.О.Геринович) / О. М. Завальнюк, М.Б.Петров. // Репресоване краєзнавство (20-30-ті роки) – К., 1991. – С. 178-183.
2. Завальнюк, О. М. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Оіном, 2003. – С. 73-74.
3. Завальнюк, О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.) / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Абетка НОВА, 2006. – С. 206-213.
4. Завальнюк, О. М. В.О.Геринович: сторінки біографії (1883–1949 рр.) Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Хмельницька область / Редакція тому: М. П. Вавринчук, В. С. Гавришук та ін.; Упорядники: В. Ю. Васильєв,

Л. Л. Місінкевич, Р. Ю. Подкур. – Кн. 1. – Хмельницький, 2008. – С. 726-743.

5. Прокопчук, В. С. Історичне краєзнавство Правобережної України 30-х років ХХ – початку ХХІ ст.: від репресій, занепаду – до відродження, розквіту / В. С. Прокопчук. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2005. – С. 134-148.

6. Прокопчук, В. С. Інституціоналізація краєзнавчого руху Правобережної України 20-х років ХХ ст. / В. С. Прокопчук; наук. ред. П. Т. Тронько; Мін. освіти і науки України, Кам'янець-Подільський нац. ун-т. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. – 600 с.

7. Савчук, В. О. Нищення Кам'янець-Подільського краєзнавства у першій половині 30-х рр. ХХ ст. / В. О. Савчук // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. – Т. 10: Матеріали п'ятого круглого столу. “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі”. – С. 160-168.

8. Савчук, В. О. В.О.Геринович – краєзнавець, дослідник Дунаєвеччини / В. О. Савчук // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: Матеріали наук. краєзн. конф. – К. : Рідний край, 1997. – С. 237-238.

9. Савчук, В.О. Краєзнавчий рух міста Кам'янця-Подільського у 1921–1923 рр. / В. О. Савчук // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірн. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. – Т. 6: Матеріали другого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у ХVІІІ – на початку ХХІ ст.”. – С.204-213.

10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/.../12.24%20Sawscuk.htm.

11. Шаблій, О. І. Життєвий шлях і напрямки наукової діяльності професора Володимира Гериновича / О. І. Шаблій, О. Вісьтак, А.Менделюк // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – Випуск 17. – 138 с.

12. Шаблій, О. Внесок Володимира Гериновича в теорію і методологію географічної науки / О. Шаблій // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – Випуск 17. – 138 с.

13. Професор Володимир Геринович / За ред. проф. О. Шаблія. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 366 с.

14. Завальнюк, О. М. Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. – с. 45.

15. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 499. – Арк. 77 зв.

16. Там само. – Арк. 50-51.

17. Там само. – Арк. 63.

18. Там само. – Арк. 77 зв.

19. Там само. – Спр. 566. – Арк. 93.
20. Там само. – Спр. 499. – Арк. 77 зв.
21. Там само. – Арк. 79.
22. Там само. – Арк. 79 зв.
23. Там само. – Арк. 80.
24. Там само. – Спр. 398. – Арк. 134.
25. Там само. – Спр. 499. – Арк. 81.
26. Там само. – Арк. 82 зв.-83.
27. Там само. – Арк. 93.
28. Там само. – Спр. 564. – Арк. 48.
29. Там само. – Спр. 503. – Арк. 69.
30. Там само. – Спр. 398. – Арк. 134.
31. Там само. – Спр. 578. – Арк. 15 зв.
32. Там само. – Спр. 398. – Арк. 37.
33. Там само. – Спр. 655. – Арк. 26-28.
34. Там само. – Спр. 578. – Арк. 42 зв.
35. Там само. – Спр. 648. – Арк. 17.
36. Там само. – Арк. 9.
37. Там само. – Арк. 13,16.
38. Там само. – Спр. 497. – Арк. 16.
39. Там само. – Спр. 565. – Арк. 3.
40. Там само. – Спр. 529. – Арк. 27.
41. Там само. – Спр. 655. – Арк. 1.
42. Там само. – Спр. 497. – Арк. 10-11.
43. Там само. – Спр. 566. – Арк. 93-94.
44. Там само. – Спр. 649. – Арк. 42.
45. Там само. – Арк. 45.
46. Там само. – Спр. 662. – Арк. 124.
47. Там само. – Спр. 650. – Арк. 101.
48. Там само. – Арк. 1-2, 104.
49. Там само. – Спр. 648. – Арк. 44.
50. Там само. – Спр. 564. – Арк. 68.
51. Там само. – Арк. 70.
52. Там само. – Спр. 649. – Арк. 56.

53. Там само. – Спр. 665. – Арк. 187.
54. Там само. – Спр. 662. – Арк. 105.
55. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО). – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 4693. – Арк. 12-13.
56. ДАХО. – Ф. Р. 5. – Оп. 1. – Спр. 641. – Арк. 13.
57. Там само. – Арк. 2.
58. Там само. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 901. – Арк. 25.
59. Там само. – Арк. 30-32.
60. Там само. – Спр. 914. – Арк. 13.
61. Там само. – Спр. 799. – Арк. 6.
62. Там само. – Ф. Р. 5. – Оп. 1. – Спр. 641. – Арк. 2.
63. Там само. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 900. – Арк. 33.
64. Там само. – Спр. 933. – Арк. 48.
65. Там само. – Спр. 398. – Арк. 140 зв.-141.
66. Там само. – Арк. 123.
67. Там само. – Спр. 576. – Арк. 1.
68. Там само. – Спр. 584. – Арк. 2.
69. Там само. – Спр. 643. – Арк. 12.
70. Там само. – Арк. 5.
71. Там само. – Арк. 38.
72. Там само. – Спр. 938. – Арк. 76.
73. Там само. – Спр. 393. – Арк. 121.
74. Там само. – Арк. 130.
75. Там само. – Арк. 120.
76. Там само. – Арк. 128.
77. Там само. – Ф. Р. 5. – Оп. 1. – Спр. 589. – Арк. 36.
78. Там само. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 578. – Арк. 8 зв.
79. Там само. – Спр. 561. – Арк. 75.
80. Там само. – Спр. 822. – Арк. 14.
81. Там само. – Спр. 812. – Арк. 18.
82. Там само. – Спр. 578. – Арк. 52.
83. Там само. – Спр. 398. – Арк. 143.
84. Там само. – Спр. 515. – Арк. 1.
85. Там само. – Спр. 514. – Арк. 29.

86. Там само. – Арк. 20.
87. Там само. – Спр. 896. – Арк. 18.
88. Там само. – Спр. 708. – Арк. 46-46 зв.
89. Там само. – Спр. 896. – Арк. 33.
90. Там само. – Арк. 51.
91. Там само. – Арк. 45.
92. Там само. – Арк. 34.
93. Там само. – Спр. 1057. – Арк. 49.
94. Там само. – Арк. 53.
95. Там само. – Арк. 84.
96. Там само. – Арк. 116.
97. Там само. – Спр. 566. – Арк. 94.
98. Там само. – Спр. 584. – Арк. 3.
99. Там само. – Спр. 576. – Арк. 18.
100. ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 4696. – Арк. 3-4.
101. Там само. – Арк. 34.
102. ДАХО. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 1127. – Арк. 27-32.
103. Там само. – Спр. 822. – Арк. 76.
104. Там само. – Спр. 578. – Арк. 39 зв.
105. Там само. – Спр. 1057. – Арк. 70.
106. Там само. – Спр. 664. – Арк. 57-74.
107. Там само. – Спр. 533. – Арк. 11-11 зв.
108. Там само. – Спр. 398. – Арк. 32 зв.
109. Там само. – Спр. 499. – Арк. 96 зв.
110. Там само. – Спр. 398. – Арк. 57 зв.
111. Там само. – Спр. 673. – Арк. 21 а.
112. Там само. – Спр. 533. – Арк. 88.
113. Там само. – Спр. 529. – Арк. 33.
114. Там само. – Арк. 3.
115. Там само. – Спр. 665. – Арк. 191.
116. Там само. – Спр. 533. – Арк. 114-115.
117. Там само. – Спр. 529.
118. Там само. – Спр. 527. – Арк. 15-17.
119. Там само. – Ф. Р. 5. – Оп. 1. – Спр. 589. – Арк. 5.

120. Там само. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 553. – Арк.5 2-53.
121. Там само. – Спр. 662. – Арк. 16.
122. ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 5. – Спр. 1025. – Арк. 116-117.
123. ДАХО. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 662. – Арк. 65 зв.
124. Там само. – Спр. 662. – Арк. 27.
125. ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 5. – Спр. 1025. – Арк. 117.
126. ДАХО. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 559. – Арк. 49.
127. Там само. – Спр. 708. – Арк. 74.
128. Там само. – Арк. 82.
129. Там само. – Арк. 89.
130. ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 4699. – Арк. 2.
131. Там само. – Арк. 5.
132. Там само. – Арк. 3.
133. ДАХО. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 800. – Арк. 65.
134. Там само. – Спр. 812. – Арк. 10 зв.
135. ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 4690. – Арк. 33-33 зв.
136. Там само. – Арк. 56.
137. ДАХО. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 812. – Арк. 27 зв., 38.
138. Там само. – Спр. 938. – Арк. 243.
139. Там само. – Спр. 1066. – Арк. 59.
140. Там само. – Спр. 398. – Арк. 27-27 зв.
141. Там само. – Арк. 136.
142. Там само. – Спр. 578. – Арк. 10 зв.
143. Там само. – Спр. 779а. – Арк. 9.
144. Там само. – Спр. 708. – Арк. 47.
145. Там само. – Спр. 1086. – Арк. 160.
146. Там само. – Спр. 9319. – Арк. 144-144 зв.
147. Там само. – Спр. 393. – Арк. 145.
148. Там само. – Спр. 343. – Арк. 103.
149. Там само. – Ф. Р. 5. – Оп. 1. – Спр. 589. – Арк. 35.
150. Там само. – Арк. 5 зв.
151. Там само. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 664. – Арк. 43-50.
152. Там само. – Ф. Р. 5. – Оп. 1. – Спр. 589. – Арк. 35.
153. Там само. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 133.

154. Там само. – Арк. 142.
155. Там само. – Спр. 594. – Арк. 1,3.
156. Там само. – Спр. 561. – Арк. 34.
157. Там само. – Арк. 21.
158. Там само. – Арк. 26.
159. Там само. – Спр. 709. – Арк. 56, 164.
160. Там само. – Спр. 778б. – Арк. 50.
161. Там само. – Спр. 797. – Арк. 1.
162. Там само. – Арк. 3-4.
163. ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 4689. – Арк. 6-7, 22.
164. Там само. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 708. – Арк. 64.
165. Там само. – Спр. 719. – Арк. 67.
166. Там само. – Спр. 708. – Арк. 117.
167. Там само. – Спр. 938. – Арк. 2.
168. Там само. – Спр. 812. – Арк. 20 зв.
169. Там само. – Спр. 978. – Арк. 3.
170. Там само. – Спр. 812. – Арк. 29-29 зв.
171. Там само. – Арк. 31-32.
172. Там само. – Спр. 922. – Арк. 109.
173. Там само. – Арк. 140.
174. Там само. – Арк. 119.
175. Там само. – Арк. 147.
176. Там само. – Арк. 156-157 зв.
177. Там само. – Спр. 945. – Арк. 89.
178. Там само. – Арк. 53-54.
179. Там само. – Арк. 78.
180. Там само. – Спр. 1086. – Арк. 106 зв.
181. Там само. – Арк. 101.
182. Там само. – Спр. 927. – Арк. 134.
183. Там само. – Спр. 945. – Арк. 234.
184. Там само. – Спр. 568. – Арк. 68-69.
185. Там само. – Арк. 71.
186. Там само. – Спр. 641. – Арк. 6.
187. Там само. – Арк. 13.

188. Там само. – Спр. 938. – Арк. 77-79, 93-97.
189. Там само. – Ф. Р. 5. – Оп. 1. – Спр. 589. – Арк. 5 зв.
190. Там само. – Арк. 24.
191. Там само. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 915. – Арк. 152.
192. Там само. – Ф. Р. 5. – Оп. 1. – Спр. 641. – Арк. 3 зв., 4.
193. Там само. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 719. – Арк. 61.
194. ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 4695. – Арк. 4, 7.
195. ДАХО. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 1054. – Арк. 3 зв.
196. Там само. – Спр. 721. – Арк. 61.
197. Там само. – Спр. 927. – Арк. 99.
198. Там само. – Спр. 652. – Арк. 4.
199. Там само. – Спр. 578. – Арк. 39 зв.
200. Там само. – Спр. 665. – Арк. 185.
201. Там само. – Спр. 652. – Арк. 5.
202. Там само. – Арк. 7.
203. Там само. – Спр. 719. – Арк. 21.
204. Там само. – Спр. 778б. – Арк. 55-56.
205. Там само. – Арк. 49.
206. Там само. – Арк. 58-59 зв.
207. Там само. – Спр. 822. – Арк. 74.
208. Там само. – Спр. 904. – Арк. 13.
209. Там само. – Спр. 800. – Арк. 22 зв.
210. Там само. – Спр. 904. – Арк. 32.
211. Там само. – Спр. 1022. – Арк. 4.
212. ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 4695. – Арк. 21.
213. ДАХО. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 1002. – Арк. 76.
214. Там само. – Арк. 84.
215. Там само. – Спр. 1025. – Арк. 8.
216. Там само. – Спр. 1044. – Арк. 8.
217. Там само. – Спр. 1118. – Арк. 18-19.
218. Там само. – Арк. 24.
219. Там само. – Спр. 385. – Арк. 66.
220. Там само. – Спр. 574. – Арк. 16-17 зв.
221. Там само. – Спр. 497. – Арк. 15.

222. Там само. – Спр. 578. – Арк. 43 зв.
223. Там само. – Спр. 822. – Арк. 23-24.
224. Там само. – Арк. 28.
225. Там само. – Спр. 794. – Арк. 26.
226. Там само. – Спр. 812. – Арк. 19.
227. Там само. – Спр. 822. – Арк. 43.
228. Там само. – Арк. 68.
229. Там само. – Ф. Р. 5. – Оп. 1. – Спр. 611. – Арк. 54.
230. Там само. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 578. – Арк. 43.
231. Там само. – Арк. 51 зв.
232. Там само. – Спр. 566. – Арк. 3-3 зв.
233. Там само. – Спр. 561. – Арк. 91.
234. Там само. – Спр. 566. – Арк. 4.
235. ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 4690. – Арк. 52-53.
236. ДАХО. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 938. – Арк. 100.
237. Там само. – Арк. 230.
238. Там само. – Спр. 928. – Арк. 33 зв., 34.
239. Там само. – Спр. 800. – Арк. 25.
240. Там само. – Спр. 812. – Арк. 76 зв.
241. Там само. – Спр. 1066. – Арк. 57.
242. Там само. – Спр. 1068. – Арк. 33.
243. Там само. – Арк. 1, 3.
244. Там само. – Спр. 812. – Арк. 5 зв.
245. Там само. – Спр. 642. – Арк. 10, 16.
246. Там само. – Спр. 902. – Арк. 7.
247. Там само. – Спр. 796. – Арк. 53.
248. ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 4694. – Арк. 2-3.
249. ДАХО. – Ф. Р. 302. – Оп. 1. – Спр. 897. – Арк. 17.
250. Там само. – Арк. 31.
251. Там само. – Спр. 1119. – Арк. 6.
252. Там само. – Спр. 1051. – Арк. 52 зв., 53.

Summary

The article tells about significant contribution of the rector of Kam'yanets'-Podil's'kyi Institute of folk education V.O.Gerynovych (1923–1928) into the

development of physical infrastructure of the higher educational institution.

Key words: rector V.O.Gerynovych, Institute of folk education, physical infrastructure, district land department, lease, financial-economic management, crediting, financial activity, provision with accommodation, accommodation provision, hostel, Folk commissariat of education, land economy, grant commission, economic condition, mode of economy, librarian funds, estimate, special resources, operational year; repair; indebtedness, taxes, inventorying.

Отримано 3 жовтня 2011 року

УДК 378.2(477.43)(092)

М.І.Алещенко

Гордість вітчизняної науки (академік О.В.Квасницький)

Досліджується життєвий і творчий шлях видатного вченого-біолога Олексія Володимировича Квасницького.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський сільськогосподарський інститут, аспірантура, академік, конгрес, конференція.

Серед випускників 1920–1930-х років Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту найпочесніше місце займає академік АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці, лауреат Державної премії ім. Т.Г.Шевченка, заслужений діяч науки і техніки УРСР Олексій Володимирович Квасницький.

Народився Олексій Володимирович у багатодітній сім'ї селянина-бідняка 24 лютого 1900 р. в с.Лиса Гора Первомайського району Миколаївської області¹. Закінчивши 1920 року Добровольську вчительську семінарію на Херсонщині, він вчителював у сільській школі, але через голод 1921 р. змушений був перебраться з Херсонщини на Поділля. Восени того ж року Олексій Квасницький став студентом Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту.

Це були важкі часи повоєнної розрухи та голоду 1921–1923 рр. Зга-

дуючи студентські роки, Олексій Володимирович писав, що чотири роки навчання в інституті були важким випробуванням на міцність організму, сили волі і характеру. З ранку студенти відвідували лекції та практичні заняття, які відбувались у холодних аудиторіях, а в другій половині дня, ввечері, а інколи і вночі працювали. Проживали студенти в холодних і сирих гуртожитках, бралися за все – пиляли та кололи дрова, працювали вантажниками, виконували іншу фізичну роботу. О.Квасницький добре знав слюсарну і столярну справу, ремонтував годинники, шив чоботи, деякий час завідував студентською майстернею із ремонту взуття, вчителював в Китайгородському районі².

Після закінчення інституту спочатку працював в Кутковецькій сільськогосподарській школі на Кам'яничині, а згодом – на Дніпропетровській сільськогосподарській дослідній станції. Навчався в аспірантурі у Ленінграді, а з 1931 року і до кінця свого життя працював в Всесоюзному науково-дослідному інституті свинарства (сьогодні – НДІ свинарства ім. О.Квасницького НААНУ), який знаходиться в Полтаві.

35 років Олексій Володимирович поєднував науково-дослідну роботу з педагогічною, завідуючи (за сумісництвом) кафедрою фізіології сільськогосподарських тварин (1936–1971 рр.) Полтавського сільськогосподарського інституту (сьогодні – Полтавська державна аграрна академія)³.

У 1936 р. ВАК присудив вченому науковий ступінь кандидата біологічних наук без захисту дисертації, за сукупністю опублікованих робіт, а у 1940 р. він здобув ступінь доктора наук, захистивши у Харківському державному університеті (нині Харківський національний університет ім. В.Каразіна) дисертацію на тему “Физиология желудочного соковыделения и пищеварения у свиней”.

У 1941р. О.В.Квасницький отримав вчене звання професора, а у 1951р. за видатні наукові досягнення його обрали дійсним членом АН УРСР, у 1965р. – академіком УААН (сьогодні – НААНУ)⁴.

В роки Великої Вітчизняної війни професор О.В.Квасницький працював у інституті, який було евакуйовано до Кургану (Російська Федерація)⁵. У 1944 р. науково-дослідний інститут свинарства повернувся до Полтави.

В усіх наукових розробках О.В.Квасницький був першовідкривачем. З його ім'ям пов'язаний розвиток в Україні знань з питань вікової фізіології сільськогосподарських тварин, зокрема вперше глибоко і послідовно досліджено фізіологію травлення і обміну речовин, вищої нервової діяльності, анатоμο-фізіологічних особливостей лактації і розмноження свиней. Саме фундаментальне вивчення фізіології розмноження дало змогу розро-

бити і широко впровадити у виробництво найефективніший фракційний метод штучного осіменіння свиней (1950).

Вчений розробив метод трансплантації ембріонів кролів, свиней, у 1950 р. одержав перших у світі поросят-трансплантантів. Теоретично обґрунтував, довів на практиці високу ефективність розробленої ним системи безперервних опоросів, надраннього відлучення поросят при підвищенні інтенсивності використання свиноматок до 2,7 опоросу на рік. Разом з доктором біологічних наук Н.А.Мартиненко працював над розробкою нового високоефективного методу полібаричної стимуляції багатоплідності і великоплідності свиноматок внаслідок підвищення маткового-плацентарного кровотоку, а останнім часом – над розробкою нової технології хірургічної трансплантації ембріонів свиней. О.В.Квасницький – автор численних оригінальних методів дослідження фізіологічних процесів, творець конструкцій багатьох приладів і установок, захищених 26 авторськими свідоцтвами. В його лабораторії стажувалися спеціалісти з Москви, Ленінграда, Чехословаччини, Куби, Болгарії. Цілу плеяду талановитих вчених підготував О.В.Квасницький – 35 кандидатів і докторів наук, з яких незмінними його помічниками і однодумцями завжди були Н.А.Мартиненко, В.Ф.Коваленко, М.М.Маньківська, Л.О.Конюхова і М.М.Саричева.

Фундаментальні дослідження фізіології розмноження свиней дозволили О.В.Квасницькому розробити і широко запровадити на практиці свинарства принципово новий та економічно високоефективний фракційний метод штучного осіменіння свиней, за що його і було удостоєно Державної премії УРСР (1974 р.).

Наукові праці академіка (понад 200 монографій, підручників, брошур, статей) широко відомі науковій світовій громадськості, перекладалися на французьку, угорську, чеську, естонську та інші мови⁶.

О.В.Квасницький був постійним учасником міжнародних наукових форумів. 1964 р. на V Міжнародному конгресі з біології розмноження і штучного осіменіння в м.Тренто (Італія) його обрали постійним членом оргкомітету цих конгресів⁷. З доповідями на наукові теми він виступав перед вченими Англії, Італії, Франції, Чехословаччини, Угорщини, Болгарії. Фактично постійними гостями в його лабораторії були вчені з Великобританії, В'єтнаму, Італії, США, Румунії, Франції, Югославії, Японії та інших країни світу. Про О.В.Квасницького були вміщені замітки в Енциклопедії українознавства та Українській радянській енциклопедії⁸.

Наукову роботу вчений поєднував з громадською діяльністю: був чле-

ном Центральної Ради Українського і Всесоюзного фізіологічних товариств, членом редколегії Української радянської енциклопедії і “Фізіологічного журналу АН УРСР”, очолював Полтавське обласне відділення товариства “Знання”. Неодноразово обирався членом виконкому Полтавської обласної Ради. 1967 року рішенням міської ради О.В.Квасницькому було присвоєно звання Почесного громадянина м.Полтава⁹.

Величезна праця О.В.Квасницького була відзначена урядовими нагородами: Золотою Зіркою Героя Соціалістичної праці, двома орденами Леніна, двома орденами “Знак Пошани”, двома Почесними грамотами Президії Верховної Ради УРСР і чотирма медалями. 1960 р. було присуджено звання заслуженого діяча науки і техніки УРСР.

Олексій Володимирович був дуже обдарованою людиною: любив музику і сам непогано грав на скрипці, захоплювався мисливством, складав щиросердні ліричні вірші і не минав новинок художньої літератури, встигав прочитати наукову і загально-пізнавальну періодику. Всі, кому доводилось зустрічатися з ним, були вражені чуйністю і щиросердністю співрозмовника, відзначали його демократичність¹⁰.

Все довге і багате життя вченого було пов’язане із Полтавою, він її любив, тут жив і працював, натхненно, творчо, багато, і не дивно, що саме полтавська земля прийняла його на вічний спочинок 27 листопада 1989 року.

У лютому 2000 року світова біологічна наука відзначила 100-річчя з дня народження видатного українського фізіолога Олексія Володимировича Квасницького. З ініціативи вчених університету штату Айова (США) цю дату було урочисто відзначено міжнародною науковою конференцією.

У 2000 р. всеукраїнські науково-виробничі конференції, присвячені 100-річчю від дня народження академіка, відбулися в Полтаві та Кам’янці-Подільському (за їх результатами було видано збірники наукових праць). Науково-дослідному інституту свинарства НААНУ присвоєно ім’я О.В.Квасницького.

В Подільському державному аграрно-технічному університеті вшановують ім’я видатного випускника. Зокрема, в музеї університету знаходяться цікаві матеріали про нього. На біотехнологічному факультеті створено аудиторію імені О.В.Квасницького. В актовій залі університету розміщено портрет академіка.

Примітки:

1. Алещенко, М. І. Життєві віхи академіка О.В.Квасницького / М. І. Алещенко, В. І. Іустінов // Використання фізіологічних, генетично-селекційних та техно-

логічних методів підвищення продуктивності сільськогосподарських тварин. Матеріали наук.-вироб. Конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження академіка О.В.Квасницького. – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 9.

2. Там само.

3. Алещенко, М. І. Подільська державна аграрно-технічна академія. – Кам'янець-Подільський ; Тернопіль : Лілея, 2004. – С. 51.

4. Там само. – С. 52.

5. Алещенко, М. І. Випускники Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту 1920–1930-х років – учасники Великої Вітчизняної війни / М. І. Алещенко, Л. І. Кучугура, В. Г. Романюк // Матеріали ІХ-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 349.

6. Бахмат, М. Подільський державний аграрно-технічний університет / М. Бахмат, М. Алещенко. – Кам'янець-Подільський, 2005. – С. 73.

7. Видатний вчений-біолог. – Полтава : Вид-во Полтавського державного сільськогосподарського інституту “Тетра”, 2000 – С. 5.

8. Українська радянська енциклопедія. – К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1980. – Т. 5. – С. 84; Енциклопедія Українознавства, Львів : Наук. товариство ім. Т.Шевченка, 1994. – Т. 3. – С. 990.

9. Коваленко В. Ф. Квасницький Олексій Володимирович (1900–1989) / В. Ф. Коваленко // Вчені у галузі тваринництва. – К. : Аграрна наука, 1999. – С. 163.

10. Видатний вчений-біолог. – С. 6.

Резюме

Исследуется жизненный и творческий путь выдающегося ученого-биолога Алексея Владимировича Квасницкого.

Ключевые слова: Каменец-Подольский сельскохозяйственный институт, аспирантура, академик, конгресс, конференция.

Одержано 3 жовтня 2011 року

УДК 378.6(092)

Е.О.Зваричук

**Лубнін Олександр Федорович –
директор Кам'янець-Подільського харчового технікуму**

Подано відомості про першого директора Кам'янець-Подільського технікуму харчової промисловості О.Ф.Лубніна.

Ключові слова: технікум, організація учбових закладів, звіт директора, оснащення лабораторій, навчальні заняття, заочний технікум, інфраструктура харчової промисловості.

У світі Кам'янець-Подільський відомий не тільки своїм історичним минулим та архітектурними пам'ятками, а й навчальними закладами. Одним із них є коледж харчової промисловості Національного університету харчових технологій.

Історія закладу починається з буремних років Великої Вітчизняної війни та післявоєнної відбудови. У червні 1944 року Рада Народників комісарів УРСР своєю Постановою за №787 “Про організацію учбових закладів НКХП УРСР” дозволила Наркомхарчопрому УРСР у місті Києві відкрити технікум харчової промисловості для підготовки кваліфікованих кадрів середньої ланки¹. 2 жовтня 1944 року перші студенти сіли за парти. Вони розпочали навчання на 4-х відділеннях, а саме: технологічно-бродильному, крохмально-паточному, рахівників-бухгалтерів і техніків-механіків. Так було покладено першопочаток сьогоденного коледжу.

Згодом керівництво УРСР, врахувавши те, що в регіоні здавна існувала та інтенсивно розвивалась інфраструктура харчової промисловості, своєю Постановою від 14 вересня 1961 року (№1335) перевела Київський технікум харчової промисловості до Кам'янця-Подільського². Технікуму було надано в користування частину будівлі за адресою вул. Суворова, 2. Водночас, постановою Вінницького Раднаргоспу від 23 вересня 1961 року (№326) директором Кам'янець-Подільського технікуму харчової промисловості було призначено Лубніна Олександра Федоровича³.

Олександр Федорович народився 28 червня 1912 року в с.Задній Мис Нікольського повіту Вологодської губернії (Росія) в родині селян. 1925 року закінчив Підлісну школу I-го ступеня, а 1929 – семирічку в Ільїнську Вашингтонського району Вологодської області. Потім було навчання у Велико-Устюгському кооперативному технікумі (у 1933 отримав спеціальність техника-овочівника).

1934 року за комсомольською путівкою пішов до лав Червоної армії (навчальний дивізіон 2-ї артилерійської бригади у Ленінграді). Відразу вступив до Ленінградського військово-топографічного училища, яке закінчив у 1937. Отримавши військове звання лейтенанта, був призначений топографом до військової частини, розташованої у м.Кременчуг. У 1940 році вступив до військово-інженерної Червонопрапорної академії імені В.Куйбишева. По-закінченню академії у травня 1943 р. займав керівні посади в лавах Червоної армії.

1959 року у чині підполковника вийшов на пенсію, з 1960-го розпочав викладацьку роботу в Кам'янець-Подільському будівельному технікумі, а з наступного року очолив Кам'янець-Подільський технікум харчової промисловості⁴.

Перші кроки новопризначеного директора були пов'язані з організацією та впорядкуванням навчального процесу, адміністративно-господарським облаштування будівлі технікуму. Зокрема, на денному відділенні започаткували 4 спеціальності: "Технологія консервування", "Технологія цукристих речовин", "Хлібопекарське і кондитерське виробництво" і "Бухгалтерський облік". Для вдосконалення та оптимізації навчання створили 5 предметних комісій, а саме: з історії, мови та літератури; загальнотехнічних; фізико-математичних; хіміко-технологічних та економічних дисциплін, які очолили найкращі фахівці із 32 викладачів. За короткий час Олександр Федорович зумів створити спаяний, дружний, творчий колектив, який на високому професійному рівні прагнув виконувати поставлені завдання. Наполегливістю в роботі відзначались викладачі: О.А.Босенко, Г.І.Воловик, О.І.Вінник, В.А.Горбановська, Л.М.Гольтман, С.Л.Козіна, О.Ф.Манжуловський, Д.В.Трачук та інші⁵.

Не зважаючи на значне завантаження викладачів та незакінчені ремонтні роботи, заняття проводились на високому теоретичному рівні, з використанням наочності, активізацією розумової праці учнів. У звіті директора про роботу технікуму зокрема йшлося про те, що у 1961–1962 навчальному році найкраще організовані були уроки викладача Т.Г.Сосновської. Також відзначались вчитель історії І.І.Естрах (доволі вміло оперував історичними фактами, вчив учнів роботи висновки та висловлювати свої думки), вчитель теоретичної механіки С.Л.Козіна (підходить до викладання творчо, старанно та продумано), вчитель органічної хімії Т.М.Ткаль (ефективно проводить теоретичні та лабораторні заняття), вчитель російської мови та літератури А.І.Соболевська, викладач бухгалтерського обліку Р.А.Грановська, вчитель економічної географії А.К.Фример (багато уваги

пріділяв виготовленню наочних посібників)⁶.

Водночас, розпочато оснащення технологічних лабораторій (відкрито 2 хім. лабораторії) відремонтували навчальні класи, створили аудиторії для дипломного проектування. В закладі появилася бібліотека (10 000 примірників навчальної літератури) та читальний зал на 20 посадкових місць. Впродовж листопада-грудня 1961 року в одному з приміщень технікуму було відкрито видавничий відділ, укомплектований найкращим на той час копіювальним та друкарським обладнанням. Загалом, навчання проводилось у 20-ти аудиторіях загальною площею 1262 м². Середню професійну освіту здобував 451 юнаків і дівчат. На другому поверсі було розташовано гуртожиток, який складався з 24-х кімнат⁷.

Через брак навчальних площ довелося орендувати частину і лабораторій в індустріальному технікумі, сільськогосподарському інституті та загально-технічному факультеті автодорожнього інституту.

У жовтні 1961 р. з Києва було переведено заочне відділення та утворено в Кам'янці-Подільському заочний технікум харчової промисловості, який очолив М.М.Воловик, (об'єднались в один навчальний заклад у грудні 1970 р.)⁸.

Проте всім зачинанням Олександра Федоровича не судилося збутися – 6 лютого 1964 р. на 52-му році він пішов з життя.

За трудові та бойові звершення Лубніна Олександра Федоровича нагороджено орденами “Боевого Красного Знамени”, “Красной Звезды” та трьома медалями.

Примітки:

1. Архів Кам'янець-Подільського коледжу харчової промисловості НУХТ. – Спр. 23а. – Арк. 2.
2. Там само. – Арк. 5-6.
3. Там само. – Арк. 6.
4. Там само. – Спр. 1. – Арк. 2.
5. Там само. – Спр. 53а. – Арк. 6-10.
6. Там само. – Арк. 12-17.
7. Там само. – Арк. 26-30.
8. Там само. – Арк. 22.

Summary

The paper explores the work of the first director of Kamenets-Podolsky college food A.F. Lubnina. At the same time, shows the problems and difficulties facing the translation of the institution from Kyiv to Kamenetz-Podolsk.

УДК 78.067.26(477.43):788

І.Г.Маринін

Народно-інструментальне мистецтво Південно-Західного Поділля: реформаторські ідеї музиканта-педагога Петра Леонтієва

Висвітлюються основні віхи й здобутки творчої багаторічної виконавської та педагогічної діяльності вчителя музики Петра Леонтієва, процес становлення його як педагога, вчителя-новатора, керівника дитячих народно-інструментальних колективів на Кам'янецьчині.

Ключові слова: музично-педагогічна робота, вчитель музики, вчитель-новатор, ансамбль сопіляків, дитячий оркестр народних інструментів.

Леонтієв Петро Петрович – випускник музично-педагогічного факультету Кам'янець-Подільського державного інституту 1974 року, вчитель-методист. Упродовж тридцяти років плідно працював на педагогічній роботі, успішно керував різноманітними народно-інструментальними та хоровими дитячими колективами на Кам'янецьчині. Петро Петрович вирізняється великою ерудованістю, творчим підходом і активністю у музично-педагогічній праці, творчою фантазією, працелюбністю. Саме у вирі педагогічної праці він знаходить велике самозадоволення й самореалізацію свої творчих новаторських підходів. Все це дозволяє йому крокувати по життю власною стежиною й досягати успішних результатів. Він є самодостатнім учителем-реформатором, здатний на інноваційно-реформаторську освітню діяльність, зорієнтовану на відмову від відомих штампів, стереотипів через внесення нових методичних елементів у традиційну систему навчання, виховання та музично-естетичного розвитку особистості учня.

З'ясовуючи творчість і громадську діяльність П.Леонтієва, обов'язково треба брати до уваги роль родини, школи, оточення, що завжди мають великий, а то й вирішальний вплив на формування світогляду і життєвих ідеалів, ставлення до культурологічних процесів і суспільних подій.

Леонтієв Петро Петрович народився 19 лютого 1950 у селі Косиківці Новоушицького району Хмельницької області у сім'ї колгоспників. Музичні здібності й бажання грати на музичних інструментах у хлопця виявилися у ранньому віці і, мабуть, передалися генетично від діда Тимофія, який грав у сільському ансамблі троїстих музик на скрипці. Маленький Петрусь цілими днями слухав народні награвання “троїстих музик” або старенького патефона, що купив батько. З великою цікавістю й бажанням

підбирав на слух на гармошці мелодії, наспівані мамою і популярні на той час пісні й танці, поширені у народній обрядовості південно-західного подільського краю: “Тече вода каламутна”, “Краков’як”, “Яблучко”, “Карпет”, “Коробочка”, молдовські вівати, вальси “На сопках Маньчжурії”, “Дунайські хвилі” та ін.

Величезний вплив на музичний розвиток хлопчика мала народна музика, яку виконували ансамбль народних інструментів та духовий оркестр села Романківці Сокирянського району Чернівецької області, де він разом зі своїми батьками прожив понад 9 років. Національно-колеритні фарби народних мелодій буковинського краю захопили своєю чарівністю хлопчика на все життя, що і стало вирішальним у визначенні його подальшої долі. Він став прекрасним музикантом-баяністом, керівником дитячого ансамблю народних інструментів.

У 1958 році батьки разом із восьмирічним Петриком переїхали назад на постійне проживання у селі Косиківці. Першим учителем по баяну та духових інструментах (кларнет, тенор – I) був Василь Степанович Янчук – педагог музики місцевої школи. У 1967 році після закінчення Косиковецької середньої школи, відчуваючи великий потяг до музичного мистецтва, Петро успішно склав вступні іспити й вступив на відділення народних інструментів Кам’янець-Подільського культурно-освітнього училища. Викладачем по класу баяна був відомий баяніст-композитор, поет-гуморист Борис Іванович Слюсар; в оркестровому класі навчався в Ізидора Доскача. Він і дотепер вважає володіння основним музичним інструментом найважливішими вміннями, якими повинен володіти вчитель музики.

Після першого курсу навчання в училищі у 1968 році П.Леонтієв пішов на службу до Збройних сил (м.Петріков Гомельської області Білоруської РСР). Талант молодого солдата не міг бути непоміченим з боку керівництва – його залучають до активної участі в армійській художній самодіяльності.

У 1970 році, після демобілізації, Петро вступив на музично-педагогічний факультет Кам’янець-Подільського державного педагогічного інституту (клас баяна Рєви Валентина Павловича). Серед студентів вирізнявся величезним прагненням й максималістськими устремліннями в опануванні грою на баяні, хоровим та оркестровим диригуванням. Освоєнню цих предметів він приділяв багато часу, енергії й настирливості.

У 1973 році, навчаючись на III курсі інституту, Петро широко покохав студентку молодших класів Кравчук Надію. У 1975 році у молодій сім’ї Леонтієвих народилася донечка Світлана, яка надалі для себе обрала про-

фесію медика, закінчивши Кам'янець-Подільське медичне училище.

Після закінчення навчання в інституті Петра Петровича направили на роботу вчителем музики в Орининську середню школу-інтернат Кам'янець-Подільського району Хмельницької області, де успішно пропрацював 15 років (1974–1989 рр.).

Одним з перших в Україні він з власної ініціативи впровадив на уроках музики вивчення гри на сопілці, поєднавши цей компонент в один взаємодоповнюючий процес. Перші 12 сопілок Петро Петрович закупив за власні кошти, витративши на це всю свою місячну зарплату. Про свій задум щодо використання сопілок на уроках музики він нікого не повідомляв. Його впровадження у систему загальноосвітнього музичного навчання трималося лише на власній ініціативі у великій таємничості від керівництва школи. Через 3–4 місяці систематичних занять учні з різними музичними здібностями на уроках музики вже виконували українські народні мелодії і добре орієнтувалися у теоретичних питаннях музичної грамоти. У процесі ознайомлення з грою на хроматичній сопілці педагог звертав увагу не лише на поступове вдосконалення технічних навичок гри, але й засвоєння елементів музичної грамоти, використовуючи наочні методи навчання: ілюстрацію, демонстрацію, власний показ, спостереження й індивідуальний підхід до кожного учня тощо. Результат був феноменальним, що надалі мав своє продовження і реалізацію в інших формах дитячого народно-інструментального колективного музикування.

У 1975 році, після перевірки міністерською комісією навчально-виховної роботи в Орининській школі-інтернаті, робота П.П.Леонтієва була відзначена і схвалена. Петру Петровичу пропонують розробити програму з поглибленого вивчення музики. Спираючись на свій творчий оригінальний підхід до виконання навчально-виховних завдань, свої систематичні цілеспрямовані спостереження та передовий педагогічний досвід, Петро Леонтієв запропонував новітні методи заохочення до проведення у школі уроків музики, які ґрунтувалися на засадах творчості. У межах підготовленої програми передусім здійснювалося впровадження та використання новітніх інноваційних підходів на уроках музики у загальноосвітній школі з метою досягнення ефективних результатів у музично-естетичному розвитку школярів і, зокрема, розвитку їх музичних здібностей.

Значну увагу молодий вчитель приділяє позакласній роботі, яка ґрунтувалася на активізації музично-виконавської діяльності, творчій самореалізації кожного учня, який задіяний у колективній виконавській діяльності (гра в ансамблі (оркестрі) народних інструментів, духовому оркестрі, спів

у вокальній групі (хорі) тощо. На його думку, така діяльність значно доповнювала традиційний навчальний процес і була важливим чинником підвищення музичних здібностей школярів. Він дбав про добру музичну освіту та повноцінну виконавську діяльність своїх вихованців-інструменталістів і вокалістів. Музикування на народних інструментах він розглядав як активно-пізнавальну музично-виконавську практику, що впроваджується через залучення учнів до ансамблево-оркестрових інструментальних форм музикування, залучення їх до активної творчої діяльності. Так, окреслилася особлива форма виховання, у якій поєднувалося мистецтво і просвітництво. У цьому творчому процесі у школярів поступово формувалося широке коло духовно-національних інтересів, збагачувалися внутрішній світ, обізнаність з музичним народно-інструментальним мистецтвом свого краю, народів світу.

Спіраючись на своє власне бачення і напрацьований досвід, у школі П.Леонтієв вперше обладнав єдиний на Хмельниччині кабінет музики, який відповідав науково-практичним вимогам нової програми. У стінах школи-інтернату педагог-новатор створив хори молодших та старших класів, вокальні групи, духовий оркестр, ансамбль сопілкарів, оркестр народних інструментів. Така глиба творчої праці була під силу лише педагогу-новатору вчителю-самородку, учителю-універсалу, покликаному творити і сіяти у дитячих душах зерно щирості, добра і насолоджуватися великою радістю від тієї кропіткої творчої роботи, яка у часі була безмежною.

Уроки музики посідали особливе місце у його житті, оскільки до них він ставиться з власними інноваційними підходами, з душею і серцем. Для П.Леонтієва урок музики – це не заучені шаблонні методичні вказівки, це глибоко осмислені, продумані власні педагогічні кроки, які йшли в розріз із загальноприйнятими навчально-теоретичними постулатами. Він по-особливому навчав дітей слухати і сприймати музику, розрізняти і добувати звуки, грати на народних музичних інструментах (сопілка, кобза, цимбали, баян тощо) і поєднувати їх зі співом і вивченням нотної грамоти.

Долучивши до сопілок такі інструменти, як цимбали-прима, цимбали-альт, колісний тромбон, домровий контрабас, два баяни і ударні інструменти П.Леонтієв у 1975 році в Орининській школі-інтернаті створив (ансамбль народних інструментів. Наступного року він суттєво поновив напрацьований репертуар і доповнив кількісний інструментальний склад дитячого творчого колективу). Зокрема, він уводить середні цимбали-альти (2 одиниці), акомпануючі кобзи (3), педальний тромбон, кобзові контрабаси (2 одиниці).

В результаті оркестр народних інструментів за інструментальним складом нараховував: сопілка-прима – 18 учасників, цимбали-прима – 2 учасники; цимбали середні – 2, цимбали великі – 1, кобзи – 3, баяни – 3, кобзовий контрабас – 2, домрових контрабасів – 2, тромбон колісний – 1, тромбон педальний – 1 і свиріль (най) – 1 учасник. Тож в оркестрі нараховувалося 36 осіб. В його репертуарі були класичні та народно-інструментальні твори: “Серенада” К.Шуберта, “Угорський танець №5” І.Брамса, “Молдовська сирба”, “Молдовські наспіви”, “Закарпатські наспіви”, “Подільська полька”, “Буковинська полька”, українська народна пісня “Бандура”, “Коло річки, коло броду” в опрацюванні П.Леонтієва, молдовська народна пісня “Пташенятко, пташеня” (оркестрування О.Беца) та інші. Керівник та його дитячий оркестр народних інструментів своїми виступами активно популяризували твори зарубіжних та українських композиторів, вирізняючись високим виконавсько-технічним рівнем виконання, чудовою, яскравою, злагодженою грою, яка заслуговувала найвищої оцінки.

Шкільні аматорські дитячі колективи під керівництвом Петра Леонтієва щороку захищали честь школи на міських, обласних і всеукраїнських оглядах-конкурсах, фольклорних фестивалях і завойовували призові місця. Виступи оркестру народних інструментів і танцювального колективу записали на обласному телебаченні у м.Чернівцях.

У 1976 році на Всесоюзному огляді-конкурсі дитячої художньої самодіяльності оркестр народних інструментів під керівництвом П.Леонтієва став лауреатом, виборовши I місце (голова журі Клявін, м.Москва). Оркестр виконував запальні “Закарпатські народні мелодії” в опрацюванні П.Леонтієва.

Повторити свій успіх вдалося у 1980 році на Республіканському огляді-конкурсі дитячої художньої у самодіяльності (м.Хмельницький). Оркестр народних інструментів, виконавши – “Віночок українських народних мелодій” в опрацюванні П.Леонтієва вдруге став лауреатом, посівши I місце.

Після високих творчих досягнень Петро Леонтієв разом з колективом ще з більшою завзятістю і творчим прагненням відшліфовували професійну майстерність колективної гри. Третє велике сходження на олімп творчої слави дитячого оркестру народних інструментів відбулося у 1985 році на Республіканському конкурсі-огляді (м.Хмельницький). Оркестр, професійно виконавши “Молдавську сирбу” (оркестрування П.Леонтієва), не залишив ніяких шансів своїм конкурентам і посів I місце. Успіх став можливий передусім завдяки тому, що Петро Петрович дбав про пропа-

ганду народно-інструментального та хорового мистецтва, вдосконалення організації музично-громадського життя на теренах Південно-Західного Поділля. Не випадково його багато разів запрошували до журі різних конкурсних комісій. За високий професіоналізм молодий, талановитий музикант отримував високі оцінки та схвальні відгуки. Для нього більш важливим були якісні зміни у світоглядних позиціях учнів, їхньому внутрішньому світі, розвиток соціально-ціннісних рис характеру, емоційно-моральних якостей, які були впливом їх духовного світу.

Одночасно із педагогічною роботою в Орининській школі-інтернаті П.Леонтієв заочно навчався у Київській консерваторії (1977–1980 рр.). У вищій навчальній заклад він був зарахований на факультет “Музика і співи” без вступних іспитів, згідно Положення, за яким тричі лауреати Республіканських конкурсів мали право на пільговий вступ.

У 1989 р. Петро Леонтієв переїхав у своє рідне село Косиківці, де за короткий час створив у школі ансамбль сопілкарів. Але вже наступного року директор Кам’янець-Подільської середньої школи №15 Гораш Іван Михайлович і третій секретар міському компартії Буданцева Алла Іванівна переконали Петра Петровича перейти на роботу до середньої школи №15 м.Кам’янця-Подільського. На новому місці він взявся за вироблення програми з поглибленого вивчення музики і створив кабінет музики, який відповідав новій програмі. З школярів міста організував ансамбль сопілкарів, який згодом став переможцем міських та обласних оглядів-конкурсів. Розпочата музично-педагогічна робота для П.Леонтієва стала ще одним випробовуванням, яке він успішно пройшов (за короткий час підготував до виступів на різноманітних сценах велику плеяду молодих своїх вихованців). Петро Леонтієв вкотре довів, що є учителем-новатором, який завжди у постійному творчому педагогічному пошуку, один із перших у шкільній музичній педагогіці в Україні ввів вивчення гри на сопілці ще задовго до того, як це стало обов’язковим фрагментом проведення сучасного уроку музики за програмою.

Підвищуючи свій освітній рівень, П.Леонтієв тісно співпрацював з відомими новаторами музично-педагогічної справи, розробниками програм поглибленого вивчення уроків музики Золтаном Жовчаком і Дмитром Кабалевським. Їхні педагогічні ідеї і свій власний досвід Петро Петрович зумів поєднати в єдиний творчий процес, надаючи особливого значення музикуванню на музичних інструментах на уроках музики у загально-освітній школі та в позакласній гуртковій роботі. На своїх практичних нововведеннях він довів, що такий неординарний творчий підхід до уроків

музики, у якому гра на сопілці, вивчення нотної грамоти, інтонування звуків поєднується в єдиний творчий навчальний процес є для школярів набагато цікавішим, а головне ефективнішим у формуванні їх музичних здібностей та естетичних уподобань.

Власні інноваційні ідеї П.Леонтієв разом у співавторстві з Майею Печенюк – професором Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – зуміли викласти у навчальних посібниках, : “Буквар сопілкаря” (2004 р.)¹, “Дзвінки голоси” (музична хрестоматія пісенного матеріалу для 4-6 класів)², які рекомендовані Міністерством освіти та науки України. Їх наукові праці не раз були представлені від Хмельницької області на всеукраїнських виставках-ярмарках у м.Києві. У 2001 р. Петро Петрович стає переможцем обласного конкурсу “Учитель-року”.

Нині уславлений педагог-новатор працює концертмейстером на кафедрі теорії, історії музики і гри на музичних інструментах Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, продовжує вдосконалювати вироблені ним методи.

За успіхи у педагогічній роботі Петро Петрович Леонтієв нагороджений нагрудним знаком “Відмінник народної освіти УРСР” (1980 р.), Грамотою Президії Верховної Ради Української РСР (1985 р.), медаллю лауреата Всесоюзного огляду самодіяльності і художньої творчості, присвяченого 40-річчю Перемоги (1985 р.), Почесною грамотою Міністерства освіти УРСР (1988 р.), нагрудним знаком “Отличник просвещения СССР” (1989 р.), Почесними грамотами управління освіти Хмельницької області та Хмельницької обласної адміністрації (1995, 1999 рр.).

Вивчення багатого педагогічного досвіду педагога-новатора, є не тільки необхідним елементом професійної майстерності кожного сучасного учителя музики, а також пов’язано з більш масштабним і ґрунтовним процесом збагачення сучасної музично-педагогічної думки, яке неможливе без осягнення вагомих здобутків у цій справі, такої яскравої і колоритної особистості, як Петро Петрович Леонтієв – фахівця, який десятки років своєї праці присвятив музичній освіті і навичкам підрастаючого покоління.

Примітки:

1 Леонтієв, П. П. Буквар сопілкаря: навчально-методичний посібник / П. П. Леонтієв, М. А. Печенюк. – Хмельницький : Поділля, 2004. – 136 с.

2 Леонтієв, П. П. Дзвінки голоси: Музичн. хрестомат. Пісенний матеріал. 4-ий клас: навч.-метод посібн / П. П. Леонтієв, М. А. Печенюк. – Тернопіль : СМП Астон, 1999. – 88 с.; Леонтієв, П. П. Дзвінки голоси: Музичн. хрестомат. Пісенний матеріал. 5-ий клас: навч.-метод посібн / П. П. Леонтієв, М. А. Печенюк. – Тернопіль :

СМП Астон, 2000. – 100 с.; Леонтьєв, П. П. Дзвінки голоси: Музичн. хрестомат. Пісенний матеріал. 6-ий клас: навч.-метод. посібн / П. П. Леонтьєв, М. А. Пенченко. – Тернопіль : СМП Астон, 2000. – 77 с.

Резюме

Рассматриваются основные вехи и достижения творческой многолетней исполнительской и педагогической деятельности учителя музыки Петра Леонтьева, процесс становления его как педагога, учителя-новатора, руководителя детских народно-инструментальных коллективов.

Ключевые слова: музыкально-педагогическая работа, учитель музыки, учитель-новатор, ансамбль свирелей, детский оркестр народных инструментов.

Одержано 1 вересня 2011 року

УДК 78.067.26(477.43):788

А.П.Гаверищук

Микола Тихоліз і муніципальний духовий оркестр Кам'янецьчини

У статті йдеться про діяльність районного муніципального духового оркестру Кам'янець-Подільського району (художній керівник і диригент Микола Васильович Тихоліз).

Ключові слова: муніципальний духовий оркестр, концерти, конкурси, фестивалі.

Керівник муніципального духового оркестру М.В.Тихоліз народився 1 лютого 1942 р. с.Соколів Золотогіцького району (нині – Бучацький) Тернопільської області. Родина Тихолізів була досить великою. Батьки виховали шестеро дітей. Дитинство хлопчика промайнуло у рідному селі, яке нараховувало понад 900 дворів. Мальовничі краєвиди Надзбруччя вплинули на романтичну і чутливу натуру Миколи, налаштували його на тонке сприйняття рідної природи та формування світогляду.

Змалку хлопчик тягнувся до чарівного світу пісні. Мати Ірина мала чудовий голос. Вона наспівувала синопку українські народні пісні, знала

і чимало церковних. Микола з дитячих літ перебував у царстві рідної пісні. Згодом його записали до дитячого хору, репетиції якого відвідував із задоволенням.

А щирим захопленням Миколки стала музика, яку полюбив, завожено слухав мелодії у виконанні духових оркестрів. У ті роки вони діяли у кожному селі і користувалися серед людей великою популярністю. У першокласника Соколівської семирічної школи появилася жагуче бажання грати у шкільному дитячому духовому оркестрі. Ним керував талановитий музикант, колишній військовий диригент, уродженець міста Ленінграда (тепер Санкт-Петербург) В'ячеслав Павлович Любарцев (фахову освіту отримав в Ленінградському інституті військових диригентів)¹, який до Великої Вітчизняної війни перебував на військовій службі у Севастополі. З якихось причин капітан-лейтенант у повоєнні роки опинився в селі, в якому навчав дітей гри на духових музичних інструментах.

У позаурочний час капельмейстер з трубою виходив у двір школи і грав збір музикантів-школярів на репетицію. Почувши закличні звуки, Микола першим біг на заняття. Хлопчина був найменшим серед музикантів, освоював гру на трубі. Заняття діти відвідували із задоволенням. Їм подобалося вивчати ігрові партії. Капельмейстер уміло заохочував навчання. Так, найкращим учням дозволяв грати на його інструменті. Таке щастя випало і Миколі². А ще доручав йому грати перші партії. Керівник хвалив учня, який дуже швидко засвоїв нотну грамоту. За короткий термін хлопчик удостоївся честі сидіти уже першим біля керівника і грати партію першої труби. В.П.Любарцев рекомендував його на навчання у районній дитячій музичній школі, що була розташована за 3 км від села. Її ретельно відвідував Микола, дістаючись туди пішки. Навчався в класах труби та фортепіано.

З радістю згадує М.В.Тихоліз концерти, виступи духового оркестру на шкільних олімпіадах, урочистих лінійках, у школі³. Навчався учень у Соколівській школі тільки на “відмінно”, гарні успіхи мав у духовому оркестрі та районній музичній школі. За відмінне навчання, зразкову поведінку школяра нагороджували похвальними грамотами.

1953 року, після закінчення третього класу Миколу нагородили путівкою до Міжнародного Центру для дітей та молоді “Артек”. Там виконував обов’язки сурмача, тому доводилось вставати раніше інших дітей і видавати на горні сигнали “Підйом”. Також раніше приходив з моря і трубів про те, що настав час обіду чи вечері. Закликав і до вечірньої зорі, урочистої лінійки, підйому прапора. Духовий оркестр, в якому брав участь Ми-

кола, супроводжував проведення в “Артеці” різноманітних заходів.

Згодом у житті Миколи відбулась ще одна незабутня, пам’ятна подія. Разом з фольклорним дитячим ансамблем “Сонечко” районного будинку піонерів його запросили на Всесвітній фестиваль молоді і студентів у Москві, в якому взяли участь представники понад 80 країн світу. Тут Микола вперше почув знамениту пісню композитора В.Соловйова-Сєдого “Подмосковные вечера”, яка завоювала велику популярність серед учасників фестивалю. Її співали на всіх концертних майданчиках, вулицях, у піонерських таборах. Це було влітку 1957 року. Тоді Микола закінчив 7-й клас. Приїхавши додому, показав ноти цієї пісні диригенту, а він розписав її для всього оркестру.

Незабаром капельмейстер покинув школу і своїх юних музикантів. Йому запропонували очолити військовий оркестр у Севастополі. На згадку про перебування в школі він подарував Миколі свою трубу. Пропонував хлопцеві поїхати з ним до чорноморського міста, в якому обіцяв влаштувати вихованцем військового оркестру. Однак батьки не погодились на переїзд, мотивуючи тим, що так далеко він дому відпускати сина-підлітка ризиковано.

Прощаючись з оркестром, В.П.Любарцев призначив Миколу його керівником. Він мав очолювати колектив до того часу, поки не прибуде новий капельмейстер⁴. Керівником духового оркестру Микола залишався до закінчення семирічки. “Ми, – згадає М.В.Тихоліз, – зберігали всі ті традиції та надбання, що залишив В’ячеслав Павлович. Я брав подаровану трубу, виходив на той самий подіум біля школи і сурмив сигнал з опери “Аїда” італійського композитора Джузеппе Верді”.

На одному з концертів шкільної олімпіади, що проходила в місті Тернополі, оркестр виявився найкращим і отримав перше місце та звання зразкового. Члени журі олімпіади покликали до столу керівника оркестру Миколу. Один з них запропонував хлопцеві вступати на навчання до обласного музичного училища імені Соломії Крушельницької. Це був директор училища Є.П.Давидов. Він висловив велике задоволення від виступу оркестру, його художнього і професійного рівня, виконання творів, особливо “Неаполітанського танцю” з балету П.Чайковського “Лебедине озеро”. Його виконав на трубі в супроводі оркестру сам керівник.

1960 року Микола вступив на навчання до Тернопільського музичного училища на оркестрове відділення⁵. У вечірні години працював музикантом естрадного оркестру при кінотеатрі “Перемога”. Навчання в училищі проходило дуже цікаво: брав участь у різноманітних заходах, концертах,

що сприяло формуванню в студента високого професіоналізму гри на музичних інструментах. В училищі був чудовий духовий оркестр, до якого запросили Микола. Студент навчався лише на “відмінно”⁶. Упродовж чотирирічного навчання Микола збирав художню, музичну нотну літературу, виділяючи відповідні кошти зі стипендії.

Працюючи в музично-драматичному театрі, гастролював містами і селами області. Побував на театральних декадах у Києві та Москві, у гастрольних поїздках до Одеси, Бреста, Волгограда, Ленінграда, Севастополя⁷. “Ще одна важлива подія, – згадує Микола Васильович, – відбулася в моєму житті: відмінників навчання з музичних училищ запросили до Москви на презентацію концерту для труби з оркестром композитора О.Пахмутової, що відбувся у концертній залі Московської консерваторії”.

Музичне училище Микола закінчив на “відмінно” (1964 р.). Випускнику вручили диплом з відзнакою та направлення для вступу до Львівської державної консерваторії ім. М.В.Лисенка. Вступні іспити приймали відомі митці і педагоги: з гармонії – Анатолій Кос-Анатольський, теорії та історії музики – професор Станіслав Людкевич та інші. Вступні випробування (цілих сім) юнак витримав успішно. При конкурсі шість абітурієнтів на одне місце був зарахований на навчання до консерваторії⁸.

З першого курсу студента призначили артистом симфонічного оркестру Львівської філармонії. Розпочалися повсякденні заняття, лекції, репетиції, участь у творчих звітах колективів консерваторії, що дало великий поштовх до зростання високого професійного рівня музиканта. Визначною подією в навчальному процесі був відбір кращих музикантів, виконавців на духових інструментах на міжнародний конкурс до Мюнхена (Німеччина). Відбір проходив за двома етапами. Микола Тихоліз пройшов відбірковий тур на участь у міжнародному конкурсі, однак взяти участь у ньому не зміг (його призвали на дійсну строкову службу до Радянської армії).

Оскільки проходив службу в ансамблі пісні і танцю Прикарпатського військового округу в місті Львові, то йому дозволили відвідувати навчання в консерваторії. Запам’яталися цікаві гастрольні поїздки по містах України та в країни Західної Європи: Болгарію, Польщу, Румунію, Чехословаччину⁹. Учасник багатьох концертів, в яких виступали відомі артисти Тарапунька і Штепсель (Юрій Тимошенко і Юхим Березін), співаки Дмитро Гнатюк, Юрій Богатиков, творчі хорові колективи (жіночий вокальний ансамбль “Мрія”, м.Київ, академічна хорова капела “Трембіта”, м.Львів) тощо.

Побував ансамбль пісні і танцю Прикарпатського військового округу також у місті Кам’янці-Подільському. Концерт відбувся в міському Бу-

динку культури. Слухачі тепло вітали музиканта щирими бурхливими оплесками, коли він виконав “на біс” у супроводі оркестрової групи ансамблю під орудою Гліба Копасова “Серенаду для труби” композитора Арно Бабаджаняна. “Мені дуже сподобалось місто, особливо каньйони, концертна зала та слухачі. Не знав я тоді, що згодом місто назавжди ввійде у моє життя, що я стану кам’ячанином”, – згадує М.В.Тихоліз.

Закінчивши строкову військову службу в ансамблі пісні і танцю ПрикВО, Микола Тихоліз повернувся до консерваторії і продовжив навчання на оркестрово-диригентському факультеті, щоб жадібно переймати знання і досвід відомих діячів музичного мистецтва, талановитих педагогів, які залишили яскравий слід і вдячну пам’ять в диригента. Колоритною постаттю у консерваторії, музичному світі Львова був Микола Колесса, який гідно продовжив справу свого батька Філарета Колесси – відомого українського фольклориста, композитора, наукового діяча, став видатним композитором, диригентом, педагогом, музично-громадським діячем, народним артистом УРСР. Очолюючи консерваторію, Микола Колесса активно займався творчою діяльністю. Згодом йому було присвоєно звання Герой України. Ще за життя став легендою¹⁰.

Визначною постаттю в консерваторії був Станіслав Людкевич – відомий композитор, музикознавець, фольклорист, педагог, музично-громадський діяч (згодом – Герой Соціалістичної праці, народний артист СРСР). Професор завідував кафедрою теорії та композиції консерваторії. Відзначався масштабністю образного мислення. Творчість пройнята громадянським пафосом, позначена масштабним національним колоритом. Микола Васильович з вдячністю згадує викладача консерваторії Анатолія Кос-Анатольського, автора ряду концертів та популярних хорів, опери, музики для балетів, оперети, кантат і ораторій. У народі були досить популярні пісні та романси композитора. Анатолій Кос-Анатольський став професором, народним артистом УРСР, лауреатом Державної премії ім. Т.Г.Шевченка¹¹.

На все життя запам’ятались Миколі Васильовичу змістовні і цікаві лекції, практичні та індивідуальні заняття. Студент постійно удосконалював гру на основному інструменті, який йому вибрала доля ще в дитинстві, – на трубі. Крім того, продовжував заняття гри і на інших музичних інструментах. А ще були в його студентському житті цікаві репетиції, постійна концертна діяльність. За цими миттєвостями часу закінчилися роки навчання і настала пора працевлаштування. Перед випускником був великий вибір, а саме: залишитися артистом симфонічного оркестру Львів-

ської державної філармонії, інспектором духових оркестрів при Міністерстві культури України в місті Києві, викладачем музичного училища в Черкасах, диригентом музично-драматичного театру в Луцьку.

Але доля так розпорядилася, що М.В.Тихоліз вибрав місто Кам'янець-Подільський – викладачем культурно-освітнього училища (тепер – коледж культури і мистецтв) по класу духових інструментів, в якому тривалий час працював на посаді диригента зразкового студентського духового оркестру (був одним з кращих оркестрів України в своїй номінації). Згодом тут очолив кафедру естрадно-духового відділення¹².

Кам'яничани старшого і середнього покоління зі щемом в душі згадують святкові демонстрації, що проводились у місті 1 травня (Міжнародний день солідарності трудящих) і 7 листопада (колишнє державне свято на честь Жовтневих подій 1917 року). Святкове враження на жителів міста справляв великий духовий оркестр культурно-освітнього училища, попереду якого впевнено крокував молодий, стрункий, у святковому одязі, в білих рукавичках диригент Микола Тихоліз. За кваліфікованим помахом його чарівної диригентської палички лунали заворожуючі марші. Мешканець міста І.Ф.Задворний згадує: “Я як секретар міськкому Компартії України у 60–70-ті роки у час свят перебував на святковій трибуні. Проходження духового оркестру училища культури під орудою М.В.Тихоліза, чудове виконання юними музикантами заворожуючих маршів додавало святую особливу урочистості. Стільки було в тих мелодіях бадьорості, радості, оптимізму!”

У ті роки в місті найкращі духові оркестри функціонували, крім згаданого, у будівельному технікумі (диригент Борис Ганопільський) та у вищому військово-інженерному командному училищі імені маршала інженерних військ В.Харченка (диригенти Борис Бобік, Ювеналій Бубнов, Борис Гофман, Анатолій Мухамеджян). Під бадьорі звуки маршів військових музикантів міста над Смотричем курсанти училища 7 листопада гідно крокували повз святкову трибуну Львова. На параді військ Прикарпатського військового округу (у місті перебував його штаб) майбутні військові інженери серед вищих військових закладів округу займали І місце.

А один із талановитих музикантів (ударні інструменти) Валерій Бояршинов згадував про історичний Парад Перемоги у Москві 24 червня 1945 року. Зведений військовий оркестр кількістю тисяча музикантів під орудою військового диригента, генерал-майора Семена Чернецького урочисто пройшов повз урядову святкову трибуну. У складі групи барабанщиків були Валерій Бояршинов і майбутній викладач математичних дисциплін Ка-

м'янець-Подільського педінституту Михайло Семиліт¹³. А ще крокував у зведеному полку одного з фронтів активний учасник бойових дій, майбутній викладач мовознавчих дисциплін, доктор філологічних наук Кам'янець-Подільського педагогічного інституту Б.В.Хричиков¹⁴.

1972 року, ювілейного – століття від дня народження Лесі Українки, міський відділ культури запропонував М.В.Тихолізу створити симфонічний оркестр при Будинку культури, щоб супроводжувати п'єсу “Лісова пісня”¹⁵, що була в репертуарі народного театру (керівник Яків Горілий). За короткий термін був створений самодіяльний симфонічний оркестр. Його учасниками стали викладачі музичних шкіл, студенти та викладачі культосвітнього училища та музично-педагогічного факультету педагогічного інституту. Оркестр разом з народним театром взяв участь в обласному фестивалі, присвяченому славному ювілею, де глядачам показали п'єсу “Лісова пісня”. Там отримали перші нагороди. Оркестр виступав на Центральному українському телебаченні в передачах “Таланти твої, Україно” та “Сонячні кларнети”¹⁶.

Музична хода симфонічного оркестру зростала. Відбувалися концертні виступи на урочистих заходах, присвячених до знаменних подій, на відкритих майданчиках та перед студентськими аудиторіями з метою популяризації української класичної музики та народної пісні¹⁷.

Сумлінне ставлення до праці, виконання службових обов'язків, бажання зарекомендувати себе фаховим спеціалістом не зупиняло М.В.Тихолізу в подоланні всіх труднощів. Скільки було гастрольних поїздок! Разом з творчою делегацією Хмельницької області з нагоди 325-річчя возз'єднання України з Росією побував у місті-побратимі Тамбові. Брав участь у багатьох зустрічах з видатними митцями області та художніми колективами.

Згодом у складі оркестрової групи і танцювального колективу культосвітнього училища взяв участь у декаді першого Всесоюзного фестивалю народної творчості “Дружба народів” у республіці Грузія (м.Тбілісі). За активну участь в усіх цих заходах дирекція та педагогічний колектив училища представили М.В.Тихолізу до нагороди Міністерством культури СРСР на честь 60-річчя Жовтневої революції. Став лауреатом з врученням нагрудного значка та посвідчення “За участь в I Всесоюзному фестивалі народної творчості”.

Ключовою подією у житті М.В.Тихолізу став 1978 рік, коли у складі відомого танцювального ансамблю “Горлиця” Кам'янець-Подільського педагогічного інституту брав участь в XI Всесвітньому фестивалі молоді

і студентів у Гавані (Республіка Куба). Туди з'їхались юнаки і дівчата як учасники престижного у ті часи молодіжного форуму з понад 140 країн світу. На шляху до Куби виступи кам'янецьких співаків, музикантів і танцюристів слухали і бачили країни Європи (Туреччини, Греції, Португалії), Азорських островів, розташованих в Атлантичному океані. Учасниками фестивалю були відомі співаки Йосип Кобзон, Лев Лещенко, Ірина Понаровська, Роза Рембаєва, Євгеній Белов, Ренат Ібрагімов, Володимир Висоцький, поети Роберт Рождественський, Микола Добронравов, композитор Олександра Пахмутова та інші добре знамі діячі культури¹⁸.

Багато побаченого, почутого ще більше окрило Миколу Тихоліза до підняття на вершину музичного мистецтва. Так, йому та духовому оркестру культосвітнього училища випала честь зустрічати вогонь XXII Олімпіади, що проходила у Москві 1980 року. Пам'ятна подія відбулася в житті Кам'яниччини 8 липня. Олімпійський вогонь, подорожуючи шляхами України, пройшов і через міські вулиці Кам'янця-Подільського на Москву. Під звуки урочистої пісні "Ласкаво просимо в Москву на Олімпіаду" композитора Олександри Пахмутової духовий оркестр під орудою Миколи Тихоліза зустрічав факелоносця майстра спорту СРСР, чемпіона області, студента факультету фізичного виховання Кам'янець-Подільського педагогічного інституту Станіслава Іліку, що вбігав на центральну площу біля міськвиконкому з ескортом і факелом вогню з далекого Олімпу¹⁹. Поки Олімпійський вогонь крокував містами України, наближаючись до Москви, духовий оркестр вирушив до Житомира для участі в концертній програмі для олімпійців Київського регіону та обслуговування спортивних змагань.

Крім гастрольних поїздок та концертів, Миколу Васильовича приваблювала і методична, навчально-виховна робота. Це підтверджується тим, що 1983 року він організував та провів науково-практичну конференцію на тему "Роль психології в процесі гри на духових інструментах" (написав методичну розробку). У конференції взяли участь лауреати міжнародних конкурсів, доцент музично-педагогічної академії імені Гнесіних (м. Москва) саксофоністка М.К. Шапошнікова, концертмейстер Великого Театру Союзу РСР Ірина Седова (фортепіано, м. Москва), викладачі та студентський зразковий духовий оркестр під орудою Миколи Тихоліза. Маргарита Шапошнікова провела "майстер-клас" по кларнету зі студентом випускного курсу (концертмейстер Ірина Седова). Свято духової музики завершилося великим гала-концертом.

Добрим словом згадає М.В.Тихоліз колектив училища культури (так

згодом іменували навчальний заклад), з яким працював багато років. Вдячний колишнім директорам навчального закладу. “І.С.Юрчишин був чудовим керівником. Духовий оркестр училища любив, піклувався про нього. Так, дбав про забезпечення колективу музичними інструментами, літературою. У розкладі виділяли для заняття оркестру перші – другі пари (студенти могли навчатись із завзяттям, з повною віддачею). Для юних музикантів виділялись талони на харчування. Гарні традиції продовжив і наступний директор навчального закладу А.Р.Обельчак. За його керівництва закупили два комплекти музичних інструментів (ленінградського виробництва), чимало придбали нотної літератури. Для кожного оркестранта пошили костюми, куртки, які одягали у час виступів і, зокрема, на демонстраціях. Всі студенти-оркестранти отримували стипендії, були забезпечені гуртожитком”, – з гордістю згадує М.В.Тихоліз.

Про плідну роботу диригента в училищі культури розповідають колишні і теперішні його працівники. “Знаю Миколу Васильовича, – згадував колишній викладач культосвітнього училища А.С.Федоров, – давно. Ми разом працювали багато років. Усе його свідоме життя пов’язане з чарівним світом музики, зокрема, з духовим оркестром. Розпочавши свій щасливий мистецький шлях музиканта зі шкільних років, Микола Васильович набував знань, удосконалював навички виконавця в музичному училищі, оркестрі Прикарпатського військового округу, консерваторії, творчих колективах. А в Кам’янці-Подільському став керівником духового оркестру. Ми, його колеги, були свідками щоденної наполегливої праці, невтомних пошуків диригента. Скільки зусиль, праці, часу віддавав кожному учаснику оркестру! А оркестр робив честь його керівникові і колективу навчального закладу”.

Гарно послужив своїй музі М.В.Тихоліз і на посадах заступника директора з навчальної частини, а згодом – директора Кам’янець-Подільської районної дитячої музичної школи. У школі плідно і творчо працював чисельний загін висококваліфікованих фахівців, серед них – П.Б.Білопольська, В.О.Грінюв, В.О.Корба, І.В.Морочковська, В.М.Морочковський, С.П.Слонецька, Ю.І.Шаркевич, Т.М.Яковінч та інші. Успішно функціонували творчі колективи: хор дитячої сучасної пісні, вокальний ансамбль “Сузір’я” (керівник Борис Шликов), оркестр народних інструментів (Василь Корба), квартет баяністів (Володимир Морочковський), ансамбль скрипалів (Наталія Горячок), інструментальний ансамбль сучасної музики та ансамбль духових інструментів (Юрій Шаркевич). Очолювана ним школа посіла одне із провідних місць серед аналогічних в області. Її

вихованці на конкурсах та фестивалях виборювали перемоги, багато випускників закінчили вищі або спеціальні навчальні заклади²⁰.

Гордістю Кам'янецьчини і Миколи Тихоліза є районний муніципальний духовий оркестр Центру культури і мистецтв "Розмай", що був створений 1996 року для забезпечення культурних заходів в районі²¹. Колектив професійних виконавців очолив фахівець високого гатунку, досвідчений керівник музичних оркестрів, вмілий організатор, творча особистість, людина неспокоїної вдачі. Все його свідоме життя пов'язане з духовою музикою. М.Т.Тихоліз розповідає: "У ті роки відділ культури Кам'янець-Подільського району очолював досвідчений керівник, людина високої культури, відкритої душі Антон Іванович Малик, в минулому музикант духового оркестру (грав на трубі). Він і виявився ініціатором створення районного муніципального (підпорядкований органу місцевої влади) духового оркестру. Благородний задум активно підтримав тодішній голова районної адміністрації В.В.Дубицький". "Тодішнє керівництво району поставило завдання, – згадує А.І.Малик, – відновити на Кам'янецьчині духові оркестри, що діяли в недалекому минулому у кожному селі. Така відповідальна місія покладалась на новостворений музичний колектив, до якого залучили високопрофесійних музикантів. Зокрема, кожний з них покликаний був створити у селі духовий оркестр (музиканти переважно мешкали у селах). Пропонувалось правлінням колгоспів забезпечити таким музичним керівникам відповідну грошову або матеріальну винагороду".

До новоствореного колективу залучили 35 професійних музикантів. Такий кількісний склад залишається сталим впродовж усіх років існування оркестру. У перші роки колектив мав статус самодіяльного оркестру. Складним і болісним був період становлення молодого колективу, який відчував чимало труднощів (відсутність музичних інструментів, професійної літератури, костюмів, помешкань для музикантів тощо). Оркестранти проживали переважно у сільській місцевості, тому на репетиції діставались попутнім транспортом (щоправда, проїзд райдержадміністрацією їм оплачувався).

Перший виступ оркестру відбувся 1997 року в приміщенні місцевого сільськогосподарського технікуму (тепер – коледж ПДАТУ). Навчальний заклад святкував свій 75-річний ювілей. Оркестр додав такій важливій події урочистості. Так Кам'янець-Подільський районний муніципальний духовий оркестр вагомо і впевнено заявив про своє існування на Кам'янецьчині. Про нього дізнались не лише в районі, місті, а й на Хмельниччині загалом.

У диригента Миколи Тихоліза приваблює не тільки яскравий талант, але й завзята молодість, пульсуюча енергія, невичерпність задумів, різноманітність їх втілення. Маєстро владний і вимогливий. Він самовіддано прагне до яскравого, насиченого звучання, переконаності і максимального емоційного враження. Самобутня, темпераментна манера диригування завжди приваблює слухачів до артиста, з творчими пошуками якого пов'язано багато досягнень українського мистецтва²².

Миколу Тихоліза вирізняє невтомне прагнення до освоєння різних, часом дуже контрастних композиторських стилів. Його захоплює і класика, і народна, і сучасна музика. Відкрита емоційність і задушевний ліризм, одухотворений романтизм – усі ці якості своєрідно проявляються у виконавській манері талановитого диригента²³.

Свою думку про керівника оркестру висловив один із ветеранів колективу, виконавець гри на ударних інструментах Іван Прокопов: “Я закінчив Кам'янець-Подільське училище культури. Із задоволенням сприйняв пропозицію Миколи Васильовича увійти до складу районного муніципального оркестру. Володію грою на ударних інструментах. І хоч мешкаю за межами міста, приїжджаю на репетиції, зацікавлено беру участь у торжествах, святах, різних заходах, що проводяться в районі та місті. Радий, коли оркестр виїжджає в райони області, на фестивалі та конкурси. Микола Васильович – високопрофесійний фахівець, який володіє великими знаннями і багатим практичним досвідом. Вимогливий, принциповий, але завжди доброзичливий і справедливий. З ним працювати цікаво. Усі роки я граю в оркестрі. Скільки було репетицій, наполегливої праці! І результат чудовий. Нас знають і шанують не лише в районі, місті, області, а й в Україні. Та й за кордоном. Гарно поєднуються в нашому керівникові висока компетентність, ерудиція, працьовитість, терпіння, вимогливість і доброзичливість”.

Кожен виступ муніципального духового оркестру під керівництвом Миколи Тихоліза – це яскраве шоу та захоплююча подорож у музичну історію нашого складного, суперечливого і цікавого часу. Микола Васильович – працьовита, неспокійна, творча людина, митець широкого діапазону – автор низки музичних творів, перекладів для духового оркестру, цікавий аранжувальник²⁴.

Творчий доробок диригента засвідчує масштабність, цікаву особистість Миколи Тихоліза. Серед його творів – марші “Парад оркестрів” (написав, навчаючись у 7-му класі), “Юність моя”, вальс “Спомин за річкою Дністер”, “Елегія” (для труби в супроводі духового оркестру), експромт для

труби для естрадного оркестру, щоденні вправи та етюди для розвитку губного апарату юного трубача, попури з воєнних пісень “Картинки воєнних років”, присвячених 50-річчю Перемоги над фашистською Німеччиною. Він переклав для духового оркестру безліч творів, серед яких такі: “Фантазія на теми Рябініна для фортепіано з оркестром” А.Аренського, “Концерт до-мажор для фортепіано з оркестром” Л.Бетховена, “Танець з шаблями” з балету “Гаяне” А.Хачатуряна, “Скерцо” для чотирьох кларнетів (квартет дерев’яних інструментів) М.Мусоргського.

Микола Тихоліз – автор низки методичних розробок, а саме: “Роль психології в процесі гри на духових інструментах”, “Методика навчання гри в самодіяльному дитячому духовому оркестрі”, “Функції язика при гри на духових інструментах” тощо. Згадані та інші методичні розробки опубліковані в журналі “Школа” (Москва), збірнику “Музичний фонд України” (Київ). Микола Васильович веде зацікавлену розмову про особливості гри на духових музичних інструментах, зокрема, на трубі. Він вважає, що грати на них може кожний, щоправда, не завжди успішно. Керівник покликаний для охочого оволодіти грою вдало вибрати відповідний інструмент, враховуючи будову губ, рота. Вважає, що доцільно розпочинати заняття на духових музичних інструментах 12-річним дітям²⁵.

Двічі на тиждень учасники муніципального оркестру поспішають у приміщення районного центру культури і мистецтв “Розмай” на репетиції. Ще два дні відводиться для репетицій для групових і складних індивідуальних партій. Процес їх вивчення. Він вимагає не лише від диригента, а й від музикантів великих зусиль, терпіння, витримки, значної енергії, фізичного і психічного напруження. Однак палка любов до музичного мистецтва додає сил, перемагає. І ще – знання, досвід, увага диригента. Так приходить успіх.

Для всіх музикантів оркестру обов’язковим є знання напам’ять таких творів: “Гімн України”, стройові марші, вступні (урочисті) фанфари, урочисті прелюдії (“Величальна”, “Многая літа”, “Українські візерунки”, старовинні туші). У колективі панує вимоглива, творча, доброзичлива атмосфера). Троє музикантів дістаються із сіл.

Музиканти, які грають в оркестрі, – складова частина колективу. Їх називають артистами оркестру. Від диригента та виконавців (відповідної музичної освіти, кваліфікації, досвіду, навичок, відповідальності, сумління) залежить професійне звучання оркестру.

Із 35 оркестрантів двоє закінчили консерваторії, 7 – університети культури, 4 – училища культури, 12 мають досвід гри у складі військових ор-

кестрів. Більшість артистів – музикантів працювали у професійних музичних колективах, побували за кордоном у гастрольних поїздках.

Ю.І.Шаркевич (бас-гітара) – один із перших учасників від дня створення оркестру. Неодноразово виїжджав у групі супроводу на гастролі в країни Європи (Іспанія, Італія, Німеччина, Польща, Хорватія, Франція) та Америки з відомим танцювальним колективом “Горлиця” Кам’янець-Подільського педагогічного, згодом – Кам’янець-Подільського аграрно-технічного університету.

О.М.Тітова (флейта) є лауреатом Всеукраїнського конкурсу виконавців на музичних інструментах “Нові імена України” (Київ, 2006 р.). У Хмельницькому свої таланти демонстрували понад 40 юних вихованців музичних шкіл, середніх та вищих спеціальних навчальних закладів області. Олена Тітова представляла Кам’янець-Подільський державний університет (тодішня студентка музично-педагогічного відділення педагогічного факультету). Юна музикантка, блискуче виконавши твори Ф.Ліста “Одинокий пастир” та В.Ротару “Сільські картинки” (клас Миколи Тихоліза), була визнана кращою у номінації духові інструменти (флейта), отримала диплом I ступеня. Переможниця виборолала право представляти Хмельниччину на заключному турі Всеукраїнського конкурсу “Нові імена України” в Києві.

Другий володар гри на згаданому інструменті (флейта-пікколь) В.М.Дудченко – учасник відбору музикантів до Європейського духового оркестру (Брюссель, Бельгія, 2000 р.), учасник гастрольних поїздок в європейські країни (Іспанія, Італія, Польща, Франція). У гастрольних поїздках у згаданих країнах побували саксофоніст П.Д.Сопіга, трубачі В.М.Дроздовський та Р.М.Криленко. Слухали чудову гру А.В.Сулятицького в Італії та Молдові. Набували досвіду, майстерності гри на музичних інструментах А.І.Вітковський (кларнет), В.М.Дудченко (флейта), В.М.Криленко (труба), О.О.Лісовий (тромбон), А.В.Сулятицький (труба) у військових оркестрах.

Високопрофесійними музикантами є М.В.Ничвидюк (тромбон), М.П.Станько (саксофон), І.М.Прокопов (ударні інструменти) – першопрохідці оркестру від дня його заснування. Колектив пишається своїми ветеранами, які перебувають на заслуженому відпочинку, – Л.Р.Вишневський (бас), І.П.Кримський (тромбон), А.Ф.Перепелюк (тромбон), В.К.Прибатень (труба), В.В.Шабунін (корнет). Вони зробили великий внесок у розвиток професійної майстерності та творчих здобутків муніципального духового оркестру.

Нотописцем оркестру (веде перепис нот – музичних творів) став Василь

Салко, колишній учасник оркестру, тепер пенсіонер. Згадана місія – вельми важлива в роботі колективу, активна йому допомога.

Районний муніципальний духовий оркестр справедливо вважається візитною карткою та гордістю Кам'янецьчини. Адже він брав і бере участь у проведенні всіх визначних подій району та міста, а саме: Дні міста, Дні молоді, Дні Незалежності України, свято Перемоги, значні спортивні змагання, відкриття ярмарок та виставок, презентації фірм, відкриття історичних пам'яток, фестивалів, туристичного сезону, проведення народних свят тощо²⁶.

Традиційними стали виступи оркестру на урочистих засіданнях та святкових концертах, присвячених ювілейним датам району, на Міжнародному фестивалі національних культур до Дня працівника сільського господарства. Музика лунає перед студентською та учнівською аудиторіями, на концертах, відкритих майданчиках, у скверах та парках відпочинку, перед гостями та мешканцями міста²⁷. Скільки радості, задоволення отримують присутні на святах люди, коли в улюбленому місці, у сквері “Водойма”, чують чарівні мелодії, які виконує муніципальний духовий оркестр!

Колектив оркестру запрошують на торжества і свята, що відбуваються в області. Музикантів із міста над Смотричем тепло зустрічали на святі “Козацької звитяги” в Пиляві до 325-річчя Пилявецької битви (Старосинявський район, 1999 р.), “Шануймо ветеранів Великої Вітчизняної війни” (Волочиськ, 2002 р., 2005 р.)²⁸. Їх знають і люблять також в інших районах області (Дунаєвецький, Летичівський, Новоушицький, Чемеровецький тощо). Впродовж 1997–2011 рр. відбулось понад 150 концертів. Колектив гідно посів провідне місце серед кращих колективів Хмельницької області у своєму жанрі. Муніципальні оркестри також існують в містах Хмельницький, Дунаївці, Красилів, Славута, Старокостянтинів.

Під керівництвом Миколи Тихоліза колектив районного муніципального оркестру впевнено набував досвіду, майстерності, прагнув досягати вершини творчої діяльності. Оркестру підвладна сцена також на високих мистецьких форумах. А ім'я талановитого маестро Миколи Тихоліза стало відомим в Україні. Оркестр – дипломант Міжнародного конкурсу “Сурма-98” (м.Рівне) та Всеукраїнського фестивалю на кращий духовий оркестр “Трускавець представляє – 2002”, лауреат фестивалю “Сурма-2000” (м.Рівне)²⁹.

Оркестр є другим колективом в Україні (після зразково-показового оркестру Міністерства оборони країни), який виконав гімн Китаю з нагоди приїзду делегації цієї країни в село Китайгород Кам'янець-Подільського району для налагодження культурних зв'язків³⁰.

Муніципальному духовому оркестру підвладна сцена і на великих мистецьких форумах за кордоном. 2004 року на запрошення Міжнародного Комітету з проведення конкурсів і фестивалів воєводства Шльонського (Польща) колектив взяв участь у відзначенні 200-річчя міста Рибнік і отримав диплом лауреата, став володарем кубка “Золота ліра” у номінації “Популяризації національної музики”. 2005 року на фестивалі духових оркестрів Європейського Союзу імені Анджая Козіола у місті Руда Шльонська (Польща, Сілезія) маєстро Миколі Тихолізу випала велика честь відкривати фестиваль зведених духових оркестрів чисельністю 400 оркестрантів та 200 мажореток-дефіле (ритми танцю). Журі фестивалю, до якого входили відомі диригенти європейських країн, високо оцінили дійство під орудою маєстро з Кам’янця-Подільського. А муніципальний оркестр виборів звання лауреата Міжнародного фестивалю духової музики³¹.

Кам’янчанам запам’ятався виступ у нашому місті влітку 2002 року (сквер “Водойма”) духового оркестру із Швейцарії, яким майстерно диригував також і Микола Тихоліз. Існують зв’язки з естрадно-духовим оркестром міста Руда Шльонська (Польща), який відвідує Кам’янець-Подільський. Колектив оркестру пишається тим, що є 50-им членом Асоціації світової духової музики (ВАСЕБ) при ЮНЕСКО. Він має право користуватися міжнародною бібліотекою (м.Нью-Йорк, США) – відповідною літературою для духового оркестру³².

Колектив муніципального оркестру тісно підтримує творчі і дружні зв’язки з мистцями Бельгії, Білорусі, Іспанії, Польщі, Латвії, Литви, Німеччини, Росії, Словенії, Франції, Чехії, Хорватії, Швейцарії. Існують творчі контакти з духовими оркестрами Вінниці, Івано-Франківська, Києва, Львова, Рівного, Тернополя, Хмельницького. Для надання методичної допомоги та придбання художньої музичної літератури налагоджені зв’язки з Творчою спілкою Асоціації діячів естрадного мистецтва України та її секретарем – заслуженим діячем естрадного мистецтва України Ювеналієм Бубновим. Оркестр отримує запрошення на різні торжества в Україні та за її межами³³.

Ювілейні концерти, що проводяться в Кам’янці-Подільському, збирають повні зали шанувальників щедрого і світлого таланту Миколи Тихоліза, майстерного виконання музичних творів духовим оркестром. Під поетичною назвою “Сурми скликають друзів” у районному Центрі культури і мистецтв “Розмай” лютого дня 2002 року відбувся творчий концерт з нагоди 60-річчя шанованого маєстро. Увазі слухачів було запропо-

новано класичні та сучасні твори відомих українських та зарубіжних композиторів³⁴.

Ювіляра щиро вітали знані в місті співаки Марія Крута, Василь Моцик, Марина Стасюк, Мирослав Тиш, музиканти Петро Ганик, Віктор Дудченко, викладач районної дитячої музичної школи Ірина Морочковська та інші. Виступи митців чергувались із теплими привітаннями голови районної держадміністрації В'ячеслава Дубицького, начальника районної відділу культури Василя Боднара, керівників мистецьких закладів та художніх колективів Анатолія Кравцова, Миколи Мельника, Івана Нетечі, Миколи Перм'якова та інших. Щирі вітання прозвучали з вуст колеги, товариша, колишнього диригента місцевого військово-інженерного училища Ювеналія Бубнова³⁵.

Звітний концерт “Дзвони весни”, що відбувся у квітні 2007 року з нагоди 10-річчя створення районного муніципального духового оркестру, засвідчив, що колектив заслужено називають візитною карткою району. На торжестві були присутніми керівники облдержадміністрації, райдержадміністрації, мистецьких закладів міста та району тощо³⁶.

Перші акорди... І слухачі затамовують подих. Дві з половиною години присутні насолоджувалися “Популярними мелодіями з кінофільмів латиноамериканських композиторів” Гельмута Бернарда, “Симфонічним маршем” Джона Вільямса, “Подорожжю по сторінках класичної музики” Манфреда Шнайдера, “Одиноким пастухом” Джеймса Ласти та іншими вічними творами. Справжньою сенсацією для слухачів стало те, що у складі колективу того року почав діяти ансамбль “Біг-Бенд”, який виконує естрадну і джазову музику. З таким починанням колектив увійшов у нове десятиліття свого існування. На розсуд присутніх “Біг-Бенд” виконав кілька композицій, зокрема, “Настрій” Джоя Гарленда і “Караван” Дюка Елінгтона³⁷.

25 березня 2011 року районний Центр національної культури та мистецтва “Розмай” зібрав щирих шанувальників духової музики. Відбувся обласний конкурс духових оркестрів, на який запросили шість колективів. За положенням про конкурс, кожний з них виконав два твори (один українського композитора, другий – за вибором). До складу журі ввійшли професійні митці духової музики з Хмельницького.

На правах господарів оркестру довелося виступати останнім. Він виконав твори “Подорож по сторінках мелодій з популярних кінофільмів європейських композиторів” Гельмута Генгорта та “Українські візерунки” Анатолія Ткачука. Оскільки оркестр святкував свій 15-річний ювілей, то

був ще й показовий виступ (виконання інших творів). Гра кам'янецьких музикантів зачарувала присутніх у залі. А журі відібрало колектив для участі у другому турі обласного конкурсу духової музики.

Ведучий Ярослав Романишин запросив на сцену члена правління, секретаря Асоціації творчої Спілки діячів естрадного мистецтва України, заслуженого діяча естрадного мистецтва України Ювеналія Бубнова, чие життя, як і його родини, тісно пов'язане з Кам'янцем. Його батько проходив дійсну військову службу у місті у довоєнні роки. Тут молодий командир Червоної армії покохав юну кам'янчанку, з якою одружився. У 70-их роках сім'я генерала Ювеналія Бубнова проживала в місті над Смотричем. Син Ювеналій керував військовим оркестром у вищому військово-інженерному училищі. Другий син Костянтин навчався на історичному факультеті педінституту (згодом викладач Української сільськогосподарської академії, м.Київ).

Підполковник у відставці, військовий диригент Ювеналій Бубнов не забуває місто над Смотричем, навідується до друзів, підтримує дружні стосунки з Миколою Тихолізом. Київський гість виконав приємну місію – зачитав пам'ятні адреси на ім'я Миколи Тихоліза і оркестру від управління оркестрової служби Збройних Сил України, Асоціації творчої Спілки діячів естрадного мистецтва України, Центральної музичної школи м.Києва (її директор Анатолій Трач – випускник місцевого училища культури, колишній студент Миколи Тихоліза). Столичний гість повідомив про те, що наш диригент став заслуженим діячем естрадного мистецтва України, вручив йому відповідні документи. Під орудою Ювеналія Бубнова у виконанні муніципального духового оркестру піднесено прозвучало музичне вітання – марш “Козацька слава” на тему пісні подільського композитора, хмельничанина Миколи Балеми “Козацькому роду нема переводу”.

На святі прозвучали інші твори: композитора Володимир Кучера на слова Степана Галябарди – “Це моя Україна” (соліст – лауреат міжнародних та всеукраїнських конкурсів Мирослав Тиш), композитора Володимира Матвійчука – “Ватра” (солісти – випускники Національного університету, колишні студенти Миколи Тихоліза Олександр Тітов – ксилофон; лауреат всеукраїнського конкурсу “Нові імена України” м.Київ, 2007 р. Олена Тітова – соло на флейті – пікколо). Для шанованого гостя з Києва оркестр виконав музичний твір – популярі на теми популярних пісень незабутнього композитора Володимира Івасюка “Червона рута”, а за диригентським пультом стояв і вправно керував музикантами-віртуозами уже заслужений діяч естрадного мистецтва України Микола Тихоліз.

Високе звання заслуженого діяча естрадного мистецтва України знайшло талановитого, творчого і працелюбного митця. До цієї приємної події він впевнено і послідовно йшов десятки років. Йшов як професіонал, творець, подвижник, працелюб.

Магічність свята “Ой на Івана, на Купала”, збагачення його сценарію новими елементами, що засвідчують відродження духовності, збереження старовинних народних традицій, спостерігаємо останніми роками на Кам’янецьчині. Згадане дійство проводиться в селах Думанів, Гуменці, Зінківці. Вже третій рік поспіль Купальське свято відзначається в селі Оришин, на березі річки Жванчик³⁸. Гості цього річчя насолоджувались виконанням музичних творів муніципального духового оркестру із Кам’янець-Подільського під керівництвом знаного маестро, заслуженого діяча естрадного мистецтва України Миколи Тихоліза³⁹.

Своєю виконавською майстерністю Микола Тихоліз утверджує велич української культури, її традицій, вшановує людину-громадянина, людину праці, людину – патріота своєї землі. Це його і життєве і професійне кредо. Цим заслужив шану в людей⁴⁰.

За понад 40 років плідної і невтомної праці на благодатній ниві культури і мистецтва Микола Тихоліз виховав сотні талановитих музикантів-виконавців, диригентів, діячів культури. Чимало з них знані не лише у Подільському краї, а й в Україні. Микола Васильович пишається своїми вихованцями, колишніми студентами, учасниками духового оркестру училища культури Петром Слободянюком (заслужений працівник культури України, колишній начальник Хмельницького обласного управління культури, колишній директор обласного державного архіву, плідний науковець, кандидат історичних наук), Віктором Пасекою (заступник начальника обласного управління культури, директор обласного симфонічного оркестру), Дмитром Шевчуком (начальник відділу культури Дунаєвської райдержадміністрації), Петром Заболотним (соліст Державного духового оркестру України, доцент Київської музичної академії імені П. Чайковського), Анатолієм Трачом (директор Центральної музичної школи, соліст муніципального духового оркестру, м.Київ).

Його вихованцями у згаданому училищі культури було чимало студентів, які продовжили навчання у Кам’янець-Подільському педагогічному інституті. Василь Цимбалістий грав на флейті (тепер доцент Хмельницького національного університету, керівник відомого в Україні танцювального ансамблю, що функціонує у цьому навчальному закладі). Серед вихованців були такі, які згодом обрали іншу сферу діяльності: Володимир

Стельмашук (баритон) – керуючий відділеннями банку “Укоопспілка”, “Брокбізнесбанку”, нині – юрист (м. Кам’янець-Подільський), Анатолій Відішук (тромбон) – підполковник міліції на Вінниччині, Микола Дуцик (кларнет) – колишній голова профспілки працівників сільського господарства Кам’янець-Подільського району та інші.

У районній музичній школі навчались Анатолій Московчук – диригент муніципального духового оркестру на Дунаєвеччині, Анатолій Юрчишин – викладач музичної школи згаданого району. Студентами на музичному відділенні Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка були Олена Тітова (флейта), Олександр Тітов (ударні інструменти), Володимир Ганін (труба) – учасники районного муніципального духового оркестру, Сергій Грідін (баритон) – соліст муніципального духового оркестру на Дунаєвеччині. Мистецтву гри на трубі навчались Василь Шевчук (диригент муніципального духового оркестру у Красиліві), Ігор Коновчук (викладач Хотинської районної музичної школи). Колишній музикант муніципального оркестру Віктор Дудчак став солістом-флейтистом приватного духового оркестру в Іспанії.

Упродовж всіх років свого існування районний муніципальний духовий оркестр і його керівник відчувають розуміння, отримують підтримку з боку керівництва району. Микола Тихоліз розповідає, що і в час творчого процесу, і у вирішенні організаційних питань районна влада допомагає в роботі, за що їм вдячні оркестранти. Маєстро добрим словом згадує імена колишніх голів райдержадміністрації В.В.Дубицького, С.А.Тимчука, А.О.Занюка, голову районної ради Е.Є.Кульчицького, керівників районного відділу культури А.І.Малика, Ю.Г.Ковальського, В.Д.Боднара, В.А.Заклецького. Своїми успіхами та досягненнями колектив оркестру завдячує і теперішньому керівництву району: голові райдержадміністрації М.Д.Желізнику, голові районної ради І.М.Романчуку та очільнику культурної сфери району А.В.Бец⁴¹.

Велику підтримку в роботі надавали спонсори з центру електров’язку №5 та заводу “Електроприлад”, згодом – ВАТ “Адамс”, “Авіс”, “АТП-16808”, АТ “Подільський цемент”, рада ветеранів району. Микола Васильович з гордістю говорить, що його дружина Аліса Борисівна допомагає в роботі. Вона є позаштатним менеджером духового оркестру, очолюючи міську профспілку працівників культури⁴².

М.В.Тихоліз водночас працює викладачем кафедри теорії, історії музики і гри на музичних інструментах Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка⁴³. Досвідчений фахівець навчає

майбутніх учителів музики гри на духових музичних інструментах. Бере активну участь у підготовці, організації та проведенні різноманітних заходів кафедри.

У травні 2006 року в хоровому класі педагогічного факультету відбувся звітний концерт, що перетворився у справжнє музичне свято. На ньому звучали мелодії у виконанні студентів-музикантів класу М.В.Тихоліза. Присутніх чарували музичними творами зарубіжних композиторів-класиків (Й.Бах, Л.Бетховен, В.Моцарт), сучасних зарубіжних та українських композиторів (М.Готліб, З.Кротіл, Д.Ласт, Ф.Лей, М.Скорик). Зокрема, майстерність гри на флейті яскраво продемонструвала лауреат Всеукраїнського конкурсу “Нові імена України – 2006”, студентка музично-педагогічного відділення Олена Тітова, яка виконала твори у супроводі районного муніципального духового оркестру. Завершився цікавий музичний концерт блискучою грою духового оркестру творів М.Скорика “Мелодія” та Ц.Руні “Антракт до естрадної дії “Коник-Горбокони”⁴⁴.

Студенти, з якими працює М.В.Тихоліз, впродовж навчання та на випускних іспитах виявляють високі знання зі спеціалізації. Музиканти успішно виступають не тільки на різних концертах, а й на музичних фестивалях та конкурсах.

Колегами Миколи Тихоліза на кафедрі є талановиті фахівці, досвідчені викладачі: кандидат педагогічних наук, професор В.М.Лабунець (завідувач кафедри), кандидат педагогічних наук, доцент І.Г.Маринін, заслужений працівник культури України, доцент О.Д.Бец, кандидат педагогічних наук, старший викладач Т.П.Карпенко, старші викладачі Ж.Ю.Карташова, В.Ф.Олійник, А.В.Попович. “Микола Васильович, – говорить професор Віктор Лабунець, – досвідчений викладач. За його плечима велика робота в училищі культури, районній дитячій музичній школі. Уміє працювати зі студентами, домагається гарних успіхів”.

Самовіддана, подвижницька і плідна праця гідно поцінована. Він нагороджений почесною відзнакою Кам’янець-Подільської районної ради “За заслуги” (2006 р.). З цього приводу маестро не приховував своєї радості: “Відзнака окрилила мене, додала сили та наснаги на подальші успіхи очолюваного мною колективу муніципального духового оркестру, який для мене став дорогим та близьким, наче рідна сім’я, і якому віддаю весь свій вільний час, усі свої творчі задуми та помисли”⁴⁵.

Микола Васильович удостоєний найвищої міської відзнаки Кам’янець-Подільського “Честь і шана”. А скільки було почесних грамот, подяк різних рівнів, премій, цінних подарунків!

Є в Миколи Тихоліза багато благородних задумів і мрій, які він прагне здійснити. Оркестр постійно працює над досягненням нових творчих вершин. Маєстро не приховує, що прагне підняти планку виконавської майстерності духового оркестру ще на вищий рівень, добитися, аби колектив запрошували на нові престижні фестивалі та конкурси, де в суперництві з такими ж колективами інших країн змагалися на рівних та перемагали. Маєстро Микола Тихоліз та оркестранти перебувають в постійному пошуку.

Сподівання на подальший ріст виконавської майстерності, досягнення нових творчих вершин не полишає відомого на Поділлі музичного діяча, подвижника духової музики. А колектив оркестру постійно працює над удосконаленням професійного виконання творів світової класики, сучасних українських композиторів, народної музики.

Перед оркестром стоїть завдання завершити комплектування груп колективу високопрофесійними музикантами з постійним місцем роботи, щоб підвищити свій творчий рівень і посісти провідне місце серед аналогічних колективів України. Попереду – здійснення систематичних гастрольних поїздок в країні Європи та по Україні з метою популяризації духової музики, в репертуарі якої повинні бути кращі зразки світової класичної та української музики, а також творів сучасних авторів, обробки народних пісень. І ще сподівається Микола Тихоліз, що духові оркестри будуть відроджені в Україні і займуть своє гідне місце в музичному світі нашого народу.

Маєстро твердо переконаний у тому, що ніякі інші музичні оркестри, навіть найновітніші і найсучасніші, не здатні замінити специфіку, можливості, красу звучання духових оркестрів. Згадаймо неповторні, наповнені бадьорості, енергії, невидимою закличною, мобілізуючою силою звуки маршів. А які заворожуючі мелодії дарує людям вальс. Не забуваються, наприклад, такі безсмертні творіння геніального композитора XIX ст. Йогана Штрауса, автора 152 вальсів. Стали улюбленими вальси “На сопках Маньчжурії” С.Шаткова, “Дунайські хвилі” А. і К. Івановичів. А скільки бадьорості, життєдайної енергії в улюбленій у народі польці.

Нині у Кам'янці-Подільському функціонують лише три духових оркестри: на факультеті військової підготовки Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка, в коледжі культури і мистецтв і районний муніципальний духовий оркестр.

Маєстро переймається тим, що не завжди знаходять роботу за спеціальністю випускники коледжу культури і мистецтв. Багатьом з них дово-

диться зазнавати болючого процесу перекваліфікації, оволодівати клавішними музичними інструментами, викладати музику і співи у загальноосвітніх школи, працювати в молитовних будинках. Інші вдаються до застосування своїх музичних здібностей у весільних та ритуальних обрядах.

...Невідомо, який би шлях у житті вибрав Микола Тихоліз, якби свого часу він не зустрів палкого подвижника духової музики, талановиту людину, прекрасного педагога В.П.Любарцева. Саме він відкрив здібності Миколи Васильовича і дав поштовх до розвою його таланту. У рідному селі Соколові на Тернопільщині проживає велика родина митця. Тут мешкають його рідні сестра Ганна, брат Іван, двоюрідні і троюрідні брати і сестри, близько 50-ти племінників. Щороку 28 серпня, у день сільського престольного празника Успіння Пресвятої Богородиці, Микола Васильович навідується до батьківської хати, згадує дитинство, юність, незабутні акорди шкільного оркестру і свого улюбленого керівника.

Примітки:

1. Буклет: Муніципальний духовий оркестр. – Кам'янець-Подільський, 2002; Урода, Б. Bravo, маестро! / Борис Урода // Край Кам'янецький. – 2006. – 20 липня. – С. 3; Куц, Н. Творчі злети маестро / Наталія Куц // Край Кам'янецький. – 2011. – 22 квіт. – С. 6.

2. Буклет: Муніципальний духовий оркестр; Урода, Б. Зазначена праця. – С. 3.

3. Урода, Б. Зазначена праця. – С. 3.

4. Там само.

5. Там само; Буклет: Муніципальний духовий оркестр.

6. Буклет: Муніципальний духовий оркестр; Гавришук, А. Сурми скликають друзів / Анатолій Гавришук // Подолянин. – 2002. – 8 берез. – С. 5; Куц, Н. Зазначена праця. – С. 6.

7. Буклет: Муніципальний духовий оркестр.

8. Там само; Урода, Б. Зазначена праця. – С. 3.

9. Урода, Б. Зазначена праця. – С. 3; Гавришук, А. Зазначена праця. – С. 6.

10. Буклет: Муніципальний духовий оркестр; Урода, Б. Зазначена праця – С. 3; Колесса / Українська радянська енциклопедія (далі – УРЕ) / гол. ред. кол.: О. К. Антонов, Б. М. Бабій, Ф. С. Бабичев та ін. 2-е вид. – К: Головна редколегія Української радянської енциклопедії, 1980, 1981. – Т. 5. – С. 279.

11. Буклет: Муніципальний духовий оркестр; Кос-Анатольський // УРЕ. – Т. 5. – С. 432.

12. Буклет: Муніципальний духовий оркестр; Куц, Н. Зазначена праця. – С. 6.

13. Завальнюк, О. М. Кам'янець-Подільський державний учительський ін-

ститут у роки Великої Вітчизняної війни: дослідження, документи і матеріали, спогади / О. М. Завальнюк, В. С. Прокопчук, А. П. Гавришук / ред. С. Трубанінов, худож., обклад. О. Комарова; Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Наукова бібліотека, Центр дослідження історії Поділля. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010. – С. 235.

14. Там само. – С. 294-295.

15. Буклет: Муніципальний духовий оркестр; Куц, Н. Зазначена праця. – С. 6.

16. Так само.

17. Буклет: Муніципальний духовий оркестр; Урода, Б. Зазначена праця. – С. 3.

18. Там само; Куц, Н. Зазначена праця. – С. 6.

19. Колісник, О. Олімпійський вогонь на Кам'яничині / Олександр Колісник // Студентський меридіан. – 2010. – №№ 1682-1685. – 20 груд. – С. 11.

20. Тихоліз, М. Крок до зірок / Микола Тихоліз // Край Кам'янецький. – 2001. – 29 трав. – С. 3; Тихоліз, М. Колиска талантів / Микола Тихоліз // Край Кам'янецький. – 2004. – № 38. – 28 трав. – С. 2; Буклет: Муніципальний духовий оркестр.

21. Буклет: Муніципальний духовий оркестр; Гавришук, А. Зазначена праця; Куц, Н. Зазначена праця.

22. Буклет: Муніципальний духовий оркестр; Гавришук, А. Зазначена праця. – С. 5.

23. Гавришук, А. Зазначена праця. – С. 5; Куц, Н. Зазначена праця. – С. 6.

24. Буклет: Муніципальний духовий оркестр; Гавришук, А. Зазначена праця. – С. 5.

25. Куц, Н. Зазначена праця. – С. 6.

26. Буклет: Муніципальний духовий оркестр; Урода, Б. Зазначена праця. – С. 3; Заклевський, В. До нових вершин / Віталій Заклевський // Край Кам'янецький. – 2007. – 12 квіт. – С. 2.

27. Буклет: Муніципальний духовий оркестр; Урода, Б. Зазначена праця. – С. 3; Заклевський, В. Зазначена праця. – С. 2.

28. Буклет: Муніципальний духовий оркестр; Заклевський, В. Зазначена праця. – С. 2.

29. Буклет: Муніципальний духовий оркестр; Гавришук, А. Зазначена праця. – С. 5; Заклевський, В. Зазначена праця. – С. 2; Боднар, В. Без надії сподіваємось?... / Василь Боднар // Край Кам'янецький. – 1998. – № 68. – 9 верес. – С. 3.

30. Буклет: Муніципальний духовий оркестр; Куц, Н. Зазначена праця. – С. 6.

31. Буклет: Муніципальний духовий оркестр; Урода, Б. Зазначена праця. – С. 3.; Куц, Н. Зазначена праця. – С. 6.

32. Буклет. Муніципальний духовий оркестр; Куц, Н. Зазначена праця. – С. 6; Заклевський, В. Зазначена праця. – С. 2.
33. Гавришук, А. Зазначена праця. – С. 5; Заклевський, В. Зазначена праця. – С. 2.
34. Гавришук, А. Зазначена праця. – С. 5.
35. Там само.
36. Дзвони весни // Подолянин. – 2007.– 13.квіт. – С. 3.
37. Там само.
38. Урода, Б. Купальські вогні / Борис Урода // Край Кам'янецький. – 2011. – № 29. – 15 лип. – С. 5; Петрук-Мошкіна, Л. На Івана, та й на Купала / Лілія Петрук-Мошкіна // Фортеця. – 2011. – № 30. – 4 лип. – С. 10.
39. Урода, Б. Купальські вогні. – С. 5.
40. Куц, Н. Зазначена праця. – С. 6.
41. Урода, Б. Bravo,маестро! – С. 2; Заклевський, В. Зазначена праця. – С. 2.
42. Урода, Б. Bravo,маестро! – С. 2.
43. Завальнюк, О. М. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918–2011 рр.): історичний нарис / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський : Оіум, 2001. – С. 194.
44. Гавришук, А. А музика звучить / Анатолій Гавришук // Студентський меридіан. – 2006. – № 1553-1554. – 13 черв. – С. 7.
45. Урода, Б. Bravo, маестро! – С. 3.

Резюме

В статтє рассказывается о деятельности районного муниципального духового оркестра Каменец-Подольского района (художественный руководитель и дирижёр Николай Васильевич Тихолиз).

Ключевые слова: муниципальный духовный оркестр, концерты, конкурсы, фестивали.

Одержано 1 червня 2011 року

Наші ювіляри

УДК 94(477)(092)

В.Степанков

Вчений і педагог (до 75-річчя від дня народження Володимира Прокоповича Газіна)

У статті розповідається про життя, педагогічну, наукову та громадську діяльність доктора історичних наук, професора кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка В.П.Газіна.

Ключові слова: вчений, наука, університет.

Кожен із нас у житті прямує своєю стежиною, трапляється, що ми її обираємо, а трапляється й так, що вона нас. В одних вона пряма, в інших – звивиста і ніхто із смертних не відає, яка з них легша, коли й де обірветься безоднею небуття. Важливо інше – те, чим займаємося ми під час сходження на власну Голгофу людяності, совісті й сумління: сіємо зерна Добра, Віри й Милосердя чи розкидаємо каміння зла, заздрощів й байдужості. І вибір сенсу земного буття залежить від нас.

Володимир Прокопович Газін – талановитий вчений і педагог – свідомо обрав шлях служіння Істині, з якого, попри різноманітні обставини й труднощі, жодного разу не зійшов. Незмінно упродовж всього життя залишався і залишається нині надзвичайно чесною, принциповою, правдолюбною й шляхетною особистістю абсолютно чужою кар'єристським устремлінням, інстинкту збагачення, гордині, амбіційним претензійностям, інтриганству, слугуючи взірцем скромності й людської добропорядності. Він народився 24 серпня 1936 р. у мальовничому подільському селі Нове Поріччя Городоцького району Хмельницької області (тоді Кам'янець-Подільської) у сім'ї колгоспників. Його батько – Газін Прокіп Васильович – уродженець

Брянської області (хутір Золотарьово) після смерті тата й матері подався на Донбас, де у 14-річному віці почав працювати коногоном у шахті. Проробивши у ній 7 років, пішов на військову службу. Після її завершення Прокопа, як бувшого шахтаря й кращого молодшого командира, направили у Поділля для зміцнення колгоспного ладу. Так опинився у Новому Поріччі, де познайомився з місцевою дівчиною Параскою Грицик, котра працювала у колгоспній ланці. Молоді люди побралися і в їхньому шлюбі народилося двійко дітей: старша донька Віра (1934 р.) і молодший син Володимир. Прокіп Васильович відзначався твердим характером, суворістю, справедливістю, дбайливістю про людей й винятковою чесністю. Щиро вірячи в комуністичну ідею побудови справедливого (соціалістичного) суспільства, він, очоливши з часом колгосп, не дозволяв собі взяти хоча б зернини. А відтак сім'я жила, як і переважна більшість односельчан, у нестатках. Мати – Параска Іванівна – була дуже працювитою, скромною, чуйною, доброю й не по літах мудрою жінкою.

Власне атмосфера у сім'ї, як правило, відіграє вирішальну роль у формуванні духовного світу Людини, її характеру, засад світобачення. Вона через сотні невидимих оку шпаринок огортає душу, викарбовуючи у ній матрицю сприймання Добра чи Зла, що ведуть непримиренну боротьбу у світі. Наділений природою гострим розумом й надзвичайно сильною пам'яттю, хлопчик зростав допитливою, кмітливою, енергійною, запальною й дещо замкненою в собі дитиною.

Назавжди у його свідомість врзалися події грізного літа 1941 р. Як нині згадує Володимир Прокопович, “був очевидцем того, як війна котилася на Схід нескінченним возами з пораненими бійцями. Інколи проїжджали колони двобаштових танків й автомобілів з молодими солдатами, на обличчях яких блукали винуваті болісні посмішки...” Залишаючись вірним священному обов'язку захищати Батьківщину, батько добровільно пішов на фронт, приєднавшись до частин 6 і 12 армій, доля яких в оборонних боях під Києвом склалася трагічно. Як і сотні тисяч інших вояків, Прокіп Васильович потрапив до полону. На його щастя, він опинився серед тих червоноармійців, котрих німці відпустили (як правило ними були жителі окупованих теренів України) й повернувся до дому. Проте у травні наступного року його силоміць вивезли на роботу до Німеччини. Як стало пізніше відомо від односельчан, працював на одному з військових заводів м.Кюльна й за вчиненому на ньому диверсію був схоплений і розстріляний.

Разом із сестричкою Володі доводилося поратися по господарству, допомагаючи матері, котра по-старому працювала у колгоспі. Німці їх не

розпустили, вбачаючи і цьому винаході комуністичного тоталітарного режиму дуже вдалий засіб утримування селян у невільництві й безперешкодної викачки продовольства та іншої сільськогосподарської продукції для потреб райху. У кінці березня 1944 р. після бою село звільнили червоноармійці. Колесо страхітливої війни покотилася на Захід. Розпочалося поновлення радянського способу життя. У вересні цього ж року пішов до першого класу. Запам'яталося йому відзначення Перемоги над фашизмом, здобутої кров'ю й життям десятків мільйонів людей. “День Перемоги, звістку про яку привезли з райцентру, – згадує Володимир Прокопович, – оскільки радіо ні в кого в селі не було, святкували й ми – першокласники”.

Невдовзі з війни й примусових робіт почали повертатися батьки його ровесників. Проте їх виявилось дуже мало. Не діждалася повернення чоловіка й батька сім'я Газіних. Таких виявилася більшість у селі, жителі якого чекали перемін. Демобілізовані вояки приносили чутки про прийдешній розпуск колгоспів, можливість вільного господарювання на власній землі. Проте не так сталося, як гадалося. Мало цього, недорід 1946 р. й вивезення радянським урядом з України сотень тисяч тон зерна за кордон “братерським країнам по табору” зумовили страхітливий голод 1947 р. Жах перед постійним приви́дом голодної смерті потряс єство підлітка. Сім'ї, дякуючи матері, вдалося вижити. Однак й до нині Володимир Прокопович залишається абсолютно переконаним у тому, що найбільшою цінністю у світі є хліб і про це при нагоді сотні разів щиро говорив учням і студентам.

У важкі повоєнні роки, як і його ровесники, навчився виконувати чоловічу роботу, виживати в екстремальних обставинах, обходитися мінімальними зручностями й при цьому не втрачати людської гідності. Навчався блискуче, мав яскраво виражені здібності до засвоєння дисциплін математичного циклу, одним ізлюбимих занять стало розв'язування наперед задач підручника. Був товариським, але вибагливим до друзів, бо дружбу вважав моральною цінністю, якій не можна зраджувати. Таким другом дитинства у нього й нині залишається Анатолій Семенович Джума. Ця риса стала прикметною його вдачі. 1951 р. закінчив з похвальною грамотою семирічку. Попри матеріальну скруту, мати, зважаючи на його успіхи й у душі пишаючись сином, хотіла аби той продовжив навчатися для здобуття фаху вчителя, що користувався тоді не лише серед селян великою повагою й слугував ознакою високого статусу особи у суспільстві. Володимир не заперечував і поступив до Хотинського педучилища (Чернівецька область). В ньому, як і в школі, віддавав перевагу дисциплінам фізико-математичного циклу, хоча захоплювався також історією й літературою.

Закінчив навчання з червоним дипломом. Викладачі училища запам'яталися йому дуже порядними, чесними, справедливими людьми, котрі прекрасно знали свій фах і щиро ділилися своїми знаннями з студентами. Особливо часто згадує викладача української мови й літератури Снігура Степана Олексійовича (котрий з часом став знаним письменником України) – чудового педагога, великого оптиміста, простого й щирого у спілкуванні зі студентами.

Відразу ж у 1955 р. почав працювати – спочатку два місяці вчителем праці у Кузьминській середній школі, а пізніше – математики Мудроголовської семирічної школи (Городоцький район Хмельницької області). Горів бажанням здобути вищу освіту. І якщо раніше уявляв себе лише фізиком чи математиком, то тепер, будучи молодим педагогом, все більше цікавився життям суспільства, намагався осмислити механізм його функціонування, зрозуміти сутність політичних явищ і процесів. А тому, після певних вагань, врешті-решт зробив вибір: поступати на історичний факультет Чернівецького університету. Після тривалої копіткої підготовки у серпні 1956 р. блискуче склав вступні іспити й став студентом.

Розпочалася нова яскрава сторінка у житті Володимира. Потужний аналітичний розум, виняткова пам'ять, цілеспрямованість й наполегливість в опануванні знань стали запорукою відмінного навчання. Окрім нього, займався спортом (гімнастика), кохався в поезії й сам писав вірші. Доброзичливий, товариський і демократичний у спілкуванні з товаришами, він завжди проявляв непохитну принциповість у відстоюванні власних моральних цінностей і поглядів. Володіючи сильним інстинктом свободи, цінував її понад усе й намагався будь-що зберегти, а це виявлялося далеко не просто в атмосфері тоталітарного режиму, який за своєю природою не терпів проявів непокірності з боку особистості. Відчуваючи це, вочевидь, ще на рівні підсвідомості (еством), прагнув дистанціюватися від активної участі в громадсько-політичному житті з його тогочасними атрибутами показового вірнопідданства, прославлення вождів й удаваною доброчесністю. Відтак навчався стриманості у проявах вільнодумства, що для оточуючих осіб зовнішньо набирало незрозумілих рис холодності, а закута в її панцир гострота критичного сприймання дійсності проявилася в гуморі, інколи досить таки їдкому, що балансував на межі з сарказмом.

Важливе діяння на формування світоглядних засад вчиняла творча атмосфера, створена викладачами історичного факультету. З великою шанобливістю та вдячністю й нині згадує Володимир Прокопович любимоих викладачів-фронтників: М.О.Ліщенко, Г.С.Габа, Є.В.Черезова, І.А.Гри-

ценка, О.М.Пономарьова, К.Г.Ципка й ін. Це була плеяда високоморальних наставників, відданих справі навчання й виховання студентів, котрі прищеплювали повагу й любов до обраного фаху, навчали об'єктивно оцінювати суспільно-політичні процеси та явища. Особливо великий вплив на нього (як до речі й багатьох інших студентів) мала особистість талановитого педагога й дослідника Івана Михайловича Теодоровича, котрий володів даром розпізнавання у студентах майбутніх вчених. Саме він відкрив шлях у науку таким нині відомим історикам як А.І.Чорній, М.О.Мунтян, А.О.Копилов, О.І.Сич, В.П.Фісанов й багатьом іншим. Іван Михайлович мав не тільки високий рівень фахової кваліфікації, добру й щедру душу, але й особливу методу роботи з перспективними студентами, аспірантами. За спогадами Володимира Прокоповича, він завжди давав широкий простір для осмислення наукової ідеї; коли ж вона розпочинала вимальовуватися, багатозначно зауважував: “Це потрібно обгризти” (“Это надо обглодать”). Що це означало, знали лише ті, котрі мали щастя працювати з ним. Саме під керівництвом Івана Михайловича підготував дипломну роботу “Боротьба НДР за возз'єднання Німеччини (1949–1955 рр.)”, яку захистив на “відмінно”.

Навчаючись на V курсі, випадково в університетській бібліотеці познайомився з чарівною дівчиною Ніною Івлевою, котра заочно навчалася на українському відділенні філологічного факультету Одеського університету. Взаємні симпатії переросли у кохання, а відтак вони побралися. Володимир у зобранцею долі явно пощастило: Ніна Опанасівна виявилася ніжною, люблячою й турботливою дружиною; душевна чистота, інтелігентність й тактовність, скромність й доброта згладжували гострі кути характеру чоловіка, вносячи в сімейну атмосферу злагоду й затишок. Після закінчення у 1961 р. з відзнакою університету, Володимир з Ніною поїхали у серпні влаштуватися на роботу на Івано-Франківщину. Після кількох тижневих митарств зупинили вибір на середній школі у Ворохті – селищі міського типу Яремчанського району, розташованого в серці Карпат. Спочатку було важко: по-перше, виникла проблема з пошуком квартири (довелося навіть 2–3 тижні ночувати в одному з класів); по-друге, відчувалася гостра нестача коштів для налагодження побутових умов життя; по-третє, в силу ряду причин колектив школи (хто працював у школі, той знає, які інколи пристрасті вирують у цих невеликих корпоративно замкнених громадах) прийняв їх не особливо доброзичливо. Невипадково, мабуть нового вчителя історії призначили класним керівником найскладнішого контингенту учнів.

У цей скрутний час їм на допомогу прийшов директор вечірньої школи Вівчарук Петро Петрович, котрий посприяв у розв'язанні побутових проблем, за що вони залишилися вдячними на все життя. А перший рік роботи не тільки зняв прохолоду у взаєминах з колективом, але переконав місцевих вчителів у тому, що молоді колеги – скромні й порядні люди, а їх фахова підготовка відповідає самому високому рівню. Промайнуло 5–6 років і Володимир Прокопович стає одним з кращих вчителів не лише школи, але й району. Сповна розкрився його талант блискучого педагога. На уроках завжди намагався досягти найголовнішого – навчати учнів самостійно мислити, аналізувати події, процеси та явища й формувати щодо них власну думку. Завідуючий обласним відділом народної освіти Федорів, побувавши на одному з уроків, настільки був вражений високим науково-методичним рівнем його проведення, що дозволив не писати (чи не єдиному в районі) поурочних планів. З цього часу на базі Ворохтянської школи почали проводитися методичні семінари з відкритими уроками Володимира Прокоповича для учителів історії й суспільствознавства області. Тому зрозуміло, чому чимало випускників школи ставало студентами історичних факультетів педінститутів й університетів. Зростає авторитет серед вчительського колективу і батьків. 1966 р. призначається на посаду організатора позакласної й позашкільної роботи, на якій працював до 1970 р.

Легко знаходив він і взаєморозуміння з учнями, серед яких було чимало талановитих спортсменів з різних видів лижного спорту (окремі з них ставали навіть чемпіонами України та Радянського Союзу). Цьому сприяло, окрім всього іншого й те, що Володимир Прокопович сам любив спорт, став заядливим лижником, що не могло не зближувати з учнями, особливо старших класів. Вивчивши добре Карпати, під час канікул влаштовувався інструктором у туристичний табір, водячи дітей, котрі приїжджали на екскурсії, в гори.

Сім'я “вросала” у соціокультурну атмосферу життя громади Ворохти; з “чужинців” Володимир Прокопович і Ніна Опанасівна перетворилися у “своїх”. Тут народилися й росли їхні діти – Олександр (1962 р.) та Володимир (1969 р.). Вони серцем і душею полюбили Карпати, з великою повагою ставилися до працьовитих, дотепних, справедливих і гордих горян, до їхніх звичаїв і традицій. У відповідь – знаходили шану й взаєморозуміння. Володимира Прокоповича неодноразово обирали депутатом до селищної ради. Однією з прикметних рис Ворохтянської громади слугував факт активної участі її частини у визвольних змаганнях проти радянського режиму (члени УПА та її прихильники), котрі після відбуття покарань

(різних термінів ув'язнення) повернулися до домівок й тепер працювали на різних роботах. Навчаючи їхніх дітей і постійно спілкуючись з ними, вдумливий вчитель історії, незважаючи на те, що був комуністом (член КПРС з 1963 р.), спочатку помітив, що вся лавина комуністичної ідеології, що зображувала “бандерівців” нелюдами, вбивцями, ворогами є неправдивою, бо це були такі ж, як і інші їх земляки, люди зі своїми достоїнствами і вадами. Потім зрозумів – їх покарали не за те, що були злочинцями, а за те, що понад усе любили Україну, яку хотіли бачити незалежною. Це відкриття внесло ще більше відчуження до офіційної ідеології та влади. Тому делікатно відмовлявся від спокусливих пропозицій стати директором однієї із середніх шкіл Надвірнянського району, піти на роботу у райком партії, міськом партії Івано-Франківська, в органи КДБ. Волів залишатися рядовим вчителем.

У кінці 60-х рр. визріла ідея зайнятися наукою. Чому вона не з'явилася раніше, сказати важко. Ймовірніше всього, що після закінчення університету не мріяв стати ні вченим, ні викладачем ВНЗ. Лише з роками, працюючи в школі, усвідомив внутрішню потребу у дослідницькій роботі, яка, по-перше, дозволяла реалізувати інтелектуальний потенціал, а, по-друге, зберігати внутрішню свободу. Після розмови з І.Теодоровичем вирішив вступати до аспірантури Чернівецького університету заочної форми навчання із спеціальності “Всесвітня історія”. 1971 р. став аспірантом. Разом з науковим керівником Іваном Михайловичем зупинилися на розробці теми “Боротьба німецького імперіалізму за відновлення втрачених позицій в Центральній Європі після Версальського договору (1919–1933 рр.)”. З метою зібрання джерельного матеріалу й опрацювання наукової літератури під час канікул неодноразово їздив у бібліотеки й архіви Москви, Києва, Львова, Чернівців та ін. міст. На час завершення аспірантури (1975 р.) підготував “чорновий” варіант дисертації й здійснив кілька публікацій.

І тут трапилася подія, що істотно вплинула на подальше життя сім'ї Газіних. Він випадково у Чернівцях зустрівся весною 1976 р. із добре знайомим зі студентських років Анатолієм Олексійовичем Копиловим, котрий обіймав тоді посаду проректора з наукової роботи Кам'янець-Подільського педінституту. Дізнавшись, що Володимир Прокопович закінчив аспірантуру й завершив написання дисертації, запросив перейти на роботу на історичний факультет інституту. Пропозиція виявилася настільки неочікуваною, що, заскочений зненацька, Володимир Прокопович не зміг відразу прийняти її чи відхилити. Домовилися, що поміркує над нею й у

найближчий час повідомить про своє рішення. Нелегко було зриватися з уже обжитого місця, де прожив 16 років, тим паче, що ніхто отримання відразу ж квартири у Кам'янці не обіцяв. З другого боку, спокусливо виглядала можливість працювати у ВНЗ. Дружина, розуміючи складність вибору, порадила поїхати й спробувати свої сили на новій роботі, погоджуючись залишитися з дітьми у Ворохті. На цьому варіанті й зупинилися.

Не без внутрішніх хвилювань Володимир Прокопович на початку вересня приїхав до Кам'янця. Насамперед пішов на співбесіду до завкафедри "Всесвітньої історії" проф. Леоніда Антоновича Коваленка, котрого викладачі й співробітники люб'язно називали "дідом Леонідом". Після нетривалої бесіди той промовив: "Ви нам підходите". Так розпочалася його викладацька кар'єра на посаді асистента (у 40 років!). Як згадує Володимир Прокопович, Л.Коваленко залучав до читання лекцій по-дружньому, без настанов і менторства. Наприклад, міг буденно й спокійно промовити: "Завтра прочитаєте лекцію "Малі країни Європи у другій половині ХХ ст.". Після кількох прочитаних тем, завкафедри раптом заявив: "Хотів би посидіти у Вас на лекції". Після її відвідання, запросив на перерві до лекторської членів кафедри й у їх присутності промовив всього два слова "Він досвідчений". Це прозвучало як верх похвали, вище якої не буває.

Колектив кафедри зустрів нового колегу доброзичливо. На ній панувала демократична атмосфера стосунків, як між викладачами і співробітниками, так і між ними й студентами. Не існувало позерства, пихатості, зазнайства, лицемірства, ханжества й зневажливого ставлення до людей. Кожен знав свою справу й чесно виконував належні обов'язки, ніхто нікому не заважав займатися науково-дослідницькою роботою. Відчуваючи, що знайшов себе, Володимир Газін наступного року перевіз до міста сім'ю. Просто пощастило: випала нагода отримати кооперативну квартиру. В інституті доручили вести курс "Новітньої історії Європи та Америки" (ч.2). Його лекції відзначалися логічною стрункністю сюжетних ліній, чіткістю формування суджень, теоретичних положень і висновків, залізною аргументацією, дохідливістю й легкістю сприймання студентами навчального матеріалу (давався взнаки позитивний досвід тривалої праці у школі). Усіх, хто відвідував їх, вражало дві обставини: він читав лекцію, не дивлячись у конспект й тримав у пам'яті десятки хронологічних дат, прізвищ, цифрових даних, що торкалися економічних аспектів, яким вільно і безпомилково оперував тощо. Семінарські заняття відзначалися творчістю, старанною роботою студентів з джерелами й прагненням навчити їх самостійно мислити, осягати сутність явищ і процесів. Переробивши кілька

разів первісний варіант тексту дисертації, в 1979 р. успішно захистив її в Ужгородському університеті. Так в Україні народився германіст, якому з часом судилося стати одним із провідних фахівців у даній ділянці історичної науки.

Приступив, за порадою Івана Михайловича, до розробки теми докторської дисертації “Австро-Німецька політика на Сході 1914–1918 рр.”. Проте зіштовхнувся із застарілою проблемою, що торкалася наукових досліджень багатьох учених, а саме: її актуальністю. Адже надрукувати статтю у журналах чи збірниках (їх кількість у СРСР була мізерною й вважалося за щастя зробити на рік кілька публікацій тез доповідей на наукових конференціях), в якій би не прославлялася діяльність КПРС, було вкрай важко. А відтак кількість публікацій зростала черепашими темпами. Лише в 1987 р. отримав вчене звання доцента кафедри загальної історії. Інколи пропонували йому поміняти тематику на більш актуальну – писати про діяльність Комінтерну, міжнародний комуністичний і робітничий рух, соціалістичні перетворення в країнах Центрально-Східної Європи. На що завжди спокійно відповідав, що не є фахівцем з даної проблематики.

На час перебудови Володимир Газін уже повністю сформувався як вчений і викладач ВНЗ. Прекрасний лектор, талановитий науковець, чесний, принциповий, стриманий, ввічливий, демократичний у поглядах і стосунках з колегами й студентами він представляв собою зразок класичного інтелігента. Тому не випадково користувався у колективі інституту високим авторитетом. Під час демократизації політичного життя в СРСР, як і більшість викладачів історичного факультету, підтримав цей процес, хоча відверто висловлював скептицизм щодо можливості проведення КПРС глибоких перетворень, її відмови від головніших постулатів більшовизму, що слугували ідеологічною підвалиною тоталітаризму. Довідавшись про масштаби вчинених останнім злочинів проти народів СРСР, 1990 р. вийшов із лав КПРС. На цей час відбуваються зміни і в житті сім'ї. Старший син Олександр закінчив Львівський політехнічний інститут, одружився і в 1988 р. у нього народився син Юрій. Таким чином Володимир Прокопович та Ніна Опанасівна стали дідусем і бабунею. Молодший син Володимир пішов шляхом батька – поступив на історичний факультет Кам'янець-Подільського педінституту.

Щиро вітав Володимир Прокопович здобуття Україною незалежності, хоча не мав ейфорії щодо її швидкого процвітання. В пресі, у виступах по радіо й телебаченню чесно й відверто засвідчував свою підтримку демократичним силам, піддавав нищівній критиці прорахунки політики

Л.Кравчука й Л.Кучми, корупцію, бюрократизм, бездарність перефарбованої під національні кольори старої компартійної номенклатури. Вбачаючи майбутнє України у євроінтеграції, ратував за розбудову за західно-європейським зразком демократичного громадянського суспільства. Тому без вагань підтримав події “Оранжевої революції” 2004 р., щиро сподіваючись, що її провідники реформують економічне й суспільно-політичне життя України, утвердять у ньому демократичні цінності. А відтак гостро критикував за допущені помилки й безжально таврував їх політичний та особистий егоїзм, бездіяльність, взаємну боротьбу на знищення за владу, що в кінцевому рахунку призвела до поразки національно-патріотичні сили й приходу до влади політичного угруповання “малоросів”, відверто ворожого до всього українського. Як громадянин і патріот, Володимир Прокопович не залишався і не залишається нині байдужим спостерігачем перебігу подій. На шпальтах преси (особливо газет “День” і “Дзеркало тижня”) рішуче обстоював й обстоє національні й демократичні цінності України, її незалежність та курс на євроінтеграцію.

Саме у незалежній Україні сповна розкрився його талант вченого й педагога. В 1994 р. виходить з друку монографія “Економіка і зовнішня політика Ваймарської республіки (1925–1933 рр.)”. Її друге, доповнене й перероблене видання, побачило світ 1999 р. Пришвидшується написання докторської дисертації “Східна політика Ваймарської республіки в 1919–1933 рр.”, яку успішно захисти 2001 р. у рідному для нього Чернівецькому університеті. 2004 р. отримав вчене звання “професора”. Ставши одним із провідних германістів України, друкує низку статей з актуальних проблем історії Німеччини 20–30-х рр. ХХ ст. Серйозним науковим здобутком вченого стала публікація 2009 р. монографії “Актуальні проблеми сучасності: історія, світова політика” (23 др. арк.). Вона стала першою в українській історіографії роботою, присвяченою аналізу міжнародних відносин сучасності та місця в них України. Всього ж на кінець 2011 р. автор опублікував понад 100 робіт, у т.ч. 3 монографії та 8 підручників і посібників. Відзначу також той факт, що Володимир Прокопович ось уже 20 років послідовно виступає за утворення в Україні окремішнього Інституту всесвітньої історії НАН України.

Відсутність навчальних посібників для студентів з новітньої історії країн Європи та Америки підштовхує Володимира Прокоповича до розробки власного. В 1995 р. виходить з друку посібник “Новітня історія країн Європи та Америки 1945–1994” (20 др. арк.), що став першим у незалежній Україні. 1997 р. у співавторстві з доцентом Сергієм Копиловим

публікує підручник “Новітня історія країн Європи та Америки 1918–1945 рр.” (24,5 др. арк.). Їх творча співпраця дозволила до 2004 р., врахувавши критичні зауваження й побажання фахівців, тричі видрукувати ці посібник і підручник. Вичитувала їх, аби не було граматичних помилок, дружина Володимира Прокоповича Ніна Опанасівна, котра, перебуваючи на пенсії, як і раніше, у всьому допомагала чоловіку. Вони успішно використовуються у навчальному процесі як України, так і за її межами. Даний підручник отримав Диплом I Всеукраїнського конкурсу видань для вищих навчальних закладів “Університетська книга – 2010” у номінації “Краще навчальне видання із соціально-гуманітарних наук” (листопад 2010 р.).

На превеликий жаль, у житті часто щастя ходить рука в руку з нещастям. Великою трагедією для Володимира Прокоповича стала раптова смерть у червні 2007 р. коханої дружини Ніни Опанасівної. Він мужньо переніс цю найбільшню втрату у своєму житті, не замкнувся у собі, не озлобився на світ. Пишається своїми синами, онуком Юрієм та онучкою Катериною. Як і раніше, у свої 75 літ він залишається таким же сухорлявим, енергійним, підтягнутим, дотепним, пунктуальним і принциповим. Як і раніше, читає лекції без конспекту й дивує студентів і молодих колег феноменальною пам’яттю, блискуче проводить семінарські заняття. Понад усе продовжує цінувати особисту свободу, право на власну думку, демократичні цінності громадянського суспільства, незалежність і соборністьлюбимої ним України. Бажаємо йому міцного-преміцного здоров’я, довгих років життя, наснаги й творчості в нелегкій, але благородній праці.

Резюме

В статті розповідається о житті, педагогической, научной и общественной деятельности доктора исторических наук, профессора кафедры всемирной истории Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенка В.П.Газина.

Ключевые слова: ученый, наука, университет.

Отримано 1 вересня 2011 року

УДК 94(477)(092)

В.С.Степанков, О.Б.Комарницький**Учений, ректор, педагог: портрет особистості
(до 60-річчя з дня народження
Олександра Михайловича Завальнюка)**

У статті йдеться про життя, організаційно-управлінську та наукову працю ректора Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, відомого українського історика, педагога, громадського діяча, краєзнавця, академіка Академії наук вищої освіти України, доктора історичних наук, професора Олександра Михайловича Завальнюка.

Ключові слова: діяльність, вчений, ректор, декан, факультет, університет.

Авторитет і репутація будь-якого вишу формується й утверджується впродовж десятиріч переважно під впливом двох органічно з'єднаних між собою чинників: професійного рівня й морального обличчя науково-педагогічних кадрів та фахових і людських чеснот випускників. І, що прикметно, вони важко здобуваються, але легко втрачаються. А для їхнього розвитку потрібні нелегка щоденна (часто чорнова) праця усіх членів колективу; створення сприятливих умов для розкриття науково-педагогічного потенціалу викладачів; збереження й примноження гарних традицій; панування атмосфери вимогливості до себе, доброзичливості до колег, поваги до Особистості викладача, співробітника, студента тощо. І не є таємницею той факт, що поступ будь-якого вишу у даному напрямі можливий лише за умови мудрого керівництва ним з боку ректора, роль якого в його функціонуванні продовжує незаслужено применшуватися (на фоні надмірного перебільшення ролі колективу) у відповідній науковій літературі й публіцистиці.

Серед ректорів вишів України виділяється постать ректора Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка О.М.Завальнюка, який посідає вагоме місце серед наукової еліти України та Подільського краю. Він належить до тієї категорії діячів, котрі ініціюють розробку низки програм, навколо яких об'єднуються всі здорові, патріотичні сили, здатні брати на себе відповідальність за малі і великі справи.

Олександр Завальнюк народився 28 листопада 1951 р. у м.Сміла на Черкащині в сім'ї фронтовика-військовослужбовця. Його батько – Михайло Опанасович – окрім виконання військових обов'язків, здобував освіту

у старших класах вечірньої середньої школи. Попри тогочасні життєві складності й труднощі, навчався дуже добре (лише одна четвірка стала на перешкоді отримання золотої медалі). Природжений організатор – він відзначався високою самодисципліною, що межувала із суворістю, вимогливістю, цілеспрямованістю, працелюбністю й нестримною жадобою до збагачення власних знань. У цьому ж місті зустрів своє кохання – чарівну дівчину Ольгу, з якою невдовзі одружився. Вона мала м'який характер, випромінювала доброту й ширість, була життєрадісною, завжди готовою прийти на допомогу, кожному, хто її потребував, гостинною й вмілою господинею. Попри це могла й наполягти на своєму. Як, наприклад, потай охрестила Сашка, котрому було близько 2-х років¹.

Демобілізувавшись у 1954 р. з армії, старшина Михайло Опанасович перебрався зі сім'єю у Подільський край, поближче до рідного села Шустівці. Певний час пропрацював в Орининському військкоматі, але швидко переконався, що це не його призначення. Осівши у с.Підпилип'я, поступив на заочне відділення фізико-математичного факультету Кам'янець-Подільського педінституту. Обравши престижну тоді професію педагога, став трудитися вчителем місцевої середньої школи. У 1957 р. призначається тимчасово виконуючим обов'язки директора школи (цікаво, що з таким формулюванням керував нею до 1985 р.)².

У цей час в Сашка з'являється сестричка Світланка (1956 р. народження). Становлення засад його моральних принципів й світоглядних уявлень проходило під визначальним впливом двох чинників: своєрідного пуританізму (притаманного сільській інтелігенції 50–60-х рр. минулого сторіччя) устоїв життя сім'ї (панував культ чесності, порядності, скромності, вимогливості, працелюбності, самопожертви й потягу до знань) та всепроникаючого духу атмосфери шкільного колективу (через брак власного житла родині доводилося мешкати у шкільному приміщенні). В 1958 р. Сашко став учнем місцевої школи. Навчався блискуче. Ріс емоційним, енергійним, допитливим і товариським. Правда, як “вчительська (директорська) дитина”, мусів в усьому слугувати “зразком”, тому доводилося контролювати свої вчинки, відмовляти собі у типових для того часу пустошах у школі й поза нею. Правда, не завжди виходило так, як це хотілося батькам...

В 1962 р. його спіткало велике горе – померла мати. І біль від цієї трагічної втрати у душі й серці Олександра Михайловича продовжує щеміти і по сьогоднішній день. Згодом батько одружився з Ольгою Пилипівною – вчителькою української мови та літератури, котра мала сина Валерія від

першого шлюбу. На щастя для Сашка, вона виявилася напрочуд чуйною й мудрою жінкою, котра, проживши до цього нелегке життя, дуже тактовно намагалася стати хлопчику і його сестричці справжньою матір'ю. І домоглася успіху. Інтелігентна за духом, добра, дуже працьовита, вольова й водночас поступлива, спромоглася зберегти, а в чомусь й збагатити попередню атмосферу в сім'ї. А її залюбленість українською літературою, мовою й культурою вчинила помітний вплив на формування духовного світу Олександра – підлітка і юнака, розвиток у нього поетично-образного сприймання світу³.

Після закінчення восьмирічної школи, він 1966 р. пішов до 9-го класу Приворотської школи, в якій продовжував навчатися на “відмінно”. Багато читав; легко давалися предмети як природничо-математичного циклу, так й гуманітарного. Все ж переважав потяг до останніх, особливо історії. Окрім природних задатків, у цьому зіграв неабияку роль вплив педагогічного таланту таких прекрасних учителів, як М.С.Березовська, М.П.Слабоус та ін. Тому, закінчивши у 1968 р. із золотою медаллю школу, без особливих вагань подав документи для вступу на історичний факультет Кам'янець-Подільського педінституту. Успішно подолавши екзаменаційні випробування, став студентом 1-го курсу, чим особливо пишався.

Одна з прикметних рис тогочасного студентства полягала у перевазі в його середовищі не випускників шкіл, а стажистів (котрі уже мали за спиною щонайменше 2 роки роботи) і демобілізованих із лав армії воєнків. Тим не менш, дякуючи ерудиції, товариськості, доброті й принциповості, Олександр Завальнюк швидко завойовує в однокурсників авторитет й обирається комсоргом академгрупи. І ще, він володів Богом даною харизмою, яка виділяла його з-поміж інших, спонукала ставитися до нього з повагою, трансформувала в яскраву особистість. Як згадував його однокурсник і близький товариш Іван Васильович Рибак (нині професор, завкафедри історії Росії й спеціальних історичних дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка), уже на першому курсі “кинулося в очі, що наші старші однокурсники, які пройшли армійську службу, якимось по-дружньому, без традиційної зверхності, ставилися до хлопчини, якого вони називали Сашком. У той же час як до нас, вчорашніх десятикласників, ставилися як до “салаг” і полюбили командувати тоном, який не міг викликати будь-яких заперечень”⁴. Потоваришував із Іваном Рибаким, Русланом Постолювським, Геннадієм Бондаренком, Михайлом Михайлюком. Образ юнака буде неповним, якщо не згадати, що захоплювався поезією (писав вірші), володів вишуканим естетичним смаком,

витонченими манерами поведінки. В нього виразно проявлялися риси логіко-сенсорного екстраверту типу людей: володіння швидким, ясним і тверезим розумом, уміння логічно й розумно діяти, естетизм, працелюбність, пунктуальність, добросовісність, відповідальність, комунікабельність, емоційність, високорозвинутий мотив самоактуалізації й самореалізації⁵.

Дякуючи професійній гідності, ліберально-демократичним настроям та високим моральним якостям декана факультету, доцента Анатолія Олексійовича Копилова, завкафедр професора Леоніда Антоновича Коваленка й доцента Іона Ізраїльовича Винокура, викладачів – доцентів Петра Федоровича Щербини, Петра Флоровича Лаптіна й інших, на факультеті утворилася сприятлива духовна атмосфера, що дозволяла проявлятися яскравим особистостям з-поміж студентського загалу, насамперед у сфері наукової творчості. Мабуть це було щасливою посмішкою долі, що, навчаючись на другому курсі, здібний студент записався до гуртка доцента П.Ф.Щербини – улюбленця студентів, надзвичайно обдарованої особистості з оригінальним, в чомусь навіть парадоксальним, мисленням, щирої вдачі й, що особливо важливо, вільнолюбивої й незалежної у судженнях. Він ніколи не нав'язував гуртківцям і дипломникам власних поглядів, давав максимум свободи (можливий у тогочасних реаліях) для наукового пошуку й висловлення власних міркувань, суворо вимагаючи лише одного – відштовхуватися від всестороннього аналізу джерел. Пройшовши гарний фаховий вишкіл (П.Ф.Щербина де-факто стояв не на марксистських, а на позитивістських методологічних засадах пізнання минулого), Олександр Завальнюк спромігся засвоїти основне – повагу й увагу до джерела, до історичного факту. Копітка праця над темою “Колокол” Герцена і буржуазні реформи 60-х рр. у Росії” принесла перші творчі здобутки. Надіслана ним робота на Всесоюзний конкурс студентських наукових праць, одержала диплом першого ступеня. А дипломна робота не лише була оцінена на “відмінно”, а й відзначена ДЕК однією з найкращих⁶.

Помітний вплив на формування його особистості вчинило спілкування з “батьком” історичного факультету, талановитим вченим – учнем видатного історика О.Оглоблина (про що нині стало відомим) – засновником першої наукової школи у тодішньому педінституті, Людиною з великої літери, доктором історичних наук, професором Леонідом Антоновичем Коваленком. За щирю любов до України та повагу до її минулого зазнавав “неприємностей”, а відтак змушений був кілька разів змінювати місце роботи. Саме під час спілкування з ним Олександр Завальнюк вперше отримав правдиві відомості (“дід Леонід”, як люблячи називали його між

собою викладачі й студенти, умів кількома реченнями передати сутність події чи процесу) про діяльність Центральної Ради, насильницьку колективізацію, голод 1932–1933 рр. та 1947 рр., масові репресії тощо. Вони стали тим маленьким чистим джерельцем історичної Правди, яке і в наступні роки, не дозволяло замулитись ідеологією тоталітаризму професійному потягу науковця до з'ясування об'єктивної Істини. Теплим словом вдячності він згадує завжди А.О.Копилова, І.І.Винокура, П.Ф.Лаптіна, М.Ф.Александрю, В.А.Радіоненка й інших викладачів, котрі навчали його, сприяли становленню особистості⁷.

Закінчивши у 1972 р. з відзнакою інститут, за призначенням поїхав працювати вчителем історії до Крилівської середньої школи Корецького району (Рівненщина). В травні наступного року розпочав службу у лавах війська у складі військового контингенту в Німецькій Демократичній Республіці. Демобілізувавшись, спочатку працював вихователем піонерського табору профспілки медпрацівників Хмельницької області (червень-серпень 1974 р.), а пізніше – вчителем історії та географії Орининської середньої школи-інтернату Кам'янець-Подільського району⁸. Вчительська робота подобалась, а відтак швидко опанував таємниці педагогічної професії, здобував заслужені повагу й авторитет серед колег й учнів. І все ж хотілося реалізувати себе у сфері науки, оскільки відчував внутрішній потяг до інтелектуальної творчості. Так зародилась мрія про аспірантуру. Поступити до неї у ті часи вчителю, до того ж непартійному, по суті було неможливо. На щастя для нього це потаємне бажання знайшло підтримку з боку бувшого декана, а тоді уже проректора з наукової роботи, А.О.Копилова, котрий проводив цілеспрямований курс на підготовку власних науково-педагогічних кадрів. За його безпосереднього сприяння, вдалося досягти домовленості з ректором Київського педінституту про виділення місця в аспірантурі, до якої восени 1976 р. він і поступив⁹.

Почалася якісно нова сторінка у біографії Олександра Завальнюка, що започаткувала його становлення як вченого. Науковим керівником було призначено відомого історика, доктора історичних наук, професора М.Д.Березовчука (до речі у 50–60-х рр. працював у Кам'янець-Подільському педінституті), котрий запропонував тему кандидатської дисертації, присвячену вивченню селянського руху у Правобережжі впродовж 1917 р. В остаточній редакції отримала таку назву: “Селянський аграрний рух на Правобережній Україні (березень 1917 – січень 1918 рр.)”. Її сильні сторони полягали в тому, що вона виявилася не особливо (як на ті часи) заполітизованою й заідеологізованою, передбачала опрацювання архівного мате-

ріалу й відкривала доступ до вивчення (прямого чи опосередкованого) сутності національно-визвольних змагань українців не за роботами радянської історіографії, що цинічно спотворювала її зміст, а на основі численних тогочасних джерел.

Слід віддати належне аспіранту, він сповна скористався наданим долею шансом. Впродовж кількох років не вилазив з архівів й наукових бібліотек, наполегливо досліджуючи складну наукову проблему. Було зібрано й систематизовано (за хронологічним й адміністративно-територіальним принципами) багатющий фактичний матеріал, що дозволяв відтворити панораму потужного селянського руху. Його осмислення знайшло відображення у публікаціях, що побачили світ у 1979 р. Прикметно: перша з них з'явилася у найпрестижнішому науковому періодичному виданні істориків – “Українському історичному журналі” (№7), що безперечно засвідчувало високий фаховий рівень дослідження. В цьому ж році одна брошура (1,4 др. арк.) вийшла з друку, а друга (2 др. арк.) була депонована в ІНІСН АН СРСР (м.Москва). На час завершення навчання в аспірантурі текст дисертації подається на обговорення кафедри історії СРСР та УРСР. Після виправлення висловлених зауважень вона успішно захищається у жовтні 1980 р.¹⁰. Зрозуміло, з позицій сьогодення можна (і не без підстав) і роботам, і дисертації закинути наявність заідеологізованості, перебільшення ролі більшовицької партії, односторонності у зображенні політичних симпатій селянства, ідеалізації класової боротьби, негативної оцінки діяльності Центральної Ради й українського уряду та ін. (вони зумовлювалися жорсткими межами існуючої концепції перемоги соціалістичної революції в Україні), але не ці недоліки визначили їхній зміст. Вперше в історіографії було доведено масовий характер селянського руху, зроблено успішну спробу виявити зміст соціальних настроїв найчисельнішого прошарку населення Правобережжя, а відтак для неупередженого читача ставали зрозумілими причини політичної кволості місцевих органів влади Центральної Ради, що в кінцевому рахунку зумовили її поразку.

Роки навчання в аспірантурі були не тільки часом формування засад фаху науковця, але й часом розвитку й змужніння людських якостей, серед яких друзі й колеги виділяють, насамперед, доброту й щирість. Як згадував у 2006 р. його друг В.Г.Кузь (ректор Уманського державного педагогічного університету ім. П.Г.Тичини), “Санька, як ми тоді по-дружньому його називали, вистачало на все: заняття в бібліотеці, написання статті, реферату, відвідування театру, допомоги друзям. Не знаю, чи вірив він у Бога (в ті часи таким сокровенним мало хто ділився), однак любов до ближнього у

нього завжди була діяльною, а головне – щирою. Пам’ятаю як Руслан Постолюкський покалічив ногу. Було це наприкінці його перебування в аспірантурі. І Санько тут же запропонував другу свою допомогу, хоча й сам був переобтяжений роботою. Як тепер, перед очима: лежить Руслан з ногою на витяжці, а перед ним біля друкарської машинки Олександр набирає текст дисертації. Кажуть, що вища наука – бути мудрим, а вища мудрість – бути добрим”¹¹.

У жовтні 1979 р. (відразу ж після закінчення аспірантури) тепер уже ректор Кам’янець-Подільського педінституту А.О.Копилов запрошує Олександра Завальнюка на роботу на посаду асистента кафедри історії СРСР й УРСР. Невдовзі після успішного захисту дисертації обирається (у червні 1981 р.) на посаду старшого викладача. Інтенсивно й творчо опановував лекційні курси історії Росії XIX ст. та історії радянського суспільства. Відразу ж активно включився у життя колективу історичного факультету, в якому швидко зарекомендував себе талановитим науковцем й здібним педагогом. Його поважали за принциповість, доброзичливість, щирість, товариськість, готовність прийти на допомогу. Не випадково з серпня 1982 р. призначається заступником декана доцента Лева Васильовича Баженова, у творчій співпраці з яким опановував ази адміністративної роботи¹². Відбуваються істотні зміни в особистому житті: у 1980 р. одружується з коханою дівчиною Ольгою. З часом у щасливій сім’ї народилося дві доньки: Олеся (1981 р.) й Оксана (1984 р.).

У сфері наукових інтересів 80-ті рр. стали часом нелегкого пошуку теми проблеми наукового дослідження, яка б стала віссю майбутнього творчого пошуку. Аналіз опублікованих праць (впродовж 1980–1990 рр. їх вийшло з друку 64) дозволяє виявити наступні тенденції. Це, по-перше, прагнення автора “залишитися” у буремній епосі української історії 1917–1921 рр., а відтак започатковується вивчення різних аспектів проблеми аграрних відносин у Правобережжі у 1918–1921 рр.; по-друге, виразно окреслюється красназнавча спрямованість географічних меж тематики досліджень (терени Поділля). Визнанням наукових здобутків Олександра Завальнюка стало запрошення його Інститутом історії УРСР до підготовки монографічного дослідження “Історіографія Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні”, опублікованого у 1987 р. Разом із співавторами С.К.Гуменюком, І.В.Рибаким та А.Ф.Суровим написав три розділи книги “Нариси історії Поділля. На допомогу вчителю історії” (1990 р.)¹³.

Рубіж 80–90-х рр. XX ст. стає переломним як у розвитку національно-політичної свідомості вченого, так і в методологічних засадах пізнання

ним історичного минулого. Ґрунтовне знання джерельного матеріалу визвольних змагань українців 1917–1921 рр., вивчення опублікованих у другій половині 80-х рр. раніше заборонених праць і мемуарів про їхню сутність, сумління науковця дозволили Олександру Завальнюку порівняно швидко (хоча й не безболісно) переосмислити зміст головніших подій новітньої історії України й відмовитися від панівної у радянській історіографії концепції їхнього тлумачення. Певними віхами цього процесу слугують праці “Винним себе визнав ...” (у співавторстві з М.Б.Петровим) про життя і діяльність відомого репресованого краєзнавця В.О.Гериновича, “Іван Огієнко – міністр народної освіти УНР” (у співавторстві з С.М.Дмитрієвим), “І.Огієнко й українізація освітнього та духовного життя в 1918–1920 рр.”, “Вінницьке селянство й українська держава в другій половині 1919 р. (До історії селянських з’їздів на Україні)”, “Українізація культурного життя подільських міст у 1917–1920 рр.”, “Хлібозаготівлі і голод 1932–1933 років на Хмельниччині: Матеріали на допомогу вчителю історії” та ін. А в 1993 р. з’явилися перші роботи, присвячені висвітленню проблеми становлення вищої освіти в Українській державі 1918–1921 рр.: “Кам’янець-Подільський державний український університет: становлення і діяльність (1918–1921)” та “Кам’янець-Подільський університет і українська державність (листопад 1919 – липень 1920 рр.”. Так визначалися контури нової проблеми, що стала провідною в науковій творчості майбутніх десятиліть.

Завершується становлення молодого вченого як і високопрофесійного викладача вузу. Восени 1986 р. йому присвоюється ухвалою ВАК при Раді Міністрів СРСР вчене звання доцента. Ініціативність, генерування нових ідей щодо поліпшення роботи історичного факультету, працелюбність, самовідданість при виконанні посадових обов’язків й доручень, щирість у стосунках з викладачами, співробітниками й студентами стали підвалиною неухильного зростання його авторитету у колективі. З ініціативи значної частини колег у 1988 р. вперше балотувався на посаду декана факультету й для перемоги не вистачило лише одного голосу. Вона прийшла у квітні 1993 р., коли рада факультету одногосно (таємним голосуванням) висловилася у підтримку його кандидатури¹⁴. Відкрилася нова сторінка біографії. Звалена на плечі ноша виявилася надзвичайно важкою. Адже скрутні часи становлення молоді держави не могли не позначитися негативно на становищі вузу, а відтак і факультету. По суті припинилося їх фінансування, інфляція “з’їдала” незначні кошти, що виділялися на ремонт корпусів і гуртожитків, реальна заробітня платня викладачів ката-

строфічно зменшувалася, а невдовзі почалися затримки по 4–5 місяців із її виплатою тощо. Було від чого опустити руки й “попливти за течією”: мовляв я тут ні при чому; Ви ж самі бачите, що змінити ситуацію на краще не в моїх силах. На щастя для колективу факультету цього не трапилося. Олександр Михайлович не став у позу стороннього спостерігача, а відразу ж, опираючись на підтримку колег й ректорату, розгорнув надзвичайно енергійну діяльність, спрямовану не тільки на уникнення занепаду, а й на реалізацію перспектив його подальшого розвитку. Й вона принесла блискучі результати: на кінець 90-х рр. факультет став одним із кращих історичних факультетів України. Постає запитання: які дії, кроки, заходи керівника підрозділу забезпечили цей успіх? Торкнемося найголовнішого:

- це його особисті: самовідданість справі, адже він “днював і ночував” на факультеті; організаторські здібності; доброзичливість; постійна готовність надати допомогу кожному, хто її потребує (від студента до професора), поступитися власним, особистим в ім’я загальних інтересів; хист господарника. Як згадувала завідувачка навчальним відділом О.Мітіна, “на історичний факультет приємно було приходити з робочими питаннями. Завжди можна було одержати влучну пораду. Перевіряючи виконання певних розпоряджень, була впевнена, що вони виконуються. Творча атмосфера на факультеті надихала і мене. Я ділилася враженнями з іншими деканами, що у свою чергу, спонукало до змагання між факультетами”¹⁵;

- вірно обраний стратегічний курс, спрямований на примноження кращих традицій колективу, формування у ньому атмосфери добропорядності, взаємодопомоги, вимогливості до самого себе; розвиток почуття гордості колективом, повноправним членом якого себе відчуваєш. Зокрема, створюється меморіальна аудиторія, в якій увічнювалася пам’ять про покійних викладачів, започатковується добра традиція відзначення днів народження науково-педагогічних працівників та співробітників, а також друкування збірників наукових праць на пошану докторів наук, котрим виповнюється 60 років. Організовується постійно діюча виставка наукових праць викладачів кафедр факультету, виготовляються стенди із щорічними списками (по роках) випускників факультету стаціонарної і заочної форм навчання, із переліком випускників, котрі захистили кандидатські і докторські дисертації, а також тих, які досягли помітних успіхів на ниві педагогічної праці та в інших сферах діяльності. Один з них було присвячено показу особового складу кафедр – розміщено фотографії викладачів й співробітників із стислими біографічними даними про їх життя й діяльність. Поряд – Дошка пошани студентів – відмінників навчання. Щодо останніх, то

започатковується традиція, за якою кожного семестру (після проведення екзаменаційної сесії) викладачі визначають десять кращих студентів курсу, котрі отримували символічні відзнаки-нагороди від деканату. Про їхні успіхи сповіщалися також батьки. Не можна не погодитися з думкою О. Мітіної, що “все – оформлення корпусу, починаючи зі слів, викарбуваних золотими літерами, “Вас вітає один з найдавніших історичних факультетів”, виставки літератури, картини, стенди, календарі, вислови відомих людей – створювало почуття, що ти потрапив у царство історії, науки, краси, доброзичливості”¹⁶;

- постійно приділялася велика увага вдосконаленню навчального процесу, створенню сприятливих умов для наукової роботи. До початку ХХІ ст. трічі вносилися істотні зміни до навчальних планів. З ініціативи декана кілька разів викладачі, співробітники, випускники факультету й студенти робили пожертвування наукової і навчально-методичної літератури на користь бібліотеки (всього було передано бл. 2 тис. примірників). За допомогою спонсорів започатковується комп’ютеризація навчального процесу. Разом із ректоратом було відкрито аспірантуру й магістратуру; надавалася всебічна допомога становленню й функціонуванню Центру дослідження історії Поділля утвореного від Інституту історії України НАН України. Заслугою Олександра Михайловича стало поновлення випусків “Наукових праць історичного факультету”, а також видання збірників наукових праць (на 2001 р. вийшло з друку 13 книг). І, що прикметно, всі вони проходили через його руки, як редактора й коректора. Водночас приділяв велику увагу організації проведення на базі факультету всеукраїнських і регіональних конференцій, круглих столів, історичних читань;

- впродовж усіх років деканства (до листопада 2001 р.) настирливо працював над зміцненням матеріально-технічної бази факультету, покращенням естетичного вигляду інтер’єру навчального корпусу, одночасно виступаючи у ролях коменданта, завгоспа, дизайнера, художника-оформлювача та ін. Дякуючи його кипучій енергії й таланту господарника, всупереч загальній тенденції погіршення ситуації, на факультеті відбувалися якісні зрушення у кращу сторону. Зокрема, було перепрофільовано приміщення колишнього спортзалу під конференційний зал на 200 місць, навчальний корпус під’єднано до міської тепломережі (а відтак розв’язалася проблема “промерзання” викладачів, співробітників й студентів у зимовий період навчання), відремонтовано його фасад, упорядковано прилеглу територію. Було проведено ремонти у приміщеннях бібліотеки, деканату, лекторської, кафедр, навчальних кабінетів, створено кімнату відпочинку

викладачів. До виконання багатьох робіт залучалися й студенти. Так, стало доброю традицією випускниками стаціонарної і заочної форм навчання на добру згадку про себе залишати належним чином оформлені аудиторії. Не можна не сказати про разючі зміни, що сталися в інтер'єрі корпусу, перетвореного в храм історичної науки, формування національної свідомості, любові до рідного краю, естетичних смаків тощо. Звертають увагу на себе виготовлені стенди “Конституція України”, “Відродження України”, “Вони жили і працювали у Кам’янці-Подільському”, “Люби і знай свій рідний край”, фотомонтаж “Мій незабутній Кам’янець”, фотолітописи життя факультету впродовж останніх 35 років, невеличка картинна галерея та ін.

Попри зайнятість у деканаті, Олександр Михайлович продовжував активно працювати у сфері науки. У 1993–2001 р. світ побачило понад 100 праць. В центрі творчого пошуку – проблема становлення української вищої освіти в добу визвольних змагань 1917–1921 рр. Вона ж стає темою докторської дисертації. Її розробка у значній мірі стосувалася вивчення функціонування у цей час першого в Україні українського вузу – Кам’янець-Подільського державного українського університету. А відтак у публікаціях вченого воно посідає вагомe місце. З-поміж них доцільно назвати такі як “І.І.Огієнко і Кам’янець-Подільський державний український університет (1918–1920 рр.)” (1995 р.), “І.Огієнко і українське студентство” (1998 р.), “Радянська влада і Кам’янець-Подільський державний український університет” (1998 р.), “Кам’янець-Подільський державний український університет: від ідеї створення до ліквідації” (1999 р.) (співавтор А.О.Копилов), “Українська влада і Кам’янець-Подільський державний український університет (1918–1920 рр.)” (1999 р.), “Слов’янознавство в Кам’янець-Подільському державному українському університеті (1918–1920 рр.)” (2000 р.), “С.В.Петлюра і національне університетське будівництво в Україні у 1917–1920 рр.” (2001 р.). У співавторстві з Ю.В.Телячим було опубліковано монографію “Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920)” (2001 р.)¹⁷.

Дотично досліджувалися й інші (переважно краєзнавчого характеру) питання тогочасної української історії. Серед них назвемо функціонування профспілкових організацій Вінниці, збройну боротьбу за Проскурів, Шепетівку й Полонне, діяльність “Просвіти” у Кам’янці-Подільському й Терехівлянщині, становище Проскурова в часи Директорії, незнані сторінки історії Дунаєвеччини у 1917–1920 рр., роль УГА у визвольних змаганнях на Поділлі, взаємини селян Кам’яниччини й української влади, союзницькі

дії польсько-українських військ на Поділлі у 1920 р. тощо. Одним із перших в історіографії зробив спробу об'єктивно проаналізувати далеко не прості взаємовідносини українців та євреїв (“Українська влада і єврейське питання на Поділлі (1919–1920 рр.)”, “Від політичного авантюризму – до трагедії євреїв (Повстання і єврейський погром 1919 р. у Проскуріві)”, “Єврейська громада і Кам’янець-Подільський державний український університет (1918–1920 рр.)”. У 2001 р. побачила світ монографія “Українська Галицька Армія на Поділлі. Липень 1919 – травень 1920 рр.” (співавтор С.В.Олійник)¹⁸.

Чимало зусиль докладав Олександр Михайлович для розробки нового лекційного курсу (з 1992 р. почав читати “Історію України новітнього часу”). З метою поліпшення якості опанування студентами його складних тем взявся за написання методичних порад, рекомендацій та навчальних посібників. Так, було підготовлено для них матеріали з таких тем як “Хлібозаготівлі і голод 1932–1933 рр. на Хмельниччині”, “Україна напередодні і в перші дні війни з гітлерівською Німеччиною”. В 1996 р. побачив світ навчальний посібник “Україна в роки Другої світової війни” (7,7 др. арк.), яким успішно користувалися студенти, магістранти й вчителі. У наступному році у співавторстві з А.Г.Філінюком та Е.М.Мельником виходить з друку методична розробка “Українська національно-демократична революція. Відновлення державності українського народу”. Успішно керував аспірантами. Один з перших з-поміж них – Ю.В.Телячий – захистив у 2000 р. кандидатську дисертацію. Чимало зусиль докладав у роботі з дипломниками й магістрантами¹⁹.

Активно займався й громадською роботою. У 1998–2002 рр. у міській раді очолював постійну депутатську комісію з питань освіти, культури, молоді й спорту.

Самовіддана праця Олександра Михайловича, його високий професіоналізм, щирість, безкорисність, відкритість у спілкуванні, принциповість у відстоюванні інтересів, як окремих осіб, так і факультету в цілому, не могли не сприяти утвердженню авторитету у колективі всього університету. Не випадково січнева 2002 р. конференція трудового колективу, позитивно оцінивши сформульовану ним програму розвитку вузу на прийдешні 5 років, майже одногосно висловилося у підтримку його кандидатури на посаду ректора (з листопада 2001 р. за наказом міністра освіти й науки був призначений в.о. ректора). Дана позиція колективу знайшла розуміння і схвалення у членів конкурсної міністерської комісії. А 24 січня колегія Міністерства освіти й науки України офіційно призначила Олександра Ми-

хайловича Завальнюка ректором Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету.

До його честі, він відразу ж продовжив курс попереднього ректора (свого вчителя і наставника професора А.О.Копилова) на його перетворення в один з кращих гуманітарних навчальних закладів України. У зв'язку з чим першорядну увагу приділив нарощуванню науково-педагогічного потенціалу, відкриттю нових спеціальностей, утворенню кафедр й факультетів, збільшенню ліцензійного обсягу підготовки фахівців. Так, у структурі інституту соціальної реабілітації та розвитку дитини розпочав роботу соціально-педагогічний факультет. Філологічний факультет реструктуризовано на окремі факультети іноземної й української філології. На перспективу мав працювати утворений факультет післядипломної освіти, якісно поліпшено роботу факультету довузівської підготовки. У м.Шепетівці відкривається навчально-консультаційний центр, який дозволяв отримати на заочній формі навчання вищу освіту жителям північних районів Хмельницької області. На історичному факультеті почали діяти кафедра філософських дисциплін, а також новостворена кафедра політології й соціології; до складу факультету фізичної культури включено кафедру фізичного виховання, а фізико-математичного факультету – кафедри економічної теорії, економіки підприємства. В цілому ж з 2001 по 2006 р. число кафедр зросло з 28 до 39. Відповідно помітно збільшилася кількість науково-педагогічних працівників: з 266 у 2001 р. до 501 осіб у 2006 р., серед них докторів наук, професорів з 27 до 44 осіб, а кандидатів наук, доцентів з 170 до 222 осіб. Чисельність адміністративно-господарських та навчально-допоміжних працівників зросла з 366 осіб до 559²⁰.

Першорядна увага приділяється примноженню кращих традицій колективу, утвердженню в ньому атмосфери взаємоповаги й доброзичливості, культивування почуття шаноби до ветеранів вузу та світлої пам'яті уже покійних "сіячів доброго й вічного". Відновленню й збереженню золотого ланцюга єдності поколінь викладачів слугує реалізація благородного задуму ректора видати багатотомне видання "Кам'янець-Подільський державний університет в особах". У 2003 р. вийшов з друку його перший том, присвячений висвітленню біографій осіб, котрі пропрацювали у вузі понад 30 років, почесних професорів і членів колективу, меценатів і знаних випускників. У 2005 р. побачив світ другий том, в якому вміщено нариси про ветеранів, котрі віддали університету понад 20 років свого творчого життя. З ініціативи Олександра Михайловича у фойє головного корпусу університету було відкрито також "Галерею слави", в якій вміщено порт-

рети найвідоміших випускників. У 2006 р. було запроваджено відзнаки “За вагомий внесок у розвиток освіти і науки в Кам’янець-Подільському державному університеті”, “Ветеран праці” та “Почесний професор К-ПДУ”.

Позитивною стороною розвитку вузу став процес збільшення числа спеціальностей і спеціалізацій (у 2006 р. їх налічувалося вже 64). Наприклад, у 2002 р. відкрилися спеціальності “Дошкільне виховання” й “Географія”; на заочному відділенні історичного факультету запроваджено спеціалізацію “Правознавство”. Вперше було проведено набори студентів на непедагогічні спеціальності: “Економічна теорія”, “Економіка підприємства”, “Психологія праці й управління”. У наступному році було ліцензовано такі спеціальності як “Політологія”, “Екологія”, “Фізична реабілітація”; введено нові спеціалізації: “Польська мова”, “Методика виховної роботи” тощо. Водночас підвищена увага стала приділятися вдосконаленню навчального процесу, зростанню якісного рівня кадрового складу науково-педагогічних працівників, створенню оптимальних умов для наукової діяльності, поліпшенню комплектування бібліотечного фонду, зміцненню матеріально-технічної бази тощо. Так, позитивні зрушення відбувалися в інформатизації навчання (у 2006 р. кількість комп’ютерів складала понад 350 одиниць), на факультетах обладнувалися комп’ютерні класи, було організовано інформаційно-комп’ютерний центр. Розширилися виробничі потужності видавничого відділу. Майже на 70 тис. примірників поповнилась наукова бібліотека. Утвердилася стійка тенденція зростання з року в рік кількості наукових праць опублікованих викладачами й співробітниками (лише у 2006 р. вийшла з друку 2251 робота, у т.ч. 29 монографій, 106 підручників і навчальних посібників). Щорічно проводилися десятки міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференцій, круглих столів, читань тощо. Помітними стали успіхи студентів університету у спортивному житті краю та України в цілому. Зокрема, І.Гешко ставав дворазовим призером чемпіонатів світу з легкої атлетики, Г.Білодід – чемпіоном Європи з дзюдо, 5 спортсменів здобули ліцензії на XXVIII Олімпійські ігри у Греції (2004 р.), на яких Ірина Мерлені виборола золоту медаль²¹.

Дякуючи наполегливості Олександра Михайловича, помітно зросли навчальні площі (на 7 тис. м²). Міська рада ухвалила передачу вузу трьох будівель, які після переобладнання почали використовуватися у навчально-виховному процесі. У 2002–2006 рр. проводиться низка ремонтних робіт у навчальних корпусах й гуртожитках, газифіковано навчальний корпус №9, умебльовуються навчальні корпуси №№3, 9 і 10 й приміщення, орен-

довані у ЗОШ №1 та ін. Було відремонтовано й оснащено на сучасному рівні студентську їдальню²².

Активно проводився курс на міжнародне співробітництво, насамперед з вузами Росії, Польщі, Німеччини й Франції. Підтримувалися зв'язки з 53 організаціями й установами з 15 країн світу.

Зусилля ректора й колективу принесли вагомі успіхи. Перевірка експертної комісії Державної інспекції навчальних закладів Міністерства освіти й науки у травні 2002 р. роботи педуніверситету встановила, що якість підготовки спеціалістів відповідає критеріям і вимогам ВНЗ IV рівня акредитації. А 17 березня 2003 р. указом Президента було відновлено історичну справедливість – університет отримав статус класичного. Ця подія безперечно стала однією із найважливіших в його історії. У 2003 і 2005 рр. вуз ставав лауреатом рейтингу “Кращі підприємства України” у номінації “Вища освіта”; 2003–2004 н.р. – Всеукраїнського рейтингу вищих закладів освіти “Софія Київська” у номінації кращих гуманітарних й педагогічних вузів. Було отримано й перші міжнародні відзнаки – “Нагороду тисячоліття” за заслуги перед людством (липень 2003 р.) та “Лаври слави” (січень 2004 р.), присуджених Європейською Діловою Асамблеєю (м.Оксфорд, Англія). У березні 2004 р. Атестаційна колегія МОН України з питань наукової та науково-технічної діяльності включила університет до найвищої (першої) групи. Належним чином оцінюється й плідна праця Олександра Михайловича: нагороджується орденом “Святий князь Володимир” IV ступеня, срібною медаллю “Незалежність України”, Почесною відзнакою “Свята Софія”. У червні 2004 р. отримує найвищу фахову нагороду – почесне звання “Заслуженого працівника освіти України”, 2005 р. – золоту медаль “За заслуги в освіті”, а 2006 р. – срібну медаль “За патріотизм” II ступеня²³.

Проте, ні гарні слова про здобутки університету, ні особисті нагороди не навіювали солодкого дурману самозакоханості й самозаспокоєння. Він тверезо оцінював результати особистих зусиль й праці колективу, бачив упущені можливості і прагнув надолужити прогаяне, намагався вчасно виявляти й виправляти зроблені прорахунки і помилки. Адже у здоровому скептицизмі до похвал, самокритичності, максимальній вимогливості до себе, увазі й повазі до інших, щирості спілкування – запорука збереження імунітету від вірусу зарозумілості, збагачення наявних чеснот, самовдосконалення як вченого, педагога, керівника.

Роки ректоратування не стали, як можна було очікувати через брак часу, періодом наукового застою. Навпаки, використовуючи кожен вільну годи-

ну, Олександр Михайлович інтенсивно розробляв тему докторської дисертації “Українські університети у 1917–1921 рр.” й працював над монографічним дослідженням “Формування та функціонування національної університетської освіти в Україні у 1917–1920 рр.” Всього ж за 2002–2006 р. світ побачило понад 150 наукових праць, включаючи 13 монографій і посібників, підготовлених індивідуально і у співавторстві: “Кам’янець-Подільський державний університет: Історичний нарис”, “Минуле і сучасне Кам’яця-Подільського”, “Новітня аграрна історія України” й ін. Найвагомішими з-поміж них стали монографія “Історія Кам’янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.)” (2006 р.; 58,3 др. арк.) та посібник “Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори і будівничі” (2005 р.; 28,8 др. арк.). Враховуючи творчі здобутки, його обрали до Національної ради України з історичного краєзнавства та міжвідомчої координаційної ради з питань краєзнавства при Президії НАН України. Плідним виявилось керівництво науковою роботою аспірантів: С.В.Олійник та О.Б.Комарницький захистили у 2004–2005 рр. кандидатські дисертації, а чотири інші аспіранти успішно працювали над ними. Почалося формування його наукової школи. Як і раніше, продовжував брати саму активну участь у НДРС, тому кожного року успішно захищалося по 4–5 дипломних і магістерських робіт, подаючи і в цьому відношенні гарний приклад іншим викладачам університету. Невипадково весною 2006 р. отримує вчене звання професора кафедри історії України²⁴.

Зрозуміло, що не нормована робота на посадах декана й ректора, наукові студії майже не залишали вільного часу, який можна було б сповна присвятити сім’ї. Не є великою таємницею і той факт, що часто така зайнятість чоловіка породжує чимало явних і прихованих драм. На щастя Олександра Михайловича, його дружина Ольга Йосипівна належить до сузір’я жінок-подвижниць, спроможних пожертвувати багато чим в ім’я кохання і сім’ї. Ніжно любима, вона з великим розумінням ставилась і ставиться до зайнятості, звалюючи на тендітні плечі тягар щоденних сімейних турбот. Саме її невидима для постороннього ока всестороння підтримка слугувала і слугує надійною підвалиною успішної роботи чоловіка. Усвідомлюючи це, Олександр Михайлович звів у добрий культ свою сім’ю і щирі стосунки у ній. Все це і стало складовою їхнього щастя, нелегкого, але зате не фальшивого. Доньки стали дорослими. Олеся стала викладачем факультету іноземної філології, захистила кандидатську дисертацію. Вийшовши заміж, вона народила у 2003 р. сина, котрого назвали Олек-

сандром і якого дідусь безмежно любить. Оксана навчалася в інституті соціальної реабілітації й розвитку дитини. Однак, життя кожної людини складається не лише із радісних подій, але й гіркоти втрат. Чи не найбільшу з них Олександр Завальнюк пережив у 2002 р., коли після важкої хвороби помер батько Михайло Опанасович, який назавжди залишився у його свідомості ідеалом порядної і відповідальної Людини. Теплом синівської любові обігрівав душу старенької матері Ольги Пилипівної; з великою увагою й шанобою ставився й до батьків дружини – Леонтії Петрівни та Йосипа Васильовича²⁵.

На початку 2007 р. колектив, оцінюючи самовіддану працю Олександра Михайловича, одноголосно переобрав його на посаду ректора, засвідчуючи таким чином повну підтримку курсу на перетворення університету в один з кращих гуманітарних вузів. Як і в попередній каденції, він основну увагу слушно приділяв нарощуванню науково-педагогічного потенціалу, утворенню нових кафедр і факультетів, утвердженню демократичних засад функціонування підрозділів, формуванню атмосфери культу науки й поваги до особистості. На осінь 2011 р. успішно діяли 10 факультетів й 52 кафедри. Студенти у 2010–2011 н. р. отримували фах за 28 напрямками й 34 спеціальностями. Якісні зміни продовжували відбуватися у професорсько-викладацькому складі колективу, чисельність якого зросла до 768 осіб у 2011 р. У цьому ж році у вузі працювало вже 62 доктори наук й професори та понад 300 кандидатів наук і доцентів²⁶.

Передбачаючи, що в українських реаліях середини й другої половини першої декади XXI ст. загострюватиметься конкурентна боротьба за кожного майбутнього студента, Олександр Михайлович постійно спрямовував ректорат, Вчену раду, деканати й кафедри на якісне поліпшення фахової репутації випускників університету. Докладаються максимальні зусилля для створення оптимальних умов для заняття науковою роботою професорсько-викладацького складу вузу, зокрема функціонування докторантури, аспірантури і магістратури. 2009 р. на історичному факультеті започатковується діяльність спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських дисертацій зі спеціальності “Історія України”. Чимало було зроблено для вдосконалення навчального процесу й поліпшення його науково-методичного забезпечення, зростання комп’ютерного парку (з понад 350 до 1035 машин) й збагачення бібліотечного фонду (кількість примірників зросла з 900,7 тис. у 2006 р. до 1 млн. 120 тис. у 2011 р.). Крім того, навчальні площі зросли з 71,6 тис. м² до 154,2 тис.м², а площа гуртожитків з 26,8 тис. до 42,3 тис. м²²⁷.

Зроблені зусилля принесли на осінь 2011 р. вагомі здобутки у найважливіших сферах функціонування університету. Утвердилася стійка тенденція зростання числа захистів докторських й кандидатських дисертацій (у 2007–2011 рр. захищено відповідно 12 і 127 дисертацій). У 2006–2010 рр. було проведено 112 наукових конференцій, з них понад 50 міжнародних, опубліковано бл. 10,2 тис. наукових праць, з них 115 монографій та 503 підручники і навчальні посібники, кількість фахових видань зросла до 12. Університет увійшов до Євразійської та Інтернаціональної асоціації університетів, Консорціуму університетів України і Варшавського університету, співпрацює з 86 міжнародними організаціями і фондами 17 країн світу²⁸. Не менш вагомими виявилися й здобутки студентів, чисельність яких упродовж цього часу щорічно складала понад 8 тис. осіб. Зокрема, ними було опубліковано понад 2,2 тис. наукових праць. Близько 50 осіб посіли призові місця на наукових всеукраїнських олімпіадах і конкурсах, бл. 100 співаків, музикантів і майстрів пензля вибороли призові місця на різноманітних конкурсах, а спортсмени здобули близько 500 медалей, у т.ч. понад 200 золотих. Очевидні успіхи дозволили вузу домогтися на початку 2008 р. відновлення історичної справедливості – статусу національного. У серпні цього ж року він отримав ім'я свого першого ректора, видатного сина українського народу Івана Огієнка.

Попри велику зайнятість, ректор слугує прикладом самовідданого наукового пошуку, продовжуючи старанно вивчати функціонування української університетської освіти у 1917–1921 рр. Упродовж 2007–2011 рр. опублікував 158 праць, у т.ч. 30 монографій, книг-нарисів, навчальних посібників і брошур. Своє концептуальне завершення розробка цієї актуальної наукової проблеми знайшла у фундаментальній монографії “Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.)” (37,5 др. арк.), опублікованій 2011 р. Написана на основі величезної джерельної бази (використано понад 10 тис. документів з понад 560 архівних справ, понад 600 газетних матеріалів і кількох десятків мемуарів), вона слугує переконливим аргументом на користь важливого теоретичного положення сформульованого автором, а саме: модерна національна вища освіта України з'явилася у добу національно-демократичної революції 1917–1921 рр. і вона органічно вписувалася у параметри тогочасної європейської університетської освіти. Вчений не тільки з'ясував чинники, які сприяли її появі, нормативно-правову базу функціонування університетів, їхній кадровий потенціал і студентський контингент, але й висвітлив роль університетів у національному державотворенні, цер-

ковному і культурно-освітньому відродженні України. Автор зробив украй актуальний для нашого сьогодення висновок, що лише патріотично налаштована влада в умовах глибокої економічної кризи і низьких суспільних стандартів спроможна успішно розв'язувати нагальні завдання творення національної вищої освіти. Ця монографія й стала докторською дисертацією, що була блискуче захищена 28 жовтня 2011 р.

Плідно працює Олександр Михайлович і в інших сферах науково-дослідної діяльності. Так, під його керівництвом 6 аспірантів захистили кандидатські дисертації. Завершилося формування його наукової школи “Проблеми історії України кінця XIX ст. – 30-х рр. XX ст.”. Особисто редагує такі видання, як “Освіта, наука і культура на Поділлі” (вийшло 16 томів), “Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Збірник за підсумками наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів” (світ побачив 31 том). Член редколегії 4-х наукових фахових видань. Бере активну участь у громадській діяльності. Так, є членом Національної спілки краєзнавців України і Національної спілки журналістів України, Національної ради з питань краєзнавства, головою осередку Українського історичного товариства ім. М.С.Грушевського. З 2010 р. успішно виконує обов’язки депутата обласної ради. Плідна праця ректора належним чином поцінована у суспільстві – має понад 20 державних і рейтингових нагород, серед яких і орден “За заслуги” III ступеня. З останніх особливо дорогою для нього є Зірка “Патріот України” Міжнародного проекту “Україна і українці – цвіт нації і гордість України” (2011 р.).

Своє 60-річчя Олександр Михайлович Завальнюк зустрічає у пору розквіту творчих сил. Побажаємо йому здоров’я, щастя, удачі й насаги та сил у реалізації планів і задумів, спрямованих на перетворення університету в один з найкращих в Україні. Любов до Вітчизни, вимірюється не кількістю висловлених про неї щирих слів (хоча й вони важливі), а щоденною “чорною”, часто прихованою від людського ока, самовідданою й безкорисною працею на благо її процвітання, на благо конкретних людей, котрі працюють поруч. Прикладом цього слугують його життя й діяльність.

Примітки:

1. Степанков, В. С. Життєвий і творчий шлях Олександра Михайловича Завальнюка / В. С. Степанков, О. Б. Комарніцький // З любов’ю до України, з повагою до людей... До 30-річчя науково-педагогічної діяльності О.М.Завальнюка / [укл. О. Б. Комарніцький]. – Кам’янець-Подільський : Абетка-Нова”, 2006. – С. 8.

2. Там само. – С. 9.
3. Степанков, В. С. Олександр Михайлович Завальнюк / В. С. Степанков, О. Б. Комарницький // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – Т. 2. – С. 149.
4. Рибак, І. В. Мій однокурсник / І. В. Рибак // З любов'ю до України... – С. 168.
5. Михальський, А. В. Портрет особистості нашого ректора / А. В. Михальський, Ю. В. Сербалюк, В. І. Співак // З любов'ю до України... – С. 154-156; Федорчук, В. М. Лідер ХХІ століття – екзистенційно-акмеологічний аналіз / В. М. Федорчук // З любов'ю до України... – С. 189-193.
6. Степанков, В. С. Життєвий і творчий шлях... – С. 11.
7. Там само. – С. 12.
8. Філінюк, А. Г. Вдивляючись у перспективу / А. Г. Філінюк // З любов'ю до України... – С. 197-198.
9. Степанков, В. С. Олександр Михайлович Завальнюк. – С. 151.
10. Там само. – С. 152.
11. Кузь, В. Г. Слово про сердечного друга / В. Г. Кузь // З любов'ю до України... – С. 150.
12. Баженов, Л. В. Педагог, учений, ректор (нотатки про співпрацю з О.М.Завальнюком) / Л. В. Баженов // З любов'ю до України... – С. 130.
13. Степанков, В. Життєвий і творчий шлях... – С. 14-15.
14. Там само. – С. 16.
15. Мігіна, О. П. Людина невтомної вдачі / О. П. Мігіна // З любов'ю до України... – С. 157.
16. Там само. – С. 157-158.
17. Степанков, В. С. Олександр Михайлович Завальнюк. – С. 157-158.
18. Там само. – С. 158.
19. Там само. – С. 159.
20. Завальнюк, О. М. Кам'янець-Подільський державний університет: курсом зростання (2002–2006 рр.) / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2006. – С. 25; Завальнюк, О. М. До історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2011. – С. 10, 16, 21.
21. Завальнюк, О. М. До історії... – С. 67, 72; Степанков, В. С. Життєвий і творчий шлях... – С. 24-26.
22. Степанков, В. С. Життєвий і творчий шлях... – С. 26-27.
23. Там само. – С. 27-28.

24. Там само. – С. 30-31.
25. Там само. – С. 31-32.
26. Завальнюк, О. М. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918–2011 рр.): іст. нарис / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарніцький. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – С. 83.
27. Завальнюк, О. М. До історії... – С. 51, 54, 72.
28. Там само. – С. 58, 61, 64, 67.

Резюме

В статтє говоритя о жизни, организационно-управленческой и научной работе ректора Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огієнка, известного украинского историка, педагога, общественного деятеля, краеведа, академика Академии наук высшего образования Украины, доктора исторических наук, профессора Александра Михайловича Завальнюка.

Ключевые слова: деятельность, ученый, ректор, декан, факультет, университет.

Одержано 7 листопада 2011 року

УДК 94(477)(092)

О.М.Завальнюк

Едуард Михайлович Мельник – педагог, наставник студентської молоді, дослідник освітніх процесів доби Української революції

У статті розповідається про життя та науково-педагогічну діяльність доцента кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Е.М.Мельника.

Ключові слова: вчений, наука, університет.

Формування сучасних рис української інтелігенції найбільше відбувається в університетському середовищі, де зосереджені відомі науково-педагогічні кадри, діють наукові школи, підтримуються і розвиваються

навчально-виховні і громадські традиції. Великий вплив на студентську молодь має особистість вишівського викладача, у якій віддзеркалюються його життєвий і професійний шлях, якості науковця, педагога, громадського діяча. З-поміж кількох тисяч професорів і доцентів Поділля, які самовіддано працюють на ниві вищої освіти, привертає увагу скромна і надзвичайно працювита постать кандидата історичних наук, доцента кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Едуарда Михайловича Мельника.

Він народився 11 квітня 1951 р. в с.Китайгород Кам'янець-Подільського району на Хмельниччині. Батько Михайло Васильович майже все своє життя пропрацював у місцевій лікарні, спочатку фельдшером, потім рентгенологом. У роки Великої Вітчизняної війни пройшов довгими фронтовими дорогами в Україні і Чехословаччині, рятував поранених солдатів і офіцерів на полі бою, двічі був поранений. У мирний час захопився садівництвом, мав репутацію найкращого місцевого садівника. Мати Ольга Іванівна померла дуже рано, коли Едуардові виповнилося лише 3 роки. Вона залишилася в пам'яті рідних гордою і нескореною (під час нацистської окупації вона втекла під час облави на молодь с.Врублівці, яку чужинці збиралися відправити на каторгу до Німеччини, дивом врятувалася від куль у лісі). Вихованням чотирьох наполовину осиротілих дітей займалася переважно бабуся Ірина Григорівна Марценюк (по материній лінії), людина з дивовижною біографією (в період передвоєнних сталінських репресій її разом з чоловіком, майбутнім фронтовиком Іваном Петровичем кілька разів арештовували на тривалий час, вислали за межі України). Дідуся Василя (по батьковій лінії) маленький Едуард так ніколи і не бачив (той помер під час голодомору 1932–1933 рр. у рідному селі після повернення з трудової еміграції у США).

У 1958–1966 рр. навчався у Врублівецькій восьмирічній школі. Едуард Михайлович і досі тепло згадує свою першу вчительку Ганну Петрівну Бачинську та її чоловіка Йосипа Віталійовича, який працював у школі завучем, викладав географію. Завдяки педагогічній майстерності цього вчителя чимало учнів мріяли потрапити у різні куточки світу, про які йшлося на уроках. Бажання мандрувати світом Едуард Мельник таки здійснив (після повноліття став моряком торговельного флоту, милувався полярними ночами, ходив північною частиною Атлантичного океану, потрапляв у грізні шторми, кілька разів висаджувався в морських портах далекої Канади).

1968 року здобув повну середню освіту, закінчивши навчання у Баговецькій середній школі на Кам'яниччині. На все життя запам'ятав юнак

уроки історії Івана Петровича Косовського, хотів бути схожим на свого наставника. Наступного року, відклавши здійснення своїх мрій, пішов до Збройних Сил. Сержант Мельник справно ніс службу у сусідній Білорусі, майстерно опанував радіотехніку.

Помандрувавши світом, Едуард Михайлович приступив до виконання найголовнішої мрії свого життя – стати істориком. У 1975 р. зумів вступити на історичний факультет укладеного Київського університету імені Тараса Шевченка. У цьому храмі вищої освіти і науки юнак почувався надзвичайно комфортно. Вникав у кожне слово маститих професорів, які ще вчора були для нього далекими і чужими, нотував усі цікаві факти, думки і висновки, виробляв мислення історика. Кожна нова лекція, семінарське заняття були сходинками у формуванні історичного світогляду, який стане основою його майбутньої науково-педагогічної діяльності. З нетерпінням чекав наступних лекцій декана факультету Ю.Ю.Кондуфора, професорів В.Н.Котова, А.К.Бучика, А.Ф.Кізченка, С.А.Яковлева, В.С.Стрельського, Л.Г.Мельника, О.П.Маркевича, В.О.Маркіної, К. і Ю. Джеджулів, Ф.Ф.Байкіна, В.С.Бруза, О.М.Овчаренка та ін.

Студент Мельник записався до наукового гуртка з нової і новітньої історії, під впливом професора В.А.Тарасенка, в минулому дипломата, обрав для дослідження тему “Від конфронтації до політики мирного співіснування в радянсько-американських відносинах 70-х рр.”. Керівником погодився стати сам Василь Акимович. У 1980 р. робота була захищена в державній екзаменаційній комісії як випускна, дипломна з високою оцінкою.

Не уникав майбутній фахівець громадської роботи. Виконуючи доручення молодіжних організацій, виступав з лекціями у школах, робітничих колективах, а під час проходження військових зборів на Чернігівщині його лекції з міжнародного становища країни слухали майбутні офіцери запасу, а також мешканці Батурина. Прилучився до руху студентських будівельних загонів. Разом зі своїми товаришами споруджував різні будівельні об’єкти в Заполяр’ї.

Здобувши фах історика, перевірив на себе на педагогічній роботі – у 1980–1981 навчальному році працював учителем історії та правознавства в Хмельницькій середній школі №9. Але хотілося самому творити історичні знання. Для цього перейшов на роботу до вищої школи. З 1981 по 1984 рр. працював асистентом на кафедрі історії КПРС Кам’янець-Подільського державного сільськогосподарського інституту. У зв’язку з профілем вищу зацікавився аграрною проблематикою. А згодом знову подався до столиці. На цей раз вирішив будь-що обрати тему для кандидатської

дисертації. Наполегливу молоду людину у 1984 р. прийняли до аспірантури (денна форма навчання) Київського державного університету імені Тараса Шевченка. Тут він тісно співпрацював з своїм науковим керівником доктором історичних наук, професором Біликом Борисом Івановичем, людиною неординарною, цілеспрямованою, з неабияким організаторським хистом. Для кандидатської дисертації обрали тему “Розвиток сільськогосподарського виробництва в УРСР у 70-ті роки”. Опрацювавши великий комплекс джерел, наявну історичну літературу, молодий науковець за короткий час зумів виробити виважену концепцію дослідження, яку схвалив шеф. Довелося опрацювати величезний комплекс статистики, що характеризувала аграрний сектор, узагальнити її у низці таблиць. Опублікував свої перші наукові праці з теми дисертації. Кілька робіт були депоновані в Інституті наукової інформації суспільних наук у Москві. У 1987 р. спеціалізована вчена рада високо оцінила внесок аспіранта у дослідження теми і одностайно прийняла ухвалу про присудження йому наукового ступеня кандидата історичних наук.

Перед 36-річним Е.М.Мельником відкрилися нові науково-освітні перспективи. На початку 1988 р. його запросили на роботу до Кам’янець-Подільського державного педінституту (з 2008 р. – Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка). Довелося викладати досить цікавий курс політичної історії. Зважаючи на тодішні процеси в радянському суспільстві, наближення краху СРСР тощо, викладач постійно відстежував події в країні, робив відповідні записи в різних зошитах, намагався познайомитися з тими періодичними виданнями, передусім “пухкими” журналами, які виходили у Москві і містили серйозну аналітику суспільно-політичного життя. Студентство було вдячне відповідальному викладачеві за зрілий науковий аналіз, з якого черпало найновіші знання, що допомагали йому орієнтуватися у складних ситуаціях, виробляти таку суспільно-політичну позицію, яка у багато чому не співпадала із офіційним тлумаченням Москви і Києва.

1991 року Едуард Михайлович став на беззастережну підтримку незалежної України. Дихати у політичному сенсі став вільніше. Пригадав, скільки виписок з документів йому не дозволили винести з центральних архівосховищ і використати при написанні кандидатської дисертації (йшлося про ті джерела, які доводили кризові явища у сільському господарстві України у 1970-ті роки). Але з подальшими науковими планами довелося зачекати, оскільки було неясно із долею кафедри політичної історії. У підсумку її ліквідували, Е.М.Мельнику запропонували працювати

в іншому підрозділі – на кафедрі історії України, створеній 1990 року. Її завідувач доцент М.Б.Петров охоче завізував свою згоду на перехід сюди перспективного науковця, бо дбав про значний кадровий розвиток очолюваного ним підрозділу. Це сталося 1994 р. Викладати історію України на неісторичних спеціальностях було не легше, ніж для студентів-істориків. Літератури сильно бракувало. Найбільш доступним виданням тоді був перекладений посібник канадського історика українського походження Ореста Субтельного “Україна. Історія”. Вчені Інституту історії України НАН України під керівництвом академіка В.А.Смолія зробили вузівським працівникам гарний подарунок – видали невеликим накладом двотомник “Історія України: нове бачення”. Це була серйозна література, однак і її не вистачало. Вдруге у своєму житті Едуарду Михайловичу довелося розробляти лекційний курс для студентів, використовуючи масу періодичних видань (газети і журнали тих років містили надзвичайно багато матеріалів з історії України, хоча не всі вони були вивіреними і достовірними з наукового погляду). За короткий час доцент Е.М.Мельник разом зі своїми колегами (доценти А.Ф.Суровий, С.В.Трубчанінов і О.М.Федьков) підготували і у 1995–1996 рр. видали у трьох частинах навчальний посібник “Історія України” від найдавніших часів до наших днів, який відразу полюбився студентській молоді. За ним влаштували справжнє полювання учителі історії Хмельниччини, які дбали про розширення свого наукового світогляду. До кінця 90-х років це видання практично закрило питання мінімуму навчальної літератури на неісторичних спеціальностях.

На історичному факультеті Едуард Михайлович, який все більше і більше викликав довір’я у керівництва навчальним підрозділом і кафедри, отримав доручення викладати кілька навчальних дисциплін – народознавство, методику викладання історії та спецкурс з історії української діаспори. За лекційні курси взявся старанно і відповідально. До кожної теми семінарських і практичних занять розробив відповідні рекомендації, які базувалися на досягненнях вузівської дидактики, наукових здобутках вчених-методистів. Також керував факультетськими навчальними і виробничими практиками на II–V курсах. Тут доводилося співпрацювати з кожною міською школою, базами практик у різних районах Хмельниччини, Тернопільщини і Вінниччини. Студенти-практиканти тих років з вдячністю згадують корисні настанови Е.М.Мельника щодо методів і прийомів застосування теоретичних знань, набутих в студентській аудиторії, у шкільних класах, індивідуальній роботі з учнями.

Погодившись на викладання народознавства, викладач і гадки не мав,

скільки часу треба буде потратити на забезпечення цієї дисципліни автотонними зразками етнокультури. На власному авто він мандрував районами області, наводив контакти із краєзнавцями, етнографами, при їх допомозі потрапляв до власників раритетів, домовлявся щодо умов передачі народних скарбів до майбутнього факультетського музею. До цієї важливої справи залучив і студентів, які сигналізували про ті чи ті артефакти, місця їх розташування. Так крок за кроком матеріальна база дисципліни ставала все більш вагомою, нараховувала десятки цінних речей, якими і нині пишаються на факультеті.

В трудовому колективі Едуарда Михайловича шанували як людину слова, надійного і щирого товариша, багатодітного батька (разом з дружиною Марією Назарівною дали життя 4-м діткам), одного із рушіїв у вирішенні низки факультетських програм. Люди цінували його за відкритість, простоту, щирість, доступність, готовність прийти на допомогу у потрібний момент. Студенти виділяли у свого наставника такі риси, як обізнаність, справедливість, об'єктивність в оцінюванні знань, незаангажованість тощо.

Попри освітню, навчально-методичну і громадську діяльність (працював наставником в одній із академічних груп, завідував експонатами, брав участь у шефстві над рідною школою), намагався визначитися з науково-перспективною темою. Коли університет готувався до свого 80-річчя, доцент Е.М.Мельник разом із проректором з наукової роботи професором А.Г.Філінюком взявся за дослідження історії Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (1921–1930 рр.) і запропонували змістовну статтю про цей виш до наукової збірки “Освіта, наука і культура на Поділлі”¹. Здавалося, що історик працюватиме на цьому науковому напрямку, утім вибір був зроблений дещо інший. Не відмовившись від освітньої проблематики як такої, він виявив інтерес до іншого її періоду – Української революції 1917–1921 рр. У цьому Едуарду Михайловичу допоміг досвідчений і знаний в Україні вчений – доктор історичних наук, професор кафедри новітньої історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка Анатолій Олександрович Буравченков, який якраз і спеціалізувався на тій добі. Багаторазові консультації вивели обох на тему, присвячену процесу становленню національної освіти в Україні в 1917–1920 рр. Це і зумовило подальшу наукову долю Е.М.Мельника.

Ставши докторантом кафедри, на якій працював його консультант, вивчив ступінь наукової розробки проблеми, допізна засиджувався у бібліотеках столиці й інших міст України. Скрупульозність вченого вражала.

Мимо його уваги не пройшла жодна із праць, яка прямо чи опосередковано стосувалася його докторського дослідження. Особливо уважно вивчав доробок учасників тодішньої освітньої політики. З'ясувавши коло недосліджених питань, Едуард Михайлович взявся за найважче – опрацювання джерельної бази. Мені доводилося десятки разів спостерігати за його зосередженим профілем у читальному залі Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України у м.Києві. Вражала велика зібраність, наполегливість історика. У невеликих перервах він з радістю повідомляв про знахідки, порівнював їх з тим, що вміщено у науковій літературі, загорявся майбутньою перспективою узагальнення свіжих історичних фактів. Теж стосувалося і його роботи над періодикою 1917–1920 рр. Мимо пильного ока дослідника не пройшов жоден матеріал, який стосувався становища освітніх закладів, оцінки діяльності педагогів, реакції української громади на відкриття національної школи тощо.

В розмові з дослідником я висловив припущення, що вже відмобілізованого матеріалу йому вистачить на те, щоб зробити докторську дисертацію. Але він продовжував і продовжував заглиблюватися у скарбницю Національного архівного фронду, ставляючи перед собою мету повного охоплення існуючої джерельної бази. Тож не випадково, що опрацьований ним матеріал ліг в основу кількох десятків його статей, щодо різних напрямів українського освітнього життя у той час.

Передусім це стосувалося аналізу громадсько-освітнього руху в Україні на початку ХХ ст., який підготував базу для появи різних типів навчальних закладів², з'ясування суперечностей між Генеральним секретарством освіти і керівництвом Київської шкільної округи як вирішальної передумови для розгортання державного шкільного будівництва на території, підконтрольній Українській Центральній Раді³.

У 2001–2003 рр. у різних наукових виданнях Києва і Кам'янця-Подільського Е.М.Мельник опублікував кілька цікавих розвідок про намагання створити університет в адміністративному центрі Подільського губернії за Української Центральної Ради⁴, спробу українізації старих вищих шкіл в Україні за тієї ж влади⁵, вплив денікінщини на становище університетської освіти⁶, намір відкрити у Кам'янці-Подільському учительський інститут, який мав готувати кадри для вищої початкової школи⁷. Дослідник розпочав створення галереї портретів представників національних вишів, зокрема Ф.П.Сушицького⁸ і П.Г.Клепатського⁹. Звернув він увагу і на наукове життя гуманітаріїв одного із двох державних українських університетів¹⁰.

Дослідник зробив чимало для з'ясування місця і ролі окремих народних університетів в задоволенні просвітних запитів дорослих українців, які не мали середньої освіти і не могли претендувати на повноцінну університетську освіту. У цьому контексті заслуговують на увагу його розвідки про діяльність культурно-просвітньої комісії Київського народного українського університету (КНУУ)¹¹, а також заснування і функціонування Кам'янець-Подільського народного українського університету¹². Історик ґрунтовно проаналізував підготовчі заходи із відкриття в столиці другого українського народного університету тоді, коли гетьманська влада, йдучи назустріч побажанням наукової інтелігенції і частини молоді, готувала зміну статусу діючого КНУУ, збираючись перетворити його у державний¹³. Завдяки цим працям було зроблено переконливий висновок про великий потяг українців до світла знань, з яким пов'язувалося краще майбутнє молодої нації.

Іншим напрямом вивчення обраної проблеми стало з'ясування розбудови національної середньої і початкової школи. Тут Е.М.Мельник виявив велику терпеливість, мобілізуючи надзвичайно розрізнену і нерідко небагату джерельну базу для створення цілісної картини процесу шкільного будівництва у 1917–1920 рр., зокрема на Поділлі¹⁴. Великою заслугою дослідника стало вивчення ним окремих середніх навчальних закладів, що працювали у Кам'янці-Подільському. Йдеться про гімназію для дорослих, створену при місцевому державному українському університеті¹⁵, державну українську гімназію імені С.Руданського¹⁶, державну українську жіночу гімназію¹⁷, приватну жіночу гімназію С.О.Славутинської¹⁸, російську чоловічу гімназію¹⁹, середню технічну школу²⁰. Зацікавило дослідника і становище духовних навчальних закладів в регіоні²¹. Не обійшов він увагою питання про забезпечення реформованої загальноосвітньої школи українськомовними підручниками²².

Ґрунтовне знання історичної доби, використання достовірних фактів, майстерне володіння методикою наукового пошуку забезпечили зазначеним працям добру славу. На відміну від тих дослідників, які представляли молоду національну школу лише з позитивного боку, Е.М.Мельник не обходив і тих непростих проблем, з якими доводилося стикатися педагогікам, учнівському контингенту. Він довів, що українська влада в силу складного військово-політичного, економічного і фінансового становища об'єктивно не могла забезпечити навчальні заклади усіх типів необхідними коштами, добротними приміщеннями, педагогічними кадрами, навчально-методичною складовою. Тож не ідеалізуючи зроблене в шкіль-

ній сфері, вчений вважає, що успіхів тут могло бути набагато більше, якби не складне внутрішнє і міжнародне становище молодої країни.

Негативний вплив на молоду національну школу справляли, як з'ясовано у науковому доробку дослідника, і різні військово-політичні режими, передусім денікінський²³, польський²⁴, більшовицький²⁵. Коли стало питання бути чи не бути українській національній школі, свою відчутну підтримку їй надали великі національно-патріотичні об'єднання українських педагогів – Товариство шкільної освіти, Всеукраїнська учительська спілка, а також “Просвіта”. На переконання Е.М.Мельника, ці чинники в міру можливості пом'якшували руйнівну дію антиукраїнських заходів в сфері освіти, забезпечили тяглість національної освітньої традиції в революційні роки.

Отже, Едуард Михайлович, по-перше, відбувся як зрілий дослідник освітніх процесів в Україні в 1917–1920 рр., по-друге, збагатив історіографію проблеми низкою змістовних розвідок, які значно поглиблюють розуміння національного відродження в освіті, підтримки його широкою українською громадськістю.

Вчений видав понад 60 наукових праць, подав до друку дві монографії, присвячені улюбленій темі, завершив написання докторської дисертації. На цьому шляху усі члени наукової школи “Україна наприкінці ХІХ ст. – у 30 рр. ХХ ст.”, до якої належить і Е.М.Мельник, зичать йому міцного здоров'я, особистого, родинного і професійного щастя, завершальних успіхів в реалізації важливих дослідницьких проєктів.

Примітки

1. Див.: Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 1998. – Т. 1. – С. 28-35.

2. Мельник, Е. М. Посилення громадсько-педагогічного руху в Україні за рідну мову і національну школу (початок ХХ століття) / Е. М. Мельник // Етнічна історія народів Європи: зб. наук. праць / Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Ін-т політ. і етнонаціон. досліджень НАН України. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2001. – Вип. 12. – С. 59-65.

3. Мельник, Е. М. Генеральне секретарство освіти і керівництво Київського шкільного округу: два вектори освітньої політики (липень-листопад 1917 р.) / Е. М. Мельник // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: зб. за підсумками звітної наукової конференції викладачів і аспірантів. У двох томах. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський держ. ун-т, 2003. – Вип. 2. – Т. 1. – С. 124-127.

4. Мельник, Е. М. Ідея створення Кам'янець-Подільського державного українського університету та спроба її реалізації за Української Центральної Ради (січень-квітень 1918 р.) / Е. М. Мельник // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: зб. статей / Ін-т іст. Укр. НАН Укр. – К., 2002. – Вип. 6. – С. 117-129.

5. Мельник, Е. М. Проблема українізації вищої школи в Україні в добу Центральної Ради (березень-квітень 1918 р.) / Е. М. Мельник // Етнічна історія народів Європи: зб. наук. праць. – К.: Унісерв, 2003. – Вип. 16. – С. 37-44.

6. Мельник, Е. М. Вища школа і наукові інституції України в період денікінської окупації (вересень-грудень 1919 р.) / Е. М. Мельник // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. – Т. 11. – С. 201-208.

7. Мельник, Е. М. Кам'янець-Подільський учительський інститут: нереалізований проєкт (1919 р.) / Е. М. Мельник // Український історичний збірник. 2011 / Ін-т іст. Укр. НАН Укр. – К., 2002. – С. 309-317.

8. Завальнюк, О. М. Феоктист Сушицький – ректор Київського державного українського університету (1918–1920 рр.) / О. М. Завальнюк, Е. М. Мельник // Історичні і політологічні дослідження: наук. журн. – Донецьк: Донецький націон. ун-т, 2003. – № 5/6 (17/18). – С. 61-72.

9. Мельник, Е. М. Діяльність П.Г.Клепатського в Кам'янець-Подільському державному українському університеті / Е. М. Мельник // Етнічна історія народів Європи: зб. наук. праць. – К.: Унісерв, 2001. – Вип. 8. – С. 59-61.

10. Мельник, Е. М. Діяльність історико-філологічної секції Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919–1920 рр.) / Е. М. Мельник, А. Г. Філінюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2002. – Вип. 63-64. – С. 59-60.

11. Мельник, Е. М. Діяльність Культурно-просвітньої комісії Київського українського народного університету (травень-липень 1918 р.) / Е. М. Мельник // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2002. – Вип. 62. – С. 38-41.

12. Мельник, Е. М. Кам'янець-Подільський український народний університет (листопад 1919 – початок 1921 рр.) / Е. М. Мельник // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. – Т. 7. – С. 28-35.

13. Мельник, Е. М. Другий Київський народний український університет: нереалізований проєкт (серпень 1918 – початок 1919 рр.) / Е. М. Мельник // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Т. 8 (10). – С. 324-339.

14. Мельник, Е. М. Українські середні навчальні заклади на Поділлі у 1917–1920 рр. / Е. М. Мельник // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. – Т. 4. – С. 48-67; Його ж. Вища початкова

школа на Поділлі в добу Української революції (1917–1920 рр.) / Е. М. Мельник // Там само. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. – Т. 6. – С. 10-25.

15. Мельник, Е. М. Гімназія для дорослих при Кам'янець-Подільському державному університеті (1918–1920 рр.) / Е. М. Мельник // Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: зб. наук. праць за підсумками Другої Міжнародної науково-практичної конференції “Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків” (14–15 травня 2005 р.). – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський держ. ун-т, 2005. – С. 90-92.

16. Мельник, Е. М. Кам'янець-Подільська українська державна гімназія ім. С.Руданського (1918–1920 рр.) / Е. М. Мельник // Освіта, наукам і культура на Поділлі: зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. – Т. 9. – С. 213-229.

17. Мельник, Е. М. Кам'янець-Подільська українська державна дівоча гімназія: проблема виживання (1919–1920 рр.) / Е. М. Мельник // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. – Т. 10. – С. 271-280.

18. Мельник, Е. М. Кам'янець-Подільська жіноча гімназія С.О.Славутицької (1901–1921 рр.) / Е. М. Мельник // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. – Т. 3. – С. 127-138.

19. Мельник Е.М. Доля Кам'янець-Подільської російської чоловічої гімназії у 1917–1920 рр. / Е.М.Мельник // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2010. – Т.16. – С.104-115.

20. Мельник, Е. М. Становище Кам'янець-Подільської середньої технічної школи (березень-квітень 1918 р.) / Е. М. Мельник // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. – Т. 12. – С. 153-167; Його ж. Кам'янець-Подільська середня технічна школа за гетьманщини (травень-грудень 1918 р.) / Е. М. Мельник // Там само. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. – Т. 13. – С. 32-40; Його ж. Діяльність Кам'янець-Подільської середньої технічної школи за Директорії УНР (кінець 1918 – кінець 1920 рр.) / Е. М. Мельник // Там само. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. – Т. 14. – С. 114-122.

21. Мельник, Е. М. Стан церковнопарафіяльних шкіл на Поділлі (кінець XIX – початок XX ст.) / Е. М. Мельник, А. О. Буравченков // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Т. 5 (7). – С. 317-323; Його ж. Подільська духовна семінарія (1798–1920 рр.) / Е. М. Мельник (у друці).

22. Мельник, Е. М. Діяльність видавництва м.Кам'янець-Подільського щодо забезпечення шкіл Поділля навчальною літературою в період УНР / Е. М. Мельник // Кам'янець-Подільський в контексті українсько-європейських зв'язків: історія і сучасність: зб. наук. праць за підсумками Міжнародної наук.-практ. конференції (16-18 травня 2003 р.). – Кам'янець-Подільський, 2004. – С. 134-136;

Його ж. Гетьманщина і проблема забезпечення української школи підручниками (квітень-грудень 1918 р.) / Е. М. Мельник // Етнічна історія народів Європи: зб. наук. праць. – К.: Унісерв, 2008. – Вип. 24. – С. 19-25.

23. Мельник, Е. М. Українська національна школа в період денікінської навали у вересні-грудні 1919 р. (до історії Товариства шкільної освіти) / Е. М. Мельник // Проблеми історії України XIX – початку XX ст.: [зб. статей] / Ін-т іст. Укр. НАН Укр. – К., 2004. – Вип. 7. – С. 187-204; Його ж. Боротьба Всеукраїнської учительської спілки за збереження національної школи в часи денікінщини / Е. М. Мельник // Історичний журнал. – К., 2005. – № 6 (25). – С. 83-89; Його ж. Боротьба громадських організацій в Україні за збереження української національної школи в період денікінщини (вересень-грудень 1919 р.) / Е. М. Мельник // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2008. – Вип. 1. – С. 201-229.

24. Мельник, Е. М. Українська школа і польський окупаційний режим на Поділлі: проблема виживання (1919–1920 рр.) / Е. М. Мельник // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський: Оіум, 2006. – Т. 8. – С. 3-9; Його ж. Польський окупаційний режим і становище української школи на Волині (1919–1920 рр.) / Е. М. Мельник // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: зб. за підсумками звітної наукової конференції викладачів і аспірантів. У 3-х т. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський держ. ун-т, 2007. – Вип. 6. – Т. 1. – С. 43-45.

25. Мельник, Е. М. Роль “Просвіти” у збереженні національної школи в Радянській Україні (1919–1920 роки) / Е. М. Мельник // Етнічна історія народів Європи: зб. наук. праць. – К.: Унісерв, 2005. – Вип. 19. – С. 113-120; Його ж. Роль Товариства шкільної освіти у збереженні національної школи в Радянській Україні (1919–1920 рр.) / Е. М. Мельник // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: зб. за підсумками звітної наукової конференції викладачів і аспірантів (6-7 квітня 2005 р.). – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський держ. ун-т, 2005. – Вип. 4. – Т. 1. – С. 50-52.

Резюме

В статтє рассказывается о жизни и научно-педагогической деятельности доцента кафедры истории Украины Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенка Э.М.Мельника.

Ключевые слова: ученый, наука, университет.

Одержано 1 червня 2011 року

Ідеологія, політика та культура

УДК 94(477)“1917/1920”:351.858:821.161.2.09

А.І.Машталір

Вплив постаті Т.Г.Шевченка на піднесення національної свідомості українців у 1917–1920 рр.

Висвітлюється вплив постаті Тараса Шевченка на підняття рівня національної свідомості українців у 1917–1920 рр.

Ключові слова: Тарас Шевченко, українці, національна свідомість, національний символ, шевченківські дні, “Просвіта”.

Лютнева революція 1917 р. в Росії поклала початок новітній українській державі. Остаточо була зруйнована імперія, й українська громадськість потроху почала зосереджувати власні сили на підтримку друкованого слова, оскільки заборони на українську мову та культуру переставали діяти. Справжнім національним піднесенням стало створення Центральної Ради. Символічно, що державотворчі процеси України припали на період святкування роковин Т.Г.Шевченка. І це не випадково, адже поет виявив відкритий супротив царському режимові, тим самим подавши приклад для нащадків, став світочем, ідеї та думки якого міцно вкорінювалися у свідомості поколінь українців. Т.Г.Шевченка любили, тягнулися до його сміливих думок, які зберігали свою актуальність.

Підняту проблему частково з'ясували сучасні українські вчені (О.Меленчук¹, О.М.Завальнюк², О.П.Григоренко³, В.С.Лозовий⁴, О.О.Нестуля⁵, О.Б.Комарніцький⁶, Е.М.Мельник⁷, С.Брижицька⁸, О.В.Гандзюк⁹ та ін.), утім цілісного сюжету про вплив постаті Т.Г.Шевченка на піднесення національної свідомості українців вони так і не створили. Поза їх увагою залишилася низка питань.

Метою нашої статті є дослідження впливу постаті Т.Г.Шевченка на підняття національної свідомості українського народу.

Відзначення шевченківських роковин у 1917 р. вийшло на якісно новий рівень. Простежуються певні традиції, що формувалися навколо святкування дат Кобзаря. Могила Т.Г.Шевченка стала своєрідною “Меккою”, куди з різних куточків України вільно приходили люди. Уперше за багато років українці отримали можливість гідно відзначити шевченківські дні. По всій території прокотилася хвиля маніфестацій, хід яким задали українці Петрограда. О.Г.Лотоцький – один із учасників маніфестації у північній столиці Росії оцінив те явище “За десять років національна свідомість тих “безмовних” українців виросла в декілька разів, і вони вже беруть участь в національних маніфестаціях”¹⁰. Що стосується української демонстрації в Петрограді з нагоди повалення царизму, то її вирішили об’єднати з відзначенням роковин Т.Г.Шевченка. 12 березня відбулася панахида в Казанському соборі, а після цього на Соборній площі – сама маніфестація. Її учасники були прикрашені стрічками національних кольорів. Майорили жовто-блакитні прапори. Настрій був урочистий, підвищений, дотримувався зразковий порядок, лунала стримана українська мова. Настоятель собору, митрофорний протоієрей Орнатський виголосив промову, в якій схвалив задум відзначити пам’ять борця за волю у великі дні загального свята, запропонував одночасно молитися за всіх, хто віддав своє життя за добро народу¹¹. Після протоієрея промовляв громадсько-політичний діяч, шевченкознавець П.І.Зайцев, який наголосив на національних й політичних ідеалах Т.Г.Шевченка, їх зв’язку з традиціями української демократії. Крім українців, слово брали представники польської молоді, литовці, естонці, фіни. Учасники маніфестації із національними стягами і жовто-блакитними стрічками в руках пройшли маршем по Невському проспекту, співаючи український гімн і “Заповіт” Т.Г.Шевченка¹².

Маніфестація мала значний резонанс серед української спільноти в Петрограді. Наступного дня чимало столичних газет вмістили матеріали про маніфестацію і “батька-Шевченка”. “Речь” писала: “Лише останнім часом в свідомості російського громадянства починає виявлятися в своєму зародку українська справа. Блискуче проведена українська демонстрація в Петрограді 12 березня звернула на себе увагу, і не можна не зазначити з почуттям глибокого задоволення сього її значіння. Бо українська справа стає тепер одною з важливіших справ, які стоять перед російською демократією...”¹³.

З іменем Шевченка проходили маніфестації на українській землі. Так, на мітингу у Києві 19 березня 1917 р. (80–100 тис. учасників), який відбувся коло Володимирського собору, митрополит Димитрій з власної іні-

ціативи правив панахиду приурочену Т.Г.Шевченку. Священик Погорілко наголосив: “Це перше Шевченкове свято, не сумне ...”¹⁴. Коли маніфестанти перебралися на майдан коло земської управи, де красувався національний стяг. Голова Української Центральної Ради М.С.Грушевський звернувся до присутніх з пропозицією присягнути Тарасу Шевченку на вірність національним ідеалам і закликав усіх “як один муж: одностайно і однодушно... стати на велике діло і не спочити, і рук не спустити, доки не збудуємо тої автономної вільної України”¹⁵. Ці слова були гаряче підтримані учасниками маніфестації.

Крилаті Шевченківські слова “У своїй хаті – своя воля і правда, і сила” стали девізом товариства “Українська Хата”, які з’являються у Херсоні¹⁶ і Смілі. Сміляни провели Шевченкове свято з маніфестацією та концертом¹⁷.

Демонстрація вірності ідеалам Шевченка відбувалася на різних з’їздах – губернських, повітових і волосних. Наприклад, Харківський губернський з’їзд представників організованого українського народу Слобожанщини. 16 квітня 1917 р. вшанував Великого Кобзаря як одного з кращих синів України і мученика за її волю. У підтвердження цього всі делегати стоячи виконали Шевченків “Заповіт”, а представник від селян Д.Момот запропонував замінити царські портрети світлинами Т.Г.Шевченка, на що особисто пожертвував 5 крб. Присутні під гучні оплески прийняли дану пропозицію¹⁸. Подібні з’їзди відбулися у Полтаві¹⁹, Херсоні²⁰, Чернігові²¹, Катеринославі²², Богодухові (Харківської губернії)²³, м.Літині (Подільської губернії)²⁴, м.Вінниці (Подільської губернії)²⁵, м.Таращі (Київської губернії)²⁶, с.Петрівці (Чернігівської губернії)²⁷, с.Мордва, с.Погорільці (Київської губернії)²⁸ та ін.

В день перепоховання праху Тараса Шевченка в с.Кирилівці, на малій батьківщині, поета, заснували товариство “Кобзар”, яке взялося за поширення української культури серед селянства²⁹.

Навесні 1917 р. у Вінниці, вперше за багато років, громадськість міста змогла відчутися дух “волі і патріотизму”. Так, на кожному кроці зустрічалися люди із жовто-блакитними стрічками. Була організована мирна маніфестація (учасники якої не боялися переслідувань та арештів) з нагоди вшанування пам’яті діячів Кирило-Мефодіївського братства. У заході взяли участь кілька десятків тисяч громадян із міста та сіл Лука, Шкуринці, Хутори, військовики з місцевого гарнізону, музиканти авіаційного загону. Повсюди майоріли синьо-жовті прапори з українськими написами, а попереду маніфестації несли портрет Т.Г.Шевченка, звучали пісні у виконанні національного хору³⁰.

У час змін суспільно-політичного устрою в селах та містах різних губерній відновлювалися “Просвіти”, які активно поширювали Шевченківське слово. Так, у с.Пурпурівці Вінницького повіту на Поділлі, щоденно проводили заходи, спрямовані на підвищення культурного розвитку селян, збирали кошти, на придбання книг та українські періодичні видання. У неділю й на релігійні свята вони влаштовували читання літератури і лекції, на яких неодноразово зверталися й до Шевченкових заповітів³¹.

З нагоди відновлення “Просвіти” у Кам’янець-Подільському було влаштовано народне гуляння на “Новому бульварі”. Грав духовий оркестр. Хор під керівництвом Т.Левандовського виконав пісні: “Заповіт”, “Шалійте, шалійте”, “Гей, ізгадайте браття країнци”, “Запорозький марш”, “Закувала та сива зозуля” тощо. Серед присутніх розповсюджувалися книги та газети національного спрямування³².

Іменем Великого Кобзаря називали товариства, які працювали на ниві національного відродження. Одне із них, в с.Капустяни Бацлавського повіту Подільської губернії, утворили 160 осіб на чолі з священиком Крюком. Вони передплатили низку газет: “Вільна Україна”, “Нова Рада”, “Народна воля”, “Подільська воля” та ін.³³. Читаючи пресу, сільські жителі посилювали віру у краще майбутнє українства.

Творчість Тараса Шевченка прийшла у нову українську школу. Вчителі-українці Літина, що на Поділлі створили шкільну раду й влаштували концерт пам’яті Т.Г.Шевченка, де, зокрема, читали твори Великого Кобзаря. Кожен із продекларованих віршів сприймався бурхливими оплесками, вигуками про автономію України, її федерацію в складі демократичної Росії. Віддати шану українському поету від імені свого народу прийшли поляки. Вони пригадали заклик Т.Г.Шевченка: “Забути невеселе минуле і в спільній праці добиватися кращої долі”. Закінчили концерт виконанням гімну “Ще не вмерла Україна”³⁴. Подібні свята, проводилися в різних регіонах України. Кожне із них демонструвало велику тягу до Т.Г.Шевченка, адже його постать була чинником об’єднання українців у їх визвольній боротьбі, становленні молоді української державності.

У період Гетьманату, коли практикувалася низка антидемократичних кроків нового режиму ім’я Тараса Шевченка використовували для ще більшого згуртування українців. Але і влада намагалася продемонструвати свій зв’язок з українською ідеєю, образом Кобзаря. В урядовому повідомленні стверджувалося, що “гетьманство – здійснення ідей незалежної і вільної України в історичній національно-українській формі. Відновлює і закріплює в народній свідомості думку про непорушність народних і

козацьких свобод”³⁵.

Пропагандистський апарат для створення позитивного образу гетьмана використовував шановану в народі постать Великого Кобзаря. Акцент робився на ключові для селянства поняття “земля і воля”. Одна із листівок, яка розповсюджувалась у регіонах, зокрема на Поділлі, вмішувала портрет Т.Г.Шевченка і кілька Кобзаревих рядків: “Оживуть гетьмани в золотім жупані, прокинеться воля”. Далі стверджувалося, що слова “батька-Тараса” вже здійснилися, і П.Скоропадський будує лад, що дасть “спокій усьому населенню, а бідним селянам землю”³⁶. Слід віддати належне гетьманщині, яка займалася охороною шевченківських місць. Так, 10 червня 1918 р. Рада Міністрів підтримала пропозицію Ф.А.Лизогуба про визнання могили Т.Г.Шевченка національною власністю, а міністерство внутрішніх справ отримало доручення підготувати документи, необхідні для відкриття кредиту на утримання могили Кобзаря. А вже 8 жовтня 1918 р. уряд прийняв ухвалу, якою доручив П.Дорошенку зайнятися спорудженням пам’ятника Т.Г.Шевченкові³⁷.

Національно свідомі українці, довідавшись про плани гетьманського уряду, щодо пам’ятника Кобзареві, розпочали збір коштів на впорядкування Тарасової могили. Так, Полтавська губернська земська управа оголосила збір коштів на впорядкування могили Т.Г.Шевченка³⁸. На Поділлі цим займалася редакція журналу “Село”. Вона оприлюднювала усіх жертводавців, які переказували кошти на спеціальний рахунок часопису³⁹. На загальноукраїнському рівні збором коштів займалася редакція газети “Нова Рада”⁴⁰. Це дало свої результати. Так, восени цього ж року виділили кошти Звенигородська повітова земська та Катеринославська губернська управи. Остання “асигнувала на поправку могили Т.Г.Шевченка 20000 гривень”⁴¹. До цієї справи долучилося Міністерство шляхів сполучення, яке провело та фінансувало геодезичне дослідження, очистило фарватер Дніпра біля Чернечої гори. Для комісії по впорядкуванню могили Кобзаря воно виділило кілька човнів⁴².

Політичні опоненти режиму, поширювали чутки про негативне ставлення гетьманців до Кобзаря (ніби забороняються панахиди на честь поета)⁴³. Редакція подільського журналу “Село” змушена була пояснити що “накази про заборону панахид по Т.Шевченку видавались тільки в Російській державі за часів самодержавства, Українським Урядом таких наказів не було і не могло бути видано”⁴⁴.

За Гетьманату проводилася робота з видання творів Тараса Шевченка – вони виходили масовими тиражами і поповнювали фонди бібліотек,

включалися до програм навчальних закладів, репертуару професійних і аматорських колективів⁴⁵. Так наприклад в педагогічному журналі “Вільна українська школа” подавалося чимало інформації про життя, діяльність та значення для українського народу Т.Г.Шевченка. Ця інформація за словами відомого педагога В.Дурдуківського, – мала стати основою для проведення різних шкільних заходів присвячених українському Кобзареві. Звернення до заповітів Т.Г.Шевченка, – на думку педагога, – “привірювалося до ... певних твердих історичних традицій і національних підвалин”, на основі яких намагалися навчати підростаюче покоління⁴⁶.

У періодичній пресі вміщено повідомлення про те, що приймається передплата на повне зібрання творів Тараса Шевченка у трьох томах за редакцією Б.Лепкого. Газета “Відродження” подала коротку їх характеристику, зазначивши ціну – 11–15 крб. за том в залежності від оправи⁴⁷.

Критика та рецензії на роботи присвячені постаті Т.Г.Шевченка знайшли своє відображення у літописі українського письменства “Книгарь”. Автори статей С.Єфремова, П.Зайцева, М.Садовського та ін., майже в кожному номері журналу знайомили читачів з новими літературними творами на шевченківську тематику⁴⁸.

У травні 1918 р. влада відкрила краєзнавчий музей і присвятила йому ім'я Т.Шевченка⁴⁹. На батьківщині Кобзаря приблизно в цей же час його назвали місцевий театр⁵⁰.

22 січня 1919 р., у день злуки УНР і ЗУНР, столиця продемонструвала зв'язок між цим святом та шевченківськими заповідями: портрети та бюсти Кобзаря прикрашені національними стрічками та стягами розмістили на балконах центральної контори телеграфу і будинку Київського губернського земства⁵¹.

Шевченківські дні 1919–1920 рр., які широко відзначалися на території підконтрольній УНР, сприяли зростанню національної свідомості різних соціально-професійних і вікових груп українців, пробудженню їх національної гідності й патріотизму. Так, у Кам'янці-Подільському, дні вшанування Великого Кобзаря оголосили вихідними – відбулися мітинги, концерти за участі місцевого українського університету⁵², чоловічої гімназії ім. С.Руданського⁵³, державної жіночої гімназії⁵⁴, вищих початкових шкіл міста⁵⁵, товариства імені Песталоцці⁵⁶, різних установ⁵⁷.

В Житомирі на Волині, свято розпочалося нагадуванням шевченківських заповітів “Чужому научайтесь і свого не цурайтесь”. Дописувач закликав схаменутись українців, що завжди мову свою мужичою називали, що цурались свого рідного, придивитись до рідного краю, прислужитись

рідному слову і пісні. “Тоді, стверджував він, – ми побачимо, що й справді ми багаті і тілом і душею, побачимо, що наша країна – рай. Тоді зрозуміємо чого пруться з усіх боків вороги на нашу Україну. Тоді ми зрозуміємо, що слід боронити свою Україну від ворогів, слід боронити свій рай. Пора цій інтелігенції скинути з себе “лушпайку”, в котрій вона сидить, і відкритими очима подивитись на світ і взятися до праці для рідного краю. Та й справді, коли тепер не здобудем кращої долі Україні, то довго прийдеться бути рабами, бути в неволі”⁵⁸. У цих словах віддзеркалився і біль за сучасний стан, і майбутнє УНР, за гострі проблеми, пов’язані з політичним, і культурним життям українців.

Важко було збагнути, коли, наприклад, у волосній управі с.Напалівки Липовецького повіту на Поділлі поруч розмістили портрети Т.Г.Шевченка, В.І.Леніна і царя Олександра III. Цей симбіоз селяни пояснювали так: “Коли б у нас були газети або відозви, щоб ми знали, що робиться, тоді б ми знали кому служить і за ким іти”⁵⁹.

Піднесення національної свідомості сільських жителів добре служило Шевченкове слово. Його поширенням займалися зокрема просвітяни. На початку 1919 р. лише на території Поділля функціонували 203 просвітянські організації. Під час відзначення роковин Тараса Шевченка у 1919–1920 рр. вони організовували урочисті панахиди, під час яких представляли поета борцем революції, символом нескореності і самопожертви⁶⁰. Подібні заходи зафіксовані нами в селах Глібів, Ушицького⁶¹ і Шумівці Легичівського⁶² повітів, містечках Жванець⁶³ і Гусятин⁶⁴, а також містах Нава Ушиця⁶⁵, Проскурів⁶⁶ та інших населених пунктах Поділля.

Отже, у 1917–1920 рр. українські патріотичні сили вирішуючи актуальні для країни завдання з підвищення рівня національної свідомості як рушія державотворення, активно використовували постать Великого Кобзаря, його творчість. Справжнім масовим святом національної культури, демонстрації згуртованості українських кіл стали шевченківські дні. Збільшувалася кількість тих, хто підтримував і захищав українську ідею, спільноту, державність. Важливу роль у цих процесах відігравали товариства “Просвіта”.

Примітки:

1. Меленчук, О. Феномен святкування роковин, присвячених пам’яті Т.Шевченка як соціокультурне явище в боротьбі за українську незалежність у літературно-критичних студіях С.Сфремова / Ольга Меленчук // Вісник Черкаського університету: Філософські науки. – Черкаси, 2010. – Вип. 178. – С. 5-12.

2. Завальнюк, О. М. Національно-патріотичне виховання студентів Кам’ян-

ця-Подільського державного Українського університету: історичний аспект (1918–1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. – Т. 11: матеріали сьомого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю утворення Кам'янця-Подільського національного університету”. – С. 3-19.

3. Гавришук, А. П. Шевченківські дні 1914 року на Поділлі / А. П. Гавришук, О. П. Григоренко // Тези доповідей науково-практичної конференції, присвяченої 175-річчю від дня народження. – Кам'янець-Подільський, 1989. – Ч. 1. – С. 39-41.

4. Лозовий, В. “Просвіта” на Поділлі в добу національно-визвольних змагань (1917–1920) / В. Лозовий, В. Нестеренко // Просвітницький рух на Поділлі 1906–1923 рр. – Кам'янець-Подільський, 1996. – С.28-38.

5. Нестуля, О. Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні (доба Центральної Ради, Гетьманщини, Директорії) / Олексій Нестуля. – Полтава, 1994. – 225 с.

6. Комарніцький, О. Б. Національна свідомість правобережного селянства в добу Директорії УНР (на матеріалах містечок) / О. Б. Комарніцький // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. – Т. 16: на пошану професора А.О.Копилова. – С. 83-93.

7. Мельник, Е. М. Ім'я Тараса Шевченка в українській школі (1917–1920) / Е. М. Мельник // Етнічна історія народів Європи. Зб. наук. праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К., 2004. – Вип. 17. – С. 47-51.

8. Брижицька, С. Життя і слово українця для українців. Тарас Шевченко і становлення національної ідентичності українців за матеріалами книги вражень на його могилі 1896–1926 / С. Брижицька. – К., 2006. – С. 107.

9. Гандзюк, В. О. Газета “Народна воля” про національно-патріотичні настрої подолян у 1917 році / В. О. Гандзюк // Освіта, наука і культура на Поділлі. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. – Т. 8. – С. 46-55.

10. Лотоцький, О. Сторінки минулого / О. Лотоцький. – США: Видання української православної церкви, 1966. – Ч. 2. – С. 335-339.

11. Там само – С. 333-334.

12. Там само – С. 334.

13. Там само. – С. 335.

14. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. У двох томах. – К. : Наукова думка, 1996. – Т. I: 4 березня. – 9 грудня 1917 р. – 591 с.

15. Інформація газети “Вісти з української центральної Ради” про демонстрацію в м.Києві // Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. У двох томах. – К. : Наукова думка, 1996. – Т. I. 4 березня – 9 грудня 1917 р. – С. 47-50.

16. Заснування товариства “Українська Хата” // Вісник Товариства “Українська Хата”. – 1917. – 12 квітня. – № 1. – С. 3.

17. "Українська Хата" // Народня Воля. – 1917. – 20 травня (2 червня). – С. 2.
18. Повідомлення про Український губернський з'їзд у Харкові // Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 року: Док. і мат. / Упоряд. В. Верстюк (керівник) та ін. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2003. – С. 206-214.
19. Український селянський з'їзд Полтавської губернії // Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 року: Документи і матеріали / Упоряд. В. Верстюк (керівник) та ін. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2003. – С. 215.
20. Хміль, І. В. Вплив III Універсалу на посилення національно-визвольного руху в регіонах України / І. В. Хміль // Укр. іст. журн. – 2004. – № 2. – С. 7.
21. Чернігівський губернський з'їзд // Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 року: Документи і матеріали / Упоряд. В. Верстюк (керівник) та ін. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2003. – С. 408-412.
22. Коробчанський, П. Український національний з'їзд Катеринославщини / П. Коробчанський // Народна воля. – 1917. – 27(14) черв. – С. 2.
23. Хміль, І. В. Зазначена праця. – С.7.
24. Гандзюк, В. О. Зазначена праця. – С.53.
25. Квітківський, П. Селянський з'їзд у Вінниці в червні 1917 р. / П. Кістяківський // Тези і повідомлення сімнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції, м.Вінниця, 18 вересня 1997 р. – Вінниця, 1997. – С. 54-55.
26. М.Тараща // Нова Рада. – 1917. – № 10. – 9 квітня. – С. 4.
27. Вісті з краю. Народне віче // Нова Рада. – 1917. – № 62. – 13 черв. – С. 3.
28. Дописи. с.Мордва // Нова Рада. – 1917. – № 62. – 13 черв. – С. 4.
29. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України) – Ф. 1115. – Оп. 1. – Спр. 4. – арк. 1.
30. Гандзюк, В. О. Зазначена праця. – С.50.
31. Там само. – С.52.
32. Воловик, В. Події української національної революції на Поділлі в жовтні-грудні 1917 р. / В. Воловик, М. Стопчак // Тези доповідей 17-ої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції 18 вересня 1997 р. – Вінниця, 1997. – С.55.
33. Там само.
34. Гандзюк, В. О. Зазначена праця. – С.53.
35. Кульчицький, С. В. Українська держава часів гетьманщини / С. В. Кульчицький // Укр. іст. журн. – 1992. – № 7-8. – С. 71.
36. ЦДАВО України. – Ф. 1793. – Оп.1. – Спр.7. – Арк.126.
37. Кучменко, Е. М. Національно-культурне життя в Україні (1917–1920 рр.) / Е. М. Кучменко. – К. : Знання, 1999. – 20 с.
38. На могилу Т.Г.Шевченка // Село. – Кам'янець-Подільський. – 1918. – № 18. – 21 черв. – С. 12.

39. Жертви на впорядкування могили Шевченка // Село. – Кам'янець-Подільський. – 1918. – № 19. – 24 червня. – С. 15; Жертви на впорядкування могили Т.Г.Шевченка // Село. – Кам'янець-Подільський – 1918. – № 28-29. – 28 серпня. – С. 29; Жертви на впорядкування могили Тараса Шевченка складені вчителями-курсистами Балтського повіту // Село. – Кам'янець-Подільський – 1918. – № 32-33. – 7 вересня – С. 27; До редакції “Село” надіслані жертви на впорядкування могили Т.Г.Шевченка від таких осіб: // Село. – Кам'янець-Подільський – 1918. – № 40-41. – С. 28; До редакції “Село” надіслані жертви на впорядкування могили Т.Г.Шевченка від таких осіб: // Село. – Кам'янець-Подільський – 1918. – № 46-47. – С. 28.
40. Опоряження Чернечої гори // Нова рада. – 1918. – 23 (10)квітня – № 65. – С. 2.
41. На поправку могили Шевченка // Відродження. – 1918. – Ч. 149. – 2 жовтня. – С. 4.
42. Нестуля, О. Зазначена праця. – С. 142.
43. Лозовий, В. С. Освіта, вірування та національна свідомість українського селянства на початку ХХ ст. / В. С. Лозовий // Освіта, наука і культура на Поділлі: 36. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. – Т. 14. – С. 361.
44. Лист до редакції // Село. – 1918 – № 32-33. – С. 21.
45. Мельниченко, В. Вшанування пам'яті Т.Г.Шевченка на Черкащині: зародження та розвиток традицій / Василь Мельниченко // Краєзнавство. – 2010. – № 1-2. – С. 202.
46. Дурдуківський, В. Матеріали для шкільних ранків і вечірок в пам'ять Т.Шевченка / В. Дурдуківський // Вільна українська школа. – 1918. – № 7. – березень. – С. 145-156.
47. Приймається передплата // Відродження. – 1918. – Ч. 163. – 19 жовтня. – С. 8.
48. Книгарь. – Київ, 1918. – Ч. 8. – квітень. – С. 469-472; Книгарь. – Київ, 1918. – Ч. 11. – липень. – С.656-668; Книгарь. – Київ, 1918. – Ч. 12-13. – Серпень-вересень. – С. 731-758.
49. Державний архів Черкаської області. – Ф. Р-150. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 107.
50. Мельниченко, В. Зазначена праця. – С. 200-205.
51. Урочисте Національне свято у Києві // Волинське життя. – 1919. – 25 січня. – № 9. – С. 2.
52. Машталір, А. І. Вшанування Тараса Шевченка на Поділлі у 1917–1920 рр. / А. І. Машталір // Освіта, наука і культура на Поділлі. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. – Т. 13. – С. 25-31.
53. Державний архів Хмельницької області. – Ф. 319. – Оп. 2. – Спр. 805. – Арк. 43-44.

54. Святкування пам'яті Шевченка в державній жіночій гімназії // Наш Шлях. – 1920. – 17 березня. – С. 3.

55. Святкування 58 роковин смерті Т.Г.Шевченка вищими початковими школами м.Кам'янця-Подільського 25 березня 1919 року // Освіта. – 1919. – № 6. – С. 22.

56. Шевченківське свято улаштоване Т-вм Песталоцці для дітей Дитячого клубу, дитячого саду й українських притулків в залі Українського Клубу 14 березня б. р. // Наш Шлях. – 1920. – 20 березня. – Ч. 56. – С. 3.

57. З життя Подільського Губерніального земства // Село. – 1919. – № 6. – С. 24-26.

58. Канівець-Василенко. Національне свято на Волині / Канівець-Василенко // Волинське життя. – 1919. – 14 лютого. – № 27. – С. 3.

59. ЦДАВО України – Ф. 1113. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 39.

60. Литвин, С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюрівщина / С. Литвин. – К., 2001. – С. 33-34.

61. Романовський, Ю. З життя “Просвіт” на Поділлі // Село. – 1919. – № 4. – С. 27-28.

62. Качалова, Д. З життя “Просвіт” на Поділлі // Село. – 1919. – № 20. – С. 21-22.

63. Мельник, Е. М. Кам'янець-Подільська Українська державна гімназія ім. С.Руданського (1918–1920 рр.) / Е. М. Мельник // Освіта, наука і культура на Поділлі. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. – Т. 9. – С. 224.

64. Комарніцький, О. Б. Просвітницько-освітній рух у містечках Подільської губернії в 1917–1918 рр. / О. Б. Комарніцький // Освіта, наука і культура на Поділлі Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. – Т. 4. – С. 68-78.

65. Лозовий, В. “Просвіта” на Поділлі ... – С. 34.

66. Юришинець. Свято в “Просвіті” / Юришинець // Наш Шлях. – 1920. – 23 квітня. – Ч. 81. – С. 4.

Резюме

Освещается влияние фигуры Тараса Шевченко на поднятие уровня сознания украинцев в 1917–1920 гг.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, украинцы, национальное сознание, национальный символ, шевченковские дни, “Просвіта”.

Одержано 3 жовтня 2011 року

УДК 94(477.43):355

С.В.Олійник

Діяльність Відділу для освіти при Команді етапу Української Галицької армії на території Поділля

У статті висвітлюється діяльність Відділу для освіти при Команді етапу Української Галицької армії на території Поділля.

Ключові слова: Відділ для освіти при Команді етапу Української Галицької армії, Поділля.

Під час свого перебування на теренах Поділля Українська Галицька армія (УГА) не лише боролась за українську державність, вона виступала серйозним чинником національно-політичного, культурно-просвітнього та морально-психологічного впливу на населення краю. Даний аспект діяльності галицького війська знайшов відображення в цілому ряді наукових досліджень, присвячених УГА¹. Однак їх аналіз дає змогу констатувати той факт, що основний акцент уваги приділено Бюро Пропаганди (Пресовій квартирі) – координатору зазначених вище функцій в галицькому війську. У той же час, робота по налагодженню культурно-просвітницької праці в тилу, яку здійснював Відділ для освіти при Команді етапу УГА не отримала належного висвітлення. Все це зумовило появу даної статті.

Одразу після переходу Збруча окремі галицькі частини та відділи розпочали культурно-просвітню діяльність серед подолян. Найбільшу активність проявив комендант етапу 3-го корпусу УГА сотник П.Білоус. За його ініціативи в Кам'янецькому повіті відбулась низка зборів селян, на яких роз'яснювалась мета прибуття галичан на Велику Україну². Однак цій роботі не вистачало організованості і координування. Тому, не випадково, що в серпні 1919 р. у структурі галицького війська було створено Відділ для освіти при Команді етапу УГА. Начальником його було призначено сотника О.Левицького³. Місцем базування цієї структури став Кам'янець-Подільський. Завдання Відділу полягало у поглибленні освіти серед війська в тилу УГА, пізніше передбачалось поширити свою діяльність і в фронтовій зоні. Відділ мав проводити освітню роботу і серед місцевого населення, підвищувати їх національну свідомість. На цих засадах “мав повстати великий освітній центр, апостольська організація науки та національного виховання”⁴.

Організація роботи Відділу відбувалась у складних умовах. Як згадував О.Левицький, приступаючи до виконання своїх обов'язків у нього була лише незначна кількість паперу та олівців, отриманих від Команди

етапу УГА. Питанням приміщення та підбору кадрів він мав займатись самотужки. Попри всі старання керівника відділу, знайти належне приміщення не вдалося. Відділ для освіти змушений був ютитись при канцелярії одного із відділів Команди Етапу⁵.

Не зважаючи на труднощі, О.Левицькому вдалося укомплектувати Відділ, закупити невелику кількість книжок, отримати від Міністерства Преси певну кількість пропагандистського матеріалу та забезпечити пересилку часописів та видань. Значну допомогу новоствореній структурі надала канцелярія Диктатора ЗОУНР – більше 100 примірників видань та матеріали бібліотеки просвітнього гуртка при Диктатурі⁶.

З переїздом Відділу для освіти до Жмеринки, його робота значно поживалась. Вона охопила не лише військові частини, а й місцеве населення. Найактивнішими працівниками відділу були: А.Озарков (сільський вчитель із с.Віспи, колишній шкільний референт рогатинського повіту, В.Апостол (богослов), П.Івасевич (управитель школи в Бурштині), Ю.Стефанюк (правник), І.Чабан (управитель народної школи зі Стрийщини), хорунжі І.Романків, О.Бійовський, І.Сенюта (диригент, театральний референт), Костів (театральний референт). Крім галичан, активну участь у роботі відділу брав також наддніпрянець М.Кравець⁷.

З перших днів існування Відділу полем його діяльності були частини запілля галицького війська (запасні й етапні сотні та курені, шпиталі і т.п.) Проте невдовзі сфера його діяльності поширилася на всю армію. Спочатку він охоплював 17 етапних сотень, поділених на три групи (по 5–6 сотень). До кожної із них було призначено по одному старшині, а до всіх інших етапних відділів – освітній старшина. Представники Відділу були забезпечені інструктивним матеріалом, де докладно розписувалися поставлені завдання та способи їх виконання⁸.

Попри значні труднощі, Відділом для освіти станом на вересень 1919 р. було сформовано чотири підвідділи при Станційних командах УГА. Три із них розташовувались на Поділлі – в Могилів-Подільському, Проскурові та Дунаївцях. У полі їх діяльності були й вишколи УГА⁹.

Одним із пріоритетів роботи Відділу було покращення освітнього рівня галицького стрільця. Для частин, розміщених в тилу, було створено центральну бібліотек (близько 350 книг). Окрім цього, завдяки закупівлі книг у Кам'яниці-Подільському та Вінниці, вдалося створити 11 похідних бібліотек (по 50–60 книг). Поряд із цим розпочалось улаштування курсів для ліквідації неписьменності серед стрільцтва, читання лекцій з історії України та української літератури, історичних оповідань, поезій¹⁰.

Важливе значення надавалось поінформуванню вояків через часописи (“Україна”, “Стрілець”, “Трудовий шлях” та ін.). На жаль нормально забезпечити армію періодикою (за виключенням “Боротьби”) не вдалося. Такий стан речей намагалися виправити через видання різноманітних відозв. Попри значні затрати (близько 2000–2500 крб. екземпляр) до кінця листопада було видано близько 30000 листівок, розподілених як військових, так і серед цивільних¹¹.

Вказана діяльність Відділу для освіти при Команді етапу УГА отримала схвальні відгуки на сторінках часопису “Стрілець” (“співробітники відділу для освіти прикладаються до праці дуже пильно”)¹².

Значно складнішою виглядала робота Відділу серед місцевого населення. Зауважимо, що через складні військово-політичні умови прибуття УГА на Поділля не отримало серед мешканців регіону необхідної поінформованості. Тому й не дивно, що подоляни, в переважній більшості, не знали, яке військове формування вступило на їх територію. Краєни вважали галичан “австріяками” і навіть “англічанами”¹³. Траплялися випадки використання проти них зброї¹⁴.

Одним із дієвих заходів, направлених на покращення ставлення подолян до галичан та їх освітнього рівня, стали “ходіння в народ”, насамперед, масові віча (зібрання). Їх проведення часто супроводжувалося виступами стрілецького хору, який виконував народні, патріотичні пісні. “Населення, що перед вічем недовірливо “бокувало” від галичан та пускало на їхню адресу образливі вислови, – зазначав О. Левицький, – після віча, триваючого іноді більше години, підходило до цих галичан, включалося у співрозмову, запрошувало їх прийти в те чи інше село і провести подібне віче”¹⁵. Після того, як місцеве населення було поінформовано про те, хто такий галицький стрілець, чому він прийшов на Велику Україну, можна було розраховувати на плідну співпрацю, можливість закладання освітніх закладів, організацій, насамперед “Просвіти”.

Вічевиками Відділу (А. Озарков, В. Апостол, Ю. Стефанюк, М. Кравець) лише в районі Жмеринки було проведено 18 віч, відновлено три сільські гуртки “Просвіти” та створено новий селянський освітній гурток, який забезпечувався необхідною літературою Відділом. У вічах активно брали участь представники національних меншин. Особливо подив виявляли представники єврейської національності, адже на цих зібраннях ніхто не закликав до єврейських погромів, але лише виключно до розумної державної праці¹⁶. Активна вічева діяльність Відділу проводилась також на Могилівщині та в прикордонній полосі над Збручем¹⁷.

Театральна дружина Відділу для освіти, створена хорунжим Костівим, дала в Жмеринці, Барі, Браїлові кілька вистав (“Наталка-Полтавка”, “Ой не ходи Грицю” та “Жидівки-вихрестки”)¹⁸. Її виступи часто ставали завершальною частиною проведених галичанами віч. Нестача належних декорацій, приміщень, музичного супроводу не стала на заваді діяльності театралів Відділу. Поряд із ними активно проявляв себе сформований Відділом хор¹⁹.

Така діяльність Відділу для освіти позитивно вплинула на ставлення подолян до галицького війська, зняла напруженість у стосунках із місцевим населенням. Так, в околицях Проскурова, Літина, Жмеринки і Вінниці галицьке військо із радістю зустрічалось місцевим населенням²⁰. Показовим у цьому плані можуть слугувати спогади О.Левицького, де вміщено оцінку результатів діяльності Відділу: “Все, що ви розповідаєте – нам нове. Нас ніхто цього не чув. Багато вертілося між нами агітаторів з міста, – остогиділо, ми вже їх гонимо. То есери, то есдеки, то есери, то большевики – кожен своє. Ви одні, що сказали: вперед лад та спокій, перш усього сильна українська держава. ... І шойно після того, – як тому народу сказано, що від безумовно повинен бути есером, чи есдеком – він довідався, що в Галичині не “австріяки” і не “угорці”. А українці такі ж як він, що далі такі самі українці і за сніжними Карпатами, і на зеленій Буковині, і на плодючій Кубані; той народ почув від нас свої думи, що їх співали його прадіди, пізнав, за що вони боролися і голови буйні клали. Тай почав розуміти порив галицького стрільця, що серед злиднів та нестач сповнював своє завдання, до якого його покликала історія. Таким чином народ будився з байдужості і дозрівав...”²¹.

У вересні 1919 р. перед командуванням УГА постало питання про виділення Бюро пропаганди з Розвідувального відділу та розширення його компетенції. Очолити нову структуру – Пресову квартиру з 24 листопада було доручено сотнику О.Левицькому²². Вибір керівника, на наш погляд не був випадковим, адже О.Левицький гарно зарекомендував себе керуючи Відділом для освіти.

Скласлась своєрідна ситуація. Пресова квартира стала виконувати ті ж самі функції що й Відділ для освіти. Щоправда повноваження, та завдання, які покладалися на нову структуру були значно ширшими. У той же час Начальна команда УГА (вищий орган управління армії) не відмовилась від послуг Відділу для освіти. Під керівництвом нового чільника, ним став чотар І.Сенюта, Відділ для освіти при Команді етап УГА продовжував функціонувати. У подальшому цією структурою було сформовано ще дев'ять похідних бібліотек²³.

Таким чином, Відділ для освіти при Команді етапу УГА, протягом свого функціонування на теренах Поділля відіграв значну роль у підвищенні національно-політичного, культурно-освітнього рівня та морально-психологічної стабілізації не лише серед галицького війська, а й населення краю.

Примітки:

1. Завальнюк, О. М. Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 – травень 1920 рр.): Історичний нарис / О. М. Завальнюк, С. В. Олійник. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2001. – 148 с.; Олійник, С. В. Діяльність Бюро Пропаганди (Пресової Квартири) Української Галицької армії на Поділлі (літо 1919 – весна 1920 рр.) / С. В. Олійник // Освіта, наука і культура на Поділлі. Зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Оіум, 2005. – Т.5: Матеріали круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у XVIII – на початку XXI ст.”. – С. 44-51; Його ж. Національно-політично-просвітня діяльність Української Галицької армії серед населення Поділля (1919–1920 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі. Зб. наук. праць. / С. В. Олійник. – Кам'янець-Подільський : Оіум, 2006. – Т. 8: Матеріали четвертого круглого столу “Культура. Освіта і просвітницький рух на Поділлі. – С. 10-15; Футулуйчук, В. Українська Галицька армія: військово-патріотичне виховання та вишкіл (1918–1920 рр.) / В. Футулуйчук. – Донецьк : Східний видавничий дім, УКЦентр, 2000. – 152 с.; Шанковський, Л. Українська Галицька армія: воєнно-історична студія / Л. Шанковський. – Вінніпег : В-во Дм. Микитюка, 1974. – 396 с.

2. Левицький, О. Галицька армія на Великій Україні / О. Левицький. – Відень, 1921. – С. 69.

3. Там само. – С. 64.

4. Там само. – С. 65.

5. Там само. – С. 66.

6. Там само. – С. 66-67.

7. Там само. – С. 67.

8. Там само. – 70.

9. Стрілець. – 1919. – 7 вересня.

10. Левицький, О. Зазначена праця. – С. 68, 70-71.

11. Там само. – С. 71.

12. Стрілець. – 1919. – 7 вересня.

13. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (далі – ЦДАВО) України. – Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 136. – Арк. 23; Бемко, В. Команда Запілля і Команда Етапу / В. Бемко // Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії. – Вінніпег : Вид. хор. УСС Д. Микитюк, 1958. – Т. 1. – С. 363.

14. Денник Начальної Команди Української Галицької Армії (1919–1920) // Літопис Червоної Калини: Історико-краєзнавчий часопис. – 1991. – № 4. – С. 12.
15. Левицький, О. Зазначена праця. – С. 69.
16. Там само. – С. 71-72.
17. Стрілець. – 1919. – 7 вересня.
18. Левицький, О. Зазначена праця. – С. 72.
19. Там само.
20. ЦДАВО України. – Ф. 2188. – Оп. 3. – Спр.44. – Арк.1; Шухевич, С. Спо-мини з УГА: у 5 т. / С. Шухевич. – Львів, 1929. – Т.3. – С. 31.
21. Левицький, О. Зазначена праця. – С. 73.
22. Завальнюк, О. М. Зазначена праця. – С. 107.
23. Левицький, О. Зазначена праця. – С. 71, 74.

Резюме

В статтє освещаеться деятельность Отдела для образования при Команде этапа Украинской Галицийской армии на территории Подолья.

Ключевые слова: Отдел для образования при Команде этапа Украинской Галицийской армии, Подолье.

Одержано 1 вересня 2011 року

УДК 94(477)“18–20”

В.С.Лозовий

Влада Директорії Української Народної Республіки очима населення Правобережної України (1918–1920 рр.)

У статті робиться спроба з'ясувати та проаналізувати сформоване у масовій свідомості населення Правобережної України ставлення до влади УНР у 1918–1920 рр.

Ключові слова: влада, населення, Директорія УНР, більшовики.

На сучасному етапі розвитку української державності та формування громадянського суспільства важливою є проблема сприйняття населенням державної влади. При вивченні процесів національного державотворення

подальшого дослідження та переосмислення потребує період Директорії Української Народної Республіки (УНР), найбільш драматичний період Української революції 1917–1921 рр. Аналіз суспільно-політичної ситуації та ставлення населення Правобережжя до українських владних структур революційної доби допоміг би врахувати в сучасній політичній практиці набутий досвід через його науково-критичне осмислення та узагальнення.

До цього часу в наукових працях мало уваги приділялось показу настроїв, ставлення населення до влади УНР та провідників української держави періоду Директорії. Дотично цієї теми торкнулися в своїх роботах В.Верстюк, С.Литвин, В.Солдатенко, а спеціальних праць, присвячених розгляду даної проблеми, немає¹.

Автор ставить за мету з'ясувати та проаналізувати сформоване у масовій свідомості населення Правобережної України ставлення до влади УНР у 1918–1920 рр.

Населення, передусім селяни, ставились до будь-якої влади в залежності від трьох чинників: 1) декларативних заяв і заходів щодо наділення землею; 2) практики реквізицій і вилучення продовольства; 3) свавілля у поведженні з населенням військових частин та адміністративних органів. Невтішні реалії тогочасного становища полягали в тому, що жодна з протиборствуючих сторін значних ресурсів та коштів не мала і рано чи пізно вдавалась до реквізицій, що й визначало ставлення до неї населення. Відтак, нову владу сприймали як визволительку від здирства та репресій попередньої, а оскільки і їй доводилось вилучати продовольство та інші ресурси, маятник селянських антипатій постійно хитався.

На початку антигетьманського повстання населення, особливо ж, сільське, активно підтримало збройні формування Директорії, в результаті чого вона і здобула владу. Ще в грудні 1918 р. у доповіді Київського повітового комісара констатувалося, що “селу поки не загрожує більшовицька небезпека”. Він зазначив, що “Директорію поважають...як свій національний і соціально-демократичний уряд”, хоча ширилася агітація ніби “члени Директорії буржуї”. Водночас з Будаївської волості на Київщині повідомляли, що небезпека поширення більшовизму існує оскільки “село ґрунт цілинний на якому можна посіяти будь що”². Через деякий час у результаті більшовицької агітації село політично дезорієнтувалося. На початку січня 1919 р. у волостях Київської губернії де була дислокована Дніпровська дивізія не визнавали влади Директорії, а в деяких селах створено військово-революційні комітети. З місць надходили свідчення, що “до сучасного менту селянство ставиться вижидаючи”³, тобто не знає яку владу підтримувати.

Надалі, неспроможність проводу УНР сформувати дієздатні органи влади, а також зволікання й певні помилки у проведенні аграрних перетворень зробили здебільшого політично й національно індивергентних селян прихильниками Раднаркому. Однак після того, як більшовики починають вилючати продовольство, а замість індивідуального землекористування селянству нав'язують комуни та артїлі, відбуваються масові повстання. Джерела свідчать, що у квітні-травні 1919 р. найбільше невдоволення хліборобів викликало насадження комун, і щоб позбутись їх, вони чекали приходу влади УНР.

Після кількох років війни, сваволі, насильства та реквізицій різних влад селянство виробило свій, дещо наївно-прагматичний ідеал суверенної держави, за яким “самостійна країна, се значить країна, багата хлібом і взагалі всяким добром і хазяїном того добра являються вони – селяни, і ніхто без їх волі нічого не реквізує, не давши взамін чого треба, і через се тепер майже кожний став свідомим українцем”⁴.

У першій половині 1919 р. анархія розлилась Україною, калейдоскопічно змінювались влади, а то й взагалі панувало беззладдя. Селянство перебувало у повному інформаційному вакуумі. Воно фактично нічого не знало про українську державу і діяльність уряду УНР. Негативно відбивалось на сприйнятті селянами уряду УНР те, що їм були невідомі прізвища вищих посадових осіб держави, тому з місць доповідали, що авторитет влади низький. З лідерів українського руху доби Директорії був відомий лише С.Петлюра, котрому, як зазначалося у звітах представників регіональних адміністрацій УНР, населення довіряло. Селяни самі заявляли, що до уряду ставляться “нейтрально”, тобто його не сприймають як владу і ігнорують. З місць доповідали, що селяни зневірилися “не знають якому господареві служити, оскільки усі їх били”. Також констатувалось, що влади немає і ніхто в неї не вірить. Все ж селяни вимагали твердої руки “хоч самодержавної влади, хоч царя аби спокій і порядок”⁵.

Слід зазначити парадоксальне сприйняття селянством існуючих політичних реалій. Особу лідера держави і головнокомандувача армією С.Петлюри вони відокремлювали від уряду, як державного органу управління. С.Петлюра, що був одним з чільних провідників повстанського руху проти ненависного селянам гетьманського режиму, продовжував користуватися серед них популярністю, а уряд, котрий не міг провести аграрну реформу і реально наділити селян землею та навести порядок, сприймався переважно негативно.

Водночас українські діячі констатували, що національна та соціальна

свідомість населення зростала. Українські селяни починали розуміти, що їх класові інтереси тісно переплітаються з інтересами національними. Це пов'язано з тим, що великими землевласниками на Волині та Поділлі були переважно поляки.

Нездатність Директорії УНР укріпити свою владу часто породжувала недовіру селян до неї. Під час мобілізаційних наборів вони відмовлялися йти в армію УНР заявляючи, що “сьогодні одна влада, завтра друга – не знаєш кому служити, краще поки ще залишатися нейтральними”⁶. Бувало, що насильно мобілізовані селяни у приватних розмовах висловлювали недовіру Головному отаману і уряду УНР заявляючи: “Хотілося б вірити, що лише українське республіканське військо забезпечить землю і волю, але сумна дійсність коле очі, підрива довір'я. Як тільки пройшло через нашу волость українське військо, скрізь з'являються гетьманського часу поміщики”⁷. А оскільки пани в українському світогляді нібито випадали з “нормального порядку буття”⁸ і викликали різко негативне ставлення селянства зрозуміло, що втілення пункту аграрного закону, за яким поміщикам залишалось до 15 десятин землі і частина врожаю, породжувало нарікання селян і сприйняття ними політики Директорії як “панської”.

У селянському баченні влади яскраво проявився притаманний українцям егалітаризм. Всюди селяни категорично стверджували, щоб управління здійснював “сам народ, а панів не було”⁹. Вони вважали, що вся повнота влади повинна належати народу через Ради різних адміністративно-територіальних рівнів, але не більшовицького типу. Особливо наголошували, що до виборів повинні допускатись лише трудові верстви. Вибори повинні проходити шляхом таємного голосування з суворим дотриманням пропорційності. Селяни зауважували про несправедливість виборчого права більшовицьких совдепів, тому вони вороже ставились до робітництва за його “устремління до диктатури над селянством”¹⁰.

У перші тижні червня 1919 р. після зайняття армією УНР частини Поділля з місць надходили повідомлення про прихильність селянства до української влади. Особливо такі настрої формувала вдала агітація. Представник міністерства внутрішніх справ доповідав з Бахматовецької волості Проскурівського повіту: “Тиждень праці – і населення цілком одностайне з нашою владою, з нашою політикою, цілком одверто стало на нашу сторону”¹¹. Однак пропаганда адміністративних структур УНР часто була не на висоті. Прихильність селянства тривала до першого інциденту, як правило з військовими частинами. Оскільки армія УНР власних ресурсів не мала, а селяни часто відмовлялись продавати продовольство і фураж за

знецінені гроші, тому при постачанні частин неминуче доводилось вдаватися до реквізицій, що викликало обурення селянства проти Директорії¹².

Щодо форми державного устрою, то думки селян формувались у залежності від військово-політичної ситуації певного району та пропагандистських акцій влади УНР. Як наслідок попередньої агітації національних партій селянство деяких місцевостей залишилось на старих поглядах щодо державного ладу. Ще влітку 1919 р. у регіонах Волині були популярними гасла скликання Установчих Зборів і федерації з Росією. Представники уряду УНР пояснювали це тим, що селяни не надіються на власні сили. На Поділлі в Шарівській волості селяни заявляли, що проти самостійності нічого не мають, але треба щоб Україну визнали інші країни, щоб настав мир і зажити спокійно, а в Ярмолинецькій волості, як стверджувалось, багато людей “бажали хазяїна в масштабі всеросійському”, сподіваючись, що може тоді країна стане сильнішою і не буде війни. І дійсно, негативне ставлення до війни іноді викликало й вороже ставлення до української влади і її спроб мобілізувати чоловіків до лав Збройних сил. Селяни відмовлялись йти на мобілізацію заявляючи “що не дадуть ні війська, ні хліба, хай уже скінчиться та війна”¹³.

Українськими політичними діячами неодноразово констатувалось, що державний апарат “не опанував селом” і не поширив на нього свого впливу. Відтак до влади УНР і української державності селяни ставились байдуже, ностальгуючи за царем, при якому “було дешевше жити”¹⁴.

Доповідаючи про настрої в регіонах представники адміністративних структур УНР зазначали, що повсюдно основним лейтмотивом висловлювань населення є побажання завести тверду місцеву владу. Селяни казали прямо – “дайте нам батька” і вимагали спокою та ладу, який був за царя. Констатувалось, що вони цілковито підуть за тими, хто зможе захистити їх житло та майно від грабіжників.

Втомлене за роки війни та безладдя населення з приходом української влади сподівалось, що “мабуть Петлюра заведе якийсь лад і порядок, а то годі при тих більшовиках з їх порядком було жити”¹⁵. Відтак вищим органам влади рекомендувалось втілювати реальні кроки по створенню твердої влади, що мало б великий вплив на формування симпатій “загалу до петлюрівців”.

Вже влітку 1919 р. більшовицькі діячі констатували, що завдяки грабункам і самочинним реквізиціям частин Червоної армії симпатії селянства різко змінюються на користь С.Петлюри. Доповідалось, що на Ізяс-

лавщині настрої селян “суто петлюрівський”, на Бердичивщині частина селян певно симпатизує Петлюрі, а в районі Прилук головним завданням повстанських загонів є допомога петлюрівським військам¹⁶. Під час наступу армії УНР представники міністерства внутрішніх справ доповідали, що чим далі в глибину України, тим настрої, національна свідомість, віра в глибоку правоту і демократичність уряду УНР зростає. Головний отаман С.Петлюра став для селян своєрідним синонімом української влади. Селяни часто висловлювались “хоч би бог дав найскоріше вже нам самим завести лад у своїй хаті”¹⁷. Вказану трансформацію селянських настроїв у серпні 1919 р. підтверджують звіти та доповіді розвідки та інших служб Української галицької армії (УГА). Ними констатується досить високий ступінь національної свідомості населення центральних регіонів України і зазначається, що значна його частина добровільно зголошується до галицьких підрозділів або йде в повстанці боротись з Червоною армією. “Особа С.Петлюри, це уособлення центрального українського уряду, який завжди називають своїм в протилежність до більшовицького”¹⁸ – вказується у документі. Після відходу Червоної армії, як щось самозрозуміле селяни змінювали більшовицькі органи влади на самоврядування у формі, прийнятій Директорією. Також зазначалось, що населення дуже вороже ставиться до більшовицького уряду, чекає приходу петлюрівських частин і страшенно хвилюється, що раніш прийде Денікін, з владою якого пов’язували реставрацію аграрних відносин. Саме земельна політика тих чи інших режимів спонукала більшість селян до їх підтримки або не підтримки. Відповідно Новоушицький повітовий комісар зазначав, що не всюди ставлення до уряду УНР позитивне й довірливе, оскільки “підірвало це довір’я, то оголошення, що ніби то за військом ідуть землеміри і зараз наділятиметься селянство землею. А їх нема і досі”¹⁹.

У вересні 1919 р. зазначалось, що національна свідомість у селян дуже глибока, вони всюди заявляють “хто б туг не прийшов, він не вдержиться. Україна мусить бути самостійна”²⁰. Констатувався великий підйом духу, який був серед населення та стрільців УГА, коли українські частини підходили до Києва. Вони вважали, що з білогвардійцями треба вести війну, а не вступати в переговори. Коли виявилось, що робились спроби порозуміння з денікінцями, це викликало занепокоєння в армії та незадоволення селян. Намагаючись завести союзні стосунки з добровольцями, уряд УНР, як зазначалось, зробив велику помилку.

Знову ж наголосимо, що селянство порівнювало різні режими, так би мовити, за ступенем їх репресивності та відповідності політики народним

уявленням про справедливість. Тому після того, як населення спізнало владу більшовиків, а потім білогвардійців, його симпатії повернулися до Петлюри. Особливо негативно селянство ставилось до Денікіна, якого “боялися скрізь”²¹. Констатувалось, що селянство називало владу Директорії своєю владою, а республіканські частини – своєю армією. На сільських сходах ухвалювалися рішення, що треба усіма силами допомагати армії УНР. Часто селяни йшли на мобілізацію зі своїми гвинтівками та набоями.

У жовтні 1919 р. ставлення населення Волині до політики Директорії загалом було позитивним. Як повідомлялось, селянський з’їзд Старокостянтинівського повіту “виявив високе національне почуття і свідомо став на ґрунті сучасної влади, вимагаючи, щоб вона була твердою і справедливою. Відношення до української адміністрації в більшій мірі прихильне, подекуди байдуже, ворожого – немає”²² – зазначали представники інституцій УНР.

На Поділлі, де населення про політику більшовиків судило здебільшого за їх гаслами, були цілі райони, мешканці яких ставились до Директорії УНР вороже, а в кращому випадку байдуже. До цього спричинила також слабкість українських адміністративних структур, їх неспроможність продемонструвати селянству силу державної влади. Як зазначалось більшості населення у Могилів-Подільському повіті була національно малосвідома, розагітована більшовицькою пропагандою. По селах органи влади та організації УНР не функціонували, не проводилось української агітації. Відтак, до уряду УНР селяни ставились з недовірою та вороже. Багато сіл були майже зовсім більшовицькими, але парадокс даної ситуації полягав у тому, що більшість селян жалкувало за царем, тобто часом, коли “залізною рукою” наводився порядок. Не кращим було становище на Летичівщині, де місцева українська влада “твердого ґрунту” серед населення не мала. Більшість сіл жило своїм самостійним життям. На селі спостерігалась атмосфера незалежності навіть від волосної управи. Були такі села, що демонстративно заявляли “батькові Петлюрі служити не бажаєм” і ігнорували накази до мобілізації. Ще складнішою склалась ситуація на Проскурівщині, де “волості заявили, що рекрутів не дадуть і нічого не дадуть. Селяни озброїлись і попередили, що так само чинитимуть проти всіх, чи це Петлюра, чи Денікін, чи більшовики, чи галичани”²³.

Після того, як на початку листопада 1919 р. підрозділи УГА перейшли на бік денікінців, військо УНР не витримало ударів противника, і фронт розвалився. Зазначена обставина змусила український провід до тіснішої

співпраці з Польщею, хоча цей альянс був дуже непопулярним в народі. Ще в серпні 1919 р. констатувалось, що селяни налаштовані проти поляків, бо бояться, що коли вони прийдуть в Україну, то разом з ними придуть пани і заберуть землю²⁴.

Політика Раднаркому в Україні продовжувала викликати невдоволення широких народних мас. У березні 1920 р. В.Леніну доповідали, що на Правобережжі серед селянства спостерігається зростання петлюрівських настроїв. Комуністичні керівники зазначали, що йде посилена робота по об'єднанню “контрреволюційних елементів навколо гасла найшвидшого приходу Петлюри”. У квітні 1920 р. було укладено українсько-польські союзницькі угоди. Згодом підрозділи армії УНР та польські частини перейшли у наступ і здобули Київ. Але надалі довелося знову відкочуватись на Поділля. Старшини армії УНР стверджували, що після багатьох невдач народ повністю зневірився і гадає “чи втримається і як довго наша влада. Все ж народ бажає нашої влади, батька Петлюру будуть підтримувати хоча б щоб не прийшли комуністи. Поляки насильнічають, нас (армію УНР) виглядають як спасіння”²⁵. Грабунками та брутальним поведінням польське військо налаштувало проти себе мирне населення. Своїми діями поляки дискредитували провід УНР, оскільки при реквізиціях по селах вони заявляли: “Нам дозволив брати все ваше Петлюра”²⁶. Відтак констатувалось, що “з приходом поляків в Україну популярність Петлюри маліла”, тобто зменшувалась. Врешті в листопаді 1920 р. армія УНР на чолі з Головним отаманом С.Петлюрою вимушена була відійти за Збруч. Закінчився останній етап боротьби регулярним фронтом за українську державність.

Отже, ставлення населення до влади УНР і голови Директорії С.Петлюри динамічно змінювалось в залежності від зміни військово-політичної ситуації. Як стверджують джерела, в масовій свідомості широкого загалу в 1918 – на початку 1920 рр. створився загалом позитивний образ С.Петлюри, який уособлював боротьбу за державну незалежність України, економічні і класові інтереси селянства. Військо УНР, що боролось за самостійність, населення називало петлюрівцями. Популярність Головного отамана дещо впала внаслідок союзницьких стосунків з польським військом, яке допускало грабунки населення.

До влади УНР селяни ставились здебільшого байдуже через те, що вона не могла закріпитися на території України і жорстко втілювати свою політичну лінію, передусім здійснити аграрну реформу і навести правопорядок. Лише у порівнянні з терором та репресіями інших військово-політичних режимів (більшовиків, денікінців, польських військових) се-

ляни починали підтримувати українську владу, яку персоналізував С.Петлюра.

Примітки:

1. Верстюк В. Харизматичність Петлюри / В. Верстюк // У 70-річчя паризької трагедії 1926–1996. Збірник пам'яті Симона Петлюри. – К. : Вид. імені Олени Теліги, 1997. – С. 133-146; Політична історія України ХХ століття: у 6 т. Т. 2. Революція в Україні: політико-державні моделі та реалії (1917–1920) / [В. Ф. Верстюк, В. Ф. Солдатенко]. – К. : Генеза, 2003. – Т. 2. – 488 с.; Солдатенко, В. Ф. Українська революція. Історичний нарис / В. Ф. Солдатенко. – К. : Либідь, 1999. – 976 с.; Литвин, С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана / С. Литвин. – К. : Вид. імені Олени Теліги, 2001. – 640 с.

2. Держархів Київської області. – Ф. 2795. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 16 зв., 18.

3. Там само. – Арк. 42, 65.

4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 1078. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 264.

5. Там само. – Ф. 538. – Оп. 1. – Спр. 116. – Арк. 6-7.

6. Там само. – Ф. 1078. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 140 зв.

7. Там само. – Ф. 1062. – Оп. 1. – Спр. 89. – Арк. 5-7.

8. Кресіна, І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: (Етнополітологічний аналіз) / І. Кресіна. – К. : Вища школа, 1998. – С. 208.

9. ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 11. – Арк. 161; Спр. 76. – Арк. 68-64.

10. Там само. – Спр. 11. – Арк. 160.

11. Там само. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 76. – Арк. 133; Ф. 538. – Оп. 1. – Спр. 74. – Арк. 22.

12. Там само. – Ф. 1078. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 246; Ф. 538. – Оп. 1. – Спр. 116. – Арк. 6-7.

13. Там само. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 76. – Арк. 185.

14. Там само. – Спр. 6. – Арк. 111; Спр. 76. – Арк. 135.

15. Там само. – Спр. 76. – Арк. 185.

16. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 124. – Арк. 13, 32, 33, 36; Спр. 47. – Арк. 86 зв., 97.

17. ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 187. – Арк. 17 зв.

18. Там само. – Ф. 2192. – Оп. 2. – Спр. 6. – Арк. 30; Ф. 1078. – Оп. 5. – Спр. 2. – Арк. 5.

19. Там само. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 71. – Арк. 13.

20. Там само. – Ф. 2192. – Оп. 2. – Спр. 6. – Арк. 91.

21. Там само. – Ф. 2188. – Оп. 2. – Спр. 133. – Арк. 1-1зв.
22. Там само. – Ф. 1092. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 17.
23. Там само. – Ф. 2192. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 194; Ф. 1078. – Оп. 2. – Спр. 5. – Арк. 68; Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 272. – Арк. 56-56зв.
24. Там само. – Ф. 538. – Оп. 1. – Спр. 91. – Арк. 12.
25. Бібліотека Народова в Варшаві. Відділ мікрофільмів (далі – БНВ). – Спр. 69011. – Арк. 313.
26. Там само. – Арк. 316, 424.

Резюме

В статье сделана попытка проанализировать сформированное в массовом сознании населения Правобережной Украины отношение к власти УНР в 1918–1920 гг.

Ключевые слова: власть, население, Директория УНР, большевики.

Одержано 1 вересня 2011 року

УДК 94(477.43)“1922”+929>82-94

А.А.Трембіцький

Кривавий Йорданський святвечір 1922 року в Кам'янці-Подільському

У статті на підставі спогадів колишнього учасника подій Михайла Шахновича розкрито деякі аспекти більшовицьких зlodіян в Йорданський святвечір у Кам'янці-Подільському в січні 1922 року.

Ключові слова: Михайло Шахнович, Кам'янець-Подільський, Йорданський святвечір, 1922 рік.

Історію більшовицьких зlodіян на теренах подільського краю міжвоєнних років ХХ ст., ще й досі повністю не розкрито і не висвітлена. Тому спогади тих, хто на собі відчув весь “гуманізм” тоталітарного режиму, на думку відомого дослідника-етнографа Олекси Воропая, займають “одне з найповажніших місць, бо ж, як відомо, справжнє життя завжди цікавіше, ніж вигадане”, – адже автори мемуарів у “формі спогадів, записок чи щоденника” передають “новому поколінню свій власний життєвий досвід в

ділянці літературній, політичній, чи громадській”¹. Загалом, українська діаспорна література “збагатилась кількома надзвичайно цінними і цікавими спогадами” людей, що “брали участь у Визвольних змаганнях цих часів, – це цінні скарби нашої мемуарної літератури, що розповідає новим поколінням про те, як жили і боролись старші за визволення нашої батьківщини – України”, – писав О.Воропай². Саме тому, для повноцінного висвітлення історії 20-х років ХХ ст. міста Кам’янець-Подільського, значну цінність представляють спогади Михайла Шахновича, опубліковані ним в україномовному часопису української діаспори “Свобода” (1962)³.

Відомий громадський діяч Галичини в міжвоєнний період та після воєнної української діаспори в США, адвокат і нотаріус, Михайло Шахнович народився 15 листопада 1888 р. у містечку Гусятин (Тернопільська область – авт.)⁴. У листопаді 1918 – червні 1919 рр. був повітовим комісаром цивільної управи у політичному повіті Гусятин-Копичиці та у судових округах ЗУНР-ЗОУНР цього ж повіту. На початку 20-х років, після поразки Визвольних змагань українського народу 1917–1920 років і встановлення на теренах Галичини польської влади, він і вся його родина переслідувалися й тому був змушений переховуватися в Кам’янці-Подільському⁵. В 30-х роках він стає головою повітового Комітету УНДО, а в роки Другої світової війни – головою Окружного Допомогового Комітету в Кам’янці-Струмилівій. Після Другої світової війни емігрував у США⁶, де активно включився в громадсько-політичне життя української громади Нью-Йорку. Був доволітнім головою Товариського суду Головної Управи Об’єднання Українців Америки “Самопоміч”⁷, головою УНДО Нью-Йорку і Контрольної комісії федеральної кооперативи “Самопоміч”, членом Товариського суду Товариства правників-українців в Америці та Об’єднання Прихильників Української Народної Республіки⁸, активним діячем Державного Центру УНР⁹.

Визначний політичний, культурно-суспільний і кооперативний діяч на Батьківщині та еміграції¹⁰, один з провідних кооператорів Михайло Шахнович помер 15 вересня 1964 р. від “удару серця після перебутої важкої недуги”¹¹. Після відбуття 17, 18 і 19 вересня похоронних відправ¹², похований в українському православному центрі в Банд-Бруці (South Bound Brook, New Tersey, США)¹³, поряд з відомими подолянами Оленою Чехівською (Сіцинською), Володимиром Січинським, Віктором Приходьком та ін.

Спогади учасника безпосередніх кривавих подій 1922 р. Михайла Шахновича в Кам’янці-Подільському дають нам можливість “дивитись на описані події з певної перспективи, охопити більший відрізок часу та ана-

лізувати події з точки зору його ідейної концепції”. Крім того, у його спогадах про Йорданський святвечір є значні “можливості для відбору, відсіву подій, а це те, що значно підвищує якість і актуальність кожного твору”¹⁴.

Саме тому, враховуючи актуальність і значення для сучасних дослідників української історії 20-х років ХХ ст. маловідомих спогадів Михайла Шахновича і з метою їх введення в науковий обіг та надання можливостей широкому колу істориків і краєзнавців використовувати їх у своїх дослідженнях, вони подаються нами повністю із збереженням стилю автора.

Михайло Шахнович

Кривавий Йордан сорок років тому

“Щедрий Вечір, добрий вечір, добрим людям на здоров’я!...” – гомонів спів на вулицях Кам’янець-Подільського, а сніг скрипів під ногами молодих щедрівників.

Щедрівки і сам Щедрий Вечір викликали в мене милі спомини з молодечих літ, а потім сумні рефлексії з сучасності. Пригадав собі радісні моменти під час Свята Йордану із часів австрійської влади в Галичині. Тоді в пограничних громадах над Збручем, і в повітовім місті Гусятині, по австрійській і “російській” сторонах відбувався Йордан з великою парадом.

Тоді то католицькі й православні українці святкували Йордан, молили-ся та Бога хвалили, дружньо браталися, й взаємно гостились. В день Йордану дозволено було переходити через Збруч без перепустки.

То були часи правдивого об’єднання, взаємної пошани й братньої любови українців, без різниці віровизнання і державної приналежності.

Але після пригадки цих радісних хвиль і світлих картин з минулих літ прийшли сумні спомини й думки з кривавої дійсності. Щедрівка про “бідну вдову” пригадала мені мою стареньку матір, також “бідну вдову”, та мою родину. Лишив я їх вдома, бо мусів утікати від знуцання і пацифікації польської поліції, за Листопадовий Зрив в Гусятинщині.

Після моєї утечі і відходу армії УГА за Збруч, польська поліція та частина польського війська пацифікувала деякі громади на Поділлію, особливо арештували і катували інтелігенцію, активних українських громадян, які брали участь в Листопадовім Зриві і в українських урядах.

Особливо жорстоко пацифікувала польська поліція в Копичинецько-Гусятинськім повіті. Не пощадили вони також і моєї родини.

По таких прикріх споминах і картинах стало мені важко й гірко. Прикро було, що я в той Свят-Вечір опинився на “еміграції”, самотній, в чужій

хаті, без родинного тепла і святкового настрою.

Небезпечно було мені вертатися до рідних сторін, бо там чекав мене певний арешт і катування польської поліції, а в Кам'янці-Подільській огортав мене страх перед большевицькою “справедливістю” та непевність завтрашнього дня.

Ці прикрі спомини й важкі думки не давали мені довго заснути в той Щедрий Вечір!

Опівночі під вікнами мого помешканню з'явилися якісь люди. Я почув стукіт в дворі і крик: Одчиняй!

Перестрашена господиня вбігла з дітьми до моєї кімнати. Ой, мати моя! – большевики добиваються до нас, що робити? – Не відчиняйте, це мабуть п'яні колядники – потішаю господиню, а сам, зі страху трясуся, навіть одягнутися не можу.

– Одчиняй! А то стрілять будемо! – кричали під вікнами почали вибивати шиби, а потім розбили двері, і п'ять озброєних чекістів влетіли до моєї кімнати.

Почемо не відкрили дверь? – кричав старший чекіст і почав бити господиню. Інший бандит прикладом рушниці вдарив мене в спину і по голові, – я обкривавлений упав на долівку. Діти господині обступили мене й оборонили від дальшого катування.

Після обшуку в домі, не знайшовши зброї, а тільки “денгі й бумагі”, озброєні автоматами чекісти попровадили мене неодягненого до головної квартири Чрезвичайної Комісії, яка містилася у великім будинку над Смотровим, на Новім Плані.

В бюрах Чека великий рух. Чекісти з нагаями і автоматами в руках бігали по коридорах.

У великій залі, де чекісти реєстрували приведених, було вже багато арештованих і щохвилини прибували нові.

Цього дня, в Щедрий Вечір, відбувалася в Кам'янці-Подільській і в околиці масова облава на контрреволюціонерів, обвинувачених “в петлюризмі-бандитизмі”.

Провідник мого конвою зголосив черговому офіцерові:

Привели арештанта Михайла Александровича!

Знайшли зброю? – запитав офіцер. – Нет, только еті петлюровські бумагі.

– Ето хватіт! Ведіте его в общій погреб! – приказав чекіст.

Почувши такий вирок, я зрозумів, куди мене поведуть. У мене стиснулось серце, в голові закрутилось, і я з переляку упав на долівку.

Солдати скоро привели мене до притомности, б'ючи ногами і заволокли вниз в підвалля, до "гробу", як називали цю камеру в'язні.

Тут побачив я правдивий гріб, правдиве пекло. У невеликій камері було кількадесять в'язнів, багато старих і молодих чоловіків та кілька жінок з дітьми. Ніде було сісти ані стати, – так тут повно й тісно. Сморід, бо не випускали цілу добу. На долівці і на стінах камери видно було кров і кучочки м'яса, та сліди від куль.

Сивоволосий селянки з Андріївки оповідав, що в цій камері відбувалась ліквідація контрреволюціонерів, яку переводила з насолодою якась садистична комуністка.

Крик, плач, зойки і проклони робили страшне враження на нас, новоприбулих в'язнів, і справляло ще більші болі й терпіння, ніж биття чекістів. Одна жінка, тримаючи двоє діточок, яких взяла з собою, не маючи де подіти їх, думала, що через дітей вирятуює себе від арешту – заводила вразливим плачем:

– Діточки, мої сирітки! Кати вбили вашого тата, а тепер мене уб'ють. Добрі люди, рагуйте мої сирітки!

Біль і розпука цієї вдови довели її до стану гістерії й нервового шалу, вона почала рвати на собі волосся й бити головою об стіну, аж до крові.

Ця розпачлива картини викликала у присутніх в'язнів такий жаль і такі прикрі переживання, що почали голосно плакати навіть бувші вояки і старші люди.

Большевики, почувши такий крик і плач, влетіли до камери, почали бити цю нещасну жінку й інших, хто плакав і попав їм під руки. Це катування спричинило ще більший крик і плач, а тоді чекіст почав стріляти. Перелякані люди попадали на долівку й душили в собі плач і ридання.

Після невеличкого заспокоєння один священник-в'язень із Вінницької області, о. Миколай, зворушеним голосом звернувся до православних:

Дорогі брати і сестри, діти мої! В цей день Богоявлення Господнього помолімся, просім Всевишнього, щоб охоронив нас від страшної кари катів. Помолімся, браття, за наш нарід, за всіх тих, що на волі, щоб вони ніколи не зазнали такої, як ми неволі.

Дрижали губи в старця, капали сльози з його очей, він зніс догори свої руки і спокійним голосом мовив і молився:

– "Отче наш, Господи помилуй і спаси нас..." Стояв той сивоволосий панотець і молився, як Христовий апостол, серед покривджених і за долю споневіrenих православних в'язнів і почав відправляти з пам'яті Йорданську Богослужбу.

Після того старенький пан-отець дрижачим голосом благословив і кропив вірних водою, яка була в посудині до пиття, а в'язні співали:

“Явивилася Єси днесь вселенній, і світ Твій Господи”. Одначе не могла ми вже докінчити цю Йорданську молитву-пісню.

Чекісти, почувши знову спів і плач, нагло вбігли до камери і почали бити нагаями і прикладами автоматів людей.

– “Что вы с... сини, долаєте?... Отправляете Йордан...”

Харашо! Я справлю вам сейчас Другой Йордан... – кричав мов божевільний старшина-чекіст.

Потім чекісти вибрали з гурту в'язнів кількох чоловіків, котрих серед страшного крику і плачу викинули на коридор і повели кудись...

Ранком в день Йордану почули ми на коридорі тяжкі кроки, брязкіт зброї, якесь шамотання і розпачливий крик: Рятуйте, хто в Бога вірує!... Після того почули з сусідньої камери, званої “камерою ліквідації” приказ “Роздівайся”, а потім постріли.

Це певно кати розстрілюють котрогось з наших – шепнув о. Миколай і укланувши, підніс руки догори і почав молитися:

Боже, Боже, спаси душу його, дай йому царство небесне, а нас визволи від лукавого і від такої нещасної смерти.

Після тієї езекуції почули ми із “смертної камери” нові розпачливі крики в'язнів, а потім постріли... другий, третій і десятий раз...

Страшний був цей Йордан, що коштував життя багатьом невинним людям.

Тільки здалека, з-над ріки Смотрича, долітав до “погребу” йорданський спів:

– “Явился Єси днесь вселенній і світ. Господи... пришел Єси, Світ неприступний”.

Свобода. – 1962. – Ч. 12. – 19 січня. – С. 315.

Примітки:

1. Д-р Олекса Воропай. Мемуарна література / Олекса Воропай // Визвольний шлях (Лондон). – 1983. – Кн. 3 (420). – березень. – С. 374.

2. Там само. – С. 375.

3. Шахнович, М. Кривавий Йордан сорок років тому / Михайло Шахнович // Свобода (Нью Йорк). – 1962. – Ч. 12. – 19 січня. – С. 3.

4. Св. п. Михайло Шахнович [Некролог] // Свобода (Нью Йорк). – 1964. – Ч. 175. – 18 вересня. – С. 3.

5. Шахнович, М. Названа праця; Організація цивільної влади ЗУНР у повітах

Галичини (листопад-грудень 1918 року): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.iv-fr.net/2007/06/18/page,11,organizacja_civilno_vladi_zunr_u_povtakh_galichini_listopad__gruden.

6. Шахнович Михайло // Вікіпедія – вільна енциклопедія: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>; Енциклопедія українознавства. У 10-х т. / Гол. ред. Володимир Кубійович. – Париж; Нью-Йорк : Молоде Життя, 1954–1989. – С. 3795-3796.

7. Св. п. Михайло Шахнович [Некролог] // Свобода (Нью Йорк). – 1964. – Ч. 175. – 18 вересня. – С. 3.

8. Там само.

9. Д-р Михайло Шахнович [Некролог] // Свобода (Нью Йорк). – 1964. – Ч. 175. – 18 вересня. – С. 3.

10. Св. п. Михайло Шахнович.

11. Св. п. Михайло Шахнович; Д-р Михайло Шахнович.

12. Д-р Михайло Шахнович...

13. Св. п. Михайло Шахнович...

14. Д-р Олекса Воропай... – С. 375.

15. Шахнович, М. Названа праця.

Резюме

В статті на основі спогадів колишнього свідка подій Михайла Шахновича розкрито деякі аспекти більшовицьких злодеянь на святому вечорі в Каменці-Подільському в січні 1922 року.

Ключевые слова: Михаил Шахнович, Каменец-Подольский, святой вечер, 1922 год.

Одержано 3 жовтня 2011 року

УДК 94(477.43)“192/193”:316.48

О.А.Посвістак

Політика щодо упокорення і радянзації подільської інтелігенції як вияв політичного конфлікту в 20-30-х рр. ХХ ст.

У статті зроблена спроба висвітлення основних напрямів розвитку політичного конфлікту між культурно-освітньою і науковою інтелігенцією Поділля і владою у 20-30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: політичний конфлікт, конфлікт цінностей, конфлікт інтересів, конфлікт ідентифікації, інтелігенція, радянська організація.

Конфлікти є природним явищем суспільного життя. Сучасна епоха розглядається багатьма вченими як період загострення суперечностей з тенденцією до наростання конфліктів, а управління ними – як одна з найважливіших умов підтримки соціально-політичної стабільності всередині країни та на міжнародній арені. Найгостріші конфлікти відбуваються у сфері політики, тому в наш час проблема політичного конфлікту залишається дуже актуальною та потребує дослідження і пошуку нових шляхів вирішення. Корисним може стати досвід 20–30-х рр. ХХ ст. У той час політичний конфлікт досяг високої гостроти, особливо між інтелігенцією та владою. Остання відмовилася шукати компроміси і вдалася до політики упокорення та радянзації, що призвело до поступового збільшення гостроти у період, який розглядається.

В сучасній історичній науці немає окремої праці, де б висвітлювалася проблема розвитку політичного конфлікту між владою та представниками культурно-освітньої та наукової інтелігенції на регіональному рівні, проте дотично вона розглядається в працях В.Макарової, В.Христофорової¹, В.Нестеренка², В.Савчука³, В. Касьянова⁴, В.Жезицького⁵. Нами частково вивчено окремі аспекти зародження самого конфлікту⁶, але проблема все ще потребує комплексного вивчення.

Політичний конфлікт – це зіткнення, протиборство різних соціально-політичних сил, суб'єктів політики в їх прагненні реалізувати свої інтереси і цілі, пов'язані насамперед із боротьбою за здобуття влади, її перерозподіл, зміну свого політичного статусу, а також з політичними перспективами розвитку суспільства. Суб'єктами конфлікту стають сторони, які усвідомили протиріччя і обрали як спосіб його вирішення зіткнення, боротьбу, суперництво⁷. Такий спосіб розв'язання протиріччя здебільшого стає не-

минучим тоді, коли зачіпає інтереси й цінності взаємодіючих груп, за відвертого зазіхання на ресурси, вплив у системі політичних відносин, за доступ до прийняття загальнозначущих рішень, за монополію своїх інтересів і визнання їх суспільно необхідними⁸.

Зародження політичного конфлікту між інтелігенцією і більшовиками стало об'єктивним явищем і пов'язане з тим, що інтелігенція в свій час була активною політичною силою, дійовим елементом партій, що протистояли більшовикам, або конкурували з ними в боротьбі за владу. До того ж, протистояння в Україні між більшовиками та інтелігенцією ускладнювалося існуванням національного питання, шляхи вирішення якого бачилися діаметрально протилежними⁹. Це призвело до того, що значна частина національної інтелігенції, зокрема, і освітян Поділля, в період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. була серед борців за незалежність України. До педагогів належало багато керівників повстанського та підпільного руху початку 1920-х рр.¹⁰, учасників петлюрівського і гетьманського рухів. Після їх краху на останньому рубежі захисту УНР – на Поділлі осіла значна частина патріотично налаштованої інтелігенції. Проте на початку 20-х років фахівців “нової генерації” практично не було, тому доводилося користуватися “послугами” “старої” інтелігенції, за якою пильно наглядали чекісти¹¹.

У відносинах влада-інтелігенція мали місце практично всі типи конфліктів. У політичній науці поширеним є поділ їх на конфлікт цінностей, конфлікт інтересів, конфлікт ідентифікації. Так, конфлікт цінностей постає як зіткнення різних ціннісних орієнтацій. Розбіжності в цінностях – одна з передумов конфлікту, а коли вони виходять за певні межі, виникає конфліктний потенціал, формується передконфліктна ситуація. Протистояння між партією та інтелігенцією було неминучим, адже остання прагнула до загальнодемократичних принципів, що суперечило бажанню більшовиків мати монопольне становище у політичному та ідеологічному житті. Тому розпочалася боротьба за те, щоб цілі та інтереси радянської влади були визнані, як загальні, більшістю суспільства. Більшовики приступили до подолання “контрреволюції в умах” і почали боротьбу проти інакомислячих.

Ще з 1921 р. звільнення з роботи, арешти викладачів і виселення, інтелігенті погляди яких видавалися небезпечними для нової влади, набули значного поширення. Зокрема, заарештували Ю.Сіциньського, П.Клепатського. Чимало студентів, особливо з сімей священників, були “вичищені” зі стін вишів¹². Формувалися списки інтелігенції, що підлягає зсилці в

межах країни чи висилці за кордон¹³. Лише у червні 1922 р. Кам'янець-Подільська комісія з чистки радянських установ від негідного елемента постановила звільнити з посад 82 особи¹⁴, а у 1923 р. “ліквідували” групу вчителів Поділля (106 осіб): 25 з них засудили до страти, 56 – до різних термінів ув’язнення, 25 звільнили з роботи¹⁵.

Ідеологічну загрозу більшовики вбачали і у представниках культу, тому 7 березня 1922 р. Раднарком прийняв постанову про недопущення до служби в системі освіти священників, равинів, ксьондзів тощо¹⁶. Будь-яке спілкування інтелігентів зі священниками піддавалося осуду¹⁷.

Для забезпечення виховання генерації людей із новими цінностями у 1923 р. секретаріат ЦК наголосив на необхідності створення нового викладацького кадру вишів, який може здійснити повну реорганізацію вищої школи відповідно до потреб радянської республіки. Першим кроком до його виконання був добір до молодшої групи наукових робітників найбільшої кількості комуністів та безпартійних, котрі б активно з ними співпрацювали щодо перетворення вищої школи на радянський зразок¹⁸. Регулярними стали курси політичної перепідготовки вчительства з метою створення комуністичних кадрів робітників¹⁹.

Аналізуючи конфлікт інтересів, пов’язаний із зіткненням різних, насамперед політичних і соціально-економічних інтересів, варто сказати, що представники інтелігенції, люди мислячі, розуміли, що методами насильства збудувати міцну державу не вийде. Позицію значної частини вчительства Вінниці ілюструють слова вчителя Доброгая: “Нам потрібен такий лад, який забезпечив би вільний розвиток національної культури і, головне, не насаджував би соціальних конфліктів на селі. Таким ладом я вважаю УНР, побудовану за принципом коаліції з орієнтацією всіх організацій, що претендують на боротьбу за Україну”²⁰. Більшовики ж прагнули зробити все, щоб не втратити контролю над нею і намагалися проводити політику, яка б унеможливила рух опору і сприяла б утвердженню в середовищі інтелігенції програмних засад більшовиків.

Варто сказати, що інтелігенція, переживши всі жорстокості громадянської війни, голоду і розрухи, безправ’я і утисків, певною мірою обнадіяна політикою коренізації все більше схилилася до співпраці з владою, підкоряючись потребам розвитку культури, науки. Це спричинило конфлікт ідентифікації, у якому віддзеркалюється суперечність щодо вільного визначення громадянином своєї етнічної та громадянської належності. Наприкінці 1933 – на початку 1934 рр. органами ДПУ було сфальсифіковано справу “Польської організації військової” на Поділлі. Просто прина-

лежність до польської національності могла обернутися звинуваченнями у шкідництві, полонізації тощо. Всього у цій справі незаслужено притягнули до відповідальності 103 працівників польських навчальних закладів²¹. Постанова оргбюро ЦК КП(б)У від 19 квітня 1934 р. “Про виконання постанови листопадового пленуму ЦК і ЦКК КП(б)У” та постанова політбюро ЦК КП(б)У від 13 грудня 1933 р. “Про кадри шкіл нацменшостей” спонукали до проведення всебічної перевірки всіх польських та німецьких шкіл, їх працівників, вивчення стану викладання історії, географії, суспільствознавства та перегляду бібліотек. Необхідність здійснення таких заходів пов’язувалася з тим, що діяльність польських шкіл, ніби то, “трала на руку” тим “буржуазно-націоналістичним фашистським елементам”, які начебто, ставили собі за мету здійснення “насильницької полонізації” українського населення²². В результаті проведених перевірок із 285 польських шкіл у 1933–34 навчальному році 133 реорганізували в українські. У тих закладах, які зберегли свій характер, продовжували знаходити контрреволюційні елементи, котрих звільняли з роботи і піддавали репресіям²³.

У квітні 1935 р. у постанові ЦК КП(б)У “Про реорганізацію польських і німецьких шкіл у прикордонних районах” йшлося про штучне створення польськими націоналістами своїх шкіл у районах, де переважало українське населення, зокрема, у Проскурівському, Волочиському, Городоцькому і Сатанівському, і доручив відповідній комісії розробити конкретні заходи. Керуючись цією постановою, окружні партікоміти спільно з органами виконавчої влади приймали рішення про ліквідацію польських шкіл. В результаті проведеної роботи їх кількість в регіоні скоротилося до 29 шкіл²⁴. На початку 1935 р. в 14 польських школах Кам’янецьчини навчалися 1192 учні, викладали 48 вчителів, окружний відділ народної освіти прийняв ухвалу про перетворення їх на українські²⁵. З 1938 р. розпочався процес русифікації, російська мова мала вивчатися як один із найважливіших предметів²⁶.

Отже, надавши на певному історичному етапі можливість вільного визначення своєї етнічної приналежності та деякої свободи розвитку меншинам, більшовики з часом цю ж етнічну приналежність перетворили на доказ провини.

Крім згаданих типів конфліктів, учені ще виокремлюють вертикальні політичні конфлікти, які розвиваються за лінією “влада – суспільство”. В їх основі різний доступ соціальних груп до управління, різні можливості впливу на прийняття рішень. Влада як предмет конфлікту виступає засо-

бом доступу цих груп до економічних і соціальних благ. З перших днів більшовики розпочали боротьбу за вплив у системі політичних відносин, за монопольний доступ до влади²⁷ і вони намагалися закрити всі шляхи до управління для різношерстої інтелігенції. Зокрема, мізерною була кількість людей розумової праці в партійних організаціях. За даними Вінницького обкому КП(б)У, у 1930 р. в 22 районах членами партії були лише 3,8% вчителів, членами комсомолу – 30%, решта 66% – позапартійні²⁸. До того ж, неохоче залучалася інтелігенція і до участі у місцевих радах. Так, у Війтівському районі на Проскурівщині відсоток учителів, обраних до сільрад, був чи не найменшим – 0,4%²⁹. У с.Міцівці Солобоковецького району проти кандидатури вчителя активно агітував секретар сільради³⁰.

Щоб відволікти освітню та наукову інтелігенцію від боротьби за вплив у сфері державного управління більшовицька влада висувала нові рухи – відмінників та ударників народної освіти, де партійці та члени КСМ мали б зіграти ключову роль. Однак ці сподівання не виправдалися. Зазначені категорії через відсутність необхідної фахової підготовки не змогли очолити цього руху, що, зокрема, засвідчив приклад Летичівського району³¹.

До вертикальних конфліктів зараховують статусно-рольові конфлікти. Їх джерелом є нерівність політичних статусів, нерівний обсяг політичних і громадянських прав тощо. Ці конфлікти можуть підживлюватися відчуттям певною групою відсутності соціального визнання і влади. У 20–30-х роках ХХ ст. проявилася невідповідність між соціально-культурним статусом інтелігенції, з одного боку, і матеріальним становищем, а також обмеженістю політичних і громадських свобод, з іншого. Попри часто низький рівень кваліфікації, педагоги настільки перевантажувалися додатковими обов'язками, що на виконання основної роботи не вистачало ні часу, ні сил. Так, на Кам'янецьчині, у селі Вихватнівці, 440 дворів обслуговував один учитель. Крім педагогічної діяльності, він щей виконував обов'язки техсекретаря партосередку, агітпропа осередку, члена правління сества і рахівника, голови правління хати-читальні, голови райкому Робос, члена правління окрфілії Робос, керівника культкомісії сільради, члена райвиконкому, уповноваженого райкому МОПРу, голови ревкомісії пожежної дружини, члена ревкомісії КНС, голови комісії з охорони праці в спілці Робос у районі, прикріпленого до осередку ЛКСМу, і нарешті, прикріпленого до іншого села, як партієць³². Попри таке величезне перенавантаження матеріальне забезпечення було незадовільним. Так, грошей і мануфактури на початку 1920-х років вчителям не передбачалося взагалі, але те, що вони отримували, вистачало лише на 95% харчування для однієї

особи, а не всієї сім'ї³³. Мала місце тенденція, коли заробітна платня падала. Так, на одну ставку 12 розряду в Кам'янці-Подільському у травні було видано: 5,5 фунта (1 фунт=0,45 кг) жита, 7 фунтів житнього борошна, 2,5 фунта кукурудзяного борошна, 1,5 фунта гречки, 2,5 фунта квасолі, 1,5 фунта сала. Грішми виплачували у березні – 120 крб., у квітні – 35 крб. На той час ціни на продукти у цьому місті були такими: хліб – 100 крб. за фунт, м'ясо – 100 крб. за фунт, молоко – 300–500 крб. за чверть літра³⁴.

Поряд з цим більшовики вживали заходів щодо політичної ізоляції культурно-освітньої та наукової інтелігенції регіону, обмеження її інтелектуальної свободи, свободи творчості. Появилися переслідування, шельмування та прямі репресії, і на перший план у цьому виходить соціальне замовлення: боротьба з куркульством, націоналізмом, шкідниками. При цьому загальним правилом виступає пріоритет класового над загальнолюдським, унітарного над особистим і самобутнім³⁵. Інтелігенція потерпала від постійного контролю. Кожне слово органи ДПУ могли використати проти того чи іншого вчителя, викладача тощо³⁶.

Всі вертикальні конфлікти виникають як результат соціального порівняння. Група може порівнювати своє становище з кращою позицією у минулому³⁷. В даному разі становище культурно-освітньої та наукової інтелігенції Поділля з приходом радянської влади різко змінилося на гірше порівняно із дореволюційним періодом. Це стало ще однією з причин постійного наростання протистояння.

Примітки:

1. Высылка вместо расстрела. Депортация интеллигенции в документах ВЧК-ГПУ. 1921–1923 / Вступ. ст., сост. В. Г. Макарова, В. С. Христофорова; коммент. В. Г. Макарова. – М.: Русский путь, 2005. – 544 с.

2. Нестеренко, В. А. Українське вчительство Поділля в 1920–1930-ті роки: суспільно-політичний портрет / В. А. Нестеренко // Освіта, наука, культура на Поділлі: збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіум, 2003. – Т. 3. – С. 155-164; Його ж. “Просвіта” на Кам'яничині в 1921–1923 рр. / В. Нестеренко // Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). – Кам'янець-Подільський, 1996.

3. Савчук, В. Краєзнавство Поділля XIX–XX ст. / В. Савчук // Краєзнавство. – 1999. – № 1-4. – С. 91-94.

4. Касьянов, В. Українська інтелігенція 1920-х – 30-х рр.: соціальний портрет та історична доля / В. Касьянов. – К., 1992. – 176 с.

5. Жезицький, В. Й. Репресивна політика на Поділлі в 20-х – першій половині 30-х рр. / В. Й. Жезицький. – К., 1997. – 95 с.

6. Посвістак, О. А. Культурно-освітня і наукова інтелігенція Поділля та влада на початку 20-х рр. ХХ ст.: зародження політичного конфлікту / О. А. Посвістак // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. – Т. 16. – С. 254-262.
7. Бабкіна, О. В. Політологія: навчальний посібник / О. В. Бабкіна, В. П. Горбатенко. – К. : ВЦ, 2006. – С. 240-248.
8. Конфліктологія: [підручник для студентів вищ. навч. закл. юрид. спец.] / Л. М. Герасіна, М. І. Панов, Н. П. Осіпова та ін.; за ред. професорів Л. М. Герасіної та М. І. Панова. – Харків : Право, 2002. – С. 112.
9. Касьянов, В. Зазначена праця. – С. 22-23.
10. Нестеренко, В. А. Українське вчительство на Поділлі в 1920–1930-ті рр. – С. 155.
11. Жезицький, В. Й. Зазначена праця. – С. 15.
12. Прокопчук, В. С. Історичне краєзнавство Правобережної України 30-х років ХХ – поч. ХХІ ст.: від репресій, занепаду – до відродження, розквіту / В. С. Прокопчук. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2005. – С. 56.
13. Высылка вместо расстрела. Депортация интеллигенции в документах ВЧК-ГПУ. 1921–1923. – С. 97.
14. Нестеренко, В. А. Зазначена праця. – С. 157-158.
15. Там само. – С. 158.
16. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф. Р. 1098. – Оп. 1. – Спр. 189. – Арк. 39; Спр. 52. – Арк. 133.
17. Державний архів Вінницької області. – Ф. П. 31. – Оп. 1. – Спр. 57. – Арк. 165.
18. ДАХО. – Ф. п. 3. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 11.
19. Там само. – Ф. п. 3. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 4.
20. Там само. – Ф. п. 29. – Оп. 1. – Спр. 140. – Арк. 122.
21. Місінкевич, Л. Репресії інтелігенції Поділля в 30-х роках ХХ ст. та шляхи її реабілітації / Л. Місінкевич // Освіта, наука, культура на Поділлі: збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. – Т. 9. – С. 100.
22. Місінкевич, Л. Єврейська і польська національні меншини Поділля (20–30-ті рр. ХХ століття) / Л. Місінкевич. – К., 2001. – С. 139.
23. Там само.
24. Там само.
25. Нестеренко, В. А. Репресії проти польського населення прикордонних районів СРСР в 30-х р. / В. А. Нестеренко // Матеріали ІХ Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 350.
26. Про організацію під час літніх канікул в школах одномісячних семінарів

та курсів масової перепідготовки вчителів з метою підвищення їх кваліфікації з російської мови та літератури // Збірник наказів НКО. – 1938. – № 15. – параграф 11. – С. 8-9.

27. Конфліктологія. – С. 112.

28. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 2717. – Оп. 3. – Спр. 1759. – Арк. 5.

29. Перевибори сільрад закінчено // Червоний кордон. – 1930. – 18 березня. – С. 4.

30. Хто був проти вчителя // Червоний кордон. – 1930. – 18 березня. – С. 4.

31. ДАХО. – Ф. Р. 388. – Оп. 5. – Спр. 56. – Арк. 60.

32. Червоний кордон. – 1927. – 1 червня. – С. 4.

33. Коляструк, О. А. Реалії повсякдення науково-освітньої інтелігенції Поділля в 20-х рр. XX ст. / О. А. Коляструк // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наукових статей. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. – Т. 9. – С. 267.

34. Там само. – С. 267-268.

35. Автушенко, І. Б. Тоталітаризація культурної сфери суспільного життя в УРСР (20–30-ті рр. XX ст.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / І. Б. Автушенко / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2001. – 20 с.

36. ДАХО. – Ф. П. 3. – Оп. 1. – Спр. 90. – Арк. 27.

37. Політологія: навчальний посібник / М. Ф. Юрій. – К. : Дакор, КНТ, 2006. – 416 с.

Резюме

В статті предпринята попытка освіщення основних направлений розвитку политического конфликта между культурно-образовательной и научной интеллигенцией Подолья и властью в 20–30-х гг. XX в.

Ключевые слова: политический конфликт, конфликт ценностей, конфликт интересов, конфликт идентификации, интеллигенция, советизация.

Одержано 3 жовтня 2011 року

УДК 94(477.43/44)“19”

С.В.Маркова

Еволюція стану громадської думки та соціальної стратифікації в українському селі у 20 – 30-ті рр. ХХ ст.

Авторка робить спробу: узагальнення поглядів на соціальну стратифікацію українського села у 20-х – 30-х рр. ХХ ст.; розглядає громадську думку як об'єкт, а селян як суб'єкт ідеологізованої радянської держави; досліджує динаміку громадської думки селянства на основі аналізу фактологічної бази.

Ключові слова: соціальний інжиніринг, громадська думка, антикомуністичні селянські повстання, “Селянська спілка”.

Небезпричинно голос народу порівнюється з голосом Божим: у своїх передбаченнях громадська думка досягає таких виразних результатів, що здається, ніби завдяки таємним можливостям народ спроможний прогнозувати, що для нього стане добром, а що – лихом

(Н.Макіавеллі)

Протягом усієї історії людства громадська думка мала вплив як на окремі персоналії, так і на суспільство в цілому. Громадська думка – це єдині за змістом судження, присвячені фактам соціального життя, колективної діяльності, діяльності окремих особистостей та один із найскладніших соціальних феноменів. Спроби впливу на громадську думку як на інструмент соціального управління “можна вважати закономірними”¹. У різних типах суспільств за наявності різних політичних режимів специфіка виявлення громадської думки та методи впливу на неї будуть неоднаковими.

За тоталітарних режимів суб'єкти влади прагнули зменшити рівень впливу громадської думки на владу чи контролювати її². Ідеологічна складова роботи більшовицької партії із громадською думкою включала маніпулятивну та імперативну (директивну) стратегії, що з самого початку передбачало ставлення до людей не як до суб'єктів спілкування, а як до об'єктів.

І хоча на початку 30-х рр. в СРСР повністю припинилися соціологічні опитування населення, робота щодо формування потрібної громадської думки велася новою владою систематично. Відділи партійної інформації готували узагальнюючі записки про настрої у середовищі робітників, інтелігенції, селян, студентів, військових, партійців тощо. “Партійна розвідка” займалася відслідковуванням антирадянських настроїв серед населення,

фабрикуванням справ, створенням потужної інформаційно-агентурної мережі. Особливо варто наголосити на становленні у 30-х рр. партійних інститутів звернення громадян. Ш.Фіцпатрік з цього приводу слушно зауважувала, що “радянські керівники 30-х рр. вважали скарги, прохання, доноси важливими каналами інформації знизу, які компенсують недостатню адміністративну присутність держави в сільській місцевості. У цій єдиній царині сталінський режим, котрий нехтував (в кращому випадку) інтересами та потребами селян, відгукувався на них. Керівництво читало листи селян, проводило слідство на підставі скарг та часто діяло, керуючись доносами”⁷³.

Специфікою роботи більшовиків із сільським населенням у 20-х – 30-х рр. було протиставлення інтересів одних прошарків іншим, залякування, соціальний інжиніринг (експлуатація людських слабкостей). Вирішальне значення надавалося нормативному формуванню громадської думки засобами пропаганди. Диктатура пролетаріату, впливаючи на громадську думку, активно використовувала пресу (інститут сількорів), усну пропаганду, мистецтво плакату (знайомила з політичним курсом, новими вимогами, цінностями) та силові методи впливу.

У даному дослідженні авторка робить спробу: узагальнення поглядів на соціальну стратифікацію українського села у 20-х – 30-х рр.; розглядає громадську думку як об’єкт, а селян як суб’єкт ідеологізованої радянської держави; досліджує динаміку громадської думки селянства на основі аналізу фактологічної бази (листи селян, скарги, гасла, економічні та політичні акції, селянські повстання, міграційні процеси).

При написанні статті були використані такі методи дослідження: теоретичні – аналіз наукової літератури та архівних матеріалів для визначення проблеми та методів дослідження, вивчення та узагальнення керівних документів радянської влади, листів та скарг громадян; факторний та порівняльний аналізи.

Дослідження даної теми потребує залучення інформативного матеріалу з психології, етнопсихології, соціології та політології.

З кінця 80-х років ХХ ст. вийшов ряд фундаментальних робіт вітчизняних та закордонних науковців, створено широку документальну базу з питань української історії радянського періоду 20-х – 30-х рр. У працях вітчизняних та зарубіжних вчених С.Білоконя, В.Васильєва, Л.Віоли, В.Даниленка, С.Дровозюка, Р.Конквеста, М.Журби, С.Кульчицького, В.Лозового, В.Марочка, Ю.Мищика, Дж.Мейса, Р.Пирога, Р.Подкура, О.Рєєнта, І.Рибака, С.Свистовича, Ю.Степанчука, Ю.Шаповала та інших дослідників висвітлено діяльність органів влади, причини та жахливі наслідки

голодоморів, демографічні втрати, соціально-економічні аспекти розкуркулення, колективізації, хлібозаготівель тощо. Проте тема динаміки громадської думки селян у 20-х – 30-х рр. висвітлена недостатньо й потребує окремого наукового дослідження.

Напередодні революції “в українських губерніях існувало три види селянського землеволодіння: подвірне, общинне та особисте. Найкращим для селян було особисте володіння землею”⁴. Основними дореволюційними соціальними інститутами селян були громада та сход. Зазвичай виокремлювали такі прошарки сільського населення: господарі, селяни-общинники, бідняки. О.Михайлюк зауважує: “У селян склалися досить неоднозначні взаємини між біднішими і заможнішими, безперечно між ними існували суперечності, хоча класовими їх назвати не можна. Соціальна напруженість у селі зростала прямо пропорційно скороченню розміру селянського наділу. У кожній громаді завжди мала місце майнова нерівність серед її членів, групування за соціальною ознакою на сході, що час від часу приводило до зіткнень”⁵. І.Рибак та А.Матвеев, аналізуючи подільське та волинське доколгоспне село, зазначали, що “індивідуальне селянське господарство не вичерпало своїх можливостей. Разом з тим не слід перебільшувати його досягнень”⁶. Отже, ментально, за своєю суттю українські селяни були індивідуалістами, котрі не хотіли сприймати ідеї тотального колективізму та репресивного оподаткування, запропоновані новою владою.

У 20-х роках більшовицька влада, з метою проведення диференційованої політики, почала ранжувати селян на куркулів, тобто селян-власників та бідноту, яку ще називали безкінними або безінвентарними. У 30-х рр. використовували ранжування на три або чотири прошарки: бідняки, середняки, куркулі – батраки, бідняки, середняки, кустарі.

Проте у теоретиків соціалізму єдиної точки зору на проблему суспільного поділу на селі не було. Марксистські економісти, пов’язані з Сільськогосподарським інститутом Комуністичної академії, вбачали на селі еволюцію в бік капіталізму та зростаюче класове розшарування, громаду вони вважали гальмом на шляху подолання відсталості села. З іншого боку група вчених-немарксистів, пов’язаних з Тимирязівською сільськогосподарською академією (під керівництвом А.Чаянова) відкидала тезу про розвиток капіталістичних відносин на селі та вважала розшарування природною циклічністю селянського життя⁷.

Конкретний критерій визначення куркульства у 1920 р. запропонував В.Ленін, зокрема, це господарювання “по загальному правилу з декількома найманими робітниками”⁸. В середньому у 1920 р. їх кількість була не біль-

ше 2%, отже реальної загрози новій владі вони становити не могли. Тому дане питання розглядалося більшовиками завжди у політичній площині. В.Ленін при визначенні статусу куркулів враховував бажання співпраці із новою владою, як наслідок стереотипними кліше щодо селян-власників стали “жадібні, звірячі, дикі експлуататори, павуки, вампіри, вороги та ін.”⁹

За економічними показниками ведення господарства так званих “куркулів” на початку 30-х років в Україні фактично не залишилося (офіційні дані 1927 р. – менше 4%, 1929 р. – 1,4%)¹⁰. Ш.Фіцпатрік подає такі кількісні показники: 3% куркулів, що залишилися після громадянської війни, на противагу 15% дореволюційних¹¹.

М.Бухарін у 1929 р. зауважував: “Мені здається, що треба більш ґрунтовно з’ясувати порайонні ознаки куркульства. Ми зробили для цього надзвичайно мало. І тому в нас той же критерій, що таке бідняк, середняк і куркуль... Чому? По дуже простій причині: немає порайонного критерію, немає особливих критеріїв між різними прошарками і групами селянства!”¹²

Класова приналежність визначала правовий статус особи із подальшими наслідками для неї. Більшовицька влада намагалася силовими методами змінити соціальний статус куркулів на середняків або бідняків. Куркулів та інтелігенцію вважали головними складовими елементами української контрреволюції на селі¹³.

Більшість селян такий поділ на прошарки обурював. Наприклад, у Полонському районі при проведенні роз’яснювальної роботи щодо сплати єдиного податку селяни заявляли: “Ми всі селяни і не треба нас розподіляти на кулаків, середняків і бідноту”¹⁴.

Жителі села не визнавали жорстокого класового поділу на селі, стверджуючи: “у нас немає ні бідняків, ні кулаків”. Селяни не сприймали поділ на соціально-класові категорії за міським типом¹⁵.

Селяни очікували покращення ситуації після запровадження нової економічної політики. Проте введення непу в сільському господарстві співпало із голодом 1921–1923 рр., голодом 1924 р. і відсунуло нормалізацію становища в українських селах до 1925 р. “Чорні спалені ниви, покинуті хати, що стоять без стріх, бо солома з них давно вже згодована, голодні виснажені люди, голодні коні і худоба...”¹⁶. Такою була типова картина українського села через п’ять років встановлення влади диктатури пролетаріату.

У 1924 р. посушлива весна знову охопила майже половину сучасних районів України. 31 серпня 1924 р. за підписом генерального секретаря ЦК КП(б)У Е.Квірінга до місцевих партійних організацій було розіслано закритий лист, який частково пояснює стан стагнації сільського господарства.

Зокрема, в ньому йшла мова про те, що "...потреба СРСР у хлібі визначалася у 2600 млн. пудів. Недобір у 1924 р. склав 150–170 млн. пудів. Посуха 1924 р. найбільше торкнулася Донецької, Харківської, Одеської губерній. Неблагополучними визнавалися Куп'янський, Мелітопольський округи. Кількість населення, охопленого голодом, становила 1,5 млн. осіб (серед яких 30% – господарства незаможників, 50% – середняцькі господарства). Ціни на м'ясо зрівнялися з цінами на хліб, що загрожувало катастрофічним винищенням худоби"¹⁷. Селяни, щоб не померти з голоду, за безцінь збували худобу, запасалися хлібом, відмовлялися сплачувати податки.

Незважаючи на складність ситуації в українських селах у 1924 р., влада розпочала перехід до грошового оподаткування. Податки були високими, а покарання за їх несплату надто серйозні: повітові оперативно-податкові трійки мали право конфісковувати майно та ув'язнювати неплатників. Селяни скаржилися, що "заробіток робітника не обкладається податками, а заробіток селянина – обкладається", "все для робітників, а селян надурили"¹⁸. У Судилківському районі на загальних зборах пайщики висловлювалися з цього приводу: "З нас деруть останню шкуру, більше терпіти не має змоги...". У Красилівському районі селяни зауважували, що "зараз експлуатують удвоє більше, чим у старі часи". У Старокостянтинівському районі на сході селян, де був присутній представник району, замість податку селяни знімали з себе одяг і віддавали уповноваженому¹⁹. У Ганнопільському районі на зборах із приводу здачі сільгосподатку жінки скаржилися: "пільги по сільгосподатку дають не біднякам, а ледарям", "від податку звільняють того, хто ледачий, не хоче робити, а влада потурає таким", "радянська влада навмисно хоче поробити нас босяками, а після зробити комуни. Хай нас самих продають, а ми податки платити не будемо"²⁰.

У 1925 р. селяни продовжили об'єднуватися у єдину реальну громадську організацію "Селянську спілку." Спілка висувала не лише економічні, але й політичні вимоги до нової влади. Найбільше селян дратувала "економічна нерівність між робітниками та селянами", серед головних їхніх вимог були "відміна прямих та опосередкованих податків із підприємств, котрі обслуговують селянські господарства (млини, кузні, механічні майстерні), утримання шкіл та вчителів за державні кошти, звільнення селян від поборів, безкоштовне землеоблаштування, зменшення до голодної норми заробітної платні робітникам та службовцям," також були і політичні вимоги щодо "широкої участі у міській владі безпартійних селян, скликання безпартійної загальнореспубліканської конференції селян із прямих та таємним голосуванням"²¹.

Наприкінці 1927 р. від імені Спілки селян України до харківської центральної газети “Вісті” з вигаданої адреси було відправлено листа, в якому зазначалося: “Секретаріат союзу просить помістити у “Вістях” нашу ноту протесту, щоб Компартія знала, що селянство України оголошує війну партії, бо вже немає можливості терпіти далі командування товаришів комуністів”²². Радянська влада боялася, що масове поширення селянських спілок загострить питання легітимності влади: “при виявленні ініціаторів створення Селянської спілки їх потрібно компрометувати серед селянської маси, звільняти із займаних посад, перекидати в інші райони”²³. 13 травня 1927 р. Політбюро ЦК КП(б)У запропонувало В.Балицькому “розробити” декілька гучних справ, які б мали суспільно-політичний резонанс. Від нього зажадали проект судового рішення з приводу “мужицької партії”²⁴.

У 1929–1930 рр. селяни почали масово тікати до кордонів із Польщею, Румунією, чинити відкритий збройний опір. 10–11 серпня 1929 р. “в с.Же-нишківці виявлено опір з боку частини мешканців села в справі нарізки землі колективу. Протягом трьох днів група 100–150 осіб, здебільшого жінки, озброєні палицями та ціпами, не давали землемірам провадити роботу... Панують такі розмови: “земля наша”, “в нас куркулів немає”... Відомості, що надійшли сьогодні з району, доводять про подальші перешкоди, які частина селян ставлять проведенню землевпорядних робіт”²⁵.

За оцінками ОГПУ в січні-березні 1930 р. в Україні було зафіксовано понад 3000 селянських виступів, у яких взяли участь близько ста тисяч осіб. Такий селянський супротив, на думку Л.Віюли, “це висловлювання в повний голос”, “вироблення культури супротиву”, “самооборона проти лобової атаки держави”²⁶.

Одним із найменш досліджених, проте найбільших повстань часів радянської влади було Павлоградське повстання 1930 р. на Дніпропетровщині. Після повстань на початку 1920-х років Павлоградське стало одним із перших масових виявів незадоволення політикою радянської влади, коли повсталі взяли за зброю, намагаючись змінити режим²⁷. Гаслами повстання були “Давайте завойовувати іншу свободу! Геть комуни!” Кількість повсталих сягала понад 600 осіб²⁸.

На початку 1930 р. у Шепетівському окрузі в ході колективізації, що запроваджувалася репресивними методами, теж спалахнули селянські заворушення. У доповідній записці секретаря Шепетівського окружкому партії Пилипенка ЦК КП(б)У зазначалося, що події, які мали місце в окрузі, пов’язані з масовими селянськими “волинками”, в яких найбільш активну роль відігравали жінки. Виникли вони “внаслідок прорахунків та

грубого перекручення лінії партії при проведенні колективізації, збору насіннєвого матеріалу, введення додаткового оподаткування, закриття церков без необхідної на те підготовки селянських мас”²⁹.

У сферу інтересів саме сільських жінок найбільше втрутилася радянська влада. Більшовики намагалися соціалізувати жінку на селі переважно насильницькими методами, ламаючи звичний уклад життя її родини, включаючи до системи нових соціальних зв’язків і відносин, руйнуючи традиційні моральні устої. Особливо складно сприймало сільське доросле жіноче населення політику більшовиків щодо церкви. Проведення “червоних” вводин, “похорон без попів”, заборона хрещення дітей, відвідування церкви, переслідування за святкування релігійних свят, “антидзвонів” кампанії викликали у жінок настрої супротиву.

У доповідній записці голови ДПУ УРСР В.Балицького генеральному секретарю С.Косіору про причини та хід селянських виступів у прикордонних округах України від 30 березня 1930 р. зазначалося: “... в 11 прикордонних округах з кінця лютого мали місце масові хвилювання, а то й збройні виступи селян... Масові хвилювання розпочиналися із виступів жінок в 200–300 осіб, а іноді й більше, що збиралися біля сільрад із вимогою виходів з колгоспу, видачі зерна та усупільненого майна... Після дій оперативних загонів, військових груп, біднота почала активно допомагати виявленню контрреволюційних елементів, куркулів та відновленню порядку. Так, в деяких селах Вінницького округу біднота з музикою та червоними прапорами приводила назад втікачів-куркулів... Селянські виступи спалахнули через куркульську контрреволюційну активність, та через перегини під час проведення колективізації... У с.Новополонському Шепетівського округу збір кінського волосся проходив наступним чином. Після того, як були обрізані всі гриви та конячі хвости, на пленумі сільради один із активістів вніс пропозицію: “Відрізати коси у жінок та обрізати бороди у чоловіків”... Якщо до всього цього додати “курячий перепис”, та все помножити на знущання з боку окремих представників влади, активістів, додати п’ятики місцевих керівників, то стане зрозумілим, чому населення піддалося на куркульську агітацію...”³⁰

Ситуація настільки загострилась, що Й.Сталін визнав за доцільне відступити, перекававши відповідальність за зловживання на місцевих партійних керівників. 2 березня 1930 р. у газеті “Правда” № 60 за підписом генсека було надруковано статтю “Запаморочення від успіхів,” у якій зазначалося: “Кому потрібні ці викривлення, це чиновницьке декретування колгоспного руху, ці недостойні погрози щодо селян?... Одне з величезних

достойнств політичної стратегії нашої партії полягає в тому, що вона вміє вибирати в кожний момент основну ланку руху, нині – це сільське господарство, артіль, в якій усупільнені основні засоби виробництва, і в якій не усупільнюються присадибні землі, дрібні городи, садки, житлові будівлі, певна частина молочної худоби, дрібна худоба, домашня птиця...”³¹ Сталінський соціалізм народжувався як компроміс між комунізмом бухарінської брошури 1918 р. і програми РКП(б) 1919 р. з одного боку і поступками суспільству з іншого³². На початку 1930 р. селянський опір на короткий час призупинив колективізацію, влада змушена була врахувати громадську думку селян.

Наступного 1931 р. селянам заборонили вільно пересуватися. Запродження внутрішніх паспортів для міського населення, обов’язкової прописки для нього фактично визначило статус селян на рівні нових “радянських кріпаків.” Українське населення сіл, яке складало чисельну більшість (приблизно 90%), змушене було підкорятися переважно “неукраїнському” місту. Мешканець с.Нова Ушиця М.Гоствіцький висловлювався серед односельців, що “бідняки як жили погано, так і живуть... Побачите, будуть люди дохнути з голоду”. Г.Кобилянський, житель того ж села, на селянському зібранні скаржився: “...селянину жити не можливо... Хоча б швидше почалася війна, може нова влада буде кращою...”³³.

Селяни систематично скаржилися у вищі інстанції на земельний розподіл, податки, місцеве керівництво. Сподівалися на “допомогу” Леніна, а католицьке населення – Пілсудського. Частина селян вірила у доброго Леніна: “Ленін живий, але він виїхав за кордон і скоро повернеться, щоб нам допомогти”. “Коли б був живий Ленін, він би не допустив такого тиску на селянство”. “Скоро воцаряться царі і Ленін знову буде царювати”³⁴.

Частина селян вважала, що більшовики прийшли ненадовго і їм потрібно лише трохи потерпіти: “Полякам прийдеться відступати до Бугу, більшовикам за Дніпро, а тут буде самостійна Україна, тому й більшовики збирають хліб”³⁵. “У Польщі з’явився спадкоємець Олексій і скоро з військом буде тут”; “Пілсудський проводить правильну політику, відбирає землю у поміщиків і віддає селянам, а у нас навпаки, землю у селян відібрали”; “Податок давай, страховку давай, все від нашого бідного селянина, коли вже держава нам дасть”³⁶.

Державних та місцевих керівників громадська думка ототожнювала з ворогами та чужинцями. Управлінська сфера на селі взагалі була деінтелектуалізована. У шахтарській листівці (1927 р.) робітники закликали вести “терористичну боротьбу з бюрократизмом... радянське керівництво

відпочиває на курортах та їздить за рахунок держави на автомобілях, а безробітні ходять пішки голі, босі, голодні з одного міста в інше... беруть участь у недільниках та місячниках на користь сиріт, яких менше не стає”³⁷. “Одинадцятий рік існування диктатури пролетаріату дав можливість авангардній частині нашої молоді зрозуміти ненормальність керівництва Комуністичної партії Сталіна. Молодь працює замість семи годин 11–12, ми швидше прийдемо до капіталізму, ніж до соціалізму,” – писав у 1928 р. комсомолец із Білої Церкви³⁸. Студент із Одеси називав владу “єврейським царством”³⁹. “Червоними віслюками” називали представників влади студенти Уманського агротехнікуму⁴⁰.

У райвиконкоми, прокуратуру та інші органи влади від скривджених селян надходило безліч скарг із проханнями переглянути рішення сільських рад, голів колгоспів, припинити незаконне виселення громадян, побиття селян тощо. Селяни боялися свавілля місцевої верхівки, боялися залишати оселі без нагляду, бо “влізе якийсь член комісії та щось вкраде”. Селяни досить часто називали між собою районне і вище керівництво “буржуями”.

Представники влади власноруч відкривали хати, вилучали продукти харчування. Так, член комісії Нечай “...приходить надвечір до гр. Зайцевої, в якій чоловік вїхав на роботу, і каже, що буде ночувати,... виламав вікно, погрожував забрати подушки”⁴¹. Активіст села Ф.Яцьків, зайшовши до гр. Горбатюк з метою вилучення хліба, не знайшовши нічого забрав, 2 кг сухих сливок. Після прохання їх залишити почав її бити, говорячи: “На селі закон я, і ніхто мені нічого не зробить”⁴². Громадянин А.Дзюба (21 червня 1932 р.) скаржився прокурору м.Славути: “...З-за пазухи у мене витягли 14 руб., вигнали з хати, зняли вікна, двері, вирвали підлогу, розібрали стелю... Забрали серпи, коси. За що, не знаю”⁴³.

У вищезгадану інстанцію (16 липня 1932 р.) була подана скарга від гр. І.Мирончука: “... Сільрада забрала останній фунт зерна в м’ясозаготівлю 17 листопада 1931 р., залишивши на голодну смерть чотири душі... В 1932 р. забрала корову. 23 березня приїхали і забрали одяг (хустки, кожух, панчохи...), забрали стола, одягло, воза... Я далі працювати не можу...”⁴⁴.

Працівники Чернігівського відділу ДПУ “влаштовували пиятики та самозабезпечення”⁴⁵, вони відбирали у селян спирт, сир, масло, сметану⁴⁶. Райуповноважений Комінтернівського району на Одещині П.Суслін забирав з базару селян та примусово відправляв на робити у інші колгоспи⁴⁷.

Тотальне насильство влади над селянами, розпочате підчас більшовицької революції, тривало до 1933 р. Настрої серед пересічних громадян

характеризувалися постійним занепокоєнням, тривогою, агресією. “У селах народ деградує та морально дичавіє, побутова картина життя – жахлива, дике безбожжя, пиятики, грабунки, крадіжки”⁴⁸.

Технік-садівник Єднік Іван на загальних зборах заявляв: “Я працювати не можу і не буду, тому, що я голодний. Вже три дні я не бачив ні крихти хліба, в мене попухли ноги. Нехай мені краще дадуть кулю в лоба, ніж помирати з голоду”⁴⁹.

Селяни, котрі вже не мали сил чинити відкритий опір сталінським кампаніям, своє ставлення до влади передавали через усну народну творчість. Вони склали співомовки, частівки про реалії злиденного життя, в текстах відчуваються відчай, безвихідь, туга, страх за своє майбутнє.

Нова хвиля селянського супротиву припала на голодні 1932–1933 рр. Із оперативного наказу ДПУ від 13 лютого 1933 р. дізнаємося про діяльність контрреволюційного повстанського підпілля на Україні, яке охопило 200 районів, 30 залізничних станцій, депо, прикордонні пункти. Мета повсталих – ліквідація більшовицької влади⁵⁰. Проте владі вдалося придушити усі протести українських селян. Наслідком перемоги диктатури пролетаріату став нечуваний у Європі в ХХ ст. Голодомор 1932–1933 рр.

Шукаючи порятунку, селяни почали тікати у міста. На початок 1933 р. масовими виїздами було охоплено 215 районів та виїхало 94433 особи⁵¹. Найбільше селян виїхало з Київської області. Так, із 47 районів виїхало 26344 особи. Із 19 районів Харківської області – 20129 осіб, із 42 районів Дніпропетровської області – 12421 особа. У Дніпропетровській та Вінницькій областях було ліквідовано 3255 господарств⁵². Були зареєстровані села, з яких виїхали на заробітки усі дорослі працездатні чоловіки. Так, із Градижського району Харківської області виїхали майже всі глави сімей⁵³.

Висновки. Радянське суспільство створювалося вертикально “згори” за безпосередньої ініціативи вищої революційної влади й застосування масштабного соціального інжинірингу. Соціальний організм нового суспільства формувався у постійній боротьбі із внутрішніми ворогами. Держава зробила спробу допомогти лише найбільшій прошаркам сільського населення (батракам, біднякам). “Куркулі” поряд із непманами стали одними із головних об’єктів державного терору й класами, котрі підлягали знищенню.

Насильницька колективізація, розкуркулення, масові порушення прав людини, знищення церкви, масова афективна напруга кінця 20-х – початку 30-х років формували негативну громадську думку селян про владу. Основними каналами вияву громадської думки селян 20-х – 30-х рр. були збори, наради бригад, передвиборчі конференції, листи-скарги, листівки,

заяви, діяльність громадської організації “Селянська спілка”, “волинки”, жіночі бунти, масові повстання. На думку В.Липинського “Війна і революція, перемішавши залізним макогоном українських людей, збільшила наперекір їх волі їх взаємне пізнання. Одночасно збільшилась їхня національна свідомість”⁵⁴.

Голодомор 1932–1933 рр. остаточно зламав супротив селян диктатурі пролетаріату. Владі вдалось нав’язати подвійну мораль та взяти під контроль громадську думку. Подальша маніпуляція масовою свідомістю населення здійснювалася відповідно до офіційної ідеології, за допомогою державних інститутів та засобів тотальної пропаганди.

Примітки:

1. Винославська, О. В. Психологія: навч. пос. – К. : ІНКОС, 2005 / О. В. Винославська: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ebk.net.ua/Book/psychology/vinoslavska.../zmist.htm.

2. Гавриленко, Ю. Дослідження громадської думки як компонент лобістської кампанії: навч. підручник. Фонд “Європа XXI”, Т-во Лева. – К., 2007. – С. 19 / Ю. Гавриленко: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ccc-tck.org.ua/en-default/text/anons/Anons11.html.

3. Фицпатрик, Ш. Сталинские крестьяне. Социальная история Советской России в 30-е годы: деревня. Пер. с англ. / Ш. Фицпатрик. – М. :РОССПЭН, 2001. – С. 24.

4. Історія українського селянства. Нариси в 2-х томах / [Андрощук О. В., Баран В. К., Блануца А.В. та ін.]. – К. : Наук. думка, 2007. – Т. 1. – С. 369.

5. Михайлюк, О. В. Селянство України в перші десятиліття ХХ ст.: Соціокультурні процеси: Монографія / О. В. Михайлюк. – Дніпропетровськ : Вид-во “Інновація”. – С. 157.

6. Рибак, І. В. Трагічний перелом. Колективізація і розкуркулення на Поділлі та Південно-Східній Волині / І. В. Рибак, А. Ю. Матвеев. – Кам’янець-Подільський : Абетка, 2001. – С. 12.

7. Фицпатрик, Ш. Зазначена праця. – С. 40.

8. Історія українського селянства. Нариси в 2-х томах / [Андрощук О. В., Баран В. К., Блануца А.В. та ін.]. – Т. 1. – С. 581.

9. Виола, Л. Крестьянский бунт в эпоху Сталина: Коллективизация и культура крестьянского сопротивления / Л. Виола; [пер. с англ. А. В. Бардина]. – М. : РОССПЭН, 2010. – С. 27.

10. Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ–ХХ ст. Історичні нариси / Д. В. Архіерейський, О. Г. Бажан, Т. В. Бикова та ін.; відповід. ред. В. А. Смолій. – К., 2002. – С. 363.

11. Фицпатрик, Ш. Зазначена праця. – С. 40.
12. Шевченко, В. Трагічна доля українського “куркульства” // Міжнародний Науковий Конгрес “Українська історична наука на порозі ХХІ століття”. Чернівці, 16–18 травня 2000 р. Доповіді та повідомлення / Українське історичне товариство, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2001. – Том 1. – С. 298.
13. Державний архів Служби безпеки України (далі – ДА СБУ). – Ф. 13. – Спр. 445. – Арк. 20.
14. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф. П. 31. – Оп. 1. – Спр. 45. – Арк. 127-128.
15. Виола, Л. Зазначена праця. – С. 112.
16. Голод 1921–1923 і українська преса в Канаді / Матеріали упорядкував і зредагував Р. Сербин. – Торонто ; К., 1992. – С. 236.
17. ДАХО. – Ф. П. 31. – Оп. 1. – Спр. 45. – Арк. 159; 162.
18. Фицпатрик, Ш. Зазначена праця. – С. 39.
19. ДАХО. – Ф. П. 31. – Оп. 1. – Спр. 45. – Арк. 204; 209.
20. Там само. – Спр. 97. – Арк. 28.
21. ДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 445. – Арк. 50.
22. Павлоградське повстання 1930 р.: Документи і матеріали / Упоряд. В. М. Даниленко. – К. : Укр. письменник, 2009. – С.14.
23. ДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 445. – Арк. 51.
24. Марочко, В. Справа “Контрреволюційної шкідницької організації в сільському господарстві УСРР”: механізм і наслідки терору / В. Марочко // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – К. : В-во Сфера, 1998. – 1/2 (6/7). – С. 97.
25. ДАХО. – Ф. П. 3. – Оп. 1. – Спр. 277. – Арк. 27.
26. Виола, Л. Зазначена праця. – С. 13.
27. Павлоградське повстання 1930 р. – С.14.
28. ДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 67505. – Т. 2. – Арк. 10;14;21.
29. ДАХО. – Ф. П. 458. – Оп. 1. – Спр. 324. – Арк. 2.
30. Голод та голодомор на Поділлі 1920–1940 рр. Збірник документів та матеріалів / Обласна редколегія науково-документальної серії книг “Реабілітовані історією” (голова І. Гамрецький, заступник голови В. Лациба, С. Нешик та ін. / Автори-упорядники: Р. Подкур, В. Васильєв, П. Кравченко, В. Лациба, І. Мельничук, В. Петренко. – С. 176-180.
31. Сталін, Й. Запаморочення від успіхів. До питань колгоспного руху / Й. Сталін // Повне збір. творів. – Т. 12. – К. : Вид-во політ. літ-ри, 1948. – С. 194.
32. Кульчицький, С. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення / С. Кульчицький. – К. : Наш час, 2008. – С. 125.

33. ДАХО. – Ф. П. 3. – Оп. 1. – Спр. 287. – Арк. 5-8.
34. Там само. – Ф. П. 31. – Оп. 1. – Спр. 97. – Арк. 27.
35. Вавринчук, М. П. Голодомор 1932–1933 років на Хмельниччині: причини і наслідки / М. П. Вавринчук, С. В. Маркова. – Хмельницький, 2008. – С. 31.
36. ДАХО. – Ф. П. 31. – Оп. 1. – Спр. 97. – Арк. 28.
37. ДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 370. – Арк. 34.
38. Там само. – Арк. 1.
39. Там само. – Арк. 29.
40. Там само. – Арк. 30.
41. ДАХО. – Ф. П. 323. – Оп. 1. – Спр. 63. – Арк. 34.
42. Там само. – Ф. П. 187. – Оп. 1. – Спр. 78. – Арк. 24.
43. Там само. – Ф. Р. 1061. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 1а.
44. Там само. – Спр. 83. – Арк. 60.
45. ДА СБУ. – Ф. 9. – Спр. 666. – Арк. 214.
46. Там само. – Арк. 187.
47. Там само. – Арк. 209.
48. ДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 370. – Арк. 17.
49. ДАХО. – Ф. П. 187. – Оп. 1. – Спр. 78. – Арк. 31-32.
50. ДА СБУ. – Ф. 9. – Спр. 666. – Арк. 58.
51. Там само. – Ф. 68. – Спр. 228. – Арк. 139.
52. Там само. – Арк. 140.
53. Там само. – Арк. 141.
54. Українська державницька ідея: Антол. політ. традиціоналізму / Укладання й передм.: О. Шокало, Я. Орос; Біогр. довідки: О. Шокало. – К. : МАУП, 2007. – С. 25.

Summary

In this study the author: synthesis of views on the social stratification of the Ukrainian village in the 20s – 30s; consider public opinion as an object, and the peasants as an ideological Soviet state, explores the dynamics of public opinion of the peasantry on the basis of factual analysis bases (letters peasants, complaints, slogans, economic and political actions, peasant uprisings, migration).

Keywords: social engineering, public opinion, anti-peasant uprising, "Peasant Society".

Етнокультура, конфесійне життя і побут подолян

УДК 902.03(477.43/44)

В.І.Якубовський

Про сільську округу Болохівської землі

У статті ідеться про сільськогосподарську округу історичної Болохівської землі, визначається її можливі розміри та функціональні особливості. На сьогодні найкраще окреслюється сільськогосподарська округа біля середньовічного м.Губина та залежні сільські поселення навколо укріпленого міського центру на р.Гуска (с.Городища в Шепетівському районі Хмельницької області).

Ключові слова: археологічні дослідження, Болохівська земля, городище, дитинець, замок, давньоруські поселення.

Вітчизняна історична наука пильну увагу приділяє формуванню і розвитку державної території Давньоруської держави, що відкриває нові перспективи у вираженні таких важливих питань, як освоєння теренів країни, демографічних змін, міграційних процесів тощо.

У цьому відношенні важливим є поглиблене вивчення регіонів та князівств періоду феодальної роздробленості, що еволюційно продовжував розвиток країни, і в якому виразно проявилася історико-культурна спадщина України. Тому для історичної науки важливим є встановлення взаємозв'язку із старожитностями суміжних регіонів, вивчення соціально-економічних та етнокультурних процесів, які не знайшли комплексного вирішення і аналізу на сторінках писемних джерел. Одним із таких регіонів є територія Болохівського краю у верхів'ях Південного Бугу і Случа, яка є частиною Давньоруської держави, її спадкоємницею і носієм культурних та економічних традицій. Тут будувалися фортеці, які являли собою частину стратегічного оборонного поясу на порубіжжі Київського,

Галицького і Волинського князівств, тут розвивалося міське і сільське життя.

Історія вивчення болохівського політичного утворення давня і тривала. За майже півтори столітній період дослідженнями накопичено значну інформаційну базу з окремих напрямків історії та археології Болохівської землі, одним із яких є з'ясування її сільської округи. У цьому контексті автор розділяє погляди дослідників, на думку яких вивчення сільської округи Стародавньої Русі необхідно проводити в тісному взаємозв'язку з містами, які на ранніх етапах розвитку феодалізму, були своєрідним продовженням села. Така історична ситуація була характерна для всієї Давньоруської ранньофеодальної держави і для Болохівської землі зокрема.

Серед міських осередків Болохівської землі, найбільшим вважається літописне м.Губин, один лише укріплений центр якого займає площу 4.6 га. Для його будівництва було обрано надзвичайно зручний мис правого берега р.Случ, при впадінні у неї невеличкої річечки Ладижки на правобережжі с.Губина, що в Старокостянтинівському районі Хмельницької області. Ядром топографічної структури цього стародавнього міста, як і скрізь у давньоруських містах, виступає укріплений дитинець, зосереджений у північній частині мису. До нього прилягають три укріплені посади; розташовані з півдня: Середомістя, Південно-Західний і Південно-Східний замки. Разом вони утворюють чотирьохдольну фортецю, яка мала добрий природний захист і потужну зовнішню фортифікаційну систему.

Економіка міста Губин була тісно пов'язана з економікою сільської округи та її сільськогосподарським виробництвом. З цією галуззю співпрацював навіть дитинець міста, де проживала феодальна верхівка, не кажучи вже про торгово-ремісничі посади. Так, на площі дитинця, територію якого майже повністю розкопано впродовж 1997–2006 років, зафіксовано деталі плуга (чересла – 2 одиниці), більше одного десятка серпів та уламків окуття лопат, а також кам'яні і ротаційні жорнові камені (3 екземпляри цілі, решта уламки) [1. с. 39].

Із них два зразки кам'яних жорен походять із розкопок території Південно-Західного замку у 2009 році. Ці та інші зразки, виявлені у Губині, належать верхнім увігнутих (бігунок) на нижнім опуклим (лежаки) жорнам діаметром 48 см, товщиною 8,5–10 см. Такі жорнові камені застосовували для помолу зерна на борошно [15, с. 36-37]. Причому верхній жорновий камінь, будучи масивнішим, мав більший отвір, що слугував для засипання зерна. З метою поліпшення подачі зерна, верхній отвір зазнавав вдосконалень: навколо нього додатково прорізували заглиблення, а також

припасовували до нього конусовидний бункер, через який зсипали зерно, яке далі потрапляло між жорнові камені [12, с. 421-424].

Верхнє жорно встановлювали на веретено у такий спосіб, щоб воно спиралося лише в одній точці на вертикальний штир, вмонтований в отвір нижнього жорна. Через це тертя між кам'яними дисками зводило до мінімуму: важкий верхній бігунок рухався легко і плавно над нижнім каменем. Принцип центрування верхнього жорна над нижнім за допомогою залізного штиря (веретено) використовували у різних конструкціях “ручних” млинків впродовж тривалого часу їх застосування. В дію верхній камінь жорен приводили за допомогою дерев'яної ручки, верхній кінець якої вільно рухався в отворі спеціального кріплення.

Елементи такої конструкції млинів, механіка яких діяла за допомогою фізичної праці людей, знайдено на Райковецькому городищі [2, с. 128], Буковині [13, с. 177], у Воїні [6, с. 71], Дорогобужі [10, с. 47], Володимирі [8, с. 157-158] та інших давньоруських старожитностях XII–XIII ст.

Таким чином, археологічні матеріали вказують що певна частина міських мешканців, що проживала на дитинці Губина і на площі садиби у Південно-Західному замку були власниками земельних угідь, ділянки яких знаходилися за межами міста на території сільської округи.

Топонім Село, жвиване населенням на означення центральної частини території сучасного Губина, розташованого на Лівобережжі засвідчує, що у минулі часи, як і зараз, там знаходився сільський населений пункт. Означена частина села, розтягнувшись на 4 км вздовж лівого берега р.Случі, повністю забудована, а земельні ділянки, прилеглі до житлових зон, щорічно розоряються.

Розкопки, здійснені експедицією Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2010 році показали, що окрім селища в урочищі Село знаходився і неукріплений торгово-ремісничий посад міста. Його сліди зафіксовано на площі подвір'я колишньої садиби Наталі Лавринюк. В означеному місці досліджено два горизонти культурних нашарувань. Нижній із них, якого зафіксовано на глибині 1 м від поверхні, і який перекидає собою материк, – давньоруський з рештками об'єктів XII–XIII ст. Верхній шар являє собою ґрунт темного відтінку з уламками пізньосередньовічної кераміки, яка датується 5-ма знахідками монет-солідів другої половини XVII ст. Обидва культурні шари пошкоджено перекопами II Світової війни.

У давньоруському культурному горизонті відкрито рештки нижніх частин ливарних горнів, заповнених деревним вугіллям, шлаками та улам-

ками кричного заліза, які прикипіли до стінок виробничих споруд. Загальна вага криць, яких зібрано в основі виробничих печей та навколо них, – 9 кг 845 г. Шматки кричного заліза різні: від 0,50 до 950 г і більше. Уцілілі частини горнів являють собою округлі та еліпсоподібні в плані глинобитні об'єкти розміром від 1,40x1,0 м (№ 1) до 1,50x1,30 (№ 3), споруджені в материковій основі (горни №№ 1, 3). Біля горна № 3 зафіксовано передпічну яму, заповнену попелом з фрагментами кераміки XIII ст. Стінки і дно горнів випалені на глибину 0,15–0,18 м, виявляючи собою щільну печину цегляного кольору.

За 0,95 м на північ від горнів 1 і 2 фіксується житлова будівля. Її руїни належать до зрубних приміщень із заглибленою в материк глинобитною долівкою. Котлован розміром 2,50x3,0 м опущено в материк на глибину 0,35 м, будучи орієнтованим поздовжньою частиною із півдня на північ. Вхід у житло простежено у східному борті котлована. Піч розміром 1,10x1,0 м врізана у материк поза контурами заглибленої частини. Центральна частина глинобитної долівки перерізана ямою квадратної форми часів II Світової війни, із заповнення якої походять фрагменти поіржавілого колючого дроту і гільза від німецького карабіна 1933 року виготовлення. В заповненні, яке перекривало долівку, знайшли деформований давньоруський браслет, уламки скляних браслетів і фрагменти горщиків другої половини XIII ст. Тобто, будівля, як горни, функціонували у межах не раніше другої половини XIII ст.

Разом з тим, поблизу с.Губин, на Лівобережжі Случа, зафіксовано ще три пункти неукріплених селищ, що належали до сільськогосподарської округи м.Губина. Одне з них, що в урочищі Липник дослідив О.М.Приходнюк [11, с. 342], друге, яке уміщується в урочищі Попівщина або Попова Сіножать, – відкрив автор у 2009 р. Останнє знаходиться за 1 км на схід від сільського кутка Заскала, територіально покриваючи собою двохтерасову площу мису вздовж лівого берега р.Случ. На півдні площа поселення похило спадає до річкової долини, а межу північної частини перерізає польова дорога, ущільнена кам'яною жорствою у напрямком із села до урочища Новаки. Територіально селище охоплює площу розміром 400x250 м. На вістрі вказаного мису, автором досліджено сліди давньоруського культурного шару з уламками обмазки, печини та фрагментами кераміки XII–XIII ст., що перекривав культурний шар з будівельними рештками передскіфського часу. У нижньому горизонті зафіксовано рештки язичницького комплексу, складовими якого є круглий вівтар, піч жертвового призначення і яма з кістками коня (рис. 1). Виявлені об'єкти (окрім ями) сформовано на кам'яній основі.

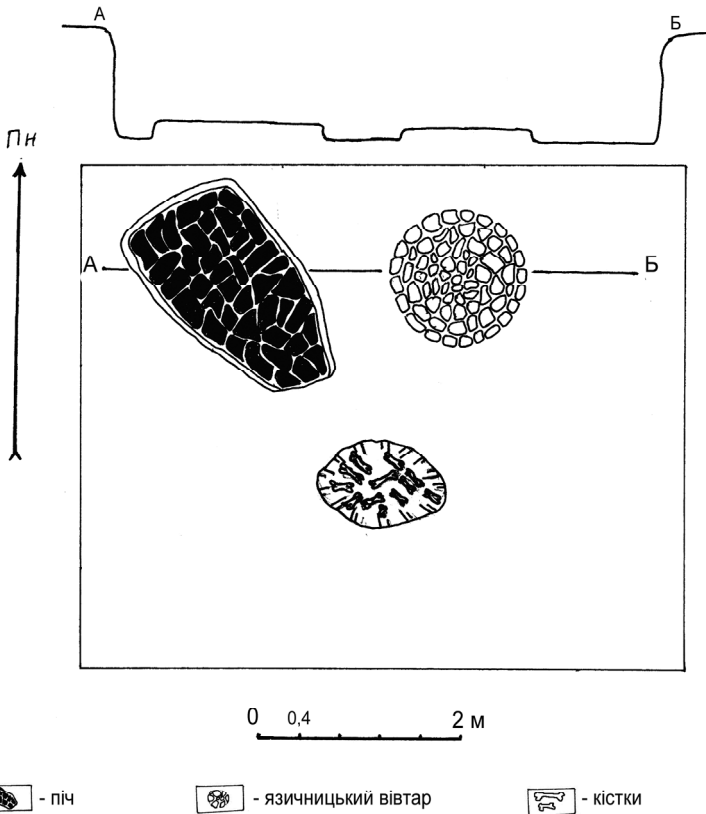

Рис. 1. План і профіль язичницького комплексу, виявленого у 2009 р. на площі неукріпленого поселення в урочищі Попова Сіножать.

Третє, велике, селище XII–XIII ст. розташоване за 6 км на захід від середньовічного м.Губина, охоплюючи собою частину історико-архітектурного заповідника “Самчики” в одноіменному селі, що на Старокостянтинівщині Хмельницької області. Його сліди зафіксовано навпроти головного палацу вказаного заповідника [4, с. 127].

До Губинської адміністративно-господарської поселенської структури належить також невелике городище-замок в урочищі Сопи Гора. Його рештки знаходяться за 6,5 км на схід від літописного Губина, охоплюючи собою площу розміром 2132 м² (без валів і ровів) на високому мисі лівого берега р.Случі між сучасними селами Губин і Старий Остропіль.

Це городище мало колись складну і потужну систему захисту. Крім головної оборонної смуги у вигляді підковоподібного валу і рову, з північної сторони фортецю прикривали ще дві лінії валів і ровів, кінці яких сплановані на схід у стрімкі схили глибокого яру. Південна частина городища нависає над урвистим берегом р.Случі.

Дослідження автора, здійснені у 1977 році, показали, що основу валу, із внутрішньої сторони, скріплювали державні зруби-кліті, зафіксовані у спаленому стані. У заповненні одного із відкритих приміщень знайдено давньоруську кераміку XII–XIII ст., уламки двох точильних брусків і ножа. Характерно також, що глинобитна долівка будівель перекривала собою культурний шар з керамікою скіфських часів.

Отримані матеріали засвідчують, що територія в урочищі Сопи Гора в урочищі Случі була освоєна людьми ще в ранньозалізну епоху. У давньоруську добу, зокрема XII–XIII ст., там спорудили замок, оборонна система якого нагадує систему захисту дитинця середньовічного м.Губин. Збіг у час життя цих двох укріплених пунктів, розташованих поблизу один від одного, та майже тотожна система їх оборони дає підстави вважати, що замок в урочищі Сопи Гора відіграв спеціальну роль в історії середньовічного Губина. Судячи з розмірів, це був залежний опорно-сторожовий замок, який, у разі воєнної небезпеки зі сходу, першим вступав у бій, не даючи ворогові завдати раптового удару по збройних силах, зосереджених у середньовічному місті. Не виключно також, що фортеця в урочищі Сопи Гора відіграла і роль замісної резиденції губинських феодалів [17, с. 92].

Сторожові функції виконувало і городище біля с.Пасічна, що в Старосинявському районі Хмельницької області. Розташоване за 12 км від Лівобережної частини літописного Губина, воно прикривало підступи до середньовічного міста з півдня.

Залишки цього городища знаходяться в центрі населеного пункту в урочищі Парк. Його укріплена частина розташована на лівому березі р.Гречанка. Подвір'я фортеці захищають дві лінії округловидних валів, кінці яких прилягають до річки. На час огляду внутрішній вал досягав висоти 1 м, обриси його зовнішнього валу збереглися погано. Площа городища 7740 м².

Розвідковими роботами, які автор здійснив у 1967 році, виявлено фрагменти давньоруської кераміки XII–XIII ст. [4, с. 129].

В Губинський адміністративно-господарський давньоруський мікро-регіон належать ще одне селище, розташоване на правобережній частині передмістя. Його рештки знаходяться за 2 км на південний схід від Губинського дитинця, простягнувшись на 1 км вздовж обох берегів ставка на

р.Ладижка, яка впадає у Случ з правого берега. Там простежено уламки печини, скляних браслетів і кераміки XII–XIII ст.

Отже, дослідження показали, що центральну частину болохівського м.Губин представляли дитинець та Окольний город, зосереджені на високому миловидному виступі корінного правого берега р.Случ. Неукріплений торгово-ремісничий посад міста знаходиться у межах лівобережної частини сучасного с.Губин в урочищі Село.

Ці, головні, укріплені і неукріплені частини середньовічного міста розташовані в оточенні потужної системи селищ і замків, які топографічно та економічно тяжіли до міста, складаючи його сільськогосподарську округу.

Другим значним населеним пунктом Болохівської землі, площа укріпленої частини якого складає 3,6 га, є укріплене поселення біля с.Городища (Шепетівський район Хмельницької області) та його сільськогосподарська округа. Руїни цього городища знаходяться на лівому березі р.Гуски (притока Цвітохи, що впадає у Горинь) за 0,6 км на південний захід від означеного села в урочищі Вали. Городище належить до пам'яток дводольного типу, складаючись із дитинця і Окольного города, що прилягає до нього із південного заходу. Площу дитинця захищає однорядний вал і рів та стрімкий берег р.Гуски. Навколо Окольного города фіксується трьохрядна система валів і ровів, підсилена із південного та південно-західного боків ще двома смугами валів. Такий формат оборонних рубежів забезпечував фортеці на р.Гуска надійний захист у минулому.

Розкопки, здійснені у 1957–1964 роках під керівництвом М.Каргера, показали, що основу головної оборонної смуги, що прикривала дитинець і посад, складала два ряди дерев'яних з'єднаних між собою зрубів. Зовнішній ряд будівель був забудований глиною і додатково зміцнений глиняним укосом з боку рову. Внутрішній ряд, прилягаючи до зовнішнього, виявив порожністі житлово-господарські зруби. Сліди внутрішнього ряду приміщень відкрито по нижніх напівспалених дерев'яних конструкціях із різноманітними матеріалами XII–XIII ст. У числі багаточисленного інвентаря зафіксовано 16 речових скарбів [8, с. 31], давньоруські печатки для скріплення князівських грамот [9, с. 129-137], мечі [7, с. 32] і срібний релікварій західноєвропейського походження [18, с. 241] та багато інших виробів. Ці матеріали засвідчили, що городище на р.Гуска функціонувало з другої половини XII – до середини XIII ст. Це поселення, як і його мешканці, загинуло внаслідок воєнних дій.

Важко погодитися з думкою, що таке велике місто, розташоване у серці Болохівського краю, залишилося поза увагою літописців. Аналіз археологіч-

них матеріалів і літописних даних приводить нас до думки, що поселення XII – першої пол. XII ст. в урочищі Вали на р.Гуска є залишками літописного Болохова – столиці історичної Болохівської землі [19, с. 339-343].

Як показали дослідження, сільська поселенська округа цього міста в історичному розвитку охоплювала береги р.Гуски та її приток між селами Городище і Пашуки Шепетівського району, що на Хмельниччині. Розвідкою 2007 року на вказаній території виявлено 17 місцезнаходжень давньоруських поселень XII–XIII ст., що дозволяє виділити їх в окрему поселенську сільську мікроструктуру, залежну від феодалів, які проживали на території дитинця на р.Гуска. Найбільшим сільським населеним пунктом у групі поселень, зосереджених за 2 км на південь від означеного села вздовж лівого берега р.Гуска. Там, на площі 450x100 м, зібрано давньоруську кераміку XII–XIII ст., обмазку і печину. Друге велике селище у групі поселень біля с.Пашуки охоплює площу розміром 600x150 м. Знаходиться за 1,5 км на північ від с.Пашуки на мисовому виступі між двома струмками, що впадають у р.Гуска з правого берега. Там, окрім давньоруської кераміки, піднято також фрагменти посуду XVII–XIX ст.

На сьогоднішній день гніздо давньоруських поселень, розташованих поблизу с.Пашуки, складають 10 селищ, а біля с.Городища – 7 давньоруських сільських селищ [5, с. 94-95]. Отже, дослідженнями встановлено, що об'єднуючи складову давньоруської сільської поселенської агломерації на р.Гуска складав укріплений феодалний центр і 17 селищ, що колись входили в його сільськогосподарську вотчину (рис. 2).

Аналогічна сільськогосподарська округа наявна і біля болохівського м.Колодяжина, руїни якого уміцвлюються біля одноіменного села в Романівському районі Житомирської області. У групі поселень сільської округи найбільшим є селище площею 12 га, яке прилягає безпосередньо до укріпленого центру болохівського міста.

Роботами Волинської експедиції Інституту археології НАН України на території селища відкрито руїни 4-х жител, що являють собою приміщення каркасно-стовбового і зрубного типів із глинобитними долівками, які опущені в ґрунт [3, с. 49-53].

Інвентар жител, зафіксованих на території згаданого поселення, склали глинобитні печі, сплановані як на кутках приміщень, так і поза межами контуру котлованів нижньої частини будинків. Черені печей – округлої форми, основа окремих складена із каменю [16, с. 65]. Такий будівельний елемент простежено у багатьох житлових комплексах на території укріплених населених пунктів болохівського регіону.

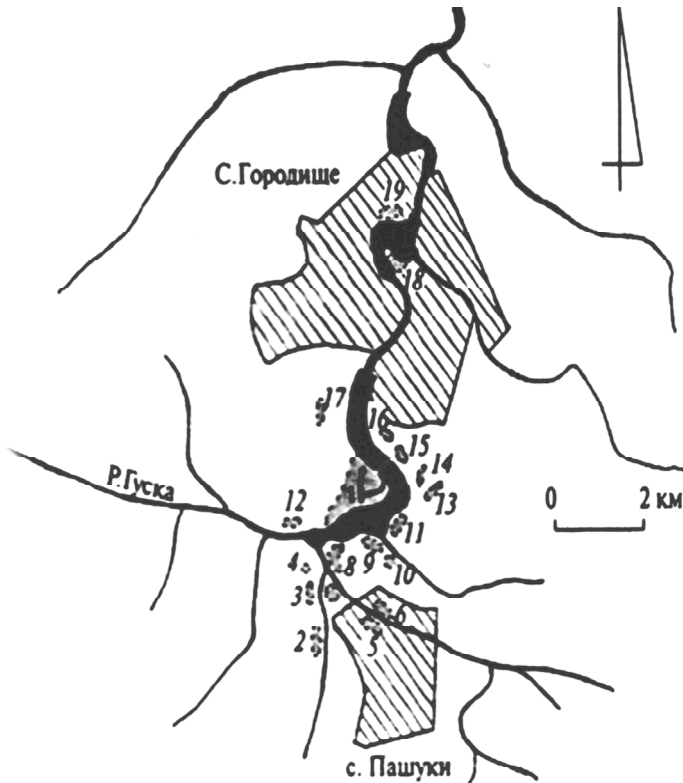

Рис. 2. Схема розташування частини селищ сільської округи стародавнього м.Болохова.

Аналогічна концентрація поселень спостерігається також у сільській окрузі навколо болохівських міст Божська, Деревича, Дядькова, Меджибожа та інших міських феодальних осередків колишнього Болохівського краю. В усіх означених містах виявлено знаряддя рільництва, що засвідчує зв'язок міщан з сільськогосподарським виробництвом. Характерно, що подібна картина археологічно спостерігається також в усіх давньоруських землях. Але найбільше їх зафіксовано у лісостеповій зоні, оскільки тут мали поширення найродючіші земельні угіддя та існувала відносно велика щільність населення.

Отже, археологічні дослідження показали, що, як і скрізь на Русі в часи XII–XIII ст., навколо болохівських міст також існувала сільськогосподар-

ська округа. Правда, визначити її територіальні межі на превеликий жаль, сьогодні поки що не можливо. Розміри сільських волостей залежали від багатьох факторів, перш за все від щільності заселення і кількості земельних угідь.

За даними досліджень, сільськогосподарська округа найкраще ілюструється матеріалами Стародавнього Губина. Його соціально топографічна структура не обмежувалася лише укріпленням центром – дитинцем і торгово-ремісничим посадом на правому березі р.Случ. Зона впливу цього міста простяглася і на лівий берег р.Случ, де його третьою складовою був пригород із городищем – феодальним замком в урочищі Сопи Гора. Кордони пригорода з південної сторони фіксуються розташуванням городища замку в с.Пасічна. Тож, сільськогосподарська округа м.Губина могла мати приблизно 12–15 км в радіусі, що складає близько 750–800 квадратних кілометрів. Сільськогосподарська округа біля інших болохівських міст охоплювала, мабуть, не меншу площу.

Джерела та література:

1. Винокур, І. С. Літописний Губин XII–XIII ст. / І. С. Винокур, О. І. Журко, В. П. Мегей, В. І. Якубовський. – Хмельницький : Вид. А.А.Мельник, 2004. – Вип. 1.: Болохівська земля: за матеріалами археол. дослідж. 1997–2003 рр.: До 800-річчя Губина. – 208 с.
2. Гончаров, В. К. Райковецьке городище / В. К. Гончаров. – К. : Изд-во АН УРСР, 1950 – 218 с.
3. Гончаров, В. Н. Древний Колодяжин / В. Н. Гончаров // Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института истории материальной культуры. – М. : Наука, 1951. – Вип. XLI. – С. 49-53.
4. Гуцал, А. Ф. Археологічна спадщина Хмельницької області / А. Ф. Гуцал, В. І. Якубовський, І. Р. Михальчишин. – Чернігів : РВК “Деснянська правда”, 2011. – 178 с.
5. Демідко, С. Ю. Давньоруський “Ізяславський” мікрорегіон / С. Ю. Демідко // Археологічні дослідження в Україні у 2006–2007 роках. – К. : Інститут археології НАН України, 2009. – С. 94-95.
6. Довженок, В. Й. Давньоруське місто Воїнь / В. Й. Довженок, В. К. Гончаров, Р. О. Юра. – К. : Наукова думка, 1966. – 148 с.
7. Кирпичников, А. Н. Мечи из раскопок древнего Изяславля / А. Н. Кирпичников // Краткие сообщения Института археологии АН СССР. – М. : Наука, 1975. – Вип. 144 : Славянские древности Восточной Европы. – С. 30-34.
8. Пескова, Г. О. Скарби стародавнього Ізяслава / Г. О. Пескова // Археологія. – К., 1988. – Вип. 61. – С. 16-35.

9. Пескова, А. А. Древнерусские печати Шепетовского городища и поиски его літописного имени. Концепции Открытия. Версии / А. А. Пескова, С. В. Белецкий. – Санкт-Петербург – Псков, 1997. – Т. 2. – С. 129-137.

10. Прищеп, Б. А. Літописний Дорогобуж в період Київської Русі. До історії Західної Волині в X–XIII ст. / Б. А. Прищеп, Ю. М. Нікольченко. – Рівне, 1996. – 248 с.

11. Приходнюк, О. М. Археологічна розвідка у верхів'ях р.Случ / О. М. Приходнюк // Археологія. – 1974. – Вип. 13. – С. 341-342.

12. Рыбаков, Б. А. Ремесло Древней Руси / Б. А. Рыбаков. – М.: Изд-во АН СССР, 1949. – 792 с.

13. Тимошук, Б. О. Давньоруська Буковина (X – перша половина XIV ст.) / Б. О. Тимошук. – К. : Наукова думка, 1982. – 206 с.

14. Терський, С. В. Княже місто Володимир / С. В. Терський. – Львів : Вид-во нац. Університету “Львівська політехніка”, 2010. – 320 с.

15. Хавлюк, П. І. До питання про виготовлення жорен у Давній Русі / П. І. Хавлюк // Археологія. – К. : Наукова думка, 1973. – Вип. 9. – С. 34-40.

16. Юра, Р. О. Древній Колодяжин / Р. О. Юра // Археологічні пам'ятки УРСР. – К. : Наукова думка, 1962. – Т. XII. – 130 с.

17. Якубовський, В. І. Скарби Болохівської землі. Вид. 2-ге, доповнене / В. І. Якубовський. – Кам'янець-Подільський : Медобори (ПП Мошак М. І.), 2003. – 159 с.

18. Якубовський, В. І. Про християнські реліквії з давньоруських городищ, межиріччя верхів'ів річок Случа і Горині / В. І. Якубовський // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки, 2010. – Вип. 3 : До 20-річчя кафедри історії України. – С. 235-241.

19. Якубовський, В. І. Середньовічний Болохів в історії України / В. І. Якубовський // II Міжнародний науковий конгрес українських істориків “Українська історична наука на сучасному етапі розвитку”. Кам'янець-Подільський 17–18 вересня 2003 р. Доповіді та повідомлення. – Кам'янець-Подільський ; Київ ; Нью-Йорк ; Острог, 2006. – Т. 2. – С. 339-343.

Summary

The article referred to the county historical Bolohivskoyi agricultural land is determined by its potential size and functional features. Today, the best defined agricultural county near the medieval city of Gubin and dependent rural settlements around the fortified city center, the goose (C. Hill in Shepetivka district, Khmelnytsky region).

Key words: archaeological research Bolohivska earth mound, Detinets, the castle, the ancient settlement.

УДК 37(477.43)“18/19”:364-54

Ю.В.Сербалюк

Благодійна та освітньо-виховна діяльність закладів Відомства установ імператриці Марії у Кам'янці-Подільському наприкінці XIX – на початку XX ст.

Проаналізовано діяльність губернського попечительства дитячих притулків у Кам'янці-Подільському наприкінці XIX – на початку XX ст. із заснування дитячого притулку, школи домоведення, училища для сліпих та організації у них навчально-виховної діяльності та опіки дітей.

Ключові слова: Подільське губернське попечительство дитячий притулків, організація соціальної опіки дітей, діти-сироти, діти з бідних сімей, дитячий притулок, школа домоведення, училище для сліпих, навчання, виховання.

Освіта і виховання підростаючого покоління, формування особистості відповідно до суспільного ідеалу завжди були пріоритетним напрямком будь-якої держави. Однак, кожна людська спільнота має у своєму складі групи дітей, які потребують соціальної підтримки і захисту, без яких вони приречені на загибель або ж на жалюгідне існування. Це – діти-сироти, напівсироти, діти з бідних родин, діти з різними фізичними вадами.

Організація освіти на Поділлі наприкінці XIX – на початку XX ст. знайшла своє відображення у дослідженнях багатьох науковців: О.М.Завальнюка, С.М.Єсюніна, Е.М.Мельника, Г.Д.Мітіна, І.В.Сесака, А.М.Трембіцького, Ю.А.Хоптяра¹. Однак, поза увагою залишилась проблема організації опіки, навчання і виховання соціально незахищених дітей – дітей-сиріт, напівсиріт, дітей з бідних родин, які з різних причин не могли отримати освіту і підготовку до життя у традиційних закладах. Також мало-дослідженою є діяльність Відомства установ імператриці Марії на території Подільської губернії з організації соціальної підтримки дітей уразливих категорій. Тому завданням нашої наукової розвідки стало вивчення особливостей діяльності Відомства установ імператриці Марії з організації роботи притулків для дітей у м.Кам'янці-Подільському наприкінці XIX – на початку XX ст.

Історичний період 1861–1917 рр. в Російській імперії характеризувався не лише реформами у різних сферах суспільного буття, бурхливим розвитком капіталістичного виробництва, але й перебудовою соціальних відносин, зростаючою соціальною напруженістю, поширенням ідей демо-

кратії, зростанням суспільної активності, створенням багатьох громадських благодійних організацій. Кінець XIX – початок XX століття на думку багатьох дослідників можна назвати “золотим віком благодійності”². Цьому сприяла і відповідна політика уряду, яка спрямовувала зростаючу суспільну активність громадян в русло підтримки нужденних, сприяння подоланню бідності, хвороб, організації освіти і виховання майбутніх громадян. Багато людей, вихованих на ідеалах християнської моралі, в основі якої людинолюбство і милосердя, під впливом розвитку освіти науки, технічного прогресу окрилені ідеєю братського єднання всіх станів, долучались до справи благодійництва.

У Росії пореформеного періоду, як зазначає Ф.Я.Ступак, оформився такий тип організації благодійності, за яким перевага надавалась самокерованим союзам³. Визначальну роль у сфері організації соціальної підтримки соціально неблагополучних верств населення, що з різних причин опинились у складних життєвих обставинах і самі не здатні їх подолати, відіграло Відомство установ імператриці Марії. Воно більше століття уособлювало собою центральне державне утворення, що здійснювало керівництво благодійністю, в першу чергу, стосовно дітей, а також жіночими та деякими спеціальним навчальними закладами.

Свою історію Відомство розпочало 1796 р., коли Марія Федорівна, дружина імператора Павла I, очолила Виховне товариство шляхетних дівчат⁴. 2 травня 1797 р. Канцелярія імператриці Марії Федорівни прийняла в управління столичні виховні будинки зі всіма супутніми закладами⁵. Після смерті імператриці у 1828 р. для управління навчальними, кредитними, богоугодними закладами, якими вона опікувалась і кількість яких вже перевищувала шість десятків⁶ було створено спеціальне ІУ відділення Власної його імператорської величності канцелярії⁷. Спочатку неофіційно, а з 1854 р. вже офіційно, це відділення почало називатись Відомством установ імператриці Марії. На той час йому належало 228 закладів та установ, які поділялись на 15 груп. Подільська губернія була представлена лише дитячим притулком графа Потоцького в м.Немирів⁸.

На кінець XIX ст. діяльність Відомства поширювалась на людей різного віку, охоплювала опіку над немовлятами і дітьми, вихованцями притулків та навчальних закладів Відомства, вдовами і пристарілими, сліпими і глухоніми, хворими і здоровими, які опинились у життєвій скруті і не можуть самостійно її подолати. Одним із важливих напрямків діяльності Відомства установ імператриці Марії – організація опіки, виховання і освіти дітей через діяльність виховних будинків, притулків, різнорів-

невих навчальних закладів. Саме завдяки їм, на думку І.Ф.Касацької, Росії вдалось підняти справу народної освіти, зробити її доступною для дітей соціально вразливих верств. Діти-сироти, діти з бідних та неповних сімей завдяки навчальним закладам, що перебували у віданні Відомства установ імператриці Марії, перебували під наглядом, опікою, могли отримати, принаймні, початкову освіту, морально-релігійне виховання, освоїти ремесла⁹.

Поштовхом утворенню перших притулків у Подільській губернії слугувало прийняте 27 грудня 1839 р. Положення про дитячі притулки¹⁰. Комітет головного попечительства дитячих притулків, розробляючи цей документ, виходив з головної мети цих закладів: полегшення бідним батькам можливості заробляти власною працею, не відволікаючись у робочий час на догляд за дітьми та надання останнім освіти, яка б не мала виводити їх з того стану, до якого вони належали, а слугувати лише підготовкою до звичайних навчальних занять. Відповідно до мети ставились конкретні завдання: по-перше, надати притулок бідним дітям, який би певною мірою замінив сім'ю; по-друге, прищеплення релігійності та моральних принципів, використовуючи для цього всі заняття і навіть ігри; по-третє, привчати до порядку та охайності; по-четверте, забезпечити відповідно віку розумовий розвиток через ознайомлення з найближчим оточуючим світом¹¹.

Перше зібрання для відкриття притулку у Кам'янці-Подільському відбулося ще на початку 60-х років. Однак, саме Подільське попечительство дитячих притулків було засновано у лише у 1869 р., а притулок відкрився 16 квітня 1882. Він був розрахований спочатку на 16 дітей¹² і передбачався, відповідно до Положення про притулки 1839 р., лише для денного перебування дітей від 3 до 10 років. Батьки або хтось із родичів чи близьких людей приводив дитину щоденно до притулку крім вихідних та святкових днів. У закладі діти могли перебувати з 1 травня по 1 вересня з 7 години ранку до 9 години вечора, а у решта місяців – з 7 години ранку до 8 години вечора і їм на час перебування у закладі надавались обід, полуденок і одяг¹³.

У 1891 р. було затверджено нове Положення про дитячі притулки. На відміну від Положення 1839 року у притулках могли перебувати діти у віці 3–12 років. У виняткових випадках, коли приміщення дозволяло, хлопчиків і дівчаток утримували окремо. Дітей можна було залишати у закладі вже до 14 років. Притулки були не лише денного, але й постійного перебування вихованців. У цьому випадку перед закладом крім звичайного морально-релігійного виховання, початкової освіти ставились завдання ще

й практичної підготовки. Це дало б можливість вихованцям, по завершенні перебуванні у закладі, влаштуватись прислугою у заможних родинах або учнями для отримання ремісничих навиків. Перевагу при влаштуванні у притулок мали сироти, напівсироти, в залежності від ступеня нужденності, який перевірявся за розпорядженням попечительства особисто одним з його членів¹⁴.

Кам'янець-Подільський притулок фінансувався за рахунок щорічних членських внесків, грошових, речових та продуктових пожертвувань від приватних осіб, орендної плати за частину будинку притулку, яку здавали у найм, допомоги від міста, відсотків від капіталу притулку, доходів від лотереї, розважальних заходів на користь притулку та інших джерел. Найсуттєвішим джерелом фінансування були, за нашими підрахунками, пожертви громадян та кошти, що надходили від лотереї-алегрії та розважальних заходів, які організовувало губернське попечительство. Тобто ті кошти, якими в основному городяни та жителі передмістя ділились з дітьми притулку. Особливо слід відзначити роки 1891, 1897, 1899, 1905. Так, у 1891 р. чистого доходу на користь притулку було 4 836 руб. 01 коп., з яких грошові пожертви громадян та їх участь у різних благодійних акціях складали 3 148 руб. 07 коп. (65,1%), у 1897 р. відповідно 8 837 руб. 38 коп. і 7 065 руб. 17 коп. (79,95%), у 1899 р. – 10 123 руб. 78 коп. і 4 895 руб. 17 коп. (48,4%), у 1905 р – 7 745 руб. 60 коп. і 3 542 руб. 08 коп. (45,7%)¹⁵. До 1895 р. не зафіксовано даних щодо фінансування з казни міста дитячого притулку, а надалі внесок міської управи був незначний, якщо не сказати символічний. Надходження від міста становили у зазначені вище роки (крім 1891р., коли взагалі від міста нічого не надійшло) по 100 руб. у рік¹⁶. Таким чином, фінансування притулків значною мірою залежало від благодійності громадян та активної роботи членів губернського попечительства із пошуку джерел фінансових надходжень.

Кам'янець-Подільський дитячий притулок розміщався у двоповерховому кам'яному будинку. Заклад займав верхній поверх будинку, що складався із 6 кімнат, великого теплого коридору. Крім спальних кімнат для хлопчиків та дівчаток була їдальня, кімната для занять з дітьми. Дві невеликі кімнати були відведені під квартиру наглядачки. Її помічниця займала одну кімнату на першому поверсі, на якому знаходилась також і кухня. Пральня і баня розміщувались у спеціально побудованому приміщенні на території притулку.

На першому поверсі притулку розташовувалось міське однокласне училище, в якому безкоштовно навчались старші вихованці. Це давало мож-

ливість не наймати спеціального вчителя для занять з дітьми, в результаті чого досягалась економія приблизно 300 руб. щороку. Територія земельної ділянки притулку становила 2079 квадратних сажнів, на якій крім будівель ще розташовувались сад і город, які доглядали вихованці¹⁷.

У 1901 р. дитячий притулок у Кам'янці-Подільському розширив свою діяльність, продовживши перебування у притулку вихованців до 16 р. завдяки початку роботи школи домоведення для дівчат¹⁸.

Кількість дітей, що були на повному утриманні у притулку не була постійною, вона коливалась в межах трьох – семи десятків. Якщо, наприклад, порівняти роки розділенні десятиліттям, то протягом 1900 року кількість вихованців змінювалась від 35 чоловік на початку до 40 на кінець року, у 1910 році кількість дітей залишалась незмінною – їх було 67, змінювалось лише співвідношення хлопчиків і дівчаток. Однак, витрати на їх утримання зростали. Якщо у 1900 році на утримання одного вихованця витрачено 57 руб. 20,8 коп. (в день становило у середньому 15,95 коп.), то у 1910 році, відповідно, було затрачено вже 103 руб. 76,95 коп. (28,43 коп. у середньому в день), що дало зростання більш як на 55%¹⁹.

Стосовно станового походження, віросповідання то ніяких обмежень в прийомі до притулку не було. Так, у 1903 році тут перебувало 10 дітей дворян, 2 – чиновників, 12 – міщан, 16 – селян, 8 – нижчих воїнських чинів. З них православних – 39, католиків – 11 дітей²⁰. Траплялось, що до притулку потрапляли і діти іноземних підданих, як це було, наприклад, у 1906–1910 роках²¹.

Діти у притулку отримували кваліфіковану медичну допомогу. В перші роки ХХ ст. (з 1900 по 1904 рр.) директором дитячого притулку був доктор медицини Е.Ф.Фаренгольц. Він надавав допомогу і консультації хворим дітям, а при необхідності хвора дитина поміщалась у міську лікарню. Для амбулаторного лікування вихованців ліки купувались на кошти попечительства в приватних аптеках²².

Старші діти протягом навчального року відвідували міське однокласне училище, яке, як уже зазначалось, знаходилося в приміщенні притулку. Діти дошкільного віку під керівництвом наглядачки та її помічниці навчались читанню та молитвам. Старші дівчатка отримували прикладні навички: ремонтували білизну, одяг, в'язали шарпетки, прибирали в кімнатах, допомагали по господарству в силу своїх можливостей. У рукоділлі вони навіть досягали певних успіхів: їх вироби були представленні в 1902 році на Кам'янецькій сільськогосподарській та кустарній виставці, де вони отримали похвальний лист²³.

Хлопчики навчалися в'язанню різних речей з ниток. Ця робота не потребувала особливого фізичного напруження дитячих сил, а діти привчалися до праці. Деякі з них самостійно в'язали з ниток ручні кошики, мисливські сумки, гамаки та інші потрібні у побуті речі. Кращі з цих витворів дитячої праці у 1902 році були направлені на Вінницьку сільськогосподарську виставку, де здобули бронзову медаль²⁴. Навчати дітей більш складному ремеслу не було змоги, оскільки діти перебували у притулку до 12 років і не могли це зробити просто фізично.

Притулок не міг прийняти всіх потребуючих опіки і догляду дітей через недостатність площ, на що наголошував директор притулку Е.Ф.Фаренгольц²⁵. Бажаючих потрапити до закладу було набагато більше, ніж він міг прийняти, про що свідчать численні відмови через відсутність місць²⁶. Однак, якщо родичі чи інші люди могли оплатити більшу частину вартості річного утримання у притулку, то таку дитину, при певних обставинах, приймали до установи²⁷.

Діти, які за віком вибували з притулку повертались до батьків, йшли служити приватним особам, працювати в майстерні, продовжували навчання за казенні кошти або кошти попечительства. Найчастіше це були ремісничі училище Іоано-Предтеченського братства²⁸, Києво-Кирилівська фельдшерська школа²⁹. Були випадки, коли вихованці притулку продовжували навчання у гімназії³⁰.

Були випадки, коли дітей брали на утримання і виховання або усиновлення приватні особи. Бажаючих взяти на усиновлення і виховання ретельно перевіряли на склад сім'ї, моральну атмосферу в ній, на матеріальне забезпечення і лише після цього вирішувалось подальша доля дитини³¹.

Частина дівчат притулку мала можливість продовжити перебування ще в одному міському закладі губернського попечительства дитячих притулків – школі домоведення А.М.Четверікової. 10 лютого 1900 року жителька Кам'янця-Подільського А.М.Четверікова звернулась до Подільського губернатора як до голови губернського попечительства дитячими притулками з проханням відкрити притулок-майстерню для бідних дівчат, переважно круглих сиріт, вихованок Кам'янець-Подільського притулку у віці від 12 років. Пропонувалось, щоб вони, пробувши в цій школі-майстерні до 16 років, навчилися вести господарство, а також освоїли рукоділля, так необхідне для жінки тієї епохи. Це дало б їм можливість підготуватись до дорослого життя, навчитись чесною працею заробляти на прожиття, а вийшовши заміж, вони могли б стати добрими господинями, гарними матірми і помічницями своїм чоловікам³². Це було дуже актуальне починання,

оскільки позбавленні власної родини дівчата-сироти не мали можливості отримати належне сімейне виховання, що передбачало первинну соціалізацію особистості, засвоєння соціальних ролей дружини, матері тощо.

На утримання такої школи А.М.Четверікова зобов'язувалась надати безкоштовно простору світлу 6-кімнатну квартиру з опаленням, освітленням, прислугою, сторожем. Засновниця мала також забезпечити повне утримання, одяг, взуття, білизну і на перших порах виділяти до 50 руб. щомісячно на різні потреби школи. А.М.Четверікова брала на себе також нагляд за вихованням дітей і за внутрішнім розпорядком у школі. Вихованки мали бути на повному утриманні закладу. Проте, якщо хтось з батьків чи родичів дівчат був більш-менш заможним – з тих передбачалось брати невелику плату³³. Цей вчинок був яскравим прикладом любові до ближнього, актом гуманізму, безкорисливої благоїдній діяльності, що не могло не викликати захоплення сучасників.

Дозвіл на відкриття школи домоведення було отримано на самому високому рівні: 12 травня 1900 р. імператор Микола II підписав відповідний указ, за яким давався не лише дозвіл на відкриття цього закладу при Кам'янець-Подільському дитячому притулку, але й запроваджувалась ще одна посада помічниці попечительки дитячого притулку для управління школою³⁴.

Школа А.М.Четверікової почала функціонувати 5 листопада 1900 р. Приймались у школу не лише вихованки притулку, яким виповнилось 12 років, але й сироти, напівсироти та діти бідних батьків з міста та околиць. Хоча вона передбачалась на 5–10 осіб, але вже на кінець першого року існування у школі перебувало 18 вихованок. Відхід від передбаченої кількісної норми був спричинений безвихідним становищем деяких малолітніх сиріт³⁵. Крім того, до школи у 1901 р. було прийнято, як виняток, одну дівчинку віком 5 років, щоб старші дівчата мали можливість привчатись до догляду і нагляду за молодшими дітьми³⁶.

Програма занять в школі передбачала навчання шиттю, вишиванню, в'язанню та іншому рукоділлю, веденню господарства (догляд за житлом, домашніми та свійськими тваринами), кулінарній майстерності і, взагалі, домоведенню. На перше місце ставилось у закладі А.М.Четверікової моральне виховання, прищеплення любові до праці з врахуванням вікових особливостей. В школі домоведення існував зразковий порядок і атмосфера доброзичливості та сердечності, яка відчувалась в усьому, що стосувалось вихованок. Якщо серед них траплялись зіпсовані, малоздібні до навчання, з нахилами до шкідливих звичок, то до них у першу чергу засто-

совувались методи впливу, засновані на гуманності, терпінні та любові³⁷.

На перших порах доводилось вихованок навчати ще й грамоті, оскільки деякі з них нею взагалі не володіли. Були і труднощі у навчанні рукоділля: виявилось, що значна кількість дівчаток не мали відповідних навиків, не вміли навіть тримати голку в руках, не говорячи вже про більш складні операції. Запрошена для керівництва заняттями вчителька ледве встигала виконувати покладені на неї обов'язки, адже до їх числа входили і слідкуванням за порядком у спальні, їдальні, за чистотою і охайністю самих вихованок, за пошиттям для них одягу і т.д. На щастя у місті не лише А.М.Четверіковій були притаманні такі риси, як філантропізм і благодійництво. Знайшлися люди, які зважаючи на потреби школи, взялись безплатно навчати вихованок. Так, мешканка Кам'яця-Подільського М.Ф.Кіркавіна навчала їх грамоті і лічбі, В.Ф.Голянська – виробництву штучних квітів, в'язанню та іншому рукоділлю, А.М.Нікольська – грамоті і шиттю, А.В.Карізіна – вишиванню, К.В.Бетакі – співу. При такій солідній допомозі школа успішно розвивалась, долаючи труднощі першого періоду становлення³⁸. Із збільшенням кількості вихованок зростала і кількість добровільних помічниць, які виявили бажання безкоштовно долучитись до справи навчання і виховання сиріт. Це міські мешканки О.М.Багінська, О.М.Стахова, О.І.Дробіна³⁹, О.Ф.Кіркавіна, О.Г.Ганцева, С.В.Вестерник, А.В.Карузіна, Я.Ч.Чуваш⁴⁰, Н.К.Дудолькевич, В.В.Журавльова, З.І.Завадовська, О.М.Старова, Л.К.Камишанська, М.А.Ільницька⁴¹. Роботи вигачало на всіх, оскільки визнано було корисним навчати дівчат не лише грамоті і закону Божому, але й знайомити дітей з деякими відомостями з історії Росії, навчати основним правилам арифметики, давати головні поняття з географії.

Діяльність школи домоведення демонструвало і віротерпимість. Так як у закладі траплялись і католики, то, щоб не силувати совість, віру таких дітей, не наносити їм душевної травми, забезпечити відповідні умови морального і релігійного виховання, для викладання католицького Закону Божого була запрошена полька Я.І.Чуваш. Вона погодилась прийняти на себе ці обов'язки безкоштовно. Православним вихованкам Закон Божий викладався переважно О.М.Багінською. В перші роки до цієї справи долучався отець Чекан – колишній настоятель церкви Олександра Невського, а пізніше не відмовляв у своїх настановах наступник отця Чекана отець Микола Курчинський⁴².

Крім безплатних наставниць школа домоводства користувалась і безкоштовною медичною допомогою лікарів міста – Е.Ф.Фаренгольца, а пізніше Я.Л.Гольдентрестера. При складних захворюваннях, які вимагали

серйозного лікування у лікарні, школа отримувала допомогу з боку старшого лікаря земської лікарні Е.К.Блаудзевича⁴³.

Якщо хтось із вихованок проявляв здібності до навчання, їм давали можливість навчатись у гімназії, що вже було на той час не абияким рівнем освіти. Так, у 1903 Кам'янець-Подільську Маріїнську гімназію відвідувало 2 вихованки школи А.М.Четверікової⁴⁴. Слід зазначити, що ці дівчата, щоб успішно поступити і навчатись у гімназії, отримували у школі домоведення репетиторство з французької та німецької мов. В цьому їм надавали допомогу А.В.Карузіна, С.В.Вестенріке, О.І.Дробіна⁴⁵.

Мало місце у школі домоведення і навчання музиці. Воно не набуло загального характеру: лише дві вихованки, які виявили музичні здібності, отримували початкові уроки музики. Їх метою було надати можливість бідним дівчатам у майбутньому заробляти на хліб педагогічною працею, де знання музики і співу є не лише корисними, але й необхідними. Це в майбутньому знайшло своє підтвердження, коли вихованка школи Марія Голянська по закінченню навчання в гімназії отримала місце вчительки у двокласній земській школі у Подільській губернії⁴⁶.

В 1902 році у зв'язку із збільшенням кількості вихованок було прийнято на роботу у школу двох платних постійних наставниць – одна з рукоділля, друга з домоведення. Їм вдалось прищепити своїм ученицям любов до праці, показати, що фізичної праці не слід цуратися, що вона в майбутньому стане основою їх існування. Крім звичайних робіт у саду, на городі, на кухні, де вихованки вчилися готувати в основному повсякденну їжу, вони навчались пранню білизни, доїнню корів, догляду за птицею, коровами, кіньми і т.д.⁴⁷

Щоб ознайомити громадськість з діяльністю школи домоведення роботи учениць були виставленні вперше восени 1902 року на Кам'янець-Подільській сільськогосподарській і кустарній виставці. Вироби дівчат отримали срібну медаль, а старшу вихованку Станіславу Бистржицьку за штучні квіти нагороджено похвальним листом Комітету виставки. Вона ж, до речі, по закінченню курсу навчання у школі, залишилась у ній на посаді вчительки праці і рукоділля, була для вихованок зразком працелюбства, відповідального і вмілого поводження з вихованками закладу⁴⁸.

Школа домоведення А.М.Четверікової не була ремісничою, однак, щоб вихованки могли отримати більше можливостей для майбутнього працевлаштування, запрошувались майстрині з машинного вишивання (Кишинів), малювання, кулінарії (Москва), пошиттю жіночих капелюшків (Санкт Петербург) тощо⁴⁹.

Загалом за 10 років свого існування через школу домоведення А.М.Четверікової пройшло 30 дівчаток-сиріт. Дівчата працювали економками, швачками, вчительками, сестрами милосердя, кравчинями, а хто вийшов заміж – стали хорошими, умілим, працелюбними дружинами⁵⁰. Вже перші випуски показали, що головна мета установи, яка полягала в тому, щоб не лише дати соціальний захист дівчаткам-сиротам, а й забезпечити їх соціалізацію, підготувати до дорослого життя, дати початкову освіту, сформувати трудові навички по веденню господарства, навчити нескладним жіночим ремеслам, по можливості допомогти своїм випускницям влаштуватись у житті, створити власні сім'ї в основному була успішно досягнута.

Опікою сліпих у Російській імперії займалось Попечительство імператриці Марії Олександрівни, яке входило у структуру Відомства установ імператриці Марії. Однак, закладів для сліпих існувало порівняно небагато. У державі наприкінці XIX ст. було лише два притулки-майстерні для навчання дорослих сліпих – імені К.КГрота у Санкт-Петербурзі та у Кам'янець-Подільському⁵¹. У Подільській губернії притулок для дорослих сліпих проіснував до 1899 року і за цей час у ньому побували сліпі з різних губерній. Так, у 1893 р. тут проживали уродженці Подільської, Київської, Харківської, Херсонської губерній. У 90-х роках XIX ст. майстром і викладачем ремесла у притулку був сліпий унтер-офіцер Піановський, випускник Санкт-Петербурзького ремісничого училища для сліпих. В Кам'янець-Подільському притулку навчали в основному лозоплетінню. Це ремесло було доступне для сліпих, мало місцеву сировину і непоганий ринок збуту, оскільки вироби з лози були в ті часи в досить широкому вжитку⁵².

Деякі вихованці притулку крім навчання ремеслу освоювали музику і музичні інструменти під керівництвом спеціально найнятого вчителя. У 1890 році було створено навіть невеликий оркестр з 6 чоловік, які цим вже мали заробітки, граючи на весіллях та вечорах місцевих жителів. Так, у 1892 році сліпі музики заробили таким чином 160 руб.⁵³

Починаючи з 1892 р. сліпі у притулку навчались ще й співу⁵⁴, деякі проходили навчання грамоті по системі Брайля, хоч кількість таких вихованців була незначною⁵⁵.

У 1899 році притулок для сліпих було реформовано в училище для сліпих дітей. Але і дорослі сліпі продовжували отримувати допомогу від місцевого попечительства дитячих притулків. Воно, враховуючи важке матеріальне становище колишніх вихованців, які змушені заробляти на життя в основному виробництвом і продажем плетених корзин, надавало їм сировину і допомагало реалізовувати готові вироби. Сліпі з найбільш

віддалених районів Подільської губернії отримували незначні грошові допомоги в розмірі від 1 до 10 руб. В деяких випадках розмір такої разової допомоги становив і більш вагому суму – 20–25 руб.⁵⁶

В училищі для сліпих дітей, яке, як уже зазначалось, діяло з 1899 року, на початку ХХ ст. перебувало на утриманні від 9 до 13 хлопчиків віком від 6 – 14 років. Їх поділяли на 2 групи – старшу і молодшу. З навчальних предметів в училищі викладались Закон Божий, російська мова, арифметика, історія, географія і природознавство⁵⁷. Однак, бували і такі випадки, як, наприклад, у 1903 році, коли 3 хлопчики не потрапили через малий вік і малі здібності до навчання в жодну з груп, але були залишені при училищі⁵⁸.

Губернське попечительство дитячих притулків дбало і про розширення закладу. Так, у 1902 р. з місцевих коштів попечительства виділено було 8 400 руб. на придбання у міста ділянки розміром 700 кв. сажнів, що прилягало до училища⁵⁹. Таким чином створювались умови для підготовки вихованців до відносно повноцінного самостійного життя, що давало їм можливість не лише самим себе прогодувати, а й бути корисним суспільству, не обтяжувати його своїм утриманням.

В сучасних умовах наше суспільство переживає схожі соціальні проблеми дитинства, що і століття тому. Діти-сироти, діти трудових мігрантів, діти з малозабезпечених сімей, діти-вулиці, дитяча бездоглядність – це все змушує політиків, науковців, педагогів шукати ефективні шляхи соціалізації дитини в сучасних умовах мінливого світу. Досвід діяльності установ Відомства імператриці Марії у сфері організації дитячих притулків вказує на можливість і необхідність використання потенціалу громади для соціальної підтримки і ефективної соціалізації дітей, які опинились у складних життєвих обставинах. Перспективою нашого подальшого дослідження є вивчення досвіду організації Відомством установ імператриці Марії повітових та сільських притулків у Подільській губернії.

Примітки:

1. Завальнюк, О. М. Освітнянські ниви Євфимія Сіцінського / Завальнюк О. М., Трембський А. М. // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць – Кам'янець-Подільський : Оіум, 2002. – Т.2. – С. 165-177; Єсюнін, С. М. Культурно-освітнє середовище міст Подільської губернії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / Єсюнін С. М. // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць – Кам'янець-Подільський : Оіум, 2008. – Т.11: Матеріали сьомого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету”. – С. 198-218; Мель-

ник, Е. М. Кам'янець-Подільська жіноча гімназія С.О. Славутинської (1901–1921 рр.) / Мельник Е. М. // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2002. – Т.2. – С. 127-138; Сесак, І. В. Освіта на Поділлі: у 2-х ч. – Ч. I. Початкові школи Поділля у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / Сесак І. В., Мітін Г. Д. – Кам'янець-Подільський, 1996. – 152 с.; Сесак, І. В. Освіта на Поділлі: у 2-х ч. – Ч. II. Середні навчальні заклади у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / Сесак І. В. – Кам'янець-Подільський, 1998. – 184 с.; Хоптяр Ю. А. Запровадження загальної початкової освіти та розширення мережі шкільних навчальних закладів м. Кам'янець-Подільського (1907–1914 рр.) / Хоптяр Ю. А. // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 1998. – Т.1. – С. 106-109.

2. Благотворительность и милосердие: Историко-документальное издание. – СПб. : Лики России, 2000. – 248 с.

3. Ступак, Ф. Я. Благодійність та суспільна опіка в Україні (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст. / Ступак Ф. Я. – К. : Інститут Історії України НАН України, 2009. – С. 86.

4. Полное собрание законов Российской империи. Собрание первое (далі – ПСЗРИ-1). – СПб., 1830. – Т. ХХІV. – № 17 543.

5. ПСЗРИ-1. – СПб., 1830. – Т. ХХІV. – № 17 952.

6. Гребцова, И. С. Становление государственного попечительства и общественной благотворительности в Одессе в конце ХVІІІ – 60-е гг. ХІХ ст. / И. С. Гребцова, В. В. Гребцов. – Одесса : Астропринт, 2006. – С. 77.

7. ПСЗРИ-2. – СПб., 1830. – Т. III. – № 2379.

8. ПСЗРИ-2. – СПб., 1855. – Т. ХХІХ. – № 28 612.

9. Касацкая, И. Ф. Исторический опыт становления попечительства о детях на примере Ведомства учреждений Императрицы Марии (1861–1917 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / И. Ф. Касацкая. – М., 2005. – 26 с.

10. ПСЗРИ-2. – СПб., 1840. – Т. ХІV. – № 13 031.

11. Там само.

12. Благотворительная Россия. История государственной общественной и частной благотворительности в России. Т. 1 Часть II – С.-Петербург : Электропечатня. Коломенская, 38-41, 1901. – 264 с. – С. 144-145.

13. ПСЗРИ-2. – СПб., 1840. – Т. ХІV. – № 13 031.

14. ПСЗРИ-3. – СПб., 1894. – Т. ХІ. – № 7930.

15. Обзор Подольской губернии за 1891 год. Приложения к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. – [Б.м.] : [Б.и.], [1891]. – IV, 155, 12, 21, [38] с.; Обзор Подольской губернии за 1897 год. Приложения к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. – [Б.м.] : [Б.и.], [1897]. – IV, 171, [93] с.; Обзор По-

дольской губернии за 1899 год. Приложения к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. – [Б.м.] : [Б.и.], [1899]. – 252, [193] с.; Отчет Подольской губернии за 1905 год. Приложения к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. – [Б.м.] : [Б.и.], 1905. – 164, [47] с.

16. Там само.

17. Отчет Подольского губернского попечительства детских приютов Ведомства учреждений императрицы Марии за 1900 г. – Каменец-Подольск : Типография Подольского Губернского правления, 1901. – С. 6.

18. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Ф. 443. – Оп. 626. – Спр. 20. – Арк. 86.

19. Отчет Подольского губернского попечительства детских приютов Ведомства учреждений императрицы Марии за 1900 г. – С. 8; Отчет Подольского губернского попечительства детских приютов Ведомства учреждений императрицы Марии за 1910 г. – Каменец-Подольск : Типография Подольского Губернского правления, 1911. – С. 4.

20. Отчет Подольского губернского попечительства детских приютов Ведомства учреждений императрицы Марии за 1903 г. – Каменец-Подольск : Типография Подольского Губернского правления, 1904. – С. 7.

21. Отчет Подольского губернского попечительства детских приютов Ведомства учреждений императрицы Марии за 1906 г. – Каменец-Подольск : Типография Подольского Губернского правления, 1907. – С. 5; Отчет Подольского губернского попечительства детских приютов Ведомства учреждений императрицы Марии за 1907 г. – Каменец-Подольск : Типография Подольского Губернского правления, 1908. – С. 4; Отчет Подольского губернского попечительства детских приютов Ведомства учреждений императрицы Марии за 1908 г. – Каменец-Подольск : Типография Подольского Губернского правления, 1909. – С. 4; Отчет Подольского губернского попечительства детских приютов Ведомства учреждений императрицы Марии за 1909 г. – Каменец-Подольск : Типография Подольского Губернского правления, 1910. – С. 4; Отчет Подольского губернского попечительства детских приютов Ведомства учреждений императрицы Марии за 1910 г. – С. 4.

22. Отчет Подольского губернского попечительства детских приютов Ведомства учреждений императрицы Марии за 1904 г. – Каменец-Подольск : Типография Подольского Губернского правления, 1905. – С. 7-8.

23. Отчет Подольского губернского попечительства детских приютов Ведомства учреждений императрицы Марии за 1902 г. – Каменец-Подольск : Типография Подольского Губернского правления, 1903. – С. 13.

24. Там само.

25. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО) – Ф. 39. – Оп. 1. – Спр. 22. – Арк. 5.

26. Там само. – Спр. 216. – Арк. 96.

27. Там само. – Спр. 16. – Арк. 5, 7.
28. Отчет Подольского губернского попечительства детских приютов Ведомства учреждений императрицы Марии за 1900 г. – С. 9.
29. ДАХО. – Ф. 39. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 22, 24, 26.
30. Отчет Подольского губернского попечительства детских приютов Ведомства учреждений императрицы Марии за 1901 г. – Каменец-Подольск : Типография Подольского Губернского правления, 1902. – С. 49.
31. ДАХО – Ф. 39. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 9, 11, 38.
32. Десятилетие “школы домоводства” при Каменец-Подольском детском приюте Ведомства учреждений императрицы Марии. – Каменец-Подольск : Типография Подольского Губернского правления, 1911. – С. 3-4.
33. ДАХО. – Ф. 39. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 110.
34. ПСЗРИ-3. – СПб., 1902. – Т. XX. - № 18600.
35. Отчет Подольского губернского попечительства детских приютов Ведомства учреждений императрицы Марии за 1900 г. – С. 15.
36. Отчет Подольского губернского попечительства детских приютов Ведомства учреждений императрицы Марии за 1901 г. – С. 17.
37. Отчет Подольского губернского попечительства детских приютов Ведомства учреждений императрицы Марии за 1902 г. – С. 15.
38. Десятилетие “школы домоводства” при Каменец-Подольском детском приюте Ведомства учреждений императрицы Марии. – С. 6.
39. Отчет Подольского губернского попечительства детских приютов Ведомства учреждений императрицы Марии за 1902 г. – С. 17.
40. Отчет Подольского губернского попечительства детских приютов Ведомства учреждений императрицы Марии за 1903 г. – С. 17.
41. Десятилетие “школы домоводства” при Каменец-Подольском детском приюте Ведомства учреждений императрицы Марии. – С. 7.
42. Там само. – С. 10-11.
43. Там само. – С. 13.
44. Отчет Подольского губернского попечительства детских приютов Ведомства учреждений императрицы Марии за 1903 г. – С. 17.
45. Десятилетие “школы домоводства” при Каменец-Подольском детском приюте Ведомства учреждений императрицы Марии. – С. 8.
46. Там само – С. 11.
47. Отчет Подольского губернского попечительства детских приютов Ведомства учреждений императрицы Марии за 1902 г. – С. 16.
48. Десятилетие “школы домоводства” при Каменец-Подольском детском приюте Ведомства учреждений императрицы Марии. – С. 9.

49. Отчет Подольского губернского попечительства детских приютов Ведомства учреждений императрицы Марии за 1902 г. – С. 17; Отчет Подольского губернского попечительства детских приютов Ведомства учреждений императрицы Марии за 1905 г. – Каменец-Подольск : Типография Подольского Губернского правления, 1906. – С. 11; Десятилетие “школы домоводства” при Каменец-Подольском детском приюте Ведомства учреждений императрицы Марии. – С. 10.

50. Десятилетие “школы домоводства” при Каменец-Подольском детском приюте Ведомства учреждений императрицы Марии. – С. 12.

51. Благотворительность в России. Попечительство Государыни Императрицы Марии Александровны // Трудовая помощь. – 1900. – № 6. – С. 93-94.

52. Обзор Подольской губернии за 1895 год. Приложения к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. – [Б.м.] : [Б.н], [1895]. – С. 135-136.

53. Обзор Подольской губернии за 1892 год (Приложение к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора). – Каменец-Подольск : Типография Губернского правления, 1893. – С. 132.

54. Обзор Подольской губернии за 1893 год. Приложения к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. – [Б.м.] : [Б.н], [1893]. – С. 124.

55. Обзор Подольской губернии за 1890 год. Приложения к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. – [Б.м.] : [Б.н], [1890]. – С. 100; Обзор Подольской губернии за 1895 год. – С. 136.

56. Обзор Подольской губернии за 1903 год. Приложения к всеподданнейшему отчету Подольского губернатора. – [Б.м.] : [Б.н], [1903]. – С.134; Отчет Подольской губернии за 1905 год. – С. 119.

57. Отчет Подольской губернии за 1905 год. – С. 119.

58. Обзор Подольской губернии за 1903 год. – С. 134.

59. Двадцатый отчет состоящего под августейшим покровительством Ея Императорского Величества Императрицы Марии Федоровны Попечительства Императрицы Марии Александровны о слепых за 1902 год. – С.-Пб., 1903. – С. 8.

Резюме

В статье проанализировано деятельность губернского попечительства детских приютов в Каменце-Подольском в конце XIX – начале XX вв. по созданию детского приюта, школы домоводства, училища для слепых и организации в них учебно-воспитательной работы и призрения детей.

Ключевые слова: Подольское губернное попечительство детских приютов, организация социальной опеки детей, дети-сироты, дети из бедных семей, детский приют, школа домоводства, училище для слепых, обучение, воспитание.

УДК 378(477.43).–057.87(1921–1929).

І.В.Рибак

Подільський селянин у повсякденному житті в доколгоспний період: хата, двір, село

В статті на основі низки джерел висвітлено повсякденне життя подільського селянства у 20-х роках ХХ століття, та вплив на нього житлово-побутових умов, соціальної сфери села.

Ключові слова: хата, двір, село, соціальна сфера культура побуту.

Проблема вивчення повсякденного життя є надто складною, а звідси малодослідженою. Її розкриття вимагає від дослідника чималих зусиль при обмеженій кількості джерел. Селянське повсякденне життя подільського селянина досить рідко попадало в поле зору владних структур, а звідси відомості про нього не знайшли повного висвітлення у офіційних тогочасних документах. Історики перевагу віддавали виробничій тематиці, а от побутові процеси знаходили лише фрагментарне ілюстративне висвітлення¹. Виходячи з цього у статті зроблено спробу комплексно розглянути житлово-побутові умови проживання, благоустрій селянського двору, вплив соціальної сфери села на повсякденне життя подільських селян.

На наш погляд, найбільше цінним та важливим джерелом про побутові умови мешканців подільських сіл є дані обстеження санітарно-житлового перепису, здійсненого у 1924 році під керівництвом відомого санітарного лікаря Олександра Марзеєва. Ним було обстежено у 49 округах 214 сіл, 86158 селянських дворів, з них об'єктом спостереження та вивчення стало 10961 селянський двір у 28 селах Вінницького, Гайсинського, Могилівського, Тульчинського, Проскурівського і Кам'янецького округів Подільської губернії, в яких мешкало 47995 осіб².

Матеріали перепису дають досить таки узагальнені уявлення про житло подільського селянина у доколгоспний період.

Важливими є дані про час забудови селянських осель. В ході обстеження було з'ясовано, що 15,1% хат збудовано до 1880 року, 10,6% – у період з 1881–1890 рр., 19,2% – у 1891–1900 рр., 25% – у 1901–1910 рр., 20,6% – 1911–1920 рр. і 9,5% за період з 1921–1924 рр.³. Як бачимо, менше половини хат було споруджено у минулому столітті і трохи більше половини у ХХ столітті. В цілому, житловий фонд подільського села був застарілим. Будівництво хати вимагало значних трудових та матеріальних затрат і селянин зважувався на спорудження нової оселі за умови якщо

вдалося накопичити деякий капітал, застатися будівельним матеріалом і заручитися трудовою підтримкою сім'ї, сусідів, родичів.

Важливими для характеристики якості селянського житла на Поділлі є дані про матеріали з яких зведено стіни та покрівлю хат. 45% обстежених хат були дерев'яними, 44,5% – глинобитними 4,6% – кам'яними, 4,5% – різноманітних змішаних матеріалів, 1,25% – цегляними і 0,25% – сплетеними з хмизу обкиданого з обох боків тонким пластом глини. В Україні ці показники склали відповідно 49,7%, 24,9%, 6,3%, 0,1%, 0,4%⁴. Найпримітивнішими були оселі побудовані з хмизу. Вони майже не захищали своїх мешканців від холоду узимку, оскільки промерзали наскрізь, а влітку надзвичайно вогкими, а звідси повітря у хаті було задушливе.

Вкриті хати на Поділлі переважно соломою – 91,3%, черепицею – 0,8%, залізною бляхою – 7,6%, дерев'яною гонтою 0,3%. В Україні ці показники склали відповідно 81,4%, 9,4%, 6,8%, 2,4%⁵. Відсутність вогнестійкої покрівлі завдавали великої шкоди селянському господарству під час пожежі. “У нашому селі, де будинки криються соломою, – писала газета “Червоний кордон”, – пожежа явище саме звичайне, нікому не доводиться так відчувати цього лиха, як нашому селянинові. Після пожежі йому – хоч з мосту та у воду, бо те, що набуто довгими роками, шезне в одну мить і довго доводиться працювати аби знову відбудувати садибу. Але пожежа так відбивається на господарстві селянина, що він не вилазить і з біди протягом декількох років”⁶.

У дописі сількора з села Лошківці Солобковецького району вказувалося беззахисність селян перед пожежею: “Нещодавно у селі трапилася пожежа, що за кілька хвилин охопила 10 господарств. Згоріло все збіжжя в stodолах і 22 будинки. Збіглося все село, та що з того, коли голіруч. Поставали селяни, як на весіллі і говорять, “а нічого бо проти вітру. Вигорить та й згасне, а на село не понесе”. Де ж справді “не понесе”, коли жінки замість того, щоб допомагати чоловікам гасити пожежу, поставали на коліна кожна коло своєї хати та й б'ють поклони до вогню”⁷.

Важливими є дані про внутрішнє облаштування селянських хат на Поділлі. Насамперед, в ході обстеження з'ясувалося що 97,7% хат мали глиняну або земляну долівку і лише у 2,3% виявлено дерев'яну підлогу. Загальноукраїнські показники склали відповідно 94,8% і 5,2%⁸. Розподіл селянських хат за кількістю кімнат засвідчив таке: 75,5% обстежених осель склалися лише з однієї кімнати, 22,7% з кімнати та відокремленої кухні, 2,3% з окремої кухні та двох кімнат. Загальноукраїнські показники мали такий вигляд: 61,7%, 32,1%, 6,2%⁹. У типових однокімнатних хатах

тисячі селянських родин подолян проводили більшу частину доби. Тут спали, готували і споживали їжу, працювали, прали. Нерідко, під одним дахом із хатою розміщувалися приміщення для худоби. Так, на Поділлі хати були з'єднані з конюшнями у 3,1%, а хліви з 6% обстежених осель. В Україні відповідно 17,8% і 9,2%¹⁰.

Двокімнатні оселі мали такий вигляд. “Звичайний тип селянської хати на Поділлі такий – писала газета “Червоний кордон, – сіни, звідки йде хід на горище, поділяють хату на 2 кімнати, причому в меншій зосереджується все хатне життя селянської сім'ї, тут пічка, яка займає половину. Між пічкою та стіною 3–4 дошки з кожухами. Під одним вікном скриня, а під другим – лавки, під якими міститься величезний вічно смердючий чебер. Друга хата через сіни – чиста половина, де вже є килими й верети. На постелі купа подушок, на яких майже ніхто не спить. В цій хаті ніколи не живуть постійно, а лише користуються нею при великій okazji. Кімнати мають надзвичайно маленькі вікна, часто наглухо забиті, як зимою, так і літом. Ціла родина живе у маленькій хаті, а сім'я складається пересічно з 5–6 осіб, до яких приєднують під весну 3–4 овечки, телятко та 2–3 квочки на гніздах під ліжком”¹¹.

Середня площа селянської оселі на Поділлі становила 17,8 м² приблизно 3,3 м² на одного члена родини. В той же час 19,8% обстежених хат мали площу до 15 м², 58% – від 16–30 м², 17% – 31–45 м² і 5,1% – більше 45 м². В Україні відповідно 18,8%, 56,8%, 18,3%, 6,3%¹².

Що стосується висоти обстежених подільських хат, то вони були такими: до 2 м – 14,2%, від 2,1 до 2,2 м – 25,1%, від 2,3 до 2,5 м – 27,9%, від 2,5–2,6 м – 24,1%, 2,7 м – 2,8%, 2,8 м – 5,8%, 2,9–3 м – 2%, понад 3 м – 0,9%¹³. Селянська хата була будувалася без підмурку і була вогкою. Сухими виявилися лише 29,5% обстежених хат, а 31,4% були вогкими у кутках, 20,4% виявилися наполовину вогкими, а 18,7% повністю вогкими. В Україні ці дані мали дещо інший вигляд: 44,9%, 27,1%, 15,7%, 12,3%¹⁴. Сучасники констатували: “Селяни живуть у малих, вогких приміщеннях. Самі помешкання не влаштовані як слід – холодно, вогко і невігдно і це не лише тому, що немає будівельних матеріалів із яких можна було б збудувати як слід помешкання, а й тому, що будуємо некультурно. Селянство, будуючи свої хати при цьому не зважає навіть на найпростіші будівельні й санітарні правила і до того ж неправильно використовує приміщення. Тут пічки, із яких фактично тепло вилітає в комин тут і те, що приміщення не вентилується, що в цьому приміщенні і живуть і білизну сушать. Тут і дітей купають і тут часто густо з родиною тримають вівці й телята”¹⁵.

Отже, обстеження селянських осель на Поділлі у середині 20-х років виявило, що сільський житловий фонд був застарілим. Найбільш представницькою виявилася група хат збудована у XIX ст. Основний будівельний матеріал для зведення стін цілком залежав від місцевих умов, його доступності. Через це у 20-ті роки найбільш поширеною була дерев'яна або глинобитна хата під солом'яною покрівлею із земляною або глиняною долівкою. Планування сільських жител було бідним та примітивним. Як правило, подільські селянські хати були однокімнатними, а звідси незадовільними у гігієнічному відношенні. Невеличкі за площею з низькими стелями, маленькими підсліпуватими віконцями, із постійною вогкістю – характерні риси подільської хати у доколгоспний період.

Заслуговує на увагу висновок С.В.Кульчицького, С.Р.Ляха, В.І.Марочка, про те, що у доколгоспний період селянством здійснювався пошук більш досконалих типів житла. Традиційна селянська оселя типу хата – сіни, перетворювалася в хату – сіни-хату¹⁶. Із збільшенням житлових кімнат зникало старе внутрішнє планування. У деяких хатах, насамперед заможного селянства, простежувалося диференціація приміщень. Сім'я намагалася відокремити спальний чи кухонний кутки, перетворюючи їх у невеличкі кімнатки¹⁷. Деяке поліпшення житлово-побутових умов селянства знайшло відображення в інших позитивних змінах сільської хати: відсутності вогкості, використанні більш якісних матеріалів при зведенні стін, покрівлі. Все ж, у доколгоспний період не вдалося переломити тенденцію залишкового принципу фінансування спорудження якісного житла. В.В.Калініченку вдалося встановити закономірність: із збільшенням посіву в господарстві значно зростала вартість господарських будівель у порівнянні із житловими. Так, у групі з посівом до 2-х десятин на дворі господарські будівлі склали 28% вартості всіх споруд у дворі, від 2,1–4 дес. – відповідно 38,1%, від 4,1 до 6 дес. – 41,1%, від 6,1 до 9 дес. – 44,5%, а від 9,1 до 15 дес. – 48,8%¹⁸. Тобто чим більше землі було у селянському господарстві, тим вагомішими були витрати на будівництво господарських будівель. Цей висновок підтверджують бюджетні обстеження селянських господарств Поділля у 1925 р. Якщо вартість житлових будівель у посівній групі до 2-х десятин, складала 88 крб., а господарських 64 крб., то з посівом від 2,1 до 4-х дес. – відповідно 120; 97 крб., від 4,1 до 6 дес. – 239; 185 крб., у 6-ти і більше 250; 276¹⁹. Щорічний приріст вартості житлових будівель у господарствах з посівом до 2-х дес. складав 9 крб., а господарських 2 крб. у рік, то у господарствах з посівом 6 дес. і більше 0; 25,5 крб. Пересічно селянська родина на Поділлі витратила у рік 11,5 крб. на житлові і 35 крб. на господарські будівлі²⁰.

Негативно на стані та якісних характеристиках житла позначилася парцеляція селянських господарств, яка мала місце у часи чорнопредільського періоду аграрної революції. Новостворені селянські сім'ї намагалися за будь-яку ціну зводити власні хати, господарські будівлі, а це у тогочасних економічних умовах було досить непростою справою. Через нестачу коштів селянин прагнув якомога здешевити будівництво житла, що не могло негативно позначитися на його якості. В огляді Подільської планової комісія. “Про стан сільського господарства у 1924 році” зазначалося “будівлями населення більш-менш забезпечене. Проте посилене утворення нових господарств, що почало спостерігатися в останні роки (у 1916 році на одне господарство припадало 5,3 душ, а в 1923 р. – 3,9 душ), викликало посилене житлове будівництво, на яке відволікаються значні кошти селян. Це будівництво відбувається за зростаючих труднощів пошуку лісоматеріалу, а також якісних вогнебезпечних будівельних матеріалів. Ось чому поки, що не доводиться говорити про поліпшення сільського будівництва”²¹.

Традиційна недосконалість подільської хати створювала важкі санітарно-гігієнічні умови проживання, пов'язані із поганим природним та штучним освітленням. Маленькі віконця вдень пропускали обмаль сонячного світла і у селянській хаті завжди була напівтемрява, а у вечірній і нічний час, за даними обстеження 1924 року, 65,9% подільських хат освітлювалося за допомогою каганця, 2,1% – газової лампи без скла і лише 13,1% мали газову лампу зі склом. В Україні ці показники були 54,3%, 15,3%, 37,3%²².

Електричне освітлення у сільській хаті було великою рідкістю, проте знайшло деяке поширення у другій половині 20-х років. Сількор з села Купин Кам'янецького округу радісно повідомляв у газету “Червоний кордон”: “Минулого року справа із електрифікацією зрушила із мертвого місця. Роздобули динамо-машину, поставили стовпи, купили дроти. Провели електрику до деяких сільських хат. Освітлення коштує недорого – 50 коп., а світло, як у день. Дехто із селян не чекає поки проведуть електрику, достає дроти і викидає каганці і говорить досить кліпати перед цим сліпаком, віддамо його в архів, а самі будемо з електрикою”²³.

Типовий подільський селянський двір включав окрім хати, комплекс господарських будівель, кожна з яких виконувала відповідну господарську функцію. У клуні або в stodолі зберігалося збіжжя, де його молотили, а після цього зберігали соломку. У коморі знаходилося зерно, різні домашні речі. Під повіткою був реманент: віз, сани, дрова. У хлівах знаходилося велика рогата худоба, у стайні – коні, в сараях – свині, у кошарі – вівці.

Для утримання курей, качок, гусей, індиків призначалися курники. Овочі, молокопродукти зберігалися в льоху. Важливим атрибутом селянської садиби була криниця. Хата і господарські будівлі були обгороджені тином або парканом складаючи селянську садибу, або як казали на Поділлі обійстя.

Опис типової селянської садиби на Поділлі знаходимо у замітці “Із сільського побуту” члена пропагандистської групи ЦК КП(б)У, який побував взимку 1926 року у Проскурівському окрузі, зокрема він відвідав господарство Івана Матвієшина у селі Іванківці Юринецького району. Його родина складалася з п’яти осіб і мала 4 десятини землі, коня, корову, свиню і півтора десятка курей. За всіма показниками це було на Поділлі пересічне середняцьке господарство. Його садиба включала крім хати, хлів, клуню, комору, льох та спільну із сусідом криницю. Хата і господарські споруди були дерев’яними, вкритими соломою²⁴. Чимало селянських дворів погано доглядалися, незадовільним був їх зовнішній та санітарний стан. Обстеження, проведене у 1928 р., виявило, що лише 42,3% селянських дворів мали зелені насадження і квіти, 5,2% огорожу із хвірткою, майже у половини не було спеціально влаштованих місць для збирання сміття і нечистот, 72% селянських дворів не мали спеціально облаштованих відхідників²⁵.

Практично у тодішніх селах було відсутнє вуличне освітлення, пішохідні тротуари з твердим покриттям інші елементи благоустрою.

Окрім хати, двору на повсякденне життя селянина значний вплив мала соціально-побутова інфраструктура села, наявність добре впорядкованих вулиць, під’їздних шляхів, закладів освіти, здоров’я, культури, торгівлі, тощо.

На повсякденне життя селянина значний вплив мали село, його чисельність, розташування, адміністративний статус тощо. Сільські населені пункти Поділля були строкатими за кількістю дворів. У Вінницькій окрузі нараховувалося 352 сільських населених пункти, які склалися лише з одного селянського двору, Кам’янецькій – 211, Могилівській – 122, Проскурівській – 297, Тульчинській – 298, всього – 1280 сіл від 2–25 дворів було відповідно – 210, 92, 137, 172, 122, всього – 733. Це була дрібна поселенська мережа, у якій практично були відсутня найпримітивніша соціально-побутова інфраструктура. Не було церкви, школи, лікнепу, крамниці, тощо. З огляду на малочисельність сільського населення тут не було жодного сенсу створювати будь-яку соціальну сферу. Середні села представляли населені пункти, які мали 26–50 дворів і більше. Таких у Вінницькому окрузі нараховувалося 31, Кам’янецькій – 92, Могилівській – 28, Проскурівській – 29, Тульчинській – 9, всього 189. Села від 51–100 дворів відповідно – 47, 61, 65, 31 24, всього – 197. Це були середні населені пунк-

ти, які вже могли мати найпростіші заклади соціально-побутової інфраструктури. Села які мали у своєму складі 101–300 дворів і більше вважалися великими таких у Вінницькому окрузі нараховувалося – 222, Кам'янецькому – 165, Могилівському – 127, Проскурівському – 213, Тульчинському – 70, всього – 797. Села, які мали 300 і більше дворів відповідно 213, 175, 137, 159, 244, всього – 928²⁶. У великих селах, як правило, була найрозвинутіша соціальна сфера.

Отже, на Поділлі у середині 20-х років нараховувалося 4815 сіл, об'єднаних у 324 сільради Вінницького, 296 – Кам'янецького, 238 – Могилівського, 273 – Проскурівського, 278 – Тульчинського округів. Всього на теренах Поділля діяло 1409 сільських рад²⁷. Лише у великих селах, яких у регіоні нараховувалося 1725 могла розвиватися соціально-побутова інфраструктура, яка зазвичай, складалася із школи, лікнепу, дільничної лікарні, або амбулаторії чи фельдшерського пункту, крамниці, сельбуду, хати-читальні, книгозбірні, базару, ярмарку.

У занедбаному стані знаходилися сільські під'їзні шляхи. Село потерпало від жахливого бездоріжжя. У дописі сількора з села Чугар зазначалося: “Дощами розмило дороги і вулиці в селі. Такі ями і баюри, що ні проїхати, а ні пройти”²⁸. У дописі сількора із села Куча Новоушицького району йшлося про таке: “Не один раз на зборах сільради ухвалювали виправити дороги та містки, але нічого не змінилося. Місток по дорозі до Іванковець ребрами світить. Під'їде до нього дядько, запустить п'ятірню в чуприну і виголосить свою постанову. Але сільрада не чує”²⁹. Ще гірше становище було із сільськими під'їзними шляхами. Хоча селяни, виконуючи дорожню повинність, самотужки здійснювали впорядкування та ремонт шляхів, їх стан залишався незадовільним. Про вкрай жахливий стан шляхів багато писала місцева преса. Зокрема, у дописі сількора із Солобковецького району йшлося про таке; “По дорозі до Солобковець на Хапанівській дорозі така багнука, що не вилізти. Купаються у ній дядьки, тріщать вози, промокає те, що лежить на возах, а раймісгосп навіть оком не кліпнув”. В іншій кореспонденції йшлося про таке “На під'їзді до села Івашківці саме біля нього є дві великі ями і як іде дощ, то з них не те, що в'їхати важко, а виїхати неможливо”³⁰. Обстеження шляхів Проскурівського округу у 1926 році виявлено, що зношеними було 53,4% доріг, а районних 60,7%. А в деяких районах, зокрема Волочиському, Ярмолинецькому придатними було лише 23% сільських під'їзних доріг, а у Войтовецькому, Деражнянському, Кузьминському, Летицькому 34%³¹. Через бездоріжжя, яке особливо посилювалося ранньою весною або восени села залишала відрізнаними від зовнішнього світу, по-

збавленими будь-яких благ людської цивілізації. “Під час весняного або осіннього бездоріжжя – писала газета “Радянське село” – рух на ґрунтових гужових шляхах практично зовсім припиняються на два-три місяці. Це викликає неймовірно важкі проблеми, чисельні труднощі у житті жителів сіл”³². Нерідко невеличка річка або яр, через відсутність мостів, облаштованих переправ ставала серйозною перешкодою і утруднювала комунікаційні можливості селян. Про це зокрема йшлося у чисельних скаргах селян у місцеві органи влади, часописи. В одній з них сількор із села Кузьмин Проскурівського округу писав: “Під лісом, недалеко від Кузьмина, особливо у ярмарковий день, кричать селяни, іржуть коні, кувікають свині, верещать поросята. То ярмаркові так через місток перебираються. Не один наб’є собі добру гулю на лобі. Та якби на цьому сталося. Вів один селянин на ярмарок коняку. Варта вона була в нього 146 крб. Вивів її на місток, а та в диру та в річку. Пропала коняка. Продав селянин тільки шкуру за 4 крб. і, плачучи пішов додому”³³. В результаті такого становища переважна більшість подільських сіл, в умовах бездоріжжя, відсутності налагодженого поштового, телефонного і телеграфного зв’язку жило патріархальним замкнутим життям.

На повсякденний уклад селянина істотно впливала наявність у селі закладів освіти, культури.

Як правило, заклади освіти на селі були представлені школами 1-го концентру, який на Поділлі нараховувалося 1705 та школами 2-го концентру – 166, всього 1871³⁴. Отже одна школа припадала 2,6 подільські села. Крім того, у сільській місцевості у 1925 році діяло 22 школи для малописьменних і 1518 лікнепів, або 1540 освітніх закладів такого типу³⁵.

Початкова школа була лише у кожному третьому селі. Відкриття школи або лікнепу було значною подією у житті доколгоспного села. Так, у кореспонденції з с.Копачівка Війтовецького району радісно повідомлялося “В нашому селі 384 неписьменних, з них 80% жінки. Спочатку про ліквідацію цього лиха не можна було й мріяти, але коли в нашому селі організували хату – читальню закипіла робота. В минулому році було зроблено випуск 48 осіб, з них 35 дівчат. А в цьому році майже всі дівчата пішли у лікнеп. Записалося 117. Неписьменні хлопці теж не відстають. Записалося 47”³⁶. В іншій із с.Ставчани Новоушицького району йшлося про таке: “На днях у нас відбувся випуск лікнепу, на іспиті було багато присутніх селян. Серед учнів, що скінчили лікнеп більшість таких, що раніше жодної букви не знали. Тепер же можуть і написати, що треба прочитати. З великим задоволенням, навіть погордою тримали себе учні на іспиті. Їх вигляд, ніби говорив – а, що бачите, і вже я письменний і я вже світ бачу”³⁷.

Переважає більшість сільських шкіл знаходилося у непристосованих приміщеннях, була погано забезпечена навчальними посібниками, письмовим приладдям. Гострою на селі залишалася проблема вчительських кадрів. “Нестача шкіл відчувається гостро – зазначалося у звіті Подільського губвиконкому 1924 р.³⁸. У звіті про діяльність Кам’янець-Подільського повітового відділу народної освіти 1925 р. констатовалося: “В сучасний момент становище сільських шкіл цілком незадовільне. Крім того, шкільні будинки зовсім не відповідають своєму призначенню”³⁹. В Проскурівському повіті під час обстеження весною 1925 р. було виявлено, що на 414 шкіл, які мали 1386 груп учнів було всього 849 класних кімнат. Одна кімната припадала на 1,6 групи або 38 дітей, хоча розрахована була на 20 місць. Партами обстежені школи були забезпечені лише на 60%. В ряді шкіл були відсутні природничо-історичні кабінети, настінні карти, глобуси, рахівниці та інше необхідне навчальне приладдя. Через відсутність палива у п’яти школах Меджибізького, Старосинявського районів навчання взимку не проводилося. Через незадовільну роботу сільських шкіл, їх недостатню мережу значна частина дітей у подільському селі була не охоплена навчанням або нерегулярно відвідувала школу⁴⁰.

З метою подолати кризові явища у сільському шкільному будівництві лише на Проскурівщині у 1927 р. було збудовано 2 – двокімнатних, 7 – однокімнатних та 3 – семикімнатні шкільні приміщення. 12 шкільних будинків були цегляні, а 10 – вальковано-глиняні⁴¹. Складною проблемою залишалася забезпечення сільських шкіл вчителями та створення для них належних умов роботи. Ось як дану ситуацію відобразив сількор із с.Яромирка Купинського району Кам’янецького округу”: В нашому селі є школа і лікнеп, але освітня робота не налагоджена. В школі є два вчителі. Один з них працює бухгалтером в кооперації і ця робота забирає у нього стільки часу, що терпить освітня справа. Другий вчитель живе, аж у третьому селі, що також негативно відображається на роботі школи. Що торкається лікнепу, то завідуючого дуже часто “запрошують” до суду за хуліганство. А для того, щоб до суду піти, наперед треба чогось накоїти – час витратити”⁴².

У сфері сільської роботи чільне місце посідало проведення вільного від роботи часу. Особливо важливою була проблема змістовного культурного дозвілля. Вирішити це мали заклади культури на селі: селянські будинки, (сельбуди), хати-читальні, бібліотеки⁴³. У великих селах, переважно райцентрах, створювалися селянські будинки та клуби. У 1925 р. нараховувалося 160 сельбудів та 77 сільських клубів⁴⁴. Така їх мізерна кількість не могла істотно впливати на дозвілля сільської молоді, позбавленої можливості

брати участь у гуртках художньої самодіяльності, перегляді кінофільмів, тощо. Найтипівішим закладом на селі була хата-читальня. Їх у селах Поділля нараховувалося 942⁴⁵. Всього подільському селі нараховувалося 1179 закладів культури або один з них припадав на чотири села. Часто ініціаторами відкриття закладів освіти та культури були сільські вчителі. Так, у дописі сількора із с.Рункошів Староушицького району повідомлялося: “До призначення т. Мамчука вчителем в нашому селі не було сельбуду, хати-читальні, а школа й лікнеп виглядали дуже сумно. При новому вчителеві до школи почало ходити до 100 душ, з яких більше половини дівчат, запрацював лікнеп. За ініціативою вчителя заснована хата-читальня”⁴⁶.

У 20-ті роки у подільське село прийшло кіно. Демонстрація кінофільмів була значною подією та великою рідкістю у повсякденному житті селян. Про це йшлося в кореспонденції з села Хоптинець Кузьминського району “В нашому селі нещодавно відбулася значна подія. – Відкрито кіно вперше у цілому районі. На відкритті були присутніми понад 150 селян. Всі присутні були вражені демонстрацією кінофільму і вельми задоволені”⁴⁷. Свої позитивні враження стосовно демонстрації кінокартин селяни висловлювали у чисельних подяках. Так, у подячному листі Бабшинської сільради Жванецького району Кам’янецької округи зазначалося “24 квітня в нас у селі демонструвалася кінокартина “Гамбург”. На сеансі, не рахуючи дітей було 512 душ. Першого травня селяни переглянули стрічку “Наказ революції”, було 623 осіб. Селяни дуже зацікавилися картиною і тепер вимагають, щоб сільрада подбала про власне кіно для села. Картини показували гарно. Написи чіткі і всі могли прочитати. За надіслані дві картини сільрада від імені всіх селян виносить велику подяку. Просимо теж не забувати про нас, бо живемо далеко від центрів і лише завдяки картинам змогли побачити, що робиться на білому світі”⁴⁸. Але й були протилежні спостереження, щодо кінофікації села. У цьому плані красномовним є допис сількора “Кіно по-жванецьки”, в якому йшлося про таке “С у Жванці театр, а в театрі раз на тиждень демонструється кіно, але часто-густо його показ доводить глядачів до сліз. Справа кінофікації села налагоджена кепсько: від шуму, гармидеру, нерозберихи, тупоту в театрі аж голова тріщить. Сильніші користуються силою своїх м’язів і займають кращі місця, передні стоять і заважають тим, хто сидить. Селяни, що прийшли з інших довколишніх сіл, як “чужі” можуть постояти притиснені до стіни і розглядати розпарені спини передніх глядачів. З демонстрацією картини теж погано. Стрічка рветься щохвилини і часто-густо її не переглядають повністю. Так, було з “Трипільською трагедією”, якої не було показано дві частини”⁴⁹.

Переважна більшість закладів культури на селі працювали незадовільно. Так, у дописі сількора із райцентру Солобківці Кам'янецького округу зазначалося “Гарний у нас райсельбудинок. Але завжди він на колодці, ні газету почитати, ні репетицію влаштувати. А коли вдається зайти до сельбуду, завідувач виганяє і каже сельбуд не для зборів. Цікаво для чого?” В іншому дописі з села Покутинці Зіньківського району йшлося про таке “Ніяк не може налагодитися робота в нашому сельбуді і дійшло вже до того, що майже кожного дня на дверях сельбуду колодка висить”. В іншому дописі з містечка Фрампіль Проскурівського округу констатовувалося “Молодь нашого містечка не має культурного дозвілля. Сельбудинок зачинений, а якщо відчинений то молодь його не відвідує. В містечку темрява та мертвий сон, а наші комсомольці поначіплювали собі значків та й крутяться по ньому та брехнями займаються”⁵⁰. Особливо незадовільною була діяльність сільських хат-читалень. Сучасники так характеризували їх стан “Якістю своєю далеко не являють того що мусіли б являти. Досить сказати, що майже половина цих закладів не мають окремих приміщень містяться в брудних помешканнях, які неможливо так прикрасити, щоб вони могли приваблювати селян, притягати їх до себе, бути осередком, де селянство з великим бажанням використовувало б свій вільний час, одержувало і духовне задоволення і розвагу і ті поради, необхідні для його господарчої роботи”⁵¹.

Серйозним недоліком закладів культури на селі було згортання їх роботи у зимовий період, у зв’язку з відсутністю палива. Це викликало чисельні скарги сільської молоді. “Мороз посилювся минулої зими в нашому сільському клубі, – писав сількор із села Пилипи-Хребтівські Новоушицького району, – і не пускав туди нікого, а якщо і пустить то довго не засидишся. Клуб не опалюється, вікна вибиті”⁵².

У багатьох дописах сількорів йшлося про занедбаний примітивний стан сільських закладів культури. “Село Богданівці Деражнянського району – велике поселення (понад 200 дворів). Є сільрада, сільські організації, та не видно, щоб вони щось зробили у справі культурної перебудови села. Сельбуд міститься в одній маленькій кімнатці з одним лише віконцем. У кімнаті жодної лавки, де можна було б присісти. При сельбуді є театр, зовсім не облаштований. Лав для глядачів нема, сцена схожа на зруйновану корчму, стеля – на вагітну жінку. На селі є багато молоді, але дівчата до сельбуду не ходять. Хлопці пиячать і хуліганять”⁵³. “Наша хата – читальня, – писав сількор із села Шутнівці Жванецького району, – справжній смітник. Бруду по коліна, плакати обірвані, книжки порозки-

дані. Молодь і дорослі читальні не відвідують. Сходяться самі підлітки – бешкетують”⁵⁴. Через це подільська молодь мала обмежені можливості проведення змістовного культурного дозвілля. Сількор, а згодом майбутній український письменник Михайло Стельмах у замітці “Болячки нашого побуту” так описав проблему дозвілля на прикладі свого села Дяківці Вінницького округу. “Найбільше вільного часу має наша сільська молодь взимку, тому то й не дивно, що взимку, шукаючи якоїсь забави, вона починає більше хуліганити й бешкетувати, більше пити горілки й взагалі робити те, чого ніколи б вона не робила аби мала якесь цікаве й корисне діло, або розвагу. Зимом вона знічев’я починає грати в карти, вигадувати різні анекдоти, брутальні жарти, негарні забавки. Однією з найпоширеніших і найулюбленіших забавок серед молоді є забавки “битися об заклад”. От збереться кілька хлопців у якогось самогонщика або на вечорницях і за жартами давай вихвалитися, що можуть зробити. Найбільше закладаються на самогонку, а потім той, хто виграє разом з іншими парубками п’є горілку”⁵⁵.

Великою рідкістю на селі була бібліотека. У 1925 році у Вінницькому окрузі діяло 45 бібліотек, з них 6 – в окружному місті Вінниці, Гайсинському відповідно 20; 1, Кам’янецькому – 19; 2, Могилівському – 17; 2, Проскурівському – 21; 1. Тульчинському – 21; 1. В цілому, в губернії нараховувалося 143 бібліотеки в тому числі 13 в окружних містах⁵⁶. Фактично бібліотеки діяли лише 93 районних центрах та в окремих великих містечках і були зовсім відсутні у селах. Ще більшою рідкістю була книга в селян. Член пропагандистської групи ЦК КП(б), який побував взимку 1926 р. у селі Іванківці Юринецького району Проскурівського округу зазначав, що на все село лише у сільського комуніста Івана Матвієшина була невеличка книгозбірня, яка нараховувала 10 книг⁵⁷.

Отже, у доколгоспний період у повсякденному житті подільського селянина значну роль починають відігравати заклади освіти та культури. На селі частіше почали відкривати школи, лікнепи, сельбуди, хати-читальні, бібліотеки. Все ж, через нерозвинутість їх мережі та низьку якість роботи сільська дівтора мала обмежені можливості здобути освіти, а молодь змістовно та культурно проводити дозвілля.

Чільне місце у повсякденному житті подільського селянина відігравали заклади охорони здоров’я. Хвороби, висока смертність, особливо дитяча були супутниками селянського повсякдення. Медична допомога селянам здійснювалася через сільську мережу медичних закладів, яка складалася з районної поліклініки спрощеного типу та лікарні з диференційованими

(профільними) ліжками, протитуберкульозного та венерологічного диспансеру, жіночої консультації, санепідемстанції. Безпосередньо у селах створювалися дільничні лікарні, амбулаторії, фельдшерські та акушерські пункти, які підпорядковувалися районному центру охорони здоров'я. За тодішніми нормативами одна лікарня мала обслуговувати не більше 20 тисяч сільського населення, а одне-ліжко-місце у лікарні мало припадати на тисячу мешканців сіл⁵⁸.

Проте досягти значних результатів у насиченості сіл Поділля закладами охорони здоров'я в доколгоспний період не вдалося. Наприклад, у Тульчинському окрузі у 1927 р. одна лікарня обслуговувала 35,7 тис. сільського населення⁵⁹ у Вінницькому окрузі у 1926 р. 27785 жителів сіл, а одне ліжко-місце у закладах охорони здоров'я припадало на 2344 селян⁶⁰. Середній радіус сільської дільничної лікарні складав 11,8 версти, а амбулаторії – 9,2 версти⁶¹.

Важкою була праця лікаря, фельдшера, акушерки на селі, яку можна прирівняти до справжнього подвижництва. Безкультур'є, бездоріжжя, незадовільні житлово-побутові умови, величезні розміри сільських лікарняних дільниць, перенапряга надзвичайно ускладнювали роботу лікаря на селі. Зокрема, про важкі умови роботи сільських медичних працівників йшлося у дописі сількора у газету “В містечку Купелі Війтовецького району на Проскурівщині є амбулаторія, персонал якої надмірно переобтяжений роботою. Щодня амбулаторію відвідує пересічно 100 хворих. Штат амбулаторії куций: лікар, помлікаря, акушерка. Отже, про нормальну роботу не може бути мови. Крім роботи в самій амбулаторії на цей персонал лягають виїзди в села, а такі виїзди трапляються кожного дня. Крім огляду хворого треба написати рецепт, заготовити та видати хворому ліки й розказати як їх вживати, що займає багато часу. Коли видавати ліки за рецептом, то треба проводити звітність по видаткам. Через це багато хворих інколи тижнями чекають на медичну допомогу”⁶². Одночасно мало місце нехлюйське ставлення лікарів до сільських пацієнтів. Про це йшлося у чисельних дописах сількора у місцеві часописи. У дописі сількора із Черче Смотрицького району так іронічно описано роботу сільського лікаря Захарченка “Прийде селянин в амбулаторію. Товаришу Захарченко допоможіть. Болить ось тут. Ні чорта не болить вигукує лікар. Прийде другий селянин. Жінка вмирає, діти малі. Допоможіть. Ні чорта не помре. А як вмре то що? Лікує чортами”⁶³. Через неналагодженість кваліфікованої медичної допомоги у селах процвітало знахарство. Сількор з села Шпиченці Деражнянського району писав про це явище “є в нашому селі “відомий лікар” –

бабка Текля Довбиш. Вона і акушерка і зубоврач і фельдшер, що хочете. Зі всіх сіл з'їзджаються люди до цієї знахарки – іноді коло її “лікарні” буває більше підвід, ніж біля районної. А бабка “лікує”, калічить, виуджуючи у селян трудові копійки⁶⁴. За матеріалами анкетного опитування, здійсненого у 1924 році більше 50% анкетованих, займалися самолікуванням народними засобами, 70% – селян зверталися за допомогою до сільських знахарів.

Надання медичної допомоги при пологах було чи найбільш складною проблемою в організації охорони здоров'я на селі. У 20-ті роки вважалося, що “жінка мусить в стражданнях народжувати дітей вдома”. Селянки до медичних працівників зверталися у найбільш важких випадках, коли було вичерпано всі народні засоби. Це підтвердили соціологічні обстеження, здійснені органами охорони здоров'я у 1926 році. І з 500 опитаних сільських жінок-породіль лише 4 зверталися за медичною допомогою до акушерок, решта народжували дітей вдома, вдаючись до послуг бабок-повитух. Причину такого ставлення до пологодопомоги 72 жінки пояснили тим, що лікарня є дуже віддаленою від їхнього села, 78 – відсутністю транспорту для своєчасної доставки породіль у лікарню, 346 – вважали, що присутність акушерки при пологах є зайвою через те, що у селі прийнято народжувати дітей вдома, звертаючись за допомогою при пологах лише до місцевих бабок-повитух⁶⁵. Лікарі, які практикували у подільських селах також відмічали, що “випадки акушерської допомоги селянам майже завжди відбуваються через бабку-повитуху, яка приймає пологи без дотримання необхідних заходів гігієни. Цими ж бабками робляться аборти і даються поради щодо попередження вагітності. Аборти робляться якимось колючим предметом: спицею або веретеном, а також прийманням всередину власноруч виготовлених настоек”⁶⁶. Відсутність кваліфікованої медичної допомоги при пологах надзвичайно ускладнювало становище сільської жінки, часто призводило до трагічних наслідків. Це видно зі скарги селян Стрижівки Вінницького округу, яка надійшла до редакції газети “Радянське село”. “У нас немає в селі лікарні, акушерки, а хворих багато і доводиться їх возити в лікарню за вісім верст, а відвезли то не приймають тому, що не нашого району. Недавно був випадок: жінка-селянка народжувала дитину. Замість акушерки покликали бабку-повитуху. Та взялася брудними руками і заразила нещасну жінку. Через три дні після пологів повіз чоловік жінку у лікарню, але було пізно. Вона того ж дня померла”⁶⁷. Таким чином, медична допомога селянам мала багато хиб, була недосконалою. Отже, у доколгоспний період з'являється на селі мережа медичних

закладів, зокрема районні та сільські лікарні, амбулаторії, фельдшерські та акушерські пункти, але їх кількісна та якісна характеристика залишалася недостатньою та неефективною. В організації медичної допомоги в подільському селі, у доколгоспний період, було чимало невіршених проблем, які негативно впливали на повсякденне життя селян.

Значну роль у повсякденному житті подільського селянина відігравала торгівля, зокрема, ярмарки і базари. Саме тут селяни традиційно збували вирощену сільськогосподарську продукцію, купували необхідні у повсякденному житті речі. Базари проводилися у 103 містечках краю. Зазвичай неділя була базарним днем. За результатами усного опитування, старожилів, проведеного Вільямом Ноллом, на початку 90-х років ХХ ст., найбільш поширеними видами товарів, які продавалися на ярмарках і базарах було зерно, овочі, фрукти, сало, яйця, молокопродукти, птиця, худоба⁶⁸. В обстеженні ярмарок Вінницького округу у 1926 році зазначалося: “По всіх ярмарках звичайними речами продажу є різна худоба, домашня птиця, яйця, жито, пшениця, овес та інші зернові продукти, різне борошно, молочні продукти, різноманітні кустарні вироби, продукти першої необхідності, мануфактура”⁶⁹. Мережа базарів та особливо ярмарків на Поділлі складалася стихійно і тому була нерівномірно розміщена. Так, ярмарки у Вінницькому окрузі проводилися у 43 населених пунктах і їх тривалість у рік складала 1703 ярмаркових днів. На Вінниччині, ярмарки спеціалізувалися на продажу певних товарів. наприклад, Дашівський – гончарних виробів, дощок, Мізяківський – саней, коліс, діжок. Райгородецький – смушків, Новокостянтинівський – кожухів, чобіт, Хмільницький – возів, борін, санів, Лінецький – тютюну⁷⁰. В той же час у Тульчинському окрузі відбувалося всього два ярмарки тривалістю 26 днів⁷¹. У тих сільських місцевостях де була розвинута мережа базарів та ярмарків спостерігалось підвищення товарності селянського господарства, його дохідності, що позитивно впливало на повсякденне життя мешканців сіл і навпаки відсутність базарів та ярмарок, їх значна віддаленість від села вкрай негативно позначалося на житті селянина. Для того щоб збути сільгосп-продукцію або придбати необхідні товари доводилося селянину в умовах бездоріжжя або відсутності тягла долати десятки кілометрів.

Придбати у селі необхідні товари теж було дуже непросто з огляду на те, що державні, кооперативні і приватні стаціонарні торговельні заклади розташовувалися, як правило, в окружних та районних центрах. Так, під час обстеження торгівлі у Проскурівському окрузі у 1926 році з’ясувалося, що з 2470 магазинів, крамниць Проскурівщини 741 розташовано в окруж-

ному центрі, 1309 у містечках, райцентрах і лише 420 безпосередньо у селах. Через це 57% обігу торгівлі припадало на Проскурів, 32,3% на інші міста та селища міського типу і лише 10,4% безпосередньо на село⁷². Сільські заклади торгівлі, як правило, були представлені невеликими крамницями, які мали в продажу найнеобхідніші товари: сіль, сірники, гас, обмежений асортимент промислових виробів, тобто найнеобхідніші речі повсякденного вжитку. Але їх придбання селянами надзвичайно ускладнювалося нерозвинутістю торгівельної мережі. Наприклад, на 10 тисяч сільського населення Проскурівського округу у 1925–1926 рр. припадало 17 крамниць, з них 8 кооперативних і 9 приватних. Крім того, у 20,2% селах округу взагалі були відсутні стаціонарні торгівельні заклади, а в окремих районах цей показник був ще вищим, зокрема у Летичівському районі 35,6%, Старосинявському – 39,9%, Юринькому – 51,7%, Михомпільському – 57,1 % сіл не мали жодних стаціонарних закладів торгівлі⁷³. Відсутність або недостатня мережа торгівельної інфраструктури зумовлювала значні труднощі і проблеми у повсякденному житті селянина.

До того ж, якість торгівельного обслуговування сільського населення була надто низькою. Постійний дефіцит багатьох промислових та продовольчих товарів у сільських крамницях, систематичні перебої в торгівлі товарами першої необхідності, низька культура обслуговування найбільш характерні риси діяльності сільських закладів торгівлі. У замітці сількора з села Сокіл Жванецького району досить іронічно оцінювалася робота сільських кооперативів споживачів, які повинні були задовольнити попит селян “Для чого існують наші кооперативи? Ніхто не знає, а як треба що купити, то навіть голова кооперативу до приватного крамаря посилає. І не дивно, бо в двох кооперативних крамницях краму як кіт наплакав, а правлінню байдуже”⁷⁴. В іншій кореспонденції з села Остапківці Кузьминського району зазначалося “сільська крамниця вічно на колодці. Селяни попід вікна ходять, очікують прикажчика. Доводиться за потрібним крамом чи товаром масового вжитку до міста йти”⁷⁵. “Погано працює кооперація, – зазначалося у записі сількора з села Баговиця Китайгородського району – не навчилася ще й досі прислухатися до вимог споживачів. Йдуть, наприклад, святки, попит на крам в селах величезний. Вимагають всього і на всі вимоги в кооперації одна відповідь “нема” завтра завеземо”⁷⁶. В іншій кореспонденції із села Колибай Проскурівського округу з гіркотою зазначалося: “селянство розуміє користь від кооперації та на жаль, наша кооперація, а власне прикажчик не дбає про споживачів. Прийде селянин до крамниці: а прикажчика немає, хоч не хоч, а йде до при-

ватника у місто”⁷⁷. Селяни із села Рахнівка, Маківського району скаржилися у редакцію газети “Червоний кордон”: “Ото наша кооперація якась така, навезе краму, що ти до нього прицінююся на всі боки, а не вгризеш. А оце пішла назустріч кооперація покупцям, закупила дешеві оселедці та всі гнилі. Натє мовляв споживайте. Тепер вже зовсім м’яко. Не треба купати, бо в руках самі розлазяться”⁷⁸.

Отже, робота сільських закладів торгівлі залишалася незадовільною і цим самим створювала значні побутові труднощі та проблеми у повсякденному житті селян.

В цілому, соціально-побутові умови життя подільських селян залишалися незадовільними та важкими, через відсутність школи, лікарні, крамниці, клубу. В багатьох населених пунктах соціально-побутова сфера залишалася занедбаною і відсталою. У дописі сількора із Новосілка Кузьминського району Проскурівського округу “Загублене село” з гіркотою йшлося про таке: “Загубилося наше село серед крутих подільських ярів, чисто загубилося. Загублене, забуте, воно застигло в самогоні й хуліганстві. Про культурну роботу на селі ніхто не згадує. Хати-читальні, бібліотеки, школи, клубу, ясел, лікарні, крамниці немає. Зате старий побут: пияцтво, хуліганство процвітають. Самогон варить все село. А звідси і сумні наслідки”⁷⁹.

Характеризуючи повсякденне життя подільського селянина у доколгоспний період варто констатувати, що у цей час відбувалися позитивні зміни пов’язані з еволюцією селянського житла. В результаті відбулося деяке поліпшення житлових умов мешканців сіл. Проте у цей період не вдалося досягти радикальних змін у сільській оселі, зокрема переломити традиційну тенденцію залишкового принципу фінансування будівництва та впорядкування житла. Селянська хата залишалася некомфортною, погано облаштованою, а умови проживання у традиційній однокімнатній оселі з земляною або глиняною долівкою, підсліпуватими віконцями, з примітивним штучним освітленням важкими. Істотного поліпшення не зазнав селянський двір. Більшість з них залишалися невпорядкованими, недостатньо декоративно прикрашеними. Незадовільними були санітарно-гігієнічні умови селянського двору. Все ж, у 20-ті роки громадськістю розроблялися різноманітні підходи щодо впорядкування селянського двору, благоустрою села. У доколгоспний період на повсякденне життя селянина позитивно впливала поява шкіл, лікнепів, клубів, сельбудів, хат-читалень, лікарень, амбулаторій, фельдшерських пунктів, крамниць та інших закладів соціально-побутової інфраструктури. Проте невирішені проблеми і труднощі соціальної сфери тодішнього села були використані

комуністичною владою як агітаційний матеріал за як найшвидше створення колгоспно-радгоспної системи ведення сільського господарства. Спекулюючи на фактах нерозвиненості соціально-побутової сфери доколгоспного села, вживлювалася у голови селян думка, що лише колгоспний лад покінчить з відсталістю села, патріархальними формами побуту. “Колгоспне життя, – писала газета Вісті”, – це не тільки жирний борщ, довільний кусень хліба. Це також культурний соціалістичний побут – добротний одяг, взуття, радіо, ясла, охайна хата, гігієна, чудовий клуб, лазня”⁸⁰.

Примітки:

1. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу. Колективна монографія в 2-х частинах. – Частина I. – К. : Інститут історії України НАНУ, 2010. – 378 с.; Зінченко, А. Нариси історії подільського селянства 1917–1930 рр. / Арсен Зінченко. – Вінниця : ДП Державна картографічна фабрика, 2008. – 343 с.; Рибак, І. Побут подільського села у 20–60-ті роки ХХ ст. / І. Рибак // Хмельниччина: роки становлення та поступу (1937–1997). Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції. Хмельницький : “Доля”, 1997. – С. 286-299.

2. Марзеев, А. Н. Жилище и санитарный быт сельского населения Украины / А. Н. Марзеев. – Харьков : Соцмедиздат, 1927. – С. 65.

3. Там само. – С. 67.

4. Там само. – С. 68.

5. Там само. – С. 69.

6. Червоний півень буяє // Червоний кордон. – 1926. – 5 вересня.

7. Чому ми горимо? // Червоний кордон. – 1926. – 14 січня.

8. Марзеев, А. Н. Зазначена праця. – С. 70.

9. Там само. – С. 71.

10. Там само. – С. 73.

11. Пустимо сонце до наших хат // Червоний кордон. – 1927. – 13 квітня.

12. Марзеев, А. Н. Зазначена праця. – С. 76.

13. Там само. – С. 78.

14. Там само. – С. 79.

15. Полоцький, О. Культурне будівництво на селі / О. Полоцький. – Харків: 1930. – С. 5.

16. Кульчицкий, С. В. Становление основ социалистического уклада жизни крестьянства / С. В. Кульчицкий, С. Р. Лях, В. И. Марочко. – К. : Наукова думка, 1988. – С. 134.

17. Нечитайло, В. В. Еволюція житлового будівництва за роки радянської влади

/ В. В. Нечитайло // Народна творчість та етнографія. – 1972. – № 1. – С. 68.

18. Калініченко, В. В. Селянське господарство України в період НЕПу. Історико-економічне дослідження / В. В. Калініченко. – Харків : Основа, 1997. – С. 195.

19. Бюллетень Подольського губернского статистического бюро. – Винница : Типографія ім. Леніна, 1925. – № 2. – С. 14.

20. Там само. – С. 15.

21. Державний архів Вінницької області. – Ф. Р. 147. – Спр. 1124. – Оп. 1. – Арк. 1.

22. Марзеев, А. Н. Зазначена праця. – С. 87.

23. Україна. Статистичний щорічник. 1925 р. – Харків : Центральне статистичне управління УСРР, 1926. – С. 50-51.

24. Кінець каганцям // Червоний кордон. – 1926. – 11 вересня.

25. Касьян, А. Из быта сельского коммуниста / А. Касьян // Коммунист. – 1926. – 18 февраля.

26. Куліковський, М. С. Характеристика селянського житлового будівництва на Шепетівщині / М. С. Куліковський. – Шепетівка : Окружне відділення ВУАН, 1927. – С. 27.

27. Україна. Статистичний щорічник. – Харків : Центральне статистичне управління УСРР, 1926. – С. 50-51.

28. Такі ями і баюри, що ні проїхати, а ні пройти” // Червоний кордон. – 1925. – 10 вересня.

29. А сільраді байдуже // Червоний кордон. – 1925. – 10 вересня.

30. Хай хоч постановляють // Червоний кордон. – 1925. – 13 вересня; А що буде восени // Червоний кордон. – 1925. – 10 вересня.

31. Шафир, И. Я. Некоторые итоги проведения трудовой дорожной повинности в 1926/27 гг. / И. Я. Шафир // Экономика и статистика Проскуровщины. Ежемесячный бюллетень Проскуровского окрллана и окрстатбюро. Ноябрь-декабрь. – Проскуров, 1927. – № 2-3. – С. 18.

32. Будуймо шляхи з твердим покриттям. Передова // Радянське село. – 1926. – 16 вересня.

33. Коні гинуть // Червоний кордон. – 1926. – 11 вересня.

34. Народна освіта. Бюллетень // Подільського губстатбюро. – 1925. – № 2. – С. 96.

35. Народное образование на Подолии / по предворительным данным обследования на 1 января 1924 г. // Бюлетень Подольського статистического бюро. Апрель-Июнь 1924. – Винница : Типографія ім. Леніна, 1924. – С. 110.

36. Дівчата повели вперед // Червоний кордон. – 1926. – 11 квітня.

37. Радіють, що скинули полуду з очей // Червоний кордон. – 1926. – 11 квітня.
38. Поділля в період відбудови народного господарства 1921–1925 рр. – Вінниця, 1957. – С. 134.
39. Школам потрібна допомога // Червоний кордон. – 1926. – 12 червня.
40. Центральний державний архів вищих органів влади України. – Ф. 166. – Оп. 17.– Спр. 109. – Арк. 40.
41. Шкільне будівництво на Проскурівщині. // Червоний кордон. – 1927. – 22 червня.
42. З освітою погано // Червоний кордон. – 1927. – 5 січня.
43. Народна освіта // Бюллетень Подольського губстатбюро. – 1925. – № 2. – С. 100.
44. Там само.
45. Народна освіта // Бюллетень Подольського губстатбюро. – 1926. – № 2. – С. 98.
46. Зразковий вчитель // Червоний кордон. – 1925. – 30.
47. Вдоволені з кіна // Червоний кордон. – 1926. – 15 вересня.
48. Щира подяка за кіно // Червоний кордон. – 1927. – 14 травня.
49. Кіно-по жванецьки // Червоний кордон. – 1927. – 23 вересня.
50. Не ловіть гав, хлопці // Червоний кордон. – 1924. – 12 жовтня.
51. Полоцький, О. Культурне будівництво на селі / О. Полоцький. – Харків: 1929. – С. 63.
52. Чому не світяться вікна наших клубів // Червоний кордон. – 1926. – 12 грудня.
53. Село, яким воно не повинно бути // Червоний кордон. – 1928. – 8 грудня.
54. Наведіть порядок у читальні / Червоний кордон. – 1907. – 26 січня.
55. Стельмах, М. Болячки нашого побуту / М. Стельмах // За тверезість. – 1930. – № 2. – С. 13.
56. Бюллетень Подольського губстатбюро. – 1925. – № 2. – С. 96.
57. Из быта сельського коммуниста // Коммунист. – 1926. – 11 апреля.
58. Збірник постанов та розпоряджень уряду Української Соціалістичної Радянської Республіки. – Харків : 1925. – № 32. – С. 114-124.
59. Дынин, М. Е. План построения сельской лечебной сети и постновки лечебного дела на селе в течение ближайших пяти лет (1925–1930 гг.) / М. Е. Дынин // Профилактическая медицина. – 1925. – № 1. – С. 103.
60. Хорош, І. Д. Розвиток охорони здоров'я на селі в Українській РСР. – К. : Вид-во “Медицина”, 1971. – С. 48.

61. Мерков, А. М. Здравоохранение в Винницком округе / А. М. Мерков // Профилактическая медицина. – 1927. – № 7. – С. 196.
62. Треба впорядкувати // Червоний кордон. – 1927. – 14 травня.
63. А як вмире то що? Лікує чортами // Червоний кордон. – 1927. – 20 серпня.
64. Калічить людей // Червоний кордон. – 1927. – 6 липня.
65. Медична допомога при пологах на селі // Радянське село. – 1926. – 27 вересня.
66. Моргулис, К. И. Подпольная медицина / К. И. Моргулис // Профилактическая медицина. – 1927. – № 8-9. – С. 90.
67. Медична допомога селянам має багато хиб // Радянське село. – 1926. – 27 вересня.
68. Нолл, В. Трансформація громадянського суспільства: усна історія української селянської культури. 1920–1930 рр. / Вільям Нолл. – К. : Генеза, 1999. – С. 38-39.
69. Ярмарки у Вінницькій окрузі // Бюлетень Вінницького округового статистичного бюро. – Вінниця : Держдруккарня імені Леніна, 1926. – № 1-2. – С. 80.
70. Статистичний щорічник. 1925 р. – Харків : Центральне статистичне управління УСРР, 1926 – С. 256.
71. Там само. – С. 257.
72. Торгівля за II-ге півріччя 1924/25 і перше півріччя 1925/26 рр. // Статистичний бюлетень Проскурівського окружного статистичного бюро. Проскурів, 1927. – С. 62.
73. Там само.
74. Тільки слави, що кооперативи масмо // Червоний кордон. – 1926. – 1 січня.
75. Відчиніть крамницю // Червоний кордон. – 1926. – 28 липня.
76. Ось як торгують // Червоний кордон. – 1922. – 20 квітня.
77. Треба кращого прикажчика // Червоний кордон. – 1927. – 5 березня.
78. Уступка беззубим // Червоний кордон. – 1927. – 26 січня.
79. Загублене село // Червоний кордон. – 1928. – 8 грудня.
80. За щасливе колгоспне життя // Вісті. – 1932. – 21 жовтня.

Резюме

В статтє, на основє целого рядя источников исследована повседневная жизнь крестьян Подолии в 20-х годах XX столетия и в частности, влияние на нее жилищных условий, социальной сферы села.

Ключевые слова: хата, двор, село, социальная сфера, культура быта.

Одержано 1 вересня 2011 року

УДК 929.62(477.43)

С.В. Трубчанінов

Територіальна і міська геральдика Поділля: історія та сучасний стан

В повідомленні акцентується увага на маловідомих сторінках територіальної та міської геральдики Поділля, а також її значенні для популяризації історії та сьогодення регіону.

Ключові слова: геральдика, Поділля, Подільське воєводство, Подільське намісництво, Подільська губернія, Кам'янець-Подільський.

Регіональна символіка (у т.ч. й територіальна і міська геральдика) виступає не лише свого роду маркером, що позначає територіальний поділ, а й у більш широкому значенні слугує функції самоідентифікації окремих регіонів, територіальних громад. Українська територіальна і міська геральдика знаходяться в колі дослідницьких проблем, які в силу історичних обставин, тривалий час не були введені до широкого наукового обігу. Лише з набуттям Україною незалежності відзначається стійке зростання інтересу до давніх символів, емблем і, насамперед, до територіальних і міських гербів, що пояснюється відродженням багатьох історичних традицій, інститутів і понять. Приємно відзначити власну причетність до описаних процесів¹. Знаменно, що подібні явища відбувалися і тривають і в інших державах СНД.

Необхідність вивчення сучасної української територіальної та міської геральдики викликана такою вимогою часу, як відновлення історичної пам'яті нових поколінь. Багато сучасних територіальних і міських символів ґрунтуються на гербах міст і земель, що склалися ще в дорядянський період. Тому розвиток національної символіки неможливий без всебічного вивчення історичного геральдичного досвіду конкретної території, без чітких уявлень про еволюцію геральдики в контексті загальноукраїнських геральдичних і соціально-політичних процесів.

Говорячи про актуальність досліджуваної проблеми, необхідно підкреслити, що сучасна українська геральдика в останні роки розвивається дуже бурхливо: проводяться науково-практичні конференції, симпозиуми, розширюються тематичні напрямки досліджень, до наукового обігу вводяться раніше мало відомі джерела, до навчальних планів включаються теми, що стосуються геральдики. В Україні з 1990 року функціонує потужне Українське геральдичне товариство², на комерційних засадах діють

різні організації (Українська академія геральдики, товарного знаку і логотипу, Українське наукове товариство геральдики і вексикології тощо).

Територіальній та міській геральдиці Поділля наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. було присвячено ряд ґрунтовних досліджень. Особливо слід відзначити плідну діяльність Ю.К.Савчука, знаного фахівця у галузі спеціальних історичних дисциплін, випускника Вінницького державного педагогічного інституту, який у 1996 р. під керівництвом доктора історичних наук М.Ф.Дмитрієнко захистив кандидатську дисертацію “Міська геральдика Поділля”. Під час роботи над дисертацією з’явилися його цікаві публікації, як одноособові, так і у співавторстві з науковим керівником³. 1998 року побачила світ праця, присвячена українській міській геральдиці, яка належала багатолітньому керівникові Українського геральдичного товариства А.Б.Гречилові⁴, архітекторові за фахом. Пізніше А.Гречило, разом з іншим відомим науковцем зі Львова І.І.Сварником та Ю.К.Савчуком підготували солідне видання, присвячене гербам міст України⁵.

З подільських дослідників варто відзначити В.М.Напиткіна, який опублікував роботу “Геральдика Хмельниччини”⁶, а також є розробником сайту “Українська геральдика”, що містить інформацію та рисунки більш ніж 2,5 тис. гербів⁷.

Десятки статей, присвячених проблемам територіальної та міської геральдики, були опубліковані у місцевій пресі. Зокрема, чимало матеріалів про геральдику з’явилось у газеті “Життєві обрії” (м.Хмельник)⁸. Звісно, авторам таких публікацій часто бракувало наукових аргументів, проте вони є чудовим свідченням бажання простих подолян більше дізнатися про символіку краю.

Останніми роками представники міської влади Кам’янець-Подільського робили багато заяв про необхідність створення та пропаганди “бренду міста”, як основного засобу росту його туристичної привабливості. В одній із новітніх робіт в цій царині стверджується: “Бренд міста – міська ідентичність (або ідентичність міста), яка системно виражена в яскравих і привабливих ідеях, символах, цінностях, образах і яка знайшла максимально повне і адекватне відображення в іміджі міста. Брендинг міста – процес усвідомленого і цілеспрямованого формування бренду, тобто пошуку, вираження та розвитку міської ідентичності, а також представлення її в яскравих, взаємопов’язаних образах, привабливих для цільових аудиторій. Найбільш складна й ефективна форма маркетингу міста. Дизайн бренду міста – система взаємопов’язаних і взаємодоповнюючих візуальних і символічних атрибутів (виразів, зображень) ідеї бренду міста, виражених в

символічних знаках, гаслах, кольорах, запахах, музиці та інших образах”⁹. Міський герб, на наш погляд, – має бути однією з головних складових брендингу міста.

Комплексне дослідження територіальної та міської геральдики Поділля має важливе значення для вивчення теорії, історії та практики становлення і розвитку сучасної регіональної геральдики в Україні. Метою даної розвідки є акцентування уваги на маловідомих сторінках територіальної та міської геральдики Поділля, а також її значення для популяризації історії та сьогодення регіону. На жаль, нам, як і більшості інших українських дослідників, недоступні рідкісні геральдичні роботи: такі як “Книга символів і клейнодів Королівства Польського” львів’янина Еразма Коміна (1575 р.), чи книга “Orbis Polonis...” (1641–1643 pp.), написана подолянцем Шимоном Окольським (1580–1653), або ж “Heraldyka...” (1742 р.) Юзефа Олександра Яблоновського (1712–1777)¹⁰.

Добре відомо, що перша писемна згадка про Сонце, як територіальний символ Подільської землі, припадає на початок XV ст. У хроніці польського історика Яна Длугоша (1415–1480) у розповіді про Грюнвальдську битву 1410 року перераховано усі полки, які брали в ній участь з польсько-литовської сторони, а також хоругви (прапори), під якими вони воювали. Я. Длугош, зокрема, зазначав: “Сімнадцята, вісімнадцята і дев’ятнадцята – землі Подільської, яка мала три прапори через (велику) чисельність свого населення. Кожний з них мав сонячний лик на червоному полі”¹¹.

Видавці хроніки Я. Длугоша вважали його свідчення відносно червоного кольору поля, на якому зображене Сонце, звичайною опискою і в примітці лаконічно стверджували: “треба читати “біле”¹².

Наступні свідчення про герб Поділля знаходимо в книгах Олександра Гваньїні “Хроніка європейської Сарматії” (1578 р.) та Бартоша Папроцького “Гніздо цноти” (1578 р.) і “Герби лицарства польського” (1584 р.).

О. Гваньїні у своїй книзі, згадуючи Поділля, пише: “Прапор цієї землі носить як герб сонце, оточене навкруги дванадцятьма зірками на білому фоні”¹³. У фундаментальному виданні творів О. Гваньїні українською мовою в перекладі о. Юрія Мицика цей фрагмент подається дещо по-іншому: “Земська короґва та герб має сонце з дванадцятьма променями, на білому тлі, таким чином”¹⁴. Ю. Мицик, напевно, виправив, як йому здавалося, помилку автора, адже на рисунку ніяких зірок не було. Але ж на рисунку і променів було не 12, а 16.

Бартош Папроцький відзначав в книзі “Гніздо цноти”: “Воєводство Подільське вживає за герб золоте сонце на білому полі”. На рисунку в книзі

Б.Папроцького Подільське Сонце має 20 великих променів. Стосовно ж герба міста Кам'янець-Подільського, вміщеного поряд з гербом Поділля, то Б.Папроцький був впевнений, що воно користується "стародавнім гербом ще з часів князів руських". На рисунку в книзі Б.Папроцького було зображення святого Георгія (Юрія-змієборця)¹⁵. Звісно, це зображення не малювалося з оригіналу. Це свого роду кліше, яке використовувалося в усіх випадках, коли йшлося саме про святого Георгія. Так, це зображення подано у зв'язку із згадкою про герб Брацлавського воєводства.

Не можна, звісно, обминути увагою добре відомого, розтиражованого у багатьох книгах плану Кам'янець-Подільського Кипріяна Томашевича. (Незабаром після здобуття Кам'янець-Подільського військами Османської імперії кам'янецький гравер, громадянин міста, колишній вїйт К.Томашевич вигравіював вид міста і фортеці станом на початковий період турецької влади. Саме тому його зазвичай, не зовсім точно, датують 1672 роком). На жаль, у працях по історії Кам'янець-Подільського використовують не зовсім якісну літографія з плану, яка була зроблена напри-

Рис. 1. Зображення герба Поділля у книзі Олександра Гваньїні (число 19 – порядковий номер рисунка).

Рис. 2. Зображення герба Поділля у книзі Бартоша Папроцького "Гніздо цноти".

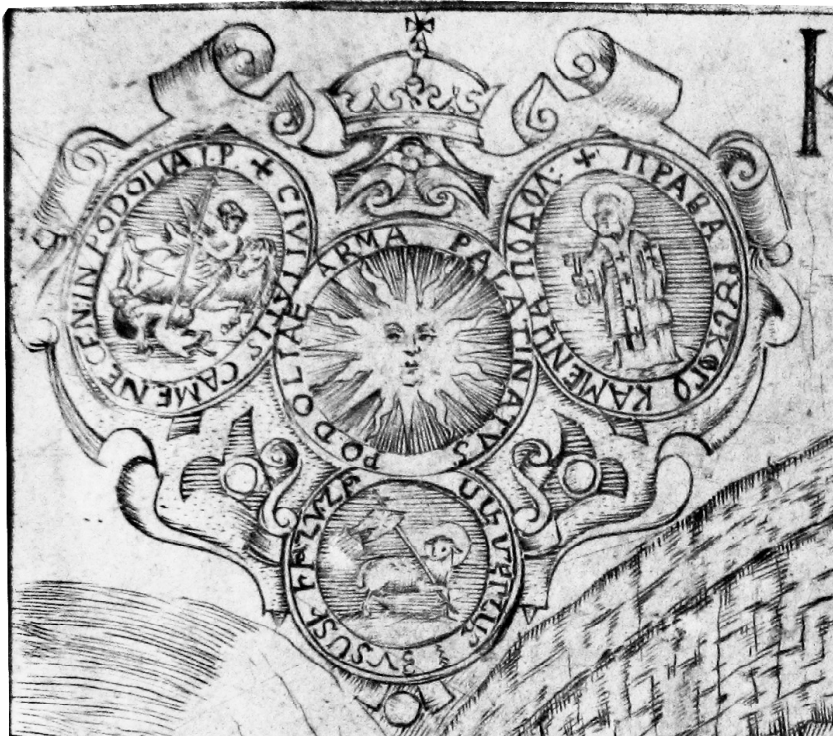

Рис. 3. Зображення герба Поділля та печаток громад Кам'янець-Подільського на плані Кипріяна Томашевича.

кінці XIX ст.¹⁶. На плані К. Томашевича в лівому верхньому кутку зображено герб Подільського воєводства (Сонце в променях із написом по колу латинською мовою: “Оплот Подільського воєводства”) в оточенні рисунків печаток трьох кам’янецьких юрисдикцій: магдебурзької, руської та вірменської – за назвами права, яке застосовувалося різними міськими громадами. На думку відомого українського дослідника Я.Р.Дашкевича, геральдичний картуш К.Томашевича відображав панівний для XVII ст. погляд на Кам’янець як на триєдине місто трьох націй з формально повноцінною і рівноправною емблематикою. “Це справді відбулося в одночасному – для певного періоду в історії міста – існуванні тут трьох гербів. Ситуація унікальна для України кінця середньовіччя і початку новожитних

часів”. Я.Р.Дашкевич наголошує, що процедура надання герба міській громаді у XIV ст. не є званою, міська емблема для вживання її, насамперед на міській печатці, в грамотах 1374 і 1432 рр. не згадується. З іншого ж боку, ясно, що з організацією міського самоврядування 1374 р. вїт повинен був мати міську печатку з емблемою. Відбитки такої печатки з XIV–XV ст. невідомі, але, мабуть, вже тоді на ній було зображення св.Юрія-змієборця, тобто емблеми, яку вживав один із перших сюзеренів Поділля – князь Олександр Коріатович. (Він у свою чергу запозичив її у міста Володимира, яким певний час княжив).

Герб магдебурзької юрисдикції міста Кам'янця на Поділлі із зображенням св.Юрія-змієборця вживався від, мабуть, 1374 до 1796 рр.; як єдиний герб цілого міста він функціонував, можливо, у 1374–1491 та 1790–1796 рр., отже, лише протягом 115 років з 422 літ самоврядування, до захоплення міста Російською імперією. Св. Петро з ключем у правій руці виразно зображений як емблема руської юрисдикції на гравюрі К.Томашевича. Однак свого часу, розшифровуючи зображення, Ю.Сіцінський зробив свого часу помилку, умовно (історик вжив фразу “як здається”) ідентифікуючи святого на печатці зі св.Миколою. Оригінального відбитку печатки руської юрисдикції Ю.Сіцінський явно не бачив. Кілька років раніше від Ю.Сіцінського видавці збірника “Подолія” вмістили титульну віньєтку, в якій зображення св.Петра замінили постаттю св.Миколи. Авторитет Ю.Сіцінського як дослідника минулого Поділля був заслужено високий, а пізніші автори перетворили припущення історика на доведений факт. Рисунок К.Томашевича не перевірили, а оригінальних відбитків печатки не було. Тому св.Миколай перетворився в

Рис. 4. Зображення герба міста Кам'янця-Подільського у книзі Бартоша Папроцького “Гніздо цноти”.

Рис. 5. Зображення герба Подільського воєводства на будівлі Ратуші.

патрона руської юрисдикції, а його зображення – на її емблемі. Герб руської юрисдикції зі зображенням св.Петра був дійсним у Кам’янці на Поділлі протягом 1491–1670 рр., тобто 180 років. Особливість герба вірменської юрисдикції полягала в тому, що зображене на ньому Боже ягня вживалося як емблема в кожній вірменській колонії України, у тих випадках, якщо вірменська громада користувалася судово-адміністративною автономією. Герб вірменської юрисдикції з емблемою у вигляді Божого ягняти існував офіційно в Кам’янці від 1496 до 1790 рр., тобто 295 років¹⁷.

Якщо уважно придивитися до вищеперелічених та інших зображень подільського герба часів перебування краю у складі Польського королів-

Рис. 6. Зображення герба Подільського воєводства на кам'яному пілоні на Старопоштовому узвозі.

ства та Речі Посполитої, то можна легко побачити суттєві відмінності між ними. Жодне із зображень не повторюється. Добре відомо, що оскільки в Польському королівстві, до якого входило Поділля, не існувало герольдії – спеціального органу, який би затверджував герби, – тому кожний художник, або ж кожний книговидавець передавав зображення геральдичних фігур по-своєму. Незмінним для подільського герба залишалося лише Сонце з людським обличчям. Цікавими для нашої теми є епіграфічні пам'ятки. Так, зображення герба Подільського воєводства на Ратуші в Кам'янці-Подільському датується не пізніше 1754 року (саме тоді проведена її реконструкція, про що свідчить пам'ятна дошка над Сонцем). А от на кам'яному пілоні, що знаходиться на Старопоштовому узвозі, зображення герба Поділля датується 1763 роком.

Вираз обличчя Сонця, кількість, розміри та форма сонячних променів – скрізь є різною. Так, на гравюрі Кипріяна Томашевича можна нарахувати 16 променів, які відходять від Сонця, і ще чималу кількість ліній між ними. У той же час, якщо придивитися до зображення Сонця на будинку Ратуші, то можна полічити всього 8 великих сонячних променів і велику кількість тонших променів (ліній) між ними. Причому не існує од-

накової кількості цих ліній поміж променями (в основному їх по чотири-п'ять). На кам'яному пілоні, що знаходиться на Старопоштовому узвозі, Сонце має 13 великих променів і 13 маленьких¹⁸.

Форма і великих і малих променів скрізь різна. Так, на Ратуші великі промені майже прямі, але рельєфні, а от на Старопоштовому узвозі – трикутні. У той же час з малими променями інша картина. На Ратуші малі промені нагадують продовгуваті трикутники, а на пілоні – вони хвилясті.

Герби і печатки міст були невід'ємним атрибутом середньовічного суспільства. Поява герба засвідчувала про привілеї, які отримали міські самоврядні громади. Зокрема, свої герби у XVI–XVIII ст. отримали Плоскирів, Дунаївці, Вербівець, Старокостянтинів та деякі інші населені пункти сучасної Хмельниччини¹⁹. Саме тому у Кам'янці-Подільському певний час одночасно побутували три герби.

У 1793 р. Поділля увійшло до складу Російської імперії. За тодішніми порядками, кожне місто у Російській державі повинно було мати свій герб. Для тих міст, які їх не мали раніше, герби складалися спеціальною Геральдичною комісією (Герольдмейстерською конторою), заснованою ще Петром I. Геральдична комісія в першу чергу брала до уваги традиційні символи міста або краю. Коли ж було невідомо про побутування давніх символів, створювався новий герб, в який вносилися предмети, що характеризували географічні умови, економіку та побут населеного пункту. 22 січня 1796 р. був затверджений герб головного міста новоутвореного намісництва – Кам'янця-Подільського: на блакитному полі золоте сонце з шістнадцятьма променями, а над ним золотий 4-х кінцевий хрест. В царському указі говорилося: “Сей герб є древній ..., і цей залишається без зміни ...”²⁰. Для означення приєднання краю до імперії цей герб у свою чергу був розміщений на державному російському гербі (на грудях чорного двоголового орла)”. Герб Кам'янця-Подільського вважався разом з тим і гербом Подільського намісництва.

Варто зазначити, що “древність” цього герба Кам'янця-Подільського досить сумнівна, адже він був створений російськими дяками, як і деякі інші герби близько 1672 року, для того, щоб обґрунтувати претензії Романових на уся спадщину Рюриковичів²¹.

У порушення принципу неможливості знаходження в гербі міста герба держави, герб польського періоду містився в долішній половині перетятого щита; у горішній же частині містився імперський орел, як символ “приєднання краю до імперії”²². Саме за таким принципом отримали герби Проскурів, Вербівець, Летичів. А от такі повітові містечка Подільського наміс-

ництва як Стара Ушиця, Зіньків, Городок, Ямпіль, Базалія у долішній частині герба отримали зображення, які розробили петербурзькі герольдмейстери. Наприклад, потенційні торговельні можливості Базалії, яка знаходилася недалеко від кордону, символізували в лазуровому полі дві руки, подані одній і покладені на товарах, зв'язаних у два срібних тюки. У гербі Зінькова у долішній частині – у лазуровому полі покладені пірамідально срібні плити, на знак того, що в тамтешніх місцях у великій кількості видобувається каміня для фундаменту та вапняку. Досить фантастично виглядає герб Городка. У його долішній частині – на знак розташування міста між горами, – в червоному полі дві золоті гори з боків, а між ними – міська срібна стіна²³.

Рис. 7. Зображення герба Поділля з "Титулярника" 1672 року.

"Маніфест про повний герб Всеросійської імперії" – унікальний документ, що відображає короткий, але яскравий період в історії Російської держави, безпосередньо пов'язаний з розвитком російської геральдики. Його поява була обумовлена прийняттям імператором Павлом I сану Великого магістра Мальтійського ордена. Після того, як в 1798 р. Мальта була захоплена Наполеоном, а великий магістр Ордену св. Іоанна Єрусалимського був позбавлений сану, погляди мальтійських лицарів звернулися до російського імператора. В грудні 1798 р. Павло I був обраний великим магістром Мальтійського ордена. На знак цієї події в імператорський титул були включені слова: "... і Великий магістр Ордену св. Іоанна Єрусалимського". Резиденція ордена була перенесена до Петербургу. Слідом за цими подіями послідували зміни в Російському державному гербі. 10 серпня 1799 р. найвищим указом було наказано виготовити печатки з новим гербом. Він представляв собою двоголового орла з імператорськими коронами, на грудях орла містився щиток з Московським гербом, накладений на Мальтійський хрест. 13 жовтня 1800 р. на розгляд імператора був представлений проект "Маніфесту про повний герб Всеросійської імперії". Причини, що викликали його появу, наводяться в записці директора Ге-

Рис. 8. Зображення герба Поділля на одній із сторінок "Маніфесту про повний герб Всеросійської імперії".

рольдії сенатора Осипа Козодавлева: по-перше, необхідність зображення в повному гербі гербів усіх земель, що входили до титулу государя; по-друге, включення знаків ордена св. Іоанна Єрусалимського до загальної символіки Російського герба. Крім того, передбачалося створити велику державну печатку для посвідчення грамот, дипломів та інших публічних актів.

Згідно “Маніфесту” Павла I Російський герб набував абсолютно нових форми і змісту. В його зображення повинні були бути включені герби всіх земель, що входили до титулу государя, який вважав, що колишній герб не відповідав простору російських володінь, а також тому значенню, яке мала Росія серед європейських держав. Своїм найважливішим придбанням Павло I вважав Велике магістерство ордена св. Іоанна Єрусалимського, знаки якого неодмінно повинні були увійти в загальну символіку Російського герба і відповідати новому титулу імператора. У зв’язку з цим Павло I значно змінив композицію герба: державний орел став поміщатися в центрі на щиті з трьома імператорськими коронами на золотому полі, з золотими скіпетром і державою в пазурах. На грудях орла в щиті зображувався св. Георгій Змієборець, а навколо центрального герба – вісім коронованих щитів з Київським, Володимирським, Новгородським, Казанським, Астраханським, Сибірським, Таврійським гербами і гербом герцогства Голштинського – родового герба батька Павла, імператора Петра III. Це було перше включення до складу Російського герба емблеми території, що не входить до складу Російської імперії. Інший простір великого головного щита поділявся на тридцять три поля, в яких по порядку слідували титули Його імператорської величності. Тридцять четвертим значився герб Державного ордена св. Іоанна Єрусалимського. Великий щит лежав на Мальтійському хресті, увінчаному золотою короною. Щит був прикрашений золотим шоломом з імператорською короною, а по боках знаходилися два щитотримачі: архангели Михаїл і Гавриїл. Весь герб вінчала велика імператорська корона і під нею імператорський золотий балдахін, з-під якого виходила підбита горностаєм імператорська мантия з чорними російськими орлами. Весь щит був оточений ланцюгом ордена св. апостола Андрія Первозванного. За щитом розташовувалися навхрест два золотих імператорських штандарта²⁴.

Як і чимало інших починань імператора Павла I, після його смерті новий державний герб Росії був відмінений. Для теми нашого дослідження “Маніфест” цікавий детальним геральдичним описом герба Поділля, як однієї з частин, що складала герб Російської імперії: “Подольский. Имеет

равным образом Российско-Императорского чернаго Золотыми Коронами увенчанного Орла, у коего на груди виден голубой щит, в котором усматривается Солнце о шестнадцати лучах и над оным золотой осмиугольной маленькой Крест”.

Державний устрій Російської імперії – надзвичайно централізованої держави, – не давав можливості появі розвинутої територіальної геральдики. За правління Олександра II була проведена геральдична реформа, що мала на меті упорядкування територіальної геральдики, створення єдиної системи відмінності регіональних гербів від рівня губернії до заштатних міст. За здійснення цієї реформи активно взявся керівник Гербового відділення Департаменту герольдії Сенату Б.Кене. Він зайнявся переглядом усіх існуючих міських гербів. Більшість його проєктів, у т.ч. й проєкт герба Кам’янця-Подільського (1859 р.), так і не було ухвалено²⁵. Проте 1856 року видозмінили герб Подільської губернії, з якого зник двоголовий орел – в гербовому щиті залишилося лише сонце з хрестом над ним. Знизу і з боків гербового щита був вінок із золотого дубового листа, з’єднаного Андріївською стрічкою. Щит вінчала імператорська корона.

Подільська територіальна і міська символіка неодноразово змінювалася протягом ХХ століття. Це ускладнює рівень її сприйняття і вимагає спеціального наукового вивчення. Геральдика радянської доби перебувала під значним ідеологічним тиском. Геральдисти намагалися втиснути в герби максимум предметів, що мали б символізувати поступ міста, його промисловий чи науковий потенціал тощо. І всю цю композицію мали увінчувати радянські символи.

Так, герб Кам’янця-Подільського, розроблений місцевим художником Д.Бриком і затверджений 5 вересня 1967 року, мав у лазуровому щиті золоті зображення: усміхнене Сонце, розгорнута книга, контури Старої фортеці та шестерня. В главі – зображення прапора УРСР. У 1971 р. був затверджений герб м.Хмельницького (автор – В.Громихін): щит перетятий червоним і лазуровим. У верхній частині покладені навхрест два золоті снопи пшениці, над ними – серп і молот, у нижній – золота шестерня і три перехрещені золоті блискавки²⁶.

Особливо плідним автором міських гербів у 60-х – на початку 90-х років ХХ ст. був Б.Б.Шулевський, член Комісії з геральдики Всесоюзного об’єднання колекціонерів-фалеристів (ВОКФ), голова Експертної групи Комісії з геральдики ВОКФ. Зокрема, Б.Б.Шулевський був автором гербів міст і селищ міського типу Хмельницької області – Дунаївців (затверджено 25 січня 1990 року), Городка (затверджено 23 червня 1989 року), Ярмо-

Рис. 9. Зображення нового герба Подільської губернії (1856 р.).

линців (затверджено у січні 1991 року), Сатанова (затверджено 23 червня 1989 року). Ці герби, як зазначав Ю.Савчук, об'єднуються деякими спільними рисами: це характерний поділ щита, зображення у вільному полі золотого усміхненого сонечка, написи – назви міст. Хоча проекти Б.Б.Шулевського позначені прагненням опертись на історичну традицію, проте це прагнення не завжди послідовне. Невдалими були спроби Б.Б.Шулевського поєднати давні й новочасні символи. У 1960–1980 роках Б.Б.Шулевський ввів до опису створених ним ескізів гербів нове поняття – “український щит”. Хоча зображення були вміщені в доволі традиційну для Європи

форму щита – іспанську, з округлою базою, геральдист-оформлювач пішов далі: цей щит він ввів додатково ще до одного щита, поданого у вигляді картуша. Очевидно, саме щит-дублер і вважав Б.Б.Шулевський “українським”. Гостра критика геральдистів на адресу нововведення дещо призупинила множення помилок, хоча, як зазначила історик Ярослава Іщенко, “на місцях ще продовжували існувати і навіть затверджувати новотвори з назвою міста в главі, з дивовижними формами щита та подібними за графічно-мистецьким втіленням фігури (будівлі, терикони, палаючі зірки, тепловози, рейки, знаряддя праці тощо), що аж ніяк не вирізняли місто”²⁷.

Сучасний стан територіальної та міської геральдики на Поділлі (як загалом і в Україні) характеризується розбалансованістю, коли геральдичні норми не об’єднані в єдину систему. Українське геральдичне товариство запропонувало власну систему символів, які можуть бути присвоєні гербам різного рівня. Зокрема, для міських гербів пропонується використовувати іспанський щит, увінчаний міською мурованою короною.

Місцеві органи самоврядування, користуючись наданими їм правами, іноді довільно приймають, а потім поспішно змінюють територіальну чи міську символіку. Особливих нарікань геральдистів викликає сучасний герб Хмельницької області, виконаний з прямими порушеннями правил геральдики (внесення до клейноду розгорнутої книги, використання одноколірного намету, застосування гірлянд з листя й квітів, які є приналежністю жіночого типу гербів і символом вдівства)²⁸.

На наш погляд, в такому питанні як сучасне герботворення слід взяти за зразок досвід як дореволюційної Росії, так і європейських країн. Причому кваліфікована розробка гербів має поєднуватися з послідовною і грамотною пропагандою отриманих результатів серед населення.

Примітки:

1. Трубочанінов, С. В. Герби міст Подільського намісництва / С. В. Трубочанінов // V Всеукраїнська конференція з історичного краєзнавства. – К. ; Кам’янець-Подільський, 1991. – С. 525-527; Його ж. Про побутування гербів на території Хмельниччини в XI–XIX ст. / С. В. Трубочанінов // Науково-практична конференція “Культура України і слов’янський світ”: Тези доповідей та повідомлень (м.Кам’янець-Подільський). – Частина 2. – К., 1992. – С. 3-4; Його ж. Герби міст Подільського намісництва С. В. Трубочанінов // Проблеми етнографії, фольклору і соціальної географії Поділля: Науковий збірник. – Кам’янець-Подільський, 1992. – С. 70-71.

2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uht.org.ua/ua/> [Офіційний сайт Українського геральдичного товариства].

3. Дмитрієнко, М. Ф. З історії гербової традиції міст Поділля (XIV–XVIII ст.) / Дмитрієнко М. Ф., Савчук Ю. К. // Український історичний журнал. – 1993. – № 12. – С. 50-57; Дмитрієнко, М. Ф. Короткий нарис міської геральдики Поділля / Дмитрієнко М. Ф., Савчук Ю. К. – К. : Ін-т історії України НАН України, 1994. – 106 с.; Савчук, Ю. К. Міська геральдика Поділля / Савчук Ю. К. – Вінниця : Континент-ПРИМ, 1995. – 143 с.
4. Гречило, А. Б. Українська міська геральдика / А. Б. Гречило. – К. ; Львів : УГТ, 1998. – 192 с.
5. Гречило, А. Герби міст України (XIV – перша половина XX ст.) / Гречило А., Савчук Ю., Сварник І. – К. : Брама, 2001. – 400 с.
6. Напиткін, В. Геральдика Хмельниччини / Валерій Напиткін. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. – 48 с.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heraldry.com.ua/> [Українська геральдика].
8. Івашук, М. Мої міркування про герб / Івашук М. // Життєві обрії (м.Хмельник). – 1996. – 24 квіт.; Дорош, М. Чи ж таким повинен бути герб Хмельника? / Дорош М. // Життєві обрії. – 1996. – 7 лют., 22 лют.; Дорош, М. Новий герб я бачу таким / Дорош М. // Життєві обрії. – 1996. – 15 черв., 20 лип.; Слободянюк, Я. Ю. Герб – не жінка : 400 років для нього не вада / Слободянюк Я. Ю. // Життєві обрії. – 1996. – 28 груд.; Дорош, М. До питань герботворення / Дорош М. // Життєві обрії. – 2005. – 29 січ.; Положення про збір за право використання місцевої символіки // Життєві обрії. – 2008. – 8 трав.; Поліщученко, Р. Геральдика міста-іменинника / Поліщученко Р // Життєві обрії. – 2010. – 24 верес.
9. Визгалов, Д. Брендинг города / Денис Визгалов. – М. : Фонд “Институт экономики города”, 2011. – С.148.
10. Див.: Цітоў А. К. Геральдыка Беларусі / Цітоў А. К. – Минск : Минская фабрика цветной печати, 2010. – С. 30-32.
11. Цит. за: Ян Длугош. Грюнвальдская битва / Издание подготовили Г. А. Стратановский, Б. В. Казанский, Л. В. Разумовская. – М. : Изд-во Академии Наук СССР, 1962. – С. 89.
12. Там само. – С. 202.
13. Див.: Німчук, В. Хроніка Гвагніна (Гваньїні) як джерело з історії української геральдики і лексикології / Василь Німчук // Київська старовина. – 2000. – № 5. – С. 22-26.
14. Гваньїні, Олександр. Хроніка європейської Сарматії / Упорядкув. та пер. з пол. о.Юрія Мицика. – 2-ге вид., доопрац. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2009. – С. 417.
15. [Paprocki Bartolomiej]. Gniazdo cnoty : zkad herby rycerstwa slawnego Krolestwa Polskiego, Wielkiego Ksiestwa Litewskiego, Ruskiego, Pruskiego, Mazowieckiego, Zmudzkiego y inszych Panstw do tego Krolestwa належacych Ksiazat y Panow

rozczatek swoy maia. – Krakow : z Drukarnie Andrzeia Piotrkowczyka, 1578. – S. 1222.

16. Принагідно дякую О.І.Расщупкіну за фото плану К.Томашевича, оригінал якого зберігається в Національній бібліотеці у Варшаві.

17. Дашкевич, Я. Кам'янець-Подільський XVI–XVIII ст.: місто трьох гербів / Ярослав Дашкевич // Міста та містечка в гербах, прапорах і печатках. Вип. 1. – Львів, 2003. – С. 75-94.

18. Фото автора.

19. Напиткін, В. Зазначена праця. – С. 15, 32, 34.

20. Полное собрание законов Российской империи. – СПб., 1830. – Т. XXIII. – № 17 435.

21. Див.: Соболева, Н. А. Старинные гербы российских городов / Соболева Н. А. – М. : Наука, 1985. – 186 с.

22. Напиткін, В. Зазначена праця. – С. 4.

23. Там само. – С. 11, 18, 14; Трубочанінов, С. В. Герби міст Подільського намісництва. – С. 525-527.

24. Агафонова, Е. А. Из вступительной статьи к изданию “Манифест о полном гербе Всероссийской империи” / Е. А. Агафонова, М. Д. Иванова. – СПб., 1993: [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heraldrybooks.ru/book.php?id=2/>.

25. Гречило, А. Герби міст України. – С. 100; Напиткін, В. Зазначена праця. – С. 19; Лакиер А. Русская геральдика / Александр Лакиер. – СПб, 1855. – 669 с.; Савчук, Ю. К. Міська геральдика Поділля. – XVIII.

26. Напиткін, В. Зазначена праця. – С. 19, 35.

27. Шулевський Борис Борисович : Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії: [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Шулевський_Борис_Борисович/.

28. Напиткін, В. Зазначена праця. – С. 7-8.

Резюме

В сообщении акцентируется внимание на малоизвестных страницах территориальной и городской геральдики Подолья, а также ее значения для популяризации истории и современности региона.

Ключевые слова: геральдика, Подолье, Подольское воеводство, Подольское наместничество, Подольская губерния, Каменец-Подольский.

Одержано 3 жовтня 2011 року

Хроніка наукового життя

В.В.Газін, В.А.Дубінський

“Історія та особа: особа в історії” – наукова конференція, присвячена 75-річчю від дня народження професора А.О.Копилова

3 листопада 2011 р. на історичному факультеті Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка відбулася наукова конференція “Історія та особа: особа в історії”, присвячена 75-річчю від дня народження професора А.О.Копилова. Вона стала, без сумніву, значною подією в науковому житті нашого університету. Очевидно, лейтмотивом даного наукового форуму можуть бути слова професора Валерія Степановича Степанкова: “Епоха і Людина; Людина й Епоха. Ці складові історичного процесу пов’язані між собою тисячами видимих і невидимих ниток, взаємно переплітаються, впливають і визначають одне одного” [6, с. 5].

Звичайно, багато сказано, особливо в сучасній історіографії, котра побудувала ідеологічних установок комуністичної доби про вирішальну роль в історії об’єктивних чинників, дії мас, класів, партій, про роль саме особи в історичному процесі. Стосовно українського минулого згадуються імена великих київських князів Володимира, Ярослава, Данила Галицького, гетьманів Богдана Хмельницького та Івана Мазепи тощо. Однак, роль особи краще можна оцінити, найяскравіше вона проглядається в історії окремого регіону чи громади. Пам’ятаючи про визначних своїх попередників, ми в сьогоденні зберігаємо їх безцінний досвід, будуємо сьогодення на міцному фундаменті минулих поколінь. Це в повній мірі стосується нашого університету й ролі в його становленні та розвитку беззмінного (упродовж 24-х років) його ректора – професора Копилова Анатолія Олексійовича, який був, як значиться в передмові до збірника матеріалів конференції, відомим вченим, мудрим педагогом, яскравою і сильною осо-

бистістю, котра залишила помітний слід у культурному й освітянському житті не лише Кам'янець-Подільського, але й Подільського краю в цілому [7, с. 3].

Відзначимо, що конференція викликала значний інтерес. У її роботі взяли активну участь колеги Анатолія Олексійовича, його учні, а також представники молодшого покоління викладачів нашого університету, які, на жаль, вже не мали задоволення чути лекції дійсно непересічного й талановитого історика й педагога.

Конференція складалася з двох частин. Так, пленарне засідання, яке відбулося в конференц-залі університету, було присвячене власне життю, науковій та педагогічній діяльності професора Анатолія Олексійовича Копилова. Після його завершення робота перейшла в формат секцій, де розглядалися різноманітні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії, історіографії, джерелознавства й методології історичних досліджень, політології. У її роботі взяли участь 10 докторів наук, 21 кандидат наук, 10 аспірантів, магістрів і здобувачів наукових ступенів, студенти історичного факультету.

Варто відзначити, що ще до початку роботи конференції її учасники змогли отримати збірку матеріалів даного наукового форуму під назвою: "Анатолій Олексійович Копилов: особистість у вимірі епохи: Дослідження. Спогади. Документи. Бібліографія". Окрім власне матеріалів конференції до даної збірки було включено документи, пов'язані з життям та науково-педагогічною діяльністю Анатолія Олексійовича, фотографії, а також бібліографію його наукових праць.

Конференція розпочалася привітальним словом, з яким звернувся до її учасників нинішній ректор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, доктор історичних наук, професор Олександр Михайлович Завальнюк, який акцентував увагу присутніх саме на діяльності Анатолія Олексійовича на посаді ректора, його заслугах у розбудові Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту імені В.П.Затонського та його поступі до державного, а сьогодні національного університету.

Основною доповіддю пленарного засідання став виступ одного з найвідоміших вчених нашого університету доктора історичних наук, професора кафедри всесвітньої історії Валерія Степановича Степанкова "Особистість у вимірі історії". Здійснивши короткий огляд життя Анатолія Олексійовича Копилова, становлення як вченого та педагога, Валерій Степанович говорячи про його стиль керівництва, що чітко виробився вже

наприкінці 60-х – в першій половині 70-х рр., коли Анатолій Олексійович виконував обов’язки декана історичного факультету, наголосив на основних його рисах. Це постійне прагнення до досконалого знання адміністративної роботи; органічне неприйняття кабінетного стилю керівництва (“навіть при розв’язанні самих складних і непередбачуваних ситуацій завжди керувався здоровим глуздом та життєвою мудрістю”); володіння “рідкісним імунітетом від вірусу всепоглинаючого владолюбства”; відкритість та доступність для всіх, незважаючи на їхній статус; жорсткі вимоги як від себе, так і від підлеглих вчасного та якісного виконання посадових обов’язків; наявність стратегічного мислення та бачення перспектив розвитку спочатку факультету, а пізніше й інституту на кілька років вперед; талант розпізнавати здібності осіб; людяність та щирість, постійна готовність допомагати, “за що усі його любили і поважали” [6, с. 13-14].

Завершив свою доповідь Валерій Степанович думкою, що у серцях сотень колег і тисяч випускників Анатолій Олексійович “...назавжди залишиться Ректором – щедро обдарованою Богом талантами Людиною з великої літери, сильною духом, чесною, скромною, доброю, чуйною, готовою завжди допомогти” [6, с. 28].

Олександр Михайлович Завальнюк у своїй доповіді “Професор А.О.Копилов: на службі освіти, науці й людям (спогади учня і колеги)” щиро й тепло згадував про роки навчання під керівництвом Анатолія Олексійовича, який, за визнанням сьогоднішнього ректора, а тоді студента історичного факультету, в якого А.О.Копилов читав лекційні курси з історії південних і західних слов’ян та новітньої історії країн Європи та Америки, “мав чи не найвищий викладацький рейтинг” [2, с. 49]. З теплотою Олександр Михайлович згадував про роль Анатолія Олексійовича у своєму становленні як викладача та вченого, про взаємини в форматі викладач – ректор та декан – ректор. Насамкінець, як він зазначив, “...діяльність ректора А.О.Копилова є для усіх нас справжньою легендою, у якій слід набиратися віри у наші невичерпні сили, великі можливості, нашу неспростовну здатність розв’язувати найскладніші питання і адекватно відповідати на нові виклики часу” [2, с. 57].

Завідувач кафедри історії України К-ПНУ імені Івана Огієнка професор Анатолій Григорович Філінюк, який довгий час (зокрема за керівництва А.О.Копилова) очолював наукову роботу у нашому виші, у своїй доповіді саме звернув увагу на роль тодішнього ректора у реалізації цього напрямку роботи інституту, а згодом і університету. Зокрема, він зазначив,

що Анатолій Олексійович особливу увагу приділяв науково-дослідній діяльності, підтримував практику проведення на базі нашого навчального закладу різноманітних наукових конференцій, вважаючи, що такі "...наукові форуми виступають не лише засобом спілкування вчених і науковців, а й інструментом подолання периферійності та регіональної розпорошеності дослідників" [8, с. 77].

Не менш ширими та теплими були виступи бувших колег Анатолія Олексійовича, які тісно співпрацювали з ним в інституті, а сьогодні є провідними науковцями та викладачами університету, професорів Володимира Прокоповича Газіна та Віктора Степановича Прокопчука, доцента Івана Йосиповича Козака, декана фізико-математичного факультету, доцента Віктора Самійловича Щирби, декана факультету української філології, доцента Юрія Олександровича Маркітантова. Так, В.П.Газін, будучи знайомим з Анатолієм Олексійовичем з 1958 р., відзначив, насамперед, його людські якості. Останній, на його думку, був з тих "...кого зразу ж помічають всі і запам'ятовують на все життя: за відвертість і щирість душі, добре слово і чесність у людських стосунках" [1, с. 41]. В.С.Прокопчук акцентував увагу на внеску Анатолія Олексійовича Копилова у розвиток подільського краєзнавства. Він брав активну участь у роботі над відомим виданням "Історія міст і сіл Української РСР". Зокрема, був членом редакційної колегії тому присвяченого історії Хмельниччини, був автором нарисів історії смт. Білогір'я та Ямпіль Білогірського району. Як тодішній декан історичного факультету, на заключному етапі підготовки даного видання виступив організатором і координатором діяльності викладачів факультету з написання історичних нарисів [5, с. 72]. Декани фізико-математичного факультету та факультету української філології звернули увагу на той безцінний досвід роботи з людьми, які вони отримали від спілкування та співпраці з Анатолієм Олексійовичем Копиловим. Зокрема, перший з них відзначив, що ректор ніколи не "рубав з плеча", не приймав різких рішень, дозволяв собі добре обміркувати будь-яке питання, перш ніж реагувати на нього, був добре обізнаний в кадрових питаннях [9, с. 81]. Другий звернув увагу, що Анатолій Олексійович повністю відповідав образу лідера колективу, "...у якого добрі комунікативні навички і який здатен приймати ефективні рішення задля досягнення мети". Йому притаманні такі якості як "віра в людей, вимогливість до них, підтримка у скрутній ситуації, вираженість у прийнятті рішень" [4, с. 66].

Надалі робота конференції відбувалася в рамках відповідних секцій. Відзначимо, що окрім власне викладачів нашого університету, у ній взяла

участь і гості. Зокрема, це директор Хмельницького обласного державного архіву В.Г.Байдич та доктор історичних наук, професор Хмельницького національного університету О.П.Григоренко.

Підсумовуючи результати наукової конференції “Історія та особа: особа в історії”, відзначимо, що подібні заходи є вкрай важливими з кількох міркувань. По-перше, будь-які наукові форуми є гарним місцем для обміну думками, новими науковими напрацюваннями, проведення дискусій, які сприяють подальшому прогресу в осмисленні багатьох явищ історії та сучасності. По-друге, подібні заходи сприяють збереженню пам’яті та наступності поколінь науковців, викладачів. Думається, вкрай важливо нам пам’ятати про наукову, педагогічну, суспільну діяльність тих, хто закладав основи нашого університету, продовжував традиції попередніх поколінь та передавав цю спадщину наступникам. Серед них наші вчителі, які завжди будуть в нашій пам’яті. Це Леонід Антонович Коваленко, Петро Флорович Лаптін, Юрій Михайлович Тарасов, Микола Григорович Кукурдзак, Петро Федорович Щербина, Іон Ізраїлевич Винокур, Анатолій Олексійович Копилов, Микола Борисович Петров та ін. Не може бути майбутнього без тієї основи, яку збудували вони і яку ми маємо бережно й послідовно розбудовувати.

Література:

1. Газін, В. П. Незгасні іскри життя / В. П. Газін // Анатолій Олексійович Копилов: особистість у вимірі епохи: Дослідження. Спогади. Документи. Бібліографія. – Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. – С. 41-42.
2. Завальнюк, О. М. Професор А.О.Копилов: на службі освіти, науці й людям (спогади учні і колеги) / О. М. Завальнюк // Там само. – С. 48-58.
3. Козак, І. Й. Динамічна незмінність / І. Й. Козак // Там само. – С. 58-63.
4. Маркітантов, Ю. О. Справжній лідер колективу / Ю. О. Маркітантов // Там само. – С. 65-68.
5. Прокопчук, В. С. Анатолій Олексійович Копилов: штрихи до портрета особистості / В. С. Прокопчук // Там само. – С. 70-75.
6. Степанков, В. С. Особистість у вимірі епохи / В. С. Степанков // Там само. – С. 5-31.
7. Степанков, В. С. Передмова / В. С. Степанков // Там само. – С. 3-4.
8. Філінюк, А. Г. А.О.Копилов був великим керівником, який жив і працював заради інших / А. Г. Філінюк // Там само. – С. 76-80.
9. Щирба, В. С. Мудрий учитель і наставник / В. С. Щирба // Там само. – С. 80-83.

В.І.Співак

III Всеукраїнська науково-практична конференція “Проблеми девіантної поведінки: історія, теорія, практика”

Соціально-економічні зміни, що відбуваються у нашій країні протягом останніх років, призвели до певних негативних психологічних наслідків як масового, так й індивідуального характеру. Різке порушення звичного стереотипу життя, втрата “старих” і відсутність “нових” ідеалів, політико-економічна нестабільність суспільства розглядається в якості основних причин тих психічних станів, які з психолого-психіатричної позиції позначаються як “криза ідентичності”, “соціально-стресові розлади”, “іраціональна деформація суспільної свідомості”, “перехідний потребнісно-мотиваційний стан”. В руслі цього науково-дослідницького напрямку розвивається і концепція саморуйнуючої поведінки (з відхиленням), що первинно орієнтована на підлітковий контингент.

Основними передумовами для створення цієї концепції стали такі широко розповсюдженні в нашому суспільстві негативні явища, як нездоровий спосіб життя, зростаюча алкоголізація та нікотизація всіх прошарків населення, ріст криміногенності, делінквентна поведінка (включаючи сексуальні девіації), втеча від соціально-конструктивної діяльності та ін. В широкому сенсі слова мова йде про різноманітні види поведінки з відхиленням, дослідженню яких і була присвячена конференція “Проблеми девіантної поведінки: історія, теорія, практика”, яка проводилась у Кам’янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка 26–27 травня 2011 року. Співорганізаторами її виступили факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології університету та відділення психології, вікової фізіології та дефектології Інституту імені Г.С.Костюка НАПН України.

Організаційний комітет конференції очолив доктор психологічних наук, професор, академік НАПН України, директор Інституту психології імені Г.С.Костюка С.Д.Максименко та ректор Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка кандидат історичних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України О.М.Завальнюк. Співголовами конференції були обрані Н.В.Чепелева, доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, заступник директора Інституту психології імені Г.С.Костюка, С.І.Болтівець, доктор психологічних наук, професор, заступник директора Інституту психології імені Г.С.Костюка, Т.С.Яценко, доктор психологічних наук, професор,

академік НАПН України, директор центру глибинної психології Республіканського вищого навчального закладу “Кримський гуманітарний університет”, О.В.Кеба, доктор філологічних наук, професор, проректор з наукової роботи Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Н.Ю.Максимова, доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії психології соціально дезадаптованих неповнолітніх Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, В.І.Співак, кандидат психологічних наук, доцент, декан факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Л.А.Філоненко, кандидат психологічних наук, старший співробітник лабораторії психології соціально дезадаптованих неповнолітніх Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, Ю.В.Сербалюк, старший викладач кафедри соціальної педагогіки і практичної психології факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, О.В.Максим, молодший співробітник лабораторії психології соціально дезадаптованих неповнолітніх Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, Я.М.Расвська, аспірантка Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України.

Відкриваючи роботу конференції, з вітальним словом до її учасників звернулися О.М.Завальнюк та С.Д.Максименко, які висловили сподівання щодо ретельного вивчення кола проблем, окреслених тематикою конференції та активного та зацікавленого обміну думками, досвідом в ході пленарного та секційних засідань, роботі круглих столів та майстер-класів.

Особливий інтерес учасників конференції викликали доповіді знаних науковців, які виступили на пленарному засіданні.

Зокрема, у своїй доповіді, доктор психологічних наук, професор, академік АПН України С.Д.Максименко чітко окреслив основні психологічні чинники корекції девіантної поведінки неповнолітніх та їхній вплив на розвиток особистості в даному віці.

Доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії психології соціально дезадаптованих неповнолітніх Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України Н.Ю.Максимова ознайомила присутніх з принципами роботи з девіантами в процесі їх адаптації до сучасного соціокультурного середовища.

Крім того, на пленарному засіданні зі своїми доповідями виступили: С.І.Болтівець – доктор психологічних наук, професор, заступник директору Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України “Психогігієна осо-

бистості фахівців, що здійснюють психологічну корекцію дітей з девіантною поведінкою”;

Т.С.Яценко – доктор психологічних наук, професор, академік, НАПН України, директор центру глибинної психології Республіканського вищого навчального закладу “Кримський гуманітарний університет” “Глибинні психологічні витоки девіантної поведінки”;

О.І.Власова – доктор психологічних наук, професор, в. о. завідувача кафедри психології розвитку КНУ імені Тараса Шевченка “Невдало соціалізована особистість як об’єкт ресоціалізації”;

С.І.Яковенко – доктор психологічних наук, професор кафедри юридичної психології та педагогіки Одеського державного університету внутрішніх справ “Правові та психологічні особливості допиту неповнолітнього свідка”;

В.В.Третяченко – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Далі робота конференції проходила в режимі секційних засідань:

секція 1 “Теоретичні аспекти проблеми девіантної поведінки”;

секція 2 “Проблеми соціалізації особистості та вікові перспективи девіантної поведінки”;

секція 3 “Проблеми корекції девіантної поведінки”.

Під час обідньої перерви учасники конференції мали можливість здійснити екскурсію до музею університету, де вони ознайомилися з минулим та сучасним, вагомими здобутками та планами на майбутнє університету.

Згідно програми конференції після обіду учасники продовжували працювати у секціях, після чого мали можливість взяти участь у проведенні майстер-класів: “Метафоричні форми глибинного пізнання (робота з каменем, тістом, іграшкою та малюнком)” – керівник Т.С.Яценко, доктор психологічних наук, професор, академік НАПН України;

“Сучасні психотерапевтичні методи в роботі з психосоматичними розладами – керівник О.М.Вербицька – тренер міжнародного інституту розвитку, консультант з питань практичної психології (м.Москва);

Асоціативні методи в роботі з психологічною травмою – керівник І.Ф.Манілов, кандидат психологічних наук, провідний науковий співробітник лабораторії психології соціального дезадаптованих неповнолітніх інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України.

У вечірній час учасники конференції здійснили екскурсію по Старому місту.

27 травня конференція продовжила свою роботу у секціях, після чого на заключному пленарному засіданні на чолі з Н.Ю.Максимовою, доктором психологічних наук, професором, завідувачем лабораторії психології соціально дезадаптованих неповнолітніх інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України були підведені підсумки її роботи та прийняті ряд важливих рішень, які стосувалися визначення поняття девіантної поведінки та випрацювання єдиної термінології, а також значна частина часу засідання була надана обговоренню сучасних методів психологічної корекції в роботі з девіантами та наміченню перспективних напрямків дослідження в галузі девіантології.

Загалом, в роботі третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції “Проблеми девіантної поведінки: історія, теорія, практика” взяли участь 118 науковців та практиків у галузі психології вивчення проблем девіацій, серед яких 8 докторів та понад 40 кандидатів психологічних наук з 15 вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації України.

Наприкінці роботи конференції її учасники відзначили успішну роботу організаційного комітету, особлива подяка від учасників конференції була висловлена на адресу керівництва університету і, що є надзвичайно важливим, було схвалено практику необхідності щорічного проведення науково-практичної конференції з обраної тематики з метою обміну інформацією, апробацією результатів теоретико-експериментальних досліджень, а також визначення перспективних напрямків досліджень в галузі девіантології.

Одержано 3 червня 2011 року

О.В.Кеба, П.Л.Шулик

III Міжнародна наукова конференція “Актуальні проблеми історичної та теоретичної поетики”

Наукова конференція – важлива організаційна форма, що забезпечує прогрес науки, розвиток якої неможливий без обміну думок, творчого спілкування колег з різних наукових установ та навчальних закладів. Саме тому у 2004 році на факультеті іноземної філології Кам’янець-Подільського державного університету кафедрою зарубіжної літератури була започаткована міжнародна конференція “Актуальні проблеми історичної та теоретичної поетики”. Назва конференції була обрана не випадково. Вона, по-перше відкривала шлях для широкого обговорення найважливіших проблем літературознавства, по-друге, залучала до спілкування представників різних напрямів філологічних студій, по-третє, відображала стан сучасної наукової думки, спрямованої на інтеграцію літературознавчих і гуманітарних досліджень. Від першої конференції залежало, чи матиме вона перспективи наукового продовження. І в тому, що вона вже стала невід’ємною часткою наукового життя країни, велика заслуга належить її першим організаторам, які розробили основні напрями роботи, змогли привернути до неї увагу відомих науковців.

14–15 жовтня 2011 року в Кам’янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка відбулася III Міжнародна наукова конференція “Актуальні проблеми історичної та теоретичної поетики”. Співорганізаторами конференції виступили Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Єлецький державний університет ім. І.О.Буніна (Росія), Природничо-Гуманістичний Університет імені Яна Кохановського в м.Кельце (Польща).

Підготовку до проведення конференції 2011-го року, координацію та забезпечення її роботи здійснював Організаційний комітет, до складу якого входили: ректор Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка О.М.Завальнюк; проректор із наукової роботи О.В.Кеба; проректор з міжнародних відносин і зв’язків з органами самоврядування державної влади та засобами масової інформації В.О.Савчук; вчений секретар Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України Г.М.Нога; завідувач кафедри російської класичної літератури та теоретичного літературознавства Єлецького державного університету ім. І.О.Буніна (Росія) Б.П.Іванюк; професор Природничо-Гуманістичного університету імені

Яна Кохановського в м.Кельце (Польща) О.Лещак; декан факультету української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Ю.О.Маркітантов; заступник декана з наукової роботи факультету іноземної філології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка П.Л.Шулик; завідувач кафедри слов'янської філології та загального мовознавства Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка С.Д.Абрамович; викладачі кафедри зарубіжної літератури університету А.О.Лаврова, О.Ю.Голубішко, Т.В.Івасишена, О.Г.Шаповал.

Заявки на конференцію надійшли від 117 науковців із України, Росії, Німеччини, США. Матеріали доповідей були опубліковані ще до початку конференції у збірнику "Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. Випуск 27", затвердженому як фахове видання.

Серед учасників конференції, які виступили на пленарних та секційних засіданнях, такі знані науковці, як доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри російської класичної літератури та теоретичного літературознавства Єлєцького державного університету ім. І.О.Буніна (Росія) Борис Павлович Іванюк, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри зарубіжної літератури Одеського національного університету імені І.І.Мечникова Валентина Іванівна Силантьєва, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри гуманітарної підготовки та ідентифікації культурних цінностей Академії митної служби України (м.Дніпропетровськ) Ольга Леонідівна Калашнікова, доктор філологічних наук, професор, директор Гуманітарного інституту, завідувач кафедри української літератури, компаративістики та соціальних комунікацій Київського університету імені Бориса Грінченка Олена Євгенівна Бондарева та інші.

Тематика доповідей відзначалася не лише розмаїттям, але й глибиною та важливістю поставлених проблем. Серед них: поетика в системі літературознавчих категорій; індивідуальні поетики в контексті загально-культурних парадигм; текст, інтертекст, культура; семантика слова, тексту, перекладу; літературні жанри в проекції історичної та теоретичної поетики; компаративістичні виміри літератури; поетика і проблеми сучасної інтерпретації літературно-художніх творів.

Конференція об'єднала науковців різних рівнів (поряд з докторами наук виступали кандидати і "просто" аспіранти, для яких це була перша спроба заявити про себе в науковому світі), різних вікових груп, різних регіонів (Києва, Донецька, Харкова, Одеси, Івано-Франківська, Луганська,

Запоріжжя, Сімферополя тощо). Показовим стало зростання (порівняно з попередніми роками) інтересу до конференції серед науковців сходу та півдня країни.

Представлені на пленарному засіданні доповіді відомих у науковому світі особистостей стали віддзеркаленням найважливіших актуальних проблем сучасного літературознавства.

Професор О.Є.Бондарева у доповіді “Угрупування “Західний вітер” в українському літературному процесі 1990-х рр.”, аналізуючи тематично-образні доміанти поезії представників поетичного угруповання “Західний вітер”, розкрила художньо-естетичні доміанти творчості Гордія Безкоровайного, Василя Махна, Бориса Щавурського, простежила поставання міфологічного часопростору та специфіку поетичного синтаксису. Особливу вагу в доповіді було приділено постмодерній цитації в аналізованій ліриці зі Святого письма. Доповідачка змогла переконливо передати слухачам своє сприйняття поезії “Західного вітру” як яскравого свідчення, що сучасне молоде письменство вже вкарбувало свої імена в національну поетичну історію, що під задекларовану схимю сучасним дослідником варто бачити і хист, і неабиякий талант.

Питання методології сучасного літературознавства піднімалися у доповіді професора Б.П.Іванюка “Память жанра, память о жанре и метажанр”. Відштовхуючись від тези, що сучасна гуманітарна свідомість опинилася в колізії перехідного періоду на ім’я постмодернізм, для якого, як і для кожної кризової доби, характерна підвищена увага до традиції “как категории аксиологической оседлости”, науковець запропонував свій варіант теоретичного опису жанрової традиції у трьох часових параметрах її існування – минулому, сучасному та майбутньому – й у відповідних їм поняттях – пам’ять жанру, пам’ять про жанр та метажанр.

Своєрідним продовженням доповіді професора Б.П.Іванюка виявилися тези виступу доктора філологічних наук, професора О.В.Кеби “Поетика метароману”. Метатекстуальність ХХ століття було охарактеризовано ним як іманентну властивість романного жанру і одну з продуктивних тенденцій його розвитку в новітню добу. На прикладі романів “Дар” В.Набокова, “Фальшивомонетники” А.Жіда, “Маг” Дж.Фаулза, “Чорний принц” А.Мердок, “Паперові люди” А.Голдінга здійснено спробу довести, що “роман, який сам себе описує”, створює для автора унікальні можливості безпосереднього розгортання творчого процесу і вільного спілкування з читачем.

Змістовно, цікаво і креативно представила у доповіді “Агиография или роман: у истоков русской женской мемуаристики” своє дослідження про-

фесор О.Л.Калашнікова. Несподівано, але цілком логічно через аналіз “Своеручных записок” монахині Нектарії (кн. Наталії Долгорукої)” доповідка приходиться до висновку, що “жіноча” мемуарна література паралельно з жанром роману, що зароджувався, визначила своєрідність шляхів розвитку російської прози у XVIII ст. Жваву дискусію учасників викликала основна теза доповіді про те, що кохання, яке стало для княгині Долгорукої синонімом усього життя, дозволило мемуаристці побачити за зовнішніми проявами свого часу вічні істини – як національні, зумовлені ментальною природою росіян, так і загальнолюдські, доводячи, що “жіночий” погляд, поступаючись “чоловічому”, в історичній конкретності опису фактів, виявляється більш глибинним в інтуїтивному осягненні неминущих істин, що дають ключ до коду доби.

Справжньою подією на пленарному засіданні стала доповідь професора В.І.Силантьєвої “Интердисциплинарность как проблема современной компаративистики: портрет А.Блока в творчестве К.Сомова”. І не тільки тому, що об’єктом дослідження стали відомі шедеври мистецтва. В ході обговорення один із учасників висловив думку, що ця доповідь є взірцем сучасного “синтетичного” літературознавства, яке вже давно вийшло за межі “традиційності” та “офіціозу” і вимагає новітніх методологій.

Глибина постановки проблем і доступність та емоційність викладу була властива доповіді доктора філологічних наук, професора Н.І.Ільїнської, завідувача кафедри іноземних мов та літератури Херсонського державного університету “«На весах Иова»: экзистенциальный вектор духовных исканий русской поэзии XX века”. У цій доповіді предметом літературознавчого аналізу стали образи Авраама, Ісаака, Йова в їх укоріненій або інверсованій семантиці як ціннісні орієнтири екзистенціального досвіду. Авторка виявила константні екзистенціальні категорії: вибору, волі, самотності, смерті і простежила особливості їх художньої реалізації в авторських поетичних стратегіях.

Тематика доповідей, що прозвучали на пленарному засіданні знайшла віддзеркалення і подальший розвиток у виступах учасників секційних засідань. Протягом 14–15 жовтня науковці працювали у 7 семи секціях, вислухавши і обговоривши загалом понад 80 доповідей.

Секція “Поетика в системі літературознавчих категорій” працювала під керівництвом доктора філологічних наук, професора, директора Інституту журналістики і міжнародних відносин, завідувача кафедри журналістики та видавничої справи Київського національного університету культури і мистецтв А.І.Гурбанської та доктора філологічних наук, професора ка-

федри української літератури, компаративістики та соціальних комунікацій Київського університету імені Бориса Грінченка О.В.Єременко. Тут у центрі уваги науковців були теоретичні проблеми розвитку таких категорій поетики, як художній синтез, екфразис, хронотоп, рамочний текст, візуальність, магічний реалізм тощо.

На засіданні секції “Індивідуальні поетики в контексті загально-культурних парадигм” головували доктор філологічних наук, професор, директор Гуманітарного інституту, завідувач кафедри української літератури, компаративістики та соціальних комунікацій Київського університету імені Бориса Грінченка О.Є.Бондарева та доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка М.С.Васьків. В полі зору учасників секції була поетикальна своєрідність творів таких митців, як Е.Т.А.Гофман і Ф.Достоевський, Дж.Г.Байрон і В.Г.Короленко, І.Анненський і Г.Нормінтон, Л.Андреев і М.Тілло.

Керівництво роботою секції “Текст, інтертекст, культура” здійснювали доктор філологічних наук, професор кафедри теорії і практики перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу Л.В.Дербеньової і доктор філологічних наук, професор кафедри російської та зарубіжної літератури Таврійського національного університету ім. В.І.Вернадського М.О.Новикова. Об’єднувальним чинником дискусії на цій секції став культурологічний підхід до досліджуваних текстів.

Секція “Літературні жанри в проекції історичної та теоретичної поетики” працювала під керівництвом доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри російської класичної літератури та теоретичного літературознавства Єлеського державного університету ім. І.О.Буніна (Росія) Б.П.Іванюка та доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри історії світової літератури і культури Херсонського державного університету Н.І.Льїнської. Тут обговорювалися проблеми функціонування і типології різноманітних літературних жанрів – від роману до сонету.

На засіданні секції “Компаративістичні виміри літератури” під керівництвом доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри зарубіжної літератури Одеського національного університету імені І.І.Мечникова В.І.Силантьєвої були заслухані доповіді, що стосувалися проблем трансформації традиційних сюжетів і образів у світовій літературі, типологічним паралелям і відповідностям у розвитку різних національних літератур і окремих митців.

Секція “Поетика і проблеми сучасної інтерпретації літературно-худож-

ніх творів” працювала під керівництвом доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри гуманітарної підготовки та ідентифікації культурних цінностей Академії митної служби України (м. Дніпропетровськ) О.Л.Калашнікової та доктора філологічних наук, професора кафедри російської та світової літератури Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди О.С.Силаєва. Авторами доповідей на цій секції були представлені сучасні можливості інтерпретації художніх творів з використанням таких різноманітних літературознавчих стратегій, як герменевтика, рецептивна естетика, тендерна методологія, феміністична критика, постколоніальні студії.

Координацію роботи секції “Міфопоетика як художня практика і літературознавча стратегія” здійснювали доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри слов’янської філології та порівняльного літературознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича А.С.Нямцу та доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри зарубіжної літератури, проректор з наукової роботи Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка О.В.Кеба. У межах міфокритичної методології у доповідях було репрезентовано творчість представників як класичної, так і модерністської художньої парадигми – Ф.Гіббеля, А.П.Чехова, Дж.Конрада, В.Шевчука та ін.

На секційних засіданнях інтерес і жваву дискусію викликали як доповіді досвідчених науковців, так і дослідження початківців, для яких конференція стала справжнім іспитом і школою, адже поради відомих професорів, безумовно, будуть корисними майбутнім кандидатам та докторам філологічних наук.

III Міжнародна наукова конференція “Актуальні проблеми історичної та теоретичної поетики” засвідчила безумовне зростання як кількісного, так якісного показника філологічної науки. Важливим результатом роботи конференції було прийняття практичних висновків та рекомендацій, в яких відображено позицію учасників.

На заключному пленарному засіданні 15 жовтня, звітуючи про роботу секцій, керівники підкреслили безперечний успіх конференції, і зважаючи на це, було запропоновано проводити конференцію не раз на два роки, а щорічно. Ця пропозиція була схвально прийнята учасниками засідання. Отже, проведення чергової, IV-ї Міжнародної наукової конференції “Актуальні проблеми історичної та теоретичної поетики”, заплановано на жовтень 2012 року.

У межах конференції була підписана угода про співробітництво між

Кам'янець-Подільським національним університетом імені Івана Огієнка та Єлецьким державним університетом ім. І.О.Буніна (Росія).

Загальне зацікавлення викликала і презентація нових наукових видань учасників конференції, зокрема книг доктора філологічних наук, професора Елеонори Степанівни Соловей з Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України та колективної монографії гуманітаріїв Кам'янецького університету "Біблія як інтертекст світової літератури" за редакцією доктора філологічних наук, професора Семена Дмитровича Абрамовича.

Основну роботу з підготовки та проведення конференції виконали викладачі кафедри зарубіжної літератури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (завідувач кафедри – Кеба Олександр Володимирович, доктор філологічних наук, професор, проректор з наукової роботи університету).

Учасникам конференції була запропонована також і культурна програма: екскурсії у Національний історико-архітектурний заповідник "Кам'янець", Хотинську фортецю, відбудований у Кам'янці-Подільському і нещодавно освячений кафедральний собор святого і благовірного князя Олександра Невського.

Одержано 3 листопада 2011 року

М.С.Солопчук, М.В.Зубаль, Д.М.Солопчук

V Всеукраїнська науково-практична конференція "Формування здорового способу життя студентської та учнівської молоді засобами освіти"

V Всеукраїнська науково-практична конференція "Формування здорового способу життя студентської та учнівської молоді засобами освіти" з міжнародною участю відбулася 30 вересня – 1 жовтня 2011 року на базі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Організаторами виступили Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Кам'янець-Подільське міське управління освіти, факультет фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. У її роботі взяли участь понад 130 осіб, які представляли 11 регіонів України (Київщина, Черкащина, Івано-Франківщина, Терно-

пільщина, Волинь, Вінниччина, Луганщина, Харківщина, Львівщина, Хмельниччина, м.Київ), а також представники Тираспільського державного університету імені Т.Г.Шевченка (республіка Придністров'я).

Серед учасників конференції – академіки, доктори наук, професори, кандидати наук, доценти, викладачі, аспіранти Інституту проблем виховання НАПН України, Національного університету фізичного виховання і спорту України (м.Київ), Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (м.Київ), Харківського національного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, Кам'янець-Подільського міського управління освіти, обласної федерації аеробіки України в Хмельницькій області.

Конференція проводилася в режимі пленарного та секційних засідань. З вітальним словом перед учасниками конференції виступили ректор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка О.М.Завальнюк, професор, академік АНВШ, заслужений працівник освіти України, проректор з міжнародних відносин, зв'язків з державними органами влади, самоуправління та засобами масової інформації Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка В.О.Савчук, кандидат історичних наук, професор; декан факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка М.С.Солопчук, кандидат педагогічних наук, професор, заслужений працівник фізичної культури і спорту України.

На Пленарному засіданні було заслухано наукові доповіді провідних вчених України, а також науковців з Придністровського державного університету імені Т.Г.Шевченка в галузі “Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини”. Зокрема, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри фізичного виховання і єдиноборств Інституту фізичного виховання та спорту Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (м.Київ) Г.М.Арзютов, представив у своєму виступі “Українська національна боротьба на поясах – шляхи міжнародного визнання” модель розвитку фізичній культурі і спорту у світі (на прикладі боротьби). Модель складається з двох взаємопротилежних частин, які представляють складнокоординовану відкриту систему. У доповіді кандидата педагогічних наук, старшого наукового співробітника лабораторії фізичного розвитку НДІ проблем виховання АПН України (м.Київ) С.І.Жеваги “Шляхи розвитку фізичного виховання в контексті європейської інтеграції України” було висвітлено актуальні проблеми розвитку шкільного фізичного вихо-

вання, яке потребує корінних змін. У роботі пленарного засідання брала участь начальник управління освіти та науки м. Кам'янець-Подільського, депутат міської ради С.В. Старченко. У виступі “Формування у школярів загальноосвітніх шкіл м. Кам'янець-Подільського позитивної мотивації на здоровий спосіб життя” вона ознайомила присутніх зі станом формування в учнів загальноосвітніх навчальних закладах Кам'янець-Подільського мотивації до здорового способу життя, окреслила шляхи, форми та засоби її розвитку на прикладі шкіл міста. Цікавою була доповідь гості з Тираспільського державного університету імені Т.Г. Шевченка В.В. Абрамової, доцента кафедри гімнастики і спортивних одноборств, заступника декана з наукової роботи факультету фізичної культури і спорту, яка виступила по темі “Умови формування духовно-морального здоров'я учнів”. У виступі було розкрито поняття “толерантність” та розглядалось її психологічний зміст, а також представлені педагогічні умови освітнього процесу, орієнтованого на виховання толерантної особи, в тому числі особистості майбутнього педагога. До уваги учасників було запропоновано виступ кандидата біологічних наук, доцента Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, лауреата Державної премії для молодих вчених у галузі науки і техніки, докторанта Луганського національного університету імені Тараса Шевченка Е.О. Жигульової “Шляхи вдосконалення просвітницької роботи серед молоді щодо формування здорового способу життя”, де вона наголосила на необхідності розробки та впровадження державної стратегії оздоровлення молоді й формування сучасних світоглядних установок необхідно починати в системі підготовки педагогічних кадрів. Не залишила байдужими всіх присутніх доповідь кандидата медичних наук, доцента Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Р.Б. Чаплінського “Демографічна ситуація та стан здоров'я населення країни – вагомий чинник, щодо проведення активних превентивних заходів”, в якому акцентував увагу на пріоритетні напрямки демографічної політики в Україні, розкрив причини зниження показників здоров'я та передчасних смертей. Кандидат педагогічних наук, член-кореспондент Української академії наук національного прогресу, старший науковий співробітник Інституту проблем виховання НАПН України М.Д. Зубалій розкрив ефективні форми підвищення рухової активності учнів у процесі позакласної роботи. Кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедрою фізичного виховання Ніжинського державного університету П.І. Щербак охарактеризував зміст та шляхи залучення студентської молоді до систематичних занять нетрадиційними видами фізичних вправ. У допо-

віді кандидата психологічних наук, доцента Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника М.Д.Белея “Вплив соціально-психологічних чинників на формування адекватного суб’єктного відношення до здоров’я” було висвітлено проблему, з якою зіткнулося українське суспільство, і яка спричинена не стільки дефіцитом чи дорожнечою лікувально-медикаментозних засобів, скільки відсутністю морально-психологічної підтримки та захищеності (при чому не лише на макрорівні, а й на мікрорівні), дозволить виробити оптимальні варіанти розв’язання існуючої проблеми. Доповідь кандидата педагогічних наук, доцента Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького О.М.Бондаренко “Характеристика діяльнісного компоненту валеологічної компетентності студентів педагогічних університетів” завершила пленарне засідання. Доповідач розкрила сутність поняття валеологічна діяльність як компонента валеологічної компетентності майбутніх педагогів, а також проаналізувала ступінь сформованості цього компоненту у студентів педагогічних університетів.

У рамках проведення конференції до початку і під час роботи пленарного засідання у фойє університету працювали студенти-волонтери факультету фізичної культури (спеціальність “Здоров’я людини”) КПНУ імені Івана Огієнка та учні Кам’янець-Подільського медичного училища (спеціальність “Лікувальна справа”). Школа волонтерства “Тігієя” започаткована у 2007 році і працює під керівництвом кандидата біологічних наук, доцента кафедри медико-біологічних основ фізичного виховання та фізичної реабілітації КПНУ імені Івана Огієнка Е.О.Жигульова та викладача медичного училища, лікаря акушер-гінеколога Л.І.Дейбук.

Участь студентів у волонтерській діяльності є ресурсом профілактичної роботи серед молоді і перспективним орієнтиром превентивної просвітницької роботи в навчальних закладах. Так, волонтерами було проведено анонімне анкетування студентської молоді щодо поширеності та залучення молодих людей до вживання алкогольних напоїв та тютюнових виробів, проінформованості відносно можливостей планування сім’ї та контрацепції. Одночасно було проведено консультування бажаючих відносно формування безпечних життєвих навичок, розповсюджено просвітницькі листівки щодо формування відповідального батьківства, позитивної мотивації на здоровий спосіб життя, безпечної життєдіяльності.

Впродовж другого дня роботи конференції проводилося засідання секцій. Одна із них “Психолого-педагогічні та медико-біологічні проблеми здорового способу життя та стану здоров’я студентів в процесі фізичного

виховання і спортивного тренування в освітніх закладах” (керівник – Д.Д.Совтисік, кандидат біологічних наук, професор) охопила 21 доповідь. Обговорювалися актуальні проблеми збереження та зміцнення здоров’я школярів та студентської молоді; педагогічні умови підготовки здоров’я-орієнтованого вчителя; здоров’язберігаючі технології в практиці підготовки майбутніх вчителів фізичної культури; різновиди оздоровчої фізичної культури в системі фізичного виховання різних вікових груп; самооцінка студентською молоддю готовності до зміцнення власного здоров’я; “професійне вигорання” в діяльності вчителів як результат неадекватного відношення до свого здоров’я; висвітлення здорового способу життя на сторінках газети “Студентський меридіан”.

В іншій секції “Науково-методичні засади здорового способу життя учнів загальноосвітніх навчальних закладів та застосування засобів освіти для впровадження здоров’язберігаючих освітніх технологій у фізичне виховання школярів” (керівник – Б.М.Тімошенко, кандидат педагогічних наук, професор) заслухали 26 доповідей.

На секціях дискутували викладачі, аспіранти, докторанти, вчителі фізичної культури, лікарі. Більшість виступів були актуальними, науково обґрунтованими, мали рекомендаційний аспект.

Найбільшу зацікавленість учасників конференції викликали доповіді доцента А.В.Заїкіна “Здоров’язберігаюча діяльність майбутніх фахівців з фізичної реабілітації”, доцента Р.Б.Чаплінського “Оптимальне поєднання засобів фізичної реабілітації як детермінанта відновлення працездатності інвалідів”, доцента О.П.Белея “Професійне вигорання в діяльності вчителів як результат неадекватного відношення до свого здоров’я”, доцента Д.М.Солопчука “Характеристика стану здоров’я та фізичної підготовленості молодших підлітків”, доцента Л.Д.Гурмана “Формування мотивації школярів до систематичних занять фізичними вправами”, доцента М.В.Зубаль “Оздоровчі заняття дітей в сім’ї”, старшого викладача Г.А.Весельського “Професійне здоров’я вчителя – основа ефективної роботи у навчанні і вихованні шкільної молоді”, старшого викладача Г.В.Бесарабчука “Формування пізнавального інтересу у школярів до здорового способу життя в умовах занять спортивною культурою”.

По завершенні роботи конференції, 1 жовтня відбулося засідання круглого столу “Стиль життя і здоров’я молодого покоління українців”, в якому взяли участь гості конференції, викладачі факультету фізичної культури, лікарі, докторанти, аспіранти, магістранти, вчителі, тренери та студенти. Вів засідання круглого столу член-кореспондент Української академії наук

національного прогресу, старший науковий співробітник Інституту проблем виховання НАПН України М.Д.Зубалій, який наголосив, що фізична досконалість та здоров'я людини завжди були національними цінностями українського народу. Провідну роль в цьому відіграє освіта, як соціальна інституція, що озброює людину знаннями про фактори збереження та руйнування здоров'я, шляхи зміцнення та примноження його. В процесі засідання розглядалися гострі проблеми молоді України, що стосуються здорового способу життя та обговорювалися актуальні питання сьогодення.

Протягом двох днів учасниками та гостями конференції висловлювалось багато цінних думок і пропозицій, більшість з яких враховано в ухвалі наукового зібрання.

Конференція ухвалила:

1. Активізувати напрям психолого-педагогічних та медико-біологічних проблем здорового способу життя.

2. Налагоджувати взаємодію та співробітництво між науковими, навчальними закладами, громадськими організаціями, що займаються проблемами здоров'я нації шляхом проведення спільних науково-практичних заходів – конференцій, семінарів, “круглих столів”.

3. Брати участь в розробці, підготовці та реалізації загальнонаціональних програм щодо проблем здорового способу життя.

4. Ширше залучати студентську молодь до масштабних акцій щодо збереження здорового способу життя.

5. Проводити рекламні кампанії та пропагандистську роботу у загальноосвітніх навчальних закладах щодо поширення серед учнівської молоді шкідливих звичок.

6. Розширити масштаби конференції, запрошуючи до участі в ній іноземних науковців.

V Всеукраїнська науково-практична конференція “Формування здорового способу життя студентської та учнівської молоді засобами освіти” отримала широкий розголос і високу оцінку серед наукової і творчої громадськості, насамперед за рахунок високого наукового рівня, чіткої організації та інформативно-пізнавальної насиченості. Результати конференції відображено у збірнику наукових праць V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю “Формування здорового способу життя студентської та учнівської молоді засобами освіти”.

Одержано 17 жовтня 2011 року

В.М.Сич

**I Всеукраїнський конгрес з організаційної
та економічної психології**
**“Актуальні проблеми розвитку організаційної
та економічної психології в Україні”**

I Всеукраїнський конгрес з організаційної та економічної психології відбувся з 29 червня по 2 липня 2011 року у м. Кам'янець-Подільському на базі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Цей конгрес організовано та проведено лабораторією організаційної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, Кам'янець-Подільським національним університетом імені Івана Огієнка, Українською Асоціацією організаційних психологів та психологів праці, Центром організаційної та економічної психології та за сприянням академіка-секретаря Відділення психології, вікової фізіології та дефектології НАПН України, директора Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, академіка НАПН України, доктора психологічних наук, професора, Президента ВГО “Асоціація психологів України” С.Д.Максименка та академіка АН ВО України, кандидата історичних наук, професора, ректора Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка О.М.Завальнюка.

До публікації у збірник конференції було подано 104 тези доповідей, авторами яких виступили 135 осіб із 16 областей (Київська, Хмельницька, Рівненська, Чернівецька, Чернігівська, Львівська, Запорізька, Донецька, Дніпропетровська, Харківська, Волинська, Луганська, Сумська, Черкаська) України, Автономної Республіки Крим, Росії, Польщі та Німеччини. Серед учасників конференції були академік НАПН України, член-кореспондент НАПН України, доктори і кандидати наук, професори і доценти, асистенти, аспіранти, наукові кореспонденти.

Робота конгресу проходила за двома напрямками. Перший напрямок був присвячений висвітленню таких актуальних проблем організаційної психології як управління змінами в організації та організаційний розвиток; конкурентноздатність організації; формування команди в організації; добір, адаптація та мотивація персоналу в організації; професійний розвиток та професійна кар'єра в організації; відданість організації та організаційна ідентичність; організаційна культура; організаційний та соціально-психологічний клімат; ділове спілкування та переговори в організації; організаційні конфлікти; професійний стрес та синдром “професійного

вигорання”; розробка та впровадження психолого-організаційних технологій; психологічна готовність менеджерів до ефективного управління; підготовка менеджерів та персоналу до ефективного управління організаціями; підготовка психологів для психологічного забезпечення ефективності діяльності організацій в різних соціальних сферах (державне управління; фінансово-економічна сфера; бізнес; виробництво; освіта; наука; медицина та ін.) та ін.

Другий напрямок відображав актуальні проблеми економічної психології: психологічні особливості економічної політики держави, психологічні проблеми державних доходів (податкова психологія); психологія державних витратів (психологія соціальної політики); психологія грошей; психологія інвестицій та заощаджень; психологія підприємництва; психологія маркетингу та реклами; психологія економічної свідомості та поведінки; психологічні аспекти економічної соціалізації; психологія безробітних; психологія бідних та багатих; формування психолого-економічної культури суспільства та різних груп населення; формування психолого-економічної культури у різних категорій фахівців; підготовка психологів до вирішення психолого-економічних проблем в різних соціальних сферах (державне управління; фінансово-економічна сфера; бізнес; виробництво; освіта; наука; медицина та ін.) та ін.

За участю провідних українських та зарубіжних психологів були проведені пленарне засідання, яке складалося з дух частин, тематичні сесії з організаційної психології та економічної психології, майстер-клас “World safe”.

На пленарному засіданні відзначалися актуальністю та змістовністю доповіді С.Д.Максименка, академіка-секретаря Відділення психології, вікової фізіології та дефектології НАПН України, директора Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, академіка НАПН України, доктора психологічних наук, професора, Президента ВГО “Асоціація психологів України” та Л.М.Карамушки, члена-кореспондента НАПН України, доктора психологічних наук, професора, завідувачки лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, в яких було розглянуто основні етапи становлення, досягнення, проблеми, перспективи організаційна психологія в Україні, а також актуальні проблеми та перспективи наукових досліджень у сучасній українській економічній психології. У доповіді О.І.Бондарчук, доктора психологічних наук, професора, завідувачки кафедри психології управління ДВНЗ “Університет менеджменту освіти” НАПН України було показано актуальні

проблеми особистісного розвитку керівників освітніх організацій як чинника розвитку організацій. кандидат психологічних наук, доцент, старший науковий співробітник лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України О.А.Філь змістовно розкрила психологічні аспекти розвитку конкурентноздатності сучасних організацій. Кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та соціальної психології Волинського національного університету імені Лесі Українки Л.Я.Малімон у доповіді охарактеризувала особливості проектування процедури експертного оцінювання професійно важливих якостей керівника в системі державного управління. Кандидат психологічних наук, доцент, завідувачка кафедри психології освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Т.В.Дуткевич свою доповідь присвятила вивченню історії розвитку закладу вищої освіти як компонента його організаційної культури. Кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка В.М.Федорчук у своїй доповіді розглянув роль соціально-психологічного тренінгу в підвищенні комунікативної компетентності керівників центру зайнятості населення. У доповіді кандидата психологічних наук, доцента кафедри психології праці та управління закладами освіти, заступника декана факультету психології з наукової роботи та інформатизації навчального процесу Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка В.М.Сича було висвітлено особливості соціально-психологічних уявлень студентів ВНЗ про професійну кар'єру.

Необхідно відзначити низку доповідей з актуальних проблем, що прозвучали під час секційних засідань. Так, під час роботи секції “Організаційна психологія” (керівники секції: О.А.Філь, кандидат психологічних наук, доцент, старший науковий співробітник лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України; Т.В.Дуткевич, кандидат психологічних наук, доцент, завідувачка кафедри психології освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.) цікавими та актуальними були доповіді:

- Розвиток комунікативної саморегуляції керівників освітніх організацій у системі післядипломної освіти (О.В.Брюховецька, кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та практичної психології ДВНЗ “Університет менеджменту освіти” НАПН України);
- Аналіз мотивів управління змінами та організаційного розвитку в менеджерів освітніх організацій (В.М.Івкін, кандидат психологічних наук, науковий співробітник лабораторії організаційної психології Інституту

психології імені Г.С.Костюка НАПН України, старший викладач ДВНЗ – “Університет менеджменту освіти” НАПН України);

- Оцінка персоналом освітніх організацій традиційного та інноваційного типів умов забезпечення організаційного розвитку (Л.М.Карамушка, член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор, завідувачка лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України);

- Чинники розвитку психологічної готовності менеджерів енергокомпаній до ефективного управління (О.П.Коломієць, аспірантка лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України);

- Психологічна підготовка керівників освітніх організацій до попередження професійних криз: гендерний аналіз (А.С.Москальова, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології управління ДВНЗ “Університет менеджменту освіти” НАПН України);

- Рівень розвитку операційного компонента готовності керівників психологічних служб системи освіти до управління змінами в організації (М.В.Москальов, кандидат психологічних наук, викладач кафедри загальної, вікової та педагогічної психології Київського університету імені Бориса Грінченка);

- Психологічна готовність до ділового спілкування персоналу готельно-ресторанних комплексів (І.Б.Римаренко, аспірант лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України);

- Інтерактивні методи як засіб психологічної адаптації персоналу в умовах злиття освітніх організацій (І.В.Сингаївська, кандидат психологічних наук, доцент, директор Центру міжнародних освітніх проєктів Університету економіки та права “КРОК”);

- Исследование психосемантической структуры зависти в межличностных отношениях в женском коллективе (А.Н.Францев, ассистент кафедры общей психологии факультета психологии Таврического национального университета им. В.И.Вернадского) та ін.

В роботі секції “Економічна психологія” (керівники секції: О.В.Креденцер, кандидат психологічних наук, науковий співробітник лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України; О.В.Савицька, кандидат психологічних наук, доцент, завідувачка кафедри психології праці та управління закладами освіти Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка) жваве обговорення викликали наступні доповіді:

- Теоретичний аналіз психологічних чинників самоефективності підприємців сфери торгівлі (І.Б.Абдулаєва, аспірантка лабораторії організаційної психології інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України);

- Інноваційність як важлива характеристика підприємницької поведінки менеджерів освітніх організацій (О.В.Креденцер, кандидат психологічних наук, науковий співробітник лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України);

- Взаємозв'язок між рівнем розвитку окремих характеристик підприємницької поведінки менеджерів освітніх організацій та рівнем організаційного розвитку (Л.М.Карамушка, член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор, завідувачка лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України; О.В.Креденцер, кандидат психологічних наук, науковий співробітник лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України);

- Інноваційність як важлива характеристика підприємницької поведінки менеджерів освітніх організацій (О.В.Креденцер, кандидат психологічних наук, науковий співробітник лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України);

- Зміст та структура психологічної готовності підприємців до ведення ділових переговорів (В.І.Лагодзінська, науковий співробітник лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України);

- Взаємозв'язок стійких особистісних рис співробітника та рівня його прихильності до організації-роботодавця (Н.Г.Лебедева, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донбаського державного технічного університету; Д.О.Самойленко, асистент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донбаського державного технічного університету) та ін.

Особливо великий інтерес серед науковців викликав майстер клас “WORLD CAFE”, який провела провідний психолог з Німеччини Шмідт-Брасе Уте (Owner and Head of PSYCON Psychological Business Consultants – Integrative Organizational. Team and Personnel Development; Coaching; intercultural Counseling; former member of Board of Section Work and Organizational Psychology of German Professional Association of Psychologists (BDP) and Executive Committee of the European Association of Work and Organizational Psychologists (EAWOP).

Таким чином, робота I Всеукраїнського конгресу з організаційної та економічної психології “Актуальні проблеми розвитку організаційної та

економічної психології в Україні” була плідною. У процесі роботи конгресу було визначено ряд актуальних перспективних завдань щодо удосконалення теорії і практики організаційної та економічної психології в Україні. Зокрема, порушувалися питання стосовно консолідації та координації професійних зусиль фахівців, які працюють у сфері академічної та практичної організаційної психології, психології праці; щодо сприяння міжнародному співробітництву у сфері організаційної психології та психології праці шляхом участі в міжнародних конгресах, семінарах, тренінгах, спільних міжнародних проектах та програмах обміну тощо.

Результати конгресу відображено у збірнику тез: Актуальні проблеми розвитку організаційної та економічної психології в Україні: тези I Всеукраїнського конгресу з організаційної та економічної психології (29 червня – 2 липня 2011 року, м. Кам’янець-Подільський) / за наук. ред. С.Д.Максименко, Л.М.Карамушки. – Київ ; Кам’янець-Подільський: Аксіома, 2011. – 190 с.

Одержано 1 вересня 2011 року

І.М.Конет, Л.А.Онуфрієва

Хроніка наукового життя Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2011 році: конференції, круглі столи, семінари

На сучасному етапі розвитку національної освіти і науки окреслено цілу низку актуальних, очікуваних, інколи дискусійних проблем, які безпосередньо пов’язані з підвищенням якості освітніх послуг, подальшим розвитком наукових досліджень, забезпеченням мобільності і креативності підходів до вирішення нагальних потреб часу.

Розбудова української освіти і науки, зростаючі запити суспільства на висококваліфіковані конкурентноздатні кадри зумовлюють розв’язання проблем у силу того, що розвиток освіти і науки сьогодні потребує удосконалення й об’єктивного висвітлення на сторінках різних часописів, у роботі наукових та науково-практичних конференцій.

2011 рік позначився для Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка масштабністю проведення наукових заходів.

Так, зокрема, у поточному році було проведено 25 наукових форуми, у тому числі 14 міжнародних та 11 всеукраїнських і регіональних наукових конференцій, низку круглих столів та семінарів.

У січні 2011 року проведено IV Всеукраїнську міжконфесійну християнську науково-практичну конференція “Формування основ християнської моралі в процесі духовного відродження нації”.

На конференції працювали такі секції:

- Сім’я – інституція Бога
- Фізичне та духовне здоров’я.
- Сімейні цінності.
- Діти – дзеркало сім’ї.
- Міграція як виклик сьогодення.
- Гармонійна особистість як запорука громадського здоров’я
- Людина в техногенному середовищі.
- Цілісність людини як образу і подоби Бога.
- Псевдосвобода сучасної молоді.
- Реальність і віртуальність.
- Система загально-християнських цінностей в освіті, культурі, мистецтві.
- Навчально-виховні аспекти християнської етики.
- Виховання через мистецтво і культуру.

За результатами роботи конференції опубліковано збірник наукових праць.

* * *

24–25 лютого 2011 року Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології, кафедра соціальної педагогіки і практичної психології провели Всеукраїнську науково-практичну конференцію “Актуальні проблеми соціального захисту дезадаптованих дітей та молоді”.

На відкритті III Всеукраїнської науково-практичної конференції “Актуальні проблеми соціального захисту дезадаптованих дітей та молоді” з вітальним словом виступив Олександр Володимирович Кеба, доктор філологічних наук, професор, проректор з наукової роботи Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Тематика пленарних засідань конференції:

- Особливості організації підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників у роботі з дезадаптованими дітьми та молоддю;
- Шляхи оптимізації та вдосконалення соціальної підтримки й допомо-

ги соціально-дезадаптованим дітям та молоді;

- Нормативне й організаційне забезпечення діяльності соціального педагога по роботі з соціально-дезадаптованими дітьми та молоддю.

* * *

28–29 квітня 2011 року вперше проведено I Міжнародну науково-теоретичну конференцію “Стан і перспективи розвитку регіональної журналістики в умовах світових глобалізаційних процесів”, організаторами якої виступили Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра журналістики, Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

На пленарному засіданні зі вступним словом виступив ректор Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, професор Олександр Завальнюк.

На конференції працювали секції:

- Тенденції та особливості розвитку регіональної журналістики в умовах світових глобалізаційних процесів.

Керівник: О.М.Малишева, секретар: А.І.Сімашова;

- Кадрові, матеріально-технічні, фінансові та інші проблеми функціонування сучасних регіональних ЗМІ в Україні та світі.

Керівник: Л.Є.Василик, секретар: А.І.Тернова;

- Влада і журналістика: співпраця і протистояння. Свобода слова і заангажованість регіональних ЗМІ. Меценати і “Групи впливу”.

Керівник: І.О.Балинський, секретар: К.А.Покляйська;

- Реклама, PR та регіональна журналістика: особливості взаємодії.

Керівник: Л.М.Хавкіна, секретар: А.В.Тімофєєв;

- Система жанрів ЗМІ: історія, теорія, тенденції розвитку.

Керівник: Н.М.Поплавська, секретар: Ж.Г.Солдатова;

- Сучасні тенденції розвитку видавничої справи в Україні. Вплив глобалізаційних та глокалізаційних процесів на її розвиток.

Керівник: З.В.Партико, секретар: У.О.Лешко;

- Медіа-текст: проблеми трансформації та інтерпретації.

Керівник: Т.В.Кузнєцова, секретар: М.І.Одінцова;

- Історія журналістики.

Керівник: В.О.Гандзюк, секретар: М.І.Васьків;

- Актуальні проблеми літературознавства та мовознавства.

Керівник: Г.Й.Насмінчук, секретар: Н.А.Глушковецька.

2–8 травня 2011 року в м. Кам'янець-Подільський відбувся Шостий науковий семінар “Джерела конфліктів та площини співпраці” – Школа відкритого розуму – Міжнародний Інтеграційний проект для студентів, магістрантів і аспірантів.

На “Школі відкритого розуму” було репрезентовано академічні установи:

- Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (Україна, м. Кам'янець-Подільський);
- Гуманістично-Природничий університет імені Яна Кохановського в Кельцах (Польща, м. Кельце);
- Академія технічних та гуманітарних наук у Бельско-Бялій (Польща, м. Бельсько-Бяла);
- Новгородський державний університет імені Ярослава Мудрого (Росія, м. Великий Новгород);
- Російський державний гуманітарний університет (Росія, м. Москва);
- Саратовський державний університет імені М.Г. Чернишевського (Росія, м. Саратов).

* * *

9–13 травня 2011 року відбулася наукова конференція “Минуле як об’єкт гуманітарного пізнання” (до 125-річчя Макса Фасмера) в рамках постійно діючого Міжнародного методологічного симпозіуму “Об’єкт і суб’єкт гуманітарного пізнання”, організаторами якого виступили: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, кафедра теорії літератури і порівняльного літературознавства, міжкафедральна лабораторія славістичних і методологічних студій, науковий альманах “Studia Methodologica”, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут імені Тараса Шевченка, гуманістично-природничий університет ім. Яна Кохановського в м. Кельце (Польща).

На пленарному засіданні виступили:

1. Олег Лещак, д. філол. н., проф. Проблема часу та історичні дослідження у гуманітарній сфері (привітальне слово).
2. Robert Piotrowski, Ph.D. Roznica między przeszloscia a przyszloscia.
3. Алексей Глазков, к. філол. н. Историческая парадигма текста.
4. Михайло Лабашук, д. філол. н. Онтологія категорій часу, історії та діакронії.
5. Алла Киридон, д. істор. н. Минуле в колективній пам’яті.
6. Ryszard Stefanski, Ph.D. O nauce historii niehistoryka slow kilka.
7. Оксана Кісь, к. істор. н. Усна жіноча історія як історична альтер-

натива в Україні.

Працювали такі тематичні блоки:

- Минуле у світлі гендерних досліджень;
- Минуле у культурологічному та літературознавчому аспекті;
- Українське минуле;
- Минуле у мові та тексті.

* * *

10–11 травня 2011 року Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерством екології та природних ресурсів України, Кам'янець-Подільським національним університетом імені Івана Огієнка, Національним природничим парком “Подільські Товтри”, Кам'янець-Подільським районним осередком ВЕЛ, дружиною охорони природи проводилась Міжнародна наукова конференція “Охорона довкілля та проблеми збалансованого природокористування”, присвячена 15-річчю функціонування НПП “Подільські Товтри”.

На пленарному засіданні виступили:

1. О.П.Кучинська, заступник директора з наукової роботи НПП “Подільські Товтри” НП “Подільські Товтри” – “Минуле та сьогодні”;

2. В.Ф.Череватов, к.б.н., завідувач кафедри зооекології та гідробіології Чернівецького національного університету імені Ю.Федьковича “Енхітреїди в дубово-грабовому лісі Прут-Сіретської підвищено-погорбованої лісолучної фізико-географічної області”;

3. В.М.Стародубцев, д.б.н., професор кафедри ландшафтної екології і заповідної справи Національного університету біоресурсів і природокористування України “Комплексний моніторинг формування нових дельт у Дніпровських водосховищах”;

4. Г.І.Денисик, д.г.н., професор, завідувач кафедри фізичної географії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського “Регіональні екологічні мережі: проблеми та їх вирішення”;

5. О.О.Павленко, к.е.н., доцент кафедри управління Сумського державного університету “Передумови формування екологорієнтованого управління підприємством”;

6. В.П.Ганзюра, д.б.н., професор ННЦ “Інститут біології” Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Екосистемна парадигма і сучасні проблеми екологічної освіти”;

7. В.О.Фасюк, д.г.н., проф., професор кафедри екології Луцького національного технічного університету “Сприятливість міського середовища для життя людини (на прикладі міст північно-західної України)”;

8. Ю.О.Кутлахмедов, д.б.н., профессор кафедры экологии Национального авиационного университета “Оценка состояния биоты экосистем методами теории надежности и радиоемкости”;

9. Ю.А.Томилин, д.б.н., профессор, Черноморский государственный университет имени П.Могилы “Разработка и применение биологических методов пилеподавления на хвостохранилище красных шламов Николаевского глиноземного завода”;

10. Л.П.Царик, д.г.н., завідувач кафедри геоecології та методики викладання екологічних дисциплін Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка “Еколого-географічні підходи щодо оптимізації управління”.

На конференції працювали секції:

- Біоекологія та менеджмент природозаповідного фонду.

Голова секції: Людмила Григорівна Любінська, кандидат біологічних наук, доцент кафедри біології та методики її викладання Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

- Географічні засади вирішення екологічних проблем.

Голова секції: Ігор Петрович Касіяник, кандидат географічних наук, доцент старший викладач кафедри загальної екології Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

- Екологічна безпека продуктів харчування.

Голова секції: Петро Данилович Плахтій, кандидат біологічних наук, професор кафедри анатомії, фізіології і валеології Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

- Екологічна освіта та виховання.

Голова секції: Ірина Володимирівна Сущева, кандидат педагогічних наук, доцент;

- Екологічні проблеми життєдіяльності сучасної людини.

Голова секції: Максим Іванович Козак, кандидат біологічних наук, доцент;

- Еколого-екологічна ефективність управління якістю довкілля.

Голова секції: Гуменюк Інна Дмитрівна, кандидат біологічних наук, доцент;

- Проблеми екології та неоекології.

Голова секції: Іван Вікторович Федорчук, кандидат біологічних наук, доцент кафедри загальної екології Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

- Проблеми техноекології та інженерного захисту довкілля.

Наталія Вікторівна Казанішина, кандидат педагогічних наук, старший викладач.

* * *

12–13 травня 2011 року проведено IV Міжнародну науково-практичну конференцію “Сучасні тенденції соціально-економічного розвитку України”, організовану Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України і Кам’янець-Подільським національним університетом імені Івана Огієнка.

На відкритті науково-практичної конференції вітальне слово мали:

1. О.М.Завальнюк, ректор Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, кандидат історичних наук, професор, академік АН ВО України, заслужений працівник освіти України;

2. М.Д.Желізник, голова Кам’янець-Подільської районної державної адміністрації;

3. С.В.Бабій, заступник міського голови м.Кам’янця-Подільського.

На конференції працювали секції:

- Сучасні проблеми економічної теорії та методики її викладання.

Керівники секції: В.Є.Юринець професор, доктор фізико-математичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка;

Ю.С.Латер, кандидат економічних наук, професор, Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка;

- Підприємство і підприємництво: економічні і фінансові аспекти в трансформаційній економіці.

Керівники секції: Д.Ф.Крисанов, доктор економічних наук, професор, Інститут економіки та прогнозування НАН України;

М.І.Каньоса, кандидат економічних наук, професор, Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка;

- Актуальні проблеми розвитку фінансів, обліку, аналізу та аудиту.

Керівники секції: Л.В.Мех, кандидат економічних наук, доцент, Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т.Г.Шевченка;

І.А.Андрейцева, кандидат економічних наук, доцент, Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка;

- Соціально-трудові відносини: теорія і практика.

Керівники секції: А.В.Лісовий, доктор економічних наук, доцент, Національний університет Державної податкової служби України;

П.А.Стрельбіцький, кандидат економічних наук, доцент, Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка;

- Особливості розвитку туристичного та готельно-ресторанного бізнесу.

Керівники секції: Н.Є.Кудла, кандидат економічних наук, доцент,

Львівський інституту економіки і туризму;

І.І.Ковтуник, кандидат географічних наук, старший викладач, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

* * *

Національна академія педагогічних наук України, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Інститут психології ім. Г.С.Костюка НАПН України, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, факультет психології, лабораторія психології навчання організували і провели 18–19 травня 2011 року III Міжнародну науково-практичну конференцію “Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин”. Оргкомітет III Міжнародної науково-практичної конференції “Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин” очолили співголови: О.М.Завальнюк, академік АН ВО України, кандидат історичних наук, професор, ректор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, С.Д.Максименко, академік НАПН України, доктор психологічних наук, професор, директор Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України.

На відкритті науково-практичної конференції з вітальним словом виступив ректор університету О.М.Завальнюк.

18–19 травня працювали секції:

• Психологічні підвалини атрибутивних ознак особистості: функції, розвиток, здійснення.

Керівники секції: С.Д.Максименко, академік НАПН України, доктор психологічних наук, професор; Л.М.Співак, кандидат психологічних наук, доцент;

Секретар: С.А.Михальська, кандидат психологічних наук, асистент;

• Механізми трансформації структурних компонентів діяльності у власності особистості.

Керівники секції: В.М.Сич, кандидат психологічних наук, доцент; Л.В.Долинська, кандидат психологічних наук, професор;

Секретар: Н.М.Дідик, асистент;

• Проблеми розвитку, формування, соціалізації особистості.

Керівники секції: Т.В.Дуткевич, кандидат психологічних наук, професор; Н.В.Гаркавенко, кандидат психологічних наук, доцент;

Секретар: О.А.Муляр, асистент;

• Експериментальні дослідження в психології особистості.

Керівники секції: А.І.Шинкарюк, доктор психологічних наук, професор; І.С.Булах доктор психологічних наук, професор;

Секретар: О.Д.Карнюхіна, пошукувач;

• Проблеми особистості і міжособистісних взаємин у навчально-виховному процесі.

Керівники секції: В.М.Сич, кандидат психологічних наук, доцент;

О.Г.Солодухова, доктор психологічних наук, професор;

Секретар: Н.С.Славіна, кандидат психологічних наук;

• Особливості збереження психічного здоров'я особистості.

Керівники секції: А.В.Михальський, кандидат медичних наук, доцент;

Г.В.Грищенко, кандидат медичних наук, доцент;

Секретар: Ю.А.Михальська, асистент;

• Проблеми розвитку, формування та соціалізації особистості.

Керівники секції: Т.В.Щербан, доктор психологічних наук, професор;

С.О.Ренке, кандидат психологічних наук, асистент;

Секретар: А.В.Сімко, асистент;

• Психологія міжособистісних взаємин у сфері професійної діяльності.

Керівники секції: Л.А.Онуфрієва, кандидат психологічних наук, доцент;

О.І.Санніков, доцент;

Секретар: О.С.Толков, асистент;

• Психологічні механізми становлення цінностей особистості.

Керівники секції: Н.П.Максимчук, кандидат психологічних наук, доцент;

Н.І.Жигайло, доктор психологічних наук, професор;

Секретар: О.А.Чеканська, асистент;

• Психолінгвістичний аспект дослідження особистості.

Керівники секції: А.В.Уманець, кандидат філологічних наук, професор;

І.В.Коваль, кандидат психологічних наук, доцент;

Секретар: А.А.Крук, аспірант.

За матеріалами науково-практичної конференції вийшли друком матеріали; учасники конференції подали свої наукові статті у збірник наукових праць “Проблеми сучасної психології” Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України, випуски 12 і 13.

* * *

До 105-річчя з дня створення Подільської “Просвіти”, 150-річчю від дня народження Кості Солухи 2–3 червня 2011 року було проведено регіональну науково-краєзнавчу конференцію “Подільська”Просвіта: історія і сьогодення”.

Організаційний комітет конференції очолив О.М.Завальнюк, ректор Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,

академік АН ВО України, кандидат історичних наук, професор (голова).

На відкритті конференції зі вступним словом виступив ректор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, академік АН ВО України, професор Олександра Михайлович Завальнюк, голова Хмельницької обласної організації Всеукраїнського товариства "Просвіта" імені Тараса Шевченка Ніна Миколаївна Шмурікова-Гаврилюк, заступник міського голови м. Кам'янець-Подільського Василь Олександрович Сукач.

Працювали секції:

- Сторінки історії Подільської "Просвіти".
- Проблеми джерелознавства та історичні постаті у просвітницькому русі.

* * *

29 червня – 2 липня 2011 року у м. Кам'янець-Подільський відбувся I Всеукраїнський конгрес з організаційної та економічної психології "Актуальні проблеми розвитку організаційної та економічної психології в Україні", організаторами якого виступили Національна академія педагогічних наук України, Інститут психології імені Г.С.Костюка, лабораторія організаційної психології, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, факультет психології, Українська асоціація організаційних психологів та психологів праці, Центр організаційної та економічної психології.

Науковий комітет конгресу очолив Сергій Дмитрович Максименко, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор, академік-секретар Відділення психології, вікової фізіології та дефектології НАПН України, директор Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, Президент ВГО "Асоціація психологів України" (голова наукового комітету).

29 червня 2011 року відбулося відкриття конгресу. Зі вступним словом виступили: Сергій Дмитрович Максименко, академік-секретар Відділення психології, вікової фізіології та дефектології НАПН України, директор Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, академік НАПН України, доктор психологічних наук, професор, Президент ВГО "Асоціація психологів України"; Олександр Михайлович Завальнюк, академік АН ВО України, кандидат історичних наук, професор, ректор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; Людмила Миколаївна Карамушка, член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії організаційної психології

Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, Президент Української Асоціації організаційних психологів та психологів праці; Анатолій Володимирович Михальський, кандидат медичних наук, доцент, завідувач кафедри медичної психології, декан факультету психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Надійшли привітання від міжнародних організацій, привітання від організацій-партнерів: Шмідт-Брасе Уте (PSYCON Psychological Business Consultants, Wildeshausen, Germany); former member of Board of Section Work and Organizational Psychology of German Professional Association of Psychologists (BDP) and Executive Committee of the European Association of Work and Organizational Psychologists (EAWOP) (Wildeshausen, Germany).

Працювали секції:

- Організаційна психологія.

Керівники секції: О.А.Філь, кандидат психологічних наук, доцент, старший науковий співробітник лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України; Т.В.Дуткевич, кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології праці та управління закладами освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

- Економічна психологія.

Керівники секції: О.В.Креденцер, кандидат психологічних наук, науковий співробітник лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України; О.В.Савицька, кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології праці та управління закладами освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Було проведено майстер-класи “WORLD CAFE” (група № 1) і (група № 2) Dipl.-Psych. Ute Schmidt-Brasse, Owner and Head of PSYCON Psychological Business Consultants – Integrative Organizational, Team, and Personnel Development; Coaching; Intercultural Counseling; former member of Board of Section Work and Organizational Psychology of German Professional Association of Psychologists (BDP) and Executive Committee of the European Association of Work and Organizational Psychologists (EAWOP).

* * *

30 вересня – 1 жовтня 2011 року проведено Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, Кам'янець-Подільським національним університетом імені Івана Огієнка, факультетом фізичної культури V Все-

українську науково-практичну конференцію з міжнародною участю “Формування здорового способу життя студентської та учнівської молоді засобами освіти”.

На відкритті V Всеукраїнської науково-практичної конференції “Формування здорового способу життя студентської та учнівської молоді засобами освіти” з вітальним словом виступили:

1. Олександр Михайлович Завальнюк, професор, Заслужений працівник освіти України, ректор Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,

2. Віктор Олексійович Савчук, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, проректор з міжнародних відносин та зв’язків з органами державної влади, самоуправління і засобами масової інформації Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,

3. Микола Сергійович Солопчук, кандидат педагогічних наук, професор, Заслужений працівник фізичної культури і спорту України, завідувач кафедри теорії і методики фізичного виховання, декан факультету фізичної культури Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

На конференції працювали секції:

• Психолого-педагогічні та медико-біологічні проблеми здорового способу життя та стану здоров’я студентів у процесі фізичного виховання і спортивного тренування в освітніх закладах.

Керівник: Д.Д.Совтисік, кандидат біологічних наук, професор;

Секретар: В.В.Зданюк, кандидат педагогічних наук, викладач;

• Науково-методичні засади здорового способу життя учнів загальноосвітніх навчальних закладів та застосування засобів освіти для впровадження здоров’язберігаючих освітніх технологій у фізичне виховання школярів.

Керівник: Б.М.Тімошенко, кандидат педагогічних наук, професор;

Секретар: В.М.Гоншовський, кандидат наук з фізичної культури і спорту, викладач.

* * *

14–15 жовтня 2011 року проведено III Міжнародну наукову конференцію “Актуальні проблеми історії та теоретичної поетики”, організаторами якої виступили Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Єлецький державний університет ім. І.О.Буніна (Росія), Природничо-гуманітарний університет

імені Яна Кохановського в м.Кельце (Польща).

На відкритті конференції з вітальним словом виступив ректор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, академік Олександр Михайлович Завальнюк.

На пленарному засіданні було виголошено такі доповіді:

1. Олена Євгенівна Бондарева (м.Київ) “Угрупування “Західний вітер” в українському літературному процесі 1990-х рр.”.

2. Борис Павлович Іванюк (м.Єлець, Росія) “Память жанра, память о жанре и метажанр”.

3. Ніна Іллівна Ільїнська (м.Херсон) “«На весах нова»: Экзистенциальный вектор духовных исканий русской поэзии XX века”.

4. Володимир Павлович Казарін (м.Сімферополь) “Проблемы поэтики и региональный текст”.

5. Ольга Леонідівна Калашнікова (м.Дніпропетровськ) “Агиография или роман: у истоков русской женской мемуаристики”.

6. Олександр Володимирович Кеба (м.Кам'янець-Подільський) “Поэтика метароману і романна метапоетика”.

7. Валентина Іванівна Силантьєва (м.Одеса) “Интердисциплинарность как проблема современной компаративистики: портрет. Блока в творчестве К.Сомова”.

8. Юрій Геннадійович Ткачов (м.Геттінген, Німеччина) “Особенности изображения символа сада в российской та украинской барочных лириках”.

На конференції 14 і 15 жовтня працювали такі секції:

- Поетика в системі літературознавчих категорій.

Керівники: Антоніна Іванівна Гурбанська, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту журналістики і міжнародних відносин, завідувач кафедри журналістики та видавничої справи Київського національного університету культури і мистецтв. Олена Володимирівна Єременко, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української літератури, компаративістики та соціальних комунікацій Київського університету імені Бориса Грінченка.

- Індивідуальні поетики є контексті загально-культурних парадигм.

Керівники: Семен Дмитрович Абрамович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри слов'янської філології та загального мовознавства Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Микола Степанович Васьків, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики Кам'янець-Подільського націо-

нального університету імені Івана Огієнка.

- Текст, інтертекст, культура.

Керівники: Лідія Вікторівна Дербеньова, доктор філологічних наук, професор кафедри теорії і практики перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Марина Олексіївна Новикова, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри російської і зарубіжної літератури Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського.

- Літературні жанри в проекції історичної та теоретичної поетики.

Керівники: Борис Павлович Іванюк, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри російської класичної літератури та теоретичного літературознавства Єлецького державного університету ім. І.О.Буніна (Росія). Ніна Іллівна Ільїнська, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри історії світової літератури і культури Херсонського державного університету.

- Компаративістичні виміри літератури.

Керівники: Валентина Іванівна Силантьєва, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри зарубіжної літератури Одеського національного університету імені І.І.Мечникова. Юрій Геннадійович Ткачов, доктор філологічних наук, доцент Геттінгенського університету; кафедра слов'янської філології, філософський факультет.

• Поетика і проблеми сучасної інтерпретації літературно-художніх творів.

Керівники: Ольга Леонідівна Калашнікова, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри гуманітарної підготовки та ідентифікації культурних цінностей Академії митної служби України. Олександр Сергійович Силаєв, доктор філологічних наук, професор кафедри російської та світової літератури Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

- Міфопоетика як художня практика і літературознавча стратегія.

Керівники: Анатолій Євгенович Нямцу, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри слов'янської філології та порівняльного літературознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Олександр Володимирович Кеба, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри зарубіжної літератури, проректор з наукової роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Уперше 19–20 жовтня 2011 році в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка було проведено Регіональну науково-практичну конференцію студентів і магістрантів “Наукові досягнення студентів – рідному університету”, присвячену 93-й річниці від дня заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Організаторами виступили Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Науково-дослідний сектор, Центр огієнкознавства, Профспілкова організація студентів, аспірантів та докторантів, Рада молодих вчених, Студентське наукове товариство.

Напрями роботи конференції:

- Заснування і розвиток Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.
- Історія факультетів університету.
- Міжнародні зв'язки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.
- Іван Огієнко – ректор, фундатор, мовознавець, літературознавець.
- Історичні постаті в історії університету та факультетів.
- Сучасники Івана Огієнка і розвиток української духовності.
- Іван Огієнко і проблеми національного виховання: психолого-педагогічний аспект.
- Іван Огієнко і проблеми сьогодення України: політологічний та культурологічний аспекти.
- Сучасне огієнкознавство: розвиток і перспективи.
- Розвиток освіти і науки на Поділлі.
- Історія студентства Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.
- Студенти і студентське самоврядування; студенти і виховний процес.

У роботі конференції взяли участь майже 100 студентів і магістрантів нашого університету, а також студенти Подільського державного аграрно-технічного університету, Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка, Київського славістичного університету (Закарпатська філія).

Матеріали доповідей учасників конференції подано до друку у “Наукові досягнення студентів – рідному університету”, 19–20 жовтня 2011 р., Кам'янець-Подільський: Матеріали регіональної науково-практичної конфе-

ренції студентів і магістрантів, присвяченої 93-й річниці від дня заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Усі учасники регіональної конференції були відзначені на підсумковому пленарному засіданні дипломами.

* * *

19–20 жовтня 2011 року втретє проведено наукову конференцію молодих вчених, присвячену 93-й річниці від дня заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Працювали секції:

- Історії, • Української філології та журналістики,
- Іноземної філології, • Фізико-математичних наук,
- Корекційної та соціальної педагогіки і психології,
- Економічних дисциплін, • Природничих наук,
- Дошкільної і початкової освіти, • Мистецтвознавчих дисциплін,
- Фізичної культури.

Усі учасники наукової конференції молодих вчених подали свої статті у “Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка”, випуск 3.

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Інститут мовознавства імені О.О.Потебні НАН України, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка організували і провели 27–29 жовтня 2011 р. IV Міжнародну наукову конференцію “Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі”.

На пленарному засіданні з вітальним словом до учасників конференції виступив проректор з наукової роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, д.ф.н. Олександр Володимирович Кеба.

На конференції працювали секції:

- Мовна ситуація і мовна політика,
- Філософські аспекти лінгвістичних досліджень,
- Мова засобів масової інформації,
- Мова і культура,
- Соціальне і національне в аспекті художнього сприйняття,
- Українська мова сьогодні. Стан і перспективи розвитку,
- Соціокультурні аспекти в навчанні рідної та іноземної мов.

16 листопада 2011 року організовано і проведено Кам'янець-Подільським національним університетом імені Івана Огієнка, історичний факультет, кафедри історії України, всесвітньої історії, політології та соціології Регіональну науково-практичну конференцію “Голодомор 1932–1933 років – трагічна сторінка в історії України”.

Зі вступним словом виступив доктор історичних наук, професор, декан історичного факультету, співголова оргкомітету С.А.Копилов

На конференції було заслухано доповіді:

1. Голодомор 1932–1933 років – національна трагедія.

Доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії В.С.Степанков.

2. Чи був голодомор геноцидом: історія дискусій.

Кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України В.Б.Стецюк.

3. Репресії радянської влади в Україні в умовах голодомору 1932–1933 рр.

Кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри історії України С.В.Олійник.

4. Голодомор та етноцид українців Поділля на початку 30-х рр. ХХ ст.

Кандидат історичних наук, доцент кафедри історії і філософії Подільського аграрно-технічного університету В.А.Нестеренко.

5. Проблема голодомору-геноциду українців як складова “інформаційної війни” Росії проти України.

Аспірант кафедри всесвітньої історії С.С.Калуцький.

6. Голодомор – один із етапів нищення українського народу російською державою.

Студент 4-го курсу історичного факультету Д.В.Дячинський.

7. Наслідки голодомору для сьогодення.

Студент 4-го курсу історичного факультету В.В.Дейбук.

8. Морально-психологічні наслідки голодомору.

Доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри політології і соціології В.В.Нечитайло.

* * *

18–19 листопада 2011 році у м.Кам'янець-Подільський відбулася конференція учасників Проекту “Управління водно-болотними угіддями Кам'янецького Придністров'я”, організованої проектом “Збереження Дністровських водно-болотних угідь шляхом удосконалення менеджменту та участі громадськості”.

З вітальним словом до учасників виступили:

Професор О.М.Завальнюк, ректор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; представник Кам'янець-Подільської районної держадміністрації; представник Кам'янець-Подільської районної ради; О.Й.Янковський, директор НПП "Подільські Товтри"; І.Дудяк, представник Посольства Нідерландів в Україні; Л.Г.Любінська, Голова НГО "Товариство Подільських природодослідників та природолюбів"; М.Д.Матвеев, декан природничого факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Працювали секції:

- Управління водно-болотними угіддями.

Модератор: Л.Г.Любінська.

• Уроки планування управління водно-болотними угіддями Кам'янецького Придністров'я.

Модератор: Л.Г.Любінська.

* * *

Отже, зважаючи на вищезазначене, можемо вважати, що 2011 рік був багатим на різні наукові форуми для колективу викладачів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, про що свідчать проведені наукові та науково-практичні конференції, семінари, круглі столи, опубліковані монографії, підручники, збірники наукових праць, навчальні і навчально-методичні посібники та ін. Сподіваємося, що у 2012 році колектив університету значно примножить вагомі наукові здобутки.

О.В.Кеба, І.М.Конет, Л.А.Онуфрієва

Третя конференція молодих вчених університету

19–20 жовтня 2011 року втретє проведено конференцію молодих вчених, присвячену 93-й річниці від дня заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Відповідно до програми конференції працювали 11 секцій: історії (керівник – кандидат історичних наук, доцент В.В.Газін); української філології та журналістики (керівник – кандидат філологічних наук, доцент Ю.О.Маркітантов); іноземної філології (керівник – кандидат філологічних наук, професор П.Л.Шулик); фізико-математичних наук (керівник – канди-

дат технічних наук, старший викладач О.В.Слободянюк); корекційної та соціальної педагогіки і психології (керівники – кандидат психологічних наук, доцент В.І.Співак, кандидат психологічних наук, доцент Н.С.Гаврилова); економічних дисциплін (керівник – кандидат економічних наук, доцент П.А.Стрельбіцький); природничих наук (керівник – кандидат біологічних наук, доцент М.Д.Матвеев); дошкільної і початкової освіти (керівник – кандидат педагогічних наук, доцент В.В.Федорчук); мистецтвознавчих дисциплін (керівник – доктор мистецтвознавства, професор Н.О.Урсу); фізичної культури (керівник – кандидат педагогічних наук, професор М.С.Солопчук); військово-технічних наук (керівник – кандидат технічних наук, старший науковий співробітник М.М.Каленик).

Секція *“Історія”* працювала у складі 3 підсекцій: давньої, середньовічної та нової історії; новітньої історії; політології, соціології та філософії.

Загалом на історичному факультеті в роботі конференції взяли участь 44 молодих вчених, серед яких представлено молоді викладачі (19 чол.), аспіранти (18 чол.), здобувачі (6 чол.), а також один студент п'ятого курсу цього ж факультету.

Безпосередньо під час роботи підсекцій свої доповіді виголосили 25 чоловік. З різних причин (заняття згідно розкладу, стан здоров'я тощо) низка учасників конференції, які подали матеріали, не змогли оприлюднити результати своєї наукової роботи.

Серед зазначених найбільш активно працювала підсекція давньої, середньовічної та нової історії (керівник: кандидат історичних наук, старший викладач А.Л.Глушковецький, секретар: аспірантка Б.О.Опря).

Виголосили свої доповіді та взяли участь у дискусіях: кандидат історичних наук В.Б.Стецюк, кандидат історичних наук А.Л.Глушковецький, асистент В.В.Верстюк, асистент В.В.Степанков, аспірантка Б.О.Опря, аспірант С.С.Калуцький, аспірантка Л.М.Коваль, аспірант М.П.Заброцький, аспірант В.П.Надворний, здобувач В.А.Філінюк, здобувач Р.І.Майор, здобувач І.О.Старенький, студент 5 курсу В.О.Рендюк.

Усі наукові доповіді, які були виголошені на засіданні підсекції, мали достатньо високий рівень, викликали інтерес аудиторії, про що свідчить велика кількість запитань до доповідачів та жвава дискусія.

Так, здобувач В.А.Філінюк виголосив доповідь на тему: “Соціальні настрої та уявлення селян Правобережної України у першій половині XIX ст.”. Серед присутніх викликали інтерес такі аспекти доповіді, як особливості ментальності селянства та негативні її риси (надмірна толерантність, замкнутість, індивідуалізм). Також обговорювалося питання

взаємин селянства з представниками козацького стану.

Асистент кафедри всесвітньої історії В.В.Верстюк зосередив увагу на проблемі: “Козацька старшина за гетьманату Б.Хмельницького в оцінці М.Костомарова”. Також не обійшлося без дискусії. Зокрема, стосовно ставлення Костомарова до деструктивних процесів всередині козацтва, співвідношення ідей Костомарова з сучасними дослідженнями?

Доповідь С.С.Калуцького була присвячена формуванню монархічних поглядів В.Липинського, зокрема, їх висвітленню в історіографії. Вельми цікавим виявилось питання стосовно відношення В.Липинського до церкви.

Доповідь Р.І.Майора була присвячена темі: “Проблеми формування української літературної мови в Західній Україні в другій половині XIX ст.” Тут дискусія розгорілася стосовно використання в той час москвофілами термінів стосовно мови – “Руська” чи “Русська”?

У певній мірі тема, якої торкнувся Р.Майор, була продовжена в наступних доповідях. М.П.Забродський ознайомив присутніх з оцінкою Адольфом Добрянським “Східного питання” та міжнародних відносин XIX ст., а Л.М.Коваль – з діяльністю товариства “Руська бесіда” як складової українського національного руху в Перемишлі.

Доволі цікавою виявилася доповідь І.О.Старенького, який торкнувся питання про першопочатки села Баговиця, яке, на думку археологів, було засноване на місці давнього поселення часів Трипільської культури.

Аргументованою виявилася доповідь В.Б.Стецюка на тему: “Київська офіцерська економічна спілка 1897–1914 рр.”. Присутніх зацікавили питання стосовно того, чи були плани заснування подібних організацій, а також стосовно соціального рівня тогочасного офіцества.

Цікавими й змістовними були доповіді В.В.Степанкова (“Політична еліта суспільства: хто вони?”) та Б.О.Опрі (“Державна платня як одне з джерел фінансового забезпечення священно- та церковнослужителів у Правобережній Україні у другій пол. XIX – на поч. XX ст.”).

Доповідь В.П.Надворного на тему: “Українсько-російський договір 1654 р. у сучасній польській історіографії” викликала низку запитань з боку присутніх колег. Так інтерес викликала оцінка цього договору в сучасній польській історіографії. Доповідь В.О.Рендюка на тему “Окружний суд на Правобережній Україні наприкінці XIX – початку XX ст.?” викликала чи не найбільше запитань, зокрема, такі моменти, як міри покарань, які застосовувалися в той час, чи наявні матеріали про процеси над організованими групами тощо.

Засідання підсекції новітньої історії відбувалося за присутності меншої кількості молодих дослідників, проте також відрізнялося тим, що проходило в справжній науковій атмосфері (цікаві доповіді, гострі запитання, жвава дискусія). Свої доповіді виголосили кандидат історичних наук І.І.Боровець, аспірант А.І.Машталір, аспірантка А.Л.Донець, аспірант Д.І.Кузовенков та аспірант В.С.Мадудяк.

Зокрема, доповідь А.І.Машталіра була присвячена відображенню статті Т.Г.Шевченка на сторінках педагогічного журналу “Вільна українська школа” (1918 р.). Так присутніх цікавило, чи присутні у цьому виданні негативні характеристики Шевченка, та в якому образі частіше поставав Шевченко – в якості літератора, художника, політичного, чи суспільного діяча?

А.Л.Донець акцентувала увагу присутніх на питанні про ідею скликання Всеукраїнського студентського конгресу у 1920 р.

У доповіді І.І.Боровця “Словацька держава в системі сателітів нацистської Німеччини” викликало інтерес питання, чи були погрози в бік словацької еліти з боку Німеччини, у відповідь на яке доповідач зазначив, що подібні дії з боку керівництва нацистської Німеччини мали місце, але при цьому зазначив, що залишалася вірною Німеччині, навіть після смерті А.Гітлера.

Питанням церковним були присвячені доповіді Д.І.Кузовенкова (Брацлавська єпархія Української Православної Автокефальної церкви як осередок братства ДХЦ на Поділлі) та В.С.Мадудяка (“Положення про ВССХБ та інструктивний лист старшим пресвітерам як каталізатори розколу церкви).

У роботі підсекції політології, соціології та філософії взяли участь кандидат політичних наук, старший викладач В.В.Кобильник, кандидат політичних наук, старший викладач В.Ю.Маркітантов, кандидат соціологічних наук, старший викладач Т.В.Білецька, асистент О.М.Березенська, асистент О.В.Горбняк, кандидат соціологічних наук, старший викладач О.В.Рибщун.

Доповіді були присвячені актуальним політологічним проблемам сучасності. Зокрема, В.В.Кобильник акцентував увагу присутніх на процесі легітимізації демократичного транзиту політичного режиму в пострадянських країнах. В.Ю.Маркітантов у своїй доповіді зупинився на питанні визначення суті політичної еліти в сучасній українській політичній науці. Цікавими були виступи Т.В.Білецької “Особливості політичної соціалізації сучасної української молоді”, О.В.Горбняк “Особливості політичних ризи-

ків в умовах реструктуризації українського суспільства”, а також О.М.Березенської “Державно-управлінська еліта як чинник становлення демократії в Україні”.

За наслідками роботи підсекцій було визначено кращі доповіді:

- у підсекції стародавньої, середньовічної та нової історії: 1. В.Б.Стецюк, 2. С.С.Калуцький, 3. В.А.Філінюк, Р.І.Майор,

- у підсекції новітньої історії: 1. І.І.Боровець, 2. А.І.Машталір, 3. Д.І.Кузовенков, В.С.Мадудяк,

- у підсекції політології, соціології та філософії: 1. О.В.Горбняк, 2. В.В.Кобильник, 3. Ю.В.Маркітантов, Т.В.Білецька.

По завершенню роботи підсекцій було сформовано висновки та пропозиції, щодо проведення подальших конференцій молодих вчених: робота підсекцій була проведена на високому організаційному та науковому рівнях, доповіді відзначалися глибиною дослідження, змістовною та логічною довершеною. Характерними рисами розглядуваних проблем є їх наукова новизна та актуальність.

Пропозиції:

- зробити обов’язковою присутність всіх дослідників, чиї доповіді включені до програми конференції та внесені до порядку денного засідання підсекції;

- частіше проводити подібні наукові конференції, щоб молоді дослідники мали змогу обмінюватися думками й напрацюваннями, отримували досвід публічних виступів та дискусій.

На факультеті *української філології та журналістики* проходила конференція у два етапи: робота у секційних, а також на підсумковому пленарному засіданні.

У роботі секційних засідань взяли участь 14 осіб: В.П.Атаманчук (кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії літератури та компаративістики) із доповіддю “Образи діячів культури в поезії М.Рильського”, О.М.Бикова (асистент кафедри журналістики) із доповіддю “Жанровостильові особливості репортажів в онлайн виданнях (на прикладі інтернет-видання “Літакцент”, І.С.Беркещук (кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови) із доповіддю “Лінгвістичні чинники продукування дериватів (на матеріалі назв металів)”, В.В.Власюк (асистент кафедри української мови) із доповіддю “Сучасні дослідження одоративної лексики”, Н.А.Глушковецька (аспірантка кафедри української мови) із доповіддю “Київський період поетичної творчості В.Стуса крізь призму приватної кореспонденції”, Н.Б.Ладияк (кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови) із доповіддю “Орнаментальні засоби у творчості Аркадія Любченка”, В.Ю.Маркітантова (асистент кафедри української мови) із доповіддю “Зміст та обсяг мовної модальності”, Т.А.Марчак (асистент кафедри журналістики) із доповіддю “Особливості світобудови В.Чумака у циклі “З ранкових настроїв”, І.А.Насмінчук (кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики) із доповіддю “Біблійний інтертекст новели “Апокаліпсис” Марії Матіос”, О.І.Почапська-Красуцька (кандидат наук із соціальних комунікацій, старший викладач) із доповіддю “Закордонний досвід на вітчизняних теренах: проблеми та перспективи журналістської освіти”, Н.М.Розумяк (аспірантка кафедри української мови) із доповіддю “Функціонування антропонім них варіантів на території Кам’янецьчини кінця ХІХ та ХХ століть”, О.О.Свідрук (асистент кафедри української мови) із доповіддю “Нове та традиційне у мові сучасної сатиричної прози”, Т.О.Чепурняк (асистент кафедри журналістики) із доповіддю “Жанр поезії у прозі в рецептивній А.Бертрана”, В.В.Шевчук (асистент кафедри журналістики) із доповіддю “Міфологічні легенди у національному світогляді подолян”. Жодна із доповідей не залишилася поза увагою присутніх: кожна викликала жваві дискусії та цікаві науково вартісні репліки.

На підсумковому пленарному засіданні за присутності декана факультету, доцента кафедри української мови Ю.О.Маркітантова, керівника секції, доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри журналістики М.С.Васьківа, доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри історії літератури та компаративістики М.Г.Кудрявцева, доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри української мови Л.М.Марчук та заступника декана з наукової роботи та інформатизації навчального процесу, кандидата наук із соціальних комунікацій, старшого викладача кафедри журналістики О.І.Почапської-Красуцької було підведено підсумки роботи секції, відзначено новизну та актуальність виголошених доповідей, а також прийнято ухвалу вважати роботу секції факультету української філології та журналістики задовільною, і надалі практикувати об’єднувати виступи молодих науковців факультету в одну секцію (за умови, звичайно, що їхня кількість не перевищуватиме 16), оскільки це дає можливість дослідникам розширити коло власних наукових інтересів, а також зорієнтуватися у наукових досягненнях лінгвістики та соціальних комунікацій – двох галузей, що в сучасному суспільстві надзвичайно тісно пов’язані між собою.

ІІІ наукова конференція молодих вчених підбила підсумки НДР моло-

дих викладачів та аспірантів факультету *іноземної філології* за рік і за свідчила зростання як кількісного, так якісного показника цієї роботи. За зазначений період дев'ять молодих викладачів захистили кандидатські дисертації і отримали вчені звання кандидатів наук, четверо пройшли передній захист.

Учасники працювали в п'яти підсекціях. Основні напрямки досліджень визначалися як проблематикою колективних тем, які розробляються на кафедрах факультету, так і проблемами індивідуальних наукових (у більшості дисертаційних) розвідок. У роботі підсекцій використовувалися різні форми роботи, що сприяло виникненню дискусій та ґрунтовному обговоренню проблем.

У роботі підсекції Літературознавства взяли участь 9 осіб із 16 задекларованих: аспіранти М.Б.Волошук, Д.Хохель, Н.М.Яковлева, Л.М.Комарницька, Т.П.Решетюк; асистенти О.Г.Шаповал, О.М.Литвинюк, Р.М.Семелюк, к.ф.н., ст. викладач В.С.Кшевецький. У центрі уваги опинилися проблеми структури літературного твору та художнього образу, проблема жанрів та їх модифікацій, засоби художньої виразності, специфіка компаративного аналізу. Значна кількість доповідей була присвячена дослідженню поезики творчості окремих письменників. Приємно вражає зростання наукового рівня досліджень аспірантів, молодих викладачів. Серед кращих були відзначені доповіді О.Г.Шаповал, Р.М.Семелюка.

Підсекція Німецької мови була представлена доповідями 9 викладачів кафедри Німецької мови із 10 заявлених. Особливістю роботи цієї підсекції було те, що тематика виступів була досить різноплановою. Вона була присвячена дослідженням у галузі мовознавства, літературознавства та дидактики. Різноманітні лінгвістичні аспекти досліджувались впродовж всього звітнього періоду. Всі доповіді були підготовлені на достатньому науковому рівні, актуальність поставлених проблем підтверджувалася жвавою дискусією.

Викладачі та аспіранти кафедри англійської мови працювали у підсекціях Когнітивного і прагматичного вивчення мовних одиниць і Сучасних технологій навчання та лінгвістики тексту. На засіданні цих підсекцій виступили 10 із 18 заявлених у програмі. Тематика доповідей відповідала вимогам сьогодення, а виступи викладачів викликали дискусію.

Підсекція Актуальних проблем методики викладання іноземних мов та порівняльного літературознавства об'єднала молодих вчених, в центрі уваги яких як проблеми мовознавства, так і проблеми літературознавства. Доповіді викладачів відзначалися новизною і актуальністю, підводилися

підсумки наукових досліджень викладачів та відтворювався стан написання кандидатських дисертацій. У роботі підсекції використовувалися різні форми роботи, що сприяло цікавій дискусії та ґрунтовному обговоренню проблем. Кращі доповіді були представлені кандидатом філологічних наук О.О.Попадинець та викладачем кафедри іноземних мов Т.О.Джурбій.

Важливим результатом роботи конференції було прийняття практичних висновків та рекомендацій, в яких відображено позицію учасників. Звітна конференція показала, що молоді викладачі факультету іноземної філології ведуть плідну науково-дослідну роботу, розробляють актуальні проблеми, які мають вагомое теоретичне та практичне значення. Результати їх досліджень відображено у фахових наукових збірниках та у збірниках наукових праць університету.

Разом з тим конференція засвідчила певні недоліки в її організації та проведенні. Обговорення результатів конференції на пленарному засіданні дає підстави для визначення наступних пропозицій щодо організації та проведення наукової конференції молодих вчених:

1) надалі впроваджувати практику проведення наукових конференцій молодих вчених;

2) виділяти окремий день для проведення конференції молодих вчених;

3) урізноманітнити форми проведення конференції;

4) молодим викладачам більш чітко окреслити рамки проблематики наукових досліджень та притримуватися їх аспірантам другого та третього років навчання активізувати роботу над темами дисертаційних досліджень;

5) у доповідях більше звертати увагу на прикладний характер дослідження та його практичне застосування під час вивчення;

6) ширше використовувати мультимедійні засоби;

7) запрошувати на конференцію студентів випускних курсів;

8) для ефективного проведення конференції здійснювати друк матеріалів до початку конференції;

9) матеріально стимулювати кращих доповідачів;

10) посилити контроль за присутністю аспірантів, доповіді яких включені до програми конференції, та “краще” мотивувати їх до виступу на секційному засіданні.

Секція *фізико-математичних наук* працювала у складі 2 підсекцій: математики та інформатики, фізики та методики її викладання.

Підсекція фізики та методики її викладання (Керівник: О.М.Семерня,

кандидат педагогічних наук, доцент, секретар: Т.П.Поведа, асистент) працювала у складі 8 осіб, було виголошено 5 доповідей. Тематика доповідей стосувалась таких напрямків: методичні особливості побудови курсу “Формування компетентнісно-світоглядних якостей майбутнього вчителя фізики” (О.М.Семерня, кандидат педагогічних наук, доцент), компетентнісний підхід при вивченні безпеки життєдіяльності (О.Г.Чорна, асистент), підготовка майбутнього вчителя технологій загальнотехнічних дисциплін (Р.М.Білик, асистент), компетентнісний підхід у підготовці учнів до навчання в школі (С.І.Дмитрук, асистент), самостійна робота в структурі методичної підготовки майбутнього вчителя фізики (Т.П.Поведа, асистент).

Кращими визнано доповіді: “Методичні особливості побудови курсу “Формування компетентнісно-світоглядних якостей майбутнього вчителя фізики” (кандидат педагогічних наук, старший викладач), “Компетентнісний підхід при вивченні безпеки життєдіяльності” (О.Г.Чорна, асистент) та “Самостійна робота в структурі методичної підготовки майбутнього вчителя фізики” (Т.П.Поведа, асистент).

У підсекції математики та інформатики (Керівник: Ю.Л.Сморжевський, кандидат педагогічних наук, старший викладач, секретар: Т.О.Шамрай, асистент кафедри інформатики) було заслухано 8 доповідей. Тематика доповідей стосувалася методики використання наочності при вивченні нерівностей у курсі алгебри 9 класу (Ю.Л.Сморжевський, кандидат педагогічних наук, старший викладач), анімації в мові програмування Small Basic 1.0, (Г.В.Кудрявцева, асистент), розгалужень у мові Small Basic 1.0 (Г.О.Пономаренко, асистент), графіки у відносних командах (Т.О.Шамрай, асистент), інформаційних технологій в контексті формування освітнього середовища (В.М.Романюк, асистент), деяких питань двоїстості для задачі найкращої рівномірної раціональної апроксимації багатозначного відображення (У.В.Гудима, кандидат фізико-математичних наук, доцент), розвитку мотивації навчальної діяльності студентів засобами інформаційно-комунікаційних технологій (М.О.Мястковська, асистент) та застосування програмних засобів комп’ютерної математики для моделювання динаміки розподілених ланок лінійного типу (В.М.Пирогівський, асистент).

Кращими визнано доповіді “Графіка у відносних командах” Т.О.Шамрай (асистент), “Розгалуження у мові Small Basic 1.0” Г.О.Пономаренко (асистент) та “Анімація в мові програмування Small Basic 1.0” Г.В.Кудрявцевої (асистент).

Перед початком роботи конференції було заплановано для заслуховування 17 доповідей. Вдалось заслухати 13 доповідей. Зміст усіх заслуханих доповідей оформлено у вигляді статей і подано до друку в університетський збірник.

Пропозиції:

1. Залучати до участі у конференції зовнішніх аспірантів, молодих вчених з інших вищих навчальних закладів.
2. Підвищити наукову мотивацію молодого вченого інноваційними засобами.
3. Залучати до участі в конференції магістрантів та студентів старших курсів.
4. Розробити та впровадити систему преміювання кращих доповідей.

Секція *“Корекційної та соціальної педагогіки і психології”* працювала у складі 2 підсекцій: корекційної і соціальної педагогіки та практичної психології; психології. У ході роботи секції було заслухано наукові доповіді, що стосувалися проблем корекції, діагностики, соціального супроводу дітей з порушеннями психічного розвитку. Робота була організована у двох підсекцій, за результатами роботи кожної з них було визначено найкращі виступи.

У виступі асистента О.В.Чопік розглянуто проблему адаптації дітей з вадами опорно-рухового апарату до навчання в інклюзивному класі; асистент Ю.В.Галецька у виступі звернула увагу на причини неуспішності молодших школярів допоміжної школи; аспірантка Н.С.Гевчук розглянула сучасні проблеми підготовки старшокласників до шлюбно-сімейних стосунків; асистент Т.І.Сметанюк розкрила теоретичні аспекти менеджменту самоорганізації учнівського колективу; асистент Ж.В.Мельник звернула увагу на зародження самосвідомості особистості у ранньому дитинстві; асистент О.С.Смоліна у виступі звернула увагу на психологічні особливості мотивації допомоги; асистент Н.М.Дідик у виступі визначила ефективність проведення тренінгу розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів.

Кращими визнано доповіді: асистента Н.М.Дідик, яка проаналізувала психологічний тренінг як засіб особистісного зростання майбутніх психологів, подала визначення тренінгу, його завдання, розглядає принципи організації психологічного тренінгу, етапи і методи його проведення, описує методіку проведеного тренінгу з майбутніми психологами і результати перевірки його ефективності; асистента Ж.В.Мельник, у доповіді якої здійснено аналіз ролі онтогенезу спілкування з дорослими у психічному і осо-

бистісному розвитку дошкільників й визначено основні форми спілкування дошкільників з дорослими та місце спілкування у життєдіяльності дитини; старшого викладача.

У підсекції “Психології” було виголошено 13 доповідей, тематика яких торкалася різноманітних галузей психології: загальної психології, вікової та педагогічної психології, психології особистості, психології праці, організаційної психології, економічної психології тощо.

Серед кращих доповідей відзначено виступи кандидата психологічних наук, асистента С.О.Ренке “Формування готовності психолога-практика до консультативної взаємодії”; кандидата психологічних наук, доцента О.В.Гудими “Фактори виникнення шкільної неспішності у молодших школярів”; кандидата психологічних наук, асистента А.В.Олійник “Гуманістично-релігійні духовно-моральні цінності як чинник протидії суїцидальності”.

Варто зазначити, що робота секції пройшла на належному науково-теоретичному рівні, усі доповіді були змістовними та актуальними й відповідали напрямам дослідження молодих учених.

Робота секції **“Економічних дисциплін”** проходила під керівництвом кандидата економічних наук, доцента П.А.Стрельбіцького і охоплювала роботу трьох підсекцій: “Економічної теорії”, яку очолював кандидат економічних наук, професор Ю.С.Латер; “Економіки підприємства” – кандидат економічних наук, професор М.І.Каньоса; “Управління персоналом і туризму” – кандидат економічних наук, доцент І.А.Андрейцева.

У роботі підсекції “Економічної теорії” взяли участь 4 молодих викладачі, серед них 1 старший викладач і 3 асистенти. Усі доповіді висвітлюють актуальні проблеми політичної економії, макроекономіки, мікроекономіки та сучасних економічних теорій.

Старший викладач О.П.Свідер продовжив дослідження у сфері впливу прямих іноземних інвестицій на соціально-економічний розвиток Хмельницької області.

Особливий інтерес викликала доповідь асистента кафедри І.В.Музичук, акцент було зроблено на перспективи формування соціальнозорієнтованого бізнесу в Україні.

Асистент В.Б.Буроріна темою свого дослідження обрала роль чинників економічного зростання у трансформаційній економіці.

Зацікавило присутніх питання прогнозування показників обсягів реалізації молока в Хмельницькій області, висвітлене асистентом М.О.Гофман.

Серед кращих виступів підсекція відзначила доповіді О.П.Свідера, І.В.Музичук.

У роботі підсекції “Економіки підприємства” із запланованих 7 взяли участь 6 молодих учених, якими розглянуто актуальні проблеми стосовно функціонування суб’єктів господарювання за сучасних ринкових відносин в Україні. Особливий інтерес викликала доповідь В.Ю.Лисак “Проблеми розвитку та шляхи зміцнення інноваційного підприємництва в Україні”.

Зацікавило присутніх питання критеріїв відбору управлінських кадрів, висвітлене асистентом Т.В.Вишнею.

Питання аналізу планування собівартості продукції стосувався виступ асистента В.Р.Чаплінського.

Обговорено використання аналізу фінансового стану у визначення інвестиційної привабливості підприємства в виступі старшого лаборанта І.В.Лисак.

Низка запропонованих до розгляду виступів стосувалася таких проблем діяльності промислових підприємств: використання енергозбереження на підприємствах харчової промисловості (асистент О.С.Гіджеліцька).

Серед кращих виступів підсекція відзначила доповіді В.Ю.Лисак, Т.В.Вишні.

У роботі підсекції “Управління персоналом і туризму” взяли участь 5 науково-педагогічних працівників (2 кандидати наук, 1 старший викладач, 2 асистенти).

Кандидат педагогічних наук, доцент Н.Ю.Олійник продовжила дослідження пізнавальної діяльності учнів при вивченні шкільного курсу економіки.

Особливості управління внутрішнім і зовнішнім середовищем у туризмі розкрила у своєму виступі кандидат географічних наук, старший викладач І.І.Ковтунік.

Асистент Н.В.Кузовенкова запропонувала доповідь на тему “Інструменти правління ризиками банківського кредитування агроформування”, у якій проаналізувала особливості визначення ризиків позичальника.

Старшим викладачем Л.П.Дитко проведено дослідження впливу зростання трудових доходів працюючих на соціальну стабільність населення України.

Зацікавило присутніх питання розвитку підприємництва у сільській місцевості Хмельниччини, висвітлене асистентом О.В.Рарок.

Серед кращих виступів підсекція відзначила доповіді І.І.Ковтунік та Н.В.Кузовенкової.

Пропозиції:

- до наукової конференції варто залучати студентів старших курсів, що сприятиме здобуттю навичок публічних виступів, ведення наукової дискусії та стане в нагоді при захисті випускових робіт;
- доцільно запровадити форму проведення конференції як інтернет-конференції, що сприятиме залученню ширшого кола учасників конференції та ефективності наукових диспутів.

III наукова конференція молодих вчених на природничому факультеті проходила в одній секції **“Природничих наук”**, яка включала 2 підсекції – **“Біології”** і **“Географії, картографії та екології”**, зроблено 16 доповідей.

Роботи, представлені у підсекції **“Біологія”**, стосувалися досліджень флори та фауни. Зокрема, у доповіді Н.М.Гордій **“Екологічні та біоіндикаційні аспекти досліджень денних лускокрилих”** проаналізовано історію дослідження лускокрилих. Автор зазначає, що дослідження булавовусих лускокрилих тривають вже понад 200 років. На першому етапі вивчення булавовусих лускокрилих носило майже виключно описовий характер, і лише з середини XIX століття з’явилися праці систематично-ревізійного та фауністичного спрямування.

У доповіді І.Д.Гуменюк **“Історія становлення фізіології рослин на Поділлі”** досліджено історію становлення фізіології рослин на Поділлі у першій половині XX століття. Зроблено висновок, що заслугою розвитку фізіології рослин на Поділлі є ботанічна наука, тому розгляд цього питання потребує детального аналізу діяльності ботаніків того часу, зокрема Д.О.Богацького, Г.Х.Молотковського, О.Савостіянова, Ю.Д.Клеопова, Ю.Є.Лавренка, Ф.Левіної, Б.Балковського та інших, що потребує подальших досліджень.

В.А.Колодій в доповіді **“Значення діагностики навчальної мотивації для підвищення ефективності навчально-пізнавальної діяльності студентів”** зазначила, що навчальна мотивація є суттєвою складовою структури особистості студента. Виявлення особливостей переваги певних груп мотивів дозволяють викладачеві більш оптимально, цілеспрямовано та творчо організовувати навчально-виховний процес з метою подальшого всебічного і гармонійного розвитку особистості.

Н.В.Рубановська у своїй доповіді проаналізувала насінневу продуктивність і схожість популяції *Allium podolicum* (Aschers. & Graebn.) Blocki ex Rasib заказника **“Наддністрянський”**.

Т.М.Мосендз у доповіді **“Зміни електролітного складу скелетних м’язів при терморобочій дегідратації”** представила дані електронномікрос-

копічного дослідження скелетних м'язів в умовах внутрішньоклітинної терморобочої дегідратації. Показано, що такий тип дегідратації викликає електролітний дисбаланс, що є причиною значного порушення провідності нервових волокон.

Д.П.Савіцький представив дослідження реологічної поведінки суспензій вуглецевих нанотрубок в полістиролі.

В підсекції “Географії, картографії та екології” В.В.Шаравара у доповіді “Міграція залишків компонентів ракетного палива в ґрунтовому середовищі” проаналізував дані екологічних обстежень ділянок територій, де розташовувались бойові стартові позиції балістичних ракет, зберігались компоненти ракетного палива. Автор встановив зміни у часі стану та концентрації гептилу у ґрунті і показав можливість прогнозування розповсюдження цієї токсичної речовини в навколишньому середовищі.

І.П.Касіяник у своїй доповіді проаналізував гіпсометричну структуру ПТК басейну р.Смотрич у зоні контакту з долиною р.Дністер. Було вказано основні генетичні процеси її формування.

С.С.Придеткевич у доповіді “Основні підходи до картографування сільськогосподарських ландшафтів” відмітив, що в теперішній час особливо важливим елементом сучасного прикладного ландшафтознавства є картографічна зйомка територій, у нашому випадку – сільськогосподарських ландшафтів. Тому географу-ландшафтознавцю важливо володіти методиками картографічної зйомки представленого класу антропогенних ландшафтів.

Загалом всі доповіді були цікавими, змістовними і викликали здорову наукову полеміку.

Робота III наукової конференції молодих вчених *на педагогічному факультеті* проходила у 2 секціях: “Дошкільної і початкової освіти” (5 підсекції), “Мистецтвознавчих дисциплін” (3 підсекції).

У підсекціях факультету було заслухано 29 доповідей.

Молоді вчені педагогічного факультету подали доповіді у збірник наукових праць. Тематика досліджень молодих учених факультету актуальна і відповідає профілю основних напрямів підготовки педагогічних кадрів у руслі сучасних вимог. Результативність і масштаби впровадження результатів НДР перевіряються у ході науково-дослідницької роботи викладачів. Наукові та навчально-методичні дослідження, творчі роботи викладачів кафедр факультету сприяють підвищенню ефективності навчального процесу, удосконаленню змісту навчання з урахуванням сучасного стану розвитку науки і педагогічних технологій.

Усі виступи, виголошені на конференції, відповідають профілю дисциплін, які вони викладають, наслідки наукової роботи впроваджуються у навчальний процес.

Виголошені доповіді є складовими індивідуальних і колективних тем, є результатом роботи у творчих лабораторіях, науково-дослідних центрах, які функціонують на факультеті: лабораторія “Теорія і практика дошкільної і початкової освіти” на кафедрі педагогіки і методики дошкільної і початкової освіти (керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Л.Б.Попова); творча лабораторія вчителів початкових класів на кафедрі математики і природознавства з методикою викладання (керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Р.В.Моцик); науково-дослідний центр “Історія, теорія і практика музичної інструментально-виконавської освіти” на кафедрі теорії, історії музики і гри на музичних інструментах (керівник – кандидат педагогічних наук, професор В.М.Лабунець); науково-дослідний центр на кафедрі методики музичного виховання, вокалу і хорового диригування (керівник – кандидат педагогічних наук, професор З.П.Яропуд); міжнародний науковий центр досліджень історії образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва й архітектури на кафедрі образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва і реставрації творів мистецтва (керівник – доктор мистецтвознавства, професор професор Н.О.Урсу).

У звітах про роботу підсекцій відзначається, що усі доповіді молодих учених викликали зацікавленість колег й висловлено такі пропозиції:

1. Проведення конференції молодих учених сприяє активізації їх науково-дослідницької роботи та проведення конференцій спонукає їх до публікації наукових досліджень.

2. Молодим науковцям варто обирати теми для виступів, максимально наближених до дисциплін, які вони викладають.

3. Проведення наступних конференцій (молодих вчених, студентських конференцій) проводити у різний час.

У роботі конференції молодих учених факультету *фізичної культури* взяли участь 21 викладач факультету, які працювали у двох підсекціях.

Підсекцією “Теорії і методики фізичного виховання” керував С.М.Бабюк, кандидат педагогічних наук, старший викладач та секретар Г.П.Ковальчук, кандидат педагогічних наук, старший викладач, підсекцією “Спорту і спортивних ігор” – А.О.Федірко, доцент та секретар Е.Л.Левицький, старший викладач.

З доповідями виступили 16 молодих викладачів. Аналіз доповідей та повідомлень дозволяє зробити висновок, що спрямованість досліджень ак-

туальна, охоплює широкий спектр проблем фізичної реабілітації та фізичного виховання дітей різного шкільного віку і студентської молоді.

До друку подано 16 статей.

Кращими визнано доповіді аспіранта О.О.Алексеева “Науково-методичне обґрунтування використання систематичних занять настільним тенісом в оптимізації функціональної підготовленості підлітків” та Ю.В.Юрчишина “Сучасна студентська молодь та рухова активність оздоровчої спрямованості”.

Пропозиції:

1. Більш коректно і відповідально відноситись до написання та оформлення наукових статей.

2. Для кращого сприйняття викладеного матеріалу доповідачам використовувати мультимедійні засоби.

3. Відзначати кращі доповіді викладачів на пленарному засіданні університету.

Вперше у роботі III наукової конференції молодих вчених Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, присвяченій 93-й річниці від дня заснування університету, взяли участь молоді науковці факультету **військової підготовки**.

На засіданні секції військово-технічних наук були присутні голова секції кандидат технічних наук, старший науковий співробітник М.М.Каленик, секретар: О.В.Шкварський, запрошені: заступник начальника факультету з навчальної та наукової роботи, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник В.М.Геник; голова військово-наукового товариства факультету, кандидат військових наук, доцент В.Г.Панов; начальник науково-дослідного відділу факультету, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник В.І.Кривцун; голова наукового товариства курсантів, курсант 2-го курсу Д.В.Шиманський.

У секції військово-технічних наук із доповідями виступили начальник кафедри ремонту та експлуатації інженерного озброєння кандидат технічних наук, старший науковий співробітник О.П.Волох із доповіддю “Особливості інформаційного супроводу технічного обслуговування за станом військової техніки”; кандидат технічних наук, старший викладач кафедри спеціальної техніки В.Й.Нагачевський “Теоретичне обґрунтування шляхів забезпечення працездатності інженерної техніки з урахуванням напрацювання і терміну перебування її в експлуатації”; кандидат історичних наук, доцент кафедри спеціальних дисциплін Р.Л.Колос “Розбудова факультету військової підготовки Кам’янець-Подільського національного

університету імені Івана Огієнка в період з 1993 по 2011 р.”; науковий співробітник О.В.Шкварський “Топогеодезичне і навігаційне забезпечення інженерно-розвідувального дозору”; кандидат технічних наук, старший науковий співробітник М.М.Каленик “Особливості збору та обробки статистичних даних інженерних боєприпасів тривалого зберігання”; старший викладач кафедри спеціальних дисциплін; Г.М.Гапоненко “Педагогічна готовність викладача до формування професійних якостей у водолазів-підричників”; курсанти: О.В.Ясько “Історія створення та існування кафедри інженерного озброєння”, М.Ф.Демідчик “Історія розвитку кафедри ремонту та експлуатації інженерного озброєння”, О.В.Невмержицький “Якість підготовки фахівців інженерних військ на сучасному етапі”.

Підводячи підсумки роботи секції військово-технічних наук, прийнято такі рекомендації:

- використання мультимедійних засобів під час доповіді основних наукових результатів дозволить значно підвищити наочність та рівень сприйняття матеріалу, який висвітлюється доповідачем;
- відкриття роботи секції доцільно супроводжувати проведенням виставки наукових досягнень молодих вчених та курсантів за поточний рік;
- для посилення наукової співпраці з молодими науковцями інших факультетів університету зі спорідненими спеціальностями організовувати спільні секції на конференції.

Постановили вважати успішно проведеною конференцію з урахуванням запропонованих рекомендацій.

За підсумками проведеної третьої конференції молодих вчених винесено таку ухвалу:

1. Проведення щорічної конференції молодих вчених, присвяченої річниці від дня заснування Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, сприяє активізації їх науково-дослідницької роботи та стає звітом про здійснену ними наукову роботу; спонукає їх до публікації наукових досліджень, пошуку і поповнення дослідницького матеріалу й створення науково-методичної продукції.

2. Усі доповіді учасників конференції молодих вчених вважати актуальними і виголошеними на високому науковому та фаховому рівні.

3. Ширше використовувати у роботі підсекцій мультимедійні засоби.

4. Залучати до участі у роботі конференції магістрантів та студентів випускних курсів.

5. Запровадити практику відзначення грамотами виконавців найкращих наукових робіт на факультетах.

6. Активізувати підготовку молодими вченими матеріалів до друку з метою випуску “Збірника наукових праць молодих вчених Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка” до початку проведення конференції.

За матеріалами роботи конференції у видавничому відділі університету буде опубліковано “Збірник наукових праць молодих вчених Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Випуск 3”.

І.М.Конет, Л.А.Онуфрієва

Регіональна науково-практична конференція “Наукові досягнення студентів – рідному університету”

19–20 жовтня 2011 року у Кам’янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка відбулася перша регіональна науково-практична конференція студентів і магістрантів “Наукові досягнення студентів – рідному університету”, присвячена 93-й річниці від дня заснування університету. Кожному учаснику було запропоновано такі напрями роботи: заснування, розвиток і міжнародні зв’язки Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; історія факультетів університету; Іван Огієнко – ректор, фундатор, мовознавець, літературознавець; історичні постаті в історії університету та факультетів; сучасники Івана Огієнка і розвиток української духовності; Іван Огієнко і проблеми національного виховання: психолого-педагогічний аспект; розвиток освіти і науки на Поділлі; історія і сьогодення студентства Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Відкрила конференцію Сохацька Євгенія Іванівна, кандидат філологічних наук, професор, голова Всеукраїнського товариства Івана Огієнка, після чого відбулося покладання квітів до меморіальної дошки університету з барельєфом Івана Огієнка.

Євгенія Сохацька, яка зробила значний внесок для присвоєння університету імені Івана Огієнка, зазначила: “Я дуже рада, що сьогодні у конференції беруть участь багато студентів, які зроблять значний внесок у дослідження ще багато невідомого про Івана Огієнка. Адже у 90-х роках минулого століття нам, викладачам та студентам, забороняли взагалі

згадувати про його постать. Першою заявкою на повернення імені Івана Огієнка було проведення в стінах нашого університету силами філологічного факультету першої наукової конференції “Духовна і науково-педагогічна діяльність Івана Огієнка у контексті українського національного відродження. До 110-річчя від дня народження”, проведена у квітні 1992 року. Резонанс був нечуваним. Згодом такі конференції було проведено у Львові, Києві, Житомирі, у містах, пов’язаних із життям Івана Огієнка. На хвилі піднесення у 1993 році було створено Всеукраїнське Товариство Івана Огієнка, юридичною адресою якого є м. Кам’янець-Подільський, вул. Івана Огієнка, 61. Головне завдання цього товариства – популяризація творчості та ідей Івана Огієнка. Сподіваюся, що Ви, здібна й енергійна молодь, долучитися до цієї благородної справи”.

Сьогодні вже можна стверджувати, що Іван Огієнко повернувся в Україну назавжди. Про це свідчить праця М.С. Тимошика “Наша наука і культура”, премія Івана Огієнка з 1995 року, ім’я Огієнка – нашому університету (2008), меморіальна дошка на фасаді університету з барельєфом І. Огієнка (2003 р., художник Б. Негода), в університеті функціонує Центр огієнкознавства; щорічно видається науковий збірник “Іван Огієнко і сучасна наука і освіта” (8 випусків), а в 2012 році відзначатиметься 130-річний ювілей Івана Огієнка.

“Ми пишаємося, що ми причетні до постаті Івана Огієнка, – зазначила Євгенія Сохачька, – бо він присутній у нашому культурно-освітньому просторі. Коли у Києві буде створено пантеон української слави, там, впевнені, знайдеться місце й Івану Огієнку”.

Оскільки Євгенія Іванівна веде вже другий рік поспіль курс “Огієнкознавство”, то, звичайно, вона не змогла не згадати значущість вивчення постаті Івана Огієнка у наш час: “Сьогодні я підготувала доповідь, присвячену Івану Огієнку, яку назвала так: “Культурний універсалізм Івана Огієнка”. В історію нашої духовності І. Огієнко ввійшов як один із її творців, він – фундатор, організатор і керівник одного із найстаріших вищих навчальних закладів – другого Українського державного університету, який було урочисто відкрито 22 жовтня 1918 року у Кам’янці-Подільському. Він зумів створити новаторський характер університету: вивести його на європейський рівень. Чому саме йому, уродженцю містечка Брусилів, що на Житомирщині, судилося стати ректором університету, згодом міністром освіти і мистецтв в уряді УНР? Відповідь знаходимо у його походженні, освіті, цілеспрямованій натурі і особливо у генетично запрограмованій природі українського борця, людини, непохитної у своїх пере-

конаннях і вражаючому почутті патріотизму й самовідданому служінні Україні.

Та чи не найбільшим подвигом життя Митрополита Іларіона (саме під таким іменем він відомий у всьому західному світі) був повний переклад Біблії сучасною літературною мовою, поетичний та науково обґрунтований. Над ним він працював понад 40 років за договором із Британським (Лондонським) Біблійним товариством.

Одержавши 1962 року перші надіслані з Лондона видання Біблії, Митрополит Іларіон писав: “Сповнилися мрії мого життя – я переклав Біблію на українську мову, і тепер вона видана. У переклад цей я вклав усю свою душу, увесь розум, і все своє серце”. І справді, за перекладом Біблії І.Огієнка канадські українці навчалися рідною мовою у своїх недільних школах, позбавлялися почуття меншовартості у глобальному англомовному світі.

Отже, 19–20 жовтня 2011 року було вперше проведено за активної участі ради молодих вчених університету, студентського наукового товариства, Центру огієнкознавства, профспілкової організації студентів, аспірантів та докторантів І-у регіональну науково-практичну конференцію “Наукові досягнення студентів – рідному університету”, присвячену 93-й річниці від дня заснування Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. У роботі конференції взяли участь майже 100 студентів і магістрантів нашого університету, а також студенти Подільського державного аграрно-технічного університету, Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка, Київського славистичного університету (Закарпатська філія).

Слухачами конференції були студенти молодших курсів, які за рекомендацією викладачів (наукових керівників) з метою заохочення їх до майбутньої науково-дослідницької роботи були пасивними учасниками конференції.

Варто зазначити творчий запал, надзвичайно велику зацікавленість і відповідальність усіх учасників конференції.

Загалом робота конференції проходила відповідно до програми. За матеріалами учасників конференції подано до друку “Наукові досягнення студентів – рідному університету”, 19–20 жовтня 2011 р., Кам’янець-Подільський: Матеріали регіональної науково-практичної конференції студентів і магістрантів, присвяченої 93-й річниці від дня заснування Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Усі учасники регіональної конференції були відзначені на підсумковому пленарному засіданні дипломами.

По завершенні роботи на пленарному засіданні учасники конференції внесли такі пропозиції:

- продовжити практику проведення щорічної регіональної науково-практичної конференції студентів і магістрантів, присвяченої річниці від дня заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка “Наукові досягнення студентів – рідному університету”, яка активізує науково-дослідницьку роботу студентів;
- позитивно відзначити роботу організаторів конференції, Ради молодих вчених, студентського наукового товариства університету;
- залучати до участі у конференції студентів різних курсів, особливо молодших;
- з набуттям досвіду проведення такої конференції перевести конференцію зі статусу регіональної до статусу всеукраїнської;
- продовжувати розвивати співпрацю з освітніми закладами інших міст, країн та міжнародними організаціями у галузі освіти і науки;
- залучати до участі в конференції магістрантів та студентів інших вищих та середньо-спеціальних навчальних закладів;
- видавати матеріали конференції до початку її роботи;
- урізноманітнити тематику конференції.

О.В.Гаєрилов

Корекційна освіта: історія, сучасність та перспективи розвитку

II міжнародна науково-практична інтернет-конференція “Корекційна освіта: історія, сучасність та перспективи розвитку” відбулась 6–7 жовтня 2011 року у м. Кам'янець-Подільському на базі факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Організаторами виступили Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Інститут корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгома-

нова, факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. У роботі конференції прийняли участь більше 100 спеціалістів з Республіки Білорусь, Російської Федерації, Республіки Польща, а також з 16 областей України (Рівненська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Чернівецька, Херсонська, Львівська, Київська, Луганська, Волинська, Вінницька, Кіровоградська, Донецька, Запорізька, Тернопільська, Івано-Франківська) та АР Крим. У конференції були задіяні представники 12 вищих навчальних закладів, де проводиться підготовка спеціалістів з напрямку “Корекційна освіта”, Інституту спеціальної педагогіки НАПН України, обласних інститутів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Серед них доктори і кандидати наук, завідувачі кафедр вищих навчальних закладів, спеціалісти інститутів підвищення кваліфікації, викладачі, аспіранти та практичні працівники спеціальних закладів для дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Конференція проходила в інтернет-режимі. На сайті fksp.at.ua були розміщені статті, згруповані у чотири розділи: 1) загальні питання корекційної педагогіки і спеціальної психології; 2) олігофренопедагогіка; 3) логопедія; 4) інші нозології. Відповідно до напрямку стаття розміщувалась в одному з цих розділів. Під назвою статті давались ключові слова і коротка анотація її змісту. Для тих фахівців, які хотіли більш детально ознайомитись зі статтею можна було натиснути на статті знак “докладніше” – і висвітлювався її повний текст. У випадку, якщо виникала необхідність, до автора статті можна було поставити запитання і висловити свої погляди на її зміст та проблеми корекційної освіти в цілому в рубриці “Дискусійний клуб”.

На сайті в розділі “Загальні питання корекційної педагогіки і спеціальної психології” особливий інтерес фахівців викликала стаття доктора педагогічних наук, професора, завідувача кафедри логопедії Інституту корекційної педагогіки і психології НПУ ім. М.П.Драгоманова М.К.Шеремет, в якій вона розкриває проблеми модернізації і підготовки кваліфікованих спеціалістів для роботи в нових умовах спеціальної освітньої системи. Автором проводиться аналіз становлення системи корекційної освіти на Україні, визначаються основні напрямки її удосконалення (реформування) та виявлені причини кризовості освіти осіб з особливими освітніми потребами. В цьому ж напрямку подані статті кандидата педагогічних наук, доцента кафедри соціальної і корекційної педагогіки Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г.Короленка

Н.Г.Пахомової, в якій представлені основні концептуальні положення системності підготовки дефектологів; кандидата педагогічних наук, доцента, докторанта Інституту спеціальної педагогіки НАПН України Т.М.Дегтяренко, в якій дається аналітичний аналіз кадрової політики в системі корекційно-реабілітаційної допомоги та визначені можливості підвищення її якості з урахуванням вимог сьогодення.

Цікавість викликала стаття, підготовлена кандидатом педагогічних наук, професором, завідувачем кафедри корекційної педагогіки та спеціальної психології Слов'янського державного педагогічного університету В.О.Липою та кандидатом психологічних наук, доцентом, завідувачем кафедри логопедії і спеціальних методик Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка О.В.Гавриловим. У цій статті розглядалися проблеми організації навчально-виховної та корекційно-реабілітаційної роботи на сучасному етапі розвитку України, висвітлювались основні причини її кризового стану та пропонувались деякі шляхи його мінімізації, наводиться авторське бачення розвитку основних напрямків корекційної освіти на Україні.

Неоднозначний погляд на проблему впровадження інклюзивного навчання в регіонах висвітлила у своїй статті директор Тернопільської спеціальної загальноосвітньої школи Тернопільської міської ради Л.М.Акменс. Також зацікавила респондентів і стаття І.К.Русаківич, кандидата педагогічних наук, доцента, завідувача кафедри логопедії закладу освіти "Білоруський державний педагогічний університет ім. Максима Танка", Республіка Білорусь. В ній автор наводить приклад організації роботи з підготовки спеціалістів з дисципліни "Жестове мовлення".

Особливості використання новітніх соціально-педагогічних технологій в умовах спеціального освітнього закладу інтернатного типу описані в статті кандидата психологічних наук, доцента кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, декана факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка В.І.Співака.

Ортопедагогіці як новій спеціалізації з корекційної освіти присвячена стаття доктора педагогічних наук, професора, завідувача кафедри ортопедагогіки та реабілітології Інституту корекційної педагогіки і психології НПУ ім. М.П.Драгоманова А.Г.Шевцова, в якій дається обґрунтування фахової підготовки спеціалістів для роботи з дітьми з порушеннями опорно-рухового апарату.

Біля тридцяти статей були подані до розділу "Олігофренопедагогіка".

У статті доктора педагогічних наук, професора, завідувача кафедри психологічних дисциплін Національної академії внутрішніх справ О.П.Хохліної представлені результати теоретичного та емпіричного дослідження можливості використання теорії учбової діяльності В.В.Давидова, Д.Б.Ельконіна та інших, розкриваються можливості формування у розумово відсталих учнів теоретичних знань та відповідних їм учбових дій. Проблеми організації роботи зі складною категорією дітей – розумово відсталими дітьми помірною та тяжкою ступеня – присвячена стаття кандидата педагогічних наук, завідувача лабораторії спеціальної шкільної освіти Науково-методичного закладу “Національний інститут освіти” Республіки Білорусь Т.В.Лісовської. В ній автор відображає можливості використання невербальних засобів комунікації у навчанні дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю і пропонує як альтернативний засіб комунікативний альбом, розкриває основні методичні прийоми та етапи роботи з ним. Також проблемі роботи з такими дітьми була присвячена стаття кандидата психологічних наук, доцента, завідувача кафедри логопедії і спеціальних методик Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка О.В.Гаврилова, в якій характеризується використання емоційно збагачених ситуацій як ефективного фактору формування у них мовлення.

У цьому розділі були представлені статті:

- доктора педагогічних наук, професора, завідувача кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка С.П.Миронової про особливості виховання учнів з вадами інтелекту;

- кандидата педагогічних наук, доцента, завідувача кафедри психолого-медико-педагогічних основ корекційної освіти Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка О.М.Вержиховської, в якій дається характеристика психодіагностичної діяльності як одного з компонентів психолого-педагогічної підготовки розумово відсталих дітей до навчання в школі;

- кандидата психологічних наук, доцента, завідувача кафедри дефектології та психологічної корекції Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка Ю.О.Бистрової про готовність до вибору професії та професійної діяльності розумово відсталих учнів як компонента професійно-трудової соціалізації;

- кандидата педагогічних наук, доцента, завідувача кафедри дефектології Кримського інженерно-педагогічного університету О.М.Лященко про організацію самопідготовки в умовах допоміжної школи.

У розділі “Логопедія” надруковано 12 статей. Перш за все привертає увагу стаття кандидата педагогічних наук, доцента кафедри соціальної і корекційної педагогіки Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г.Короленка Л.О.Федорович, в якій обґрунтовується доцільність використання компетентнісного підходу у процесі професійної підготовки майбутніх логопедів у вищому навчальному закладі та уточнені основні категорії “компетентність”, “компетенція”, “компетентний”. У статті кандидата медичних наук, доцента, докторанта кафедри логопедії Інституту корекційної педагогіки і психології НПУ ім. М.П.Драгоманова Л.М.Томіч дається моніторинг якості логопедичної роботи в системі реабілітації дітей з порушеннями психофізичного розвитку. У статті кандидата педагогічних наук, старшого наукового співробітника лабораторії логопедії Інституту спеціальної педагогіки НАПН України Ю.В.Рібцун показано формування лексичної складової імпресивного мовлення молодших дошкільників з загальним недорозвитком мовлення.

У цьому ж розділі надрукована стаття Л.В.Басаргіної, кандидата педагогічних наук, старшого викладача кафедри корекційно-розвивальної і соціальної освіти КГБОУ ДПО “Алтайський крайовий інститут підвищення кваліфікації працівників освіти”, Російська Федерація, в якій пропонується характеристика становлення та розвитку логопедичної служби в системі дистанційної освіти дітей-інвалідів з застосуванням інформаційно-комунікативних технологій у віддаленому доступі. Заслужує на увагу стаття С.П.Хабарової, кандидата педагогічних наук, доцента кафедри логопедії закладу освіти “Білоруський державний педагогічний університет ім. Максима Танка”, Республіка Білорусь, в якій розкриваються особливості самоконтролю молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення у різних сферах діяльності і взаємозв’язку уваги і самоконтролю.

Активну участь у підготовці статей про теоретичні та прикладні аспекти організації роботи з дітьми з порушеннями мовлення взяли молоді викладачі кафедри логопедії і спеціальних методик факультету корекційної і соціальної педагогіки і психології Кам’янець-Подільського національного університету О.Б.Белова, С.В.Поліщук, Л.І.Ружицька, О.М.Ткач, О.П.Чорна.

У розділі “Інші нозології” пропонувалось 20 статей, присвячених особливостям організації роботи з іншими порушеннями – слуховою та зоровою функції, опорно-рухового апарату, аутичними розладами тощо. Привертають увагу дослідження наших білоруських колег, зокрема:

- кандидата педагогічних наук, доцента, завідувача кафедри олігофре-

нопедагогіки закладу освіти “Білоруський державний педагогічний університет ім. Максима Танка”, Республіка Білорусь О.А.Віннікової, в якій вона описує змістовний аспект програми з предметної діяльності для дітей дошкільного віку з тяжкими множинними порушеннями;

- кандидата педагогічних наук, доцента закладу освіти “Білоруський державний педагогічний університет ім. Максима Танка”, Республіка Білорусь О.В.Мамонько про зміст роботи з формування практичних умінь орієнтування в оточуючому світі у дітей з тяжкими і (або) множинними порушеннями психічного і (або) фізичного розвитку;

- викладача кафедри сурдопедагогіки закладу освіти “Білоруський державний педагогічний університет ім. Максима Танка”, Республіка Білорусь К.М.Сороко про особливості навчання образотворчій діяльності молодших дошкільників з порушеннями слуху;

- кандидата педагогічних наук, доцент, завідувача кафедри дефектології закладу освіти “Академія післядипломної освіти”, Республіка Білорусь В.В.Гладкої, в якій дається характеристика основних методик проведення корекційних занять з молодшими школярами з труднощами у навчанні.

Проблемам формування соціальної активності дітей з порушеннями зору присвячена стаття кандидата педагогічних наук, старшого наукового співробітника Інституту спеціальної педагогіки НАПН України Л.А.Нафікової. В ній представлена авторська модель формування соціальної активності засобами музичного мистецтва. Дослідженням проблем інклюзивного навчання дітей з аутичними розладами присвячена стаття кандидата педагогічних наук, доцента кафедри ортопедагогіки та реабілітології Інституту корекційної педагогіки і психології НПУ ім. М.П.Драгоманова Г.М.Хворової.

У процесі проведення інтернет-конференції були розглянуті питання стану підготовки педагогічних кадрів для роботи з особами, які мають порушення психофізичного розвитку. Фахівці у своїх виступах на сторінках дискусійного клубу пропонували посилити координацію в області підвищення кваліфікації педагогів спеціальних шкіл, дошкільних закладів, центрів ранньої соціальної реабілітації у регіонах, додаткової професійної освіти шляхом надання другої вищої освіти тим спеціалістам, які працюють у спеціальних закладах, не маючи спеціальності “Корекційна освіта”. Виносились пропозиції з систематизації Стандартів вищої професійної освіти за спеціальностями олігофренопедагогіка, тифлопедагогіка, сурдопедагогіка, логопедія, спеціальна психологія.

Під час обговорення у дискусійному клубі відзначалась необхідність

розширення кола спеціальностей за нозологіями, зокрема включення у фахову підготовку спеціалістів по роботі з аутичними дітьми, з дітьми з помірними, тяжкими та глибокими інтелектуальними порушеннями, з дітьми з затримкою психічного розвитку. Відзначені позивні зрушення в цьому плані стосовно підготовки спеціалістів в Інституті корекційної педагогіки і психології НПУ ім. М.П.Драгоманова з ортопедагогіки як провідної спеціальності по роботі з особами з порушеннями опорно-рухового апарату.

На сторінках дискусійного клубу обговорювались питання удосконалення змісту, методик і технологій навчання і виховання дітей з різними відхиленнями розвитку, охороні їхнього здоров'я, різнорівневої інтегрованої професійної освіти інвалідів. Спеціалістами зазначалась тенденція до скорочення сітки спеціальних шкіл для дітей з порушеннями психофізичного розвитку, що намітилось останнім часом на Україні. Але в той же час відмічалось і про збільшення кількості центрів ранньої соціальної реабілітації, будинків для дітей-інвалідів сімейного типу, посилення ролі недержавних і муніципальних установ у напрямку ефективнішого надання допомоги дітям та дорослим з порушеннями психофізичного розвитку. Також проводилось обговорення систем корекційної освіти у закордонних країнах, зокрема у Білорусії та Росії.

Статті, опубліковані на сайті інтернет-конференції були включені у збірник наукових праць, зареєстрований ВАК України як фаховий, у якому 93 автори надрукували 85 статей загальним обсягом 41,6 друкованих аркушів.

В цілому II міжнародна інтернет-конференція пройшла на досить високому науковому рівня, в дружній атмосфері співпраці і співробітництва. Необхідно зазначити, що це вже друга інтернет-конференція такого плану, яка проводиться спільно Інститутом корекційної педагогіки і психології Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова та факультетом корекційної та соціальної педагогіки і психології на базі Кам'янець-Подільського державного університету. Всього з 2006 по 2011 роки було проведено на базі факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка 7 конференцій, присвячених проблемам корекційної освіти в Україні. Організатори планують провести наступну, 8 Міжнародну конференцію з корекційної освіти в м.Кам'янець-Подільському в квітні 2012 року, присвячено 20-річчю створення факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології. Запрошуємо Вас до участі в наступній конференції.

В.В.Газін, А.Г.Філінюк

Наукове життя істориків Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Історики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка традиційно ставлять у пріоритет своєї діяльності науково-дослідну роботу. Одним з її напрямків виступає, як відомо, проведення наукових форумів. Як правило, наукові конференції, семінари, круглі столи проходять за широкого представництва не лише університетських науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів, а й учених академічних інститутів і колег з інших вишів України та інших країн.

Цю традицію історичний факультет і його кафедри продовжили і в 2011 році. Авторитетним заходом, проведеним на історичному факультеті в межах багаторічного наукового співробітництва університету з Інститутом історії України НАН України, став науково-теоретичний семінар “Проблеми історії України XVII–XXI ст. – методологічний зріз”, який відбувся 10–11 травня. У його роботі взяли участь заступник директора Інституту доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України Олександр Реєнт, доктор історичних наук, професор, головний спеціаліст Інституту Олександр Гуржій і завідувач відділом історії Другої світової війни доктор історичних наук, професор Олександр Лисенко. З боку університету учасниками семінару були його ректор, доктор історичних наук, професор Олександр Завальнюк, декан історичного факультету, доктор історичних наук, професор Сергій Копилов, доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії Валерій Степанков, завідувач кафедри історії України, кандидат історичних наук, професор Анатолій Філінюк, доктор історичних наук, професор кафедри історії України Віталій Лозовий та інші викладачі, докторанти, аспіранти і магістранти вишу.

Роботу науково-теоретичного семінару відкрив ректор університету Олександр Завальнюк. У вступній промові він привітав усіх учасників форуму від імені колективу вишу, наголосив на винятковій важливості подібних заходів у науковому житті та організації підготовки й виховання майбутніх фахівців, підкреслив високий рівень представництва на семінарі та участь у його роботі докторантів, аспірантів, здобувачів і магістрантів історичного факультету, висловив сподівання, що семінар пройде в обстановці зацікавленої, професійної дискусії навколо ключових питань історичного минулого України, а також побажав приємних вражень від перебування в стінах університету та старовинному місті над Смотричем.

Від делегації Інституту історії України НАН України до учасників семінару звернувся заступник директора з наукової роботи Олександр Реєнт із привітанням від імені директора головної академічної установи в галузі історичної науки. Особисто від себе учений наголосив, що подібні заходи, з одного боку, сприяють поглибленню розуміння істориками сучасних проблем теорії та методології дослідження і вивчення історії України у загальноосвітній та вищій школі, з іншого – слугують співпраці академічних учених і вишівських науково-педагогічних працівників.

Свою доповідь учений присвятив ключовим методологічним і теоретичним аспектам одного з ключових періодів вітчизняної історії, періоду нової історії України, який охоплює XIX – початку XX століття. Передусім, Олександр Петрович наголосив на тому, що останнім часом історики України зробили чимало для осмислення фундаментальних історичних проблем та нагромадження фактичного матеріалу, який створює передумови для формування нового, не заідеологізованого погляду на минуле України. На переконання вченого, рівень і якість наукового доробку істориків останнього часу відзначаються істотним зростанням. Унаслідок цього формується національна парадигма і візія того, що насправді відбулось у суспільному становленні українського народу на цьому відтинку часу. Зокрема, вагомі кроки зроблені у вивченні історії селянства, розробці економічної проблематики, дослідження різноманітних питань національно-культурного відродження. Разом з тим, на подальше дослідження чекають більшість історіографічних тем, нового прочитання вимагають питання про етнопонаціональні зміни, відтворення суспільних трансформацій в українському суспільстві, геополітичний контекст поступу України тощо.

Професор Олександр Гуржій у своїй доповіді зосередив увагу учасників круглого столу на необхідності нового осмислення реформ 60–80-х років XIX століття в Російській імперії. Головною у виступі вченого стала теза про те, що вони були проведені не в інтересах станів, включаючи поміщиків, а передусім в інтересах держави. Це, в свою чергу, справило особливий вплив на розвиток українського суспільства, суть і особливості якого лише останнім часом стали активніше вивчати вітчизняні історики.

Надзвичайно великий інтерес у учасників круглого столу викликала доповідь професора Олександра Лисенка, присвячена широкому спектру питань про Україну в II світовій війні. Відомий в Україні та за її межами історик охарактеризував стан дослідження цього винятково складного й трагічного періоду в історії українського народу. На його переконання, принципового вивчення вимагають дихотомічні проблеми, зокрема про

початок і закінчення війни, місце і роль обох українських рухів опору, стосовно оцінки величезних людських і матеріальних втрат тощо. Нажаль, досі не до кінця осмисленим залишається те, що представляла собою ця людиноненависна війна для українців, ще не повністю ми звільнилися від сформованих радянськими ідеологами брехливих концепцій стосовно самої війни та участі в ній українців. Тут, на думку вченого, ще залишається велике поле для дослідницької діяльності як уже досвідчених фахівців-істориків, так і тих, хто лише починає свій шлях в історичній науці, зокрема, аспірантів та магістрантів.

Особливий інтерес в учасників круглого столу викликали доповіді професорів Валерія Степанкова, Сергія Копилова, Анатолія Філінюка. Перший із них присвятив свій виступ питанням сприйняття науковою громадськістю України найновіших концепцій національно-визвольної боротьби українського народу та українського державотворення. Професор Сергій Копилов сконцентрував увагу учасників форуму на сучасних проблемах вітчизняної історіографії історії України. Про новітні теоретичні та методологічні концепції історії України в практиці вишівських істориків аргументовано доповів професор Анатолій Філінюк.

Доповідачі відповіли на десятки питань, поставлених молодими дослідниками про підходи до розуміння складних питань нашого вітчизняного минулого і дали чимало цінних порад стосовно того, над якими актуальними аспектами історії варто працювати в найближчій і більш віддаленій перспективі.

24 травня з ініціативи кафедри історії України на історичному факультеті відбувся круглий стіл “Талановитий педагог, відомий методист і провідний краєзнавець”, присвячений 90-річчю від дня народження нашого колеги, талановитого історика, краєзнавця і педагога Бориса Михайловича Кушніра. На початку його роботи увазі учасників було представлено привітання ювіляру від колективу кафедри, на якій він працював з першого дня її створення і до виходу на заслужений відпочинок, вітальну адресу деканата історичного факультету, якому Б.М.Кушнір віддав понад тридцять років науково-педагогічної праці, і привітання Борису Михайловичу від відомого громадського діяча і мецената Євгена Паранюка.

Головну доповідь “Його життя – школа, наука і людина (до 90-річчя від дня народження Б.М.Кушніра)” виголосив ректор університету, професор Олександр Завальнюк, зупинившись на найважливіших віхах життєвого, педагогічного, дослідницького та творчого шляху Бориса Михайловича, якому виповнилося 90 років і чие життя є справжньою школою і наукою

для університету, історичної освіти та історичного краєзнавства. З доповіддю на тему “Борис Кушнір – ветеран і подвижник краєзнавчого руху та історичного краєзнавства на Хмельниччині” виступив професор кафедри всесвітньої історії, керівник Центру дослідження історії Поділля при Кам’янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, голова Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України Лев Баженов. Доповідач зосередив увагу учасників круглого столу на подвижницькій науково-методичній діяльності Бориса Кушніра на ниві відродження краєзнавчого руху Хмельниччини. Про самовідданого педагога, неперевершеного методиста і невтомного краєзнавця Бориса Кушніра з доповіддю виступив завідувач кафедри історії України Анатолій Філінюк, охарактеризувавши самовіддану багатогранну працю славетного педагога. Про Бориса Кушніра як про людину-легенду повідомлення зробив професор кафедри історії України Василь Якубовський. На темі про уроки Бориса Кушніра, що представляють собою концентрацію передового педагогічного досвіду, зупинився професор кафедри історії України Сергій Трубочанінов. Про враження від навчання і взаємин із ветераном війни та праці, відомим педагогом, краєзнавцем та глибоко патріотичним подоланином поділився заступник редактора газети “Подільський вісник”, випускник історичного факультету університету Микола Гордійчук. Зі спогадами про творчі та особисті приятельські взаємини з відомим педагогом і краєзнавцем виступила учитель методист навчально-виховного комплексу №16 м.Кам’янець-Подільського Алла Федірко. За станом здоров’я сам ювіляр безпосередньої участі в роботі круглого столу не брав, однак підготував доповідь про трагічні події під Базаром. На заключній частині форуму було зроблено презентацію опублікованого наукового збірника з однойменною назвою.

Упродовж 22–24 вересня 2011 р. на базі Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка відбулася II Міжнародна наукова конференція “Україна і Велике князівство Литовське в XIV–XVIII ст.: політичні, економічні, міжнаціональні та соціокультурні відносини у загальноєвропейському вимірі”. Організаторами наукового форуму виступили Інститут історії України Національної академії наук України та історичний факультет Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Вибір місця його проведення був не випадковим. По-перше, історія Поділля і власне нашого міста тісно пов’язана з історією Великого князівства Литовського. Недарма поширеною є легенда про заснування Кам’янца литовськими князями Коріатовичами. Саме Кам’янець

став столицею Подільської землі, розбудований синами литовського князя Коріята, а в 1374 р. він отримав грамоту, підписану Костянтином Коріатовичем про надання місту Магдебургського права. По-друге, Кам'янець-Подільський національний університет нагромадив значний досвід проведення подібних заходів на найвищому рівні. Цьому доказ II Міжнародний науковий конгрес українських істориків (17–18 вересня 2003 р.), тринадцять Подільських історико-красознавчих конференцій, проведення спільно з Інститутом історії України НАН України уже традиційних наукових конференцій з питань історії України XVII–XVIII ст. По-третє, важливим чинником, що визначив саме Кам'янець-Подільського вишу базою проведення даної конференції, стало функціонування в університеті наукової школи, очолюваної знаними українськими істориками академіком Валерієм Смолієм та професором Валерієм Степанковим, наукові інтереси якої зосереджені в царині дослідження державотворчих процесів в Україні в період середини XVII–XVIII ст. (власне, в даній конференції взяли участь її представники Валерій Степанков, Тарас Чухліб, В'ячеслав Станіславський, Анатолій Філінюк, Андрій Гурбик, Володимир Газін, Андрій Задорожнюк).

Для участі в конференції до Кам'янця прибули відомі в наукових колах дослідники історії Великого князівства Литовського з України, Білорусі, Польщі та власне самої Литви. Своє привітання учасникам наукового форуму надіслав Надзвичайний і Повноважний Посол Литовської Республіки в Україні Пан Пятрас Вайтскунас, в якому відзначив важливість конференції в сенсі подальшого розвитку наукової співпраці між ученими наших країн у різних галузях та їх руху по шляху прогресу в спільний європейський дім.

На відкритті конференції від імені керівництва університету учасників наукового форуму привітав проректор з наукової роботи Олександр Кеба, який у своїй промові зупинився на питаннях історії та сьогоденні університету, відзначив провідну роль істориків у здобутках колективу.

Від Інституту історії України НАН України слово мав член-кореспондент Національної академії наук України Микола Котляр, який передав найтепліші привітання учасникам конференції від директора Інституту академіка В.А.Смолія і його побажання плідної праці, а також підкреслив, що йому особливо приємно очолити групу вчених головної наукової установи України з дослідження вітчизняної історії, взяти участь у даній конференції та відвідати Кам'янець, який вважає своєю малою батьківщиною. Відомий український історик, фахівець з історії України періоду

Київської Русі та Галицько-Волинської держави передав до бібліотеки історичного факультету свою останню монографію “Нариси воєнного мистецтва Давньої Русі”.

Завершив офіційну частину завідувач кафедри історії України К-ПНУ імені Івана Огієнка професор Анатолій Філінюк, який від імені однієї з провідних кафедр університету побажав учасникам конференції плідної праці, реалізації всіх очікувань від даного наукового форуму.

Незаперечною істиною є теза, що успіх будь-якої справи на п’ятдесят відсотків залежить від її початку. Вона цілковито відноситься і до нашої конференції, робота якої розпочалася з доповіді члена-кореспондента НАН України Миколи Котляра на тему “Утворення Литовського князівства в тлумаченні Галицько-Волинського літопису XIII ст.”. Відзначимо, що перше засідання, ведучим (модератором) якого був професор Валерій Степанков, відбувалося в залі засідань університету за присутності доволі широкої аудиторії, представленій аспірантами, магістрантами та студентами історичного факультету К-ПНУ імені Івана Огієнка. Також в залі були присутні представники місцевої преси, політичних партій та владних структур. Доповідь одного з метрів сучасної української історичної науки, в якій він зупинився на проблемі формування литовської державності та стосунках литовських князів з правителями Русі, викликала захоплення та щирі аплодисменти аудиторії (зазначимо, що пан Микола Котляр виказав бажання прочитати курс лекцій для студентів історичного факультету з питань історіографії Галицько-Волинського літопису).

Дві наступні доповіді на першому засіданні конференції, які виголосили науковці з Інституту історії України НАН України Борис Черкас: “Чорноморський кордон Великого князівства Литовського 1362–1430 рр.” та Андрій Блануца: “Земельні надання на ленному праві у Великому князівстві Литовському” викликали жваву дискусію та обмін думками стосовно означених проблем. Зокрема, цікавим видається міркування Бориса Черкаса про недоцільність ототожнення Подільського та Київського князівств з територією власне Великого князівства Литовського. На користь цієї тези говорить цілком різний формат їхніх стосунків із Золотою Ордою.

Друга частина ранкового засідання відбулася під модераторством Миколи Котляра. Його тональність спричинила доповідь білоруського історика Василя Вороніна (приємно відзначити, що дослідник її виголосив білоруською мовою) на тему: “Княжіння Ольгерда у Вітебську”. На думку дослідника, це був вельми важливий етап в політичній кар’єрі майбутнього правителя Великого князівства Литовського. Водночас з цим періо-

дом пов'язано низка моментів, які потребують подальшого вивчення. Зокрема, доповідач піддав сумніву тезу, що Ольгерд посів вітебський престол шляхом династичного шлюбу, як про це значиться в одному з головних джерел із даної проблематики “Родословии князей витебских”.

Близькою за тематикою з попередньою була доповідь литовського історика Рімвідаса Петраускаса “Між Вільнюсом і Києвом: литовські вельможі на чолі Київського воєводства в XV – початку XVI ст.”. Дослідник ґрунтовно проаналізував мотиви, керуючись якими підбиралися кандидати на посаду київського намісника (воєводи), зокрема, зупинився на соціальному контексті даних призначень. На думку історика, визначальними чинниками при виборі кандидатів на посаду київського воєводи (надзвичайно важливу з огляду на прикордонний статус воєводства) були особиста довіра великого князя, особисті зв'язки претендента з родиною його попередника та знайомства й зв'язки в середовищі місцевої еліти.

У ході вечірнього засідання були заслухані доповіді Дмитра Вашука: “Інститут “старини” у повсякденній практиці Великого князівства Литовського” (за матеріалами 32-ї Книги записів), Владислава Безпалька: “«Гроші» в письмових джерелах Великого князівства Литовського кінця XV – початку XVI ст. та проблема їх ідентифікації”, а також Валерія Степанова: “Повстання 1648 року у Великому князівстві Литовському: проблема типології (дискусійні нотатки)”. Особливе зацікавлення та бурхливу дискусію викликала остання. Зокрема, це стосується тези Валерія Степановича, що підтримка населенням південної Білорусі дій козацьких полків Богдана Хмельницького була зумовлена тим, що переважна більшість населення Берестейщини, а також Пінського, Мозирського, Річицького й Гомельського повітів становили власне українці. Загалом, відомий український вчений аргументовано довів, що боротьба населення південного регіону Великого князівства Литовського у 1648 р. становила собою не окремішню самостійну подію, замкнену в теренах сучасних кордонів Білорусі, а складову Української революції XVII ст.

Завершили перший день роботи наукової конференції доповіді українських істориків, які представляють Дніпропетровськ. Так Віталій Василенко увагу присутніх зосередив на проблемах політичної історії Великого князівства литовського у світлі сучасних історіографічних тенденцій, Олег Дячок проаналізував процес дослідження Литовських статутів сучасними українськими правознавцями.

Так, Віталій Василенко, окреслюючи наукові проблеми, які сьогодні стоять перед ученими-литуаністами, критично оцінив популярну сьогодні

“конструктивістську” концепцію націєтворення, яка, на думку вченого, значною мірою утруднює розуміння багатьох проблем історії ВКЛ. Зокрема, він висловив незгоду з теорією, що нації є “нешодавно і свідомо сконструйованими чи не на порожньому місці феноменами”. Загалом, як про це зазначив Пан Віталій, багато тез конструктивістської теорії спростовується конкретно-історичним матеріалом.

Олег Дячок, у своїй доповіді, окресливши здобутки сучасних українських правознавців у справі дослідження Литовських статутів, дійшов низки висновків. По-перше, правознавці звертаються до Литовських статутів, насамперед, у процесі дослідження діяльності певних правових інститутів. По-друге, в останні роки з'явилися публікації про самі Статути. По-третє, найбільш докладно розглядаються положення, що регулювали окремі цивільно-правові та кримінально-правові відносини.

Наступного дня учасники конференції продовжили свою роботу уже в приміщенні навчального корпусу №2 Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, де функціонує історичний факультет.

Як і першого дня роботи наукового форуму, 23 вересня перша ж доповідь задала відповідний темп роботи. Пані Лідія Корчак, яка представляла Ягелонський університет у Кракові (Республіка Польща), акцентувала увагу присутніх на проблемі місця Південної Русі (України) у політиці Вітовта Кейстуговича.

Лариса Жеребцова виголосила доповідь на тему: “Практична організація митної служби на землях ВКЛ”. Спираючись на матеріали книг Литовської Метрики, луцьких та володимирських гродських книг, вона визначила особливості роботи митної служби. Зокрема, звернула увагу на офіційний статус митників, особливості їх стосунків з великим князем, звітності, а також на склад та повноваження митниць, особливості підбору їх штату.

Значний інтерес колег викликали доповіді Петра Кулаковського (Національний університет “Острозька академія”) “Організація оборони південних рубежів українських земель Великого князівства Литовського у першій половині XVI ст.”, Олександра Довнара (Мінськ) “Ревізорська устава Мозиря 1561 р.” та Владислава Берковського (Київ) “Образ “доброго господаря” в ментальності шляхти XVI – першої половини XVII ст.”.

З-поміж інших вирізнялася доповідь ще однієї представниці Республіки Білорусь Віри Астрейки. З позиції фахівця з мовознавства вона аргументовано проаналізувала балтський вплив на граматику говорів північно-західної діалектної зони білоруської мови.

Завершили роботу конференції доповіді представників Кам'янець-По-

дільського національного університету імені Івана Огієнка доцента Володимира Газіна (“Литовський чинник у військово-політичному протистоянні між Польщею та Московською державою у 1654–1667 рр.”), а також професора Анатолія Філінюка та доцента Андрія Задорожнюка (“Литовські Статути в Подільській губернії у XIX ст.: данина традиції чи правові рудименти?”). Перший акцентував увагу присутніх на ролі Литви в польсько-московському протистоянні за першість в Центральній-Східній Європі в 50-х – 60-х рр. XVII ст. Зокрема, доповідач проаналізував зусилля як польського, так і московського урядів, спрямовані на залучення на свій бік литовської еліти, а також інтереси останньої, які були серйозним чинником як дій самих литовців, так враховувалися Московією та Варшавою. В останній доповіді, на основі аналізу низки законодавчих актів, якими Катерина II дозволила керуватись органам влади і судочинства при врегулюванні поземельних відносин й питань приватної власності, багатьох рішень урядового Сенату про необхідність судовим органам керуватись у своїй діяльності з врегулювання поземельних відносин чинними за Речі Посполитої правилами та привілеями, а також численних фактів з архівних джерел було переконливо обгрунтовано тезу про збереження чинності норм Литовського статуту в практиці поземельних відносин і місцевого самоуправління на Поділлі у XIX ст. На користь цієї тези було і прагнення царизму паралельно пристосувати земельне право Правобережної України до державних потреб Російської імперії. Загалом, статті Литовського статуту і магдебурзькі узаконення слугували юридичною базою для регулювання правової та виробничої сфер життя регіону майже до кінця XIX ст.

В цілому, як це відзначали практично всі учасники конференції, науковий форум виправдав найкращі сподівання. Високий рівень доповідей, жваві дискусії та обмін думками засвідчили значний інтерес як самих учасників, так і всіх присутніх до проблем, покладених в основу тематики наукової конференції.

Слід відзначити, що за три дні перебування в Кам’янці учасники конференції отримали можливість ознайомитися з архітектурою та історичним минулим нашого міста, а також побувати в давній столиці Поділля за часів князів Коріатовичів с.Смотрич та в с.Сутківці, де збереглася унікальна історична пам’ятка – мурована церква, яка поєднувала в собі завдання як культової, так і оборонної споруди. Побудована в 1476 р. вона вважається класичним зразком оборонного храму – церква-фортеця, церква-замочок.

Підсумовуючи результати II Міжнародної наукової конференції “Україна і Велике князівство Литовське в XIV–XVIII ст.: політичні, еконо-

мічні, міжнаціональні та соціокультурні відносини у загальноєвропейському вимірі”, слід наголосити на наступному. По-перше, проведення подібних наукових форумів уже стало традиційним, що є не тільки вельми почесно як для Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка і для міста Кам’янець-Подільського, а й слугує виявом поглиблення наукової співпраці академічних і вишівських істориків та зарубіжних дослідників. По-друге, підняті на конференції питання, дискусії, якими супроводжувались практично всі доповіді та повідомлення її учасників, стали прикладом конструктивного вивчення історії ВКЛ, українсько-литовських взаємин тощо. Насамкінець, подібні наукові конференції сприяють зростанню наукового авторитету Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та наукових шкіл, що функціонують на його базі.

Упродовж 13–14 жовтня 2011 року з ініціативи деканату, кафедр історичного факультету в тісній співпраці з громадсько-політичним рухом “Гідність”, Кам’янець-Подільським державним історичним музеєм-заповідником, Кам’янець-Подільським коледжем культури та мистецтв і Духовною радою християнських церков та релігійних організацій провели у межах заходів “Покрова – свято української звитяги” регіональні науково-практичну конференцію “Хотинська битва 1621 року в історії України: міфи та реальність (до 390-річчя від дня події” та круглий стіл “Діяльність УПА на Поділлі”. У цих двох заходах взяли участь науково-педагогічні працівники, студенти, учасники руху “Гідність”, науковці, представники громадськості, активісти місцевих осередків політичних партій. Перед учасниками з доповідями виступили заступник декана історичного факультету кандидат історичних наук, доцент Володимир Дубінський, доктори історичних наук, професори кафедри всесвітньої історії Валерій Степанков, Олександр Головко, кандидати історичних наук, доценти кафедри історії України Володимир Газін, Сергій Олійник, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України Вадим Стецюк, кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики Олег Рарицький, асистент кафедри української літератури Василь Товкайло та інші. В обговоренні доповідей взяли участь представники координаційної ради руху “Гідність” Едуард Крилов, Мирослав Мошак, учасник націоналістичного руху Микола Задорожний та ін.

3 листопада 2011 р. на історичному факультеті відбулася наукова конференція “Історія та особа: особа в історії”, присвячена 75-річчю від дня народження професора А.О.Копилова. Вона стала, без сумніву, значною подією в науковому житті нашого університету. Очевидно, лейтмотивом

даного наукового форуму можуть бути слова професора Валерія Степановича Степанкова: “Епоха і Людина; Людина й Епоха. Ці складові історичного процесу пов’язані між собою тисячами видимих і невидимих ниток, взаємно переплітаються, впливають і визначають одне одного”. Пам’ятаючи про визначних своїх попередників, колег, які в свій час формували обличчя нашого університету, його авторитет, закладали основи, без сумніву, одного з провідних навчальних закладів України та наукового центру, ми в сьогоденні зберігаємо їх безцінний досвід, будуємо сьогодення на міцному фундаменті минулих поколінь. Це в повній мірі стосується постаті беззмінного (упродовж 24-х років) ректора нашого університету – професора Копилова Анатолія Олексійовича, який був, як значиться в передмові до збірника матеріалів конференції, відомим вченим, мудрим педагогом, яскравою і сильною особистістю, котра залишила помітний слід у культурному й освітянському житті не лише Кам’янець-Подільського, але й Подільського краю в цілому.

Відзначимо, що конференція викликала значний інтерес. У її роботі взяли активну участь колеги Анатолія Олексійовича, його учні, а також представники молодшого покоління викладачів нашого університету, які, на жаль, вже не мали задоволення чути лекції дійсно непересічного й талановитого історика й педагога.

Конференція складалася з двох частин. Пленарне засідання, яке відбулося в конференц-залі університету, було присвячене власне життю, науковій та педагогічній діяльності професора Анатолія Олексійовича Копилова. Після його завершення робота перейшла в формат секцій, де розглядалися різноманітні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії, історіографії, джерелознавства й методології історичних досліджень, політології. У її роботі взяли участь 10 докторів наук, 21 кандидат наук, 10 аспірантів, магістрів і здобувачів наукових ступенів, студенти історичного факультету.

Варто відзначити, що ще до початку роботи конференції її учасники змогли отримати збірку матеріалів даного наукового форуму під назвою: “Анатолій Олексійович Копилов: особистість у вимірі епохи: Дослідження. Спогади. Документи. Бібліографія”. Окрім власне матеріалів конференції до неї було включено документи, пов’язані з життям та науково-педагогічною діяльністю Анатолія Олексійовича, фотографії, а також бібліографію його наукових праць.

Конференція розпочалася привітальним словом, з яким звернувся до її учасників нинішній ректор Кам’янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, доктор історичних наук, професор О.М.За-

вальнюк, який акцентував увагу присутніх саме на діяльності Анатолія Олексійовича на посаді ректора, його заслугах у розбудові Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту імені В.П.Затонського та поступі нашого вишу до статусу державного, а сьогодні національного університету.

Основною доповіддю пленарного засідання став виступ одного з найвідоміших вчених нашого університету доктора історичних наук, професора кафедри всесвітньої історії В.С.Степанкова “Особистість у вимірі історії”. Здійснивши короткий огляд життя А.О.Копилова, становлення як вченого та педагога, Валерій Степанович говорячи про його стиль керівництва, що чітко виробився вже наприкінці 60-х – в першій половині 70-х рр., коли Анатолій Олексійович виконував обов’язки декана історичного факультету, наголосив на основних його рисах. Це постійне прагнення до досконалого знання адміністративної роботи; органічне неприйняття кабінетного стилю керівництва; відсутність “владоловства”; відкритість та доступність для всіх, незважаючи на їхній статус; жорсткі вимоги як від себе, так і від підлеглих вчасного та якісного виконання посадових обов’язків; наявність стратегічного мислення та бачення перспектив розвитку спочатку факультету, а пізніше й інституту на кілька років вперед; талант розпізнавати здібності осіб; людяність та щирість, постійна готовність допомагати.

О.М.Завальнюк у своїй доповіді “Професор А.О.Копилов: на службі освіти, науці й людям (спогади учня і колеги)” щиро й тепло згадував про роки навчання під керівництвом Анатолія Олексійовича, говорив про його роль у своєму становленні як викладача та вченого, про взаємини в форматі викладач – ректор та декан – ректор. Насамкінець, він зазначив, що діяльність А.О.Копилова є для усіх нас справжньою легендою, у якій слід набиратися віри у наші сили, великі можливості, нашу неспростовну здатність розв’язувати найскладніші питання і адекватно відповідати на виклики часу.

Завідувач кафедри історії України К-ПНУ ім. Івана Огієнка професор А.Г.Філінюк зосередився на ролі тодішнього ректора у розвитку науки. Зокрема, він акцентував увагу на тому, що Анатолій Олексійович підтримував практику проведення на базі нашого навчального закладу різноманітних наукових конференцій, вважаючи, що вони виступають не лише засобом спілкування вчених і науковців, а й інструментом подолання периферійності та регіональної розпорошеності дослідників.

Не менш щирими та теплими були виступи бувших колег Анатолія Олексійовича, які тісно співпрацювали з ним в інституті, а сьогодні є провідними науковцями та викладачами університету, професорів В.П.Газіна

та В.С.Прокопчука, доцента І.Й.Козака, декана фізико-математичного факультету, доцента В.С.Щирби, декана факультету української філології, доцента Ю.О.Маркітантова.

Надалі робота конференції відбувалася в рамках відповідних секцій. Відзначимо, що окрім власне викладачів нашого університету, у ній взяли участь і гості. Зокрема, це директор Хмельницького обласного державного архіву В.Г.Байдич та доктор історичних наук, професор Хмельницького національного університету О.П.Григоренко.

Підсумовуючи результати наукової конференції “Історія та особа: особа в історії”, відзначимо, що подібні заходи є вкрай важливими з кількох міркувань. По-перше, будь-які наукові форуми є гарним місцем для обміну думками, новими науковими напрацюваннями, проведення дискусій, які сприяють подальшому прогресу в осмисленні багатьох явищ історії та сучасності. По-друге, подібні заходи сприяють збереженню пам’яті та наступності поколінь науковців, викладачів. Думається, вкрай важливо нам пам’ятати про наукову, педагогічну, суспільну діяльність тих, хто закладав основи нашого університету, продовжував традиції попередніх поколінь та передавав цю спадщину наступникам.

Наступною важливою подією наукового життя університету стала регіональна науково-практична конференція “Голодомор 1932–1933 років – трагічна сторінка в історії України”, що відбулась 16 листопада. Конференцію відкрив вступним словом декан історичного факультету професор Сергій Копилов. З головною доповіддю на тему “Голодомор 1932–1933 років – національна трагедія” виступив професор Валерій Степанков. Авторитетний український учений обгрунтував тезу про цілі, завдання голодомору, який застосував сталінський режим в Україні задля того, щоб підірвати етногенетичне коріння нашого народу.

У своїй доповіді кандидат історичних наук, докторант кафедри історії України, доцент Сергій Олійник акцентував увагу присутніх на тому, що голодомор 1932–1933 рр. в Україні супроводжувався репресивними діями радянської влади. Доповідач підкреслив, що їх юридичний супровід забезпечувався різноманітними указами, постановами, інструкціями тощо. Водночас автор обгрунтував тезу про те, що початком де-юре репресивних акцій слід вважати сумнозвісний закон “Про п’ять колосків” від 7 серпня 1932 р., а де-факто – січневі постанови Політбюро ЦК КП(б)У, які передбачали кадрові зміни в партійних структурах України через погане виконання хлібозаготівель. На переконання дослідника, елементами репресивних дій щодо українського селянства стали “чорні дошки”, приско-

рення розгляду судових справ про “саботажників, куркулів” та ін. Узаконені радянською владою репресивні акції зумовили ще більше погіршення становища українського народу під час голодомору 1932–1933 рр.

Старший викладач кафедри історії України Вадим Стецюк присвятив свою доповідь темі “Голодомор геноцидом: історія дискусії”, охарактеризувавши зародження і розвиток терміну “геноцид”, зміну критеріїв щодо визнання певного злочину актом геноциду. Доповідач звернув увагу на те, що тривалий час термін “геноцид” відносили передусім до Голокосту, що спричинило появу словосполучень “український голокост”, “вірменський голокост” тощо. Водночас наголосив, що в останні десятиліття утвердилось розуміння геноциду як масового знищення, котре спричинило знищення етнічної спільноти, незалежно від того є чіткі докази спланованості цього злочину (як у випадку з Голокостом), чи однозначних відомостей щодо цього немає (як, наприклад, стосовно Голодомору).

Жвавий інтерес в учасників конференції викликали доповіді завідувача кафедри політології і соціології університету доктора історичних наук, професора Віталія Нечитайла про морально-психологічні наслідки голодомору; кандидат історичних наук, доцент Подільського державного аграрно-технічного університету Валерій Несторенко, який присвітив свій виступ питанню про голодомор і етноцид українців Поділля на початку 30-х років XX ст.; кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України Вадим Стецюк, котрий загострив увагу на історії дискусії щодо питання, чи був голодомор геноцидом.

Цікаві виступи запропонували також аспірант кафедри всесвітньої історії Сергій Калущкий (проблема голодомору-геноциду українців як складова “інформаційної війни” Росії проти України), а також студенти історичного факультету Дмитро Дячинський (про голодомор як один із етапів нищення українського народу російською державою) та Віталій Дейбук (про наслідки голодомору для сьогодення). Доповідачі відповіли на кілька десятків питань, що послужило глибшому осмисленню однієї з найбільш драматичних сторінок в історії українського народу, зумовленої політикою правлячого комуністичного режиму Й.Сталіна.

Отже, зроблений екскурс про наукові форуми на історичному факультеті переконливо засвідчує, що наукове життя істориків Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка в 2011 році було насичене важливими науковими подіями, які стали важливими віхами поглиблення знань зі складних періодів вітчизняного минулого.

Історіографія та джерелознавство

УДК 378.4(477.43)“1920”:070

О.М.Завальнюк

Журнал “Нова думка” як джерело до вивчення діяльності Кам’янець-Подільського державного українського університету (1920 р.)

Аналізуються різнобічні матеріали молодіжного періодичного видання “Нова думка” в контексті функціонування Кам’янець-Подільського державного українського університету у 1920 р., з’ясовується їх інформаційна цінність для дослідників освітніх процесів в Україні революційної доби 1917–1921 рр.

Ключові слова: журнал “Нова думка”, Кам’янець-Подільський державний український університет, ректор, головноуповноважений уряду УНР, професура, студенти, гуртки, всеукраїнський студентський конгрес.

Одним із вражаючих результатів національного відродження українців у 1917–1921 рр. стало заснування і діяльність двох державних українських університетів – первістків національної вищої освіти новітньої доби, яким судилося відіграти роль активного чинника державотворення, стати осередками підготовки кадрів української інтелігенції.

З-поміж опублікованих джерел, які проливають світло на функціонування Кам’янець-Подільського державного українського університету, певну інформаційну цінність має журнал “Нова думка”, який видавався радою студентських представників того ж вишу у 1920 р. (побачили світ три числа того видання – одне спарене (Ч.І-ІІ), інше окреме (Ч.ІІІ). Його творили самі студенти за підтримки окремих викладачів-філологів, а кошти на друк давали державні і партійні органи, зацікавлені у молодіжній підтримці національно-революційних процесів.

Варто зауважити, що до вказаного джерела дослідники (О.В.Колпакова¹, А.О.Копилов², В.П.Ляхощкий³, М.С.Тимошик⁴ та інші) зверталися не раз, але обмежились лише констатуванням самого факту існування цього друкованого органу, використовували опубліковані ним окремі матеріали. Ставлення до “Нової думки” та її редакторів з боку різних діячів тієї доби показав В.І.Горбатюк⁵. Утім чимало питань, пов’язаних із змістом журналу, випали з поля зору автора.

Метою статті є аналіз матеріалів “Нової думки” як джерела для вивчення діяльності різних підрозділів та життя студентської спільноти Кам’янець-Подільського державного українського університету у 1920 р.

Загалом у “Новій думці” було опубліковано понад 50 матеріалів, більшість яких становлять літературні твори і переклади зарубіжних авторів, статті на суспільно-політичні теми. Один з них дає змогу з’ясувати у якійсь мірі порядки, що існували у виші. У замітці “Про Кам’янецький університет”, підписаній вигаданим прізвищем Футурбільш (за ним ховався студент-філолог, редактор журналу Валер’ян Поліщук), піддається сумніву європейський вектор розвитку К-ПДУУ. Автора не влаштовував педантичний характер ставлення професури до студентів, ігнорування позиції молоді у різних питаннях (на його думку, так було в російських університетах “за старорежимних царських часів”). “Правління в більшості та деякі професори, хочаючи бути над студентством, не бажаючи рахуватися з ним і маючи намір зверху наставляти, наказувати і т.інш., заводять в Кам’янецькому Унів[ерситеті] всякі цензури, видають асігн[овки] на студ[ентську] стол[ову] прив[атним] особам, ведуть таємні засідання. Цензура різних родів аж до цензурування об’явок, де бідний студент подає оголошує, що продає останні штани і підручника по хімії... Правління Унів[ерситету] ніколи не рахується з думкою студентства, не хоче знати її, попитати, так що кожне бажання студентства приходиться доводити до відома п.п. професорів якимись обструкційними заходами. ...Навіть на студентський журнал “Нова думка” [Ч.ІІІ. – Авт.] допомоги Університет не дав... Ректор, професор повинен бути в найтіснішому зв’язку з студентством. Того не має. До Ректора студент може достукатись лише через всяких урядовців для доручень, а не просто підійти і т.д.”⁶.

Наведена цитата свідчить, по-перше, про наявність в університеті свободи слова, вільного і відкритого висловлення критичного погляду представників студентської молоді на різні кроки університетського керівництва і окремих професорів, по-друге, про вболівання студентства за демократизацію порядків у виші у тому сегменті, що стосувався, у першу чергу,

інтересів молоді. Що ж до самих звинувачень В.Поліщука, то вони, на наш погляд, зачіпають далеко не першорядні питання у стосунках керівництва університету і самих студентів. Автор, демонструючи ті чи ті недоліки, не бажав віддати належне тому ж таки правлінню за велику допомогу студентству. (У зв'язку з гіперінфляцією у 1920 р. цей орган домогся збільшення кількості підвищених студентських стипендій. Місячний розмір однієї з них становив 2000 крб.⁷. У квітні її отримували 38 осіб, у травні-червні – вже 50⁸. У такому ж розмірі видавалися й одноразові місячні, рідше – двомісячні допомоги⁹. На безкоштовні і дешеві обіди у студентській їдальні правління університету виділило у березні 1920 р. 150 тис. крб.¹⁰. У квітні на утримання їдальні спрямували спочатку 300 тис. крб., а згодом – ще 100 тис. крб. (частина цієї суми передбачалася на фінансування буфету)¹¹. На святковий обід студентам, які не могли поїхати до батьків на Великдень у квітні 1920 р., І.І.Огієнко виділив 200 тис. крб.¹²). Спрямовуючи кошти, які І.І.Огієнко зумів виділити з державного фонду, у першу чергу на стипендії і харчування студентів, правління університету не могло профінансувати третій випуск “Нової думки” (раніше на спарений перший-другий випуск кошти були знайдені), чим сильно роздратовало головного редактора. Професор В.О.Біднов, який знав В.Поліщука ще з дореволюційних часів, згодом зазначав у своїх споминах, що навчаючись у К-ПДУУ, той “до професури ... ставився гостро й робив їй усякі закиди”¹³. Можливо це було пов'язано з його політичними переконаннями (псевдонім Футурбільш він витворив з двох складових – футурист і більшовик). Критикуючи ректора за недоступність для кожного студента, В.Поліщук не брав до уваги того складного становища, у якому опинився І.І.Огієнко (за сумісництвом він працював з середини вересня 1919 р. міністром ісповідань, а з середини листопада 1919 р. був представником державної влади УНР в Подільському регіоні, захищав в міру можливостей українські інтереси).

Випади Футурбільша спростовують до певної міри свідчення інших джерел. Так, невідомий колишній студент К-ПДУУ, який емігрував з України і проживав у Болгарії, розповідав, що І.І.Огієнко приділяв увагу вирішенню потреб студентської молоді, в міру можливостей приймав її, вів з відвідувачами зацікавлені розмови [очевидно, до призначення на посаду міністра народної освіти УНР 5 січня 1919 р. – Авт.]¹⁴. У першому-другому випуску “Нової думки”, яку редагував Ю.Липа, вміщено інформацію про те, що на виконання пропозиції ректора загальні збори студентів університету 7 лютого 1920 р. виробили план допомоги молоді і подали

його І.І.Огієнку¹⁵. У травні 1920 р. керівник вишу прийняв і вислухав студентську делегацію¹⁶. Тож проблеми “достукатися” до ректора не було. Зрештою, на кожному із п’яти факультетів працював декан, якому належало щоденно спілкуватися з молоддю, дізнаватися про її проблеми, сприяти вирішенню. В університеті станом на 1 липня 1920 р. кількість студентів сягала 1401 особи¹⁷.

Матеріали журналу дають змогу скласти думку про діяльність читальні. У рубриці “Студентська трибуна” Філь Гай піддав критиці роботу цього підрозділу, який відкрили восени 1919 р. Узагальнюючи думки багатьох студентів, автор вказував на невелику площу приміщення, у якому розмістили читальню (“півтори тисячі студентів читають учені книжки в маленькій кімнатці”), іронізував, що “у великій залі ця сама наука од книжок буде розходитись по кімнаті і студенти мало второпають з прочитаного”). Не задовольняла Ф.Гая та його товаришів ситуація із видачею книг, за якої професура затримувала літературу (кілька десятків найменувань) впродовж кількох місяців, тим самим ущемляючи інтереси студентської молоді, яка не могла отримати потрібні видання і вчасно підготуватися до занять¹⁸.

Чимало місця відведено студентському життю. Виконуючи пропозицію І.І.Огієнка, рада студентських представників К-ПДУУ виробила програму допомоги молоді від адміністрації вишу (Про це йшлося у числі I-II журналу). Враховуючи дуже складне соціальне становище студентів, було запропоновано такі напрями: 1) забезпечення роботи студентської їдальні (профінансувати у лютому-травні 1920 р. обіди на суму 1 млн. 012 тис. крб., а також вечері в університетському буфеті – 400 тис. крб.); 2) силами студентів, професорів і працівників Подільської губернської народної управи організувати студентський дім (гуртожиток) щонайменше на 100 місць; 3) збільшити стипендіальне забезпечення молоді (розмір однієї виплати має становити щонайменше 2 тис. крб. при умові, що студент-стипендіат буде відвідувати всі лекції), дозволити стипендіатам влаштуватися на різні роботи для збільшення власного доброту (“задовольнивши потреби студентства в мешканню і харчу, тим самим збільшуємо його спроможність до заспокоєння потреб культурних, одягу і инш.”); 4) налагодити більше видання лекцій викладачів (“як би уважно не слухав студент всі лекції, які б найповніші записи він не вів, які б найбільші здатности до науки не виявляв, без підручника і [тим] більш без українських підручників, все найбільшої суми знання він не придбає і розвою загальної національної свідомости прислужиться якнайменше”). На це просили 400 тис. крб.¹⁹.

Як свідчать опубліковані у “Новій думці” інформаційні матеріали, студенти, очікуючи на допомогу від керівництва університету, не були пасивними – найбільш діяльні з них виявили ініціативу щодо заснування своєї економічної організації. Йдеться передусім про Студентську трудову артіль, яка станом на березень 1920 р. нараховувала 50 членів і займалася рубанням дров, заготівлею льоду тощо, а також студентський кооператив (наприкінці лютого 1920 р. його активи становили 595802, 16 крб.).²⁰ Щодо останнього, то, за тим же джерелом, ця структура мала намір утворити низку секцій: споживчу, кредитну і сільськогосподарську, що, на думку невідомого автора, сприятиме тому, що “студентство не буде переживати такої економічної скрути, [як нині], не буде ночувати в холодних помешканнях, не буде думати, де завтра пообідати, а буде мати дійсно можливість здобувати науку, привчиться практично до громадської роботи”²¹.

Чимало інформації вміщено про студентське громадське життя. Найбільш повно з-поміж інших джерел представлені заснування і діяльність ради студентських представників. У статті М.Карачківського “Боротьба за раду студентських представників” (РСР) докладно розповідається про різних керівників цієї організації (Волянський, Бойко, Попович), періодичне проведення виборів керівного органу, внутрішні суперечності тощо. З цього можна робити висновок, що РСР була самодіяльною, самодостатньою, демократичною, багатонаціональною організацією, яка намагалася захищати різнопланові інтереси трудового студентства. Як видно з інших матеріалів журналу, рада студентських представників займалася вирішенням питань академічного, освітнього, політичного, економічного і гуманітарного характеру²². Окремі кроки її набули чималого резонансу в середині молодіжного колективу. Так, 12 листопада 1919 р. відбулося скликане нею студентське віче, яке засудило перехід решти Української Галицької армії під командування генерала Тарнавського на бік денікінців. Оскільки в університеті навчалися вихідці з Східної Галичини, то їхнє становище після цієї події морально погіршилося. Академічна громада, навколо якої об’єдналися студенти-галичани, змушена була з цього приводу розмістити у “Новій думці” лист, адресований раді студентських представників. У ньому зокрема наголошувалося, що помічається “холодне, а то й вороже ставлення до нас, студентства і громадянства; дається відчуття, начеб ми, студентство наддністрянське, були також виною зради на фронті. Нам се прикре і болюче... Студентство в Галичині все несло найвище стяг Української Державности і, хто б не посягав на знищення і розмежування України в її етнографічних межах, всіх вважало її воро-

гами”. Академічна громада закликала наддніпрянців йти рука в руку з наддністрянцями далі по шляху спільної боротьби за незалежну Україну²³. Звернення подіяло і, як свідчить один із опублікованих в “Новій думці” матеріалів, вихідці з українських губерній “змінили своє ... холодне відношення, бо найшли в них [студентах зі Східної Галичини. – Авт.] ширих представників всеукраїнської ідеї і добрих організаторів, ... солідаризувалися тісно з галицьким студентством”²⁴.

Про демократичний механізм формування РСРП йдеться в одній із інформацій. Вона подає таке: впродовж двох днів (15–16 лютого 1920 р.) відбулися вибори до цієї організації, які проводила технічна комісія. Голосували не всі студенти – кожных п’ять направляли для голосування одного представника (студенти-євреї не брали участі у виборах, залишивши двох своїх представників із попереднього складу РСРП). Тож 231 виборщику пропонували один із трьох списків – 1) від блоку поступовців, 2) від українського національного блоку і 3) від політичних емігрантів. Голоси розподілилися так: за перший список проголосували 70 осіб, за другий – 147 і третій – 10 осіб. Відповідно до цього рейтингу сформували склад нової ради. Її членами стали: від блоку поступовців – 4 особи (Волянський, Лисий, Остафійчук і Яценко), від українського національного блоку – 9 (Бочарів, Бойко, Каменецький, Стрільчик, Свідзінський, Колодрубський, Воронець, Хавалко і Н.Стрільчуківна) і від політичних емігрантів – 1 особа (Загребельський). Отже, до РСРП увійшли загалом 16 членів – 14 новобраних і 2 – з попереднього складу. Вакантним виявилось одне місце, яке залишили для представника від інших національностей²⁵.

Вміщені у “Новій думці” довідкові матеріали розповідають, зокрема, про структуру ради студентських представників, здобутки кожного підрозділу її. Члени цієї організації працювали у трьох відділах: 1) культурно-освітньому, 2) видавничому і 3) економічному. Культурно-освітній відділ, який прагнув налагодити тісні зв’язки між студентством і громадянством, поширити національну і соціальну свідомість на маси робітників і селян, надавати гуманітарну допомогу молоді, формувати високі естетичні смаки і антиалкогольні переконання, створив низку гуртків (просвітний, який очолював Широцький, а згодом П.Зазуляк; суспільний; драматично-концертний на чолі з Бочарівим; бібліотечно-архівний (голова – Т.Колодрубський); протиалкогольний (голова – Каменецький); гуманітарний). Кожний із них працював відповідно до поставлених завдань, намагався поліпшити життя студентів, міської молоді. Так, члени просвітнього гуртка налагодили стосунки з місцевою “Просвітою”, відділом позашкільної ос-

віти повітового земства, приступили до видання календаря, взялися за реферати і статті для преси²⁶.

У суспільному гуртку зачитувалися реферати і проводилися дискусії²⁷.

Гурток, який відповідав за драматично-концертну роботу, самостійно організував два концерти, допоміг провести міський концерт до 106-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка, у березні 1920 р. організував студентський хор і драматичну студію, яка успішно деб'ютувала перед публікою²⁸.

Члени бібліотечно-архівного гуртка розгорнули діяльність із збору матеріалів про студентське життя (оголошення різних організацій, агітаційні листки і афіші тощо)²⁹.

Протиалкогольний гурток, який налічував 23 члени, що відмовилися від вживання спиртних напоїв, накреслив широкий план роботи. Відповідно до нього були прочитані дві лекції – “Алкогільне питання” (для студентів Кам'янець-Подільського народного українського університету) і “Алкогільне питання і студентство” (у своєму виші), взялися за переклад антиалкогольної літератури українською мовою, ініціювали видання спеціального журналу і створення у К-ПДУУ відповідної кафедри³⁰.

Інший гурток – гуманітарний – налагодив конструктивні стосунки з редакціями різних часописів, що видавалися у місті, щоденно отримували для хворих козаків армії УНР, які лікувалися у міській лікарні і військових шпиталях, такі періодичні видання: “Наш шлях” (100 примірників), “Воля” (40), “Трудова громада” (25). Гуртківці опікувалися хворими товаришами. Для них вони виклопотали матеріальну допомогу (її надав Головноуповноважений міністр уряду УНР І.І.Огієнко): в розмірі 3000 крб. кожному – 4 хворим, по 2500 крб. – 2, по 2000 крб. – 11, по 1500 крб. – 7, по 100 крб. – 6, по 500 крб. – 1 хворому). На Різдво і Водохреща “гуманітарними” вручили хворим товаришам 46 подарунків. Для одужуючих зібрали 140 примірників літератури. Загалом на гуманітарні цілі гуртківці мобілізували 115 тис. крб. 70 коп. Станом на літо 1920 р. більшу частину цих коштів (105 тис. крб.) витратили на вирішення тих завдань, які гурток визначив як пріоритетні³¹.

У джерелі є матеріал і про роботу видавничого відділу РСР. У його розпорядженні були університетські літографія і палітурня (тут працювали 12 студентів), підрозділ займався виданням журналу “Нова думка”, виготовленням книг і брошур з курсами лекцій професорів і доцентів (за січень-травень 1920 р. видали лекції 6 осіб, передали у друк один матеріал, готували до друку – 5)³².

Крім зазначеної організації, в університеті діяла ще одна молодіжна структура – Академічна громада, яка виникла на базі Комітету допомоги галицькій молоді, створеного після переходу УГА через Збруч у липні 1919 р. У Статуті названої організації зазначалося, що вона має бути “осередком громадянського, наукового, товариського життя, нести матеріальну поміч всьому виселеному студентству”. Рада Академічної громади тісно співпрацювала з радою студентських представників, направляла членів організації до всіх загальноуніверситетських молодіжних структур. За 5 перших місяців 1920 р. вона, співпрацюючи з головноуповноваженим уряду УНР, отримала для допомоги студентам-галичанам 192500 крб. Гуманітарний гурток, до якого рада делегувала свого представника, передав хворим юнакам і дівчатам з Галичини теплий одяг і білизну, святкові подарунки, літературу для читання. Керівний орган Академічної громади, який очолював Юрко Каменецький, зайнявся похороном трьох студентів-галичан, які через хвороби пішли у вічність, зібрав і передав безкоштовно університетській бібліотеці 50 примірників різних видань, щоденно вів запис своєї діяльності, збирав спогади студентів-галичан про події Першої світової війни, великий зрив у листопаді 1918 р. у Східній Галичині і враження від Української революції в Наддніпрянській Україні, проводив різні масові заходи, присвячені видатним українським діячам³³.

У журналі вміщено інформацію про діяльність перших студентських наукових гуртків: двох наукових – географічного і математично-фізичного, а також стенографічного, якими керували викладачі. Гуртківці (їх було загалом небагато: у географічному – 22, математично-фізичному – 14) сплачували грошові внески (10 крб. на рік). Майбутні фахівці на гурткових засіданнях зачитували реферати з різних важливих наукових тем (крім стенографічного, на зібраннях якого студенти слухали лекції і вчилися стенографувати прослуханий матеріал). Гуртківці географічного профілю створили при університеті метеорологічну станцію; члени іншого наукового гуртка вели практичні заняття з студентами математичного відділу фізико-математичного факультету, підготували до друку конспект лекцій з фізики, прочитаних професором А.Е.Маліновським³⁴.

У спареному числі “Нової думки” було вміщено інформацію про те, що рада студентських представників має намір скликати на другу половину травня 1920 р. Всеукраїнський студентський конгрес³⁵. У наступному випуску журналу зазначалось, що РСП, очевидно, готуючись до цього форуму, зуміла налагодити “тісні зв’язки з іншими студентськими організаціями у Львові, Києві, з другим студентським інтернаціоналом в Страсбургу

та іншими”³⁶. (На жаль, скликати молодіжний конгрес не вдалося через воєнно-політичні причини).

Пропагуючи українську книгу, “Нова думка” вмістила анотації різних видань, корисних студентству. Йдеться про “Відродження нації” В. Винниченка, розвідку “Марко Вовчок та його “Народні оповідання” П. Клепатського, журнал “Наше минуле”, ілюстрований календар “Просвіти” на 1920 р., поезії В. Бобинського і Д. Борошила³⁷.

Отже, літературно-науковий журнал “Нова думка”, який заснували і видавали студенти Кам’янець-Подільського державного українського університету у 1920 р., містить чимало цінної, цікавої і рідкісної інформації про внутрішнє життя вишу, дає змогу з’ясувати до певної міри ставлення молоді до свого університету, процесу розвою національної вищої школи, консолідації українського студентства, підвищення рівня його громадсько-політичної активності тощо. Аналіз матеріалів цього видання переконує, що для повнішого висвітлення питання про діяльність К-ПДУУ у 1920 р. треба залучати й інші джерела, у першу чергу архівні, а також матеріали, опубліковані в іншій періодиці доби УНР. При цьому “Нова думка”, яка стала бібліографічною рідкістю і водночас пам’яткою української молодіжної преси, у зв’язку з своїм інформаційним наповненням повинна зайняти відповідне місце в колі джерел про становлення і функціонування одного із найбільш значущих перших державних українських університетів.

Примітки:

1. Див.: Колпакова, О. В. Кам’янець-Подільський український університет (1918–1921) / О. В. Колпакова // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: [зб. ст.] / Ін-т іст. Укр. НАН Укр. – К., 1994. – Вип. 3. – С. 20–24.

2. Див.: Копилов, А. О. Кам’янець-Подільський український університет: від ідеї заснування до ліквідації (1917–1921 рр.) / А. О. Копилов, О. М. Завальнюк // Укр. іст. журн. – 1999. – № 4. – С. 41–50.

3. Див.: Ляхоцький, В. П. Тільки книжка принесе волю українському народові...: Книга, бібліотека, архів у житті та діяльності Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / В. П. Ляхоцький. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2000. – 664 с.

4. Див.: Тимошик, М. С. “Лишуть навіки з чужиною...” Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження: наук. видання; передмови О. Кравченка та В. Скопенка / М. С. Тимошик. – К. : Наша наука і культура; Вінніпег: Укр. правосл. Собор Св. Покрови, 2000. – 548 с.

5. Див.: Горбатюк, В. І. “Нова Думка” – студентський журнал Кам’янець-Подільського державного університету 1920 року / В. І. Горбатюк // Наукові праці

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки / [відп. ред. Л. М. Марчук]. – Кам'янець-Подільський : ПП “Медобори”, 2011. – Вип. 25. – С. 344-346.

6. Футурбільш. Про Кам'янецький Університет / Футурбільш // Нова думка. – Кам'янець на Поділлі, 1920. – Вип. III. – С. 36.

7. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф. Р-582. – Оп. 2. – Спр. 120. – Арк. 11зв., 16 зв.

8. Там само.

9. Там само. – Спр. 137. – Арк. 56, 74.

10. Університет // Наш шлях. – Кам'янець-Подільський, 1920. – 18 березня. – Ч. 54. – С. 4.

11. ДАХО. – Ф. Р-582. – Оп. 1. – Спр. 137. – Арк. 72.

12. Великдень в Кам'янецькому Університеті // Наш шлях. – 1920. – 17 квітня. – Ч. 75. – С. 3; Огієнко, І. Моє життя. Автобіографічна хронологічна канва / Іван Огієнко // Наша культура. – Варшава ; Львів, 1936. – Кн. 8-9 (17). – С. 635.

13. Біднов, В. Перші два академічні роки Українського Державного Університету в Кам'янці-Подільському (Уривок із спогадів) / В. Біднов // Літературно-науковий вістник. Річник ХХУІІІ. – Львів : 3 друкарні Ставропігійського інституту, 1928. – Т. ХСХІІ. – Кн. ХІІ. – С. 331.

14. Кам'янецький державний український університет: спогади студента // Пам'ятки України: історія та культура. – К., 2000. – № 3-4. – С. 111.

15. Студентське життя // Нова думка. – 1920. – Ч. I-II. – С. 63.

16. ДАХО. – Ф. Р-582. – Оп. 1. – Спр. 69. – Арк. 35.

17. Там само. – Ф. р-302. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 2; Склад Кам'янець-Подільського Державного Університету // Наше життя. – Кам'янець на Поділлі, 1920. – Ч. 1. – С. 4.

18. Гай, Ф. Про читальню / Філь Гай // Нова думка. – 1920. – Ч. I-II. – С. 78-79.

19. Студентське життя // Нова думка. – 1920. – Ч. I-II. – С. 63-65.

20. В Кам'янецькому Університеті... // Нова думка. – 1920. – Ч. I-II. – С. 65-66.

21. Кооператор. Про кооператив // Нова думка. – 1920. – Ч. I-II. – С. 77-78.

22. Студент[ські] організації і їхня діяльність // Нова думка. – 1920. – Ч. III. – С. 36-37.

23. Одвертий лист Академічної Громади до Ради Студентських Представників // Нова думка. – 1920. – Ч. I-II. – С. 66-67.

24. Студент[ські] організації і їхня діяльність. – С. 37.

25. Вибори до Ради Студентських Представників // Нова думка. – 1920. – Ч. I-II. – С. 66.

26. Просвітній гурток // Нова думка. – 1920. – Ч. III. – С. 37.

27. Гурток суспільних наук // Нова думка. – 1920. – Ч. III. – С. 37.
28. Драматично-концертний гурток // Нова думка. – 1920. – Ч. III. – С. 37.
29. Бібліотечно-архівний гурток // Нова думка. – 1920. – Ч. III. – С. 37.
30. Протиалкогольний гурток // Нова думка. – 1920. – Ч. III. – С. 38.
31. Гуманітарний гурток // Нова думка. – 1920. – Ч. III. – С. 38-39.
32. Відділ видавничий // Нова думка. – 1920. – Ч. III. – С. 39.
33. Академічна Громада // Нова думка. – 1920. – Ч. III. – С. 39-40.
34. Географічний гурток; Студентський науковий математично-фізичний гурток; Стенографічний гурток // Нова думка. – 1920. – Ч. III. – С. 40.
35. Рада Студентських Представників... // Нова думка. – 1920. – Ч. I-II. – С. 67.
36. Студент[ські] організації і їхня діяльність. – С. 37.
37. Бібліографія // Нова думка. – 1920. – Ч. I-II. – С. 71-76.

Резюме

Анализируются разносторонние материалы молодежного периодического издания “Нова думка” в контексте функционирования Каменец-Подольского государственного украинского университета в 1920 г., определяется их информационная ценность для исследователей образовательных процессов в Украине в период революции 1917–1921 гг.

Ключевые слова: журнал “Нова думка”, Каменец-Подольский государственный украинский университет, ректор, главноуполномоченный правительства УНР, профессура, студенты, кружки, всеукраинский студенческий конгресс.

Одержано 1 вересня 2011 року

УДК 378(477.43)–057.87“19”:930.253

О.Б.Комарницький

**Матеріали фондів Держархіву Хмельницької області
як джерело до вивчення партійного життя, політосвітньої
та громадської діяльності студентства
Кам'янець-Подільського інституту народної освіти**

У статті на основі архівних матеріалів йдеться про роботу партійно-комсомольських осередків, органів студентського самоврядування, профспілкових організацій у середовищі студентства Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Показано громадську діяльність студентів, аналізується їхня гурткова робота, участь в осередках громадських добровільних товариств, шефській роботі.

Ключові слова: студенти, інститут народної освіти, партія, комсомол, гурток, клуб.

Серед численних документів Державного архіву Хмельницької області малодослідженими є матеріали партійних органів влади, зокрема Кам'янець-Подільських окружного (П.3) і повітового (П.1) комітетів КП(б)У, окружного (П.1602) і міського (П.1605) комітетів ЛКСМУ. Цінні документи містить також фонд осередку КП(б)У Кам'янець-Подільського педагогічного інституту (П.4). Спеціальні дослідження матеріалів цих фондів фактично відсутні, за винятком статті О.А.Посвістак¹. Відповідно метою нашої публікації є вивчення, на основі документів партійних фондів Держархіву Хмельницької області, партійного життя, політосвітньої та громадської діяльності студентів Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (ІНО).

Партійна робота в ІНО розпочалася одразу ж після його створення (виник на базі Кам'янець-Подільського державного українського університету, від якого успадкував “частину академперсоналу й частину старшого студентства”). У перші роки існування закладу відповідальність за партроботу покладалася на політичних комісарів, які “дивилися головно за тим, щоб не було контрреволюційних виступів”. В місті у 1921 р. було започатковано партійний осередок (“комгурток”) вищів міста, який очолив політкомісар вищих навчальних закладів Кам'янця-Подільського Заклинський. Створювалося бюро політкомісарів, до якого входили 4 партійці, зокрема і політкомісар ІНО Ізбінський. Крім того, в інституті запровадили ще й посаду політкомісара бібліотеки, яку обіймав Сташкевич².

На початку 1924 р. у закладі започаткували осередок КП(б)У, який об'єднував лише прикріплених до нього партійців, оскільки в ІНО не було жодного члена партії і комсомольця, окрім політкомісара³. Не випадково, у червні 1923 р. на одному із засідань партосередку вишив міста йшлося про необхідність збільшення серед студентства ІНО комуністів⁴. Незабаром, становище поліпшилося. На початку 1925 р. у закладі було 8 партійців, у т.ч. 3 студенти (Ю.Горбенко, М.Репетюк, І.Гірип)⁵, а в листопаді того ж року – відповідно 17 і 7 (М.Репетюк, М.Степанів, О.Полотнюк, М.П'ясецький, І.Антипенко, Є.Плотнікова, О.Парамон)⁶. З початком наступного року кількість комуністів зменшилася до 14, 10 з яких були студентами. Членом партії був лише М.Репетюк, всі інші мали статус кандидатів в члени партії (М.Молодик, О.Парамон, Є.Плотнікова, М.П'ясецький, О.Полотнюк, М.Степанів, А.Сотник, І.Чехместрук, Й.Фолюшанський)⁷. Невдовзі, на одному із засідань осередку КП(б)У обговорили питання про зростання контингенту партійців, насамперед, за рахунок “охоплення студентського активу, втягнення його в роботу”. Як наслідок, на початок липня 1926 р. кількість комуністів в інституті зросла до 26. Щоправда, 11 з них не були членами колективу ІНО і через свою завантаженість на основному місці роботи не відвідували партійні збори. Через це, 2 липня 1926 р. на закритих зборах інститутського осередку КП(б)У член бюро Кондрацький констатував, що слід поставити перед окружним партійним комітетом (ОПК) питання, аби прикріплених комуністів можна було б використовувати на партійній роботі хоча б на 50%⁸. У вересні 1928 р. партійний осередок об'єднував 43 комуністи, у т.ч. 33 чоловіки і 10 жінок. Абсолютну більшість склали студенти – 34 особи, у т.ч. 27 чоловіків і 7 жінок⁹.

Найбільш актуальні питання обговорювалися партійцями на засіданнях бюро, а також на загальних зборах. Для прикладу: у 1925 р. відбулося 14 засідань бюро, на яких обговорили такі питання: “Про роботу осередку ЛКСМУ”, “Про літературу осередку”, “Про реорганізацію ВБПС у єдиний профком”, “Зимова кампанія – про підготовку студентства до перевиборів сільрад”, “Про матеріальне становище студентства”, “Організація НОП-гуртків для упорядкування студентського життя”, “Про організацію суспільствознавчих гуртків при клубові”, “Питання про проведення кампанії: а) по зачитанню матеріалів закритих листів ЦК КП(б)У; б) матеріалів XIV партз'їзду”, “Перед весняними канікулами – про політосвітню роботу студентів на землі”, “Про перерослих комсомольців, аби їх партизувати” тощо. Водночас, було проведено 9 загальних зборів, у т.ч. 4 закри-

тих. На останніх присутні обговорили “закриті” листи ЦК КП(б)У, матеріали XIV партз’їзду, заслухали звіти партійної фракції правління ІНО, голів профспілки, осередків ЛКСМУ, МОДРУ, йшлося також про самоосвіту партійців¹⁰. На відкритих партійних зборах досить часто були присутніми в “значній кількості” (до 25% від загальної кількості) студенти¹¹.

У 1921 р. започаткували марксистський (політичний) гурток, який збирався у приміщенні ІНО. Його засідання відвідувало і безпартійне студентство¹². Гуртківці зачитували доповіді. Наприклад, у вересні 1923 р. присутні обговорили доповіді: “Система радянської освіти на Україні”, “Утопічний і науковий соціалізм”, “Система соціального виховання”¹³. З 27 січня по 27 лютого 1924 р. було проведено 5 засідань гуртка, на якому зачитали 6 доповідей¹⁴. Все ж, як зазначалося в одному із звітів, робота була слабкою. У середині наступного року політгурток реорганізували у ленінський, після чого “студентство зацікавилось” його роботою. Тоді ж до складу гуртка ввійшло 90 осіб¹⁵. У вересні 1925 р. його поділили на дві частини – “повишеного” та “пониженого” типу. До складу першого ввійшли комуністи і комсомольський актив, другий об’єднував всіх інших комсомольців та бажаючих студентів¹⁶. На початку жовтня гурток (125 осіб) поділили на 6 груп, до яких прикріпили груповодів (кураторів) – Заклинського, Галузо, Горбенка, Дідича, Буторіна, Степаніва¹⁷.

У роботі партосередку мали місце і ряд недоліків. Так, на одному із засідань бюро вказувалося на недостатнє “розгорнення середпартійної демократії”: майже постійний “(штатний) склад” виступаючих на зборах; на засіданні бюро попереднього складу було “намічено” кандидатів у новий склад. Спостерігалось “формальне” ставлення до директив партії, ОПК; переважна більшість протоколів бюро, розпоряджень ОПК приймалися “до віdomу”. Майже відсутньою була робота з “партійного виховання” безпартійного студентства через значну кількість “закритих” партзборів (з 21 зборів за рік 11 були “зачиненими”), невдалий підбір питань порядку денного, які не зацікавлювали молодь і т.д.¹⁸.

Низка документів присвячена роботі інститутського осередку ЛКСМУ, аналіз яких дає змогу констатувати, що комсомольський осередок виник восени 1924 р. У звітах осередку КП(б)У вишив міста йдеться про те, що у березні-липні того року комсомольці гуртувалися в свої осередки лише у сільськогосподарському інституті (СГІ) та робітфакові. Щоправда, вже 5 серпня 1924 р. Заклинській на засіданні партійного осередку зазначав, що в ІНО навчалися 4 ініціативні комсомольці, які “гарно себе заявили”, тому варто було організувати при закладі осередок ЛКСМУ¹⁹. У травні

1925 р. він об'єднавав вже 38 членів і 8 кандидатів в члени ЛКСМУ²⁰. У серпні 1926 р. в інституті нараховувалося 62 комсомольці²¹, у жовтні того року – 93²², наприкінці березня 1927 р. – 75²³, восени 1927 р. – 97²⁴, у лютому 1928 р. – 83²⁵, у березні наступного року – 79²⁶, наприкінці листопада 1929 р. – 192²⁷. За соціальним складом у серпні 1926 р. із 62 комсомольців селянами були 47, робітниками – 8, службовцями – 6, “батраками” – 1. 5-річний комсомольський стаж мали 3 особи, 3-річний – 2, 2-річний – 18, 1-річний – 28. За національною приналежністю комсомольці розподілялися таким чином: українці – 51, поляки – 6, євреї – 3, білоруси – 1, росіяни – 1; за статтю: чоловіки – 43, жінки – 19. Серед членів осередку ЛКСМУ 25-річні становили 4 особи, 24-річні – 3, 23-річні – 9, 22-річні – 12, 21-річні – 11, 20-річні – 9, 19-річні – 2, 17-річні – 4, 16-річні – 2, 15-річні – 4²⁸. У листопаді 1929 р. робітники склали 31% від загальної кількості комсомольців, “батраки” – 7%, “бідняки” – 42%, “середняки” – 6%, “кустари” – 2%, службовці – 8%, інші – 4%²⁹.

Поточну роботу в комсомольському осередку проводило бюро. В одному із архівних документів зазначається, що 26 травня 1926 р. на загальних зборах осередку ЛКСМУ було обране нове бюро у складі 7 членів (Чепорнюк, Зеленич, Верховий, Присяжнюк, Побережнюк, Фомошевський, Копиця) і 2 кандидатів (Білянкін, Яворовський). Щоправда, Верховий зняв свою кандидатуру, оскільки був перевантажений роботою у профкомі. Це ж стосується і Присяжнюка, який закінчував ІНО. Замість них до бюро ввійшли Білянкін і Болубаш. Натомість, кандидатом у члени бюро став Глинка³⁰. Значна увага приділялася роботі активу, який у лютому 1928 р. нараховував 35 осіб³¹.

Регулярно відбувалися засідання бюро, проводилися загальні комсомольські збори. Так, у березні-травні 1925 р. на 8 засіданнях бюро розглянули 8 питань, на 8 загальних зборах обговорили 9 питань³²; у другому кварталі 1926 р. – відповідно 11 і 40, 8 і 30. Питання, які розбиралися комсомольцями, були різноманітними. Наприклад, із 30 питань, які були внесені у порядки денні загальних зборів, 5 мали організаційний характер (затвердження планів), 4 – виховний (підсумки роботи у селах; інформація про стан дисципліни), 2 – “масовий характер” (підсумки ІV окружної конференції ЛКСМУ, наради активістів). 5 питань стосувалися життя ІНО (проведення шефської роботи, стан навчальної та фізкультурної роботи, організація НОПгуртків, осередку товариства “Геть неписьменність”), 1 – міжнародного виховання (зачитано політичний звіт), 11 – прийому в комсомол, 2 – оголошення таємних (“закритих”) листів³³.

Члени осередку ЛКСМУ працювали у комісіях – дитячій, політосвітній (агітаційно-пропагандистській), навчальній, “військово-шефській”, облікової³⁴.

Комсомольці отримували відповідні доручення. Наприклад, у березні-травні 1925 р. на їх виконання виділялося 18 год. на тиждень: у виконавчому бюро пролетарського студентства члени ЛКСМУ мали відпрацювати 2 год., профкомі “Робос” – 1, бюро секції КНС – 4, стипендіальній комісії – 1, редколегії – 2, “Червоному кутку” – 1 год. і т.д. Крім того, вони мали брати участь у роботі не менш як двох громадських організацій³⁵.

Значну увагу осередок ЛКСМУ приділяв прийому нових членів³⁶. Кращих комсомольців рекомендували до вступу у КП(б)У³⁷. Для прикладу: в 1925 р. у характеристиці на секретаря осередку А. Сотника зазначалося, що він “вповні завоював авторитетність серед студентства”³⁸. Як активний і “витриманий” комсомолец проявив себе Присяжнюк. Він працював завідувачем центрального піонерського клубу, був членом бюро³⁹. У газеті “Червоний кордон”, а також у стінгазеті ІНО публікувалася інформація про бажання певної особи вступити у партію⁴⁰, після чого всі бажані могли надсилати відгуки про роботу кандидата.

На чільному місці у роботі осередку було питання дотримання дисципліни комсомольцями. Спостерігалися випадки “зажиму, грубого поводження, невмілого керівництва з боку бюро”⁴¹, “халатного відношення до обов’язків, неуплати членських внесків, самовільних відлучок”⁴², “склок”, запізень на збори тощо⁴³. 6 жовтня 1926 р. на загальних комсомольських зборах акцентувалася увага на упадку дисципліни: йшлося про “колотнечу” в осередку на Руських фільварках, ініціаторами якої були комсомольці ІНО; їхнє “неможливе поводження” на загальних міських зборах; ряд комсомольців байдуже поставилися до виконання отриманих завдань⁴⁴. Тоді ж розглянули і справу комсомольця Овчара, який “халатно” ставився до комсомольської, громадсько-політичної роботи. Зазначалося, що він “розкладав” піонерорганізацію своїм поводженням з “піонерками”. Будучи вожатим, Овчар на річці залишив без догляду дітей. Крім того, комсомолец дискредитував себе під час “виходу на село”, “використовував” комсомольську організацію для “своїх цілей”. Все ж Овчар визнав свої помилки, що врятувало його від виключення з комсомолу. Йому винесли догану з попередженням⁴⁵. Найбільш “злосних” комсомольців виключали із спілки. Наприклад, у 1927–1928 навчальному році (н.р.) покинули ряди ЛКСМУ 2 студенти ІНО (один з них за “дезертирство”, інший – “за скриття соціального походження”)⁴⁶.

Активізації комсомольської роботи слугувала організація комсомольських семінарів. Перший з них пройшов у період з 16 листопада 1926 р. по 27 січня 1927 р. Його основною метою було вивчення матеріалів партійних з'їздів. Слухачі семінару розглянули такі теми (на кожну виділялося по 2 год.): “Соціалістичне будівництво в одній країні”, “Історичний корінь опозиції”, “Про комсомол”, “Економічна платформа опозиції”, “Перспективи господарського будівництва”, “Політика партії на селі”, “Підсумки перевиборів”. На кожне заняття визначалися 3 доповідачі, яким інші слухачі задавали після заслуховування доповідей питання (від 8 до 16). Після цього проводилася дискусія. З 27 комсомольців-слухачів заняття регулярно відвідували 22–25⁴⁷.

Частина документів архівних фондів ілюструє роботу самоврядних органів студентства. Поряд із студентським комітетом (студкомом), який діяв з 1921 р., працювало бюро професійних осередків. Організаційні збори останнього відбулися 31 січня 1923 р. У лютому обрали новий склад студкому⁴⁸, однак пропрацював він лише декілька місяців. 8 травня 1923 р. на засіданні бюро осередку КП(б)У вишив міста йшлося про те, що існування студкомів і виконавчого бюро професійних секцій є “паралелізмом”, у зв'язку з чим студкоми варто було ліквідувати⁴⁹. Того ж місяця відповідно до розпорядження Головопрофосвіти студком розформували і створили виконавче бюро пролетарського студентства (ВБПС)⁵⁰, у складі якого функціонували профсекції. Зокрема, на початку травня 1924 р. профсекції “Робос” об'єднувала 57 студентів, “Радробітник” – 13, комітету незаможних селян (КНС) – 38. Профспілкорова робота велася слабко, оскільки більшість студентів були “не пролетарського” походження. Загалом, впродовж березня-квітня 1924 р. відбулося 16 зібрань секції⁵¹. У звітній доповіді голови осередку КП(б)У вишив міста за червень 1923 р. йшлося про те, що в ІНО профробота “хромає” внаслідок того, що деяка частина членів виконбюро “непрацездатна”, а комуністи, які входять до його складу, малочисельні й переважані іншою роботою і не могли “всеціло віддатися профроботі”⁵².

Члени ВБПС, насамперед члени партії, зобов'язані були звітуватися про свою роботу на засіданнях бюро осередку КП(б)У вишив міста, а також на загальних партійних зборах⁵³. У січні 1926 р. ВБПС було ліквідовано. Його функції передали профкому секції “Робос”, чільні позиції у якому займали студенти. Так, головою профкому обрали Е.Дідича, завідувачами економічного відділу – Степаніва, навчального – Штерна, культурного – Мандзюка, відповідальним секретарем – Репетюка, технічним секретарем – Калиту⁵⁴.

Частина студентів входила до секції КНС. У звіті про роботу осередку від 8 червня 1925 р. зазначалося, що на початку його діяльності спостерігалася певна неорганізованість. Це було пов'язане з тим, що до секції входила і низка студентів неселянського походження. З часом останні приєдналися до секції “Робос”, що, у свою чергу, стабілізувало становище у секції КНС. На початку червня 1925 р. членами секції були 75 осіб, у т.ч. 20 комсомольців. За національністю абсолютну більшість становили українці (73 особи). Ще 2 особи представляли відповідно євреїв і росіян. За перших півроку 1925 р. відбулося 9 засідань бюро, 12 загальних зборів секції КНС. На засіданнях бюро розглянули 11 питань. Серед них – “Школа і радбудівництво”, “Школа, ЛКСМУ і Ю.П.”, “Школа і нацпитання”, “Оргструктура профспілок”, “Всеукраїнський з'їзд рад” і т.д. Крім того, було проведено два об'єднаних засідання з секцією “Робос”. Секція піклувалася про матеріальний добробут своїх членів. Періодично складалися списки членів, що не отримували стипендій, після чого надсилалися відношення-прохання до бюро КНС вищих шкіл для клопотання перед ЦК КНС про надання матеріальної допомоги нестипендіатам. У першій половині 1925 р. на стипендіальному забезпеченні перебували 58 членів КНС. 17 осіб не отримували стипендій (за сприяння КНС 11 з них безкоштовно харчувалися)⁵⁵.

Секція КНС була достатньо монолітною і згуртованою, певною мірою консервативною. У цьому відношенні промовистим був наступний факт. На початку липня 1923 р. відбулися загальні збори студентів членів осередку. На порядок денний винесли питання про вибори представника в окружне бюро пролетарського студентства (ОБПС). Останнє запропонувало кандидатуру комуніста Перемислера. Однак незаможне студентство цю кандидатуру “провалило”, проголосувавши за свого представника Скавчука. У листі комуніста Гнатюка до Кам'янецького ОПК зазначалося, що цей інцидент підривав авторитет ОБПС і партії⁵⁶.

У 1926 р. секцію КНС ліквідували. Її члени ввійшли до складу профспілки “Робос”, яка на початку жовтня того ж року об'єднувала 152 члени⁵⁷. У лютому 1928 р. налічувалося 172 члени⁵⁸. Профспілкову організацію ІНО очолював профком, частину членів якого становили делеговані осередком ЛКСМУ. Наприклад, у травні 1926 р. у члени профкому рекомендували комсомольців Степаніва, Антіпенка, Самаріна, Дубасова, Верхового, Білянкіну, Гуревича⁵⁹.

Частина студентів працювала вожатими в піонерських загонах. Вперше інформацію про цю роботу зустрічаємо у документах за 1925 р. Тоді осе-

редок ЛКСМУ делегував комсомольців для роботи у 13 “ватагах юних піонерів”. Працювали вони і в піонерських таборах (“табір-комуна”)⁶⁰ та дитячих будинках⁶¹. Для координування “дитроботи” у структурі осередку ЛКСМУ створили дитячу комісію. У 1926 р. вона керувала роботою 6 дитячих “ватаг” (339 дітей): 3 загони були сформовані в “Українській дитячій комуні”, 1 – при польській комуні, 2 (“Робос” і “Форпост”) – у II трудовій школі. Крім того, по одному комсомольцю для проведення “дитроботи” прикріпили до 3-ї і 4-ї трудових шкіл, Центрального клубу юних піонерів. 12 комсомольців працювали у прикріплених до осередку ЛКСМУ піонерських загонах. Крім того, дитяча комісія організувала місячні курси ланкових⁶², передплатила журнал “Вожатий”, регулярно підбирала для піонерів дитячу літературу. Загалом, з 16 березня по 18 травня 1926 р. було проведено 4 засідання комісії. Їй вдалося залучити до роботи з дітьми і безпартійне студентство, яке працювало під керівництвом членів ЛКСМУ⁶³.

Поступово зростала кількість комсомольців, які трудилися у дитячій комісії: у березні 1927 р. їх було 16⁶⁴, у лютому 1928 р. – 18⁶⁵, у жовтні того ж року – 21⁶⁶. Студенти надавали значну допомогу напередодні і безпосередньо під час проведення зльоту піонерів Кам’янецького округу⁶⁷.

Мали місце і зловживання зі сторони студентів-комсомольців у роботі з дітьми. 9 грудня 1929 р. на загальних партійних та комсомольських зборах йшлося про те, що “вожаті зовсім не з’являлися до піонерів по місяцю, а членів партії ніколи не бачили в загонах ЮП”. Частина комсомольців були не підготовленими до піонерської роботи (“не могли знайти тих головних моментів, якими можна було б зацікавити піонерів”)⁶⁸. У ряді випадків траплялися побої дітей⁶⁹. Деякі вожаті, у зв’язку з важким матеріальним становищем, відмовлялися безкоштовно працювати⁷⁰.

Робота вожатих ускладнювалася невихованістю дітей. В 1929 р. у висновках комісії по перевірці роботи піонерських загонів залізничної, 2-ї трудової шкіл, дитячого містечка ім. Крупської зазначалося: “Діти неорганізовані. На зборах вести себе не вміють, кричать, балуються, не дають висловлюватися. Мали місце випадки хуліганства, неповажне відношення старших дітей до молодших”⁷¹.

Студенти ІНО у 1923 р. брали участь у “місяці допомоги дітям”. Зокрема, у лютому вони організували вечір, виручку від якого (1000 крб.) передали потребуючим дітям міста⁷². У листопаді молодь для виявлення сиріт взяла участь в обстеженні одного з районів міста. Інститутський студентський хор організував благодійний концерт⁷³.

Студентська молодь у 1928–1929 рр. проводила збір коштів на літаки “Кам’яничина”, “Комсомолец Прикордоння”⁷⁴, “Червоний літак”⁷⁵, а також закуповувала подарунки для воїнів Далекосхідної армії⁷⁶. Крім того, студентство залучали до придбання облігацій. Зокрема, 17 лютого 1927 р. на засіданні бюро партосередку ІНО йшлося про необхідність популяризації серед студентів “10%-ної державної позики”⁷⁷. 2 листопада того ж року бюро доручило комуністу Молодику виступити на загальних студентських зборах, на яких проінформувати присутніх про хід реалізації облігації індустріальної позики і, відповідно, закликати молодь до участі в ній⁷⁸. 23 лютого 1928 р. на загальних зборах осередку КП(б)У йшлося про необхідність придбання $\frac{1}{4}$ облігації селянської позики (2 крб. 50 коп.) кожним комуністом і студентом-стипендіатом. Передбачалося залучити до цієї справи і студентів, які не мали стипендіального забезпечення⁷⁹. У жовтні 1929 р. в інституті реалізовували облігації ІІІ позики індустріалізації, на яку “підписалися” як стипендіати, так і нестипендіати⁸⁰.

Низка документів повідомляє про участь студентства у відзначенні державних свят. Так, 6–7 листопада 1926 р. відбулося святкування 10-ї річниці Жовтневої революції. Першого дня, ввечері, відбулися урочистості, на яких присутні заслухали доповідь, приурочену цій події, а також спогади учасників революційних подій. 7 листопада було проведено демонстрацію, а ввечері організували “сімейну вечірку”. До свята випустили спецвипуск газети⁸¹. Подібні святкування відбулися у 1928 і 1929 рр.⁸² У 1925 р. урочисто відзначили свято 1 Травня. 30 квітня на урочистому засіданні поряд з іншими виголосив доповідь і студент Репетюк. Основні події розгорнулися безпосередньо в день святкування. Зранку три члени осередку КП(б)У відправилися у підшефне село Китайгородську Мукшу для запрошення селян в місто для спільного відзначення свята. О 10.30 год. об’єднана колона викладачів, співробітників, студентів і селян вирушила від будинку ІНО до окружного виконавчого комітету (ОВК), де взяла участь у загальноміській маніфестації. Після цього маніфестанти повернулися до інституту, де були учасниками відкриття “Червоного кутка” і випуску школи лікнепу. О 20.00 год. учасники дійства знову зібралися біля інститутського будинку, звідки відправилися до Китайгородської Мукши, де заслухали доповідь Заклинського про свято 1 Травня. Таке ж святкування відбулося і в с.Боришківцевька Слобідка, де студенти у хаті-читальні прочитали відповідні доповіді⁸³.

В 1927 р. урочисто відзначили День Конституції СРСР⁸⁴, а в 1929 р. – день Червоної армії⁸⁵.

5 липня 1925 р. було проведено Міжнародний кооперативний день. Напередодні, 2 липня в ІНО відбулися збори партосередку, ЛКСМУ, студентства, на яких виголосили доповідь “Постанови XIV партконференції про кооперацію”. Того ж дня партосередок провів відкрите засідання у Китайгородській Мукші, на якому присутні заслухали 2 доповіді. 4 липня у “Червоному кутку” організували спільний із селянами кооперативний вечір, у програму якого включили і радіоконцерт. Наступного дня у Шевченківському будинку відбулося загальнономіське святкування, на яке запросили і студентство. Тоді ж у піонерському таборі було проведено “дитячу гулянку на відкритому повітрі”, виголошено доповідь на тему “Про значіння дня кооперації і Конституції ССРСР”⁸⁶. Того ж року, 3 вересня у Шевченківському будинку відбулася вечірка “трьох поколінь”, присвячена Міжнародному дитячому тижню⁸⁷. 18 березня 1926 р. відсвяткували день Паризької Комуні і День МОДР (Міжнародна організація допомоги робітникам)⁸⁸. 11 лютого 1923 р. відбулося урочисте засідання з приводу присвоєння ІНО імені Л.Д.Троцького⁸⁹.

Студентська молодь вшановувала пам’ять видатних державних, партійних і культурних діячів. Так, наприкінці січня 1924 р. студенти ІНО, СП і робітфаку зібралися на траурний мітинг у зв’язку із смертю В.І.Леніна. Його учасники ухвалили внести по 50 коп. на спорудження пам’ятника “великому вождю Комуністичної партії і пролетаріата”⁹⁰. Тоді ж у клубі ІНО було проведено вечір пам’яті Леніна⁹¹. У квітні 1925 р. відзначили 55-річчя від дня його народження. Цікаво, що 14 квітня того року на засіданні бюро осередку КП(б)У помилково йшлося про святкування 50-річчя Леніна. Було заплановано виголосити 22 квітня доповіді “50-річчя народження В.І.Леніна”, “Праця Компартії і Радвлди на селі”⁹². У травні 1923 р. в ІНО вшанували пам’ять І.Я.Франка та С.В.Руданського⁹³.

Регулярно відбувалися тематичні вечори (“вечірки”). Наприклад, за другий квартал 1926 р. провели 6 таких зібрань. Перші два були вечорами-зустрічами із червоноармійцями. Відбулися також 2 вечори запитань і відповідей (тема першого з них “Підсумки XIV партз’їзду”, іншого – “Комсомол і опозиція”), ще одна вечірка мала літературно-комсомольське спрямування (присутні аналізували твір “Червоною дорогою”). Шостий вечір був комсомольським і “загальнонстудентським побутовим”, на якому “роз’язувалися всі хибні моменти життя студентства по інтернатах з боку взаємовідношення і гігієни поведження”⁹⁴. 22 березня 1927 р. на засіданні бюро осередку КП(б)У йшлося про незадовільну організацію комсомольського вечора, оскільки “агітпроп (агітаційно-пропагандистська комісія.

– Авт.) не врахував вимоги студентства”⁹⁵. Організовувалися також масові піонерські вечори⁹⁶.

Регулярно проводилися комсомольські суботники, які переважно проходили організовано⁹⁷.

Певну увагу в ІНО приділяли антирелігійним кампаніям. 8 травня 1923 р. на засіданні бюро партосередку йшлося про те, що частина студентів і викладачів брали участь у церковних “відправах”. В ухвалі зазначалося, що “такий елемент буде звільнено” з інституту⁹⁸. Однак, у наступні роки ця робота була малоефективною. Зокрема, 2 листопада 1927 р. на засіданні бюро комуністи ІНО обговорили стан роботи гуртка “Безвірник”. Більшість з них сходилося на тому, що “партійці, виділені на цю роботу, нічого не зробили”⁹⁹. Наступного року гурток зріс до 58 членів, у т.ч. 5 членів КП(б)У і 28 комсомольців. Впродовж перших 5 місяців 1928 р. було проведено 8 засідань. У с.Гуменці гуртківці організували гурток “вільнодумців”¹⁰⁰. Все ж робота була недостатньою. Тому, 9 березня 1929 р. на партійному зібранні ухвалили, що всі комуністи і комсомольці мали ввійти у гурток “Безвірник”. Їх зобов’язали провести “кампанію проти Пасхи”¹⁰¹. Як наслідок, невдовзі гурток зріс до 80, а на початку листопада 1929 р. – до 350 членів. За цей час провели 8 масових вечорів. Заняття у гуртку проводилися 2 рази на місяць. Гуртківці заслухали 28 доповідей. Вони проводили роботу у підшефному селі, навчальному багальйоні (“Учбат”), клубі ДПУ, БУПРі, косарні¹⁰². У грудні 1929 р. викладачі та студенти взяли участь в антирелігійній демонстрації-карнавалі¹⁰³. Все ж, незважаючи на такі зрушення в антирелігійній роботі, на думку партійців, її потрібно було і надалі активізувати. Зокрема, 4 листопада 1929 р. на засіданні агітаційно-пропагандистської комісії осередку КП(б)У комуніст Сіроха зазначав: “Робота стоїть на низькому рівні. Безплановість в роботі. Слабке керівництво цілою організацією. Слід підібрати склад масових доповідчиків”. Солідарним з ним був і Гольдберг: “Робота “Безвірника” не почувалась в загальній масі. Тепер спілка велика, але має багато механічних членів. Потрібно перевести кількість в якість”¹⁰⁴.

Центром громадської діяльності студентства був студентський клуб. Перша згадка про нього у документах досліджуваних фондів датується груднем 1922 р. Головою клубу працював член Асоціації молодих пролетарських письменників, студент Кицюк (“матеріаліст, що наближа[вся] до комуністів”). Тоді ж згадується і про дискусію, викликану доповіддю безпартійного студента Донського про любов. Комуністи, члени клубу, його гостро розкритикували, зобразивши доповідача як “зрілого ідеаліста”. У

звіті політкомісара ІНО Ізбінського зазначалося, що “з тактичних мотивів (щоб притягти до нас безпартійне студентство, що наближається до нас) не треба було так гостро по формі виступати, а треба було в лагідній формі вказати його помилки, де він ще не дійшов вповні до марксизму”¹⁰⁵.

Роботою клубу керувало правління у складі 5 осіб (голова, скарбник, завідувач читальні, секретар, член правління), яке мало свою канцелярію. Працівники останньої вели прибутково-видаткову книгу, щоденник для обліку роботи, реєстрували вихідні і вхідні документи, формували папки зі справами гуртків і організацій, що входили у структуру клубу. Члени правління збиралися на свої засідання. Зокрема, з 1 червня 1927 р. по 1 вересня 1928 р. вони провели 13 засідань, на яких обговорили 78 питань. Крім того, відбулися 15 урочистих засідань, 6 масових вечорів (у т.ч. між-вузівський), 2 масових “виходи на село”, екскурсію у Цибулівський ліс, 20 лекцій і доповідей. Серед останніх виокремимо такі: “Міжнародне становище” (лектор – Ходорковський), “Предпосилки Жовтневої революції в Росії” (Степанів), “Господарські досягнення за 10 років Жовтневої революції” (Анісімов), “Наукові досягнення за 10 років Жовтневої революції” (Кондрацький), “Сучасна війна” (Мельников), “Історія ДПУ”, “Чи був Христос” (Любарський), “Чи був потоп” (Геринович), “Походження Різдвяних свят” (Неселовський), “Побут студентської молоді” (Майський), “Літературні течії в сучасному письменстві” (Чепурнюк), “Історичний розвій Червоної Армії за 10 років Жовтневої революції” (Галузо), “Про Шевченка” (Любарський), “Історія і значіння Паризької комуні” (Степанів), “Торький М. і його діяльність” (Кільчевський), “День друку й його значіння” (Плотнікова)¹⁰⁶. Лекції і доповіді молодь слухала і в попередні роки (наприклад, у вересні-листопаді 1923 р. – “Драматизація в школі”, “Соціалістичне суспільство”, “Колонія Луначарського в Москві”, “Американські школи”, “Заробітня платня”, “Кубуч взагалі і Кубуч на Кам’яничині”, “Земельна рента”, “Відсталі діти”)¹⁰⁷.

У структурі клубу працювали гуртки. У червні 1923 р. функціонували соціально-економічний, агрономічний, біологічний, політичний, педагогічний, мистецький гуртки¹⁰⁸. У вересні того ж року перші три були об’єднанні у природничий. Розпочав свою роботу професійний гурток, мистецький поділився на секції – драматичну, музичну, хорову і художню¹⁰⁹. У квітні 1924 р. в одному із звітів згадуються ще й літературний і військовий гуртки¹¹⁰, а у 1926 р. – краєзнавчий і НОПгурток¹¹¹. У вересні 1928 р. працювали такі гуртки: співочий (нараховував 70 членів), музичний (16), драматичний (30), літературний (39), єврейської мови (15), шах-

матний (27), професійний (22)¹¹². Окремі архівні документи повідомляють про проведену гуртками роботу. Так, у вересні 1923 р. на одному із засідань професійного гуртка його члени обговорили доповідь “Організація роботи профгуртка”, природничого – “Землетрус в Японії”, педагогічного – “Дитячий рух в умовах радянської дійсності”, “Організація дитячих клубів”. Члени мистецького гуртка заслухали лекцію і організували концерт¹¹³. З 27 листопада по 27 грудня 1923 р. драматична секція поставила благодійну виставу на користь незаможного студентства, відбулося 1 засідання¹¹⁴. З 27 січня по 27 лютого 1924 р. члени педагогічного гуртка тричі збиралися на свої засідання¹¹⁵. Найбільше інформації про гурткову роботу у період з 1 червня 1927 р. по 1 вересня 1928 р. Так, літературний гурток провів 13 засідань, на яких заслухали 7 доповідей (“Ріжні течії в сучасній літературі”, “Право жінки і матері в творах Шевченка”, “Жінка-письменниця Л. Українка” та ін.). Обговорювалися твори гуртківців на теми “Весінні спогади в осінні дні”, “Минуле”, влаштовувалися літературні суди (над стінгазетою “Товариш”, літературними течіями, побутом студентів), вечори-стінгазети, “світлові газети”¹¹⁶. Співочий гурток провів 49 репетицій (“співанок”), організував 12 концертів, у т.ч. 1 – в СГІ, 1 – в одному із сіл Кам’янецького округу. Члени музичного гуртка провели 38 репетицій (“сигравок”), у ході яких вивчили 21 музейний твір, дали 6 концертів. Члени драматичного гуртка 5 разів збиралися на свої засідання, 18 разів – на репетиції. Гуртківці поставили 2 вистави (“Підземна Галичина”, “Батраки”). Професійний гурток провів 8 занять, на яких вивчали матеріали навчального посібника Розенфельда “Курс профграмоти”. У гуртку вивчення єврейської мови відбулося 2 засідання і 14 занять¹¹⁷.

Військовий гурток з 16 березня по 18 травня 1926 р. провів 5 занять. При гуртку було створено жіночу комісію¹¹⁸. На засіданні бюро партосередку від 11 червня 1929 р. йшлося про військовий похід, який було проведено “задовільняюче”. Серед недоліків – недостатній зв’язок між групами, які брали участь у поході; спостерігалось “халатне” відношення частини студентів до цієї справи. Деякі з них взагалі не з’явилися на збір¹¹⁹. Військовий керівник Мельников у грудні 1927 р. в одному із своїх звернень до правління, секретарів осередків КП(б)У і ЛКСМУ, профкому ІНО звертав увагу на погіршення здоров’я студентів, основними причинами якого було погане матеріальне забезпечення, велике навантаження навчальною, громадською і партійною роботою. Для покращення здоров’я, на його думку, необхідно було ввести заняття з фізкультури, яка б зміцлювала організм. На початку варто було виконувати такі вправи: 1) се-

рія нескладних гімнастичних вправ, які б впливали на всі групи м'язів тіла; 2) вправи під час ходьби і бігу; 3) дотримання правил гігієни (після занять прийняти душ). Для проведення занять мали створити 4 групи з 2 інструкторами. Вправи планувалося проводити через день з 8.20 год. до 8.50 год.¹²⁰. На жаль, про наслідки цього листа архівні документи не відомляють.

Партійний та комсомольський осередки ІНО дбали про свою присутність в керівництві гуртків. Так, у 1926 р. до президій гуртків входили 19 комсомольців¹²¹.

Мали місце і недоліки в гуртковій роботі. Зокрема, у 1926 р. в одному із звітів партійного осередку ІНО зазначалося, що частина гуртківців не сплачували членські внески і не відвідували збори¹²². 13 грудня 1927 р. член бюро осередку КП(б)У Ясінецький, характеризуючи роботу літературного гуртка, заявив, що “ніхто не працює, тому що немає керівництва. Ні одна з директив не виконується... Склад гуртка не задовольняючий”¹²³. 16 лютого 1928 р. на загальних зборах осередку КП(б)У зазначалося, що зі всіх гуртків задовільно працюють лише музичний, співочий і драматичний “і то останніх два кволо”¹²⁴. У жовтні 1929 р. на зборах констатувалася відсутність клубної роботи. Тому вирішили достроково провести перевибори правління клубу, а також “широко популяризувати бездіяльність членів правління”¹²⁵.

Значна увага приділялася роботі бібліотеки і читальні. Останню було створено у лютому 1923 р.¹²⁶. Газети і журнали для читальні передплачувалися за кошти інституту й студентів¹²⁷. Зокрема, у жовтні 1923 р. на одному із засідань бюро партосередку заслухали заяву групи студентів про передплату ними для бібліотеки часописів “Вісти ЦВК УСРР”, “Вісти ВЦВК СРСР”, “Экономическая жизнь”, “Український економіст”, “Селянська правда”¹²⁸.

За рік до цього студентство на своєму зібранні розглянуло відозву Центрального бюро комуністичного студентства України “Всім студентським організаціям вузів України”, у якій зазначалося, що завдяки зусиллям ЦБКС і НКО УСРР було створено журнал “Студент революції”. Подальше його існування у зв'язку з нестачею коштів було під загрозою. Тому містилося прохання до всіх студентів допомогти “своєму журналу”. За приклад ставився ІV курс Харківського медичного інституту, який надав посильну допомогу¹²⁹. Подальший хід подій показав, що кам'янецьке студентство підтримало цей заклик. У 1928 р. читальня передплачувала журнали “Красное студенчество”, “Студент революції”, “Крокодил”, “Молода гвар-

дія”, “Револуція і культура”, газети “Правда”, “Московская правда”, “Комсомольская правда”, “Коммунист”, “Пролетарская правда”, “Вісти”, “Дер Штерн”, “Червоний юнак”¹³⁰. Періодично надходила періодика з фундаментальної бібліотеки інституту (близько 20 назв). Щоправда, не всі журнали і газети читалися (наприклад, газета “Дер Штерн”)¹³¹. Періодично здійснювався облік прочитаної комсомольцями літератури¹³². Мали місце і випадки незадовільного рівня передплати комсомольської преси¹³³.

В ІНО регулярно виходила стінгазета “Товариш”. У 1926 р. вона мала 79 дописувачів, 49 з яких були постійними¹³⁴. Того ж року тричі вийшла газета “Комар”. Перший номер приурочили спільному студентсько-червоноармійському вечору, другий – вечору відповідей і запитань (на тему “Комсомол і опозиція”). У третьому номері критикувався студентський побут¹³⁵. Студенти ІНО спільно з колегами з інших вишів міста видавали газету “Студент Прикордоння”. На червень 1929 р. до редколегії видання надійшло 244 дописи, з яких опублікували 163. 36 заміток були присвячені навчальній, 11 – громадській роботі, 7 – партійній діяльності, 21 – “чистці” вишів, 4 – стану фізичної культури і військової підготовки¹³⁶. 1 липня того ж року на нараді працівників вишів при Кам’янець-Подільському ОПК проаналізували роботу газети, знайшовши в ній ряд недоліків: “1) надзвичайно слабе втягнення і охоплення студентської маси газетою; 2) ухил в бік довгих дискусій, що привело до однобокості; 3) відсутність ясно вираженої цільової установки; 4) заведення безпринципної дискусії про одруження; 5) вміщення анекдотів антирадянського змісту; 6) незадовільняюче редагування матеріалів”¹³⁷.

Студентство ІНО брало участь у роботі осередків громадських організацій. Одним із найбільш активних був осередок ТСО “Авіахім”. У травні 1925 р. він (тоді ще товариство “Доброхім”) нараховував 54 члени, у т.ч. 2 члени КП(б)У, 12 – ЛКСМУ, 22 – профкому “Робос”, 18 – секції КНС¹³⁸, у січні 1926 р. – 92 члени, у т.ч. 16 комсомольців¹³⁹. Один із архівних документів містить звіт осередку за 1927–1928 н.р. До його складу входило 390 студентів, викладачів і співробітників ІНО. Роботою керувало бюро у складі 15 осіб (12 членів і 3 кандидати), які, у свою чергу, виділяли зі свого складу “п’ятірку”, що здійснювала поточну роботу. У структурі осередку працювали гурток військових знань і стрілковий гурток (83 особи). Гуртківці збиралися щотижня у суботу з 17 до 19 год. Впродовж жовтня 1927 р. – березня 1928 р. було проведено по 8 занять зі стрільби і тактики (32 год.). Крім того, члени гуртка слухали доповіді на теми: “Оборона країни”, “Війна і кампанія”, “Майбутня війна”, “Еволюція тактичних

форм і средств боротьби піхоти в війні 1914–1918 років”, “Роль хімії в війні і в сільському господарстві”, “Гибель другої руської армії в східній Пруссії в війні 1914–1918 років”, “Озброєння сил близьких сусідів Польщі – Румунії”. Проведено два походи в “поле для рішення задач по наступу й обороні на місцевості”. Літня частина занять складалася з двох етапів: 1) 1 квітня – 15 червня; 2) 15 червня – 1 жовтня 1928 р. Завданнями першого етапу було “стремління дати членам осередку необхідні знання і навички в обсязі роботи стрілка, працюючого одиночно і в складі відділа, взводу й роти”, другого – “активна участь в роботі осередку осоавіахіма по місцю проведення літньої перерви, виявлення хода роботи тої ячейки і в потрібних випадках оживлення роботи даного осередку, а поруч з цим й організація нових осередків”. Впродовж першого етапу було проведено 5 занять з тактики (10 год.), 2 доповіді з військово-інженерної справи, дводенний військовий похід в районі сіл Привороття і Маків. Регулярно відбувалися заняття зі стройової підготовки¹⁴⁰. Наприкінці 1927 р. голова бюро ТСО “Авіахім” Мельников звертався до керівництва ІНО з проханням матеріально допомогти в організації стрілкових змагань, приурочених 10-річчю Червоної армії. Ініціаторами цих змагань виступили журнал “Красное студенчество” і ТСО “Авіахім” СРСР, які мали визначити кращого стрілка-студента Радянського Союзу. Для їх проведення в інституті створювалася суддівська колегія, яка складала протокол результатів. Додавши до нього мішені та інші матеріали, вона направляла їх до Москви у Центральну суддівську колегію, яка визначала переможців. Для проведення змагань необхідно було 253 крб.: 100 крб. мали надійти від ТСО “Авіахім”, інші 153 крб. Мельников просив у керівництва ІНО¹⁴¹.

Щоправда, мали місце випадки, коли молодь ігнорувала військові заняття. Так, 29 травня 1928 р. Мельников у листі до секретарів партійного і комсомольського осередків, голови профкому ІНО повідомляв, що на заняттях без поважних причин були відсутні 57 студентів-авіахімівців. Серед них найбільш “не акуратними і не зацікавленими питаннями оборони країни” були Дрочинський, Рейфман, Шляпнікова, Сергієнко, Пилянкевич. Насамкінець, містилося прохання притягнути цих студентів до дисциплінарної відповідальності¹⁴². Разом з тим, у 1928 р. в одному із звітів секретаря осередку КП(б)У інституту зазначалося, що “спостерігається відсутність керівництва осередком ТСО з боку партосередку”¹⁴³.

Серед інших громадських організацій своєю активністю вирізнявся осередок МОДРу. У травні 1925 р. він нараховував 41 члена, у т.ч. 1 члена партії, 21 – ЛКСМУ, 13 – профкому “Робос”, 16 – секції КНС¹⁴⁴, у 1926 р.

– 64 члени, у т.ч. 22 комсомольці¹⁴⁵. Наприкінці 1927–1928 н.р. модрівцями були 154 особи, у т.ч. чоловіків – 107, жінок – 47; комуністів – 23, комсомольців – 77. За цей рік осередок поповнився 73 членами, відбулося 12 засідань, на яких розглянули 32 питання, а також 4 загальних зборів. Створено куточок МОДРу. Найбільш активно працювали 30 осіб, серед яких 7 членів бюро, 5 членів революційної комісії, решта – уповноважені від ланок. Того ж року осередок взяв шефство над в'язницями Польщі, зокрема, в'язням було надіслано листа. Модрівцям вдалося організувати 12 вечорів, влаштувати революційні свята. Значна увага приділялася роботі у підшефному селі і осередкові МОДРу Залізничного району міста. Частина членів осередку виділяли для роботи серед піонерів. Щодо бюджету МОДРу, то він складався з членських внесків і коштів від продажу тематичної літератури¹⁴⁶. Звіти про роботу осередку розглядалися на засіданнях партійної і комсомольської організації інституту. Зокрема, 25 березня 1926 р. учасники загальних зборів осередку КП(б)У після заслуховування звіту прийняли ухвалу, в якій містилися такі побажання: 1) звернути увагу на виховну роботу; 2) регулярно проводити загальні збори, на яких зачитувати доповіді про становище революціонерів у кожній країні; 3) створити осередок МОДРу в Китайгородській Мукші; 4) взяти на себе ініціативу з проведення агітаційно-виховної роботи серед студентства¹⁴⁷. 1 вересня того ж року на загальних зборах осередку ЛКСМУ заслухали доповідь студента-комсомольця Болюбаша “МЮД і наші завдання”, після чого вирішили через комсомольців, які працювали у МОДР, активізувати роботу цієї організації шляхом залучення до неї нових членів, слідкувати за своєчасним внесенням членських внесків. Всі члени ЛКСМУ мали стати модрівцями. Крім того, на зібранні констатувалася необхідність вивчення життя комсомольців у капіталістичних країнах, регулярного внесення “шефської копійки та інтернаціонального п'ятака”¹⁴⁸.

При ІНО функціонували також осередки товариств “Друзі дітей” (у 1923 р. тут працювали 163 особи, у 1926 р. – 92, у т.ч. 9 комсомольців), “Геть неписьменність” (у 1926 р. – 103 члени, у т.ч. 23 члени ЛКСМУ), “ОЗЕТ”¹⁴⁹, організація пролетарських письменників¹⁵⁰.

Значна увага приділялася шефській роботі студентства у селах округу. 23 березня 1923 р. на загальних зборах членів осередку КП(б)У вишів міста комуніст Гоца зазначав, що “заклик т. Леніна про ідейне шефство міста над селом є одним із найважливіших завдань зміцнення зв'язку між робітничим пролетаріатом і незаможним селянством. Щоби вирвати се-

лянство із костлявих рук темноти, необхідно прийняти над одним із сіл ідейне шефство”. Передбачалося організувати у селах сільбуду (сільські будинки), провести серед студентства добровільний збір книг, брошур, які мали бути передані сільбудам¹⁵¹.

Для проведення цієї роботи при партійному та комсомольському осередках вишів міста створювалися шефські комісії, які направляли частину своїх членів у підшефні райони¹⁵². У середині 1923 р. поряд з партійцями шефську роботу проводили і 8 безпартійних студентів ІНО. Зокрема, у Китайгороді було виголошено низку доповідей: “Кляси і партія”, “Жовтнева революція”, “Радянське будівництво”, “Конституція СРСР”, “Робота в совхозах та заводах”, “Історія КСМ у нас і на заході”. Студенти-євреї виступали на зібранні єврейського населення містечка, приуроченому 4-річчю єврейського погрому. Подібна робота проводилася також у селах Баговиця, Воробіївка, Фурманівка, Кульчіївці, Дерев’яни і т.д. В одному із звітів зазначалося, що студенти ІНО у своїх виступах охоплювали політичну тематику, а студентство СГП – сільськогосподарську¹⁵³. У листопаді-грудні того року молодь збирала і передала у бібліотеки підшефних сіл 230 книг. Крім того, було виголошено доповіді: “О праці серед батрачества”, “Про кооперацію”, “Землевлаштування”, “Перевибори правління в сільбуддах”, “Міжнародне становище”, “Красна Армія і молодь”¹⁵⁴. У січні 1924 р. студентство ІНО, перебуваючи на зимових канікулах, у 10 селах прочитало 22 доповіді (“Про розвиток економічного життя в СРСР”, “Політична міць СРСР”, “Організація жіноцтва” і т.д.)¹⁵⁵.

На початку березня 1924 р. в інституті організували навчання для тих, хто виїжджав у села. Останні заслухали ряд лекцій, теми яких “вибиралися найбільш пристосовані і необхідні для села”. Впродовж березня-квітня у селах підшефного Китайгородського району було прочитано 34 доповіді на агрономічні теми, 20 – політичні, 50 – природничі¹⁵⁶. У листопаді того ж року у прикордонних селах організували святкування річниці Жовтневої революції з “прапорами і музикою”, на яке “прибигали дивитися” жителі “закордонних сіл”¹⁵⁷. Студенти взяли шефство і над селами Орининського і частково Довжоцького районів. Серед селян не було однастайності щодо політосвітньої роботи студентської молоді у їхніх селах. Частина з них підтримала ці починання, інші – поставилися до них бай- дуже або навіть вороже¹⁵⁸.

Подібна робота проводилася і в наступні роки. Переважно студенти працювали у с.Китайгородська Мукша. Тут молодь читала доповіді, організувала сільськогосподарський гурток, піонерський загін, активізувала

роботу політичного гуртка, спільно з селянами проводила революційні свята¹⁵⁹. У ряді випадків комсомольці використовували канікули, наприклад весняні, для роботи на селі¹⁶⁰.

Все ж мали місце і недоліки в організації шефської роботи. 25 березня 1926 р. на загальних зборах осередку КП(б)У для ІНО студентка Полотнюк, взявши участь в обговоренні роботи шефської комісії, зазначала: “Основна помилка, що підхід до справи був казенний і ми не знайомилися з економікою села. Селяни висловлювалися, що студенти забивають активність селян”. Тому прозвучала пропозиція про перехід на добровільність роботи у селах. У свою чергу, студент-комуніст Дідич заперечив цю ідею, зазначивши, що це неможливо, тому що студенти дуже зайняті навчальною роботою і добровільно “по шефству” працювати не будуть¹⁶¹. Все ж невдовзі шефкомісію було ліквідовано і створено добровільно товариство по роботі у селах “Культзмичка”¹⁶². У листопаді 1927 р. в організації нараховувалося 40 осіб, які працювали у складі 2 комісій – культурно-освітній і сільськогосподарській. На засіданні бюро партійного осередку зазначалося, що систематичної роботи товариство не проводило: це було наслідком, насамперед, байдужості самих селян. Студент Болнобаш констатував: “Коли прийдеш на Мікшу, то не маєш ніякого задоволення. Краще піти за 10 верств і тоді почувеш, що ти працюєш, тебе зачекають, ти потрібний, бо там [в Мікші] ми маємо малі наслідки”¹⁶³. Невдовзі “село поміняли” і студентство взяло шефство над с.Гуменці Маківського району, після чого шефська робота активізувалася. Впродовж січня-жовтня 1928 р. товариство “Культзмичка” поповнилося 19 новими членами, після чого воно зросло до 61 особи. Відбулося 14 засідань правління і 6 загальних зборів, на яких розглянули відповідно 37 і 19 питань. У Гуменцях студентство працювало у сільраді, КНС, кооперативі, сільбуді. Особлива увага зверталася на хлібозаготівлю і розповсюдження облігацій позики. Було організовано святкування річниць Лютневої і Жовтневої революцій, свята 1 Травня, влаштовано сільськогосподарську виставку, під час якої виступив студентський хор у кількості 62 осіб. Активно працювали організовані студентами сільськогосподарський (обговорено 7 доповідей), математичний, антирелігійний (виголошено 5 доповідей) гуртки, гурток української мови (гуртківці вивчали правила української мови), осередок ТСО “Авіахім”. Студентство поставило у селі 2 вистави. При місцевій школі створили загін піонерів, для яких провели 2 екскурсії до Кам’яця-Подільського, влаштували вечірку в ІНО¹⁶⁴. Все ж мали місце і недоліки у цій роботі, причинами яких були “кепська зацікавленість студентів, які виїжджали

для проведення роботи; відсутність транспорту, на якому можна було б дібратися до села; бездіяльність сільських організацій, на які можна було б спертися (ЛКСМУ)”. Низький культурний рівень мав і голова сільради. Не брали участі у культосвітній роботі і вчителі. Деякі студенти відмовлялися їхати у село (Котик, Самарін), інші – були не підготовленими до цієї роботи¹⁶⁵. Активізації роботи мало слугувати об’єднання осередків товариства “Культзмичка” ІНО і заводу “Мотор”¹⁶⁶.

Здійснювалося шефство також над окремими військовими частинами Червоної армії. Зокрема, у 1926 р. студенти взяли шефство над “Групою допомоги партії” 7-го Волинського полку, 4-ю сотнею 1-го ескадрону (м.Проскурів). Що стосується першого підрозділу, то молоді вдалося організувати для червоноармійців 2 вечірки, зібрати для воїнів 170 книг, різноманітні подарунки¹⁶⁷. У 1927 р. підшефними були 4 навчальна рота, “ескадрон червоного козацтва та морського флоту”. Проводилися спільні зібрання студентів і червоноармійців. Останні допомогали у роботі військового гуртка. Обмінювалися стінгазетами, студенти передплатили для червоноармійців газету, придбали для них шашки і шахмати¹⁶⁸. Осередок ЛКСМУ при ІНО взяв шефство над комсомольськими осередками хімічного технікуму¹⁶⁹, художньо-промислової школи¹⁷⁰, учительських курсів¹⁷¹.

Таким чином, матеріали партійних фондів Держархіву Хмельницької області містять цінну інформацію з історії студентства Кам’янець-Подільського ІНО. Вони ілюструють результативну роботу у студентському середовищі партійно-комсомольських осередків, у діяльності яких визначальними були ідеологічні настанови партії. Функціонували самоврядні організації студентства, молодь брала участь у роботі профспілкових організацій, у відзначенні державних свят, вшануванні пам’яті державних, партійних діячів, діячів культури, антирелігійних кампаніях, шефській роботі. Значна увага приділялася громадській діяльності студентства, клубній роботі. У закладі діяли різноманітні гуртки, осередки громадських добровільних товариств.

Примітки:

1. Посвістак, О. А. Культурно-освітня та наукова інтелігенція Поділля у 1920-х рр. в матеріалах фонду Кам’янець-Подільського окружного комітету КП(б)У (Ф.П.-3) Державного архіву Хмельницької області / О. А. Посвістак // Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: зб. за підсумками звіт. наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів, м.Кам’янець-Подільський, 11–12 березня 2009 р. / [редкол.: О. М. Завальнюк (гол.), О. В. Кеба, С. Д. Абрамович та ін.]. – Вип. 8. У 5-ти т. – Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2009. – Т. 1. – С. 66-67.

2. Державний архів Хмельницької області. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 203. – Арк. 32.
3. Там само. – Ф. П. 3. – Оп. 1. – Спр. 97. – Арк. 4зв.
4. Там само. – Спр. 34. – Арк. 72зв.
5. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 45.
6. Там само. – Арк. 75зв.-76, 107; Спр. 5. – Арк. 7.
7. Там само. – Спр. 9. – Арк. 42.
8. Там само. – Спр. 6. – Арк. 69-70.
9. Там само. – Спр. 18. – Арк. 71.
10. Там само. – Спр. 6. – Арк. 68.
11. Там само. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 203. – Арк. 29; Ф.П. 3. – Оп. 1. – Спр. 97. – Арк. 4; Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 68.
12. Там само. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 164. – Арк. 58; Спр. 203. – Арк. 29, 32, 58зв.; Ф. П. 3. – Оп. 1. – Спр. 97. – Арк. 4зв.
13. Там само. – Ф. П. 3. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 115.
14. Там само. – Арк. 180зв.
15. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 13.
16. Там само. – Спр. 2. – Арк. 70; Спр. 3. – Арк. 23.
17. Там само. – Спр. 3. – Арк. 25.
18. Там само. – Спр. 16. – Арк. 1.
19. Там само. – Ф. П. 3. – Оп. 1. – Спр. 97. – Арк. 4, 78, 101зв.
20. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 9.
21. Там само. – Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5А. – Арк. 70.
22. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 22, 81.
23. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 7зв.
24. Там само. – Арк. 53.
25. Там само. – Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5в. – Арк. 4
26. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 7зв.
27. Там само. – Спр. 25. – Арк. 20.
28. Там само. – Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5А. – Арк. 70.
29. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 20.
30. Там само. – Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5А. – Арк. 78-78зв.
31. Там само. – Спр. 5в. – Арк. 4.
32. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 4.
33. Там само. – Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5А. – Арк. 70-71.
34. Там само. – Спр. 5в. – Арк. 4; Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 9; Спр. 6. – Арк. 22.
35. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 4.
36. Там само. – Спр. 3. – Арк. 31; Спр. 6. – Арк. 22, 69, 81; Спр. 12. – Арк.

- 73зв; Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5в. – Арк. 16.
37. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 4зв.; Спр. 3. – Арк. 31; Спр. 12. – Арк. 53; 73зв.; Спр. 22. – Арк. 1.
38. Там само. – Спр. 2. – Арк. 56.
39. Там само. – Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5а. – Арк. 107.
40. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 50.
41. Там само. – Спр. 25. – Арк. 20.
42. Там само. – Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5а. – Арк. 74.
43. Там само. – Арк. 71.
44. Там само. – Арк. 86.
45. Там само. – Арк. 87-88зв.
46. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 53.
47. Там само. – Спр. 12. – Арк. 7зв., 16, 17; Спр. 18. – Арк. 8-8зв.
48. Там само. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 203. – Арк. 28зв., 58зв.
49. Там само. – Ф. П. 3. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 51-51зв.
50. Там само. – Спр. 39. – Арк. 66зв.
51. Там само. – Спр. 97. – Арк. 4зв.
52. Там само. – Спр. 34. – Арк. 71зв.
53. Там само. – Спр. 97. – Арк. 4.
54. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 1.
55. Там само. – Спр. 1. – Арк. 3-3зв.; Спр. 3. – Арк. 13зв.
56. Там само. – Ф. П. 3. – Оп. 1. – Спр. 69. – Арк. 27.
57. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 24, 89.
58. Там само. – Спр. 13. – Арк. 44зв.
59. Там само. – Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5а. – Арк. 76.
60. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 69.
61. Там само. – Спр. 4. – Арк. 20.
62. Там само. – Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5а. – Арк. 71зв., 72зв.-73.
63. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 4зв.
64. Там само. – Спр. 12. – Арк. 7зв.
65. Там само. – Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5в. – Арк. 4.
66. Там само. – Арк. 38.
67. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 8.
68. Там само. – Спр. 26. – Арк. 14.
69. Там само. – Спр. 25. – Арк. 26.
70. Там само. – Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5в. – Арк. 4.
71. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 18.
72. Там само. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 203. – Арк. 58зв.
73. Там само. – Арк. 46.

74. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 21-21зв.
75. Там само. – Спр. 12. – Арк. 48; Спр. 13. – Арк. 44зв.
76. Там само. – Спр. 25. – Арк. 21.
77. Там само. – Спр. 13. – Арк. 5зв.
78. Там само. – Спр. 12. – Арк. 37.
79. Там само. – Спр. 13. – Арк. 48.
80. Там само. – Спр. 26. – Арк. 7.
81. Там само. – Спр. 6. – Арк. 87-87зв.
82. Там само. – Спр. 26. – Арк. 7; Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5в. – Арк. 4.
83. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 47-47зв.; Спр. 3. – Арк. 5.
84. Там само. – Спр. 12. – Арк. 24.
85. Там само. – Спр. 26. – Арк. 21.
86. Там само. – Спр. 1. – Арк. 5.
87. Там само. – Спр. 2. – Арк. 39.
88. Там само. – Спр. 6. – Арк. 6; Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5а. – Арк. 67.
89. Там само. – Ф. П. 1. – Спр. 203. – Арк. 58зв.
90. Там само. – Ф. П. 3. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 158зв.
91. Там само. – Арк. 157-157зв.
92. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 3.
93. Там само. – Ф. П. 3. – Оп. 1. – Спр. 39. – Арк. 73.
94. Там само. – Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5а. – Арк. 71зв.; Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 4зв.
95. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 7зв.
96. Там само.
97. Там само. – Арк. 53; Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5в. – Арк. 4.
98. Там само. – Ф. П. 3. – Оп. 1. – Спр. 39. – Арк. 66.
99. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 37зв.
100. Там само. – Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5в. – Арк. 34.
101. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 38.
102. Там само. – Спр. 21. – Арк. 1, 5.
103. Там само. – Спр. 26. – Арк. 21.
104. Там само. – Спр. 21. – Арк. 1.
105. Там само. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 164. – Арк. 58.
106. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 30-30зв.; Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5в. – Арк. 20.
107. Там само. – Ф. П. 3. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 119, 134-134зв.
108. Там само. – Арк. 71зв.
109. Там само. – Арк. 115.
110. Там само. – Спр. 97. – Арк. 4зв.

111. Там само. – Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5а. – Арк. 74зв.
112. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 30.
113. Там само. – Ф. П. 3. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 115.
114. Там само. – Арк. 147зв.
115. Там само. – Арк. 180зв.
116. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 30зв.; Спр. 12. – Арк. 43зв.; Спр. 14. – Арк. 8.
117. Там само. – Спр. 1. – Арк. 30зв.-31.
118. Там само. – Арк. 4зв.; Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5а. – Арк. 73зв.
119. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 8.
120. Там само. – Спр. 1. – Арк. 19-19зв.
121. Там само. – Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5а. – Арк. 71.
122. Там само. – Арк. 74зв., 126.
123. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 44.
124. Там само. – Арк. 48зв.; Спр. 13. – Арк. 45-45зв.; Спр. 16. – Арк. 1.
125. Там само. – Спр. 22. – Арк. 1; Спр. 24. – Арк. 14.
126. Там само. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 203. – Арк. 58зв.
127. Там само. – Ф. П. 3. – Оп. 1. – Спр. 97. – Арк. 4.
128. Там само. – Спр. 39. – Арк. 103.
129. Там само. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 164. – Арк. 64.
130. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 4зв., 30зв.; Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5в. – Арк. 20.
131. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 30зв.
132. Там само. – Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5в. – Арк. 4.
133. Там само. – Арк. 34.
134. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 33.
135. Там само. – Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5а. – Арк. 72.
136. Там само. – Ф. П. 3. – Оп. 1. – Спр. 263. – Арк. 36.
137. Там само. – Арк. 34-35.
138. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 9зв.
139. Там само. – Спр. 6. – Арк. 24; Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5а. – Арк. 74зв.
140. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 33-33зв., 40.
141. Там само. – Арк. 21.
142. Там само. – Арк. 24.
143. Там само. – Спр. 16. – Арк. 1.
144. Там само. – Спр. 3. – Арк. 9зв.
145. Там само. – Спр. 6. – Арк. 24; Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5а. – Арк. 74зв.
146. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 29.
147. Там само. – Спр. 6. – Арк. 75.

148. Там само. – Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5а. – Арк. 84.
149. Там само. – Арк. 74зв.; Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 9зв.; Спр. 6. – Арк. 22, 24, 81; Спр. 12. – Арк. 8; Спр. 21. – Арк. 3.
150. Там само. – Ф. П. 1. – Оп. 1. – Спр. 203. – Арк. 32зв.
151. Там само. – Ф. П. 3 – Оп. 1. – Спр. 34 – Арк. 2-2зв.
152. Там само. – Арк. 117.
153. Там само. – Арк. 117-118.
154. Там само. – Арк. 148.
155. Там само. – Арк. 157зв.
156. Там само. – Спр. 97. – Арк. 4зв.
157. Там само. – Спр. 34. – Арк. 135.
158. Там само. – Спр. 97. – Арк. 77-78.
159. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 11; Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5а. – Арк. 67.
160. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 4.
161. Там само. – Спр. 6. – Арк. 75.
162. Там само. – Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5а. – Арк. 71.
163. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 39-39зв.
164. Там само. – Спр. 1. – Арк. 43-43зв.
165. Там само. – Спр. 13. – Арк. 62.
166. Там само. – Спр. 24. – Арк. 30.
167. Там само. – Ф. П. 1605. – Оп. 1. – Спр. 5а. – Арк. 73-73зв.
168. Там само. – Ф. П. 4. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 7зв.-8.
169. Там само. – Спр. 2. – Арк. 70зв.
170. Там само. – Спр. 6. – Арк. 6.
171. Там само. – Спр. 1. – Арк. 4.

Резюме

В статье на основе архивных материалов идет речь о работе партийно-комсомольских ячеек, органов студенческого самоуправления, профсоюзных организаций в среде студенчества Каменец-Подольского института народного образования. Показано общественную деятельность студентов, анализируется их кружковая работа, участие в общественных организациях, шефской работе.

Ключевые слова: студенты, институт народного образования, партия, комсомол, кружок, клуб.

Одержано 1 вересня 2011 року

УДК 37:61(477.43)“1924/1939”:070(477.43)

В.В.Пагор

Часопис “Червоний кордон” про медичну освіту Поділля середини 20-х – кінця 30-х рр. ХХ ст.

У статті на основі матеріалів газети “Червоний кордон” досліджується медична освіта Поділля у середині 1920-х – кінця 1930-х рр. Розглядається процес створення та особливості функціонування навчальних закладів з підготовки медичних кадрів регіону.

Ключові слова: газета, медичні курси, студенти, Червоний Хрест.

Маловідомі сторінки історії розвитку медичної освіти 20-х – 30-х рр. ХХ ст. допомагає вивчати радянська преса. В Кам’янець-Подільському вона бере початок від виходу газети “Більшовик” (1919 р.). З травня 1924 р. розпочинає тиражуватися часопис “Червоний кордон”, який поширювався на Кам’янецьчину, Проскурівщину та Могилівщину. Тираж газети лише впродовж 1924–1928 рр. зріс з 1,5 до 9 тис. примірників, що свідчить про її масовий характер¹. Часопис як історичне джерело неодноразово привертая увагу науковців, використовувався у наукових працях та ставав предметом спеціального аналізу. Зокрема, на сторінках наукового збірника “Освіта, наука і культура на Поділлі” матеріали газети стали предметом дослідження О.Б.Комарницького² та В.А.Нестеренка³.

Метою даної статті є аналіз публікацій з історії медичної освіти Поділля впродовж 1924–1939 рр., які розміщено на сторінках газети “Червоний кордон” – органу Кам’янецького окружкому КП(б)У, окрвиконкому та міськкому КП(б)У.

У низці публікацій за 20-ті рр. ХХ ст. кореспонденти розповіли про роботу медичних курсів. В одному із дописів йшлося про те, що 15-16 листопада 1924 р. в Кам’янець-Подільському відбулася перша конференція пролетарського студентства вищих шкіл міста. В ході роботи конференції було чи не вперше піднято проблему матеріального забезпечення студентства навчальних закладів, у тому числі і студентів медичних курсів, які діяли при міській лікарні. Серед гострих проблем, що турбували місцеву молодь були низькі стипендіальні виплати, не достатнє забезпечення житлом (до 75 %), харчуванням. Значною була академічна заборгованість⁴.

Власне, самі медичні курси з підготовки лікарських помічників в Кам’янець-Подільському були відкриті ще у 1923 р.⁵. Окрім медичних навчальних дисциплін у школі викладали суспільні науки “для того, щоб

майбутній фельдшер міг вести і громадську працю”⁶. Студенти після закінчення теоретичного навчання направлялися в лікарні округу для проходження 3-х місячної практики⁷. 22 вересня 1925 р. відбувся перший випуск слухачів медичних курсів. Їх випускниками стали 88 осіб, які здобули професію лікарських помічників (“лікпомів”). Вони переважно працевлаштовувалися в селах, щоб “боротися з хворобами, травмою і знахарством”⁸. Останнє в той час було досить поширеним в сільській місцевості. “Медична допомога” баб-шептух часто сумішалася з віруваннями і за відсутності державних лікарів користувалася значним попитом в населення⁹. Очевидно, в даному варіанті “медичних послуг” існувала власна система передачі знань (освіти), про що газетне видання не повідомляє.

У 20-х рр. ХХ ст. вагома освітня робота з підготовки медичних працівників проводилася товариством Українського Червоного Хреста (УЧХ). У середині травня 1927 р. оргкомітет Червоного Хреста запропонував відкрити в Кам’янці-Подільському безкоштовні короткотермінові вечірні курси, де б учні вивчали основи надання першої медичної допомоги. Слухачами медкурсів ставали, насамперед, члени товариства УЧХ, комсомольці¹⁰. 20 травня 1927 р. відбулося перше засідання правління медичних курсів першої допомоги Червоного Хреста, на якому визначили склад лікарів, які на добровільних засадах мали безкоштовно викладати курси в Кам’янці-Подільському. Медкурси спершу були розраховані лише на 50 осіб, проте через велику кількість поданих заяв на вступ відбулось розширення контингенту слухачів¹¹.

Урочисте відкриття курсів відбулося 6 червня 1927 р. в приміщенні Кам’янець-Подільського ІНО. На медкурси записалося понад 200 осіб, з яких прийняли на навчання 75 осіб¹².

Перший випуск Кам’янець-Подільських медкурсів відбувся у вересні 1927 р. Їх закінчило лише 28 осіб, які входили до гуртка допомоги хворим та пораненим. Для вирішення проблеми працевлаштування окружний комітет УЧХ у місті влаштував амбулаторію, яка надавала медичні послуги місцевому населенню¹³.

Подібні курси були відкриті і Проскурівським відділом Червоного Хреста. Термін навчання складав 3 місяці, контингент слухачів – 60 осіб¹⁴.

На середину 1928 р. медичні курси при УЧХ функціонували і в Дунаївцях¹⁵. Загалом, з вересня 1928 р. на Кам’яничині діяли вже не менше 3-х курсів та гуртків першої медичної допомоги, які, на думку дописувача Маранца існували для того, щоб “у всяку мінуту бути готовому на випадок війни, дати належну допомогу населенню”¹⁶.

Матеріали часопису “Червоний кордон” дають можливість визначити основну мету розгортання освітньої роботи при товаристві Червоного Хреста. Зокрема, вона була спрямована, насамперед, на “підготовку кадрів – людей потрібних для майбутньої військової роботи, та підготовку цілої організації до того, щоб в разі потреби цю роботу перенести на рейки санітарного обслуговування червоної армії та населення”¹⁷, а також на “поширення найголовніших [медичних – В.П.] знань серед населення”¹⁸.

Більш змістовними є матеріали газети про розвиток медичної освіти Поділля у 30-х рр. ХХ ст. На сторінках часопису з’являється значна кількість оголошень про прийом на навчання студентів в медичні заклади Поділля та Києва. На основі публікацій можна виокремити, хоч і поверхнево, основні напрямки освітньої роботи з підготовки медичних кадрів у регіоні.

На початку 30-х рр. в УСРР гостро стояло питання з медичним кадрами. Особливо це відчувалося на селі. Варто зазначити, що з 10,7 тис. лікарів лише 30% припадало на село¹⁹. Тому у цей час починає формуватися розгалужена мережа середньоспеціальних навчальних закладів.

Нашу увагу привернуло оголошення про набір у 1932 р. студентів на польський відділ Київського медичного технікуму. До закладу приймалися особи віком від 15 до 20 років, навіть без 7-річної освіти, при умові, що складуть вступні іспити²⁰.

Досить цікавою є інформація про події в Києві. Зокрема, в одній із заміток йшлося про те, що група професорів Київського медичного інституту в складі директора інституту Кондрашева, заслуженого діяча науки, професора Губергріца, Татарінова, Левицького і аспіранта Бейліна взяли шефство над 46 середньою школою міста. З боку професури інституту передбачалася організація консультацій з питань методики викладання загальноосвітніх дисциплін, планувалось провести цикл лекцій на різні теми з основ медицини²¹.

Вищим навчальним закладом Поділля з підготовки медичних кадрів був Вінницький медичний інститут. До нього могли бути зарахованими особи віком від 18 до 35 років, які мали повну середню освіту. Станом на 1936 р. вступні іспити проводилися з української та російської мов і літератури, математики, фізики, хімії та іноземної мови (на вибір абітурієнта: німецька, французька, англійська)²². Невдовзі до цього переліку вступних іспитів було додано ще й політграмоту²³. Навчання в інституті тривало 5 років. Гуртожитком та стипендіями студенти були забезпечені лише на 85%²⁴. У 1937 р. до правил внесли деякі зміни. Осіб, які закінчили 10-ти річну школу на “відмінно” приймали без вступних іспитів. В цьому ж році

стипендіями забезпечили 82% студентів, гуртожитками – 60%²⁵.

У Вінниці та Жмеринці при робітничому факультеті Вінницького медичного інституту діяли вечірні та денні медичні курси. Гуртожитком та стипендіями забезпечувалася обмежена кількість студентів²⁶.

У 1930 р. в приміщенні міської лікарні Кам'янець-Подільського працював медичний технікум, який був відкритий на базі медичних курсів. У 1935 р. його реорганізували у фельдшерсько-акушерську школу²⁷. До навчального закладу вступали особи яким виповнилося 16 років і мали 7-річну шкільну освіту. Вступні іспити складали з фізики, хімії, математики, історії, української мови. Студенти забезпечувалися гуртожитком та харчуванням в їдальні навчального закладу²⁸.

У школі на досить високому рівні була студентська самодіяльність. Студентський оркестр виступав з такими творами, як увертюра до опери “Запорожець за Дунаєм” С.Гулака-Артемовського та “Іспанський танок” М.Мошковського. Діяв студентський хор, який добротно виконував українські та російські народні пісні. Особливе враження на слухачів справляло виконання російської народної пісні “Во поле березка стояла”. Студентство здійснило постановку іспанських та угорських танців (виконували студентки Хана Райтман, Муся Рехтер і піонерка Ольга Оксман). На районній олімпіаді з самодіяльного мистецтва був представлений літературний гурток школи. Гуртківці займалися написанням віршів та оповідань²⁹. Зокрема, студенти В.Теклюк і В.Б'ялик на сторінках газети “Червоний кордон” опублікували відгуки на творчість О.С.Пушкіна, приурочені 100-річчю з дня смерті поета³⁰.

До XXII міжнародного юнацького дня 1 вересня 1936 р. в Кам'янці-Подільському було організовано демонстрацію, в якій брало участь 10 колон, представлених учнями та студентами навчальних закладів, прикордонниками, колгоспною молоддю і членами молодіжних організацій. Одна із колон була сформована з студентів медичного та рільничого технікуму, які розпочинали демонстрацію від лікарні ім. В.І.Леніна в напрямку міського парку. Дійство відбувалося о 6-й годині вечора³¹.

В Кам'янці-Подільському діяла школа медичних сестер Червоного Хреста з 2-х річним терміном навчання. В школу на навчання зараховувалися дівчата віком від 16 до 25 років. Абітурієнтки здавали вступні іспити з фізики, хімії, математики, української мови та історії. Бажаючі навчитися в медшколі повинні були мати неповну середню освіту, а відмінники зараховувалися на навчання без вступних іспитів³². Студенток залежно від успішності в навчанні забезпечували стипендією³³.

30 червня 1938 р. школа медсестер здійснила випуск 34 працівників медичної галузі. З них, 8 осіб закінчили заклад на “відмінно”, 16 – “добре”. На випускному вечері відмінників преміювали цінними подарунками³⁴.

Наприкінці 30-х рр. у Кам’янець-Подільській області діяла низка шкіл медичних сестер, зокрема при Понінківській паперовій фабриці Полонського району, Славутському фаянсовому заводі при обкомі Червоного Хреста, а також у Проскуріві, Шепетівці, Деражні та ін. населених пунктах³⁵.

Найбільш організовано навчальний процес проходив у Славутській та Ізяславській школах медичних сестер. Непогано навчальна робота була поставлена в Меджибіжській та Плужнівській школах, в яких навчалися здебільшого домогосподарки³⁶. Окрім професійних дисциплін, в медшколах викладалася історія, чимало часу приділялося політвихованню. Майбутні медсестри опановували енциклопедичне видання з історії марксизму-ленізму – “Короткий курс історії ВКП(б)”³⁷.

Полонська акушерська школа разом із Славутською медичною школою проводили змагання за кращу організацію навчального процесу і вищі показники в навчанні. У першій з них на високому рівні була поставлена оборонна робота. Понад 90% студентів II курсу виконали нормативи на значок “Ворошиловський стрілець”, більшість студентів були значістами ГСО і ППХО³⁸.

Існувала і така форма освітньої підготовки, як підготовка ясельних працівників. Вона проходила при координації міських та районних відділів охорони здоров’я УСРР. На сторінках “Червоного кордону” публікувалися повідомлення про відкриття Кам’янець-Подільським міським відділом охорони здоров’я в 1935 р. місячних курсів ясельних робітників, розрахованих на навчальну підготовку 40 осіб³⁹.

У всіх колгоспах Старосинявського району під час посівної компанії 1938 р. мали запрацювати дитячі ясла. Для цього районний відділ охорони здоров’я організував навчальну підготовку кадрів – завідувачів ясел. З кожного колгоспу направили по одній жінці для вивчення основ роботи виховательки дитсадка⁴⁰.

При Проскурівському райвідділі охорони здоров’я у 1939 р. організували двомісячні курси ясельних працівників для колгоспних сезонних ясел. На курсах навчалось 30 осіб, які окрім опанування основ роботи в дитячих яслах вивчали ще й історію більшовицької партії⁴¹.

Наприкінці 30-х рр. на сторінках газети з’являються статті про підвищення кваліфікації та перекваліфікацію лікарів. Так, у 1939 р. обласний відділ охорони здоров’я направив до Одеського інституту удосконалення

кваліфікації лікарів 188 сільських медичних працівників і 6 завідувачів районними відділами охорони здоров'я. Окрім цього, планувалося здійснювати відрядження для підвищення кваліфікації у провідні виші Радянського Союзу. Зокрема, в Московський інститут удосконалення кваліфікації направили лікаря Антонінської районної лікарні Незнамова, а в Ленінградський – лікаря Бронштейна (м. Кам'янець-Подільський)⁴².

Досить складною була акушерська справа, чимало спеціалістів довелося перекваліфікувати. На початку 1939 р. в Кам'янці-Подільському діяли 3-місячні обласні курси перекваліфікації акушерок родильних будинків, випуск яких склав 25 спеціалістів⁴³.

Умови праці, що пропонувалися випускникам фельдшерсько-акушерських шкіл були важкими. Так, акушерка одного із сіл Староушцького району повідомляла: “Я часто буваю у вагітних вдома, подаю поради, довго розмовляю з ними, а мені – жодної допомоги. Палити нічим. У мене в хаті холод, сиджу одягнена – колгосп все обіцяє. Санітарці ніхто не платить сьомий місяць”. Подібне було і в Кам'янець-Подільському районі⁴⁴.

Одним із напрямків поширення медичних знань було читання лікарями лекцій населенню. У 1926 р. в містечку Летичеві місцевий лікар Габай в сільському будинку культури виголосив лекцію “Про пранці [хронічна інфекційна хвороба. – В.П.], яка ілюструвалася картинками з чарівного ліхтарика”. Виступ із захопленням був сприйнятим місцевим населенням⁴⁵.

У Кам'янець-Подільському будинку санітарної культури 5 січня 1938 р. лікар Гольдентрестер виступив із лекцією на тему “Трип та туберкульоз” з презентацією кінокартини⁴⁶. Вона носила пізнавальний характер, виконувала практичну функцію – запобігала поширенню інфекційних захворювань серед населення міста.

Отже, матеріали часопису “Червоний кордон” дають можливість частково окреслити освітню роботу в сфері підготовки медичних кадрів Поділля 20–30-х рр. ХХ ст. Газета є важливим джерелом з вивчення розгортання та організації вступної кампанії навчальними закладами. Частина матеріалів дозволяє вивчати маловідомі сторінки історії підготовки медичних кадрів, з'ясувати навчальну роботу, мету створення освітніх осередків, життя студентства, проблеми медичного забезпечення населення тощо.

Примітки:

1. За чотири роки // Червоний кордон. – Кам'янець-Подільський. – 1928. – 1 травня. – Ч. 50 (426). – С. 3.

2. Комарніцький, О. Б. Студентство Кам'янець-Подільського інституту народної освіти у середині 1920-х рр.: матеріальне становище, навчальна і політична

діяльність (на матеріалах газети “Червоний кордон”) / О. Б. Комарніцький // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. – Кам’янець-Подільський : Оіюм, 2010. – Т. 15: Присвячено 65-річчю Великої Перемоги. – С. 63-77; Його ж. Студентство Кам’янець-Подільського інституту народної освіти у другій половині 20-х рр. XX ст.: на матеріалах газети “Червоний кордон”) / О. Б. Комарніцький // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. – Кам’янець-Подільський : Оіюм, 2010. – Т. 16: Матеріали круглого столу “Освіта, культура і просвітницький рух на Поділлі”. 22 жовтня 2010 року. – С. 173-185.

3. Нестеренко, В. А. Часопис “Червоний кордон” як джерело вивчення історії культури та освіти на Поділлі у 1920–1930-ті рр. / В. А. Нестеренко // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. – Кам’янець-Подільський : Оіюм, 2007. – Т. 10: Матеріали шостого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі”. – С. 346-358.

4. Откаленко, О. Перша Окрконференція Пролетарського Студентства Кам’яниччини / О. Откаленко // Червоний кордон. – 1924. – 23 листопада. – Ч. 59. – С. 4.

5. Мазурик, Є. В. Нариси про минуле та сьогодення медицини Кам’янич-Подільського та Хмельниччини / Є. В. Мазурик. – Кам’янич-Подільський, 1999. – С. 109; Слободянюк, П. Я. Медицина Поділля: монографія / П. Я. Слободянюк, А. С. Флаксемберг, П. Ю. Івахов. – Кам’янич-Подільський, 2008. – С. 667; Ткачук, В. Історія і сучасність / В. Ткачук // Прапор Жовтня. – Кам’янич-Подільський. – 1976. – 29 травня. – № 85 (5589). – С. 3.

6. Коган. Медичні курси / Коган // Червоний кордон. – 1925. – 26 липня. – Ч. 129. – С. 4.

7. Там само.

8. В. Перший випуск медкурсів / В. // Червоний кордон. – 1925. – 24 вересня. – Ч. 146. – С. 4.

9. Холквицький, М. Шептуха “лікує”, а де ж лікар / М. Холквицький // Червоний кордон. – 1926. – 8 квітня. – Ч. 27 (198). – С. 3.

10. Курси “Червоного Хреста” // Червоний кордон. – 1927. – 21 травня. – Ч. 38 (307). – С. 7.

11. Відкриття курсів першої медичної допомоги УЧХ // Червоний кордон. – 1927. – 28 травня. – Ч. 40 (309). – С. 7.

12. Відкриття курсів медичної допомоги при УЧХ // Червоний кордон. – 1927. – 8 червня. – Ч. 43 (312). – С. 4.

13. Випуск курсантів гуртка першої допомоги // Червоний кордон. – 1927. – 24 вересня. – Ч. 74 (343). – С. 5.

14. Відкрито санітарні курси // Червоний кордон. – 1927. – 16 липня. – Ч. 54 (323). – С. 7.

15. Рускіх. “Тиждень оборони” й Червоний Хрест / Рускіх // Червоний кордон. – 1928. – 14 липня. – Ч. 80 (456). – С. 3.

16. Маранц. Курси й гуртки першої допомоги / Маранц // Червоний кордон.

– 1928. – 23 серпня. – Ч. 96 (472). – С. 5.

17. Рускіх. “Тиждень оборони” й Червоний Хрест / Рускіх // Червоний кордон. – 1928. – 14 липня. – Ч. 80 (456). – С. 3.

18. Відкрито санітарні курси // Червоний кордон. – 1927. – 16 липня. – Ч. 54 (323). – С. 7.

19. Чергові завдання охорони здоров'я [З доповіді заст. народного комісара охорони здоров'я УСРР тов. Нагорного на об'єднаному засіданні президії Кам. ОВК та пленуму Міськради] // Червоний кордон. – 1930. – 3 лютого. – Ч. 13 (683). – С. 4.

20. Київський медичний технікум оголошує набір студентів на польський відділ технікуму // Червоний кордон. – 1932. – 16 серпня. – № 144 (1014). – С. 4.

21. Професори Київського медичного інституту на прийомі у товариша Г.І.Петровського // Червоний кордон. – 1936. – 6 травня. – № 103 (1986). – С. 2.

22. Вінницький медичний інститут оголошує набір студентів на лікувальний факультет 1-го курсу інституту // Червоний кордон. – 1936. – 12 травня. – №. 108 (1991). – С. 8.

23. Вінницький медичний інститут оголошує набір студентів на лікувальний факультет 1-го курсу інституту // Червоний кордон. – 1936. – 5 червня. – № 128 (2010). – С. 8.

24. Там само.

25. Вінницький медичний інститут оголошує набір студентів на 1-й курс лікувального факультету інституту // Червоний кордон. – 1937. – 20 травня. – № 115 (2299). – С. 6; Вінницький медичний інститут оголошує набір студентів на 1-й курс лікувального факультету інституту // Червоний кордон. – 1937. – 27 травня. – № 121 (2305). – С. 6.

26. Робітфак Вінницького медичного інституту оголошує набір студентів // Червоний кордон. – 1936. – 3 червня. – № 126 (2008). – С. 8; Робітфак Вінницького медичного інституту оголошує набір студентів на 3-й денний, на 4-й і 3-й вечірні курси робітфаку в місті Вінниці, та на 2-й і 3-й денні, 3-й і 4-й вечірні курси в місті Жмеринці // Червоний кордон. – 1936. – 5 червня. – № 128 (2010). – С. 8; Робітфак Вінницького медичного інституту оголошує набір студентів на 3-й денний, на 4-й і 3-й вечірні курси робітфаку в місті Вінниці, та на 2-й і 3-й денні, 3-й і 4-й вечірні курси в місті Жмеринці // Червоний кордон. – 1936. – 8 червня. – № 130 (2012). – С. 8; Робітфак Вінницького медичного інституту оголошує набір студентів на 3-й денний, на 4-й і 3-й вечірні курси робітфаку в місті Вінниці, та на 2-й і 3-й денні, 3-й і 4-й вечірні курси в місті Жмеринці // Червоний кордон. – 1936. – 18 червня. – № 139 (2021). – С. 6.

27. Державний архів Хмельницької області. – Ф. Р. 726. – Оп. 1. – Спр. 65. – Арк. 1-4; Слободянюк, П. Я. Зазначена праця. – С. 667; Мазурик, Є. В. Зазначена праця. – С. 109.

28. Кам'янець-Подільський медичний технікум оголошує осінній набір студентів // Червоний кордон. – 1936. – 11 травня. – № 107 (1990). – С. 8.

29. Полтавець, Т. Студентська самодіяльність / Т. Полтавець // Червоний кордон. – 1935. – 14 грудня. – № 158 (1868). – С. 3.
30. Теклюк, В. Поет полонить / В. Теклюк, В. Б'ялик // Червоний кордон. – 1937. – 10 лютого. – № 34 (2218). – С. 6.
31. План демонстрації в день XXII Міжнародного Юнацького Дня 1 вересня в м. Кам'янці // Червоний кордон. – 1936. – 30 серпня. – № 201 (2083). – С. 6.
32. Кам'янець-Подільська школа медсестер Червоного Хреста провадить осінній набір студентів на перший курс // Червоний кордон. – 1936. – 11 червня. – № 133 (2015). – С. 6.
33. Кам'янець-Подільська школа медсестер Червоного Хреста провадить осінній набір студентів на перший курс // Червоний кордон. – 1937. – 26 травня. – № 120 (2304). – С. 6.
34. Випуск медсестер // Червоний кордон. – 1938. – 2 липня. – № 151 (2638). – С. 4.
35. Нові школи медсестер // Червоний кордон. – 1939. – 29 вересня. – № 224 (3002). – С. 4.
36. Там само.
37. Там само.
38. Батаренко, Ф. Змагання медичних шкіл / Ф. Батаренко // Червоний кордон. – 1939. – 15 травня. – № 109 (2887). – С. 4.
39. Місячні курси ясельних робітників // Червоний кордон. – 1935. – 24 січня. – № 19 (1603). – С. 4.
40. Цап, С. М. Кадри для дитячих ясел / С. М. Цап // Червоний кордон. – 1938. – 14 березня. – № 60 (2546). – С. 8.
41. Курси ясельних працівників // Червоний кордон. – 1939. – 4 квітня. – № 77 (2855). – С. 4.
42. Підвищення кваліфікації сільських лікарів // Червоний кордон. – 1939. – 8 лютого. – № 31 (2809). – С. 4.
43. Курси акушерок // Червоний кордон. – 1939. – 12 січня. – № 10 (2788). – С. 4.
44. Листи акушерок // Червоний кордон. – 1937. – 14 січня. – № 11 (2195). – С. 4.
45. Хаскін, Ш. Медичні знання селові / Ш. Хаскін // Червоний кордон. – 1926. – 4 лютого. – Ч. 10 (181). – С. 3.
46. В будинку санітарної культури лекція лікаря Гольдентрестера на тему грип та туберкульоз // Червоний кордон. – 1938. – 5 січня. – № 4 (2490). – С. 6.

Резюме

В статті на основі газетних матеріалів досліджується медичне освітнє Подолья в середині 20-х – кінці 30-х рр. Розглядається процес створення та особливості функціонування навчальних закладів по підготовці медичних кадрів регіону.

Ключові слова: газета, медичні курси, студенти, Красний Хрест.

УДК 94:329.733(477.43)“194/195”

В.С.Прокопчук**ОУН і УПА на Поділлі в світлі опублікованих джерел**

Стаття присвячена аналізу наукових праць і документальних збірників про діяльність ОУН, УПА на Поділлі, спогадів учасників національно-визвольних змагань 40–50 років ХХ ст.

Ключові слова: Організація українських націоналістів, Українська повстанська армія, бандерівці, боротьба, Поділля.

У роки незалежності України з'явилося близько десятка окремих видань, які розкривають діяльність ОУН, УПА на території Кам'янець-Подільської та Вінницької областей у 40–50 рр. ХХ ст. Мета цієї статті представити зацікавленому читачеві доробок останнього десятиліття, повернути до нього увагу істориків, краєзнавців.

Оунівці як проводу Євгена Мельника, так і Степана Бандери з'явилися на Поділлі вже в липні 1941 року в складі похідних груп і мали завдання сформувати українські органи влади. 29 липня були створені Кам'янець-Подільська обласна управа на чолі з Миколою Козаком та українська обласна міліція, яку очолив Володимир Зброжик. У Кам'янці-Подільському на приміщеннях управи були вивішені тризуб й жовто-блакитний прапор. Її уповноважені проводили районні збори, сходи сіл, обирали керівників української влади [5, с. 97, 100]. Так було повсемісне і про це йдеться майже в усіх виданнях, підданих аналізу.

Одними з перших у часі побачили світ “Спогади” учасника визвольних змагань, колишнього політ'язня Йосафата Васильовича Лазорка, жителя с.Бабинці Борщівського району Тернопільщини, 1996 року опубліковані в тернопільському видавництві “Лілея” [4]. Їх автор включився в активну боротьбу УПА 1950 року. На початку літа 1951 р. перейшов у підпілля, був перекинутий у Кам'янець-Подільську область і ввійшов у групу районного провідника ОУН “Матюшенка”. 5 лютого 1952 р. був арештований працівниками МДБ і засуджений на 25 років таборів. Звільнений 1957 року, отримав педагогічну освіту, учителював на Тернопільщині. У спогадах відобразив передумови національно-визвольної боротьби, її перипетії в Західній Україні, деякі аспекти протистоянь у Кам'янець-Подільській області, коли обласне управління і районні відділи МДБ взяли за перевербовку членів бойових груп на умовах збереження життя їм та членам сімей, організували різноманітні провокації, вилучаючи останніх повстанців. Так

сталося з Й.Лазарком та Михайлом Чернегою (“Циганом”), яких перевербовані оунівці “Олесь” і “Степан” здали прямо в руки ендебістам у селянській хаті в с.Пашківці Ружичнянського району [4, с. 109].

Особливо активізувалася дослідницька робота з проблеми після створення 1996 року парламентської, 1997-го урядової комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА та відповідної робочої групи в Інституті історії України НАН України на чолі з доктором історичних наук, професором С.В.Кульчицьким. Вже 1999 року побачили світ 6 книг А.В.Кентія, наукового співробітника Центрального державного архіву громадських об’єднань [6, с. 48], колективна монографія “Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія”, низка документальних збірників і бібліографічних видань. Протягом 1998–2004 рр. тільки робоча група випустила в світ 28 книг загальним обсягом 293,8 др. арк. (5819 с.) [6, с. 44].

У цей час Центр українознавства при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка паралельно працював над п’ятитомником документів і матеріалів про український національно-визвольний рух середини ХХ ст. 2005 року побачив світ том, присвячений Поділлю [7], його автором – упорядником виступив доктор історичних наук, професор Володимир Сергійчук. І хоч більшість документів стосується західного Поділля, що цілком відповідає розмаху боротьби на подільській частині Тернопільщини, а отже створеному документальному масиву, все ж значна їх доля розкриває боротьбу ОУН і УПА в Кам’янець-Подільський та Вінницькій областях. У сукупності матеріали цих видань дають можливість відновити хроніку й перебіг багатьох подій. Зокрема 12 березня 1952 року, саме після знищення групи надрайонного провідника “Матюшенка”, що діяла на території Староконстянтинівського, Красилівського та інших районів, у тому числі арешту Йосафата Лазорка, члена цієї групи, Кам’янець-Подільський обком партії переможно доповів ЦК КП(б)У: “Таким образом, с ликвидацией надрайонного “провода” “Матюшенко” УМГБ по материалам, которыми мы располагали, полностью розгромлено бандитское подполье Каменец-Подольского окружного “провода” ОУН, дислоцировавшегося на территории области” [7, с. 646]. Збірник, підготовлений професором В.Сергійчуком, містить іменний покажчик, який зафіксував понад 3300 прізвищ, у тому числі й псевдонімів учасників підпільного руху, які впродовж 1939–1955 рр. діяли на території Поділля.

Спробу реконструювати картину боротьби ОУН-УПА в Летичівському районі Кам’янець-Подільської області зробив педагог-дослідник і журналіст В.В.Борисов, здійснивши 2004 і 2006 рр. два видання невеликої

книжечки “Легенда для нових борців” [1]. Традиційно автор звернувся до першопричин цього руху на терені Лeticівщини, вбачаючи їх у розмаху національно-визвольних змагань ще 1917–1922 рр., активній участі у них земляків, очолених колишнім учителем Сахнівської школи, учасником першої світової війни капітаном Яковом Гальчевським (“Орлом”), у репресіях радянської влади. Він коротко розкриває історію створення ОУН, діяльність похідних груп у Лeticівському районі, процес формування українського підпілля, бойові дії відділів УПА, наслідки і значення багатолітньої боротьби. Дослідник наводить список використаної літератури, здебільшого газетних публікацій – всього 88 позицій.

2006 року вийшло 2 важливі праці, що суттєво проливають світло на підпільно-партизанську боротьбу членів ОУН і УПА та їх прихильників на території Кам’янець-Подільської області.

“Нескорені” П.Я.Слободянюка [8], тоді директора Держархіву Хмельницької області, присвячені особі генерал-хорунжого Романа Шухевича. Гарно ілюстрована книга-альбом містить нарис про життя і діяльність провідника ОУН і УПА, голови Генерального секретаріату Української Головної Визвольної Ради, розповідає про утворення, структуру й діяльність ОУН і УПА, у тому числі на території Поділля. Автор спирається на численні факти, цифри, наводить прізвища 88 членів ОУН, що проживали на час виходу книги в Хмельницькій області: у Волочиському районі – 11 осіб, Дунаєвському – 18, м.Нетішині – 8, у м.Славуті – 12, м.Шепетівці – 24, у Хмельницькому – 19 [8, с. 57-58].

Водночас книга має ознаки альбома, бо в 120 світлинах зафіксувала життя і діяльність головного героя видання, боротьбу ОУН-УПА, у 108 – відкриття 5 жовтня 2005 року на околиці с.Гуків Чемеровецького району Хмельницької області, на місці виявлення праху Романа Шухевича, гранітного Хреста – своєрідного символу пам’яті про головнокомандувача УПА.

Великий масив архівних джерел ввібрала книга Нестора Мизака і Василя Горбатюка “За тебе, свята Україно” [5]. Це вже п’ята книга серії, науковим керівником якої виступає доктор історичних наук, професор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Нестор Степанович Мизак. Величезну дослідницьку роботу здійснив також краєзнавець, письменник і журналіст, голова Хмельницької обласної організації НСПУ, директор обласного літературного музею Василь Іванович Горбатюк. Наповнене архівними документами і матеріалами, світлинами, системою посилань на використані джерела, реєстром умовних скорочень, упорядкована за розділами вона має всі ознаки документального дослід-

ження, найбільш повно розкриває діяльність ОУН і УПА на території Кам'янець-Подільської області.

Перші два розділи – “За соборну Україну” (1917–1921 рр.) та “Геноцид” (1921–1941 рр.) – розкривають передумови відновлення національно-визвольної боротьби в краї у 40–50-х роках минулого століття. Наступні п’ять – “Боротьба з III рейхом” (1941–1944 рр.), “Опір сталінізму” (1944–1946 рр.), “В бій за волю йшли юнаки”, “На хресних шляхах Поділля” (1947–1950 рр.), “Останній акт визвольної епопеї ОУН” (1951–1953 рр.) – поетапно розкривають хід боротьби ОУН і УПА в області спочатку проти окупантів, які вже восени 1941 року загнали оунівців у підпілля, згодом – проти підрозділів НКВС, військових частин, партійно-радянського активу, боротьбу, яка на початку 50-х на терені добігла свого трагічного кінця.

Автор цієї статті не ставив мету розкрити полого цієї боротьби. Однак для глибшої характеристики представлених видань торкнемося окремих її аспектів, подій і фактів.

Ось наприклад, як розгорталася діяльність ОУН і УПА на Дунаєвеччині. Уже восени 1941 року вчитель Нестеровецької школи, виходець з сусіднього села Зеленче Петро Матвійович Щербатий повів роз’яснювальну роботу, колезі Володимиру Петрову давав читати національно-патріотичну літературу, залучав земляків до підпілля, а згодом очолив надрайонний провід ОУН. До боротьби долучилися Андрій Дідик, Іван Глевич, дочки нестеровецького лісника Михайла Бомби Валентина і Галина та інші [5, с. 123]. Весною 1943 року студент Іван Глевич у сутичці вбив поліція Попревича, за що жандарми страшили його батьків.

Починаючи з 1943 року, нестеровецький ліс не раз був місцем дислокації бойових груп УПА, зокрема провідника “Андрія”, який проводив вишкіл великого загону УПА. У травні там перебув загін у складі 52 повстанців. Не раз відбувалися бої із загонами НКВС та яструбками, пораненим допомагали фельдшер Кирило Махновський та нестеровецька акушерка Анелія Серафимова [5, с. 124-129, 169]. Відкликаний на Тернопільщину П.М.Щербатий (“Волох”) 14 лютого 1945 року загинув у бою біля с.Іванків Скала-Подільського району [5, с. 128-129], а Дунаєвцький надрайонний провід, що поширював дії на Солобковецький, Віньковецький, Новоушицький Миньковецький райони, очолив І.С.Глевич, у серпні того ж року – Йосип Васильович Демчук “Луговий”.

Із звільненням України стратегія боротьби зазнала корінних змін – оунівці повернули зброю проти визволителів, вважаючи їх окупантами України. Почалися тривалі військові протистояння, які зайняли у два рази

більше часу ніж війна з нацистами. Бойові сутички мали місце біля Балина, Варварівки, Татариськ, Чечельника, Рачинців. У селі Кривчик загинуло два вояки УПА. 31 грудня 1944 року запеклий бій відбувся біля хутора Косилів.

10 січня 1945 року ЦК КП(б)У постановою “Про посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами в західних областях України” спонукав обкоми, райкоми партії, управління і відділи НКВС та МДБ завершити ліквідацію загонів УПА. На допомогу їм тільки в Кам’янець-Подільській області було створено 125 підрозділів “яструбків”, які налічували 3105 бійців, у Дунаєвецькому районі – 5 загонів (125 чол.), у Смотрицькому – 8 (200 чол.) [8, с. 52]. Кількість жертв зростала як в одному, так і другому таборі. Тільки з лютого 1944 по січень 1946 року проти ОУН-УПА проведено 26685 операцій. У свою чергу 279 формувань УПА (5831 чол.) провели 6148 операцій, знищили 25 тис. військовослужбовців і працівників правоохоронних органів [8, с.45].

У червні 1943 року конференція проводу ОУН прийняли рішення перейти від війни до підпільних дій. Військові підрозділи розформувались, повстанці об’єднувались у невеликі мобільні групи, переходили на конспіративну роботу. Міняла тактику й протилежна сторона, намагаючись усе чоловіче населення західноукраїнських областей у 1944–1945 рр. мобілізувати на фронт, а сім’ї членів ОУН-УПА виселити за межі України. З 1944 по 1953 рр. із західних областей України було вивезено 66 тис. сімей – 203622 особи, 134 тис. осіб заарештовано, більше 150 тис. убито [8, с. 54]. Багатьох заарештованих повстанців, господарів конспіративних квартир було перевербовано, що дало можливість виявити й нейтралізувати підпільників, їх симпатиків, “пособників”. 1946 року були заарештовані Анелія Серафимова, сестри Галина і Валентина Бомби й отримали по 10 років таборів. 15 вересня 1947 року при спробі розповсюдження листівок був затриманий житель Балина Яремчук, вдома у нього виявлені заборонена література [7, с. 370].

3 березня 1948 року в райцентрі Смотричі був знищений пам’ятник В.І.Леніну [5, с. 266].

У червні 1949 року у зв’язку з переміщенням Й.Демчука (“Лугового”) на терени Вінниччини Дунаєвецький надрайонний провід очолив Хома Мартюк [5, с. 253]. До його підпільної бойової групи входили Петро Гречух (“Олег”), Іван Гаргат (“Леся”), “Назар”, “Сулима” та ін. [5, с. 254].

Боротьба не припинялася і на початку 50-х. Її скеровував крайовий провід “Поділля”, на Дунаєвеччину розповсюджував дії Кам’янець-По-

дільський окружний провід ОУН “Дон”, безпосереднє керівництво здійснював надрайонний провідник Х.П.Мартюк. Українське підпілля мало низку конспіративних квартир у Балині, Вихрівці, Гірчичній Дунаївцях, Зеленчі, Макові, Нестерівцях, Підлісному Мукарові, Пільному Мукарові, Тернавці, Чанькові та інших селах району [8, с. 51]. Однак підпілля ОУН зазнавало все нових втрат. 27 вересня 1951 року в Малій Кужелівці Миньковецького району на обійсті Гафії Сочинської під час перестрілки загинули підпільники “Сурмач” і “Коваль” [5, с. 247]. 30 вересня в Балині на горіщі будинку був схоплений надрайонний провідник Хома Мартюк (“Алکید”), 1923 року народження, житель Скали-Подільської [5, с. 246]. 4 жовтня у Чанькові на квартирі – “ловущі” був взятий Іван Ковалевич (“Мирон”). У грудні заарештований учитель Балинської середньої школи О.П.Щур, на квартирі якого не раз переховувались привідники оунівського підпілля, діяла явка. Олександр Петрович, випускник Чернівецького учительського інституту, підготував і передав “Алکیدу” статтю “Пробудження”, був його зв’язковим [7, с. 675].

Монографія Н.Мизака й В.Горбатюка, а також документальне видання В.Сергійчука відкривають чимало інших епізодів національно-визвольної боротьби.

Ендебісти проводили повну зачистку, арештовуючи молодь, яка потенційно могла б поповнювати ряди УПА. Зокрема, 10 квітня 1952 року начальник управління МДБ у Кам’янець-Подільській області полковник М.Л.Руденко відрпортував міністру державної безпеки генерал-лейтенанту М.К.Ковальчуку про викриття в селах Женишківці і Покутинці Віньковецького району двох молодіжних підпільних організацій ОУН.

У Женишківцях вона виникла ще 1948 року. Ініціатором створення і керівником підпілля був учень Віталій Мельник, входили Володимир Паюк, Іван Качуринець, Анатолій Андрійчук, Олександр Кравчук, Анатолій Сухий, Аліса Сосна, Галина Кравчук. Юнаки знайомились з нелегальною літературою, прийняли присягу, поширювали листівки. Їх діяльність спрямовував надрайонний провідник ОУН “Богдан”. Згодом В.Мельник та І.Качуринець стали студентами Кам’янець-Подільського державного педінституту, Г.Кравчук – Хотинського педучилища, А.Сосна – Київського лісотехнічного інституту, В.Паюк навчався в Сумському військовому артилерійському училищі, А.Андрійчук та А.Сухий служили в армії. У розпал арештів В.Мельник, В.Паюк та А.Сосна перейшли на нелегальне становище [7, с. 658-667]. Віталій Мельник 7 липня 1951 року загинув під час виконання завдання в с.Ожигівка Київської області [5, с. 226], інші – заарештовані.

У Покутниках з 1949 р. діяла молодіжна підпільна група з 5 осіб – Михайло Герасеменюк, Михайло Лозинський, Іван Бригадир, Григорій Герасеменюк, Василь Наглий. Їх опікував Дунаєвецький надрайонний провідник ОУН “Алکید” (Х.Мартюк), доставляв літературу, давав завдання розповсюджувати листівки, збирати інформацію, зброю. 1 травня 1949 р. підпільники підпалили будинок секретаря партійної організації колгоспу. [7, с. 667-670]. Вони були засуджені до різних термінів утримання в таборах. Того ж року був заарештований С.Г.Бучок – студент Голозубинецького ветеринарно-зоотехнічного технікуму, виходець із с.Майдан-Олександрівський Вінківського району та ін. [7, с. 672-674].

Документальну цінність мають спогади Войчиха Леонтійовича Кузьмінського “Тернова нива долі”, які 2008 року побачили світ у Кам’янець-Подільському видавництві “Каліграф” [3]. Вони доповнюють документи живим враженням очевидця.

Його перша зустріч з українськими повстанцями відбулася навесні 1944 року Пригнавши з мамою корову з водопоєю, вони застали на подвір’ї чоловік 7–10, одягнутих у радянську військову форму. Прибулі привіталися першими, попросили поїсти і, з’ївши по кусню хліба з молоком, покинули оселю. Так було кілька разів поки вони сказали, яку силу представляють, попередили, що будуть і надалі навідуватись, щоби переночувати, обсушитись, застережили, аби син з матір’ю не проговорились, бо за це буде кара і від радянської влади, і від “хлопців”. Розповідали епізоди з історії України, про мету своєї боротьби, просили вияснити ту чи іншу інформацію, на їх гроші передплатити обласну та районну газети, купити продуктів. Так протягом 1944–1951 рр. хата Кузьмінських у Нестерівцях Дунаєвецького району стала конспіративною квартирою оунівців.

Автор спогадів детально розкриває психологію так званих “пособників”, постійний страх, в якому жив він з матір’ю, очікуючи арешту, механізм слідства, суду, життя в концтаборі біля ст.Хурмулі Хабаровського краю, розповідає про приїзд комісії з перегляду справи, посттабірну реабілітацію. У книзі вміщено список нестерівчан-земляків В.Кузьмінського, репресованих у 30–50-і роки ХХ ст. І цей список тільки по одному селу налічує 171 прізвище [3, с. 376-382]. Наведено спогади М.А.Буга, Є.М.Антонюк, В.В.Петрова, В.С.Зелінського – членів Дунаєвецького районного товариства політ’язнів [3, с. 411-421]. Доповнене низкою документів і світлин видання може використовуватись як джерело інформації про оунівський рух на Дунаєвеччині. Однак у книзі допущено чимало невмотивованих повторів, фактологічних помилок.

Ближчим до нас у часі є науково-документальне видання вінницьких дослідників Василя Йосиповича Гурина, Костянтина Вікторовича Завальнюка, Олександра Степановича Петренка і Тетяни Василівни Стецюк “Нескорені: національно-визвольний рух на Вінниччині 40–50-х років ХХ ст. мовою документів та досліджень” (2009 р.) [2]. Книга складається з чотирьох частин: у першій представлено уривки з літературно-публіцистичної спадщини Степана Бандери, друга – це статті авторів книги та інших дослідників, спогади учасників руху, до третьої ввійшла добірка із 26 документів, до четвертої – фотодокументи. У сукупності ці матеріали висвітлюють панораму національно-визвольних змагань 40–50-х рр. минулого століття в східному Поділлі.

З документів дізнаємося, що 1919 року в складі УГА на Вінниччині побував батько Степана Бандери капелан Андрій Михайлович Бандера, влітку 1941 року з батальйоном “Нахтігаль” – Роман Шухевич. У селах Медвеже Ушко, Юзвик під Вінницею контактував з представниками похідних груп, допомагав формувати органи української влади.

Висвітлюються й головні діючі особи тієї боротьби: Євген Алетіяно-Попівський, один з крайових керівників ОУН, мешканець м.Вінниця, учитель Лука-Мелешківської школи; перші провідники ОУН на Вінниччині Вовк, Бойко, Левко; перший редактор окупаційних “Вінницьких вістей” Володимир Минович Нофенко, який загинув у лавах УПА на Волині; зв’язкова підпілля студентка Марія Заїка із Бруслинова Літинського району; полковник Омелян Грабець (“Батько”), командир УПА-Південь, який 10 червня 1944 р. загинув у бою з переважаючими силами 189-го батальйону НКВС; Євгена Петерзіль, яка прийшла з похідною групою, вела мобілізаційну роботу серед жінок; Федір Білотченко, підполковник, військовий референт ОУН у Вінницькій області; Йосип Демчук (“Луговий”), окружний вінницький провідник, 8 лютого 1951 року схоплений у Вінниці на вулиці Леніна та багато інших.

На печальному прикладі Йосипа Васильовича Демчука можна пересвідчитись, до яких нелюдських тортур вдавалися ендебісти. Ось витяг з історії “хвороби” Й.В.Демчука: “Поступив у тюрму №1 у важкому стані 31/VII – 52 р. з переломом основи черепа, переломом обох щелеп, переломом підколінників... Причому ув’язнений Демчук був різко зниженого харчування, на обличчі мав крововиливи навколо обох очей, вибиті три верхніх зуби, мав рану коло лівого ока і брови, перелом верхньої та нижньої щелепи, перелом обох підколінників, з правого вуха і носа витікала кров...” Такі свідчення залишили капітан Грачов, начальник с/частини, та

лікар Зінюк, приймаючи з слідчого ізолятора УМДБ до вінницької тюрми Й.В.Демчука [5, с. 302].

З матеріалів книги проступають мотиви прилучення подолян до боротьби. До ОУН-УПА вступали репресовані або їх діти; колишні воїни УГА, Дієвої армії УНР; ідейно переконанні українці, світогляд яких формували сім'ї, школа, “Просвіта”; великий вплив мала оунівська агітація; до лав ОУН вступали військовослужбовці – оточенці, відпущені з концтаборів; ті, хто ховався від депортації до Німеччини. Декого забирали до збройних загонів шляхом насильницької мобілізації, нерідко й під загрозою розстрілу, розправи з сім'єю та ін.

За соціальним складом переважали селяни, учителі, студенти, учні старших класів, військові та інші категорії, за національністю – головню українці, але й були росіяни, узбеки, грузини, представники інших республік СРСР.

На високих командних постах були здебільшого представники Західної України – члени ОУН зі стажем і досвідом підпільної боротьби. Але немалих висот в управлінській ієрархії досягали й подоляни. Про одного із них – Йосипа Позичанюка йдеться в матеріалі А.Малигіна.

Виходець з Дашківського району Вінниччини він закінчив літературний факультет Ніжинського педінституту. Після приєднання західних українських земель працював у Львові секретарем місячника “Література і мистецтво”. Там вступив до ОУН, редагував газети “За Україну”, “За Українську державу”. 1941 року попав до гестапівського застінку, вирвався. У крайовому військовому штабі ОУН очолював пропагандистський відділ. Проїшов військовий вишкіл, доріс до підполковника. 21–22 листопада 1943 року брав участь у I конференції поневолених народів. Писав новели, оповідання, публіцистичні статті. Коли 11 липня 1944 року було проголошено створення Української Головної Визвольної Ради, президентом – Кирила Осьмака, а головою уряду – Романа Шухевича, Йосип Позичанюк став членом УГВР, членом Головної Ради ОУН, політреферентом УПА, власне – одним з головних ідеологів ОУН-УПА. Загинув подолянин 22 грудня 1944 р. у бою поблизу с.Юшківці Жедачівського району на Львівщині [2, с. 94-97].

З матеріалів книги дізнаємося і про те, що професор О.Севаст'янов, відомий краєзнавець, автор багатьох природознавчих праць, делегат I всеукраїнської краєзнавчої конференції у Харкові (травень 1925 р.), соратник В.Отамановського з розбудови краєзнавчих структур на Вінниччині, з приходом нацистів став бургомистром Вінниці, а брат генерал-хоружного Михайла Володимировича Омеляновича-Павленка, головнокомандувача УГА,

а згодом і Дієвої армії УНР, теж генерал Іван Омелянович-Павленко очолював у Вінниці 109 батальйон української кримінальної поліції.

Отже, за останнє десятиліття тема національно-визвольної боротьби 40–50-х років ХХ ст. набула актуальності. Насамперед, живі учасники цих змагань вимагають правдивого розкриття характеру боротьби, визнання їх внеску в здобуття Україною незалежності. У той же час відкрились архіви колишнього КДБ, стали доступними дослідникам і ті вдалися до якомога повного доведення цих документів до читача.

Відбулися перші спроби аналізу й узагальнення документального масиву, опублікування досліджень на рівні статей, історичних нарисів, збірників документів, супроводжених примітками й науковим коментарем. Однак жодне з аналізованих видань не може претендувати на повноцінне монографічне дослідження. Така праця ще чекає свого автора.

Наведені у вказаних книгах факти спростовують твердження про експортований, привнесений ззовні характер національно-визвольної боротьби в нашому краї. На Поділлі ідеологія ОУН знайшла благодатний ґрунт, у рядах ОУН і УПА діяли сотні подолян. Окремі з них, як от Й.І.Позичанок з Вінниччини, піднялись на найвищі щаблі партійної та військової ієрархії.

Без сумніву, науковці, краєзнавці в підданих аналізу виданнях знайдуть чимало фактів, імен, вказівок на архівні джерела, які можуть стати вихідним моментом для розгортання більш поглибленого і цілеспрямованого пошуку.

Література:

1. Борисов, В. В. Легенда для нових борців / Борис Володимирів. – Вид. 2-ге. – Летичів : НВФ “Синтез”, 2006. – 78 с.
2. Гурін, В. Й. Нескорені: національно-визвольний рух на Вінниччині 40–50-х років ХХ ст. мовою документів та досліджень / В. Й. Гурін, К. В. Завальнюк, О. С. Петренко, Т. В. Стецюк. – Вінниця : ДП “Держ. картогр. ф-ка”, 2009. – 304 с.
3. Кузьмінський, В. Л. Тернова нива долі: спогади та документи / Войціх Кузьмінський. – Кам’янець-Подільський : Каліграф, 2008. – 476 с.
4. Лазорко, Й. В. Спогади / Й. Лазорко. – Тернопіль : Лілея, 1996. – 160 с.
5. Мизак, Н. С. За тебе, свята Україно: Кам’янець-Подільська область у визвольній боротьбі ОУН, УПА / Нестор Мизак, Василь Горбатюк. – Чернівці ; Хмельницький ; Торонто, 2006. – Книга п’ята. – 352 с.
6. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: факсовий висновок робочої групи при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА: 2-е стереотипне вид. – К. : Наук. думка, 2005. – 52 с.

7. Сергійчук, В. Український здви́г: Поділля. 1930–1955 / Володимир Сергійчук; КНУ ім. Тараса Шевченка, Центр українознавства. – К. : Українська видавнича спілка, 2005. – 840 с.

8. Слободянюк, П. Я. Нескорені (Національно-визвольна боротьба ОУН-УПА на чолі з Романом Шухевичем). – Тернопіль : Збруч, 2006. – 76 с.

Резюме

Стаття посвячена аналізу научних трудов и документальних зборників о деятельности ОУН, УПА на Подолье, воспоминаний участников национально-освободительной борьбы 40–50 годов XX в.

Ключевые слова: Организация украинских националистов, Украинская повстанческая армия, бандеровцы, борьба, Подолье.

Одержано 1 вересня 2011 року

УДК 929 СІЦІНСЬКИЙ(477.43/44)

А.М.Трембіцький

Історія Поділля та музеєзнавство в епістолярній спадщині відомих істориків України Є.Сіцинського, Д.Яворницького, М.Рудинського

У статті розглядається питання співпраці Дмитра Івановича Яворницького (Катеринослав), Євфимія Йосиповича Сіцинського (Кам'янець-Подільський) та інших знаних українських істориків та музейників на ниві дослідження історії Поділля та музеєзнавства.

Ключові слова: Дмитро Яворницький, Євфимій Сіцинський, Павло Матвієвський, Сергій Рклицький, Поділля, історія, музеї.

Розглядаючи історію нашого народу, варто відмітити, що саме зусиллями людей, для яких історія не мертва схоластика, не умоглядне поняття, а живий подих часу, шліфувалася змістовна гладь віків, ближчали або ж ставали чіткішими і достовірнішими самі історичні відображення. Не було б їх, вірних опікунів і охоронців безсмертних терен Клію, й історична наука

перетворилася б на одну з жанрових різновидностей усної народної творчості. Завдяки подвижницькій і відповідальній праці Є.Сіцінського, Д.Яворницького та інших, їхньому особливому сумлінню, внутрішньому моральному обов'язку перед часом і самою історією, Україна володіє нецінінною історико-документальною спадщиною, що відображає тисячолітню історію життя українського народу.

Деякі аспекти епістолярної спадщини, наукових зв'язків та взаємин визначних українських істориків, дослідників і музейників Є.Сіцінського, Д.Яворницького, Ю.Александровича, М.Рудинського та інших на ниві дослідження історії Поділля, фрагментарно розкрили сучасні українські дослідники С.Абросимова, А.Перкова, О.Піцик, Н.Чередник¹ та інші².

Так, український етнограф і музеєзнавець Александрович Юрій Семенович (1894–193?)³ досліджуючи український орнамент подільського краю, у своєму листі від 22.07.1911 р. до Дмитра Яворницького, писав, що бажає допомогти музею ім. Поля і пропонує придбати у нього велику колекцію народного орнаменту Поділля, в якій “найбільше міститься зразків вишитого орнаменту. Усі орнаменти наклеєні на картони, чим отримується альбом. Усе... точно датовано місцем свого походження, народною назвою орнаменту, з якої часті одягу взято орнамент... ця колекція може бути хорошим матеріалом для дослідника українського народного орнаменту”. В листі вказував, що він “чоловік не заможний, що б подарувати, але плату велику не візьму... можу взяти книжки по історії, антропології, етнографії, археології” і бажає обмінюватися світлинами по архітектурі та її типах. Ю.Александрович, отримавши відповідь від вченого, вже 12.08.1911 р., писав, що повернувся з “шибання” по Поділля. Ну, і краса же тут, особливо по берегах Дністра! Я Вам вельми вдячний за те, що серйозно віднесли на мою пропозицію”. В колекції зібраній вченим і яку він мав наміри продати за кордон, що лише за сприяння Д.Яворницького, залишилася на Україні, подано добрі, правдиві ілюстрації орнаменту усієї губернії. Крім того він зібрав значну збірку орнаменту Полтавщини, але на жаль, вона “не може рівнятися з Подільською, бо у неї нема датировки тих місцевостей, де збирався орнамент”, тому з неї не “можна робити усіх студій, але для художника вона ціну має”. Збірку полтавського орнаменту вчений мав наміри особисто передати Д.Яворницькому, а колекцію з подільського краю, переслати залізницею, але тільки після завершення написів про зв'язки “варіювань форм народного орнаменту в зв'язку з відмінами народного говору”. Проте вже у своєму листі від 28.09.1911 р., він перебуваючи в Мурафі (Поділля), просив вченого “трохи заждати”, адже він за-

вершує робити “помітки на таблицях орнаменту і дозбирував зразки”⁴.

Юрій Семенович у 1913 р. спілкуючись з українською письменницею Ольгою Косач (1849–1930), звернувся до неї з проханням, допомогти влаштуватися хранителем культурно-історичного відділу музею Подільської губернії. І, вона, наприкінці того ж року, в своєму листі до Д.Яворницького, дякуючи йому за рекомендацію для доньки, прохала вченого допомогти “безумовно порядній” людині, яка має для етнографії “прихилля надзвичайне і якесь, можна сказати, сердечне”, Ви самі “могли бачити й по тій колекції вишиванок”, що “придбали для музею”. Матеріал ним “зібрано величезний, а при тім усі зразки-суті, без прикмет якогось упаду чи спотворення чи іншого (ганджу)”, крім того він добре знається й на архітектурі, зібравши цінну колекцію світлин старих церков і будівель. “Се не “колекціонер”, а вчений і тямущий прихильник нашої етнографії й археології, що вкладає в свою працю ще й душу, патріотично-українську любов”. Він часто відвідував О.Косач в Києві, щоби показати їй свої цікаві знахідки або порадитись з нею про всякі “етнографічні та археологічні справи”. Вона писала, що враховуючи його колекції, варто допомогти йому “вмоститися при подільському музеєві, то для того нового, а безпорадного музею се був би справжній “клад” ... для всіх друзів нашої етнографії та археології була б та втіха, що біля впорядкування земського музею в такому цікавому краю, як Поділля, заходилась таки така порядна, тямуща й ретельна людина”, як Ю.Александрович. “Ваша істинно прихильна серцем і думкою – Олена Пчілка”⁵.

Відомий історик Дмитро Яворницький, враховуючи знання і здобутки Ю.Александровича, допоміг йому влаштуватися в музей Подільської губернії. Перебуваючи у Кам’янці-Подільському Ю.Александрович 25.02.1914 р. писав: “Велике спасибі за Вашу поміч і піддержу ... мене затверджено ... на посаді “хранителя культурно-історичного відділу Музею Подільської губернії”, багато мені допомогли “кам’янецькі українці... Музей уявляє поки що майже одні голі стіни, але я його скоро поповню”, адже “за межами Поділля і далі стелиться українська земля”. Ніколи цього не забуду, писав він і наскільки “дозволить мій теперішній стан, стану помагати Вам” збирати колекцію “мисок з Поділля”, на яких зображено “знамениті – на білім фоні рослини, звірі”. Якщо б у Катеринославі була “керамічна школа, то їй такі матеріали здалися би” адже українські “керамічні вироби необслідовані ніким”, тому їх варто збирати. Юрій Александрович дуже переживав, що проти його призначення виступили представники “польської партії”, які бажали бачити на цій “посаді поляка”, але він не

збирався уступати “бо се наша українська земля”. При такому стані справ він все ж пробував “обрости каменем” на посаді”, проте для нього буде “цінно, і приємно” мати “надію на притулок”, коли буде дуже важко у Катеринославі. Крім того він пропонував Д.Яворницькому свої послуги, щоб гідно представити Поділля в його музеї і просив надати правила по облаштуванню музею. Ю.Александрович нетривалий час перебував на цій посаді, вже під час Першої світової війни у кінці 1914 р. музей разом з земською управою був евакуйований у Вінницю, а він поселився в будинку по Князь-Ігоревському пр., 8. У своєму листі від 25.12.1915 р., він вітаючи Д.Яворницького з Новим роком, просив допомогти його брату Євгену, що навчався у Кам’янецькому комерційному училищу Мазінга і евакуйованому в Катеринославі, вступити в Катеринославське комерційне училище. “Ради Бога допоможіть і научіть, що мені робити”, – писав Ю.Александрович⁶. На “протязі ряду років Музей Подільського Земства поповнювався надзвичайно коштовними колекціями”, які у більшій своїй частині не приведені в систему⁷. На жаль, вже під час Першої світової війни наприкінці 1914 р. музей був евакуйований у Вінницю⁸ і лише на початку 1916 р. дослідник разом із незначною частиною музейних предметів повернувся у Кам’янець-Подільський, а більша їх частина використана для створення на початку 1919 р. народного музею у Вінниці⁹.

Наступне свідчення про зацікавленість Д.Яворницького Поділлям знаходимо в листах відомого археолога М.Рудинського. Так, у 1925–1928 рр. археологічні експедиції ВУАК під керівництвом члена-секретаря Комітету М.Рудинського, при активній участі подільського дослідника Є.Сіцінського, проводили археологічні розвідки і розкопки пам’яток трипільської культури на Поділлі¹⁰. Характеризуючи свої дослідження подільського краю М.Рудинський у листі від 5.02.1928 р. до Д.Яворницького, писав: “А тут набігло такого багато нового й цікавішого, що просто не знаю, що й робити... понаходив я палеоліту на Поділлі, аж у трьох пунктах! Ото-країна! І знов же не вивчена зовсім. Треба їхати... на Поділля. Там, знаєте, на кожнісінькому кроці древності, та й які! І ранній – праранній неоліт і трипільська культура і печері-просто очі розбігаються...”¹¹. Про велику зацікавленість М.Рудинського до археології подільського краю свідчить і його лист від 8.04.1928 р. до вченого, в якому він відмовляючись від запрошення Дмитра Івановича відвідати Дніпропетровщину, через необхідність детального вивчення та дослідження Поділля, писав: “Спасибі Вам велике за Вашого ласкавого листа із закликом приїхати на досліді і те довір’я моїм дослідчим силам... Хочу вірити, що виправдаю це довір’я, як буду

живий і здоровий... я хочу поїхати на Поділля, куди тягнуть мене непереможнo попередні досліди 1926 і 1927 рр. Гадаю, що зроблю це протягом травня, а тоді півтора місяці хочу спочивати. Все ж здоров'я вимагає уважнішого відношення..."¹².

Відомий подільський історик і музеєзнавець Євфимій Сіцінський (1859–1937), щодо своїх знайомих дослідників писав, що "листуюся з тими, з якими я зв'язуюся науковими інтересами... Багато... звертаються до мене з листами по наукових запитах і я їм відповідаю"¹³. Знаний історик Д.Яворницький в листі від 19.07.1928 р. до вченого звернувся з проханням описати звичаї, пов'язані з "Дівочою" іконою і запросив його до себе попрацювати та відпочити. "Високоповажний Євфимію Йосиповичу! Звертаюся до Вас з такими запитаннями. По-перше: що то є за ікона Дівоча, про яку Ви кажете в своїй книзі "Музей Подол[ьського] Церков[ного] Ист[орико]-Арх[еологичного] общества" (1909)? Через що вона зветься "Дівочою"? Чи через те, що на ній Варвара та Катерина (дів), чи, може, що її спорудили для церкви дівчата? По-друге: чи не має у нас лексичного матеріалу, яким я міг би скористуватись для свого "Словника української мови", над яким я працюю десятки років? Ви чоловік знаючий, багато попрацювали для науки на віку, добре знаєте народню українську, то чи не могли б Ви поділитись Вашим багатством зо мною? По-третє: я дуже хотів би Вас бачити у себе і побалакати дрібно про музейні справи загально. Як би могли приїхати до мене, то Вам буде і кімната в музеї і обід у мене. А як би Ви захотіли побачити Дніпрові пороги, то я б Вас спустив до самого Кічкагу, де у мене, під моїм керівництвом, зараз працюють більш десяти археологів, яких я викликав з різних міст України. З великою, щирою і правдивою до Вас пошаною. Дм[итро] Іван[ович] Яворницький"¹⁴.

Є.Сіцінський не забарився з відповіддю і вже 9 вересня 1928 р. писав, що "виносну "Дівочу" ікону несуть дівчата при процесіях, коли обходять кругом церкви, йдуть "хресним ходом" святити воду або на зелені свята в поля. На Поділлі одна або й дві такі ікони є в кожній церкві, і навіть в костельолах, їх виготовлюють із дерева, оздоблюють різьбою й підставкою, щоб ікона могла стояти на землі. Зазвичай "зображають" на одному боці храмову ікону, а на іншому святу Варвару, Катерину та ін. В церкві "Дівочі образи" ставлять там, де передня частина стикується з середньою і їх завжди прикрашають квітами або мереживними "заслінками"¹⁵.

До Євфимія Йосиповича, як до великого знавця Поділля, зверталися й інші молоді й маловідомі дослідники з проханням надати та допомогти віднайти ті чи інші відомості, і усім їм він відповідав, допомагав, збирав

і надсилав матеріали та документи. Так, Сергій Йосипович Ркліцький у листі до вченого від 2.02.1929 р. писав: “Всечесний Отче! Прошу ласкаво пробачити на турботах! Цікавлячись як найповнішим при раннім старовинних релігійно-побутових звичаїв нашої людности, я спинив свою увагу на інтересному прадавньому звичаю (він існує й на рідній мені Чернігівщині) – збиратись на Великдень, переважно перед навечернею, (звичайно – молодняк, хлопці й дівчата) на цвинтарі. Але, як дізнався я з ч. 14 “Под[ольские]. Епарх[иальные] Вед[омости]” року 1891 стор 251 (“Архипаст[ырское] наставление Преосв[ященного] Димитрія...”) на Поділлі збирались (тепер навряд чи збираються...) “для игр иногда и предосудительных, для пенія песней, в которих чаще всего упоминается какой-то Зихманд и его дьети ...” От, до Вас, як до найдосвідченішого знавця Поділля з усіма його особливостями, я й маю сміливість звернутися з проханням саме таким: 1) Які ще гри відбувались у Вас на цвинтарі першого дня Великодня? 2) Чи нема в кого записаної, як що часи руснацькі винищили її з ужитку, саме цієї пісні про Зехмана? І ще і який це арх[ипастир] Димитрій? Хто він з походження був? Далі. Чи під час шлюбу в католиків уживається в’язання рук хустками-рушниками? На Чернігівщині, де католиків майже нема, я був позбавлений можливости дізнатись про цей звичай. А він цікавий і нещодавно я знайшов документ-черн[овик] Архієпископа Владимира (з кацапів Ванд[?] повіту Новгород[одський] губ.) де в інструкції благочинним “він суворо наказує винищувати” цей звичай “арестанській – колодницькій”! Це було в 30-х роках XIX ст. Ще раз прошу пробачити! Маючи надію на Вашу ласкаву відповідь, заздальгідь щиро вдячний, з найглибшою до Вас пошаною. Сергій Ркліцький”¹⁶.

А співробітник Дніпропетровського історико-археологічного музею П.Е.Матвієвський в листі від 13.10.1929 р. звертаючись до Є.Сіцинського, писав: “Вельмишановний професоре! Даруйте мені, що я Вас турбую своїм листом. Персонально, на жаль, Вас не знаю, але з літератури знаю добре. Тільки тому до Вас і звертаюся, що Ви найкращий нині знавець Подолії, Волині, це свідчить література й мій учитель... академік Дмитро Іванович Яворницький, у якого я зараз роблю в катедрі в Дніпропетровську... В зв’язку з цим мені порадили, як до найкращого знавця цього краю звернутися за порадою іменно до Вас. Хочу сподіватися на Вашу дорогу ласкавість, що Ви, конкретно кажучи, дасте такі вказівки... дозвольте, професоре, сподіватися на Вашу ласкаву відповідь і подання хоч яких відомостей...”¹⁷.

Сьогодні ці листи надають змогу науковцям і краєзнавцям більш повно вивчити та оцінити всі аспекти життєвих і творчих взаємовідносин відо-

мих істориків України Є.Сіцінського, Д.Яворницького, М.Рудинського та інших, охарактеризувати та оцінити їхній внесок у дослідження та вивчення історії Поділля. Їхня епістолярна спадщина, як і їхні твори не старіють, не втрачають свого значення і пізнавальної цінності неповторного стилю найбільших мислителів того часу. Вони мають велике значення для науковців, які досліджують їхнє життя і діяльність. Адже їхньою нелегкою долею позначено історичний шлях українського музеєзнавства, в якому тісно переплелися визначні здобутки і трагічні події. Всі вони були не лише великими знавцями і серйозними дослідниками історії України, але й сподвижниками і організаторами української музейної справи.

Примітки:

1. Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького. Вип. 1: Листи вчених до Д.І.Яворницького / Упоряд.: С. В. Абросимова, А. І. Перкова, О. В. Піцик, Н. Г. Чередник. – Дніпропетровськ, 1997. – 888 с.; Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького. Вип. 2: Листи діячів культури до Д.І.Яворницького / Упоряд.: С. В. Абросимова, Н. С. Василенко, А. І. Перкова, О. В. Піцик, та ін.; Вступ. ст. С.В.Абросимової: Під заг. ред. Н. І. Капустіної. – Дніпропетровськ, 1999. – 460 с.

2. Трембіцький, А. До історії археологічних досліджень Є.Й.Сіцінського на Поділлі / Анатолій Трембіцький // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2004. – Т. 13. – С. 300-310; Його ж. Євфимій Сіцінський і Михайло Рудинський (з історії співпраці на ґрунті дослідження археології Поділля) / Анатолій Трембіцький // Вивчення історичної та культурної спадщини Правобережної України: проблеми і перспективи: Мат. Всеукр. наук. конф., присвяченої 80-річчю Білоцерківського краєзнавчого музею та 190-й річниці з дня народження Т.Г.Шевченка. 21 травня 2004 р. – Біла Церква : Видавець О.В.Пшонківський, 2005. – С. 89–97; Його ж. Співпраця Михайла Рудинського і Євфимія Сіцінського на ґрунті дослідження Трипільської культури на Поділлі / Анатолій Трембіцький // “Археологія & Фортифікація Середнього Подніпров'я”. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції на честь 10-річчя створення відділу старожитностей Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника / [редкол.: В. С. Травінський (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : ПП “Медобори-2006”, 2011. – С. 155–162.

3. Баженов, Л. В. Історичне краєзнавство Правобережної України XIX – на початку XX ст.: Становлення. Історіографія. Біобібліографія / Лев Васильович Баженов. – Хмельницький : Доля, 1995. – С. 180.

4. Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького. Вип. 2. ... – С. 12–14.
5. Там само. – С. 241–242.
6. Там само. – С. 14–16.

7. О музее Подольской губернии. Доклад Подольской управы 6 очередному Губернскому Земскому собранию. – Кам'янець-Подільський, 1917. – № 83. – С. 423.
8. Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького. Вип. 2. ... – С. 14–16.
9. Трембіцький, А. Вони творили музеї Поділля. До біографії С.Сіцинського, М.Трублаєвича та Ю.Александровича / Анатолій Трембіцький // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія: Збірник наукових праць. / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця : ДП “ДФ”, 2004. – Вип. 8. – С. 271–277.
10. Трембіцький, А. До історії археологічних досліджень С.Й.Сіцинського на Поділлі. – С. 303.
11. Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького. Вип. 1. – С. 459.
12. Там само. – С. 46–462.
13. Автобіографія Євфимія Йосиповича Сіцинського. 1929–1930 рр. Оригінал. – 2 арк. Родинний архів А.М.Трембіцького.
14. Лист Д.І.Яворницького до С.Й.Сіцинського від 19 (25) липня 1928 р. Оригінал. – 1 арк. Родинний архів А.Трембіцького.
15. Лист С.Й.Сіцинського до Д.І.Яворницького від 9 вересня 1928 р. // Дніпропетровський історичний музей. Арх. № 21042. Копія. – 4 арк. Родинний архів А.М.Трембіцького.
16. Лист співробітника історико-археологічного музею Матвієвського П.Е. до Сіцинського С.Й. від 13.10.1929 р. Оригінал. – 1 арк. Родинний архів А.М.Трембіцького.
17. Лист Рклицького Сергія Йосиповича до Сіцинського С.Й. від 25.05.1929 р. Оригінал. – 1 арк. Родинний архів А.М.Трембіцького.

Резюме

В статье рассмотрено вопросы сотрудничества Дмитрия Ивановича Яворницкого (Катеринослав), Евфимия Иосифовича Сицинского (Каменец-Подольский) и других известных украинских историков та музейщиков на ниве исследования истории Подолья та музеезнавства.

Ключевые слова: Дмитрий Яворницкий, Евфимий Сицинский, Павел Матвиевский, Сергей Рклицкий, Подолье, история, музеи.

Одержано 3 жовтня 2011 року

Рецензії

О.П.Григоренко

Видання про новітню історію Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Модернізація сучасної України неможлива без проведення ефективних реформ, одна з яких має забезпечити нову якість університетської освіти. Добре продумані, методологічно, концептуально, організаційно і матеріально-технічно підготовлені перетворення національної освітньої системи і її найскладнішої ланки – вищої освіти – дадуть змогу відповідно до сучасного розуміння майбутніх перспектив творити суспільство знань, економіка якого буде спиратися на високі технології, готувати конкурентоспроможних фахівців на вітчизняному і європейському ринках праці, здатних постійно вдосконалювати рівень своєї підготовки і засвоювати найновіші наукові розробки, на чому неодноразово наголошували лідери нашої країни.

Входження освітньої сфери України до європейської зони вищої освіти є запорукою модернізації цієї системи у контексті інноваційної моделі розвитку. Однак це не означає, що університети повинні набути винятково транснаціональних рис, позбувшись тих традиційних ознак, які формувалися і розвивалися впродовж багатьох десятиліть, відповідали запитам і потребам культурного розвитку, стали надбанням української нації. Саме це і яскраво демонструють відомі в країні історики В.С.Прокопчук і О.Б.Комарніцький на сторінках свого надзвичайно насиченого фактами науково-документального видання “Від університету педагогічного – до університету національного”. В дослідженні висвітлюється новітня історія Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – одного із найстаріших і самого престижного ВНЗ не лише на Поділлі, а й в усій країні. Часовий проміжок, що охоплює дане дослідження, охоплює

період з 2001 по листопад 2011 років. В 2011 р. минуло десять років ректорської праці професора О.М.Завальнюка. Це десятиріччя для закладу стало зірковим: із університету педагогічного він у 2003 р. доріс до державного, класичного, а 2008-го став національним й отримав ім'я свого засновника і першого ректора професора Івана Огієнка.

За цей час з'явилися нові факультети – іноземної філології, економічний, природничий, військовий, Шепетівський навчально-консультаційний центр. На 128 тис. м² зросли навчальні площі. Змінив обличчя центральний та інші корпуси, і зовні, і зсередини приміщення повіяли сучасністю, євродизайном, як модно нині говорити, обновлено меблі, парк персональних комп'ютерів, що збільшився із 164 до 1035 машин. Програма ректора передбачала введення нових спеціальностей, зростання контингенту студентів, якісного складу науково-викладацьких кадрів, і, варто підкреслити, що і в цій частині вона успішно виконана: ректор започаткував 16 нових спеціальностей, кількість нових докторів і кандидатів наук зросла до 170 і ця цифра досягнута за 9 років, число студентів сягнуло з 5,3 тис. до 8,7 тис. осіб. Впроваджено кредитно-модульну систему навчальної праці, тільки за 2002–2010 рр. науковцями університету за сприяння ректора опубліковано близько 19 тис. праць, зокрема 223 монографії, 877 підручників, навчальних посібників, 348 наукових збірників. Сам він показує приклад, підготувавши й опублікувавши близько 550 праць, у тому числі 65 окремих видань. Все це дало підставу Атестаційній колегії МОН України присвоїти О.М.Завальнюку вчене звання професора, а спеціалізованій вченій раді Інституту історії України НАН України 28 жовтня 2011 року присудити науковий ступінь доктора історичних наук. Університет посилив міжнародні зв'язки, став членом Євразійської, а згодом і Міжнародної асоціації університетів. За цей час професор О.М.Завальнюк став академіком Академії наук вищої освіти України, депутатом Хмельницької обласної ради, удостоєний ордена “За заслуги” III ступеня, звання “Заслужений працівник освіти України”, ордена рівноапостольного князя Володимира, відзнаки “Свята Софія”, золотої медалі “За заслуги в освіті”, срібних медалей “Незалежність України”, “За патріотизм”, знаків Ярослава Мудрого, Петра Могили, “Честь і шана”, “За заслуги перед міською громадою Кам'янець-Подільського” та іншими. В серпні 2011 р. спільним рішенням Хмельницької обласної державної адміністрації і Хмельницької обласної ради портрет ректора Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка професора О.М.Завальнюка занесено на обласну Дошку пошани “Кращі люди Хмельниччини”.

На посаду ректора університету професор О.М.Завальнюк був призначений 24 січня 2002 р. (з 28 листопада 2001 р. до січня 2002 р. він виконував обов'язки ректора). Олександр Михайлович народився 28 листопада 1951 р. у м.Сміла на Черкащині в сім'ї військовослужбовця. 1968 р. отримав атестат із золотою медаллю і поступив на історичний факультет Кам'янець-Подільського педінституту. Інститут також закінчив з відзнакою і з 1972 р. працював учителем історії і географії Крилівської середньої школи Корецького району Рівненської області. У 1973–1974 рр. служив у Збройних Силах, як військовослужбовець брав участь у конкурсі наукових робіт з історії комсомолу. Після демобілізації працював учителем історії і географії Орининської середньої школи-інтернату (1974–1976 рр.). Протягом 1974–1975 рр. склав кандидатські іспити, а з 1976 по 1979 р. навчався в аспірантурі Київського державного педагогічного інституту ім. О.М.Горького. 1980 р. захистив дисертацію і здобув науковий ступінь кандидата історичних наук.

1979 р. розпочав науково-педагогічну діяльність у Кам'янець-Подільському державному педагогічному інституті. Був асистентом, з 1981 р. – старшим викладачем, з 1984-го – доцентом кафедри історії СРСР і УРСР, а 2001 р. обраний професором кафедри історії України. У 1982–1984 рр. працював заступником, а в 1993–2001 рр. – деканом історичного факультету. Започаткував і редагував “Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Історичні науки”, а згодом науковий збірник “Освіта, наука і культура на Поділлі”. Обидва збірники набули статусу фахових видань.

Оскільки головним і вмілим координатором зусиль колективу, який нині налічує тільки понад 700 науково-педагогічних працівників, є доктор історичних наук, професор О.М.Завальнюк, аналіз здобутків університету поданий через призму управлінської діяльності ректора.

В рецензованій праці автори проаналізували зроблене, аналіз доповнили витягами із звітів, опустивши в основному їх ілюстративну частину, для першого знайомства із здобутками зробили витяг і під заголовком “Про головне – коротко” дали перелік основних подій цього десятиліття в хронологічній послідовності. І, оскільки університет є не тільки навчальним, а й потужним науковим центром, вмістили бібліографію основних праць.

Відповідно до Конституції України, законів України про вищу освіту та наукову і науково-технічну діяльність, указу Президента України “Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти

в Україні”, Програми діяльності Кабінету Міністрів України “Назустріч людям”, концепції розвитку освіти в Україні на 2006–2010 роки, державної програми “Інформаційні та комунікативні технології в освіті і науці на 2006–2010 роки”, наказів міністра освіти і науки, молоді та спорту України, рішень колегії Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, а також Статуту Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка робота ректора охоплювала такі основні напрями: 1) управлінсько-адміністративний; 2) фінансово-господарський; 3) добір, розстановка і виховання науково-педагогічних кадрів; 4) розвиток структури університету і збільшення обсягів освітніх послуг; 5) забезпечення якості навчального процесу, впровадження кредитно-модульної системи, підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників; 6) удосконалення навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців, комп’ютеризація та інформатизація навчального процесу; 7) науково-дослідна робота; 8) міжнародна співпраця; 9) розвиток студентського самоврядування, забезпечення громадської активності молоді; 10) соціально-побутовий і оздоровчий; 11) спортивне життя і культурне дозвілля; 12) демократизація університетського життя, вдосконалення морально-психологічного клімату в колективі, боротьба з хабарництвом; 13) забезпечення трудової дисципліни, моральне та матеріальне стимулювання членів трудового колективу, примноження університетських традицій; 14) працевлаштування випускників та зв’язок з ними після закінчення університету; 15) виконання представницьких функцій, громадська діяльність.

За десять років керівної праці О.М.Завальнюку вдалося досягти високих результатів. За цей час університет набув позитивної динаміки в усіх основних сферах своєї життєдіяльності. Про це йде мова в основному розділі книги “10 років ректорської праці професора О.М.Завальнюка (2001–2011 рр.)”. За цей порівняно невеликий термін університет стрімко розвивався: підвищилась його роль як знаного освітнього та наукового центру в державі, зріс міжнародний авторитет. З університету педагогічного він став університетом класичним, а згодом і національним. Ректор професор О.М.Завальнюк відіграв вирішальну роль у присвоєнні університету імені видатного українського державного, культурно-освітнього, церковного і громадського діяча, фундатора Кам’янець-Подільського державного українського університету І.І.Огієнка. 3 жовтня 2002 р. на вченій раді він ініціював прийняття звернення до Президента України щодо присвоєння університету імені Івана Огієнка. Наступного року на фасаді головного корпусу університету було відкрито меморіальний знак, присвя-

чений творцю університету і його першому ректору І.І.Огієнку. Питання щодо присвоєння його імені Кам'янець-Подільському державному педагогічному університету через спротив у верхах продовжувало "зависати". Автори наголошують, що саме завдяки титанічній діяльності ректора професора О.М.Завальнюка це питання через кілька років вдалося вирішити позитивно. 20 серпня 2008 р. Кабінет Міністрів України розпорядився: "Прийняти пропозиції МОН про присвоєння імені Івана Огієнка Кам'янець-Подільському національному університету та надалі іменувати його – Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка".

В підрозділах "Структурні зміни", "Забезпечення якості навчального процесу, збільшення обсягів якісних освітніх послуг, запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу, комп'ютери-зація та інформатизація навчального процесу", "Навчально-методична робота. Удосконалення педагогічної майстерності", "Основні напрямки виховної роботи. Розвиток студентського самоврядування", "Міжнародна співпраця", "Розвиток наукової бібліотеки, сучасні інформаційні технології", "Зміцнення навчальної бази, матеріального становища членів колективу, соціальної інфраструктури" та ряду інших В.С.Прокопчук та О.Б.Комарницький на конкретних фактах ілюструють виключно позитивну роль ректора професора О.М.Завальнюка в життєдіяльності підпорядкованого йому колективу. Вміння і прагнення бути разом з колективом, а не над ним, жити разом з ним, відчувати його помисли, підставляти своє плече для досягнення поставленої мети – саме такими постають з сторінок книги турботи керівника цього ВНЗ. Бог, природа і батьки наділили цю людину особливими здібностями – вмінням налагоджувати спільну діяльність, гуртувати людські колективи. Він вміє підшукати кожному його місце в загальній справі, зацікавити нею інших. З ним легко і приємно працювати. Він ніколи не підвищує голос, не намагається вивершитися над іншими своєю посадою, а створює навколо себе атмосферу доброзичливості, розуміння необхідності діяти саме таким чином, при цьому зробити більше, якісніше. Його не роз'їдає адміністративна сверблячка, а висловлені міркування і пропозиції завжди конструктивні й компетентні. Характерно, що такий керівник не боїться й не соромиться сказати в певних ситуаціях "я цього не знаю", майже ніколи не відмовляє у проханнях підлеглих, а сказане "ні" – обґрунтоване, доречне, переконливе. Він не боїться визнати й власні помилки, чесно й відверто говорить про них, вживає заходів, щоб їх позбутися.

Читачі дізнаються, що особливою турботою ректора професора О.М.За-

вальнюка є царина наукової і науково-технічної діяльності університету, яка велася за шістьма пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки. Значних зусиль доклав ректор для відкриття на історичному факультеті першої в університеті спеціалізованої вченої ради для захисту кандидатських дисертацій з історії України. У грудні 2009 р. рада розпочала свою роботу. Першим кандидатську дисертацію захистив старший викладач кафедри всесвітньої історії В.А.Дубінський. В 2011 р. в університеті функціонувало 18 наукових шкіл. Науковий рівень цих шкіл засвідчує проблемність тем та науковий імідж керівників. Ректор професор О.М.Завальнюк вже впродовж багатьох років очолює наукову школу “Україна наприкінці XIX ст. – у 30-х роках XX ст.”.

Серед винятково важливих здобутків наукової діяльності закладу є опублікування в Сполучених Штатах Америки монографії доктора фізико-математичних наук, завідувача кафедри диференціальних рівнянь і геометрії професора Ю.В.Теплінського та директора Інституту математики НАН України, доктора фізико-математичних наук, професора, академіка НАН України А.М.Самойленка “Countable Systems of Differential Equations”. Подією особливої ваги став вихід у світ чотирьох томів багатотомного видання “Енциклопедії історії України” за провідної ролі докторів історичних наук, професорів, академіка НАН України В.А.Смолія і академіка УАН В.С.Степанкова, інших вчених України. Визначним досягненням науково-дослідної роботи в університеті стало присудження у 2004 р. Державної премії України у галузі науково-дослідної роботи для молодих вчених кандидату біологічних наук, доценту кафедри медико-біологічних основ фізичного виховання та фізичної реабілітації Е.О.Жигульовій за розробку теми: “Механізми підтримання гомеостазу міді у ссавців з ембріональним типом метаболізму міді”, що виконувалась впродовж п’яти років у співпраці із Санкт-Петербурзьким науково-дослідним інститутом експериментальної медицини Російської академії медичних наук.

Значні особисті здобутки в науковій сфері має і ректор. Доктор історичних наук, професор О.М.Завальнюк досліджує культурно-освітнє і державне відродження України 1917–1920 рр., опублікував близько 550 наукових праць, зокрема 66 монографій, книг-нарисів, брошур і навчальних посібників, які використовуються при написанні кандидатських і докторських дисертацій, монографій, статей, підготовці енциклопедій, довідників.

Основною науковою працею ректора професора О.М.Завальнюка є монографія “Утворення і діяльність державних українських університетів

(1917–1921 рр.)” (37,5 др. арк.). Це – ґрунтовна праця, єдина такого роду з досліджуваної проблеми як в Україні, так і за кордоном. На величезній джерельній базі (понад 10 тис. документів, взятих з більш як 560 справ центральних і регіональних архівів України, близько 800 газетних матеріалів, десятки мемуарних свідчень), кількасот праць українських і зарубіжних істориків він встановив, що модерна національна вища освіта України з’явилася в добу національно-демократичної революції 1917–1921 рр. Її забезпечили кілька дійових чинників: по-перше, потужний національно-визвольний рух в умовах розпаду Російської держави, по-друге, культурно-освітня і організаційна діяльність української інтелігенції, по-третє, державна політика, спрямована на підвищення культурного рівня нації шляхом відкриття і розвитку за державні кошти перших в історії українців класичних університетів з українською мовою навчання. Доктор історичних наук, професор О.М.Завальнюк з’ясував юридичне оформлення і нормативно-правову базу функціонування державних українських університетів, показав, яким великим національним святом було відкриття двох університетів у столиці і далекому від неї Кам’янці-Подільському, проаналізував матеріальну базу, кадровий потенціал і студентський контингент, освітню і наукову діяльність молодих університетів, проблеми, пов’язані із соціальним захистом членів трудових колективів і молоді. Неабияке значення для розкриття досліджуваної проблеми мають й інші аспекти, такі як участь українських держуніверситетів у національному державотворенні, церковному і культурно-освітньому відродженні країни, її збройному захисті.

Ректор професор О.М.Завальнюк вперше в українській історіографії на яскравих історичних фактах довів, що лише патріотично налаштована влада навіть за глибокої економічної кризи і низьких соціальних стандартів може сприяти вирішенню такого складного історичного завдання, як творення власних класичних університетів – перших великих закладів національної вищої освіти. Що ж до ресурсів, то, скажімо, інтелектуальний і науковий, засвідчили, що українська нація, як молода європейська, має їх і готова розвивати за рахунок здібної і перспективної молоді.

Переконливим є висновок доктора історичних наук, професора О.М.Завальнюка, що в державотворчому, освітньо-науковому, культурному і громадсько-політичному сенсі українські університети загалом були найбільш колоритними і продуктивними осередками, засвідчили якісно нову роль вищої школи в революційну добу, були одним з найбільших її надбань.

Заслуговують на відзнаку зусилля ректора професора О.М.Завальнюка

спрямовані на з'ясування ролі конкретних діячів – лідерів країни, української професури, громадських діячів у творенні і розбудові українських університетів. Цьому аспекту проблеми він присвятив майже 50 своїх праць, але в концентрованому вигляді він знайшов відображення в двох ґрунтовних дослідженнях: “Історія Кам’янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.)” (73,5 др. арк.) і “Українська еліта і творення національної університетської освіти (1917–1920 рр.)” (28,8 др. арк.).

Під керівництвом ректора професора О.М.Завальнюка 6 аспірантів захистили кандидатські дисертації. Він започаткував і редагує потужні наукові видання – “Освіта, наука і культура на Поділлі” (вийшло 16 томів), “Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів” (31 том), є членом редколегії 4 наукових фахових видань.

У розділах “Із звітів про навчально-виховну і наукову діяльність Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка протягом 2001–2010 рр.”, “Загальноуніверситетські і факультетські наукові збірники та основні наукові і науково-методичні праці вчених університету (2002–2011 рр.)” акцентується увага на проведенні університетом наукових досліджень, конференцій, круглих столів, підбиваються підсумки та результати цих заходів.

Сторінки рецензованої праці В.С.Прокопчика і О.Б.Комарніцького “Від університету педагогічного – до університету національного” переконливо засвідчують, що пріоритетом у розбудові незалежної молоді Української держави є наявність особистостей високого інтелекту, які володіють сучасними знаннями, досвідом, постійно аналізують динаміку вітчизняних та світових подій як в соціальному, так і в економічному напрямках, здатні випереджати і прогнозувати розвиток, акумулювати можливості і сили, підпорядковані колективи на найважливіших ділянках для досягнення мети. Існує відомий вислів: “Історію творять особистості”. Він містить у собі велику долю істини. Бо ж історія – це не що інше, як біографія, це – біографія предків, колективів, особистостей. Досвід свідчить, що навіть, якщо всі необхідні історичні умови наявні, велику роль відіграють особисті якості керівника: його кваліфікація, світогляд, масштаб мислення, вміння працювати з людьми і вести їх за собою, воля, розум, цілеспрямованість. Особливо почесне місце серед славетної когорти видатних особистостей, що своєю невтомною, титанічною працею, яскравим розумом,

організаторським талантом внесли неоцінний вклад у розвиток науки, освіти і культури в Україні і зробили нашу країну ще більш відомою у світовому співтоваристві належить доктору історичних наук, професору, ректору Кам'янець-Подільського національного університету О.М.Завальнюку. В його повсякденній діяльності не сходять з порядку денного проблеми модернізації вищої школи України, покликаної готувати для економіки, політики, науки, освіти, культури високоосвічених, професійних працівників, які володіють не лише найновішими знаннями і вміннями, а й високими гуманними якостями, гідними людини ХХІ століття.

Приємне враження справляє поліграфічна культура видання – тверда палітурка, цікавий дизайн. Позитивно оцінюючи рецензовану працю, слід визначити окремі прогалини, трапляються окремі друкарські помилки. Зокрема, у такій ґрунтовній праці відсутні географічний покажчик, перелік умовних скорочень. Однак, це аж ніяк не применшує цінність цієї книги.

Науково-документальне видання “Від університету педагогічного – до університету національного”, без сумніву, буде схвально зустрінуте науковою спільнотою, широким читацьким загалом. Воно стане, насамперед, об’єктивною оцінкою внеску нинішнього покоління працівників у розбудову університету, даниною пошани тим, чия частка була вагомішою, і надалі буде служити джерелом для наукових досліджень з історії вищої школи в Україні доби національно-культурного відродження.

Одержано 7 листопада 2011 року

Наші автори

Алещенко Михайло Іванович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, соціології і політології Подільського державного аграрно-технічного університету.

Атаманчук Петро Сергійович (м. Кам'янець-Подільський), доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри методики викладання фізики та дисциплін технологічної освітньої галузі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Волковинський Олександр Сергійович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат філологічних наук, професор кафедри слов'янської філології та загального мовознавства Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Гаврилов Олексій Вікторович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри логопедії та спеціальних методик Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Гаврищук Анатолій Петрович (м. Кам'янець-Подільський), головний редактор газети "Студентський меридіан" Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Газін Володимир Володимирович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, ректор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Григоренко Олександр Петрович (м. Хмельницький), доктор історичних наук, професор, академік Міжнародної академії інформатизації, дійсний член Центру дослідження історії Поділля і Південно-Східної Волині Інституту історії України НАН України, завідувач кафедри міжнародної інформації Хмельницького національного університету.

Дубінський Володимир Анатолійович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Жалюк Оксана Петрівна (м. Вінниця), старший викладач Вінницького соціально-економічного інституту Відкритого університету розвитку людини "Україна".

Завальнюк Олександр Михайлович (м. Кам'янець-Подільський), доктор історичних наук, професор кафедри історії України, академік Академії наук вищої освіти України, ректор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Заводовський Анатолій Анатолійович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, проректор з виховної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Зваричук Едуард Олександрович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, декан заочного факультету Національного університету харчових технологій.

Зубаль Майя Вікторівна (м. Кам'янець-Подільський), кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент кафедри спорту і спортивних ігор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Кеба Олександр Володимирович (м. Кам'янець-Подільський), доктор філологічних наук, професор, проректор з наукової роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Комарницький Олександр Борисович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, голова міської організації Національної спілки краєзнавців України.

Конет Іван Михайлович (м. Кам'янець-Подільський), доктор фізикоматематичних наук, професор кафедри диференціальних рівнянь і прикладної математики, начальник науково-дослідного сектору Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Кравчук Олександр Миколайович (м. Вінниця), кандидат історичних наук, старший викладач кафедри всесвітньої історії Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського.

Кучеров Геннадій Геннадійович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та філософії Подільського державного аграрно-технічного університету.

Лозовий Віталій Станіславович (м. Кам'янець-Подільський), доктор історичних наук, професор кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Маринін Іван Григорович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії, історії музики та гри на музичних інструментах Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Маркова Світлана Василівна (м. Хмельницький), кандидат історичних наук, доцент, докторант Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Маишталір Андрій Іванович (м. Кам'янець-Подільський), аспірант кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Мельник Едуард Михайлович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Мельник Наталія Миколаївна (м. Вінниця), викладач суспільних дисциплін Вінницького технічного коледжу.

Озімовська Лариса Петрівна (м. Київ), викладач коледжу, здобувач кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Олійник Сергій Васильович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Онуфрієва Ліана Анатоліївна (м. Кам'янець-Подільський), кандидат психологічних наук, доцент кафедри іноземних мов, заступник начальника науково-дослідного сектору Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Островий Володимир Михайлович (м. Хмельницький), викладач кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Пагор Валентин Віталійович (м. Кам'янець-Подільський), студент V курсу історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, голова студентського наукового товариства історичного факультету.

Перерва Володимир Степанович (м. Біла Церква), кандидат історичних наук, доцент кафедри правознавства Білоцерківського інституту економіки та управління ВНЗ "Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна".

Посвістак Олеся Анатоліївна (м. Хмельницький), кандидат історичних наук, викладач Хмельницького національного університету.

Прокончук Віктор Степанович (м. Кам'янець-Подільський), доктор історичних наук, заслужений працівник народної освіти України, директор наукової бібліотеки, професор кафедри історії народів Росії і спеціальних історичних дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Рекрут Валерій Пилипович (м. Вінниця), кандидат історичних наук, голова обласного комітету профспілки працівників споживчої кооперації Вінницької області.

Рибак Іван Васильович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, професор, завідувач кафедри історії народів Росії та спеціальних історичних дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Савчук Віктор Олексійович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, доцент кафедри історії народів Росії та спеціальних історичних дисциплін, проректор з міжнародних відносин, зв'язків з державними органами влади, самоуправління та засобами масової інформації Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Сербалюк Юрій Володимирович (м. Кам'янець-Подільський), магістр історії, старший викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Сесак Іван Васильович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, доцент кафедри педагогіки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Сич Василь Михайлович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології праці та управління закладами освіти, заступник декана факультету психології з наукової роботи та інформатизації навчального процесу Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Солончук Дмитро Миколайович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичного виховання Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Солончук Микола Сергійович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат педагогічних наук, професор, заслужений працівник фізичної культури і спорту України, декан факультету фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Співак Віталій Іванович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат психологічних наук, доцент, декан факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Старенький Ігор Олександрович (м. Кам'янець-Подільський), аспірант кафедри історії народів Росії і спеціальних історичних дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Степанков Валерій Степанович (м. Кам'янець-Подільський), доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Телячий Юрій Васильович (м. Хмельницький), кандидат історичних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Трембіцький Анатолій Михайлович (м. Хмельницький), кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри комерційного та трудового права Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Трембіцький Андрій Анатолійович (м. Хмельницький), магістр, краєзнавець, член Хмельницького міського відділу Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАНУ.

Трубчанінов Сергій Васильович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, професор кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Філінюк Анатолій Григорович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Щирба Віктор Самуїлович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат фізико-математичних наук, доцент, декан фізико-математичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Якубовський Василь Іванович (м. Кам'янець-Подільський), кандидат історичних наук, професор кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

ЗМІСТ

**РОЗВИТОК КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ ПОДІЛЛЯ:
СТОРІНКИ ІСТОРІЇ**

<i>Сесак І.В.</i> Навчальні заклади на Поділлі наприкінці XVIII – першій третині XIX ст.	3
<i>Мельник Е.М.</i> Подільська духовна семінарія	16
<i>Перерева В.С.</i> Церковно-шкільна “революція” у Подільській єпархії другої половини XIX ст.: головні події та виконавці	29
<i>Кучеров Г.Г.</i> “Просвіта” с.Глібів Ушицького повіту Подільської губернії (1918–1919 рр.)	39
<i>Покалюк В.В.</i> Кам’янець-Подільський сільськогосподарський інститут на початку 20-х рр. XX ст.	47
<i>Савчук В.О.</i> Музейництво Поділля у другій половині 1930-х років: особливості розвитку і результативність	57
<i>Заводовський А.А.</i> Розвиток студентського самоврядування у Кам’янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка: теоретичні засади і їх реалізація (1991–2011 рр.)	66
<i>Атаманчук П.С., Конет І.М., Щирба В.С.</i> Міжнародне наукове співробітництво кафедр фізико-математичного факультету (2009–2011 рр.)	95
<i>Савчук В.О.</i> Міжнародна діяльність Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2010 році	109
<i>Конет І.М., Онуфрієва Л.А.</i> З досвіду діяльності науково-дослідного сектору Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2007–2011 рр.)	121
<i>Волковинський О.С., Савчук В.О.</i> “Школа Відкритого Розуму” Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: проблемно-тематичний дискурс	131

<i>Григоренко О.П.</i> Музей історії Хмельницького національного університету – центр культурно-освітньої роботи у вихованні молоді	144
<i>Жалюк О.П.</i> Творчо-комерційна діяльність закладів культури клубного типу на Вінниччині і Хмельниччині на початку XXI ст.	161

ДІЯЧІ ОСВІТИ, КУЛЬТУРИ І НАУКИ НА ПОДІЛЛІ

<i>Озімовська Л.П.</i> Поділля у творчості Міхала і Яна Греймів (друга половина XIX – початок XX ст.)	171
<i>Старенький І.О.</i> Пам'яткоохоронна діяльність Михайла Йосиповича Грейма	177
<i>Рекрут В.П.</i> Музеєзнавча діяльність Іполита Зборовського у 1902–1909 роках	183
<i>Кравчук О.М., Мельник Н.М.</i> Культурно-освітня діяльність В.Приходька на Поділлі в добу гетьманату 1918 р.	196
<i>Телячий Ю.В.</i> Подільський період Остапа Вишні (1919–1920 рр.).....	207
<i>Островий В.М.</i> Участь ректора Кам'янець-Подільського інституту народної освіти В.О.Геріновича у розв'язанні питань матеріально-технічної бази вузу (1923–1928 рр.)	215
<i>Алещенко М.І.</i> Гордість вітчизняної науки (академік О.В.Квасницький)	242
<i>Зваричук Е.О.</i> Лубнін Олександр Федорович – директор Кам'янець-Подільського харчового технікуму	247
<i>Маринін І.Г.</i> Народно-інструментальне мистецтво Південно-Західного Поділля: реформаторські ідеї музиканта-педагога Петра Леонтієва	250
<i>Гаврищук А.П.</i> Микола Тихоліз і муніципальний духовий оркестр Кам'яниччини	257

НАШІ ЮВІЛЯРИ

<i>Степанков В.С.</i> Вчений і педагог (до 75-річчя від дня народження Володимира Прокоповича Газіна)	281
<i>Степанков В.С., Комарницький О.Б.</i> Учений, ректор, педагог: портрет особистості (до 60-річчя з дня народження Олександра Михайловича Завальнюка)	292
<i>Завальнюк О.М.</i> Едуард Михайлович Мельник – педагог, наставник студентської молоді, дослідник освітніх процесів доби Української революції	312

ІДЕОЛОГІЯ, ПОЛІТИКА ТА КУЛЬТУРА

<i>Мащталір А.І.</i> Вплив постаті Т.Г.Шевченка на піднесення національної свідомості українців у 1917–1920 рр.	324
<i>Олійник С.В.</i> Діяльність Відділу для освіти при Команді етапу Української Галицької армії на території Поділля	335
<i>Лозовий В.С.</i> Влада Директорії Української Народної Республіки очима населення Правобережної України (1918–1920 рр.)	340
<i>Трембіцький А.А.</i> Кривавий Йорданський святвечір 1922 року в Кам'янці-Подільському	349
<i>Посвістак О.А.</i> Політика щодо упокорення і радянізації подільської інтелігенції як вияв політичного конфлікту в 20-30-х рр. ХХ ст.	356
<i>Маркова С.В.</i> Еволюція стану громадської думки та соціальної стратифікації в українському селі у 20 – 30-ті рр. ХХ ст.	364

ЕТНОКУЛЬТУРА, КОНФЕСІЙНЕ ЖИТТЯ І ПОБУТ ПОДОЛЯН

<i>Якубовський В.І.</i> Про сільську округу Болохівської землі	377
<i>Сербалуєк Ю.В.</i> Благодійна та освітньо-виховна діяльність закладів Відомства установ імператриці Марії у Кам'янці-Подільському наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.	388
<i>Рибак І.В.</i> Подільський селянин у повсякденному житті в доколгоспний період: хата, двір, село	403
<i>Трубчанінов С.В.</i> Територіальна і міська геральдика Поділля: історія та сучасний стан	424

ХРОНІКА НАУКОВОГО ЖИТТЯ

<i>Газін В.В., Дубінський В.А.</i> “Історія та особа: особа в історії” – наукова конференція, присвячена 75-річчю від дня народження професора А.О.Копилова	441
<i>Співак В.І.</i> ІІІ Всеукраїнська науково-практична конференція “Проблеми девіантної поведінки: історія, теорія, практика”	446
<i>Кеба О.В., Шулик П.Л.</i> ІІІ Міжнародна наукова конференція “Актуальні проблеми історичної та теоретичної поетики”	450
<i>Солопчук М.С., Зубаль М.В., Солопчук Д.М.</i> V Всеукраїнська науково-практична конференція “Формування здорового способу життя студентської та учнівської молоді засобами освіти”	456

<i>Сич В.М.</i> I Всеукраїнський конгрес з організаційної та економічної психології “Актуальні проблеми розвитку організаційної та економічної психології в Україні”	462
<i>Конет І.М., Онуфрієва Л.А.</i> Хроніка наукового життя Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2011 році: конференції, круглі столи, семінари	467
<i>Кеба О.В., Конет І.М., Онуфрієва Л.А.</i> Третя конференція молодих вчених університету	484
<i>Конет І.М., Онуфрієва Л.А.</i> Регіональна науково-практична конференція “Наукові досягнення студентів – рідному університету”	501
<i>Гаврилов О.В.</i> Корекційна освіта: історія, сучасність та перспективи розвитку	504
<i>Газін В.В., Філінюк А.Г.</i> Наукове життя істориків Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка	511

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

<i>Завальнюк О.М.</i> Журнал “Нова думка” як джерело до вивчення діяльності Кам'янець-Подільського державного українського університету (1920 р.)	525
<i>Комарницький О.Б.</i> Матеріали фондів Держархіву Хмельницької області як джерело до вивчення партійного життя, політосвітньої та громадської діяльності студентства Кам'янець-Подільського інституту народної освіти	536
<i>Пагор В.В.</i> Часопис “Червоний кордон” про медичну освіту Поділля середини 20-х – кінця 30-х рр. XX ст.	561
<i>Прокopcук В.С.</i> ОУН і УПА на Поділлі в світлі опублікованих джерел	570
<i>Трембiцький А.М.</i> Історія Поділля та музеєзнавство в епістолярній спадщині відомих істориків України Є.Сіцінського, Д.Яворницького, М.Рудинського	580

РЕЦЕНЗІЇ

<i>Григоренко О.П.</i> Видання про новітню історію Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка	588
Наші автори	597

ISBN 978-966-2187-41-0

Наукове видання

Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіум, 2011. – Т.18 : Матеріали круглого столу “Освіта, культура і просвітницький рух на Поділлі”. 22 жовтня 2011 року. – 608 с.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ №13871-2845 ПР від 22.04.2008 р.,
видане Міністерством юстиції України

*Світлина на обкладинці: керівництво Кам'янець-Подільського
державного українського університету (1918 р.)*

Підписано до друку 28.12.2011 р. Формат 64x80 1/16.
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 35,34. Обл.-вид. арк. 30,5. Наклад 300 прим.

Редактор С. Трубчанінов
Коректор О. Бачинська

Приватне видавництво “Оіум”

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ХЦ №009 від 12.10.2000 р.
м. Кам'янець-Подільський, пров. Михайлівський, 8/4,
тел. (03849) 9-08-14 oium@meta.ua